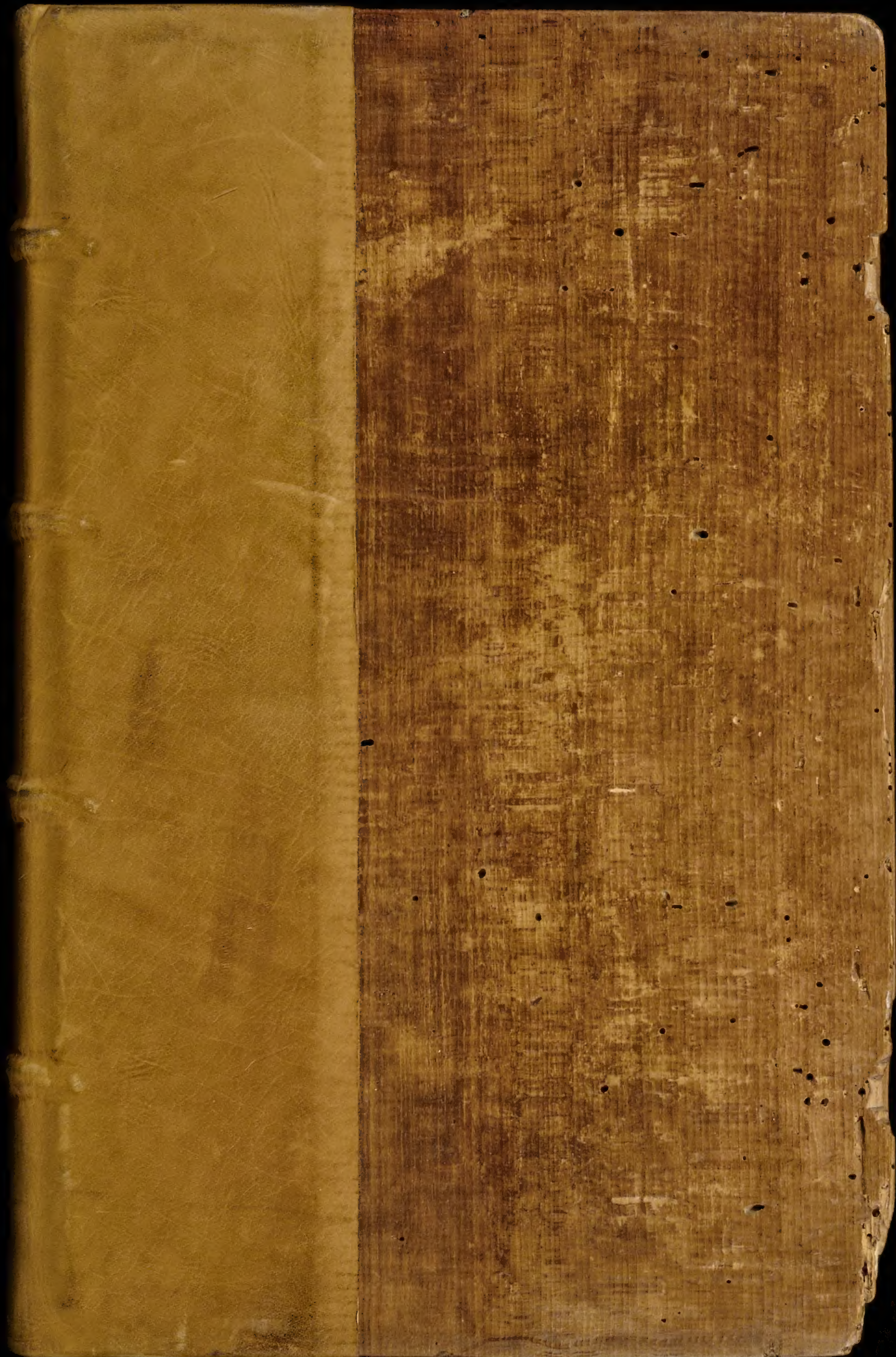

Caspar fert Myrham, Thus Melchior, Balthazar Aurum.
Hæc tria si scribas, optima nomina Regum.
Solvitur â morbo, Christi pietate, cadúco.

Scribatur in schedulam, et in festo S.
dictam schedulam,
trium Regum supra legatur missa
deinde infirmi collo affigatur.

Cum gratia Dei. sanabitur.

varie legis
[illegible]
restringitur
omnia verba in
contractibus aut
testamentis vel
dispositionibus iuris
deferri. — 10

[illegible]
leges [illegible]

A
Iuridicorum
Andreae Alciati de verborum
significatione libri 4.

D. ANDREAE ALCIATI IVRECONS. CLARISSIMI DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBRI QVATVOR.

Eiusdem, in tractatum eius argumenti ueterum Iureconsultorum, Commentaria.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

SEB. GRYPHIVS EXCVDEBAT LVGVDVNI, ANN. 1530.

RANCOYS par la grace de dieu Roy de France: au Preuost de Paris, Seneschal de Lyon, Bailly de Mascon: et a tous noz aultres iusticiers & officiers: ou a leurs lieuxtenãs salut & dilection. Receue auons lhumble supplication de Michel Parmantier Libraire demourant a Lyon, cõtenant que puis aulcun temps en ca a grans fraiz & labeurs il a faict imprimer ung liure appelle Andreas Alciati de Verborum significatione: par laduis & meure deliberation de gens de grant scauoir & experience. Mais il doubte que aultres Libraires que luy se uoulsissent ingerer de imprimer ou faire imprimer, uẽdre & distribuer ledict liure, & que par ce il fust frustre, quoy que soit luy fust tollu le merite de son labeur fraiz & mises par luy supportees, si par nous ne luy estoit sur ce pourueu de nostre grace, hũblement requerãt icelle. Pourquoy nous ces choses cõsiderees, inclinãs a la supplication & requeste dudict suppliãt, ne uoulans le merite de son labeur luy estre tollu, ne le recouurement de ses fraiz & mises luy estre empesche: pour ces causes auons audict suppliant octroye & octroyons, uoulons & nous plaist, de nostre grace especial par ces presentes, que iusques au temps & terme de quatre ans, a compter du iour & date de ces presentes, aultre que ledict suppliant, ou ayans pouoir & charge de luy, ne puissent imprimer, ne faire imprimer, uendre ne distribuer en nostre royaulme ledict liure de Verborꝫ significatione. Si uous mandons & commettons par ces presentes, & a chascun de uous sur ce requis, que de nostre presente grace & octroy uous faictes, souffrez & laissez ledict suppliant iouyr & user plainement & paisiblement en faisant ou faisant faire inhibitiõs & deffences de par nous a tous libraires & aultres personnes quelzconques de nõ imprimer ou faire imprimer uendre ne distribuer ledict tẽps durant ledict liure de Verborum significatione: & ce sur certaines & grans peines a nous a applicquer, et de perdition desdictz liures quilz auroient faictz, car ainsi nous plaist il estre faict. Nonobstant quelzconques lettres a ce contraires, mandons & commãdons a tous noz iusticiers officiers & subiectz, que a uous en ce faisant soit obey. Donne a Bloys le XIII iour de Mars, Lan de grace M. D. XXIX. Et de nostre regne le XVI.

Par le Roy a uostre relation.

Des Landes.

AMPLISS. VIRO FRANCISCO A TVRNONE ARCHIEPISCOPO BITVRIG.

ANDREAS ALCIATVS IVRECONS. S. D. P.

Ea ILLVSTRIS est nominis tui ubicq; gentium fama, amplißs. pater, is per uniuersam Galliam de te circunfertur rumor, ut præstãtia morum eximioq; doctrinæ cultu præcellere te omnes prædicent: rarißimunq; tempestatis nostræ exemplum esse, quod diuina quadam prouidentia ortum hisce temporibus uideri possit, quibus tot calamitatibus in dies Christianam Rem publi. affligi, & tot undiq; noxarum uelut examinibus opprimi cernimus. Sicut enim quoties humanis corporibus maxima morborum uitia inualescunt, tum summorũ medicorum nobis manus necessaria est: sic in tanta principum discordia, tantis bellorum tumultibus, Reipublicæ interfuit, maximos etiam, & ut poetarum princeps ait, pietate meritisq; graues uiros nasci, qui postq; deorum ira paulisper conquieuerit, tot urgentibus malis occurrant, tempestatumq; huiusmodi omnium nubila discutiant, è quibus præcipuum te futurum sperant, augurunturq; uniuersi. Nec id absq; ratione, qui eas omnes artes in te prælucere uideant, quæ ad hanc rem perficiendam sunt necessariæ: humanitatem singularem, morum integritatem eximiam, doctrinam præcellentem, siue Latine, siue Græce disserendum sit, facundiam inæstimabilem. Ad hæc huius rei felicibus Regi ipsi auspicijs factum à te tyrociniũ nuper conspexerunt, cum in Hispania pro uniuersæ Galliæ commodo ea cum Cæsare ipso pertractasti, quæ impetrari efficiq; posse nemo existimabat. Quapropter Christianissimo Regi, incomparabilisq; uirtutis Heroinæ illustrißs. regiæ sorori tam gratus es, ut nihil præclarum, nihil serium, nihil quod ad rerum summam pertineat, absq; cõsilio tuo tractandum censeant. Quibus animi tui fortunæq; dotibus, & ipse allectus, cum literis meis salutem tibi dicere decreuissem, non censui id absq; munusculo aliquo faciendum. Extabant inter legales nostras exercitationes commentarij, octauo ab hinc anno me dictante, ab auditoribus meis excepti: qui siue quod ab autore ipso supremam adhuc manum non accepissent, siue quod per librorum traduces uitiarentur, nõ poterant diutius absq; nominis mei nota inemendati agere. Eos (quod & interpellantium me scholasticorum uoces amplius ferre non possem) ut publicũ acciperent, æditurus, in manus rursus assumpsi, correctioresq; factos non mediocri auctario locupletaui. Proximis enim Vulcanalibus, quo tempore publicis à lectionibus propter uindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos omnes nomini tuo dicare, his te patronum nominare constitui. Cum enim utriusq; iuris sis peritißimus, nemo est qui facilius id patrociniũ suscipere, susceptoq; rectius perfungi possit. Quod eo audentius à me factum est, quoniã nullo hanc rem labori tibi futuram sum arbitratus: alioquin non tam audax essem, ut arduis occupationibus tuis, nostros hosce commẽtarios ingerere, uel doctißimis studijs importunus ipse obstrepere uellem. Accipies igitur læta fronte, nuper à nobis communicatos studiosis omnibus, hosce libellos, qui nõ modicam iuris ciuilis partem, Cimerijs prius obuolutam tenebris, illustrãt. Cum enim in significatione uerborum, mentisq; coniectura ferè omnes lites uersentur, extricandum hoc argumentum assumpsi, quod ueterum nullus condigne tractarat. Non me latet patrum nostrorum memoria Bartholomæum Veronensem, cui à cepis cognomentum, nescio quid hac in re composuisse, sed eius dictata ad manus meas minime peruenerunt: quod hi, penes quos esse dicantur, ceu thesauros ea custodiant: at fortè thesauri, ut in prouerbio est, carbones erant. Mihi non libet temere de illecto opere ferre sententiam, sed tamen res ipsa plane ostendit, recte hunc tractatum ab eo percipi nõ posse, qui ab humanioribus studijs abhorreat: sicut nec uice uersa, qui hasce solas literas profiteatur, nisi idem iuris quoq; ciuilis disciplina præcellat: oleum & operam hisce in respõsis interpretandis perdit. Quod non eò à me dicitur, quod impense humaniorum literarum professioni non faueam, earumq; cultores pro dignitate suspiciẽdos, colendosq; non arbitrer: sed quod unaquæq; ars suos habet fines, & intra quos cõsistat cancellos, ut minime de altera in alterã desultare facile quis possit. Cõuenit Iurecõsulto oratoriæ artis scientia, faciliorem q; ad ius Quiritium aditũ præstat: non tamẽ corpus efficit, solam eius superficiem colorat. Fuerũt maximi Iureconsulti Accursius, Bartolus, & id genus alij, qui etiam apud illos ueteres locum suum tenere potuissent, quos tamen constat, ne summis quidem labijs alias artes attigisse. Quo fit, ut eorum ineptam censuram non

possim non admirari,qui grauissimo supercilio,& fluctisona,ut Lucretius ait,scaturigine,hoc solum nomine in eos inuehuntur,quod bonarum literarum fuerint rudes: quasi quisque sanus ideo minoris excellentem Astrologum faciat,quod Musicam ignoret: Galenum praestantissimum Medicum damnet,quod Geometrae Euclidis circinum nunquam in manus sumpserit. Vix alium in uniuersa legum sylua tractatum offendes, cui explicando adeo sint humanitatis studia necessaria:hic (fateor) absque eorum notione intelligi perfecte nequit. Quapropter suarum uirium conscius Bartolus,quique post eum per manus hanc nostram doctrinam tradiderunt,quod ad haec respõsa attinet,nihil fere scriptum posteris reliquere.Hunc ego aggressus,cum pro uiribus meis aliquãdiu elaborassem,ad umbilicumque peruenissem, cognoui pro rei magnitude adhuc non satis à me factum esse:nec enim sola Iureconsultorũ, quae hanc sub rubricam congeruntur,responsa,omnem rem declarant.Necessario itaque manum rursus tabulae admoui,& quatuor hosce libros summa celeritate,& memet in horas praeueniens(quod facere consueuerunt,quum paululum tantummodo deesse conficiendo negotio industrij artifices existimãt) composui. Qui qualescunque sint ingens afferunt uniuerso Quiritium iuri lumẽ, ut non dubitem,etiam si quicquam à me,idque humanitus,erroris in eis commissum sit, à facili iustoque lectore,ueniam promeriturum: quam & impetratu digniorem id facere debet, quod bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani derelicta,cum huc concessissem,cõmodatitijs libris,hisque paucis tantum,mihi negotium aggrediundum fuit. Erunt forte,qui maiorẽ elegantiam requirent,& ob Latinae maiestatis condignam à me rationem non habitam, diem mihi dicent:quod nimis plana humilisque nostra oratio,non schematis ornetur, nõ dictionibus ex antiquitate repetitis abundet,non Ciceronianorum uerborum maiestate refulgeat.Sed hi uelim sciant,haec ab eo minime expetenda esse,qui manibus quotidie Bartolos,Baldos, Alexandros, huiusque farinae autores uerset,quique humanitatis studia non ex professo, sed obiter quandoque,& aliud agens,interuisat. Ad haec scenae me seruire necessarium fuit: quotus enim quisque ex legalibus mystis nostra legeret,si praeter anxiam legum scrutationem, cornu quoque copiae in manibus habendum illi esset,unde & antiqua uocabula addiscere, & figuratos loquẽdi modos percipere necesse haberet? Vix eorum conuitia ferre possum, quotidieque cum eis mihi iurgandum est,qui qualemcunque hanc meam dictionem tanquam obscuram calumniãtur,illudque à uulgo exclamant,indoctius loquare,sed apertius. Quid hi quaeso facerent,si paulo elegantiore stilo nostratia haec constarent? Abijcerent manibus tanquam aenigmata,& inter Heraclyti, & Lycophronis tenebras connumerarent. Nec immerito quidem id mihi accideret,qui cum Vlpiani,aut Pauli planissimos, & absque ullo sermonis scrupulo compositos commentarios declaraturum me profiterer,obscuriora ipsis autoribus tradidissem, interpreteque ipse,uel potius natatore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit Latine utcũque scripsisse:elegantiam sermonis oratoribus permittimus, quanquam & ipsorum non modica laus sit perspicuitas.Sed cum quaelibet ars sua habeat uocabula,nobis necessario nostris utendum:quae tametsi aliquibus Barbara,& incondita uideantur, non idcirco tamen noua effingi oportuit,quae nemo intelligeret. Verum quid ego diutius pro me uerba faciam,qui huiusmodi accusatoribus nõ magis scribo,quàm Persio & Sciopioni Lucillius:cuius exemplum imitatus,ueteranorumque iudicium reformidãs,solos tyrones ad disciplinam uoco, quibus haec in praesentia non aliã praesertim ob causam exhibenda duxi,quàm ut fidem meam aliqua ex parte liberarem.Pollicitus quandoque fueram, resectis tot interpretum superfluis opinionibus, iuris ciuilis prudẽtiam per quadringẽta,& eo amplius,maxima uolumina dispersam,in unum corpus colligere, & contextui ueterum legum annexis glossemmatis illustrare. Ad quod opus componendum me uelis,remisque(quod dicitur)properantem,necessitas ipsa, cui ne dij quidem,ut ille ait,resistunt,retinuit:properantique iniecit manum.Bellica enim clade censu afflicto,subire aduocationes,responsaque consulentibus dare coactus, cum alioqui ope mea censeri non possem, ad alias curas animum traduxi. Verum ne omnino conturbasse promissionis meae rationes uiderer,id contracti alieni aeris in praesentia parte aliqua dissoluere constitui. Solent autẽ duri exactores,aequo animo id omne ab his qui foro cesserint, tametsi modicum, accipere,& quicquid datur in lucro reputare. Interim igitur Augustissime praesul, has lucubrationes tanquam eius operis specimen quoddam accipies, quas si probaueris, alicundeque mihi proueniat commoditas,alacriorem ad caetera prosequenda animum feceris.

Vale. Biturigibus. kal. Maij. M. D. XXIX.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER PRIMVS.

CVM inuenta sint uerba, ut dicentis sententiam exprimant, merito eius uoluntas in primis spectanda est[a]: cognoscitur autem ex eo quod uerba ipsa indicant. Hæc quatuor modis accipiuntur, ex proprietate, ex improprio, ex usu, & per interpretationem.

Sigillatim igitur de omnibus uidendum, & tripliciter proprietatem uerborum assumi Fab. Quintilianus lib. VIII. ostendit. Primus eius intellectus est sua uniuscuiusque rei appellatio. Non tamen, inquit Fabius, quicquid non erit proprium, protinus improprij uitio laborabit: cum multa sint & Græce & Latine non denominata, quæ per translationem uel κατάχρησιν necessario dicimus: ut iaculatus est sudem, uel pilam. Vnde quæ suo loco & bene translata sunt, propria dici possunt. Proprietas igitur non ad nomen, sed ad uim significandi referenda, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura quæ sunt eiusdem nominis, & unde cætera deducta sunt: ut uortex, contorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur: inde propter flexum capillorum pars summa capitis, itemque summi montes, proprie tamen ad aquam refertur. Sed iste casus mihi sub priore comprehendi uidetur, & ad metaphoram fere pertinere. Tertius, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium: ut cum tabernaculum ducis Augustale appellamus, & tabernacula principum militiæ lex Principia appellat[b], & uenales, & nouitios pro seruis[c]. Hinc proprium etiam illud dictum arbitramur, quo nil inueniri possit significantius, ut cum Celsus inumbratam quietem furiosi dixit[d], qui in conspectu sanæ mentis uidebatur. Ad hanc speciem pertinet, cum aliqua res speciali sibi nomine, & communi cum alijs appellari potest: nam quod peculiarius sibi est, id eius est proprium: ut cum adulterium in lege Iulia cum uxore aliena dicimus, proprie dicimus: cum stuprum, quia etiam cum uirgine, uidua, puero, meretrice committitur, καταχρηστικῶς loquimur[e]. Præter Fabij declarationem Quartusquoque casus adduci potest, cum res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandum est, quin species generi suo proprie inesse censeatur[f]. Eodem pertinet, cum uoce utimur quæ lata significatione multa continet, nam omnia comprehendi arbitrabimur: ut cum lex intestabilem aliquem esse iubet[g], intelligetur ut non solum eius testimonium non recipiatur, sed nec ipsi quidem testimonium dici possit. Sic cum lex municipalis petitionem concederet, etiam repetitionem concedi responsum est[h]: quia petere generaliter dicimus, sicut & dare quod reddimus. Eadem ratione appellatione Diœcesis, ciuitatis quoque ipsius nedum agri procurationem in legibus contineri creditur[i]. Sed & si quod uerbum sit, cuius specialis, itemque generalis possit esse significatio, utroque modo accipietur, nec altera censebitur impropria: ut cum lex iurisdictionem alicui concedit, non de speciali tantum censebitur actum, sed de mero quoque & mixto imperio[k] quod & de adoptionis nomine dicendum, quod

a l. labeo. de supel. leg.
b l. officium. de re mil.
c l. fi. de ædil. edict.
d l. quod de meo §. j. de acq. poss.
e l. inter. §. j. de adult.
f Bald. l. ij. C. de iur. aur.
g l. cum lege. de testa.
h Bart. Rubr. sol. matr.
i c. j. de off. ord.
k Alex. Rubr. de iur. om. iu.

generali annotatione etiam arrogationem continet. Idem quoq; dicẽdum de his nominibus, quæ uariam significationem alicuius speciei habent, & non magis proprie uno quàm alio modo accipiũtur, ut Soror: significat enim utrinq; coniũctam, significat consanguineam tantum, itemq; uterinã tantum. Cum igitur sororis mentio fiet, quæ quoquo modo ex suprascriptis casibus coniuncta sit continebitur, idq; proprie. Aliud est cum in altera specie improprietas est, ueluti cum dicimus Dominium, proprie de directo accipitur[l]: nam qui utiliter dominus est, abusiue uidetur dominus: merito igitur ex ui uerbi hoc casu potentior significatio accipiet, quæ ex proprietate descẽdit. Sed quomodo propriam significationem dignoscemus? Et crebriore sentẽtia proditum est, tribus modis fieri[m], ab autoritate, à diffinitione, ab etymologia. Non enim dubiũ est id prudẽtium autoritati tributũ, ut quo dicẽdi modo usi sunt, & nos uti possimus, proprieq; dicere uideamur. A qua sententia nec ego discedo, tametsi obseruauerim quãdoq; M. Tullium nõ ita arbitratum uideri, qui facere contumeliam Philippica III. improprie dici censuit, hocq; nomine M. Antonium damnat: cũ tamen & Plautus in Asin. & M. Cato hoc dicẽdi modo usi sint. Idem epist. lib. VII. Fabium Gallum repræhẽdit, qui duo nos scripserat, quod tamẽ exemplo Græci sermonis defendi potuit, à quo nec Verg. abstinuit. Si duo præterea tales Idæa tulisset Terra uiros. Sic A. Gellius superesse uerbũ latinum nõ esse pro defendere arbitratur, cum tamẽ hoc significatu apud Trãquillum in Augusto reperiatur. Fuere & qui possibile uocem probam non arbitrarentur, & Græca mallent uti: ut Cicero epist. fam. lib. IX. Me περὶ δυνατῶν scito secũdum Diodorum iudicare. Et Iulianus[n]: Quia cõditio ἀδύνατη id est impossibilis, pro non scripta habetur. Sed tamẽ aliorum Iurecõsultorũ autoritas obtinuit, ut Latinæ ciuitati reddita hæc dictio censeatur. De etymologia uero & allusione ita demũ proprietatẽ uocabulorũ cognosci proditum est, si diffinitioni non aduersarentur, qua de re inferius loco suo à nobis tractatũ est[o]. Diffinitio autem in iure omnis periculosa est: rarum est enim ut non subuerti possit. Quapropter cũ diffinitio sit propria & breuiter cõprænsa rerũ substantiæ enarratio, quæ genere, specie, proprijs, & differẽtibus (ut inquit Quintil.) cõstat, non fermè multas huiusmodi in iure reperies. Sed hasce subtilitates Iurecõsulti Dialecticis reliquerũt, ipsiq; satis habuerũt, si substantiam rei ex cõmuni regula describerẽt, ut in dote & iudicio fecerũt, quod à nobis Paradoxorum VI. lib. tractatũ est. Quãdoq; satis duxerũt, si genus & differentias solũ apponerẽt, quod in doli mali diffinitione cernere est[p]. Quandoq; ex modo per quem res introducta est eam descripserũt, ut in seruitute, & in stipulatione apparet. Quãdoq; ab ipso effectu, ut cũ appellationem diffinierũt esse primæ sentẽtiæ quæ in pendenti sit rescissionẽ. Quandoq; & tales diffinitiones retulerunt, quæ nõ nisi improprie acceptis uerbis defendi possint: quod Decius annotauit[q], & ipse in recentiorũ diffinitionibus uerũ esse fateor, non in his quas ueteres tradiderunt. EXPLICITO articulo quæ uerborũ sit proprietas, & quomodo cognoscatur, uidẽdum est, quẽadmodum ea significatio accipiẽda sit. Et ab omnibus traditum est in quacunq; materia, etiã si pœnã irroget, eatenus uerba generaliter capi, quatenus sermonis proprietas ferre potest[r], nisi aliam loquẽtis mẽtem conijciamus: ea mens in dispositione legis facilius dignoscitur, quã in hominũ uerbis. Cuius rei illa est causa, quod lex semper de ratione legis certa est, faciléq; quæ nã illa sit assequitur: at hominum incertos animi motus discernere nemo possit: unde & plerunq; uidemus uerba legũ uberiorem interpretationẽ assumere, quàm in cõtractibus uel testamẽtis fieri soleat: quod infra

l Socy. consil. ulti. uolu. ij.

m Bart. l. omnes pop. de iust. & iur.

n l. an omnibus. de leg. j.

o l. tabernæ. j. eo.

p l. j. de dol.

q Dec. in rubr. extra de proba.

r d. l. cum lege.

infra libro III. differemus. Oritur tamē plerūq; ambiguitas, cum de ratione legis nō constat, in qua re illud sciēdum est: Si ratio in lege expressa sit, ex ea & augeri & minui decisionem: quoniam leges non tam in uerborū forma quàm in ratione consistunt[s]. Si uero nō sit expressa, sed unica tantum reddi probabiliter possit[t], idē censendum. Quapropter si in municipio lege successionis existentibus masculis fœminæ excludātur, quoniam ex illa una ratione, id est solo agnatorum fauore, id introductum esse etiā aduersus Bart. sententiam receptius est[u], ab huiusmodi ratione & lex restringetur & extendetur. Quod si duabus rationibus quid constitutum appareat, solet dici, altera sublata, sustineri nihilo minus generalitatē legis[x], quod utiq; & nobis uidetur, dum singulæ rationes efficaces sint, & sufficiant, alioquin quod ex duabus causis introductum est, altera cessante extinguitur, cū duo uincula arctius ligent. Ecce familia iniuriam prætori fecit, damnū dedit, album corrupit, is ius uindictæ publicæ prosequitur, dominúsne pro omnibus tenebitur? Et lex teneri ait[y]: Duplex enim hic est ratio, nempe quia plura hæc censentur facta, item quia de publica uindicta agitur. Pone alterā cessare, ut quia unicum est factum, puta furtum, homicidium, uel de priuata uindicta solum agatur, certe his casibus dominus pro uno solidū soluens, cæteros liberat[z]. Necessario igitur ut legis dispositio sustineatur, oportet adhuc eam rationem uigere, quæ tali decisioni sufficiat: quo fit ut licet quandoq; non tanta ratio superesse uideatur, sustineatur tamen decisio[a]. Cuius rei exemplum illud adducitur: Si quis hominem promisit, partem soluendo non liberatur. Finge is promissor decessit duobus hæredibus relictis, num alter dimidiū hominem præstando liberabitur? Et uideretur liberari, nō enim ultra dimidiū debet, quoniam lex XII. tab. obligationem diuisit: nō igitur tanta est ratio in hærede sicut in principali, & tamē proditum est nec hæredem liberari, ne in diuerso homine contingat solutionem fieri. Quid si de ratione legis dubitetur, quia unicam tātum afferri posse aliquis affirmet, alius uarijs rationibus motū legislatorem contendat? Saly. pluribus rationibus motum magis præsumit[b]. Ego id plurimum in arbitrio iudicis consistere arbitror: nam si una tantum probabilis sit, potius credendum est illi adhæsisse legislatorem. Quapropter in statutis filiam dotatā excludentibus etiā de ea actum intelligetur, cui in testamento patris dos assignata sit[c], excludeturq; fauore agnationis, quę sola probabilis est huius statuti ratio, & quam uidemus etiam iureconsultis ipsis quandoq; præ oculis fuisse[d]. Sed quid si ratio legis correcta sit, an legem quoq; correctam dicemus? & Accursius corrigi existimauit[e]: quapropter cum hodie lex noua etiam cognatos in successione cum agnatis admittat, intelligetur & onus tutelæ deferre, easq; constitutiones corrigere, quibus agnatis solis tutela defertur: quod accipiendum cum ratio legis huiusmodi est, ut decisioni sit cōiuncta[f], ita ut altera ab altera proxime dependeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim, uel impulsiua correcta, adhuc lex uiget[g]. Idem dicendum cum legis ratio generaliter nō corrigitur, sed aliquo casu tantum[h]: nam & in illo quoq; seruanda est lex, donec contraria constitutione abrogetur[i]. Et hæc quidem de ratione legis dicta sufficiant, ex quibus ea potest colligi conclusio: Quamuis lex generaliter loquatur, restringendam tamē, ut cessante ratione & ipsa cesset[k]. Cum enim ratio sit anima uigorq; ipsius legis, non uidetur legislator id sensisse quod ratione careat, etiā si uerborum generalitas prima facie aliter suadeat. Non procedit tamen id pronunciatum quibusdam casibus. Primus, cum id agitur ne quis lucro priuetur, nam quia facilius lex permittit ne quis lucretur, q̄ ut damnū faciat, potius ab huiusmo-

s l.scire.de ll.
t glo.l.q̄uis.C. de fideicom.
u in.l.j.C.de adul.
x §.affinitatis. instit.de nup.
y l.si fam.de iu. om iud.
z l.illud.ad.l. aquil.
a Socy.l.ij.§. ex his.de uer. obli.
b Saly.l.si serui C.de nox.
c Bart.§.titio genero.de cō di.& dem.
d §.cæterū.instit.de leg.ag. suc.
e glo.l.j.de legiti.tut.
f c.miramur. de ser.ord.
g l.j.in prin.de cad.tol.
h Areti.l.ij.de uulg.
i c.a multis.de æta.& qual.
k l.adigere.§. q̄uis.de iu.pa.

di lucro arceri aliquem patiemur, quàm generalia legis uerba arctabimus: idque Bart. sensit[l]. Exempli causa: Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortium fecit, lege Iul. prohibetur seruos intra. LX. diem manumittere, ne quæstioni subducātur: quid ergo si seruus extra ministerium mulieris fuerit, uel in prouincia, nunquid manumitti poterit? Et uidebatur posse, quod hic ratio legis cesset, cum nihil de adulterio ipse sciat, qui absens fuit. Vlpianus tamen negat,[m] quamuis enim id perquàm durum sit, tamen lex ita scripta est. Interpretantur igitur doctores hoc ita esse, quia seruus de lucro captando agit, nempe libertate acquirenda. Vnde consequenter propositā speciem sic finiunt. Lex est in municipio, quicunque in palatio sanguinem fecerit tali lucro priuetur, Chirurgus cucurbitula, uel secta uena ægrum in palatio adiuuauit, in pœnam legis incidere existimant, cum de lucri priuatione tractetur, quod secus esset si de dāno uitādo ageretur. Sed hoc ego planè ridiculum arbitror: Quis enim existimet uoluisse legislatorem medicam manū, quæ præmio potius inuitāda erat, ulla penitus pœna afficere? & eam legem non coarctet ex subiecta materia, ut de ea sanguinis fusione intelligatur, quæ in speciē uel leuis delicti cadat: merito itaque fuerunt ex recentioribus, qui hāc decisionem reprobarent[n]. Nec me illud exēplum legis Iuliæ mouet, quoniam in eo seruo nō omnino cessat ratio legis, cū, tametsi absens, potuerit aliquid ex conseruis intelligere, uel de priore dominæ uita attestari, deque eius moribus, & pristina institutione: quæ argumēta, quāuis paulo remotius à certæ rei cognitione absint, in hocque legis duricies uersetur, tamē omnino aliena dici nō possunt, & maxime in seruis, quorū ingenia maiores nostri suspecta habuerūt, præsertim cū nec dānum libertatis eis inferatur, sed differatur potius, cū post sexagesimū diē nulla sit prohibitio. Extat C. Cassij iurecōsulti apud Corn. Tacitū lib. XIIII. oratio, qua ille S. cōsultum Syllanianum defendit, suadetque seruos cæso dn̄o ultimo supplicio afficiendos, etiam si dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumenta cōquirere in eo quod à sapientioribus deliberatum est. Sed & si nunc primū statuendum haberemus, creditis ne seruum interficiēdi dn̄i animum insumpsisse, ut non uox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? sanè consilium occuluit, telum inter ignaros parauit, num excubias transiret? cubiculi fores recluderet? lumē inferret, cædem patraret omnibus nescijs? multa sceleris indicia præueniūt, serui si prodant possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo si pereundū sit non inulti inter nocētes agere, & quæ sequuntur. Hoc igitur & in proposito quoque legis Iuliæ exemplo dicendum est. Secundus casus est: Cum lex uerbis geminatis præter uniuersalem dictionem utitur, nam tunc de his qui idonei non sunt, & cōsequēter in quibus ratio legis aliquo modo cessat, lex adhuc obseruatur. Quapropter si statutum sit, ut quicunque quoquo modo aliquem occiderit, occidatur: nō distinguemus dolo an culpa necauerit, in sui tutelam uel ne, & ita Saly. sensit.[o] Idem quando sola dictio uniuersalis adest, & super actu iam concesso disponitur: tunc enim nō restringimus ad idoneos, ne aliàs dispositio esset superflua: ut cum Iurecōsultus dixit, nuntiationem omnibus diebus fieri posse[p], intelligitur etiā feriatis, cū iam ex prætoris edicto nūtiatio permitteretur, Idem etiā si de nouo actu agatur, dū tamen de re ad exemplū fauore publico pertinēte, tractetur. Quapropter si seruus necem domini ultus fuerit, ex Senatuscōsulto libertatem acquirit, tametsi aliàs ad libertatē peruenire prohibeatur[q]. Atque hæc communiter recepta sunt, & in his sibi locū uendicant, quæ iure ciuili non satis admitterentur. Quod si impedimentum iure naturali uel gentium sit, tunc semper lex quibuscunque uerbis concepta sit restringitur, & de eo

l d.l. oēs pop.

m l. prospexit q et à quib. ma.

n Saly. Alexā. Fely.

o Saly. l. ij. C. de nox.

p l. j. §. nuntiatio. de oppo. no. nun.

q l. iij. §. utrū. ad Syll.

Sermindis

de eo iure idoneis intelligitur. Promittendo dotem (inquit lex[r]) omnes cuiuscunq; sexus conditionisq; sint obligantur: restringitur dummodo ætate sint idonei, quia aliàs naturale impedimentum obstaret. Quapropter suprascripta lege homicidium puniēte, putauerim in eum non animaduerti, qui in sui tutelam occiderit, quoniam id iure naturali permissum est, nec in hoc Salyceti sententiā sequor. Tertius casus est, quoties lex aliquid pro forma obseruari constituit certa ex ratione, nā ea cessante adhuc obseruanda est forma, aliàs perperam agitur. Quapropter si minor fundum sterilem absq; prætoris autoritate uendat, uēditio est nulla[s]. Sic ecclesia etiam si utiliter, & ex re sua distrahat, tamē contractus est nullus, nisi forma à lege in huiusmodi alienationibus requisita seruetur[t]. Cuius rei hæc est ratio, quod ea quæ ad rigorem iuris cōseruandum constituta sunt, ad unguem obseruari debent, nec aduersus eorum omissionē cuiquam succurritur[u]. Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Cassius apud Tacitum) omne magnum exēplum, quod cōtra singulos utilitate publica rependitur: nam & fuso exercitu, cū decimus quisq; fuste feritur, etiam strenui sortiuntur. Putauerim tamē si ea forma non publico, sed priuato tātum fauore introducta sit, aliud dicendum. Quapropter licet de alimentis futuris sine decreto transigi non possit, si tamen transactum fuerit, utiliterq; creditor egerit, ratam eam transactionē prætor habet[x]. Idem credendū cum ratio formæ correcta est, quocirca q̄uis nepotem ex filio emācipato pater in testamento instituere uel exhæredem facere cogeretur[y], idq; pro forma traditum esset, tamen hodie impune præteribit[z], cū ratio legis sit correcta, quoniam emācipationis patriæq; potestatis differētia nouissime sublata est. Exceptis igitur istis casibus adhærēdum erit regulæ, ut lex generalis cessante ratione restringatur, cuius aliquot exēpla proponemus. Lex mādat fratres filiosq; eorum, qui principem occiderint ad supplicium duci, non cōtinebitur is frater qui cum homicida capitales inimicitias exercebat, idq; Decius respōdit[a]: hæc enim lex etiā proximos gladio insequitur, ut hoc terrore dum suorū saluti prospiciūt, Tyrannicidæ absterreātur, uerisimile autem non est quenq; eius saluti uoluisse consultum, cui inimicitias denuntiauerit. Lex iubet, qui sanguinem in palatio fecerit cētum solidis mulctari, non cōtinebitur chirurgus ut dixi, neque tonsor, qui nouacula summā cutem inciderit. Lex cōstituit quemcunque, cuiusuis cōditionis testari posse[b], intelligitur de eo qui naturæ uitio non impeditur, meritò nec furiosus nec pupillus poterunt testari. Lex ait, cōtra instrumētum uel sententiā nulla exceptio admittatur, nō censetur reiecisse nisi friuolas exceptiones[c], ne aliàs graue dānum alicui inferatur, & cōtra ius naturale creditori bis idem soluatur. Accedit etiā quod in mādato uidemus, quāuis enim generalibus uerbis cōceptū proponatur, ad ea tamē non extēditur, quæ nō nisi speciali iussione demādari solēt[d]. Lex in successiōne agnatos cognatis præfert, intelligetur de agnatis masculis, cū appareat ita fauore agnationis cōstitutū, quæ licet in fœminis sit, tamē cū eis extinguitur. Lex stantibus masculis fœminas excludit, intelligitur si masculi uelint uel possint succedere, alioqui nō obstabūt fœminis. Dat premiū exulem capienti, intelligitur & eum magistratibus exhibēti, alioqui frustra diceretur captus: & hæc quidem exempla sufficiant. Restringitur autem dispositio legis plerunque, non quod eius ratio penitùs cesset, sed quod alia contraria ratio id suadeat, quæ efficacior sit, cuius rei perfectam doctrinam qui tradere uellet, eum oporteret quorumcunque casuum rationes omnes perspicere, & eis ceu in trutina positis perscrutari quæ præualeant, quod ego supra humanas uires esse arbitror. Meritò igitur insigniores tantummodo frequentiorésque aliquos modos

r l. promittēdo. de iur. dot.
s l. si fundus. de reb. eor.
t c. j. de reb. ecclē. in 6.
u Bal. l. iuris. C. qui admi.
x l. cū hi. §. eā de trans.
y l. iter cætera. de lib. & post.
z Bar. §. & qd si tantum.
a consi. 60.
b l. j. C. de sacr. eccl.
c l. ea nobis. C. de adult.
d c. qui ad agen. de proc. in 6.

modos referemus, unde ad alios, si qui occurrent, discernendos uia studiosis patere possit. Et in primis frequens is est modus cum interpretatione dispositio restringitur, ea ratione quod uerba debeant ciuiliter, & secūdum ius interpretari. In quare duplex est tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legum dispositionibus. Primo ergo de hominum actione uideamus, & in hoc generaliter à maioribus tradita regula est: Vniuscuiusq; uerba siue in contractibus, siue in testamentis, ad dispositionem iuris referri debere: quoniam quilibet secundum leges siue Quiritium siue municipales agere uoluisse præsumitur[e]. Id pronuntiatum quatuor sectiones recipit. Prima est, cum dispositioni legis uerba ex proprietate conueniunt, licet mens alia præsumatur, tunc stamus uerbis: quoniam coniectura mentis uerborum proprietati succumbit. Et ideo fideicommisso, si uterq; hæredum sine liberis decesserit, fœminæ relicto, priore cum masculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decedentis partem ea admittatur, tamen si ex lege municipali existentibus masculis fœminæ excluderentur, fideicommisso locus non esset[f]: quoniam fœmina hic ex præsumpta mente aduersus uim uerborū admittitur, quæ presumptio propter legem cessat, uidetur enim ex legis suæ sententia testator noluisse fœminas stantibus masculis admitti: atq; ita communiter traditum est. Eadem ratione propter eādem municipij legem receptum est, si pater filios suos instituat, de masculis tantum intelligi[g]: quamuis enim appellatione filiorum etiam fœminæ contineantur, id non ex sermonis proprietate, sed per interpretationem ex præsumpta mente introductum est, quæ præsumptio per coniecturam statuti tollitur, & à proprietate uerborum non recedimus. Et ideo quidam duobus filijs institutis, cum fideicommisisset uter eorum sine filijs decederet, ut superstiti restitueret eum qui relicta filia decesserat, respondit Dynus ad restitutionem teneri[h]: quoniam appellatione filij hoc casu propter legem municipij non comprænderetur fœmina. Quæ sententia nobis quoq; placet, maxime si appareret testatorem etiam propriam filiam exclusisse, ut masculos tantum institueret[i]. Secunda sectio est: Quoties sermonis proprietas repugnat, ad eam potius attēdimus, quàm ut imitatione legis quicquam factum arbitremur: quapropter qui fratrem & eius filios hæredes instituit, simul eos propter cōiunctæ naturam uocasse creditur[k], quamuis ex dispositione legis in successione prius pater quàm filij admittantur. Qua ratione eadem municipio cum lex adsit, si pater filios, & filias instituerit, receptius est simul mares & fœminas admitti: quod Pau. Castrensis, & Socy. probat[l]. Tametsi Ancharanus[m] prius masculos, deinde eis non existentibus, fœminas iuxta legis seriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem aliæ coniecturæ adducantur, tunc aliter statuendum esset. Veluti cum præter legis aut naturæ ordinem, etiam institutionis necessitas hoc suaderet, ut in patre filium & nepotes ex eo instituente[n]. Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non præiudicantia cum quo cōtrahitur, & quæ sui natura ad terminos iuris referuntur: ueluti cum quis fundum emphyteoticum sibi & filijs stipulatur, nam existente huiusmodi lege, quæ mares in successione fœminis præferat, etiam si pater sibi & filijs masculis & fœminis stipulatus sit, admittētur tamen prius masculi[o], quoniam pater filijs stipulando censetur uti hæredibus stipulatus: at ex lege hæredes soli sunt masculi. Tertia distinctionis species est, cum uerba generaliter concepta sunt, num fiat restrictio, & intētio à lege reguletur? Qui casus maxime ad rem præsentem pertinet, & hic non modica est dubietas: uiderentur enim restringenda, idq; Antonius Butrius sensit[p], dum uocatis à testatore per fideicommissum proximioribus

e l. quidam. de uerb. obli.
f Bart. l. hæredes. §. cū ita. ad treb.
g Bald. Anch. l. tres fratres. de pact.
h Fely. c. ius generale. j. dist.
i Paul. consil. 410. casus iste frequen.
k c. raynutius. de testa.
l l. in his. de cō di. & dem.
m Anch. d. l. tres fratres.
n l. gallus. de libe. & post.
o Bar. l. ut iuris. §. ut liberi. de oper. lib.
p Bat. consi. ij. de consiit.

mioribus descendentibus, quæ uerba etiam proprie fœminas cõtinent, ipse respondit, solos mares admitti, propter suprascriptam municipum legẽ: nam & si lex scripta sit, uxore sine liberis decedente maritus dimidiam dotis partem lucretur, pater qui à marito simpliciter stipulatus sit dotem reddi, de dimidia solum intelligetur egisse: idq; Ray. probauit[q], & pleriq; alij. Eódẽ confert quod cõstitutum est hæredem qui legata soluere generaliter promisit, cauitq;, intelligi deducta Falcidiæ legis parte promisisse, nõ integra[r]: uiden' igitur propter dispositionem legis, generalem promissionem arctari? Sed tamen nõ arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc casu recedendum: quod enim de toto dictũ est, non potest ad partem restringi, citra manifestam stipulatoris iniuriam, nisi quãdo uerba ad ius expresse relata fuissent, ut quia eam dotis restitutionẽ tibi facere promisissem, quæ iure facienda esset[s], idem quando uerba eiusmodi sunt, ut ad ius referantur, qualia sunt in eo quod Anton. Butr. dixit, cum quis proximiores descẽdentes uocat, intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine succedant quo ex lege admittuntur. In promissione uero legatorum ideo subauditur salua Falcidiæ portione, quia cum eiusmodi sponsio iussu legis fiat, nõ est uerisimile necessariò promittentem uelle ius suum donare: si tamen ex natura contractus quicquam actum creditur, non est dubium ex ea fieri restrictionem. Vnde si locator conductorem intra quinquennium nõ eijcere promisit, intelligetur conductore pensionem soluente[t]: natura enim contractus etiam proprietati uerborum præpollet[u]. Quarta species est, cum nec uerba nec mens quicq; repugnant, sed casus est omissus, & tunc non est dubium ad dispositionem legis referri. Vnde qui promittit soluere cẽtum, intelligitur de moneta à lege permissa: qui domum conducit, intelligitur secũdum morẽ patriæ conduxisse: qui, quod uocant, feudum acquirit, in ea omnia se obligasse iudicabitur, quæ ex eius cõtractus lege domino ab huiusmodi clietibus debent. Et generaliter uerũ est quod Baldus scripsit[x], qui aliquam actionem orditur, is legi de ea uerba facieñti se adstrinxisse uideri debet.

SEQVENS tractatus est de plebiscito municipali, quãdo iuxta antiquiores leges restringi debeat, & regula est, debere: quoniam statuta secundum ius commune interpretationem accipiunt[y]. Et quoties statutum de aliqua re, persona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris communis dispositione intelligitur[z]. Qua ratione si lex uel statutũ de aliqua re argumentetur, & decidat, respectu cuiuscunq; alterius impedimẽti aptitudinem præsumemus[a]. Ex hac regula quàmplurimæ quæstiones finiri possunt. Lex ait: Instrumẽta nisi intra mensem apud Censorẽ insinuentur, fide careant, nõ nocebit alienigenis ignorãtibus, cũ hisce terminus nõ nisi à die sciẽtiæ iure cõmuni labatur[b]. Rursus lex: Exules & quicũq; solum uerterunt impune reuertãtur, qui ob falsi crimẽ exulat reuerti nequibit, quoniam iure cõmuni generali abolitione de his actum non uidetur[c]. Item lex: Qui cuiusq; possessionem intrare uel apprehendere ausus fuerit soluat pœnam, non uidebuntur in eã uindemiatores, fœnisecæ, messores, huiusmodiq; artifices commisisse[d], qui alieno iussu ingressi sunt, sed autor solus plectetur. Item lex: Qui sibi debitum æs decennio nõ exegerit, tempore exclusus esto: qui agere suumq; ius petere nõ potuit, legis præscriptione nõ submouebitur[e]. Item lex: Hæres hæreditarijs creditoribus solidum soluat: intelligetur nisi inuentarium confecerit[f]. Rursus lex: Instrumenta publica etiam misso in neruũ carceremq; debitore executionem habeant: nõ censebitur prouidisse quo minus cedere bonis addictus possit[g]. Item lex: Victus uictori censeatur in expensis condemnatus: intelligit Fulg.[h] nisi iustam causam litigandi habuerit. Lex ait: Vxore præmor

tua

q l. post dotẽ. in 4. lec. sol. ma.
r l. fi. C. ad leg. fal.
s gl. l. si prior. solu. mat.
t l. quæro. ff. loca.
u l. insulam. de præs. uerb.
x Bald. l. si duo. de acq. hære.
y l. ij. C. de nox.
z l. ut gradatim. §. j. de mun.
a l. qui testamento. de testa.
b l. genero. de his qui not.
c l. Lucius. ad S.C. Turpi.
d gl. l. si in rem. §. tignum. de rei uendi.
e l. fin. in fi. C. de an. excep.
f l. fi. C. de iur. delib.
g Bal. l. j. C. qui bo. ced.
h Fulg. cõsi. 5.

tua maritus lucretur dotem, intelligitur saluo iure liberorū prioris matrimonij, nō enim per hanc tam generalem uerborū formulam censeri debet illis quicq; damni illatum[i]. Sed quid si lucro ex ea lege facto maritus ad secūdas nuptias transierit, an huiusmodi lucrum filijs quos ex priore uxore sustulit reseruare tenebitur? & licet generalitas legis aliud suadeat, tamen receptius est reseruari debere[k]: nisi constet nō contemplatione matrimonij aut filiorum ita à lege constitutum[l], sed potius ut spe lucri ad uxores ducendas uiri allicerentur: quæ cōiectura ex alijs quoq; statutis deprehendi potest. Lex ait: Omnia instrumēta insinuentur, si id factum nō fuerit nullius sint momenti: nō compræhendet instrumēta dotium, cum speciali dotis fauore iure ueteri insinuatio in his sublata sit[m]. Lex mandat stari iuramento eius qui dānum passus sit: poterit nihilominus iudex taxare ad quam usq; summam iurari debeat[n]. Lex inquit: Homicida quod fecit expectet, & qui occidit occidatur: restringitur si dolo tamen occiderit. Lex enim Cornelia, quæ in sicarios est lata, nō nisi in eum qui dolo malo cædem patrauerit locum habet[o]. Lex ait: Suspectus perpetrati facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligitur & persistat, quia lex antiqua non uenisse eum interpretatur, qui non perstitit[p]. Lex inquit: Prætor cōtrouersias arbitratu Iureconsulti communi partium cōsensu electi definiat: intelligetur de controuersijs, in quibus probabilis sit ambiguitas, claras enim ipse nemine cōsulto decidet[q]. Lex: Prætor agnatos ad compromissum cogat, intelligitur si aliqui litigatorum petierint: nec enim non petenti se prætor exhibet[r], quod & in ea lege pluries responsum est, quæ alienigenam satisdare iubet, intelligitur enim si cautio petita fuerit[s]. Lex: Terraconensis rex immobilia aliqua ne alienato, poterit nihilominus pro dote ab uxore accepta immobilia alienare, cum de hoc casu lex cōmunis actum nō fuisse existimet[t]. Lex: Debitor soluere nō teneatur nisi restituta sibi syngrapha: non comprænhendetur qui syngrapham amisisse iurauerit, dum acceptilatione uel antapocha liberare debitorē sit paratus[u]. Lex: Quisquis triticum uel uinū extra territorium aduexerit plectatur: qui nō in territorio sed aliunde acceptum aduehat nō punietur[x]: qui item uinum gustus causa absportauerit impune fecerit[y], quod & in eo qui usus sui causa absportet respōsum est. Lex: Negotiatorum codicibus integra præstetur fides: intelligetur in his quæ ad negotiationē pertinent. Lex: Filij mercatorū ab his quibus pater debet, conueniri possint: intelligitur si patris hæredes esse uoluerint, idq; Bal. probat[z]. Lex: Mulier absq; consensu agnati cōtrahere uel donare nequeat: poterit ecclesiæ donare, & alio modo in piam causam trāsferre[a]. Lex: In grauibus delictis triumuiri capitales libere anquirant: non poterūt tamē nisi præcedente fama, uel legitimis indicijs[b]. Lex: Ob contumaciam exul possit impune occidi[c], aliquis eum armis occidit, quæ licite ferri non poterant, responsum est, legem prohibentem arma deferre, sibi locum non uendicare, cum quis fert ut talem occidat[d]: quod utiq; faterer, si exulem lex ceu hostem publicum iuberet occidi: sed aliud est iubere fieri, aliud pœna facientem liberare. Lex: Mortuo succedant proximi cōsanguinei paterni, decessit aliquis relicto cōsanguineo utrinq; coniuncto, itemq; altero ex patre tantum, Ancharanus utrinq; coniunctum admitti solum cēsuit, exemplo Iustinianæ constitutionis[e]: Mihi uidetur uinculum paternum in statuentium consideratione solum fuisse, quapropter non temere à uerbis legis recederem. Lex: Mulier dotata non succedat, intelligetur ipsi, qui dotem dedit, idq; de suo[f]. Quid si negat nubere, & mauult casta uiuere? Respondeo, non ideo magis succedet[g], cum per eam stet quo minus dotata dicatur[h]. Quid si qui dotem dedit stipulatus fuerat eam

i Bar. l. hac edi. C. de sec. nup.
k l. fœminæ. C. eo. tit.
l Dec. authē. si qua. eo. tit.
m l. fi. C. de iure dot.
n Ange. l. uideamus. §. deferre. de i lit. iur.
o Ias. l. in actionib. de i li. iur.
p c. j. de iudi.
q l. ille. §. j. de leg. iij.
r l. j. §. fi. de iure delib.
s l. peto. §. fin. de leg. ij.
t auth. res quæ C. ad. l. fal.
u l. fin. C. de fide instr.
x l. cætera. §. sed si qs. de leg. aj.
y l. j. C. quæ res exp.
z Bald. l. de quibus. de ll.
a Bald. l. gñali. C. de sa. s. ecc.
b c. j. de of. ord.
c l. si cui. de seruit.
d Nel. in tra. 2. 2. in 3. temp.
e auth. itaq;. C. com. de suc.
f Bal. l. j. C. de leg. hær.
g Bald. l. mater. C. de iur. dot.
h Bal. l. pactum. C. de coll.

rat eam sibi reddi: & cum appareat propter dotem eam excludi, succedet, nisi hæredes mulieri ipsi stipulationem remittant [i]. Quid si minimam dotem consequuta sit: respondeo nihil refert, cum agere possit ut congrua assignetur [k]. Lex: Nepos auo materno quantum sit respectu legitimæ succedat, nisi quando eius hæreditati renuntiatum sit: respondi secundum ius commune intelligi [l], & ideo si uiuo patre mater decesserit, eius renũtiatio filijs non oberit. Lex: Publico documẽto debitor, soluat nulla exceptione obstante: poterit nihilominus obijci illud non esse publicũ instrumentum [m], actorem pugnantia inuicem dicere, uel legitimam personam standi in iudicio non habere, quia pupillus, aut sacer abhominatusq́;, eundem dolo malo petere, instrumentum falsum esse, uel se non legitime citatum, uel ui aut metu cõtraxisse, uel simulatum fœnebrẽmue contractum, uel iudicem incompetentem, uel se soluisse, idq́; manifestum esse, uel incontinenti probaturum. Admittetur & exceptio ex cõtractu ueniens, ut si uenditor pretium petat, ego rem mihi traditã negem: itemq́; quælibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descẽdens [n], sed hæc satis & super. Quod diximus statuta secundum leges declarari, restringiq́; quibusdam casibus, non procedit, ueluti cum uerba legis municipalis tam ampla sunt, ut commode & citra manifestam cauillationem restringi nõ possint: ut cum lex dicit, maritus decedente uxore omni casu lucretur dotem sibi datam: durum esset restringere, ut saluum ius filiorum prioris matrimonij censeretur [o]. Idem si diceret, maritus decedente uxore sine liberis cõmunibus lucretur dotem: quorsum enim hic mentio liberorũ cõmunium, nisi ut qui cõmunes non sunt reijciantur: Nam & receptissimum est, si statutum aliter nihil operaretur, secundum leges nõ restringi. Quo fit, ut si cõstitutũ sit, posse reum personaliter uel ad domũ citari, arbitrio actoris permissum, utrum malit intelligamus, nec distinguatur persona reperiri possit, uel ne, cũ hac distinctione admissa, nihil iuri communi adderetur, sed superfluum esset [p]. Nam & si uictum uictori in expẽsis condemnari iubeat, intelligemus etiam si iustam causam litigandi uictus habuerit, ne aliàs frustra ita cõstitutum sit [q]: nec ulla iniquitas subest [r], cum uictor de dãno uitando & ipse agat, cui æquius est succurri [s]. Eódem pertinet quod Bar. censuit, statutum quo disponitur & præscriptione dominiũ acquiri, de directo dominio intelligẽdum, ut aliquid iuri cõmuni addere uideatur [t]. Quo argumento, cum latis tribus sententijs conformibus statutum non pateretur eas tãquam nullas improbari, respondit Andr. Sicul. [u] hoc intelligendum etiam si euidẽter id constaret diceretur, cum etiam iure communi exceptio huiusmodi sublata sit. Aret. quoq́; [x] cum in statuto diceretur à nulla mera interloquutoria appellari posse, etiam de eis intelligendum censuit, quæ aliàs iure ciuili per appellationem retractari potuissent. Generaliter quoq́; proditum est, quoties in statuto rei iure communi iam concessæ extẽsio ponitur, nullam fieri restrictionem [y], quoniam hoc casu proditum sit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari: quapropter si statutũ dicat, aduersus sentẽtiam nulla exceptio opponi possit, præter talem & talem, à uerbis recedendum non erit, quæ clara sunt, & ex quibus aperte ostenditur noluisse legislatorem ius commune sequi, quod à Baldo traditum [z] frequentius receptum est: seruanda enim lex est, tametsi dura, & quicquid lex communis dicat, à municipali non recedendum est. Eandem sentẽtiam alia quoq́; ratione idem Bald. in hac specie sequitur: Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in casibus quibus feriæ iuris communis non seruantur, hæ quoq́; seruari non debeãt: & refert, inquit ille [a] an lex simpliciter indicat ferias, & intelligetur secundum ius commune, an uero procedat

b ulterius,

i Bal. l. fi. C. de dot. prom.
k Dec. auth. præterea. col. ij. C. unde uir & uxor.
l Alex. d. l. pactum.
m l. non putauit §. nõ quæuis. de cõ. tab.
n Mod. c. ex parte. ij. de offi. de.
o Rom. & Deci. d. auth. præterea.
p Bart. l. iij. §. ij. de dã. inf.
q l. si quando de leg. j.
r Iaf. l. properandum.
s l. si seruũ. §. sequitur. de uer. obli.
t Bart. l. iij. de usucap.
u Barb. cõs. 18. in. fi. j. lib.
x Aret. cons. 105.
y Bart. d. l. j. §. nuntiatio. de op. no.
z l. ita nobis. C. de adult.
a in. l. j. §. fi. de fer.

ulterius, quasdamq; exceptiones inducat, & non respiciemus ius commune, cum in casibus non exceptis standum sit statuto: quoniam regulam confirmat exceptio[b]. Hanc sententiam & ipse sequor, dum tamen sciamus hoc casu regulam ipsam latiorem significationem ex iure communi mutuari, ut in hac quæstione. Lex Sacerdotij: Absentes nec residentes fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici Romano deseruientes: quid de eo qui proprio Episcopo obsequatur? & is fructus percipiet, quoniam iure communi absens non uidetur[c], & ideo in regula statuti non censetur compræhensus. Iason tamē in his alia ratione utitur, nam, inquit ipse, cum regula statuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio restringi: quandoquidem parum refert, si quæ incidenter dicuntur superfluant, dum principale otiosum non sit[d]. His amplius annotādum, statutorū generalia uerba secundū legem non restringi, cum ea iuris communis dispositio, non tam effectum respicit, q̄ formulam uerbalem, ut cum Statutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, ex'istimabitur sufficere quoquo titulo relinquatur, etiam si nō institutionis iure pater reliquerit[e], idq; uerum arbitror: quoniam non tanti est ratio quæ Iustinianum mouit (nempe quod titulus institutionis sit honorabilior) ut tam modica causa generalitas statuti restringi mereatur. Nam etiam illud in confesso est, ex iuris cōmunis extraordinarijs dispositionibus statuta non restringi, exempli causa: Lex iubet matrem ab agnatis excludi, nunquid à sororis filio excludetur, qui iure quodā commentitio agnatus est[f]? & traditum est non excludi, nec de eo uerba statuti accipiēda[g]. Qua ratione nec ab eo quidem iure restrictio sumetur, quod maxime cōtrouersum sit. Quapropter cum lex maritū unà cum filijs prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipsius partem solum admitteret, respōdi non esse prius deducendam à filijs ipsis legitimam, quum id maxime controuersi propter doctorum uarias opiniones iuris esset[h], cuius non est uerisimile rationem ullam habuisse decuriones. Baldus tamen alia ratione prædicto in statuto legitimam quoquo titulo relinqui posse censuit, quod uidelicet statutum iuris correctorium ab eo interpretationem accipere non debeat. Quam rationē crebriore calculo reprobari constat, cum semper ius cōmune obseruemus, preterquam in eo quod expresse constat correctum, ex supra dictis igitur Baldi ratio distinguenda fuit. Generaliter tamē omnis huius materiæ cardo in eo uersatur, ut legis municipalis rationem spectemus, & ex ea uerisimiliter constituamus, ex iure communi restringenda sit, an id minus, & ideo in plerisq; locis ubi simpliciter constitutum est, maritum uxore mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit ulla restrictio, eo colore quod ratio statuti fuerit, ut promptius mulieres nuberent[i], cū alioquin uiduæ propter legale[k] onus doti inhærens uiros æquales facile non reperirēt. Et ex his satis dilucide explicauimus quibus casibus statuta à iure communi restringi non debeāt. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex generalitate statuti damnum indebite pateretur, semper restrictionem ad ius commune faciendam. Ecce: Lex scripta est, instrumento à se facto nullus aduorsum eat, nec hæres quidem, non censebitur prohibitus hæres aduorsum ire qui inuētarium fecerit: quoniam iniquum esset de suo eum teneri, indebiteq; id damni subire, quamobrem fit hæc interpretatio, ut lex huiusmodi potius sit elusoria, quàm ut iniquitas ulla toleretur[l]. Nam generaliter fatendum est quamlibet dispositionem in legibus, rescriptis, testamentis, contractibus, coarctari, ne iniquitas aliqua introducatur: nec ex hoc solum, sed alijs, & ferè infinitis causis fiunt huiusmodi restrictiones, quarum alia certa regula adscribi non potest,

b l. tribunus. §. fi. de test. mil.
c c. ad audiētiā de cler. non res.
d Iaso. l. j. col. 16. de of. eius.
e Bald. l. maximū. C. de lib. præt.
f l. meminimus C. d'leg. hær.
g Ias. l. omnes pop. in fi.
h Dec. cons. 246.
i Curt. cōs. 78.
k d. l. hac edict.
l l. fi. §. in computatione. C. de iure delibe.

non poteſt, niſi ut iudex ſemper rationem legis præ oculis habeat, & ex ea uel decretum moderetur, uel generaliter obſeruari iubeat. Duximus autē ex innumeris aliquas cauſas deſcribi operæ pretium fore, ut hac quoq; in re ſtudioſorum laboribus conſuleremus. Hæ ut plurimum ex huiuſmodi prædicamentis cōſiſtunt, perſona, re, qualitate, quantitate, loco, tempore, bono, malóue, iuſta excuſatione, de ſingulis igitur uidendū. Et in primis ex perſona propter excellentiam à regula generali recedi quandoq; uidemus: quapropter Lex[m] iudicibus mandans, ut ipſi ſententiam ſuam ex ſcripto pronuntient, in his ſibi locum nō uendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, ut præfectus prætorio, uel epiſcopus. Nam & cōſtitutum eſt in generali excōmunicationis ſuſpenſionisúe ſententia, qui pontificiæ ſunt dignitatis non comprǽhendi[n], plurima enim illuſtribus dignioribusq; huiuſmodi conceſſa ſunt, quæ inferioris gradus uiris nō permittuntur. Qui dignitate illuſtri pollet, nō niſi ex ſcripto in ius uocari poteſt[o], per procuratorem etiā in cauſa criminali litigat[p]. Qui cingulo militari decoratur ex delicto ſuſpendi nequit, cū huiuſmodi pœna ſoli plebei afficiantur[q]: is etiam ſi aduerſus eum aliquid indicij emerſerit, quæſtioni ſubijci non debet[r]. Sic doctor uel medicus ob æs alienum uel munus aliquod in carcerē detrudi non poteſt[s]. Sic lex in mulierem compromitti prohibens, eam non cōpræhendet, quæ excellenti dignitate ſplendeat[t]. Hinc fit ut in generali uicarij mandato ea poteſtas conceſſa non uideatur, qua illuſtrem perſonam ſubmouere poſſit[u]. Vnde nec archiepiſcopi uicarius epiſcopum iudicabit, nec municipij poteſtas ius in ſenatorem dicet: quod ſi quis ius in illum decernendi habeat, mitigare tamē pœnam tenebitur, eiusq; honori quantum in ſe erit deferre[x]. Quod tamen in pœna corporali intelligitur, nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeis mulctantur[y]. Cæterū & ad hæc pertinere uidentur quæ propter concedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes habēt, qui & tempore priores fuerunt: niſi tamen maiori dignitatis excellentia præpolleat, qui poſteriorem elegerit[z]: nā & in ſacerdotijs in ambiguo prior præſumitur, isq; cæteris præfertur, quē Romanus pontifex deſignarit[a]. Quod etiam aduerſus iam receptum in Canonicorum ordinem extenditur: is enim nihilominus propter pontificis autoritatem illi cedet[b]. Propter excellentem quoq; ſcientiam à communibus iuris regulis recedimus: unde quamuis doctor extra patriam ſuam profitens ab onere tutelæ in patria non ſit immunis, ſi tamen ualde in diſciplina emineat, ex reſcripto Diui Pij excuſabitur[c]. Sic ex delicto ad beſtias damnatus propter ſingularem artificij ſcientiā ad preces populi ex indulgentia principis poterit ueniam cōſequi[d]. Sic edictum prætoris minori XXV. annis reſtitutionem in integrum concedens, in minore ſummæ peritiæ, & perquàm induſtrio non obſeruabitur[e]. Sed an ipſo iure excellens ſcientia proſit, an uero ſolum iuſtam principalis indulgētiæ cauſam præſtat? & puto principem adeundum, ſicut uidemus illegitimū abſq; Pontificis Romani diſpenſatione in epiſcopum eligi non poſſe, tametſi tali excellentia polleat[f]; quod & in eo conſtitutum eſt, qui duplex ſacerdotium propter doctrinæ ſummam peritiam poſtulat[g]: Standum enim in hoc quoq; regulæ eſt, niſi ſummus Pontifex eum exemerit: quantum tamen ſit reſpectu excuſationis à tutela aliud obſeruabitur, quoniā diui Pij reſcriptum in corpore iuris compræhenſum eſt. Propter indolem quoq; & ſpem futuram huius doctrinæ multa cōtra regulas recepta ſunt: quapropter traditum eſt eos, qui optimi ſint ingenij poſſe ad doctoratus, ut uocāt, apicem promoueri[h], tametſi adhuc non multum profecerint, ſi ſpes futuræ diligentiæ ſubſit. Cui

m l. ij. C. de ſen. ex per.
n c. ubi. de ſent. ex. in 6.
o l. quoties. C. de dig.
p l. fi. C. de iiur.
q l. deſertorem §. pœna. de re mil.
r l. milites. C. de quæſt.
s l. ne qs. C. de aduo. di. iud.
t c. dilecti de arb.
u c. j. i fi. de off. ord. in 6.
x c. ij. de offi. del. in 6.
y l. properandū §. ſinaūt uterq;. C. de iud.
z l. ij. de alb. ſcri.
a c. ſi à ſede. de præb. in 6.
b c. hi qui auct. eo. ti.
c l. ſed reprobari. §. amplius de excu. tut.
d l. ad beſtias. de pœnis.
e l. j. C. q & ad uer. quos.
f c. innotuit de elect.
g c. de multa. in fi. de præb.
h Inn. c. cū i cūctis. de elect.

non absimile, legum candidatũ studiosum & bonæ spei imperito doctori præferendũ esse [i]: in quo tamẽ potest distingui, ut priuilegia doctoribus concessa eorũ personam respicientia indoctis non competant: quapropter sibi obstrepentem uicinũ fabrum domo non eijciet [k], ab oneribus immunis non erit [l], quod si ad ordinẽ ipsum pertineant, secus est. Non subijcietur ergo doctor quæstioni, quoniam inde nota & dedecus in eius dignitatis cæteros uiros suboriretur [m]. Eadem ratiõe putauerim in suprascripta quæstione debere scholasticum ei de uia decedere [n], cum cæterorum id propter popelli opinionem intersit. Propter uitæ integritatem, & sanctimoniã, autoritatemq́ hominis à regulis cõmunibus quãdoque recedimus [o]: quales sunt, post publicata testimonia neminem ulterius rogãdum, consanguinei testimonium suspectum esse, sicut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem (quamquàm hæc rara auis) aliter quandoq; iudicabimus [p]. Sic iudicẽ absoluit respõso suo Angelus, qui causæ capitalis accusatum magnæ existimationis uirum, non in compedibus ius dicere iusserat [q], sed urbem pro carcere, etiam absq; uadibus, assignauerat, cum is uiolato iureiurando solum uertisset, nam & tutor legitimus satisdare debet, si tamen honestate probitateq́; præcellat, hoc ab huiusmodi uiro non expectabitur [r]. Quapropter quàmuis quisquis immobilia non possidet iudicio sisti satisdare teneatur, si quis tamẽ alioquin sit promissi tenax, & à mendacio abhorrẽs prope est ut eius sponsioni stetur [s]. Qua ratione cum statutum esset, ut quilibet iuxta qualitatẽ personæ satisdaret, respondit Baldus, eum qui probis sit moribus, & spectatæ fidei, liberari [t], si iuramẽto cauerit: tametsi satisdare solum is dicatur, qui fideiussoribus creditori cõsulit. Sed & illud constat, quàmuis arbiter extra locũ compromissi sentẽtiam dicere non possit, propter tamen hominis autoritatem indulgẽdum, ut etiam in secessibus rem finire possit [u]. Ex historia quoq; proditũ est, Ambrosium, Nicolaum, Seuerum, cũ prius sacris initiati non essent, in episcopos tamẽ electos fuisse [x]: quod propter singularẽ uitæ integritatem toleratum fuit, cũ alioquin antistes esse nequeat, nisi qui antea iã diu sacra tractauerit. Propter hominis quoque desidiã socordiamq́; multa cõtra regulas cõstituta sunt: quamobrem quàmuis procurator post litem cõtestatam submoueri non possit, si tamẽ iners & contumax appareat, iuste reuocabitur [y]. Sic & tutor eadẽ nota inustus, & suspectus, poterit etiã officio iudicis amoueri [z]. Sic quàmuis ex regula nemo iuri suo renũtiare cogi possit, si tamẽ aliquis episcopus ita oscitabundus & curarũ negligens sit, ut aliquid inde periculi diuinis domibus immineat, poterit in hoc adigi, ut sacerdotio illi cedat [a]. Quo exemplo etiam uidemus cõductorem ab ædibus [b], emphyteotam à fundo [c] deturbari, si in re male uersetur: quod & in cliente, quem uasallum uocant receptum est [d]. Et quæ de tali desidia tradũtur, in nimia quoq; seueritate locũ habẽt: cum ut Neruæ imperatori dictum fuit, æque malus is princeps sit, sub quo omnia licent, atque is sub quo nihil licet. Hinc uidemus inuitum dominum ut seruum distrahat cogi, quẽ nimia sæuitia durius quàm æquum fuit afficiebat [e]. Sic & paterfamilias quàmuis emancipare filium nõ sit cogendus, si tamen ultra quàm paternæ pietatis officiũ suadeat male eum habuerit iudicis autoritate cogetur [f]. Vnde etiã uir ab uxore separatur, qui nimium morosus, sæuusq́; sit [g]. Sed & ex hac causa societatẽ dirimere permissum est: durum est enim cũ rixoso homine diutius conuersari [h]. Præceptoris quoq; nimia sæuitia, ut lex ait, culpæ adscribitur. Cæterũ inimicitia quoq; & hostilitas plurima innouari iubent: quocirca in grauissimis delictis qualia sunt impietatis in Deũ, læsæ maiestatis in principem, sacerdotij per sordes & ambitum

i glos. l. j. C. de ann. ciuil.
k Ias. l. j. in fin. sol. mat.
l l. sub prætextu C. de colleg.
m l. j. C. de tyro.
n Fely. c. clerici. de iudi.
o Ias. l. iubemus C. de iudi.
p l. ꝗ. in prin. de testib.
q l. si à bonæ. de rei uen.
r l. legitimos. C. de leg. hære.
s Paul. l. si quis stipu. sit sti chum. §. fi. de uerb.
t l. abstinẽdum C. quorũ ap.
u l. si cũ dies. §. si arbiter. de arb.
x §. his oĩbus. lxj. dist.
y l. cum qui res C. de proc.
z l. hæc enim. §. fi. de susp. tut.
a c. nisi. de ren.
b l. ædẽ. C. loc.
c auth. q rẽ. C. de sac. sa. ecc.
d c. j. §. qcũq;. de pa. ten.
e l. ij. §. j. de his q sunt sui.
f l. fin. si quis à par.
g c. literas. d' resti. spol.
h l. si cõuenerit. pro soc.

ambitum(ſymoniam uocant)acquiſitio, etiam ſi illegitimæ probationes admittantur,inimici tamen teſtimonium recipiendum non eſt[i].Sic & lex aduerſus fœneratores lata,non intelligitur eum compræhendere,qui iuſto hoſti fœneratitiam pecuniã dederit[k]:nam & lex Pompeia parricidam culeo inſuens, de eo non intelligitur qui parentes patriæ publicos hoſtes obtruncarit[l]. Quod ut uerum ſit, non tamen laudandus eſt,qui iura naturalia ſic cõtempſit[m].Eadem ratione traditum eſt,hoſti impune uiolandam fidem[n],præterquam cũ ei aliquid ſpecialiter promiſſum eſt[o]. Sed ambas haſce quæſtiones ex Philoſophorum ſententia M. Cicero libro de officijs tertio elegantiſſime explicat,is igitur adeundus. Propter perſonarum affinitatem legis generalis plerumq; fit derogatio,ut in hiſce ſpeciebus, lex eſt,cum eo cui ſacris interdictum ſit,nemo quicquam commune habeat,ad ſe uenientem auerſetur, colloquio non dignetur:non intelligentur prohibiti conſanguinei[p]. Quo ſenſu & lex in receptatores ſcripta[q],& edictum prætoris de ſeruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidẽ prohibens aduocato aduerſus Rempublicam patrocinari,uetabit quominus me meosq; tuear[r]. Sic & S. C. Syllanianum,quo hæres ſcriptus non prius hæreditatem adire poteſt, quàm defuncti teſtatoris necem ultus fuerit, non cenſebitur patri neceſſitatem imponere ut filium accuſet[s], nec uice uerſa filio ut patrem deferat, nam nec tutor pro pupillo ſubire iudicium tenebitur aduerſus proprios cõiunctos[t],quod & ad aduocatũ producendum eſt, ut uſq; ad quartum gradum aduerſus conſanguineos cauſam dicere cogi non debeat[u],cum lege Iulia Papia iudiciorum publicorum,nec teſti quidẽ denuntiari poſſit ut teſtimonium uel aduerſus ſobrinis genitos dicat[x],& militi emãſori detur uenia,qui affectioni parentum & affinium hoc dedit, ut aliquandiu à ſignis abeſſet[y], & quicunq; coniunctos in iudicium uocarit,quorum in edicto prætor mentionem fecit, qualemcunq; fideiuſſorem iudicio ſiſtendi cauſa accipere teneatur[z], cum alioquin non niſi idoneum accipere cogeretur, Huiuſmodi enim affectioni non parum à legibus tributum apparet,cum potiſſima ex ea in dubijs rebus coniectura aſſumatur. Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepotes non continentur, tamen de eis actum cenſebitur,quos auus loco filiorum habere tractareq; ſolitus eſt[a]. Sic in legato facto Sempronio,ne cum plures Sempronij ſint,ex incertitudine uitietur, de eo intelligemus,cui maxime teſtator afficiebatur[b]: nam & legatum ſacerdoti quàmuis eccleſiæ factum cenſeatur, ſi tamen is ſacerdos affinitate uel alia affectione teſtatori iunctus probaretur, promptius eſt ad eum quam ad eccleſiam pertinere[c]. Et quæ de conſanguinitate dicta ſunt,in magna quoque amicitia locum habẽt:quapropter ex teſtamento imperfecto fideicommiſſaria libertas alumnæ ob magnam teſtatoris dilectionem debetur[d]. Iudex ob amicitiæ licitum ardorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcirco ſordium aut gratiæ reus fiet[e]. Et in legatis licet propter ambiguitatem minor ſumma debeatur,tamen propter magnã amicitiam quandoq; interpretabimur maximam deberi[f]: quod & in ſtipulatione receptum eſt[g]. Eadem ratione etiam defenſionis cauſa poterit amicus in iudicio ſtare, cum alioquin abſq; mandato alius pro alio non audiatur: quod intelligẽdum in eo,qui arctiſſima familiaritate iungatur,& cuius geſta ſoleat abſens rata habere[h]. Quod ſi quicquam ex amicitia uel affinitate in aliquibus perſonis introductum eſt, id maxime inter patrem & filium obſeruabitur,cum nulla poſſit eſſe arctior coniunctio, Hinc fit,ut quamuis lex quemlibet adminiſtratorem rationes reddere uelit,patrem tamen eximat[i],qui quãtum ad filium attinet,aneclogiſtes eſt, & pares cum eo ſem-

i c.per tuas. de ſym.
k xiiij.q.iiij.ab illo.
l l. minime. de relig.
m l.ſi adulteriũ. §.liberto. de adul.
n 22.q.ij.dñs.
o l.j.§.non fuit de dolo.
p c.inter de ſen. excom.
q l. fi.de recep.
r l.pen.de poſt.
s d.§. liberto 1aſ. l.j. C. de his qb.ut.id.
t l. humanitatis C.de exc.tut.
u l.petitionẽ.C. de adu. diu. iud.
x l. lege iul. de teſtib.
y l.q cũ uno. in fi.de re mil.
z l. ij. §. ij. qui ſat.cog.
a l. alimẽta. §. j.de ali.leg.
b l.ſi qs ſeruum. §.ſi ita.de lega.ij.
c C.reqſiſti. de teſta.
d l.in teſtamẽto de fid.lib.
e gloſ.c.niſi.de offi.deleg.
f l.ſi ſeruus pl. §.fi.de leg.j.
g l.capiẽda.i fi. de reg.iur.
h Bar.l.nõ ſolũ §.qui alieno. de proc.
i l.fi.§.illo procul.C. de bo. quæ lib.

per rationes habet: quapropter si filio restituere hæreditatem grauatus sit, interim nullam cautionem præstabit [k]. Sic magistratus, aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ a fisco distrahuntur, sibi addici iure procurabit[l], nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum exclusis cæteris succedet[m]. Possent ad hanc rem & alia pleraq; facētia adduci, quæ sciēs prætereo. Propter personæ quoq; paupertatem à generali lege quandoq; recedimus, quapropter in multitudine causarum, ante cæteras, pauperum controuersias iudex definiet[n], eorum alimoniæ si in carcere detineātur prouidebit [o], tabellionem ut documenta illis etiam gratuito ædat, ex officio coget[p]. Si quis ob inopiam non appellauerit, uel post prouocationem fatalia labi permiserit, eū restituet[q], mulctam etiam, si eius portio collitigatori debeatur, abolebit[r]. Illud enim constat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recensere præsentis otij non est. Nam & non solum ex paupertate, sed etiam propter personæ ignobilitatem pleraq; aduersus iuris communis regulas introducta reperire est. Pater etiam inuito filio illi factam iniuriam remittere potest, si tamē uilis abiectaq; persona sit, remissio filijs qui honestam personam sustineant non nocebit[s]. Sic quàmuis filia de dote, nisi ex cōsensu patris agat, non tamē de eo intelligemus, qui uilis, fœdioreq; uita sit [t]: nam & ex contrario, lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium non porrigetur, qui turpem uitam maculosamq; agat [u], de huiusmodi quoq; intellexisse nō uidebitur, cū infamiæ notam inurit[x], his enim infamia pœnæ loco non esset, quare seuerius uindicandum. Quapropter merito Baldus cum lex generaliter mulierem in carcerem duci uetaret, de ea non agi respondit, quæ meretrix, libidinibusq; infamis, & extra legis Iuliæ pœnas ob uilitatem sit[y], & hæc quidem quod ad personas attinet sufficiant. Ex re fit quandoq; legis generalis restrictio, idq; uarijs ex causis, ueluti propter rei tenuitatem, sterilitatem, meliorationem, & si qua huiusmodi, quorum exempla plurima in iure habemus. Decuriones propter senectutem in curiam uenire non coguntur, & tamen si leue sit munus, & quod cito explicari soleat, immunes non erunt [z]. Mater filijs tutores petere debet, si tamen tenuissimæ sint pupilli facultates excusabitur [a]. Sic & Senatus cōsultum quo legari domibus affixa prohibentur, de modici pretij rebus, itemq; gurgustijs non intelligetur [b]. Et edictum prætoris de morbo uerba faciens, ad febriculam leuem [c], Senatusconsultum Syllan. de uulnere ad uulnusculum non producetur [d]. Sic tutor qui pupillo modicam quantitatem crediderit, à tutela tanquam creditor non excusabitur[e]. Iudex qui munera accipere prohibetur, xeniola tamen non improbe accipiet [f]. Quod & in sacerdotium aliquod conferente receptum est, non enim Symonicæ, ut uocant, labis reus erit [g]. Sic à tutela quarta, cuius occupationibus quis facile defungi possit, non excusantur qui ternas subierint [h]. Legimusq; etiam in iudiciarijs actionibus dilationes amputari, summarieq; & magis de plano procedi, uel cum de rebus leuibus[i], ciuiliter agitur, uel cum de modicis criminibus accusatio instruitur [k]: nam & ea quæ leuis solennitatis sunt, si omittātur, actum non uitiant[l]. In legis perito quoq; proditum est, non iure eum quicquam honorarij accipere, cum citra laborem & librorum reuolutionem clienti consilio suo cauit[m]: quod tamen ego nō satis probo, nec receptum uidetur[n], cū iam exantlati labores & erumnæ, quibus ars ista addiscitur, præmio carere non debeant. His accedit quod uulgo dici solet, de rebus minimis nullā esse prætoris curam [o]: quod ita accipitur, ut ex re minima aduersus ius commune nihil inducendum sit: nec restitutio

k l. imperator ad Treb.
l l. q officij. de cōtrahē. emp.
m l. iij. C. de aduo. di. iudicū.
n j. q. j. c. in primis.
o l. iudices. C. de epi. aud.
p l. tā dementis. C. de epi. aud.
q §. alijs. ī auth. de his q ingr.
r l. illicitas ī fi. de offi. præs.
s l. sed & si. §. filiof. de īiur.
t l. si cū dotem §. eo aūt. so. ma.
u l. senatoris f. de ri. nup.
x l. ij. C. ut int. cer. tem.
y Bal. l. consentaneū. C. qūo & qñ iu.
z l. decurio fortunam. C. de decur.
a l. ij. C. ad Tertul.
b l. senatus. §. marcellus. de leg. j.
c l. quæsitū. de re iud.
d l. j. §. pen. ad Syll.
e gl. auth. minoris. C. qui da. tu.
f l. solent. de offic. proc.
g c. si quæstionis. de sym.
h l. si is q tres. ī fi. de exc. tut.
i authē. nisi. C. de sen. ex pic.
k l. leuia. de accusa.
l l. j. §. fi. de uē. inspi.
m glo. xj. q. iiij. non licet.
n Specu.
o l. scio. de in integ. rest.

ſtitutio in integrum concedenda: cum uero ſecundum ius commune agimus, tunc etiam minimæ rei rationem habendam[p]; unde qui uel oboli reliquator eſt, actione ex empto rem non conſequitur, aduerſus deiectum petitorio iudicio non experietur[q]. Sed an emphyteoticum fundum tanquam integrum canonem non ſoluerit amittet? & cum hanc legem partes contractui dixerint, propius eſt ut amittat: quod crediderim uerum, cum inde argui contemptus aliquis poteſt, alioquin humanius eſt, per imprudentiam factum arbitrari[r]. Quapropter nec inquilinus qui excepto nummo penſionem ſoluit ſubmouebitur, in quam ſententiam Bal. & Paulus Caſtrenſis tranſiere. Propter ſterilitatem à regula generali uarijs quoque ſpeciebus recedimus: quapropter colonus qui agri culturam non deſerere promiſit, ſalua fide recedere poteſt, ſi ſterilis fundus effectus fuerit[s]. Et cōſtitutio, quæ rerum eccleſiæ alienationem fieri poſſe generaliter negat, non tamen de ſterilibus prædijs, tenuibúſque agrorum plagis intelligetur, poterunt enim abſque alia ſolennitate alienari[t]. Quod & in conſuetudine receptum eſt, quæ ſi huiuſmodi alienationes infirmet, de modici reditus poſſeſſionibus non intelligetur, nam & lex quæ clientem in uerba domini iureiurando adigi[u], hoc eſt, præſtare occaſione feudi (ut uocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obſeruabitur, qui modicam tenuémque rem eo titulo acceperit[x]. Sic propter anni ſterilitatem fit colono remiſſio mercedis. Cenſetur autem is fundus ſterilis, cuius culturæ tantum impenditur, ut eo deducto nihil colono ſuperſit[y]. Bartolus etiam remiſſionem faciendam cenſet, cum in dimidia iuſti pretij deductis operis & impendijs colonus læderetur: quæ ſententia crebriore calculo approbata eſt[z]. Propter rerum meliorationem fit & quādoque legum reſtrictio, ut cum lex locatorem damnat, ne quid ultra penſionem conuentam petere poſſit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, ſi præter ſpem magna fertilitas anni ſuperuenerit[a]. Sicut enim ex ſterilitate remitti ſibi colonarium iure poſtulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amoto à ſacerdotio nihil conferri iubens, in eo non obſeruabitur, qui propria induſtria diuinæ domus fundos ex incultis & teſquis fertiles reddidit[b], fruetur enim parta ſuo labore fœcunditate donec uixerit, quod & Innocent. probat, quod eius legis exemplo conſtitutum opinor, quæ fundi deſerti ad Cæſaris patrimoniū pertinentis cultorem (ſaluo iure canonis) inquietari non ſinit[c]. Propter rei euidentiſſimam perſpicuitatem aliqua quoque ſpecialiter indulta ſunt, quò fit ut quāuis priuſquam aliquis ad profitendi munus doctor poſſit promoueri, præceſſiſſe oporteat[d], diligētem morum doctrinæque inueſtigationem, ſi tamen fama is ſit notiſſima idoneus, aliud examen nō eſt neceſſariū[e], cum populi teſtimonium pro examine ſufficiat[f]. Nam & licet in maioribus & in minoribus cauſis conceſſa ſit appellatio, ubi tamen euidentiſſime de delicto conſtat, non eſt ulterius quicquam quod rei pœnam differat concedendum[g]. Sic & quoties cauſa appellationis manifeſta eſt, alia probatione non opus eſt[h]. Et qui ad locum citatus eſt ſibi intutum, ſi id apertiſſime conſtat, nec excuſationem quidem mittere tenetur, tantum abeſt ut ipſe coràm uenire debeat[i]. Soletque uulgò dici, in notorijs ordinem iudiciarium minime obſeruandum[k]: uocant autem noſtrates doctores notoriū, uoce minime proba, id quod palàm conſtat: cum ueteres notorium pro denuntiatione facinoris acciperent[l], cum in id publice conſtituti Emiſſarij & Curioſi indiciū perpetrati facinoris per elogium præſidi faciebant, quod munus in Pagorum Syndicos ut plurimum hodie tranſlatum eſt, nec eo caſu ſolennia accuſationum perpendūtur, ſed ſolum (ut Gordianus

p l. ſi proprietarius. de dam. infe.
q laſ. auth. qui rem. C. de ſa. ſan. eccle.
r l. quamuis. de cōdi. & dem.
s glo. l. ij. C. de agri. lib. xj.
t 12. q. 2. terrulas.
u c. cæterum. de don.
x c. d' fidelitate. de cap. conr.
y l. mediterraneæ. C. de anno. lib. x.
z l. licet. C. loc.
a gl. l. ſi merces §. uis maior. loc.
b c. ſi. de pe. cle.
c l. quicūq;. C. de oī ag. deſ.
d l. magiſtros. C. de prof.
e Io. And. c. cōſtitutus. ij. de app.
f c. nullus. 24. diſt.
g c. cōſuluit. de app.
h l. ciues. C. de app.
i C. l. paſtoralis. de re iud.
k c. ad noſtrā. de iureiur.
l l. ab accuſat. ad Turp.

Impe. constituit[m]) falsis nec ne quis sit notorijs insimulatus. Propter ea quæ de nouo emergunt fit & quandoq; huiusmodi interpretatio: ecce tibi, postquam in causa conclusum est, licet alia instrumenta proferri nequeant, si tamē quicquam nuper ad litigatorum aures peruenerit indulgendum est [n], nam & post litis contestationem, quod ueteres iudicium acceptum dicebant, licet exceptiones dilatoriæ amplius opponi nequeant, nec ulli recusationi sit locus, si tamen eiusmodi sit præscriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis sit admittetur [o]. Sic & restitutionis in integrum postulatio, quamuis iterari non possit, ex noua tamen causa permittetur [p]. Sic & in iudicio rei uendicationis, absolutus quia non possidebat, poterit post rem iudicatam iterum conueniri [q], si ad eum peruenisse, denuo possessio afferatur: quod etiam in alijs iudicijs dicēdum est. [r] Vnde qui soluto matrimonio per diuortium dotem repetit, si lite pendente iterum matrimonium instauraretur exceptione submouendus est[r]: quinimo etiam qui actione caret litem instituere potest, si accepto iudicio certum sit ei actionē tunc competituram[s]: quod ex eo exemplo constat, cum Titius & Meuius separatim stalteri fundus datus non esset sibi stipulati sunt, adiuuanturq; hæc omnia regula generali, quæ interim accidunt nouo auxilio indigere[t], & qui nouam rem desyderat, nouum ei cōsilium atq; remedium suggerendum [u]. Ex qualitate quoque fit plerumque legis restrictio, unde regulariter proditum est, secundum personæ qualitatem uerba accipi debere: & ideo qui aurigæ seu agitatori alicuius factionis equitij usum legat, uidetur concessisse ut his quoq; in Circensibus uti possit[x]; & si ex principis edicto quilibet miles armatus in campum Martium descendere iussus sit, intelligitur ut quisquis iuxta conditionem suam armatus sit[y], eques equestri, pedes peditū more. Si præsuli à Pontifice Roma. indultū sit ut etiā interdictionis tēpore, sacra celebrare, & missæ operari queat, solenniter, & cum honoris sui insignibus operabitur[a]. Sic seruus sibi possidere licere stipulans, de sola detentione stipulatus creditur[b]. Testator uxori stragula, & uestem legans, non de Siriceis stragulis intelligetur, quoniam ea uiduis non conueniunt, & uestis atra debebitur, qui color uiduas solus decet[c]. Lex quoq; municipalis filiam dote contentam esse iubens falcidiæ uice, ex qualitate personæ de legitima iure naturæ debita declarabitur[d]. Rex Anglorum aliquid secūdum ius fieri mandans, intellexisse de iure suo Anglico censebitur. Mulier feudum, ut uocāt, sibi & filijs stipulata, filiabus quoq; cautum uoluisse existimabitur[e], & si qua similia. His consequens est, ut si quicquam cum aliqua qualitate constitutum sit, & ea nō adsit, dispositio quoque locum sibi non uendicet. Vnde edictum prætoris, quo eius bona possideri iubet qui fraudationis causa latitat, in eum non obseruabitur, à quo fraus absit[f]. Et Lex in eum lata qui uulnus cum sanguinis effusione fecerit, non habebit locum nisi & ipsa effusio probetur[g]. Sicut nec Pontificis constitutio aduersus subornatum Christiani hominis percussorem custodienda erit, nisi id ipsum probetur, mandatum de Christiano homine percutiendo factum[h]. Et qui asserit conspiratione aduersariorum testibus corruptis religionem iudicantis circomuentam, qualitatem illam corruptionis probare debet[i], cum aliàs diui Hadriani rescriptum, quo in integrum restitutio conceditur, locum non haberet. Eòdem pertinet, quod uulgò traditum est, quoties lex cum aliqua qualitate loquitur, ubi ea non conueniat, nec legem quidem conuenire [k]: ut cum in ea dicitur, qui damnum dederit, uel possidentem turbauerit, centum soluat, & ablata restituat: non censebitur eum punire qui inquietauerit, & nihil abstulerit, cum uerbum restitutionis huic

m l. ea quidē. C. de accusa.
n Bart. l. admonendi.
o l. elegāter. §. si qs post. de cond. ind.
p l. j. C. si sæp. in int.
q l. si à te. de except. rei iud.
r l. si seruus. de cond. fur.
s l. si titius. de uerb.
t l. de ætate. §. ex causa. de inter. acti.
u l. j. de uen. inspi.
x l. plenū. §. equitij. de usu.
y Bart. l. si non sortē. §. libertus. de cō. ind.
a l. ex militari. de testa. mil.
b l. stip. ista habere. §. hi q. de uerb.
c Ias. ibi.
d Bar. l. j. ad. l. falci.
e c. j. de benef. fam.
f l. fulcinius. §. j. ex qb. cau. in poss.
g c. licet. de pb.
h c. j. de homic. in 6.
i l. diuus. de re iud.
k l. mācipia. C. de ser. fug.

huic casui non quadret. Sic Pontificis constitutio[l], usurarij manifesti testamẽtum irritum esse iubens, eiq; mortuo sacram sedem uetans, in Iudæo nullas uires habere existimatur[m]: quid enim ad illum pœna sepulchri faceret, qui omnino communẽ canibus tumulum habiturus est? Sed hæc tamen omnia intelligenda sunt, cũ illa qualitas uerisimiliter substantiam rei respicit[n], alioquin si extrinsecus addita proponatur, etiam absque ea actus ualebit, quapropter si loco exempli apposita sit non arctabit regulam[o]. Idem si primo regula in lege generaliter posita sit, non restringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperiatur[p]; nam & si conditio in lege aliqua reperiatur non leuis momenti esse solet, & tamen quãdoq; ex legislatoris mente nullius efficaciæ est[q], idque & Iason annotauit. Cæterum illud non diffitẽdum est, cum lex propter aliquam qualitatem quæ adsit quicquam indulget, ea deinde cessante, dispositioni quoque legis locum non esse. Finge curatorem prodigo uel furioso datum esse, eosq; ad sanos mores reuertisse, nónne curator munere suo defungetur[r]? Legibus multa seueriter aduersus impudicas mulieres constituta sunt, finge eam, quæ male libidinis causa audiebat, mutasse uiuendi institutum, & probi exẽpli factam, nónne pœnis legum eximetur[s]? Multa tempore belli etiam iniqua cõstituuntur, solent enim præfecti militares, non tam ius & æquum in cognitionibus, quàm magnitudinem pecuniarum spectare, quod hi bellorũ, ut Mutianus aiebat, nerui sint, nónne facta pace, quod belli calamitate introductum esset, pacis temporibus abolebitur[t]. Qua ratione & legem Voconiam, cuius suasor M. Cato erat, abrogatam T. Liuius est autor. Sic & iudices quorum officia perpetua sint, ex defectu qualitatis expungentur, ut quia negligentes in iure reddendo dicantur[u]. Sic decuriones deficiẽtibus facultatibus albo eximẽtur[x]. Sic ad monachos scribẽs Alexan. III. Pont. Max. nũc (inquit) ita possessiõibus ditati estis, ut multi probæ opinionis uiri de uobis querelam apud nos sæpe proponant[y]. Nam & procurator quamuis re non integra reuocari nequeat, si tamen mores mutauerit, & improbus, lusor, helluo factus sit, submouebitur[z]. Sicut uice uersa tabellio, si sacerdotio, decurionatu, militia insignitus fuerit, subire pristinum munus non cogetur[a]: superueniens enim dignitas eũ liberat. Verũ non promiscue & indistincte hæc procedunt, in animaduersione em̃ huiusmodi qualitas esse debet, ut si causæ quæ finalis uulgò dicitur coniuncta sit, & effectus nõdum perfectus, prædicta obseruentur[b], alioquin quod ex causa impulsiua cõstitutum est, ea deficiente nihilominus durat[c]. Idem si finalis causæ effectus sit cõsummatus[d]. Hinc est quod si uxor in bonis mariti propter paupertatem quartam lege debitam consequuta sit[e], tametsi locuples deinde alienarum hæreditatum accessione facta, non tamẽ accepta hæredibus mariti restituet, cum ut id lucrum faciat satis sit si tẽpore quo illud lex defert paupertatis qualitas adsit[f], nec quicquam refert id tunc consequuta ab hærede fuerit, an minus, cũ sufficiat lucrum à lege delatum, quo casu ipso iure acquiritur, & ita plerisque uisum est[g]. Propter aduersam qualitatẽ ex aspectu statim deprænhensam recedimus plerũque à regula iuris: ut cum lex tres sententias, tametsi allegentur nullæ, iubet absq; mora executionis effectum accipere[h], non continebuntur, quæ ex actorum inspectione euidenter nullæ apparent[i]: nisi & id dubium probabili exceptione refricari possit[k]: Si uero aliunde nullæ appareant, quamuis incõtinenti probaturum se reus offerat, non tamen differendam executionem uerius est, ne aliàs lex illa nullius sit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibendis, licet præscribi nequeat tabulas nullas esse, tamen si id uitium ex earum inspectione pateat, admittetur exceptio.

l c. quamquam. de usur. in 6.
m Aret. consi. 154.
n Barto. l. titia. sol. mat.
o l. j. §. qd' uulgo. quod ui aut clam.
p l. regula. §. licet. de iur. ig.
q l. à diuo. §. in uenditione. de re iud.
r l. tandiu. de cur. fur.
s l. imperialis. C. de nup.
t l. j. in prin. C. de cad. toll.
u l. si quos. C. de offi. præf. præ.
x l. cura. §. deficiẽtiũ. de mu.
y c. suggestum. de deci.
z l. cum quis. de solut.
a l. uniuersos. C. de decur.
b Corn. d. l. j.
c l. j. §. sexum. de postul.
d l. fi. unde lib.
e auth. præterea. C. unde ui.
f l. quecũq;. §. fi. de publ.
g Dec. cõs. 24.
h C l. j. de re iud.
i Mod. l. iiij. §. condemnatũ. de re iud.
k Peru. c. dilecto. q. 32. i fi.

ptio[l]. Quod & in noui operis nuntiatione traditum frequentius est, cum usufructuarius nouum opus domino nũtiat, non supersedebit dominus, quum ex ipsius actus inspectione apparet nuntiationem irritam[m]: nam & libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, si ex sui lectura ineptus sit, poterit nõ expectata rei recusatione à iudice reijci[n]. Quinimo receptum est, quoties iudici constat de iusta rei exceptione, etiam si deducta in iudicium non sit, tamen actorem reijciendum[o], si cum aliena iactura locupletaretur. Illud quoq; indubitati iuris est, probationibus per legem summotis, nunquam de ea actum uideri, quæ ex inspectione fieri proponatur. Finge, probatum est me uulnus Titio intulisse in caput, patefactaq; testimonia, potero nihilominus à iudice petere ut inspiciat, depræhensurum nullam Titio in capite cicatricem esse[p]. Sicut & uiceuersa: Si quisquã ex aspectu minor pronuntiatus sit, eis non nocebit[q], qui alijs argumentis ueritatem se demonstraturos asserent. Quapropter & Baldus[r], sententiam de ætate ex aspectu latam, nunquam in rem iudicatam transire credidit, quominus semper retractari certioribus probationibus queat. In ferijs quoq;, quin ius dicatur exceptionem non obesse certum est, cum illata est tam atrox iniuria, ut ex aspectu æstimari possit[s]. Propter subrogationis qualitatem fit etiã quandoq; strictior interpretatio. Cum igitur lex ceu sacrilegum damnat, qui dignitate sua maiorem gradum ascendere, & illustrioribus se præponere audet[t], eũ distringere nõ censebitur, qui eius cuius personã gerit, sedem tueatur[u]: nam & qui propter aliquorum negligentiam in eorum ius à lege substituitur, non arbitratu suo se gerere, sed id potissimum emendare debet, quod ex negligẽtia illi peccarunt[x]. Accedit regula generalis: Id quod subrogatum est, eius naturã imitari, cui substituitur[y]. Videmus quoq; propter substituentis ipsius qualitatem aliter atq; aliter in iure decerni. Regula est: Etiam infamem procuratiõis munus assumere non uetari, & tamen episcopis permissum non est, huius notæ hominibus defensionem suam credere[z]. Et quod de procuratore diximus, in tutore quoq; producendum est, ut is si propudiosus sit, nequeat eius pupilli tutor esse, qui dignitatis gradu aliquo illustretur[a]. Plurima enim inferioribus licent, quæ altioris gradus hominibus non cõueniunt. Omne animi uitium (inquit ille) tanto cõspectius in se Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur. Hinc est, ut quorũ industria electa est, alium substituere non possint[b], & quibus substituere permissum est, non quemuis, sed æque idoneum substituere debeant. Sic Canonicus non nisi ex ordine assumet quem sui loco constituat[c]. Cuius rei argumento, & doctor cui per substitutum legere concessum sit, non nisi doctorem substituet. Ius autem substituẽdi regulariter nemini competit, nisi ex causa: ut si quis iuste est absens[d], uel ad maioris dignitatis administrationem codicillis principis allectus, uel temporariam ægritudinem patiatur[e]. Filium quoq; à patre substitui lex quandoq; suadente æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit[f]. Priuilegia quoq; ipsa propter aliquas qualitates firmiora existimantur, ut quia in corpore iuris reposita sint, huiusmodi enim etiam generali omnium priuilegiorum derogatione quicquam detrahi credẽdum non est[g]. Idem cum ei personæ quicquam indulgetur, quæ iam à lege multis beneficijs affecta sit, non enim hac generali derogatione quicquam ei præiudicij fiet: ut cum uiduis & religiosis fœminis princeps cõcessit, ne extraordinaria aliqua indictione atterantur[h]. Idem cum priuilegium concedentis iuramento cõfirmatum est: nam & si particularis canonicorum constitutio tali religione munita sit, ei derogatum per generalem maximi pontificis legem nõ censebitur[i]. Constitutioni

l gl. l. i. de tab. exhib.
m Bar. l. j. in prĩci. de ope. no.
n l. j. C. ut ne prin.
o Bar. l. si unus. §. pactus. de pac.
p Bal. l. si qs testibus. C. de testi.
q l. minor ex aspectu. d' min.
r Bal. l. si mior. C. de in integ. resti.
s l. cadẽ. de fer.
t l. j. C. ut dig. ord. ser. li. 12.
u l. comperimus C. de proxi. sac. scr.
x Cle. quia. de sup. neg. præ.
y l. si cũ. §. qui iniuriarum. si quis caut.
z c. quia episcopus. xj. q. iij.
a Bal. l. caßius. de sen.
b l. inter. de sol.
c c. si qs iusto. in fi. de elect.
d l. suggerente. C. de off. eius.
e Bald l. fin. de exc. tut.
f l. sciẽdum. §. legati. de leg.
g gl. l. ij. §. legati. de iudi.
h Cy. l. j. C. qñ imp. int. pu.
i c. cum non liceat. in fi. de ele. in 6.

tioni quoq; per sacrosanctam synodum ædite generalia Rom. Pontificis diplomata nihil obsunt[k]: sicut nec alijs priuilegijs quæ probabilibus adminiculis adiuuantur[l]. Et sacerdotij à sede apostolica, non obstante quocunq; alterius priuilegio, facta collatio, nihil secularibus, ut uocant, patronis damni inferet[m]. Cæterum & ea firmissima sunt priuilegia, quæ remunerationis causa indulta reperiũtur, ut si princeps ciues de se benemeritos aliqua imminutate donat, nõ censebitur de hoc actum generali reuocatione[n]: quod maxime procedit cũ non subdito uel in piam causam quicquam collatũ est, nec enim ea reuocari facile possunt. Sed & propter obligationem, quæ ob antidora dicitur, plurima cõstituta esse constat, quæ ab his collecta cernere est, quos ea cura tetigit[o], nos breuitate cõtenti ad alia festinamus. Propter paritatem quoque qualitatis non nihil lex concedit, ut si promiserim tibi Titium fideiussorẽ dare, liberabor, dum æque idoneum aliquem præstem[p]: si domo tibi locata uti frui non liceat, excusabitur locator, qui æque cõmodam aliam præstare paratus sit[q]; sic is cuius electa est industria neminem substituere quamuis queat, æque tamen idoneum ex causa sui loco quandoq; designabit[r]. Ex quãtitate quoq; non raro fit generalis legis restrictio, ad quam ea exempla hoc in tractatu pertinere arbitror, quæ ad geminationem actuum, ad personarũ seu rerum numerum, ad magnã cõtumaciam, ad criminis immanitatem attinent, de quibus pauca subijciẽda duxi. Et in primis id sciendum, iterationem quacunq; in re plurimum pollere, cum maiorem animi, siue in bonũ, siue in malum, deliberationem ostendat. Hinc est quod cõfessionem iteratã prætextu erroris aiunt reuocari nõ posse[s], quod accipiendum, nisi erroris causa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto[t] quod iteratum fuerit, receptum est actionẽ nasci, quod & in qualibet obligatione naturali, quæ geminata sit, ferè dicẽdum est[u]. Hinc iterata confessio extra iudiciũ, iudicialis confessionis uim habet[x]: sicut geminata principis indulgẽtia, ea uidetur excludere, quæ nõ nisi ex certa sciẽtia, uel motu proprio abolẽtur[z]: cuius exemplũ in uacantium bonorũ concessione est[a]. Sed & qui ex custodia semel euasit fideiussoribus amplius nõ credetũ[b], sed in uinculis ius dicet. Qui iterum deliquit, & quod dicitur, ad nauseam redijt, generali principis abolitione non fruetur[c]. Mulier quæ obligationem iterauit, S. C. Velleiano nõ erit tuta[d]. Quæ recepto consensu fundũ doti addictum uendẽte marito dissoluit, lege Iulia non iuuabitur[e]. Sic leuia delicta propter usum & cõsuetudinem grauioribus annumerãtur[f]. Sed de geminationis huius effectu plura disserere superuacuum est, cũ non pauci recentiorum huius argumẽti etiam integros libros ædiderint. Ex personarũ seu actuum multitudine fit arctior interpretatio, cũ lex hospiti iubet ut uiatores suscipiat, nõ eum coget qui nimio aliorum numero occupetur[g]. Cum iudici prohibet ne causas pedaneis demandet[h], aut ne noctu pronuntiet, nõ procedet quoties multitudine litium Præses prægrauetur[i]. Sed & publico iudicio dãnati, bona, quæ aliàs fiscus annotaret, filijs plerũq; relinquuntur[k], si eorũ magnus sit numerus. Propter multitudinẽ quoq; delinquentiũ, quò magis refrænentur, licitum proconsuli est leges transgredi[l], & pœnas augere: quod intelligitur, quãdo propter exẽplum pœnæ sisti malum potest[m], alioquin si de plurimorũ periculis agitur, & crimen leue est, facilius uenia indulgetur, & conniuentibus oculis inultum iudex delictum finit[n]. Propter nimiam contumaciam plerũq; stricti iuris ratio intẽditur, quapropter quis æquum nõ sit, ex contumacia quenquam totius causæ damno mulctari[o], uel pluribus cõtumacẽ pœnis affici[p], nihilominus ex nimia peruicacia aliter quãdoq; statuitur. Sic & missus in possessionem rei seruandæ

k c. nonnulli. de rescrip.
l glo. cle. dudũ. §. nos etenĩ. de sep.
m Rota dec. iij. in nouis.
n l. si pater. §. fi. de dona.
o Ias. l. ex hoc iure.
p l. qui autẽ. §. sed si quis. de const. pec.
q l. si quis domum. loc.
r glo. in. l. j. C. de mã. et col. lib. xj.
s Ias. l. error. C. de iur. ign.
t l. j. de constit. pecu.
u l. fi. C. ad leg. falci.
x l. cum scimus. de agri. li. xj.
z §. & hæc. in aut. ut nul. iu.
a l. j. C. de peti. bo. lib. x.
b l. lege corn. ad Syll.
c l. iij. C. de epi. aud.
d l. si mulier ult. C. ad Vell.
e Authen. siue à me. C. eo. tit.
f §. criminis. 25. dist.
g l. j. fur. ad na.
h l. placet. C. de pœna. iud.
i Bald. §. itaq;. in proœ. ff o.
k l. fi. de bo. dã.
l l. auth. facta. in fi. de pœn.
m c. latius de cleri. excom.
n c. ut constituetur. 50. dis.
o c. quoniã freq. §. finaũt. ut lite nõ contest.
p gl. l. sed si. §. sed si. ex quib. cau. ma.

uandæ causa, in nimiæ obstinationis pœnã antiquum possessorem deijcit[q], & extra ædes deturbat, rursusq; solet dici, q ex primo decreto in possessione sit, ex nimia rei contumacia fructus acquirere[r]. Propter delicti atrocitatem regulariter quoq; proditum est, ei licere qui pro tribunali sedet pœnas augere, quapropter tali casu etiam in defunctum sæuiet[s]: quod in famosis latronibus aliorum terrẽdorum causa fieri solet: diebus feriatis ius dicet[t]: mulieris uel aliàs impuri hominis testimoniũ non auersabitur[u], cum & L. Catilinæ cõiurationem Fuluia mulier detexerit[x]: pro huiusmodi quoq; manifeste sontibus, & nouissima meritis, patronos non audiet[a]. Sunt autem grauissima facinora, quibus maiestas offenditur, impietas item in DEVM, & Symonia, uiarumq; insessio occidendi hominis causa à latrone facta. Ex loco quàm plurima quoq; constituta sunt, quibus à generalitate legis receditur, unde qui ex consuetudine in aliquo loco certam formã obseruare debet, si aliò eat, non tenebitur, quia ut uulgo dicitur, cum Romæ fueris romano uiuito more[b]. Sic qui rure testamentum faciat, poterit citra solitam solennitatem testari[c]. Idem in eo qui in hostico sit, is enim iure militari quomodo uoluerit potueritq; disponet[d]. Sed & procurator, qui quamuis infamis, non tamen à munere suo reijcitur, si corã principe uel in eius prætorio sit submouebitur[e]. Nam & Romanus Pontifex ius crucem ante se deferẽdi Patriarchis non cõcedit, quoties Romæ uel in comitatu suo reperiãtur[f]. Ad partes has attinet etiam quod origine domicilioq; uarie sancitum reperitur: qua ratione fit, ut tametsi libere fieri quælibet debeat electio, præferẽdi tamen sint incolæ alienigenis, & ideo si idoneus in propria ciuitate reperiatur, nõ est quisquam ex aliena diœcesi aduocãdus[g]. Quod & in ecclesiarum rectoribus seruandum, qui ex propria ecclesia potius quàm ex aliena ordinandi sunt[h], etiã si quo ad DEVM loci origo nullius momẽti sit: quod & plerique Philosophi uidere, qui rogati, cuiates essent, mũdanos se respondebant: nam illud certissimũ est, Summos (ut inquit Satyricus) posse uiros & magna exẽpla daturos Veruecum in patria crassoq; sub aëre nasci. Sed & receptum est, obreptum uideri Romano Pontifici, cum quis sacerdotio ab eo impetrato dissimulauit aliunde se natales domiciliúmque cõsequi, quàm in ipso sacerdotij loco[i]. Eum quoque qui mediocris sit nobilitatis in amplissima urbe, præferendũ ei tradũt, qui tenuioris sit loci primarius[k]. In quam sentẽtiam puto non accessisset Iulius Cæsar, qui ignobili alpium uico iter faciẽs, ibi malle se primum esse dicebat, quàm secundum Romæ. Ex his probabilis eorũ existimatio uidetur, qui cum ciuitatis, in qua studium uigebat, originarij sint, ut Bononienses, Perusini, Ticinenses, præferendos se accersitis in sua gymnasia doctoribus arbitrantur. Quod & Ludouicus Pontanus sensit[l]. Sed ego accepi hac in re minimum patriæ adscribi, doctrinæ uero facũdiæq; plurimum, nec dubium est quin alienigenæ semper præcelluerint. Sic Bartolus Picens, Perusij: Accursius Floẽtinus, Alexanderq; Forocorneliensis Bononiæ: Iason, Deciúsque Mediolanẽses, Ticini: quo loco & Baldus Perusio patria derelicta maluit consenescere: apud exteros enim sola uirtus in pretio est, in patria uero plerũque alia spectãtur. Loci quoque uicinitas non raro in causa est, ut ex ea legẽ restringamus: quapropter mortuo prouinciæ quæstore, solennes largitiones proximæ prouinciæ quæstori à ciuibus præstabuntur[m], non enim eas interim retineri fas est. Et qui aliquid à iudice etiã iuste petit, si impetrare nequeat, & in uicino loco alius sit, eum adire debet, quod si id minus faciat, sibi imputet, nõ poterit id quod sua interest, ab eo qui cõcedere neglexit, cõsequi[n]. Sed & si in territorio pupilli nullus iudex sit q ius dandi tutoris habeat, qui in

q l.iij.§.duas. de dam.infe.
r l.fulcinius §. fi.ex qui.cau. in po.
s glo.l.ij.arb. fur.cæs.
t l.omnes.C.de fer.
u c.in fidei.de hæret.
x l.pen.ad.l. iul.maie.
a Bal.l.per oẽs. de def.ciuit.
b c.illa.12.dist.
c l.fi.C.de test.
d l.rescripta.de test.mili.
e l.philophi.§. milites. & §.sed ignominiæ.de excõ. tut.
f c.antiqua.de priuil.
g c.nullis.c.nec emeritis.lxj. dist.
h l.in ecclesijs. C.de epis.& cler.
i gl.c.si proponẽte.de rescr.
k Bart.l.j.C.de alex.ciuit.
l §.de uiro.in xiiij.reg.
m l.j.C.de cau. larg.tit.
n l.iiij.§.si tã. de dam.

qui in proximo eſt proconſul adiri ipſe debet[o]. Leges quoque generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, ut proximis[p] & uicinis prius detur[q]. Quod ſi certi loci incolis aliquid faciundum mandetur, ſi in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accerſiri debebit[r]. Sed & ſi in uicinia quiſquã facinoroſus habitet, ueriſimile eſt id ab eo factum eſſe dãnum, de quo uicinus conqueritur[s]; uetus enim prouerbium eſt, Aliquid mali propter uicinum malum. Quapropter qui uenditor fundi confinem uicinũ cælauerit, quem ſi emptor ſciuiſſet non eſſet empturus, in id quod intereſt condemnabitur[t]: nam & ex proximitate tẽporis, ſcripturæ, rei, pleraque introducta ſunt, quæ ab alijs coacta ſciens ego prætereo. His accedit & uulgaris regula, Ex uicinitate præſumi ſcientiam. Ad hæc etiam pertinet, quod ab ipſo loco abſentia iuſtam plerũq; præſtat excuſationem: quo fit ut abſente patre, filiuſfam. in iudicio eſſe poſſit[u], idem nõ expectato eius cõſenſu legitimam uxorem ducet[x]. Filiamfam. iudex ex patris abſentis bonis dotem accipere iubebit[y], de dote eo caſu abſq; eius conſenſu filiam agentem audiet[z]. Sed & ſi cõſuetudine inductum ſit, ſacerdotium ſine alterius cõſilio conferri non poſſe, intelligetur, dum ille ſit præſens, alioquin eo abſente, libera erit collatio[a]. Qua ratione, & ſi mulier abſq; cõſanguinei cõſenſu lege municipij obligari nequeat, iſq; abſit, poterit iudex decreto ſuo cõtractum firmare[b]. Sic enim & pupillus abſente tutore hæreditatem adit[c]: & Abbas deficiẽtibus monachis de immobilibus monaſterij bonis diſponet, ſufficietq; eius, qui ſuperior illi gradu ſit, aſſenſus[d]: quod & in alio rectore receptum eſt[e]. Ex ipſo tempore multa quoq; aliter atq; aliter interpretamur, & quãdoq; à generalibus iuris regulis recedimus, idq; uarijs in ſpeciebus cõtingit. Ecce, lex generaliter quenq; cogi inuitum nõ debere iubet, ut rem ſuam uendat, & tamẽ caritatis & penuriæ tempore ad ædiles ſpectat ut annonam urbi ſufficiant[f]: poſſeſſoresq; cæteris æquo pretio copiam eius facere iubeant: multa etiã belli, pacis, peſtilitatis tempore inducta ſunt, quæ hic recenſere longum eſſet. Ex diuturnitate quoq; temporis, omnis uſucapionũ atq; præſcriptionum materia uires trahit, latius digeſta quàm ut hic referri debeat. Is quoq; qui patrato facinore toleratus, diuq; impune egit, ſi ad pœnam trahatur mitius plectetur, aliquatenuſq; ſubleuabitur, quod eius legis argumento admiſſum eſt, quæ pœnam eius tẽperari mandat, qui diutino tempore in reatu fuit[g]. Eſt autẽ reatus, habitus ipſe reorum, cũ ſquallidi promiſſa barba, de ſalute litigant, & rerum ſuarũ anxij ſatagunt. Sed & decretũ actui neceſſarium ex diuturnitate tẽporis interueniſſe præſumitur[h], & iuſſu patris filiumfam. hæreditatem adijſſe eadẽ cauſa creditur[i]: Sed & ſi longo tempore fratres ſeparatim hæreditatem paternã poſſederint, ueriſimile ſit familiæ inter eos diuiſionem factam[k]. Vice uerſa, propter nimiam tẽporis celeritatẽ oritur mala præſumptio: quapropter lex priuilegia doctoribus concedens, de his non intelligetur, qui nec debito tempore ſtudijs operam dederint, nec ſeruato ordine, ſed per ſaltum promoti fuerint[l]. Brutedium Nigrum (inquit Cornelius Tacitus) artibus honeſtis copioſum, & ſi rectum iter peragеret, ad clariſſima quæque iturũ feſtinatio ſtimulabat, dũ æquales, dein ſuperiores, poſtremo ſuaſmet ipſe ſpes antereparat: quod multos etiam bonos peſſundedit, qui ſpretis quæ tarda cum ſecuritate, ad præmatura uel cum exitio properant. His igitur iure illud carmen obijci poterit: Tu nimiũ properas, & adhuc tua meſſis in herba eſt. Ad ſupradicta & illud pertinet, quod qui diutius perſiſtere noluerit, & à munere ſibi conceſſo deſciuerit, priuilegio legis indignus plerunque exiſtimatur[m]; quapropter qui

o *l. diuus. de tut. & cur dat.*
p *l. ij. C. de ann. ciuil.*
q *l. ſi qs declinã dũ. C. de epiſ. & cler.*
r *l. cũ nauclerũ. C. de nauic.*
s *l. dñs horr. locati.*
t *l. quod ſæpe. in fi. de cõtr. emp.*
u *l. ſi lõgius. §. ſi filius. d'iud.*
x *l. ſi nepos. ĩ fi. de ri. nup.*
y *l. profectitia. de iur. dot.*
z *l. ij. §. uolũtate. ſol. mat.*
a *c. j. ne ſede uacan. in 6.*
b *Bal. l. turpia. §. j. de leg. j.*
c *l. bonorũ. C. qui adm.*
d *cl. j. d' reb. ec.*
e *glo. c. potuit. de loc.*
f *l. annona. de extraor. cri.*
g *l. ſi diutino. de pœn.*
h *l. q in aliena. de acq. hær.*
i *l. ſi filius. C. de pet. hær.*
k *glo. l. penc. com. diuid.*
l *l. pen. de aduoca. di. iud.*
m *l. iij. C. de dome. & pro.*

aduocati,uel protectores, uel id genus palatini,quinquēnio destiterint,ab albo abraduntur,munerēque priuantur[n]. Nam & indulgētia principis in milites hi non fruuntur, qui militiam non continuant[o]: quod & de immunitate artificibus concessa traditum est, ea enim indigni censentur, qui huiusmodi artem amplius non exercent[p]. Quo exemplo & in scholastico receptum est: si uagus & deses relictis studijs uitam degat,ceu exautoratum cæterorum priuilegijs uti non posse. Nam & collegij immunitatibus is non utetur, qui quamuis in collegium receptus sit, artem tamen non exercet[q],etiam si loco sui alium substituit,non enim ideo meliorem suam conditionem efficit. Plurima quoque,aduersus eos qui destiterunt innouata sunt,quoniam lex perseuerantes adiuuat,sopitos uero & desides negligit. Sic filius inofficiosi testamenti accusationem institutam ad hæredem trāsmittit, dum tamen ante obitum omnino non destiterit[r]. Sic quamuis per litis contestationem actio perpetua fiat,si tamen iudicio accepto quis citra iustā causam supersedeat, tāquam destiterit[s],frustra rem in controuersiam deduxisse existimabitur. Nam & è contrario, lex generaliter pœnam imponens in eo qui non perseuerauerit plerunque limitabitur. Ecce, qui accusat testamentum ceu falsum uel inofficiosum, eius omni commodo priuatur,nisi incepta lite destiterit[t]. Patronus qui libertum capitalis facinoris reum detulerit,iure patronatus mulctatur,si non litem deseruerit[u]. Filius uel libertus qui sine uenia patrem uel patronum in iudicium traxerint, ex edicto mulctam pendere iussi sunt,nisi tamen omissa lite malint maiorum suorum humanitatem experiri[x]. Qui se liti obtulit cum non possideret, perinde condemnatur atque si possideret: quod si ante iudicium acceptum pœniteat,& se possessorē neget, contra est[y]. Quisquis reum ad uetitum examen traxerit, & alieno foro litigare coēgerit,ab actione cadit:nisi tamen & ipse celeri pœnitentia,nimirum ante iudiciū acceptum,sibi consuluerit[z];nam & generaliter,quoties quis ob mēdacium mulctatur,si re integra pœniteat uanitatis,absolutionem consequitur[a]. Propter periculum quoque,quod etiam in modici tēporis mora uersatur,legis generalitati sæpissime derogatur: quapropter etiam si constitutum sit nuntiationem noui operis, siue iustam siue iniustam,contemni non debere,cum tamen periculum in mora est,recte negligetur[b]:præpostere enim hac ex causa nobis agere permittitur, quod in ea specie apparet,cum testamenti subscriptores absunt, poterunt tabulæ (si mora periculum allatura sit)aperiri,& deinde sigilla recognosci[c]. Sic quoties mora damnum inferret,non obstante appellatione,fit executio[d]. In messium uindemiarumque ferijs ius dicitur[e]. Is quoque qui aliàs rem alienare prohibetur,ex hac causa tutò alienabit:ut in hærede qui adhuc hæreditatē adire nondū decreuit[f], uel qui iam adijt, sed fideicommisso restituere iussus est[g]. Sic qui in possessionem ex primo decreto missus est,uel qui tanquam sequester depositum fidei suæ accepit, fructus distrahet tempore perituros[h]. Sic propria autoritate ei qui cum pecunia mea fugiat manū injciam[i], quemlibetque fugitiuum,etiam non citatum,in neruum traham. Sic iudex famosum latronem neci dedet,quamuis ad iurisdictionem suā non pertineat[k], si interim dum præsidem moratur,periculum sit,ne euadat.Corn.quoque Tac. Seditionem,inquit,cœptantes præsenti duorum militum supplicio repressi sunt: Iusserat id Memmius castrorum præfectus,bono magis exemplo, quàm concesso iure. Ex eo quoque restringitur legis regula,quod in tempore res gesta nō sit, soletque dici, Sero sapiunt Phryges:nam & deiectus possessione cum petitorio iudicio expertus fuerit,si post altercationes probationesque cōclusum in causa sit interdicto, amplius

non erit

n l.fi.C.de ad. di.iud.
o l.ne quidā.C. de test.mil.
p l.semper.de iure immun.
q l.qui in collegio.d'exc.tu.
r l.nā & si.§. hæredi.de inoff.test.
s gl.c.placuit. ij.§.potest. 16.q.j.
t l.alia.C.de his qb.ut ind.
u l.in seruitutis. §.petisse.de bo.lib.
x l.quāuis.de in ius uoc.
y l.is qui se.de rei uendi.
z l.in criminali C.de iur.om. iudi.
a c.j.§.porro. quæ fuer. prima causa feu.
b l.de pup.§.si quis riuos.de ope.no.nun.
c l.si qs ex sig. uersi.& si.ff. quēad.tes.ap.
d l.fi.d'ap.rec.
e l.cadē.de fer.
f l.aristo.de iure delib.
g l.mulier.§.si hæres.ad Trebel.
h l.si magistratus.de priuil. credi.
i l.ait.§.si debitorē.de his qui in frau. cred.
k Ias.l.j.col.ante pe.de offic. eius.

non erit audiendus[l],q̃uis aliàs spoliato soleat concedi,ut suspenso petitorio momẽti causam prosequatur,hoc enim casu sero sapiens factus est. Sic & licet receptus inter reos interim alijs accusare possit,non tamen postquàm in causa sua cõclusum sit hoc iure utetur[m]. Sic & sententia aduersus procuratorem mutatũ lata,efficax erit, si mutationis non,nisi postq̃ in causa conclusum fuit,certior sit factus[n]. Quo exẽplo & illud in cõfesso est,quolibet tẽpore uenditori denuntiari posse ut liti adsit, ne res euincatur,dum tamen prope ipsam condẽnationem id non fiat[o]. Sic & actori ius superueniens solet pendente lite opitulari, dum tamen postquàm in causa conclusum sit adeptum nõ proponatur[p]. Cæterum ad hæc quoq; pertinẽt quæ propter senium uel uetustatẽ inducta aduersus cõmunes regulas in iure nostro frequenter legũtur:qualia sunt in re dubia,confusisq; testimonijs antiquioribus potius credendũ esse:è contrario patrato facinore cũ quæstione exquirẽdum est, à iunioribus incipi debere[q]. Cum inter plures hæredes dubitatur, penes quos tabulæ testamẽti deponẽdæ sint,uerius esse ut antiquiorem præferamus[r]. Sic inter agẽtes in rebus, Gradu,inquit lex,cæteros antecedat,quem meliora stipẽdia, uel labor prolixior fecerit anteire[s]. Sic præfecto collegij absente,eius uicem qui in ordine uetustior est supplebit[t]. Solet enim antiquioribus pluribus ex causis deferri: nam & plurimũ illi mẽte ualent,licet iuniores ocyus addiscãt,quod in problematis sectione XXX. Aristoteles attestatur. Propter rerũ quoq; usum callidiores habentur, unde maior in eis est prudẽtia,non ita rerũ affectibus mouentur, & ideo certiore sunt iudicio. Ad hæc,& erga deorũ cultũ sunt reuerẽtiores, tanquam ad eos quãprimum trãsituri: Vnde & Græcum carmen,etiã adagio celebre, ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων. Vota senum,iuuenum facta,& consulta uirorum. His igitur pleraq; merito indulta sunt,quibus generalitate legum eximuntur. Præstat enim plerisq; in rebus senectus maiorem autoritatem, præstat excusationem, præstat maiorem obseruãtiam, quæ omnia sigillatim referre præsentis non est instituti. Ex bono quoq; fit generalis restrictio uarijs ex causis,quarum potissima quæ ad Reipub.utilitatẽ pertinet. Lex enim,quantumuis amplis uerbis concepta,interpretatione restringitur,ne publicæ utilitati obsit:& ideo tali casu nullum crimen incurrit, qui rescripto principis non obsequitur[u],licet aliàs pro sacrilego esset. Sic & iuniores impune senectutem non uenerabuntur, cum ex hoc publica utilitas læderetur[x]: quod ex oratione Scipionis apparet aduersus Q. Fabium,libro Titi Liuij XXXVIII. Sic priuilegia immunitatis amplissimis uerbis concepta ad tempus belli non protrahentur,cũ ex hoc publica læderetur utilitas[y]. Sic propter generales priuilegiorũ derogationes,ea sublata non intelligũtur,quæ pro publica utilitate uigilãtibus cõcessa sunt[z]. Sic quamuis solus princeps exuli ueniam reuertendi indulgeat, ex causa tamen publicæ utilitatis etiam legatus Cæsaris id iuris præsumet, ut cum ueniam se exuli daturum edicit,qui alium exulẽ occiderit uel tradiderit, quod nõ nisi magna ex causa faciendum est[a]. Sic lex generaliter seruum manumitti prohibens,de eo non intelligetur,cui ex causa publicæ utilitatis id premium constitutum est[b]. Sic aduersus leges rationemq; naturalem receptum fuit,ut filius,tametsi non hæres, pro Primipili debito teneatur,uxorq; in pignore posteriorem causam habere censeatur[c]:cum enim annona militaris apud Primipilum resideat, publice interfuit nullam eius ad diem dimensioni moram fieri,& qualemcunq; pro necessitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraque,quæ quod nominatim Baldus[d] commemorat à nobis recenseri operæ pretium non est. Ex hoc consequẽs est,ut etiam propter pacem

l c. pastoralis. de cau.poss.
m Bart. l. is qui reus. ad fi. de pub.iud.
n c. auditis. de procur.
o l.si rem.§.fi. de euic.
p Bart.l.si mater.§.eadem. de exc.rei iud.
q l.j.§.j.de quæst.
r l.fi.de fi.inst.
s l.ij.C.de off. mag.of.
t l.ij.C.de præfe.præ.li.xij.
u l.nec dãnosa. C.de prec.impe.off.
x l.potioris.C. de off.rect.
y l. iubemus.C. de sac.san.ec.
z l. decurio. C. de silẽt.li.xij.
a l.nõ oẽs.in fi. de re mili.
b l.5.§.hi qui. ad Syll.
c l.3.C.de primip.
d Bal.l.j. C.de hære.uel act. uend.

multa ſpecialiter permiſſa oſtendamus, quibus generalibus legibus derogatum eſt: & ideo poteſt Reſpublica, ciuis ſui bona alienare, ut pacē cum hoſte redimat, reſpõſumq́ eſt, ualere fœdus quo hinc & inde direpta inter hoſtes remittũtur, in eorum damnum, quibus ablata ſunt, ſi aliter pax fieri non potuit[e]. Sic & impuberes matrimonio coniungi prohibētur, niſi ſuadente pacis utilitate hoc fiat. Hinc etiam traditũ eſt, filium qui patri exuli alimēta præſtare cogi poteſt, ſi qui ob uiolatũ pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione nõ teneri[f]. Et quæ de pace probãtur, etiam tunc locũ habent, cum de euitãdo periculo ſeu offenſione (ſcandalũ Græci dicunt) agitur, quo caſu præſes nec appellationem recipiet, nec nocẽtis pœnam remorabitur: ut quia latronem manifeſtum, uel ſeditioſum, & factione cruenta famoſum militem depræhenderit[g]: nam & iuſſionibus principum impune nõ parebitur, cum inde publica quædam infamia ſcandalumq́ exurgeret[h]: cum generaliter receptũ ſit diſpẽſationem principis nullam eſſe, cum ſine manifeſto ſcandalo adminiſtratio niſiq́ decoloratione, admitti non poteſt[i]. Quinimo ipſe Romanus Pontifex, quem alias uiuentium nemo iudicat, ſi manifeſte tanti ſceleris reus ſit, ut apud eccleſiã male audiat, ſcandalúmque inde oriatur, poterit apud uniuerſale concilium accuſari[k], itemq́ gradu deijci, quod & frequentius receptũ eſt[l]. Nec his diuerſum eſt, quod propter futuri mali periculum, pleraque è ſummo iure remitti conſtat: unde nepti nubenti ſolus aui cõſenſus ſufficit, nec pater expectãdus eſt[m], ne interim dilatis nuptijs dedecus aliquod muliebri facilitate ſubeatur. Qua ratione & qui in prouincia officiũ adminiſtrat, in ea filias ſuas matrimonio collocare poteſt[n], licet in filio nõ idem reſpõſum ſit: propter honeſtatem enim cõſeruandam anguſtior aliquãdo fit interpretatio[o]. Nam & alicui honori deſignatus, ante cõfirmationem adminiſtrare nõ debet, niſi is ad quem ius cõfirmandi pertinet, tam lõge abſit, ut interim periculum ſit, ne ad honorem faciẽtia iura diſſipentur & pereant[p]. Propter actus infirmitatem, iniquitatémque legis generalitas etiam quãdoq́ minuitur: quapropter cõfirmatio generalis ſtatutorũ ad iniuſta non producitur. Idem in iuſſione, qua quis pro eorũ obſeruatione iureiurãdo in uerba Reipublicæ adigitur[q]. Et conſtitutio pro cõtractibus ſolui centeſimam iubens, ad illicitos cõtractus nõ trahetur[r]: & qui lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones cedere, nõ tenebũtur lege, ſi actu nullo uel irrito ceſſerint[s]. Ad hæc generalis eſt regula, quoties lex de ſententia, teſtamento, contractu, inſtrumẽto uerba facit, de ualidis utique ſemper intelligit[t]. Sic quod dicitur, ultimis pactionibus priores extingui, intelligitur ſi iure ualeant[u]. Sic prioris gratiæ mẽtione non facta, ſequẽs ſurreptitia cenſetur, niſi tamẽ prior inualida fuerit[x]. Sic familiæ herciſcundæ iudicio, omniũ rerum inter hæredes cõmuniũ diuiſio fit, ſi qua tamen illicite in his reperiantur, ut mala medicamenta, in ea actione non diuidẽtur[y], nam & de re illicita ſocietas contrahi non poteſt. Mandatum quoq́ ſemper reſtringitur, ne quid aduerſus leges commiſſum exiſtimetur[z]. Vnde & filius qui peculio accepto iuſſu patris negotietur, fœnore uel malis artibus quæſita nõ præſtabit, nõ enim id factum patris uolũtate credibile eſt[a]. Cæterũ & leges quæ generaliter aliquibus dignitates uel officia conferunt, propter delictum uel mali futuri quãdam præſumptionem reſtringuntur. Quo fit ut qui ſemel ab officio deiectus eſt, iterum recipi non debeat[b]. Quapropter quæſtor propter ſordes à munere excluſus, niſi ex certa principis ſcientia amplius nõ audietur[c], quod & in tabellione, itemqúe tutore reſpõſum eſt[d]. Vnde & comes Palatinus, cui ex ſacro reſcripto tabelliones creãdi ius ſit, ex crimine ſummotum non reſtituet[e].

Propter

e Bal. Ang. l. bene à Zeno. C. de quad. præ.
f ca. j. §. ſi quis hominẽ. de pace tenẽ. in feu.
g l. ſi qs f. §. qd tñ. de iniu. ru.
h c. ſi quãdo. de reſcri.
i j. q. 7. de illa.
k glo. c. ſi papa xl. diſt.
l Dec. cõſ. 151.
m l. oratiõe. §. fi. de ri. nup.
n l. ſi quis officium. in fin. de ri. nupt.
o l. ij. §. j. ubi Iaſ. de in ius. uoc.
p c. nihil. de ele.
q c. j. de iureiur. in 6.
r l. j. C. de eunuch.
s Bar. l. filiũ. §. ſi quis. de leg. præſt.
t l. iiij. §. cõdẽnatũ. de re iu.
u l. ſi qs ante. de acqui. poſſ.
x gl. c. ex tenore. de reſcr.
y l. cætera. §. mala. fa. herc.
z l. ſi procur. de cond. inde.
a Bart. l. cum oportet. C. de bon. quæ lib.
b l. nullus. C. de pala. ſacra.
c l. ſi quis. C. de cohar.
d l. ſi cui. §. hiſdem. de accuſ.
e l. ij. C. de ind. lib.

Propter affectationem quoque fit huiusmodi restrictio, quod in eo exẽplo apparet, quo proditum est, priuilegia alicui propter officium indulta, ei non competere, qui summa affectatione per precum importunitatem obtinuerit[f]: odio enim lex ambitiosos hosce insectatur, anxietudinémque omnem dãnat. Vnde tametsi error iustam excusationem præstet, si tamen sit affectatus, non præstabit[g]; quod & in ignorãtia admissum est[h]. Idémque in eo qui ultro absens fuit, ut excusari posset respõsum est[i]. Sic & tutor, qui tres tutelas affectauit, ut ab alia excusaretur, audiendus non est[k]: quod & generaliter statutum est in quibuscũque causis, quibus tutores excusari solent, ut affectatæ non possint[l]. Sic Bartolus, cum propter pacem generalis abolitio cõcessa esset, ea uti non posse respondit, qui hoc futurũ præuidentes confidentius deliquerint[m]. Huc etiam afferẽda sunt, quæ propter probabilem metus uel uiolentiæ suspicionem, ex regulis iuris detorquentur: ut cũ formam quæ in Romani Pontificis comitijs constituta est, non seruari posse aiunt, cum probabilis metus Cardinalibus persuaserit, ut aliò eant, quàm quo loco Pontifex fatõ functus sit[n]. Sic Prætor in proximo oppidõ ius dicit, cum pro tribunali tutus in sua urbe esse nõ potest[o]: nam & propter iustũ timorem omissa appellatio nõ nocet, eiusq́ue denuntiatio, etiã si legitime facta non sit, damno non est[p]. Generalitérque lex ait, in omnibus causis pro facto accipitur id in quo quis alium perhorrescit quo minus fiat[q]. Ex iusta quoque excusatione legum iussa plerunque temperãtur, qui tractatus latissimus est, sed nos paucis exemplis contenti, cætera diffusius pertractanda otiosioribus relinquemus. Et in primis iustus error uel ignorãtia meretur ut ei succurri debeat, si tamen probabilis sit, idq́ue in delictis, in contractibus, in ultimis uoluntatibus receptum est. Quapropter sacris ei non interdicetur, qui imprudens initiatum percusserit[r]: lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam suspicatus ex habitu meretricem esse, compellauerit[s]: non censebitur receptator, qui ignorabat patratam cædem[t]; non erit incesti reus, qui sibi cum stuprata intercedere necessitudinem nesciebat[u]: qua ratione & Tyroni delinquenti propter præsumptam militaris disciplinæ ignorantiam facilius indulgetur[x]: ei quoque qui exulem occiderit, ignarus restitutum esse, causa cognita, noxæ non erit[y]; sicut nec ei qui abhominato interdictóque opem feret, dum eiusmodi hominem illũ ignoret[z]: uiceuersa qui exulem nesciens occiderit, præmium non cõsequitur à lege municipali his promissum, qui hoc hominum genus de medio sustulerint[a]. Et generaliter fatendum, ignorãtiam facti probabilẽ excusare, quominus pœnæ sit locus[b]. In contractibus quoque idem dicendum est, quapropter qui canonem stata die non soluit, ignorans rẽ emphyteoticam esse à iure suo, effectu non cadet[c]. Sed & cliens aut emphyteota qui dominum non agnouit, & clientem se uel emphyteotam negat, eadem ratione excusari potest[d], dum probabilis sit is error. Hæres quoque cum uerisimiliter quid testator fecerit ignoret: à pœna quam ille promiserit restitutione in integrum liberabitur[e]. Senatusconsulto quoque Macedoniano nõ excludetur, qui filiofamilias mutuam pecuniam dedit, cum se sui iuris esse ille assereret[f]. Creditoribus quoque emphyteotæ succurretur aduersus dominum, qui fundo emphyteotico manũ iniecit, quoniam canon sibi non solueretur[g]; nam quamuis resoluto iure emphyteotæ propter legem contractus creditores excludantur, æquitas tamen suadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphyteotæ locum reponat, cũ uerisimiliter ipsi si negligentiæ debitoris admoniti fuissent, ut pignoris ius conseruarent, de suo satisfecissent: quod ex facto Alexander respondit[h], & iniquum nobis uisum non est.

f l. uniuersi. C. de legati. li. x.
g l. q contra. C. de ince. nup.
h l. si seruus plu. §. si quis. de leg. j.
i l. & q data. ex qb. ca. ma.
k l. spadonẽ. §. fi. de exc. tut.
l l. uxori. §. j. de f. d.
m Bart. l. j. §. hæc autem. si quis test.
n c. ubi. §. porrò. de ele. i 6.
o cle. j. de fo. cõpe.
p c. fi. de app.
q l. in omnibus. j. ti. j.
r ca. si uero aliquis. de sentẽ. excõ.
s l. itẽ. §. si qs uirg. de inuir.
t l. j. de recep.
u d. l. qui cõtra.
x l. qui commeatus. de re mil.
y quæst. Bar.
z c. inter. de sententen. excõ.
a Barto. l. 5. §. utrũ. ad Syll.
b l. semp. §. interdum. quod ui aut clam.
c glo. l. ij. C. de iur. emph.
d c. si uasallus. si de feu. fu. cõt.
e l. cũ filius. §. ĩ hac. de uerb.
f l. ij. C. ad Maced.
g l. lex uectigali. de pig.
h Alexan. cõsi. 45. in. 5.

Sed & eadem ratione aduersus præscriptionē domino succurretur cum iuste ignorauit rei se præscriptæ dominum esse: quod etiam in X L. annorum præscriptione receptius est[i]. Filius quoq; quem ignoranter habere se nesciens testator præterierit, nec legata quidem soluet[k], hæreditatis quoq; transmissio ab eo qui probabiliter sibi delatam ignorauit, in hæredem fiet, decretoq; prætoris illi prouidebitur[l]. Sed & miles qui nescius filium præterijt nequaq; exhæredasse eum censebitur[m]. Lex quoque alienationem rerum quæ fideicommisso subijciuntur prohibens, non obseruabitur, cum hæres iusta ignorantia fidei nihil commissum fuisse credidit[n]. Defectus quoque iudicis iustam præstat à lege generali recedendi occasionem: quapropter poterunt decuriones propria autoritate manus ei inijcere, quem curiali fortunæ adstrictum contendant[o], si præsidis adeūdi facultas non adsit: nam quamuis lex generaliter constituat sibi ipsi ius dicere posse neminem, si tamen iudicis copia desit, propria autoritate illatam iniuriam ulcisci fas est[p]. Vnde qui de possessione deiectus est, etiam post aliquod tempus propria autoritate prædonem deturbabit, si præses absens proponatur[q]. Sic uacante Roma, Imperatoris solio, pontificis ipsius autoritas exquirenda est[r]. Sic magistratibus municipalibus copiam sui nō facientibus, alij iudices tutorem dare possunt[s], & si qua similia. Cæterum & iusta ille excusatione utitur, qui suam utilitatem alienæ præfert: Alpibus enim (ut inquit Accursius) ille perit qui se plus diligit ullum. μισῶ (ait Euripides) σοφιστὴν ὅστις οὐκ αὑτῷ σοφός, id est, Odi sapientem qui sibi nihil sapit. Quamuis igitur ad usq; certum tempus domum tibi locauerim, si interim in usum meum ea mihi sit opus, potero te eijcere[t]. Quamuis procurationem rerum tuarū ad aliquod tempus susceperim, si proprijs negotijs occuper, iure rerum tuarum curam deprecabor[u]. Quamuis ex lege lapides uel materiam, quæ in agro meo sit, uendere cogar: si tamen ea mihi usus sit, nulla me ratio[x] coget, ut alienum commodum proprio præponam. Sic & cum ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps concedit, intelligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum usum necessaria non sit[y]: non enim thermis, non nymphæis aut balineis ex eo diplomate illatum damnum existimari debet. Sic & cōsuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cædendi uel pecora pascendi habet restringitur, quatenus in usum suum dominus non indigeat[z]. Sic & arbiter negotiorum suorum mole oppressus aliena tutò omittet[a], nam & qui non nisi quatenus facere potest conuenitur, eo priuilegio non utitur, cum actor pari calamitate affectus est[b]: & qui aduersus quemcūq; hominē patrocinari promittit, ut aduersus seipsum dicat cogi non poterit[c]. Excusandus & ille est qui officij sui necessitate adactus aliquid facit: ut cum filius uel libertus tutorio uel procuratorio nomine patremfam. in ius uocant[d], nec enim tum ueniam eos impetrare oportet, quod & in eisdem personis receptum est, cum procurationis uel tutelæ muneri deseruientes inofficiosum testamentum dixerunt, tametsi non obtineant, legato eis in tabulis sibi relicto nō priuabuntur[e]: unde & si in accusatione huiusmodi ex causa instituta succumbant, non tamen calumniæ notam subibunt[f]: nam & qui iussu testatoris aliquem manumittit[g], qui legis imperio obsequens facinorosum cæpit, præmio nullo dignus est[h], cū muneri imposito uterq; potius recte defunctus dicatur, quàm spōte adactum, rem præmio dignam uoluisse exequi. Sic & iudex qui ex officij necessitate inter partes de fundo ius dixit, non poterit propriæ sententiæ exceptione reijci, si alio iudicio fundum ad se pertinere intendat[i], si uero alij iurisdictionem mādare potuit sibi imputet. Nam & generaliter propter necessitatem à iure communi discedimus, cum

enim

i Bart. l. j. §. si quis aūt. d'iti. act. pri.
k Barto. l. filio præterito. de inust. rup.
l l. pātonus. de acqui. hære.
m l. militis cod. §. miles. de testa. mil.
n l. fi. de leg. ij.
o l. generali. C. de decur.
p l. nullius. C. de iudi.
q l. si alius. §. bellisß. qđ ui.
r c. licet. de for. comp.
s l. ubi. de cur. dat. ab his.
t l. ædē. C. loc.
u l. filiusfa. §. fi. de procur.
x l. uenditor. §. fi. com. præd.
y l. si quis. ij. C. de aquæduc.
z Io. And. c. dilecti. de arb.
a l. licet. de arb.
b Rom. l. maritū sol. mat.
c c. petitio. de iureiur.
d l. quæsitum. de in ius uoc.
e l. aduersus. §. j. de inoff.
f l. mater. C. de calum.
g l. proxime. de nup.
h d. l. 5. §. utrū ad Syll.
i c. inter dil. de fi. instr.

enim humanis in actionibus plurimum consensui tribuatur qui ex necessitate agit, non ideo consentire [k] existimatur, quare nec pœna sponte delinquẽtium plectetur. Sic qui adigente fame propter necessitatem furtum facit, laqueo non præfocabitur, tametsi municipij lex generalibus uerbis concepta sit [l]. Sed & multa propter necessitatem conceduntur, quæ aliàs prohibentur: quapropter metu belli poterunt ciues diuinam domum uel sacram turrim munire, & eis pro propugnaculo uti [m]. Eadem ratione & in ecclesia fas erit hospitem recipere [n], & baptismi sacramentum etiam à seculari conferri [o], ex necessitate enim lex permittit constitutos à iudicibus ordines negligi [p]. Vnde & res prohibita alienari quandoque propter necessitatem distrahitur [q]: & iudex qui merum imperium seu gladij ius alteri demandare nõ potest, propter necessitatem tamẽ iure substituit [r]. Sic & spurij, & ignominia notati homines, quandoque propter necessitatem ab honoribus non rejciuntur [s]. Sed & quoties lex consensum aliquorum requirit, etiam eis inconsultis, si necessitas subsit, recte agetur [t], quod pluribus exemplis à recentioribus productum est [u]. Illud tamen sciendũ, quæ necessitate suadente constituta sunt, ea cessante aboleri: quoniam quod contra regulas iuris pro necessitate statuitur, solum sibi locum uendicat quatenus subsit necessitas [x]. Sed & non solet hæc excusatio his prodesse, qui se sponte ei negotio intruserunt, unde necessitatem futuram prospicere potuerunt [y]: quapropter Agareni milites eo prætextu quod à principibus suis præter furandi impunitatem alia stipendia non percipiant, excusandi non sunt, quis enim eos compulit ut talem militiam sequerentur, quod & Angelus scripsit [z].

k l. cum fidei. de fid. lib.
l c. si qs. de fur.
m Inno. c. cũ ecclesia. de immu. eccle.
n xlij. dist. nulli.
o c. sanctũ. de cõsecr. dist. iiij.
p Bart. l. cũ nauarchorũ. C. de nauicul.
q l. ij. C. de pat. qui fil.
r l. placet. C. de peda. iud.
s l. eos. l. spurij. de decur.
t l. tutor qui repert. de adm. tut.
u Fely. c. cũ accessissent. de constit.
x l. senatus. de off. pref.
y l. si fideiussor. §. q sat. cog.
z Ange. l. ij. §. cũ in eadẽ. ff. ad l. rhod.

ANDREAE ALCIATI IVRICONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER SECVNDVS.

SVPERIORE libro, quo à nobis de eo intellectu tractatum fuit, qui ex proprietate sermonis assumitur, potuit & quidnam improprium sit, quod Græci ἄκυρον dicunt, cognosci: nimirum ut impropriũ dicatur, cũ quanque rem non suo nomine appellamus: quo uitio Tyronem suum M. Cicero epistolarum libro XVI. arguit, qui ualetudini fideliter inseruiendo scripserat, quod aduerbium alieno loco positum, ut improprie dictum ipse non probat. Illud etiam improprium censeri uulgò traditur, quod cum aliqua adiectione, non autem simpliciter profertur [a], ut cum fratrem patruelem dicimus, cum patruum magnum: quapropter in lege municipali quæ fratrem uel patruum matri præferat, huiusmodi uocati non intelligentur [b]. Sed quid in sorore, quam uterinam appellant? & proprie sororem esse cum in secundo gradu sit receptius est, quæ uterina non propter improprietatem, sed ratione differẽtiæ dicitur [c]. Sicut & pronepos & proauus proprie nepos atque auus est, quoniam præpositio illa ordinem non abusionem ostendit. Ad improprietatem quoque dictiones illæ trahuntur, quæ ex larga quadam significatione quippiam denotant: cum enim proprium sit quod uni soli conuenit, non caret abusu qui latiore uerbo

a Bart. §. quæsitũ. l. lucius. de leg. iij.
b doct. l. j. C. de suc. ed.
c Socy. consil. 25. in. iij.

id designat, quod peculiari uoce dicendum erat: ut cum lex Iulia quod adulterium est, stuprum dicit[d]: uel cum lex, manumittuntur inquit, apud proconsulem tam liberi quam serui: quod enim ad liberos attinet, manumissio improprie dicitur[e]. Sed & cum emphyteota, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, se dominum appellat, improprie loquitur: quoniam uere dominium est, quod directum uocamus[f]. Illud tamen dubium non est, sub genere suo quamlibet speciem proprie comprændi, quod à nobis alibi diffusius explicatum est. Igitur in hac specie illud proditum pro regula est, uerba secundum impropríetatem intelligenda non esse[g]: quod tamen perpetuum non est, sed pluribus casibus coarctandum. Quorũ ille amplissimus, quãdo subiecta materia aliud suaderet, ut cum dominus remissionem colono ob sterilitatem dans, uerbo donationis utitur[h], intelligetur enim potius trãsactum, & ideo subsequuta ubertate repetetur. Sic emptor fundum dari à uenditore stipulatus, secundum contractus naturam intelligetur, ut si uenditor dominus non sit, sufficiat trãslata usucapionis facultas[i]. Nam & qui uendere se tibi insulam asseruit ut aliam reficias, non ideo uendidisse censebitur, & idcirco præscriptis uerbis agendum erit[k], semper enim subiectæ materiæ ratio quid ferat perspiciendum est. Constituo Titium syndicum meum, cum procuratorem debuissem dicere, nihilominus erit procurator: idem si substituo dixissem[l]. Sic monachus cum in professione sibi reseruari proprietatem fundi dixisset, responsum est de usu accipiendum. Sic si iusto prætio fundum in emphyteosim me tradere dicam, nõ emphyteosis quæ modico prætio conceditur, sed locatio erit. Eodem modo cum Princeps accepta pecunia feudum se mihi donare dixisset, placuit uenditionem esse. Sic cum fœnerator oblatas usuras donare se debitori dixisset, respondit Baldus non donationem, sed restitutionem censeri[m]. Alius est casus quo uerba improprie accipiũtur, quoties mens contrahentium, uel testatoris hoc suadet, non enim semper proprijs uocabulis uti possumus[n], & intentioni uerba subseruire debent. Et ideo ex contrahentium mente uendidit, interpretabimur id esse quod permutauit: & locationem pro conductione, & emit reditus annuos, pro eo quod est conduxit. Sic & in testamento, cum dominus seruo suo legasset aureos quinque, quos in tabulis rationum ei debebat, sufficiet quod naturaliter tantum debebatur[o]: nam nec testatores omnes sciunt iura, & ideo nõ refert filio dicant se relinquere iure institutionis, an solum dicant, se assignare. Et qui filio dixit se Titium tutorem dare usque ad XXV. annum, post annos pupillares non tutorem sed curatorem constituisse uidebitur[p]. Alius est, cum ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum, ut enim actus sustineatur, accipietur etiã impropria interprætatio: quapropter filiusfam. defuncto patre qui hæreditatem sibi delatam adire se dixerit, immiscuisse ei se censebitur[q], quoniã ut actus ualeat fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis sumetur coniectura nesciuisse eum an necessarius esset. Sic & cum aliquis Titiam & suos instituisset, de filijs intellexisse responsum est, tametsi extra potestatem suam essent: licet enim filij, sui hæredes proprie sint, qui in patris manu ex lege XII. tabu. erant, tamen ne substitutio corruat, etiam suos hæredes in fœmina intelligemus, quos ipsa in potestate non habet, nec habere potest[r]. Sic pater filium & nepotes instituens ordine successiuo contra naturam coniunctæ instituisse uidebitur, tanquam id fecerit ne se uiuente mortuo filio præteritione testamentum rumperetur[s]. In sententijs quoque iudicum fit eadem interprætatio: unde si alij fundus alij ususfructus adiudicatus sit non erit ususfructus cõmunicãdus, ne uideatur id iudicatum quod in iudicis mandato

d l. inter liberas. de adul.
e l. ij. de off. pc.
f l. j. si ag. uectig.
g l. nõ aliter. de leg. iij.
h l. si uno. loc.
i l. si stipu. de usur.
k l. insulam. de præscr. uer.
l Fely. c. intantum. de sym.
m Bal. l. fi. C. de usur.
n l. si tibi. si cer. pet.
o l. qbus. §. dominus. de condi. & de.
p Ange. l. ij. C. de confir. tut.
q l. is qui putat. de acq. hære.
r Guid. pap. dec. 548.
s l. gallus. §. j.

dato

dato non continetur[t]: qui enim familiæ herciſcundæ diſceptator aſſumitur, non cõmunicare, ſed diuidere debet. Sic cũ proximum agnatum iudex tutorẽ ſe dediſſe in decreto aſſeruiſſet, reſpõdit Bartolus, dediſſe, id eſt datũ confirmaſſe intelligẽdum[u], in libellis uero iudiciarijs huiuſmodi expoſitio facilius admittitur, cum ex partium intẽtione ſoleãt declarari[x], quod & in teſtimonijs receptũ eſt[y]. Fit enim ſemper interpretatio, ne diſcordes & periuri teſtes ſint, idem ne pugnãtia inuicem dicta uideãtur: ſemper enim etiam in quacũq; materia repugnãtia huiuſmodi excludẽda ſunt, & ſcripturæ ſcripturis concordãdæ, & ſi qua diuerſa uel diſcrepantia uidentur, conciliari inuicem debẽt[z]. Sed & ne eluſoria diſpoſitio reddatur, uerba improprie accipientur, quod ea ſpecie cõſtitutum eſt, cum Rom. Pontifex alicui ciuitati ſacris interdixit, licet enim Ciuitas proprie ſolum intelligatur quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc caſu etiã de ſuburbijs actum credetur[a], alioquin nullius effectus huiuſmodi eſſet abhominatio: nam & eadem ratione uſu ſyluæ legato Hadrianus conſtituit uſumfructum deberi[b], quia niſi liceret legatario cædere ſyluam, nihil ex huiuſmodi legato cõſequeretur. Idem cũ qualitas perſonæ à proprietate uerborũ nos recedere ſuadet, ut cũ pater filio pro falcidia ſua legat, intelligetur enim de tricẽte iure naturæ debito[c]: nam & ſi uir imperitus quicq; dixerit, nõ proprie, ſed craſſa minerua accipiendũ erit, quod maxime in his obſeruãdũ, qui uulgari & ſimplici modo quicqd in buccam uenit effutiũt[d]. Sic ſeruus qui ſibi licere poſſidere ſtipulatus eſt, de ſimplici detẽtatione, non autẽ ciuili poſſeſſione intelligetur[e], quod etiã ad teſtes productum eſt, qui de his teſtimoniũ perhibent quæ uiderũt, nec poſſeſſionẽ quatenus iuris eſt diffinire ſciunt. Ex abſurdo quoq; ut euitetur impropria ſignificatio accipi poterit, quoniã regulariter traditur ſemper ita legem interpretãdam, ut abſurda nõ tolerentur[f]. Quapropter lex eum qui furti pactus ſit ne dãnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligetur[g], id quippe inhumanũ eſſet. Sic ubicũq; uerba legis ad abſurdum trahi poſſunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare, quoniam tali caſu nõ uidetur hæc fuiſſe legis mens[h]. Sed & in edicto prætoris quo parẽtes ſine uenia in ius uocari nequeunt, parẽtes nõ proprie tantũ uſq; ad tritauum, ſed omnes in infinitum accipiemus[i], quoniã hoc honeſtius eſſe lex ait, & ex his ſequitur, cũ lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam ſignificationem quæ uitio caret[k], cenſeri ambiguã uocem quæ proprie unũ, improprie aliud ſignificat: propter uitiũ enim ad proprietatẽ illam nõ attẽdemus, cũ & generaliter receptũ ſit, nunq; legem ita interpretandã, ut iniuſtũ aliquid aut rationi contrariũ inducat[l]. Sæpe, ait Iulianus, animaduerti hanc partẽ edicti habere nõnullas repræhenſiones[m], decreto itaq; iſta tẽperari debebunt, & quæ ſequuntur. Cæterũ illud generaliter ſatendũ eſt, ſemper fieri interpretationem uerbis improprie acceptis, quoties de mẽte ueriſimili cõſtat, quæ ex conſuetudine patrisfam. uel loci in quo uerſatur, poteſt depræhendi, iterũq; dignitate, charitate, neceſſitudine, ex his quæ præcedunt uel deinde ſubſequuntur[n]: idemq; quoties aliqua ratio hoc ſuadeat, nam ſicut uerba generalia ex q̃ plurimis à me ſuperiori libro expoſitis cauſis reſtringuntur (quod citra abuſiuum intellectum fieri non poteſt) ita etiam improprie accipiuntur. Sed nunquid ut ueriſimili menti obſequamur, poterunt uerba non ſolum improprie, ſed impropriiſſime quoq; accipi? Et Aret.[o] Iaſonq;[p] negant, maxime improprietatis rationem ullam eſſe: quapropter ſi teſtator dixerit ſe filijs ſuis pupillis talem curatorem dare, non exiſtimabitur datus tutor[q]: nam & ſi quis fundũ leget, cuius ſolus uſusfructus ad ſe pertinebat, eo mortuo nihil debebitur[r]. Sed tamen in contrariam ſententiam

t gl. l. & puto in princ. fa. herc.
u Bar. l. j. C. de neg. geſt.
x l. ſi quis intentione. de iud.
y c. cum tu. de teſtib.
z l. fin. C. de æden.
a c. ſi ciuitas. de ſen. excõ.
b l. diuus. d'uſu.
c Bar. l. j. ad. l. fal.
d gl. l. quoties. fa. herc.
e l. ſtip. iſta. §. hi qui. de uer. obli.
f l. nã abſurdũ. de op. lib.
g l. furti. §. pactus. de infa.
h l. ſcire. §. de liud. d'ex. tut.
i l. iiij. §. j. de in ius uo.
k l. in ambigua. de ll.
l l. fi. §. in cõput. de iur. del.
m l. Saluius. de leg. præſt.
n l. ſi ſer. plur. §. fi. de leg. j.
o Aret. l. à titio. de uerb.
p Iaſ. l. quoties co. tit.
q l. tutores. §. j. de ad. tut.
r l. quod in rerũ §. j. de leg. j.

tiam frequẽtius itum eſt, ea in ſpecie quãdo pater filiæ relinquit pro ſua falcidia, im- proprijſſime enim de legitima iure naturæ debita intelligitur[s]. Idem cũ quis dicit ſe legare monumentũ, intelligitur ius mortuũ in illud inferẽdi[t]. Cum pater ſi filiæ relinquere iure reſtitutionis dixit, de inſtitutione intelligitur[u], nã nõ omnes ſciũt uerbo inſtituendi uti, unde ſatis eſt, ſi id quoquo modo enuntiẽt quod æque polleat. In inſtrumento mandati dictum erat, dominum conſtituere Titium aſinum ad defendendũ cauſam, reſpondit Hoſtien. procuratorem recte conſtitutũ uideri. Quo argumento cũ executor in teſtamẽto adiectus eſſet his uerbis, Titium dilapidatorẽ bonorum meorũ eſſe iubeo[x], reſpondit Baldus ſufficere, nã & teſtator qui legatũ reliquerat donec filius in tutelam ſuã perueniſſet, nõ de XIIII. anno, ſed quinto & uigeſimo etiã per ſummã improprietatẽ intellexiſſe creditur[z]. Accedit his quod etiã nutu legata uel fideicõmiſſa relinqui poſſunt[a], quãto magis quomodocunq; conceptis uerbis poterũt? Quo fit, ut qui ſibi ipſi legare ſe clientulum dicat, abſoluiſſe à clientelæ iure (uaſſallitiũ uocant) hominem cẽſeatur[b]: & qui filium ſuum uiuum & mortuum Sempronio legare ſe dicit, in uita tutorẽ Sempronium facere, poſt mortem illi ſubſtituere credatur[c]. Vir locuples qui paupertatẽ ſuam Titio relinquere profeſſus ſit, de uniuerſis facultatibus intelligatur[d]. Nec me mouẽt quæ in aduerſam partem adducuntur, quoniam in eis coniectura uoluntatis non ſuberat, uel error proferentis in aperto erat[e], ut merito aliud conſtituẽdum neceſſario fuerit. Nam & ſi uerbis utamur quæ ſalua ratione Latini ſermonis aliũ caſum non cõprændunt, nõ eſt dubium eis ſtandum eſſe[f]; nec enim aliter q̃ congruo ſermone uoluiſſe quenq; loqui creditur[g]; ſi tamen alia mens appareat ea præualere debet, præſertim cum de ruſtici hominis, & bonarum artium imperiti, interpretanda uolũtate agitur. Nam & ſacerdos qui in ſacri lauacri myſterio baptizo te, dixerat, in nomine patria filia ſpirita ſancta, chriſtianũ recte baptizaſſe æſtimatus eſt[h]. Quid ſi ſermone aliquo uſus quis proponatur, qui ex obſoleta tãtum antiquorum obſeruatione ſuſtineri pro idoneo poſſit? Et eius rationem nõ haberi duobus exemplis patet: Alterum eſt, cum Labeonus[i] ueſte, mundo, ornamentiſq; muliebribus legatis, omnem ueſtem & mundum deberi reſpondit: quia illa demonſtratio muliebria, neq; ueſti, neq; mundo applicari ſalua ratione recti ſermonis poteſt, & tamen ex Non. Marc. conſtat ueteres mundum etiam neutro genere dixiſſe. Lucilius: Legauit quidam uxori mũdum omne.

Alterum eſt, cum filijs centum teſtator reliquiſſet, etiam de filiabus actum Vlp. ſcripſit[k]: quia filiorum appellatione, etiam fœminę continentur: & tamen ueteres datiuum caſum non filiabus, ſed filijs dixerunt, quod exemplo Næuij & Plauti Priſcianus oſtendit: ut appareat non ex eo quod maſculinum concipiat fœmininũ, ſed ex proprietate ſermonis ſentẽtiam Vlpiani potuiſſe defendi, niſi ille obſoletam ueterum declinationem neglexiſſet: affectatus enim hic loquendi modus Iurecõſultis noſtris[l], ſicut & cæteris prudentioribus, ſemper moleſtus fuit. Memoria teneo magni quendam nominis Grammaticum, cuius etiam commẽtarij plerîq; extant, his uerborũ fœtoribus pœnitus immerſum, cum Mediolano Bononiã eſſet iturus, equum à Veterinario certa in dies mercede conduxiſſe, deinde remiſſo equo, per literas Veterinarium certiorem feciſſe, ut in tale diuerſorium iret, equum ſuum accepturus: Veterinarius non iuerat, quod chirographum nõ intellexiſſe aſſereret, integramq; lapſi temporis mercedem petebat, eius epiſtolæ uerba hæc erant: Pegaſus qui me tollutim ſuccuſſit, apud campanę peluis copã erit, inde petito, phoretrumq; ex eo tempore præcidito. Quæſitum eſt, uter æquiorem cauſam haberet, & eorum

conſenſu

s d.l.j. ad l. fal.
t l. monumenta C. de lega.
u Bal. l. ſi cũ ante. C. de don. ante nup.
x Iaſ. d.l. inſulã. de præſ. uer.
z l. cum filio. de leg. iij.
a l. nutu. de leg. iij.
b l. cætera. §. q ab hoſti. de leg. j.
c Socy. l. qui duos. de re. du.
d l. lucius. §. hæredũ. ad treb.
e l. iiij. de leg. j.
f l. Plautius. de aur. & arg.
g l. ſi. ad treb.
h c. retulerũt. de cõſec. diſt. 4.
i d.l. plautius.
k l. ſi qs ita. de teſta. tut.
l l. ij. §. poſt hos quoq;. de orig. iur.

consensu qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem condemnari, qui ignorabili huiusmodi sermone uti non debuit: cum traditum sit, qui ad aliquem scribit, tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo ad quem literæ dantur possit[m], alioquin huiusmodi testationes damnum ei nullũ inferre. Quapropter Romanus homo qui ad Græcum scribat, non Latine, sed Græce conceptis uerbis uti debet[n]. Sed an quod de improprio sermone diximus, etiã in ficto obseruandum erit? & si fictus casus nõ solum ratione effectus, sed etiam nominis æquiparatus est, satis putauerim quod de uero constitutum est, etiam in ficto obseruandum. Vnde lex quæ ingenuo priuilegium aliquod concedit, etiam in liberto obseruabitur, cui ius ingenuitatis per natalium restitutionem, seu annuli aurei, indultum à principe sit[o]. Et relictum Titio si legitimos filios ex se reliquerit, ei præstabitur, qui naturalem reliquerit, beneficio principis natalibus restitutum[p]. Sed & ciuibus à Republica cõcessum, eis quoq; dabitur, qui ex priuilegio ciues sint, quantũ sit tamẽ eorum respectu quæ ab ipsa Republica proueniũt[q]; Sic si lex municipij ad duumuiratum neminem admittat nisi sit originarius, alienigena quoq; recipietur, qui ius ciuitatis hac forma impetrauit, ut pro originario ciue habeatur[r]. Sic lex quæ in hærede loquitur ut hæreditatem adire cogi possit, & restituere, in bonorum quoq; possessore locũ habet, qui & effectu & nomine pro hærede habetũ[s]. Sed si respectu nominis solũ sit æquatio, tũc aliud dicendum est, ut in filiofam, quem lex dominum interpretatur, etiã uiuente patre, non intelligetur generali dominorum appellatione de eo actum[t]. Sed & si censoria lege cautũ sit, ne uniones aut gemmæ in muliebri mundo habeantur, de adulterinis & supposititijs non existimabitur uetitum[u]. Theodosij tamen constitutio quæ uellera sacro murice intingi nõ permittit, etiam adulterino colore fucari prohibet[x]; sed id propter existimationem hominum receptum est, & ne facile, rebellibus esset tyrannum imperatoriæ maiestatis purpura aut uera aut fucata amicire: quod ex Amiano Marcellino constat; qua ratione Andre. Siculus[y] cum lege artificum caueretur, ne peregrinos pannos præterq; coccineos habere liceret, excusari eum respondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc est, quod si alicui relictum sit cum legitimæ erit ætatis, ante XXV. annum nihil debebitur, tametsi ueniam ætatis impetrarit[z]; is enim licet in his quæ à principe proueniunt omnino pro maiore habeatur, quantum tamen sit ex testatoris uoluntate aliud est, qui consilij maturitatem in eo spectauit, quæ à natura, non à principe indulgetur. Potes (dicebat Phauorinus ni fallor Imperatori) hominibus Barbaris ciuitatem Romanam dare, uocabulis nominibúsue barbaris non potes, quod ea à naturali ciuium usu uim atq; proprietatem accipiant. Quid rursus si non ratione nominis, sed solum effectu æquatio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet, & regula est: Quæ de casu uero disposita sunt, ad fictum quoque extendi[a]: quoniam fictio ueritatem imitatur, & æque ac ipsa ueritas pollet. Hinc est, quod lex Aquilia quæ datum hero, id est domino, damnum resarciri iubet, etiam quod hæreditati iacenti illatum est ulciscitur[b]. Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico notans, in eis quoque qui ficte condemnati sunt locum habet[c], ut quia quis sit confessus, quẽ lex pro condemnato habet. S. consultum Macedonianum in Republica quoque obseruabitur, quæ filiofam. mutuã pecuniam dederit[d], & tamen Respublica fictam personam sustinet[e]. Sic leges pleræque pœnales, quæ facientem gladio insequuntur, etiam de eo intelliguntur, qui per alium facit[f]. Qui pecuniam à reo petere arbitri sententia sub pœna uetitus est, nec à fideiussore quidem eius petet[g].

Non tamen

m §. alienationis. in auth. de non alie.
n l. j. de exc. tuto.
o l. cũ ex oratione. de exc. tut.
p Bar. l. si is qui pro emptor.
q Bar. l. si maritus. §. legis. de adult.
r Bart. d. l. oẽs populi.
s l. j. §. bonorũ ad treb.
t l. i suis. de lib. & po. Bar. l. sciendum. qui sat. cog.
u l. j. §. hoc autẽ. de fonte.
x l. iij. C. de uest. olob.
y Barb. consil. 29. ij.
z l. fin. C. de his qui uen.
a l. fin. de mag. con.
b l. liber. j. §. si seruus. ad l. aquil.
c Bar. l. ictus. de infa.
d l. nihil. ad ma.
e l. mortuo. de fid.
f l. diuus. de fal.
g l. aduersus. de arb.

Non tamen regula huiusmodi perpetua est, sed plerasque habet exceptiones, ut cum diuersa ratio aliud in casu uero, aliud in ficto suadet[b]: quapropter procurator ad exigendum accepto ferre non poterit, tametsi acceptilatio ficta sit solutio[i], id enim donationem contineret, de qua huiusmodi mandato non censetur actum. Sic S.cõsultum Trebel. de hærede uerba faciens, in fideicommissario locum nõ habet[k]: nec enim per fideicommissarium tabulæ testamenti, sicut per aditionem hæredis sustinentur: nec tamen negari potest, quin fideicommissarius effectu censeatur hæres[l]. Eadem ratione edictum prætoris, ei qui negotia alterius gesserit actionem eo nomine promittens, locum nõ habuisset in eo qui hæreditaria negotia gessisset, nisi & id prætor expressim cauisset[m]: qui enim uiuentis negotium curat, affectione quadam motus uidetur, quæ ei obesse non debet. At qui hæreditatem uacãtem extricare nititur, nõ uidetur tam ex obsequio laude dignus, quàm ex curiositate quadam nimia reprændendus[n]. Non procedit prædicta regula etiã, quando uerisimile est id actum, ut in casu uero tãtum dispositio perficeretur: Veluti cum quis iurat se soluturũ, non poterit id compensare quod eo tempore sibi debebatur[o]: quod si ex noua causa incipiat deberi, aliud forte esset, quod Barto. sensit[p]. Sic cum uerba personæ inhærentem qualitatẽ respiciunt, apparet id actum, ne per alium fiat[q], unde & initiatus qui publice macellum uel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis nõ cohercebitur, si per alium exerceat[r]. Sic & lex collegij eum qui exercuerit artem uilem ab honore excludens, non intelligetur illi notam inferre, qui ipse mercimonijs non præfuit[s], quamuis seruorũ institorumque opera ea in re usus proponatur: nã & M. Crassus, haud dubie Romanorum nobilissimus, huiusmodi artificum seruorũ opera diues factus est, ut Plutarchus tradit. Censetur autem personæ qualitatem respexisse, cum natura rei hoc suadet[t], uel cum uerba hoc exprimunt: ut si dicatur, Personaliter, per se, proprijs manibus, ipsemet, & si qua similia[u], quãuis huiusmodi uerba non adeò efficacia sint, ut tamen rei natura ratioque legis non præualeat[x]. Sic & testator apposita conditione, si hæres sine filijs legitimis, & ex legitimo matrimonio conceptis decesserit, non intelligetur de his sensisse, qui per subsequẽs matrimonium, uel per rescriptum principis, iusti filij effecti sunt, quia illa uerba naturam respiciunt, nõ legis fictionem[y]. In materia quoque stricta, & quæ ad literam debeat intelligi, non fiet huiusmodi interpretatio: quapropter Rom. Pontifex, si beneficium quod morte uacauerit conferri tibi mandauit, isque sacerdos nõ mortuus sit, sed aliàs priuatus, exauctoratusúe, mandatũ extinguitur, in quo de morte naturali actum, non de ciuili præsumitur[z]: huiusmodi enim gratiæ ad beneficia anguste accipiuntur, nec in eis licita est extensio. Sic Iustiniani constitutionem[a], aduersus eos latam, qui rei alienæ uacuam possessionem occupant, receptius est in eo non obseruari, qui rem hæreditariam occupauerit, hæreditas enim improprie uice personæ fungitur. Quapropter cum lex municipalis rem uenditam iuberet publico præconio proscriptioneque certis locis diuulgari, & nisi intra sex menses contradictum fuisset, quamlibet personã, etiam si uniuersitas esset, excludi. Respondit Raph. & Ias.[b] hæreditatis iacentis illabefacta esse iura: quod & mihi placet, tum propter decreti duriciem, quo sex mensium præscriptio aduersus iuris communis regulas inducitur, tum quod hæreditati ipsi negligentiam imputare nõ possumus: quod si eo casu lex iuberet, ut quicũque in re, uel ad rem ius haberet, illud ostẽderet, putarem excludi hæredem, is enim ius ad rem habebat, nempe ius adeundi, quo rem consequi potuisset[c]. Et ex his consequens est, ut leges municipales, si correctoriæ sint, uel limitatoriæ, ad casum fictum non

b l. illud. de pet. hære.
i l. nõ abstulit. C. de nouat.
k l. j. §. deniq. ad treb.
l l. postulante. ad treb.
m l. iij. §. hæc uerba. de neg. gest.
n gl. l. culpa. j. titu. j.
o c. ad nostrã. j. de iureiur.
p Bart. l. ampliús. rẽ rat. ha.
q l. iij. §. si pc. quod quisq; iur.
r Cle. j. de uita & ho. cle.
s l. humilem. C. de inc. nup.
t d. l. iij.
u l. iubemus. C. de erog. mil. an.
x l. diuus. de fal.
y Alexã. consi. 5. in. 7. c. innotuit. de elect.
z c. susceptum. de resc. in 6.
a l. fin. C. unde ui.
b Ias. l. si is q. p empt. 7. no.
c l. inde. §. idẽ iul. ad. l. aql.

non trahantur,idq; uulgò receptum est:cum enim hæc interpretatio ex extensione fiat,in his nullum esse extensioni locum constat[d],nisi in casibus quos infra loco suo attingemus. Qua ratione nec in pœnalibus,odiosisúe casus fictus comprændetur[e]: idem si dispositio taxatiue concepta proponatur, ut cum quis se pro facto suo tantum obligauit[f]. Idem in dispositione hominis dicendum,cum casus fictus sub uerbis cōprændi non potest[g]:qua de re diffusius sequenti libro tractabitur. Et ex his quoq; ardua illa quæstio finiri potest,an appellatione mortis, de morte quoq; ciuili accipiamus,in quo regula est,non accipi[h], quia uis uerborum talem sensum non patitur. Si tamen mors ciuilis omnino eiusdem effectus quo ad id de quo agitur sit, tunc ex interpretatione de ea quoq; actum censebitur. Vnde si sit dictum, societatem morte finiri,etiam publicatione finietur[i]:& sicut mortuus nō impedit,quo minus sequens agnatus proximus sit,ita & deportatus[k]. Et pactū de dote in casum uxoriæ mortis lucrifacienda,etiam in eum casum intelligetur, cū in religiosum monasterium secessit[l]:nec enim uerisimile est uoluisse maritum hoc casu expectare,exigēdæq; dotis moram pati,donec naturaliter uxor fato fungeretur, quæ indiuiduā uitæ cōsuetudinem contempsit,sicut nec tunc dilationis ratio habetur, cum quis in eorū religiosorū albo se professus est,qui omnino ex instituto suo sint incapaces[m]. Idem in his qui in metallum damnati sunt,& serui pœnæ fiunt[n]:nec enim speratur fore,ut hi unquàm liberētur,ut meritò eorum intersit mortem expectare, unde seruitutem illam morti cōparamus[o]:& si fortè accidat ut indulgētia principis restituātur,iam non illi,sed alij nouiqúe homines existimantur[p]. In deportatis uero spes hæc restitutionis nō omnino extinguitur,eorumqúe interesse existimatur, ut mors uera expectetur,quod in eo respōsum est, qui post mortem grauatus erat fideicommissum restituere[q]:possidebit enim post publicationē fiscus, donec morte extincto reo, dies fideicōmissi uenerit. Cæterum in casibus quoq; quibus permissa non est extēsio,sed uerbis statur,nunquàm appellatione mortis de ciuili intelligimus, ut in Pontificis Romani gratia,qua in casum mortis mandatur alicui prouideri, sacerdotiumq; conferri[r],in his enim præterquam si motu proprio indultæ sint[s], fit stricta interpretatio. Et hæc,quod ad improprietatem fictionémque pertinet, hactenus.

Ex usu accipiūtur uerba generaliter in quacunq; materia,etiam pœnali:quoniam is communis loquendi usus proprietati quoq; uerborum præualet, dum tamen ex autoritate prudentium originem traxerit:nec enim dubiū est, ex autoritate doctorum,propriam quoq; significationem duci[t], quantaq; eius uis sit,ostendit Cicero, qui quandoq; usum optimum magistrum appellat, quandoq; omnium magistrorum præcepta superare asserit. Horatius quoq;, Multa renascentur quæ iam cecidere,cadentq;. Quæ nunc sunt in honore uocabula,si uolet usus. Quem penes arbitrium est,& ius & norma loquendi. Quintilianus libro I. capi. V. Autoritatem,inquit,sermonis cōsuetudo superat. Et inferius: Consuetudinem sermonis, uocabo consensum eruditorum. Sulpitius Appollinaris apud Aulum Gellium, non solum uerborum communium ueræ & propriæ significationes usu mutātur, sed legum quoque ipsarum iussa tacito consensu obliterantur. Bartolus[u] tamen, quod ex communi usu dicitur,non esse ex propria significatione asserit, sed potius ἐσχηματισμένον, seu ex figurato sermone dici:quoniam naturalis rei significatio, autoritate populi immutari nequit[x]. Et ideo existimauit Saly.cum lege municipali caueretur,uerba ex propria significatione accipi debere,in ea intestatum non censeri pupillū,qui etiam si uoluisset testamētum facere iure prohibetur,quoniam id ex com-

d muni

d Imo.§.& qd si tantum.
e Ro.cōsi.436.
f Bart.l.si sic. de uerb.
g l.si cū dotem. so.mat.
h l.ex ca.§.insulā. de uerb.
i l.actione.§. publ.pro soc.
k l.j.in fi.dc cō tra.tab.
l l.deo nobis.C. de ep. & cle.
m Bart.l.cū pater.§.hæredit.de leg.ij.
n l.intercidit.in fi.de cōdi. & de.
o l.ex facto.§. si quis rog.ij. ad Treb.
p l.j.§.si filius. ad Tertul.
q l.statius.§.si de iure fi.
r d.c.susceptū. de resc.
s Cle.ne romani.§.sane.uer sic.moriente. de elect.
t Bart.d.l.oēs pop.ij.q.
u in.l.labeo.de sup.leg.
x l.ij.de usufr. ea.rer.

muni loquendi usu, nõ ex propria significatione est[y]. Addunt alij, idem esse si lex mandet uerba nullo extrinsecus addito intelligi[z]. Sed in hanc ego sententiam minime iuerim, qui supra ex opinatissimis scriptoribus ostẽderim, proprietatis uerborum uim, & ius penes usum esse: unde enim uocabula inuenta nisi ex hominũ usu? Si quidem uetustissimam linguam Chaldæorum seu Hebræorũ fuisse cõstat, quod & ueteres sensisse uerisimile est, cum apud Assyrios inuentas literas, & in Aegyptũ per Mercurium, in Græciam per Cadmum Phœnicem, in Italiam per Pelasgos allatas, autorum consensu traditum sit. Id & eo argumẽto Eusebius Cæsariensis cõfirmat, quod literarum nomina apud Hebræos suam significationem habeant, ut Aleph doctrina, Beth domus, Ghimel plenitudo, Daleth tabularum &c. cum apud alias gentes nihil significent, solúmque quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat, ab eo sermone alij orti, ex usu & consuetudine, uim, augumentum, naturã suam acceperunt. Quapropter nequaq; credendum est, naturalẽ rei significationem nõ posse populi autoritate imminui. Nec uerum est figuratũ huiusmodi sermonem dici, cum contra potius is figuratus sit, qui præter usum accipitur, unde & κατάχρησις figura, quam abusum latine dicimus. Arbitror igitur etiam in statutis municipalibus, & quacunq; alia materia communem hunc usum obseruari debere: ex quo cõsequens est, ut licet appellatione bestiarum solũmodo feræ cõtineantur[a], ut leones, ursi, pantheræ, tamen propter communem usum omnia etiam domestica cõprænduntur[b]. Sic in testimonio quod quis possederit, intelligitur, id est detinuerit. Sic in statuto Titium & omnes de eius domo ejciente, etiam naturales filij ejcientur. Sic arma ex communi usu hodie dicimus etiam Iureconsulti diffinitione explosa[c]. Sic testator uxorem suam usufructuariam, dominam, moderatricem relinquens, de solis alimentis, & solita prærogatiua intellexisse censebitur. Sic licet maledicere & blasphemare idem significent, tamen ex usu alia fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad pensionem, nisi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tenebitur: quia uulgò non dicimur gauisi, nisi ea re, quæ in nostram utilitatem peruenerit. Sic lex pœnam constituens ei qui rem alterius acceperit, non solũ de re aliena iure dominij, sed etiam propter simplicem possessionem intelligetur[d]: idq; propter communem usum. Declaranda tamen hæc est conclusio quibusdam modis. Et in primis uiderentur supradicta in communi usu procedere, quem periti introduxissent, idq; Fabij Quintiliani sententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitudinis usus nequaquã in animaduersione esse deberet: nam & uulgi opinionem Iurecõsultus reprobat, eum qui promittere obligatus sit, satisdare debere existimantis[e], & Baldus plerumq; scripsit, idiotarum usum pro abusu esse. Felynus nec excellẽtissimos, nec item imperitissimos obseruari iubet, sed mediocres, & ex eorum sententia usum cõmunem cõstituendum. Sed cum ex mente proferentis uerba accipienda sint, ego aliter finiẽdum censeo, ut sicut in testamentis patrisfamilias consuetudo spectatur, in cõtractibus ipsorum cõtrahentium, ita & in statutis eam sententiam sequamur, de qua uerisimile est ipsos legumlatores intellexisse. Si igitur ab excellentissimis facta sint, eo modo loquutos illos uerisimile credemus, quo peritissimi solent: Si ab imperitis, crassa minerua uerba accipientur: nam & Celsus peculium pro reposititia pecunia interpretatur, ex rusticorum senum autoritate, qui pecuniam sine peculio fragilem esse solent dicere[f]. Sed & quoties aliqua dictio ex communi usu latius accipitur quàm ex proprietate soleret, in dubio ex proprietate accipienda est, si ratio legis non æque ex communi

usu mi

y l.j. de suis & leg.
z Fely. in proh. decr.
a l.j. §. bestias. de postu.
b Fely. i d. ph.
c l. armorum. j. co.
d Bart. in rubr. de op. no.
e l. quod dictũ. de euic.
f l. si chorus. de leg. iij.

uſu militet: exempli cauſa, Nepotes auo proprie dicuntur, qui eo uiuente concepti ſunt, ex uſu tamen etiam qui poſt eius mortē concepti ſunt, eo nomine dici poſſunt: nunquid igitur edictum prætoris nepotibus bonorum poſſeſſionem aui decernēs, etiam in his ſibi locum uendicabit: qui concepti non fuerant: & cum qui conceptus non eſt, non poſſit fingi natus, ſequitur inter eos nullā fuiſſe proximitatem: & ideo huiuſmodi nepos reijcietur[g]. Quapropter in prædicta municipali lege, qui rē alterius acceperit puniēte, ſi appareret legem in fauorem eius latam, qui rei dominium haberet, nō comprænderetur poſſeſſor, tametſi probaretur ex cōmuni uſu rem alterius dici, etiam cuius ſola poſſeſſio ad alium pertineret, tum enim uerbi proprietas potius quàm uſus cōmunis ſpectaretur. Si uero par ratio ſecundū utramq; ſignificationem ſit, tunc etiam cōmunis uſus attēditur: unde lex Iulia de adulterijs, non ſolum in iuſta uxore, & quæ in manū uiri conuenerit, locum habet, ſed etiam in iniuſta[h], id eſt cum qua matrimonium eſt, licet non ſolēniter celebratum, idq́ue propter communem uſum ex Homeri carmine οὐ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων, quod alibi expoſuimus. Cæterum & illud ſciēdum, ex communi peritorum in Latino ſermone uſu, nihil ad uernaculum idioma inferri: quapropter ſi latine teſtator liberis ſuis tutores dederit, etiam nepotibus dediſſe intelligetur, ſi uero filijs dixerit, aliud eſt[i]: licet hæc differentia in uulgari ſermone conſtitui nequeat. Quapropter cum ex cōmuni conſuetudine in lingua uulgari probatum eſſet, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, reſpondit Alexander[k], non idcirco ad ſermonem latinum quicquàm inferri, cum latine etiam legitimus proprie dicatur, quem princeps natalibus reſtituit: quod frequenter in facto diſputatum uidi, in his quæ pro teſtimonio uulgari lingua dicta erant, ut à communi latine loquentium uſu interpretationem non acciperent. Qua tamē in re ego ſubſiſto, cum uideam & in hoc tractatu, & alijs in locis à Græcæ linguæ ſignificatione ad Latinam argumentari Iureconſultum, ut in glande & ueneno, & longe maior ſit uulgaris noſtræ locutiōis cum latina, quàm illi cum Græco ſermone affinitas. Nec illud omittendum, cōmunem loquēdi uſum attendi qui eo tempore fuerit, quo lex ipſa municipalis lata eſt, nō qui poſtea inoleuerit[l], ſicut & in teſtamentis, cum de interpretāda defuncti uoluntate agitur, is uſus probandus eſt, qui tum erat, cum ille teſtaretur, nō qui deinde admitti cœpit, quem fortè teſtator ignorauit: tametſi enim lex ſemper loqui fingatur, id utiq; uerum eſt, ut id tamen loqui exiſtimetur, quod à principio legumlatores ipſi cenſuerūt. Quaproter qui hodie eſt communis uſus, olim fuiſſe non præſumitur[m], niſi adeò antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuiſſet. Damnat Tranquillus Claudium Imperatorem, qui filios libertorum in Senatum allegerat, idq́ue exemplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipſe cenſor libertinorum filios curia non ſummouerat: ignarus, ut ille inquit, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipſos qui manumitterētur, ſed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamen, ſi qua lex ex eo ſenſu, quem à principio habuerit, iniqua eſſet, poſſe ex præſenti uſu declarari, ut iniquitas illa emēdetur: cuius rei exemplum in Valentis Imperatores cōſtitutione habemus[n], qui monachos omnes ab heremis extrahi, & ad ciuitatū munera ſubeunda compelli iuſſit, quod edictum adeò execrabile & ab omnibus autoribus dānatum, in corpore tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio ſenſu accipi poteſt, nimirum ut hi ſoli plectantur, qui monazonio nō ob CHRISTI cultum, ſed ad euitanda munera congregati proponuntur, atq; hoc modo interpretatione prudentium legiſlatoris impietas cōfringitur. Efficax autem

g l.item. de ſuis & leg.

h l.ſi uxor. de adult.

i l.quid ſi nep. de teſt. tut.

k Alex. cōſi. ij. col. 6.

l Socy. l. gallus §. ſi eius in fi.

m Barto. d. l. labeo.

n l. quidā. C. de decur.

communis hic erit usus, si per longum tempus eualuerit, puta decennio, nec enim uerisimile est, posse citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda consuetudine consentire. Probandum igitur erit quod ad huiusmodi tempus attinet, itemq́ue quod ad personas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam uim trahit: ut si de eo agatur, quod uerisimiliter sæpissime, & à quàmplurimis fieri uel dici soleat, idipsum necessario probãdum sit: si uero de eo agatur, quod rarius cõtingere solet, sufficiet si non à plurimis, sed ab his dictũ constet, qui de ea re uerba fecerunt, quàmuis pauci fuisse proponantur: atq; ita Barto. sentit[o]. Nobis & illud placet, si ex Iureconsultorum libris de huiusmodi usu appareat, aliam probationem non requiri, ut in dictione intestatus, quæ non nisi ex cõmuni usu pupillos & impuberes continet[p]: cum enim tales quoq; pro intestatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunq; lege municipali de his actum arbitrabimur, quod in his dictionibus quoq; producẽdũ est, quæ ex usu contrariam antiquæ significationem acceperunt, ut tyrannus: olim enim boni principes sic nominabãtur, quo sensu & Homerus, & Virgilius usi sunt: ut religiosus, & deuotus, quæ olim in malam partem, hodie in bonam ex usu accipiuntur. Ex interpretatione sensus legis accipitur, cum uis uerborum id non significat, sed extẽsio inducit, de similibus enim ad similia, ei qui iurisdictioni præest, procedere fas est[q], atq; ita ius dicere: similis autem ille casus existimatur[r], qui eadem uel maiore rõne nititur, quiq; eiusdem effectus est, tametsi uerbis sit dissimilis, satisq́ue est si similitudo sit eius respectu de quo agitur, licet in cæteris differant[s]. In fauorabilibus quoq; pro simili habetur, etiam quod non æque tãta ratione fulcitur[t]. Igitur de similibus ad similia regulariter in lege fit extensio (nam quod ad dispositiones hominum attinet, in sequentem librum reseruaui) præterquàm tribus casibus.

o d.l. labeo.
p d.l.j. de suis.
q l. nõ possunt. de ll.
r l. nõ solũ. §. q primipilũ. de exc. tut.
s c. non põt. in fi. de præb. 6.
t c. fi. de simo.

Primus, cum legis correctio induceretur, quapropter solet dici, in correctorijs nõ permitti extensionem. Secundus casus, cum lex pœnalis est. Tertius, cum lex limitatoria, seu ut nostrates doctores dicunt, exorbitans est, utraq; uoce nõ satis proba, nisi quod à ueterum sermone limitatorium minus degenerat: est enim limitare, intra limites suos restringere, unde limitati agri, Plinio libro XVII. Frõtino, Agẽnio, Boëthio, & Iurecõsultis: nam & Cicero ad Appium: Pulchrum de tua prolixa (inquit) beneficáque natura limitabit aliquid posterior annus: meritò & nos limitãtia appellabimus, ea quæ à regulis iuris communibus recedunt, generalitatiq́ue legis derogant. De singulis igitur quibusq; uidendum. In primo casu communiter ea sententia approbatur, ut in correctorijs licita non sit extensio, quod enim mutatum non reperitur, cur interim firmum esse non debet[u]? In uniuersum enim solet dici, legum correctionem semper euitandam[x]: quod si leges inuicem repugnare uidentur, debent distictionum fœdere conciliari, nec censebitur absurda subauditio, ut huiusmodi dissidijs obuiam eatur, nã absque tali interpretatione ne mystica quidem Euangelia consisterent, nec quisquam tam caute uel promiscuo domesticoq́ue sermone uti posset, qui non in alicuius repugnantiæ notam incideret: nõ enim protinus uociferandum, si quicquam contrarium uideatur, cum iudicij examine adhibito facile sit ambigua dissolui, aduersa separari, uaria discerni, obscura dilucidari[y].

u l. præcipimus. in fi. C. de ap.
x §. fin. in auth. de admi.
y l. apud. C. de furt.

Hinc est, quod ne legum correctio inducatur, argumẽtum à contrario sensu, tanquam ex subaudito intellectu non accipitur, & clausula generalis tũc ad omnia præcedentia aduersus naturam suam non refertur[z]. Hinc est, quod in correctorijs, si adsit eadem ratio, nõ tamen eadem inducitur iuris dispositio, quod & in dispẽsationibus quoq; procedit: non enim aliud est dispẽsatio, quàm iuris cõmunis quædam in fauorem

z gl. c. cũ singula. uerb. prioratibus. de præb. in 6.

in fauorem particularem relaxatio, seu correctio, quæ & priuilegium dici potest: in his igitur extensio, etiam si eadem uel maior ratio adsit, locum non habet[a]. Sunt enim dispensationes odiosæ, & annexam mandati Pontificij formã habent[b], à qua recedi non potest, meritò præfracte nimis, & ad literam tantum accipiuntur. Restringitur prædicta regula, quando ratio in lege expressa est, tunc enim ex ea fit extensio[c]: quoniam omnis casus in ea comprænsus censetur, cum ratio legis sit lex generaliter quicquid sub ea continetur decidens: & ita aliquibus uidetur, quædam in sui sententiam adducentibus, quæ non in correctorijs sed in limitatorijs locum habent. Mihi haud sanè uerisimilis, nec ex ueterum mente[d] uidetur hæc sententia: cũ enim in lege idem sit, siue ratio exprimatur, siue unica tantum adduci queat[e], consequens esset ut regula nunquam procederet, nisi ubi lex ex plurimis rationibus sancita esset: qui casus rarissimus est, imò exceptio inepta etiam esset, cum tunc nõ quia tractaretur de correctione præcisa esset extensio, sed quia aliqua ex illis rationibus cessaret. Nam & ex eo confutatur hæc opinio, quod receptissimi iuris est, quoties eadem ratio id suadeat, in correctorijs fieri extensionem, de stricta uocabuli significatione ad latam[f]: quam significationem quid opus esset respici, si etiam citra uocis generalitatem fieret extensio? cum unica in ratione frequentissimum sit omnem legis cardinem uersari. Sensere hoc iuris Pontificij interpretes, dum constitutionem eam, quæ quemcunque religiosum in præsulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam correctoria erat, non extendi tradiderunt, quo minus in collegam eligi possit[g]: tametsi eadem esset ratio, nempe ne disparis conditionis homines socientur. Sensit & Bartolus dum legem municipalem, qua stantibus filijs masculis, fœminæ excluduntur, non extendi ex ratione agnationis conseruandæ tradidit[h], quæ sola probabiliter adduci poterat. Illud non diffiteor si ex rationis in lege noua expressione appareret contrariam legis ueteris rationem generaliter correctam[i], tunc extensionem permitti debere. Quapropter cum ex lectione statutorum constaret, masculos fœminis ubique præferri, & sic iuris communis rationem neglectam, respondi prædictam Bartoli sentẽtiam nõ procedere, & ideo si lex noua fœminis patruum præfert, etiam patrui filios esse præferendos.[k] Nam & Iustiniani lex[l] uxori inopi in bonis mariti quartam deferens, si tres sint filij uel pauciores, extenditur etiam si nemo filiorum adsit, tametsi plures extant ascendentes: apparet enim propter uxoris inopiam generaliter legis ueteris rationem corrigi, liberos uel ascendentes præferentis: imò tali casu, cum ratio legis ueteris per nouam corrigitur, etiam plerisque reclamantibus[m], putauerim non solum in correctorijs, sed etiam pœnalibus simul extẽsionem permittendam[n].

Restringitur rursus prædicta regula, in his quæ relatione quadam coniungũtur, nam altero correcto, alterum quoq; corrigi censendum erit[o]: quapropter lex noua legem Iuliam Visselliam de uxore loquẽtem corrigens, etiam in marito correxisse existimabitur: qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoq; egisse creditur[p], sic pœna imposita uendenti, intelligetur & emptorem distringere[q]. Quod tamen declarãdum est, si eadem ratio subsit, alioquin aliud obseruabitur[r]. Ecce, lex prohibet marito, ne uxori ultra quartam bonorum legare possit, nõ censebitur uice uersa prohibuisse, quin quantumcunque uelit marito uxor relinquat: uidetur enim uirorum meliorem cõditionem solum fecisse, & id cauisse, ne muliebribus blandicijs seducti, male hæredibus suis consulerent: quod Socinus recte respondit[s]. Eadem ratione crebrius traditum est, si lex sororem à fratris hæreditate excludat, non cense

a c.fi.de postul. præla.
b c.cui de nõ.de præb. in 6.
c Ias. authen. quas act.
d Imo.§.d'uiro Gemin.c.i.de tẽp. ord.in 6.
e glo.l. quãuis. C.de fideicõ.
f gl.in authẽ.ut hi q obli.uer. ad curationẽ.
g cle.j.de elect. uer. prælatũ.
h Bart.l. liberorum.j.eo.
i l.maximũ. C. de lib.præt.
k Socy. consil. 30.in.j.
l auth. præterea. C. unde uir.
m glos. cle.ij.de ætat.
n Abb.c. fi. de rescrip.
o l.fi.de ind.uidui.tol.
p gl.l.per interuallũ.de iud.
q l.fi.d'accept.
r c.fin.de uerb. signifi.
s cõsi.75.in 3.

ri ex aduerſo fratrem prohibitum, quo minus ipſe ſororis hæreditatẽ adipiſcatur: quamuis enim ius ſuccedendi reciprocum eſſe debeat, tamẽ uerisimilius eſt uoluiſſe legislatorem maſculis tantum conſulere[t]. Sic & cum lex iuberet, quæcunque per fratres cohabitantes acquirerentur, eſſe communia, reſponſum eſt, æs alienum per alterum conflatum, alteri damno non fore, ne in poteſtate fratris ſit alium ad inopiam redigere: uidemus enim plerunque permitti, ut per alium melior conditio noſtra effici poſſit, deterior non poſſit[u]. Quod in correlatiuis, ut uocant, dictum eſt, in his quoque procedit, quæ ex lege ueteri regulariter inuicem æquiparantur[x]. Quapropter lex noua inducens, ut quarta quæ ex lege falcidia detrahitur quo minus detrahatur prohiberi per teſtatorem poſſit, in ea quoque extendetur, quam ex Senatuſconſulto Trebelliano hæredes retinere poſſunt,[y] quod tamen intelligendum, cum eadem in æquiparatis ſubeſt ratio, alioquin ex nuda principis uoluntate abſque alia ratione quicquam indulgentis contra regulas iuris conceſſa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in conſtitutione apparet, quæ correcta antiquiore lege, centum annorum præſcriptionem ad quadraginta redigit, cum in eccleſia loquatur, ad Rempublicam non producitur[z]. Rurſus hoc intelligendum, ut fiat extenſio quatenus correctum fuerit, in eo in quo æquiparatio eſt facta tantum. Vnde quamuis rei uendicatio, & actio publiciana ijſdem paſſibus ambulent, lex tamen noua in rei uendicatione bonam fidem autoris requirens, alioquin uſucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur, non enim quo ad hoc æquiparantur[a]. Huius autem extenſionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea eſt, quod propter paritatem caſibus illis à lege attributam, non nos eam correctionem, ſed lex ipſa uidetur augere, ſicut in extẽſione, quam uulgo paſſiuam uocant, traditum quoque eſt. Cuius rei exemplum, cum lex minorem uigintiquinque annis teſtari prohibet, non poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditum eſt, qui teſtari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere[b]. Ad hæc pertinent etiam quæ de acceſſorijs dicuntur, ferè enim receptum eſt, legem correctoriam ad acceſſoria quoque trahi, idq; diſpenſationis exemplo: quo traditur, eum qui iure diſpẽſationis ſacerdotia duo obtinet, utroq; in loco, cum per collegas quicq; tractatur: aduocandum[c]: id enim conſequẽs eſt conceſſi ſacerdotij, quod pluribus alijs ſpeciebus declarari poſſet[d]. Idem in his dicẽdum, quæ ſequioris cuiuſdam naturæ ſunt, & alterius inſtar reguntur[e], ut in legitima quæ ex inteſtatorum ſucceſſione formam accipit, nam ea ſucceſſione commutata, & ipſam quoq; cõmutari dicimus[f]. Sic lege Iulia Papia correcta, quę matrimoniũ Senatoris cũ liberta prohibebat, illud quoq; correctum cẽſetur, quod ad hoc exẽplũ traditũ erat, nec Senatoris filiã liberto nubere poſſe: cum enim ex una radice uitiũ naſcãtur conſequens eſt, ut una lege tolli ſufficiat[g]. Idem cum extenſio ex ui eius regulæ fit, cui licet plus, & id quod minus eſt: hoc enim argumẽti genus etiam in lege correctoria nõ reijcitur[h]. Et ideo ſi ex ſtatuto exules & profugi poſſint impune occidi, utique & uulnerari poterunt: cum filius qui patriam prodidit, occidi ceu hoſtis publicus poſſit, uidetur & exheredari[i]. Aduertendum enim eſt, quoniam ſi argumẽtum inducitur in eadem ſpecie, cum minus in maiori contineatur, non uidetur id tam per extenſionem fieri, quàm ex ui uerborum deſcendere. Si uero in diuerſa ſpecie inducatur, non uidetur in correctorijs id permittendum: quapropter qui occidere poteſt, ſtuprare non poterit, neque exulis uxorem alio dedecore afficere: quod utique crebriore calculo approbatum eſt[k]. Sane in correctorijs quoque fit extenſio,

cum ad

t Docto. l. lege xij. C. de leg. hære.
u l. iij. C. d'pac.
x gl. l. ſi quis ſeruo. C. de fur.
y Bar. l. marcellus. ad Treb.
z auth. quas ac.
a Bart. l. eũ qui. §. prætor. de publi.
b Bar. l. ij. de lega. j.
c gl. c. qa in tantũ. de præb.
d Iaſ. l. fi. col. 6. de conſtit.
e gl. c. nõ debet de conſang.
f auth. prætere a. C. unde uir.
g l. fi. C. d' nup.
h l. in ea. uerſi. nec occidere. de adul.
i l. in ſuis. de libe. & poſth.
k Car. cle. ne romani. 4. opp. de elect.

cum ad antiquum ius redigimur[l]. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligen-dum sit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his qui è latere materno coniuncti proponuntur, Filius sororis gradu proximus hæreditatem petebat, quoniam ex lege Iustiniani[m] agnationis iura ei tributa sunt, hancq; interpretationem ut ipse compræenderetur sumendam asserebat, quia hoc modo ad ius antiquum, nimirum XII. tabul. reducebamur: nam & uidemus in legitimationibus fieri extēsionem[n], quia tametsi dispensationes sint, tamen primæuum naturæ ius respiciunt: diuersum uidebatur, statutum enim illud ideo restringitur, quia iuris communis contrarium est. Si ergo ad ius commune reducamur, cessabit restrictio, non si ad legem XII. tabul. quæ iam diu ante sublata erat[o]. Iure autem communi filius sororis agnatus non est, in quam partem & ipse ex coniectura mentis legislatoris, alijsq; rationibus transij. Igitur ius antiquum hic accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis uigebat[p]. Nec legitimationem uerum est esse fauorabilem, quia iuri naturæ conformis sit, sed quia beneficium est principis, in quo fit lata significatio[q]. Ex mente quoque correctoriæ legis fit extensio, cum alias elusoria esset, uel absurdum aliquid induceret. Quapropter Pontificis constitutio, qua gratiam uacaturi beneficij, ad ea quæ post indulgentiam erigūtur trahi prohibet, in concessione quoque à sedis apostolicæ legato indulta seruabitur[r]: absurdū enim esset, plus autoritatis legato quàm Pontifici attributum: regulaq; generali traditum est, leges, contractus, sententias, testamenta, semper eam interpretationem accipere, ne quicquam absurdi inducere censeantur[s]. Nam & lex superflua esse non debet, nec facile eludenda. Quapropter lex quæ fœneratores in sacris cœmiteris sepeliri prohibet, & sepultores abominatur, etiam ad eos producitur, qui funebri pompæ & feralibus intersunt, & honoris causa funus prosequuntur[t]: cum alioquin non difficulter uespillo aliquis humani diuiniq; iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, elusoriaq; hoc pacto pœna legis redderetur: semper enim ita interpretamur, ne elusoria sit lex. Vnde ut id euitetur, argumentum à contrario sensu etiam in lege correctoria assumimus[u]. Addunt aliqui hoc casu per exceptionem in lege positam contra naturam suam regulam extēdi, etiam si iuris correctio inducatur[x]; quod tamen mihi sanè quàm dubium uidetur, cum satis sit principalem legis dispositionem utilem esse, parumq; referat si ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur[y]. Cæterum & ob salutem animæ fieri hanc extensionem receptum est: semper enim & ea quoq; interpretatio assumēda est, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quapropter lex Fœderici, puberum sacramenta in contractibus obseruari iubens, etiam ad distractus extendetur[z]. Sic & lex pontificum, sub pœna clandestinas nuptias prohibens, tanquam fauorabilis ob æternam salutem lata, interpretatione declarabitur[a]. Sunt & pleraq; similia, quæ ab alijs tradita[b], recensere hoc opusculo operæ prætium non est.

NVNC ad materiam pœnalem transeundum, in qua regula generalis est[c]: Pœnas interpretatione non adiuuandas, sed restringendas esse, semperque in mitiorem partem deflectendum: solétque uulgò dici, pœnæ nunquam locum esse, nisi ea expressim à lege constituta sit[d]. Quapropter quibus casibus constitutio pœnalis extenditur, nunquam tamen respectu pœnæ locum habet[e]. Sicut & Pontificis decretum, quo etiam ignorantes male afficiuntur, quantum ad pœnam pertinet, eos non alligat[f]. Et constitutio declaratoria, licet etiam ad præterita trahatur, respectu tamen pœnæ in ea expressæ, non trahitur[g]. Et prohibitio

l c. olim tibi. de uerb. sig.
m l. lege. c. de legi. hære.
n c. per uenerabilem. qui fi. sint leg.
o §. cæterū. de leg. agn. suc.
p glo. c. statutū. de præb. in 6. Fely. c. cū accessissent. de const.
q Barto. l. ij. de uerb. obli.
r cle. fi. de resc.
s Curt. cōs. 45. col. ij.
t gl. in cle. j. de sepul. in uerb. sepelire.
u auth. ex testamento. C. de coll.
x Dec. c. cū dilecta. col. iij. de cōfir. util.
y Alexā. l. fi. qđ quisq; iur.
z Bar. auth. sacramēta. C. si aduer. uend.
a c. ex tenore. q fi. sint. leg.
b Fely. c. translato. de cōstit.
c c. in pœnis. de reg. iur.
d l. & si qs. §. diuus. de reli.
e Io. an. c. dispēdia. de rescri. in 6.
f ca. tibi qui. de resc. eo. lib.
g gl. cl. j. d' usu. uerbo de cætero.

matrimonij sub pœna infamiæ,licet sponsalia quoq; celebrari uetere credatur,non tamen pœnam infligit[b]. Qua ratione & in cõtractibus, si pœna ex parte alterius adiecta proponatur,alterum tamẽ non cohercebit[i]. Et substitutio quæ de uno casu ad alium extenditur,non habet locum,si pœna apponatur[k]. Et pœna in capitulo aliquo contractus adiecta,alia in parte repetita non censetur[l]. Et quod de pœna dicitur,de priuatione quoq; alicuius iuris intelligitur:nam & ea, quoties ex delicto uero uel præsumpto irrogatur, potest pœna appellari[m]: unde nec huiusmodi priuationi locus erit,nisi quoties expressim hoc in lege cautum reperiatur[n]. Quapropter cliens qui in uerba domini iurauit,& tamen aliquid minus obseruauit,nõ ideo Feudo,quod uocant,mulctabitur[o],nisi expressim lege feudorum is casus comprænsus sit. Quod & ad ius patronatus sacerdotiorum productum est[p], uidique quandoq; ex facto dubitari, Titius fundum uendiderat,móxque à uenditore eum in emphyteosim acceperat,adiecta lege, ut quandocunq; intra quinquennium pretium emptori redderet,fundus sibi restitueretur:is Titius canonem nõ soluit, & dominus fundo manũ iniecit:querebatur,an sicut à cõtractu emphyteotico,ita etiam à pacto redimendi cecidisset. Et quibusdam uidebatur,ab utroq; cecidisse[q], cum & ea pactio pars cõtractus esset.Sed hæc sententia inhumana uisa est, ne pœna principalis contractus,etiam separatam redimendi pactionem afficeret,quæ quãmuis cõtractui inesset,uere tamen separatam causam habebat[r]. Cum igitur adeò odiosæ pœnæ existimentur,consequens est,ueram esse regulam, in pœnalibus extẽsionem non fieri[s]. In his tamen casibus, quibus legẽ correctoriam extendi à me supra scriptum est,pœnalis quoq; interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus,si ratio in lege scripta sit,fiet ex ea extensio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens,alterum quoq; distringet:idémque in correlatiuis, in accessorijs, in consequentibus,si aliàs quid absurdum cõsequeretur, uel lex esset elusoria,uel de animæ fauore tractetur, quæ omnia simili casu à nobis supra tradita,nouis exẽplis rursus hic ostẽdere,operæ pretium non duxi:cum & apud alios hæc tractata,& nusquam non repetita,facillimum sit reperire[t]. Præter igitur eos casus, alij quoq; annotari possunt,quibus lex pœnalis producitur. Primus, cũ maior ratio est in casu omisso,fiet enim huiusmodi extẽsio:unde ex lege Iulia de adulterijs, cum mœchum deprænsum liceat interficere,multo magis iure poterit contumelia affici[u],quod Attici ῥαφανίζειν uocabant. Sic & rescriptũ diuorum fratrũ,quo Præsidi prouinciæ, unde quis incola est,permittitur ea prouincia reum interdicere unde oriũdus est, ad eum quoq; casum trahitur,quo ei interdicitur,qui cum incola esset, non in ea prouincia quid admisit[x]:cum maior ratio uigeat,propter fugam,à loco in quo deliquit, atq; ita plerisque uisum est[y]. Hinc etiam communi sententia receptũ est, si ex legẽ municipij profugus possit impune offendi, posse etiam occidi. Hinc qui in aliquem causa capitali ius dicere potest, eundem quoq; ciuili iudicio condemnare poterit[z]: quod tamen in latrunculatore non procedit, cuius iurisdictio ex mandati principalis forma certos fines habet[a]. Videtur tamen,& fortè receptius est, etiam si maior ratio nõ subsit,sed similis seu æqualis,extensioni quoq; locum esse: quod eo exemplo probatur,quo communiter traditum est,filium à patre,non solum ex illis quatuordecim in Iustiniani constitutione relatis causis, exhæredari posse, sed etiam ex alijs æque grauibus[b]. Nam & iura clientelarum,nõ solũ adimi expressis ex causis constat,sed etiã si qua similis,seu maior proponatur[c]. Sed tamen aduerti æquum est,rationem horum exemplorum esse,ne filij uel clientis ingratitudo diutius impunita

h l.solet.de ĩfa.
i Bal.c.j.qual. dom.feud.
k l.pater seueri nã.de cond.
l l.in testamento.eo.tit.
m l.fi.C.de bo. liber.
n §.cum igitur. in authen. de non ali.
o c.j.§.illud. quæ fu.pr.cã.
p glo.c.fi.de iure pat.
q Cep.de simul. cõtract.in.ij. præsump.
r Barb.consil. 51.in.j.
s l.cũ quidã.de lib.& posth. Ias.
t Gem.c.j.de tẽpo.ord.in 6.
u l.nec in ea.de adult.
x l.relegatorũ. §.ĩterdicere. de inter. & rel.
y Mathesil. in tract.extẽs.
z l.ex eo. C. de ag.in reb.
a l.solemus.in fi.de iud.
b Doct.auth.nõ licet.C. de libe.præte.
c c.j.§.pe.quæ fu.pri.cau.

nita permaneat, quia ſicut ex meritis huiuſmodi illis beneficia conferuntur, ita iuſtum fuit ex cauſa auferri: quæ ratio generaliter locum ſibi uendicat, cauſæq; illæ exempla legis ipſius ſunt, quibus exemplis ratio reſtringenda non fuit[d], maxime cũ ea ratio lege ſcripta proponatur. Melius itaque hæc ſententia alijs exemplis probatur, & in primis: Delata ex Senatuſconſulto Tertulliano ſucceſſione mater priuatur, niſi tutores filio petierit. Quid ſi curatores? Verba reſcripti, inquit Vlpianus, deficiunt[e]. Quid ſi cũ prægnans eſſet, bonis curatorem dari non petijt? Et his caſibus in ſententiam legis incidit. Sed & conſtitutio, qua indignum ultro eligentes, ipſo iure in temeritatis pœnam, priuantur: etiã ad eos, qui à Romano Pontifice ſcienter indignum poſtulant, producitur[f]: quoniam eadem utroq; caſu ratio eſt. Sic & lex, ad Barbaricum, uini, olei, & liquaminis translationem prohibens, ad arida quoq; protrahitur[g]. Sic mulier cui dotem repetenti, exceptio adulterij fruſtra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidem ex ſententia legis accuſari poterit[h], quod argumento eſt, in pœnalibus pro ipſa pœna euitanda fieri extenſionem.

Secũdus caſus eſt, cum de criminis uindicta agitur, cũ enim publice interſit maleficia impunita nõ eſſe[i] (quia ut eſt in Publij Mimi uerſiculo: Bonis nocet, quicunq; parcit improbis) meritò ad caſus ſimiles ex huiuſmodi legibus procedemus[k], quod tamen intelligendum, ut non idcirco augeatur pœnarũ acerbitas[l]. Hinc eſt, quod lex quæ ab exercitu miſſum infamia notat, eum quoq; attingere creditur, qui ab aliquo numero militari miſſus eſt[m]. Hinc & Modeſtinus, Lubricum, inquit, linguæ ad pœnam facile trahendum non eſt, ſi non tale ſit delictum, quod uel ex ſcriptura legis deſcenderit, uel ad exemplum legis uindicandum ſit[n]. Cornelius Tacitus libro primo: Auguſtus, inquit, cognitionem de famoſis libellis ſpecie legis maieſtatis tractauit, commotus Caſſij Seueri libidine, qua uiros, fœminasque illuſtres procacibus ſcriptis diffamauerat: mox Tyberius conſultante Pompeio Macro prætore, an iudicia maieſtatis redderentur, exercendas leges eſſe reſpondit: hunc quoque aſperauerant carmina in ſæuitiam ſuperbiámque eius, & diſcordem cum matre animum. Quibus uerbis apparet Modeſtinum de æquiparatis loqui, in quibus dubium non eſt fieri extenſionem[o]. Ad hanc ſpeciem propius accedit, quod ſæpius lectum eſt, in pœnis maleficiorum, de ſimilibus ad ſimilia procedendum eſſe[p]: cum enim facinus patratum impune eſſe non debeat, ex ſimilitudine aliarum pœnarum conſtituetur, quemadmodum & in hunc ſit animaduertendum. Quapropter cum in lege municipali crimẽ præuaricationis arbitrio Præſidis uindicandum permitteretur, dixi inſtar pœnæ in S. C. Turpiliano compræhenſæ, uel ſi qua huic ſimilis, condemnationem redigendam, & ideo plus minus ex cauſa arbitratu Præſidis diſcernendum. Tertius caſus eſt cum eadem ratio ſubeſt, & idem rei nomen hoc ſuadet, fiet enim extenſio à nomine uero ad nomen improprium, & quod tantummodo de facto dicitur: ut in lege Iulia de adulterijs, quæ de uxore uerba faciens, etiam in ea intelligitur, quæ de facto uxor ſit[q], uideturq; id ex ea extenſione induci, quæ de propria ſignificatione uocabuli, ad latã in quacunq; materia fit. Illud tamẽ mirum, legem quæ nuptias inter pupillam & tutoris filium prohibebat, ad eum non trahi, qui pro tutoris ſit filius, ſiue eius, qui hoc nomine uſurpato rem adminiſtrat[r]: quod ſpecialiter indultum uidetur prolis fauore, ne illegitima cenſeatur, itemq; dotis, cuius alioquin conſtitutio nulla eſſet. Adde quod non omnino eadem eſt ratio, cum tutor efficacius pleniusq; adminiſtrandi ius habeat, pro tutori rerum alienandarum poteſtas nulla ſit[s], ut in ea nihil uereamur ne in ſumma dotis modum

d c. ſi papa. de priuil. in 6.
e l. ij. §. quid ſi curatores. ad Tertul.
f c. j. de poſtul. præl. in gl. fi.
g l. j. C. quæ res exp.
h l. cum mulier. ſol. mat.
i l. ita uulneratus. ad l. aql.
k Bar. l. quẽadmodum. C. de agr. & cen.
l gl. c. ſicut. de homi.
m l. ij. §. exercitum. de infam.
n l. famoſi. in fi. ad leg. iul. ma.
o Bart. l. quod uero. de ll.
p Bal. l. ſi qs id. de iur. om. iu.
q l. ſi uxor. §. j. de adult.
r l. fi. C. de int. mat.
s l. ij. de eo qui pro. tut.

tis modum excedat. Quartus casus est, cum propter aliquem fauorem, pœnalis dispositionis odium temperatur, ut quia tractetur de fauore animæ, quod & in cor rectorijs supra à nobis probatum est. Idem si de diuinis ædibus, aut ecclesiæ utilitate agatur[t]. Idem si cultui Christiano, fideiq; Zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuscunq; similibus locum habet[u]. Vltimus casus est in subrogatis, uel aliqua ratione connexis: unde dispositio de uicario episcopi loquēs, etiam in uicario collegij locum habet: quando sede uacante ob interregnum ius sodalitio deuolutum est[x]. Idem quando id ad quod fit extensio non esset penitus separatum, unde decretum ordinis sacerdotalis, de clericis eligentibus loquēs, etiam de hisdem præsentantibus intelligetur, de secularibus non intelligetur[z]. Idem quando connectuntur quadam consequentia, nam tūc altero mutato, & alterum interpollatur. Exemplum in rescripto Traiani, quod Plinius Cæcilius epistolarū libro X. refert: Lege Pompeia cauebatur, ne quis capiat magistratum, neu sit in Senatu minor triginta annis: item quicunq; magistratum cæperit, sit in Senatu: subsequutum est edictum Augusti, quo permisit maiores XXII. annis magistratum capere, an ijdem & in Senatum deligi poterunt? Et responsum est, si iam magistratus cæperant, posse, & hactenus nouatam legem Pompeiam: alioquin qui adhuc magistratū non cæperit, tametsi XXII. annis maior sit, non posse in Senatum allegi. Quod si uiceuersa edicto illo in Senatum cooptari maiores XXII. annis posse statutum esset, utiq; & in magistratum potuissent eligi: nam & illud receptū est, cum certa ætas dignitatibus ordinem annexum habentibus constituta est, & certa ordini, si restringatur in dignitate ætas, respectu quoq; ordinis mutatam existimari[a]. Eodem modo si ætas certa in presbytero necessaria sit, alia in diacono, alia in subdiacono: facta in uno mutatione, cum gradatim hæc munera conferantur, censebitur in alijs quoque mutatum[b]. Idem cum lex noua ueterem interpretatur, licet interpretans uno in casu simpliciter loquatur, tamen de cæteris quoque egisse intelligitur, qui in lege antiqua compræensi proponuntur[c]. Illud non omittendum, quamuis plurimis casibus in pœnis extensionem fieri supra docuerimus, id intelligēdum, cum huiusmodi pœnæ ex iusta & probabili causa inductæ sunt: quod si pœna supra delictū esset, & per terrorem concussionemq; potius quā ex ratione indicta, tunc uerba nullo modo interpretatione adiuuanda sunt, sed potius restringenda. Quapropter lex Iulia, quæ patri ius occidendi mœchum depræensum cōcedit, in auo, & proauo, cæterisq; maioribus locum nō tenet[d]: Occidere enim aliquem propria autoritate perquàm crudele est. Sic & cōstitutio pro crimine paterno etiam filios pœna afficiens, ad filias non extenditur[e]: quàmuis enim & in odiosis masculinum ad fœminas protrahatur[f], in pœna tamē tam irrationabili non fiet huiusmodi expositio. De limitatoria dispositione nunc uidendum, & nostrates interpretes materiam hāc exorbitantem appellant: cū enim ex huiusmodi extensione derogationes legibus augeantur, meritò àb orbita, id est communi & lata uia diuertere dicūtur: unde & Augustinus de Ciuitate Dei lib. IX. Nihil approbātes, inquit, quod exorbitet ab itinere sapientiæ. Quicquid igitur præter communes regulas inductum est, id exorbitare dicitur: nos etiam limitatorium ea ratione dicimus, quod intra certos limites communem regulam coherceat, quo fit ut Iasonis sententiam minime sequendam arbitrer, inter has uoces differentiam constituentis[g]. Igitur in hac materia communiter receptum est, si subsit eadem ratio, extensionem fieri debere: quapropter Constantinus Imperator, cum ius donationis ex ingratitudinis causa reuocandæ mulieri quæ secundo

t gl. c. sciant. de elect. in 6.
u c. ij. de diuor.
x gl. cle. etsi. de rescrip. uerb. episcopi.
z d. c. sciant.
a c. cū in cūctis. de elect.
b gl. cle. generalem. de ætate.
c gl. c. dispēdia. de rescr. in 6. uerb. quæstiones.
d l. patri. de adulte.
e l. quisquis. C. ad l. Iul. ma.
f l. si quis id. de iur. om. iud.
g Ias. l. si cōstāte. sol. mat.

cundo nupsisset, aduersus communes regulas abstulisset, De his, inquit, quæ portẽto sæ uilitatis, abiectæq; pudicitiæ sunt, satis etiam tacite cautum putamus [h]. Sic & Rom. Pontifex, cum quãdoq; propter malam testium ualetudinem, eos ante litem contestatam aduersus communes regulas recipi asseruisset, eiusdem æquitatis similitudine, etiã antiqua instrumẽta renouari iussit [i]. Quo fit, ut eius exẽplo nos quoq; huiusmodi limitatas dispositiones interpretatiõe possimus extẽdere, quod & ratio suadet, correctoria enim strictius accipiũtur, quoniam legi abrogãt, & totam extinguunt: at hæc derogant tantũmodo, & aliquantulum suadẽte æquitate restringunt, quod nullam nouitatem, nullum odiũ continet, meritò in his dilatatio prohibenda nõ est[k]. Hinc est quod in casibus specialibus de armato milite ad sacris initiatũ aduocatumq; argumẽtamur[l]: tametsi alius militiæ professores cẽseantur, & de liberta te ad piam causam, de alimẽtis ad dotem[m]. Sic succurrendũ rustico propter imperitiã, uel mulieri propter simplicitatẽ dicimus[n], sicut & militi. Sic de minoribus quæ constituta sunt, ad furiosos pleruncq; producimus[o]: & quæ de furiosis aut mente captis, ad absentes[p], & illi enim legis intellectu abesse existimãtur. Sic quæ fauore minorũ indulta fuerunt, ecclesijs quoq; nõ denegari arbitramur[q]. Sic quod in lege falcidia constitutũ est, ad eam quoq; portionem extẽdimus, quæ ex S.C. Trebelliano deducitur[r]. Sic lex quæ de possessione limitãdo loquitur, etiã ad iura protrahetur, quæ tamen constat improprie possideri[s]. Hinc Constãtini sanctio, natis post donationem filijs, ius reuocandi donatori concedens, ad omnem casum extenditur, quo eadem subsit ratio[t]. Hinc Iustiniani sanctio, qua ex causa dotis alienatio rei, nõ obstante prohibitione paterna, permittitur: etiam tũc obseruabitur, cum prohibitio in matris uel fratris testamẽto facta est[u], his scilicet casibus, quibus mater filiæ, frater sorori dotem dare cogeretur. Hinc etiam est, quod licet soleat dici, ab exceptione regulam confirmari, tamen intelligendum sit, non solum hoc in casibus exceptis nõ procedere, sed nec in his qui pari ratione cũ exceptis innitũtur[x]. Fit autẽ huiusmodi extensio, etiam si nõ omnino tanta ratio quãta in casu expresso sit: quod hoc exẽplo inducitur, Theodosij cõstitutione aduersus communẽ regulã, hæreditas ascẽdentis ex testamẽto descendentum delata, tametsi non adita, trãsmittitur, quid si intestato deferatur? & idẽ responsum est, licet non æque tanta ratio id suadeat, expressa enim uolũtas testatoris id magis persuadere potuit, q̃ tacita, quæ nullo facto testamẽto, solum præsumitur[y]. Non procedit hæc principalis enuntiatio quatuor casibus. Primus, cum lex dictione taxatiua utitur, tunc enim fieri non debere extensionem, receptum est: quoniam aduersus legem fieret[a]. Quapropter & si lege municipali caueretur, ut eius uerba ad literam, uel absq; alia interpretatione intelligerẽtur, huiusmodi extẽsio uetita censeretur. Sed tamẽ & hoc iudicij acumine discernẽdum, ut depræhendamus quam ob causam taxatiua dictio adiecta sit: quid enim si lex ipsa sit, quæ huiusmodi prorogationem inducat[b]? nec enim ex taxatiua uerisimile est legis dispositionem emendari[c], sicut nec ea quæ consuetudine inducta sunt: quod in hac specie Pontanum obtinuisse dicitur[d]. Mandauerat quis procuratori, ut centũ aureos tantum mutuo acciperet, is sub usuris acceperat, quod aliter nõ solerent pecuniæ id genus hominibus mutuæ dari: respõsum est, dominum in fœnus quoq; propter consuetudinem, obligatũ uideri. Quid item si materia pia fauorabilisq; sit, nónne piæ causæ fauor dictionis illius limitationi præualebit[e]? nam & priuilegia suapte natura stricte accipiuntur, & tamen in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personam permittitur extẽsio[f]: nam & cum statutum esset, ne à sententia diffinitiua tantũ appellari

h l. his solis. C. de reuoc. don.
i c. cum dilecta. de cõfir. util.
k Imol. d. §. de uiro.
l l. miles. de re iudi.
m l. si unus. ubi Ias. C. de test.
n l. j. C. de iu. ig.
o l ij. C. de cur. fur.
p l. ij. §. fi. solu. matr.
q l. iij. quãdo ex fac. tut.
r Bart. l. marcellus. ad Treb.
s l. regulariter. de poss. hær.
t l. si unquã. C. de reuoc. don.
u auth. res quæ. C. cõ. de leg.
x Abb. d. c. cum dilecta.
y l. j. C. de his qui ante aper. tab.
a l. ij. C. de pat. qui fil.
b l. ob æs. C. de præd. mi.
c Alex. l. i. C. de bo. pos. sec. ta.
d l. iij. §. iurari. de iureiur.
e l. illud. ĩ fi. C. de sa. san. ecc.
f Alex. l. miles. de re iudi.

g Paul. de cast. consi.

h l. fin. C. de reuo. don.

i d. c si papa. de priuil. in 6.

k l. j. de constit. prin.

l c. quæ à iure. de reg. iu. i 6.

m Bar. d. l. j. C. de iur. ig.

n glo. l. ij. C. de pat. qui fil.

o d. l. si uero. §. de uiro. soluto mat.

p l. qui iure. de acqui. poss.

q l. ij. §. socrui. de don. in uir.

r l. si serui. C. de nox.

pellari ad Metropolis Senatum posset, responsum est[g]; nec ab interlocutoria quidē posse, propter fauorē publicum, ne quis extra patriā litium tricis implicetur: & diffinitiuæ mentio cēsetur in lege facta, quod in ea probabilior erat dubitatio. Quid rursus, si adeò iustum & ultione dignum sit delinquentis odium, ut aduersus taxationis uim operæ pretium sit pœnam extendere? quod in ea specie traditū est, qua Iustinianus[h] certis tantum ex causis donationes factas reuocari posse concessit: frequētius enim creditur ex alijs quoq; similibus eadem æquitate reuocationi locum esse. Quod & in his causis receptum est, quibus patri permissum est, filium exhæredare: cuius sententiæ ille est cardo, quod cum ratio in legibus generaliter scripta sit, causæ illæ tanq; exempla regulam arctare non debent, quod & supra à nobis tractatum est[i]. Sequens casus est in his quæ ius personale inducunt, uel fauore certarum personarum cōstituuntur[k], non enim ad consequentias trahēda sunt, quòd huiusmodi cum iuris specialis sint, à communi proprie exorbitant[l], meritoq; priuilegia dicū tur, quasi de priuis, id est singulis lata: ad quam speciem pertinent etiam, quæ certo generi personarū indulgentur: unde priuilegium militum, ut post sentētiam adhuc exceptione peremptoria tueri se possint, ad cœlestis militiæ pugilem non producetur[m]. Tertius est, cum aliquid ualde odiosum uel irrationabile inducitur, ut cū lex patri filios filiásue sanguinolentos uictus causa uendere concessit, non enim alia ex causa id fieri poterit[n]: opinor & si sanguinolenti, id est infantes, & iam iam nati, nō sint, uenditionē irritam futuram. Accursius quid sanguinolētus in ea lege significaret ignorauit, nos ex codicis Theodosiani interprete, in eius uocis notitiam peruenimus: hócque argumēto arbitramur, de iure non licere patri, tametsi principi, filiū suum inuitum obsidem hosti, etiam ut se redimat, dare. Quartus casus est, in statutis seu legibus municipalibus in quibus nō uidetur licita extensio, unde & lex Iulia de maritandis ordinibus, quæ uirum iubet, quicquid ad se peruenerit à seruo dotali, quem uolente uxore manumisit, restituere: in socero non procedit. De uiro, inquit Vlpianus lex loquitur[o], de socero nihil in lege scriptum, & hoc Labeo quasi omissum annotat. In quibus igitur casibus lex deficit, nec utilis quidē actio dabitur. Sed hoc ego responso nō moueor, cum non sit in uiro soceroq; æqualis ratio: si quidem mulier marito manumissori consentiens, cū ob magnam coniunctionem possit alia præsumptio accipi, nō facile creditur uoluisse donare, quod in socero est cōtra: sicut uidemus & in extraneis, quibus si permittamus rē nostrā possidere, in possessorio nobis præiudicamus, quod non ita est in uiro & uxore[p]: præsumitur enim alter ab altero iure quodam familiaritatis habere, nec ideo deteriorē in aliquo suam causam facere, quod maxime in casu prædicto dicendum fuit, cū donatio uiro facta ab uxore regulariter prohibeatur, socero à nuru non prohibeatur[q]. Verius est igitur, in lege quoq; municipali, iuxta supradictas distinctiones extensionem permittendā: ut si lex sit iuri cōmuni similis, uel etiam limitatoria, interpretatiōe producatur: si correctoria uel pœnalis, non temere extēdatur. Vnde & aliquæ quæstiones finiri possunt: Lex ait, Si quis triticū extra territoriū super equo, asino, uel curru portauerit, depræsensus soluat centū. Salyc.[r] existimat qui super humeris gestat, uel mulū egit, pœna quoq; afficiendum: propius enim est ut effectus ipse exportationis cōsideratus sit, nō auferendi modus. Cui & ego assentior, præterquàm in eo qui humeris gestat, cum enim eo modo longe minus exportari quàm iumentis possit, nō est uerisimile uoluisse legislatorē talem afficere. Lex ait, Triticum extra territoriū nemo deferat, nūquid farina poterit? Et receptius nō posse, extensionémque fieri, aliàs quippe prohibitio

prohibitio eluderetur[s]. Sed an uinum, oleum, liquamina? Et non censebuntur uetita, non enim tanta est ratio[t]. Quid uice uersa si uinum, oleum, liquamina deferri nō sinantur, an triticum? Et uerba legis deficiunt, opinor & mens, nisi cum lex, ad Barbaricum, trāsferri uetat. Eius enim ratio est, ne suauitate frugum illecti Barbari, impetum in nos faciant[u], quæ prima fuit Gallorum in Italiam aduentus causa, ut T. Liuius attestatur. Lex ait, Si quis decesserit intestatus, ei existentibus masculis, fœminæ nō succedant, mortua est mulier, Salyc. negat statuto locum esse. Si quis, inquit, ergo si quæ decesserit, cessant uerba. Ego dissentio, cum absurdum nō sit, uoluisse legislatorem etiam in fœminarum successionibus masculorum utilitati prospicere: & dictio, si quis, non omnino ex extensione, sed ex ui quoque aliqua uerborum fœminas complectitur[x]. Lex ait, Paruis in successione præferantur consanguinei, nunquid & in tutela? Et cum hæc æquiparata sint, & quò tutela redit, hæreditas pertineat. Salyce. putat etiam in tutela cōsanguineos præferri: quapropter & si lex agnatos cognatis in successione anteponat, in tutela quoq; extendetur, præterquàm matris respectu, cui tutela defertur, non propter successionem, sed propter præsumptum prolis suæ amorem: unde tametsi ab hæreditate excludatur, tutelam geret[y]. Lex, Stantibus masculis, intestato patri fœminæ non succedant: quid si testatus sit, & eas præterierit, & cum regula sit iuris antiqui, Quæ ab intestato excluditur, ius dicendi nullum, uel bon. possessio. cont. tabul. petendi non habere, sequitur ex testamento quoq; exclusas[z]. Quid si testator exhæredatis masculis, solos extraneos instituit? Et putarem non esse locum legi, & fœminis bono. possess. con. tab. concedendam, huiusmodi enim lex correctoria est[a], & ideo strictam solū interpretationem recipit: unde cum fauore masculorum, ab intestato fœminas excludat, nō debet extendi condito testamento, quando masculorum fauor non subest: & cum huiusmodi lex duplici cardine insistat, altero quo fœminæ excluduntur, altero quo mares uocantur. Si inclusiuum caput cessat, igitur & exclusiuum[b]: maxime cum in hisce tricis perplexisúe, humanius sit pro his pronuntiare, qui iure communi, & naturali ratione potiores sunt[c]: & ita sentio, licet alij contra. Lex ait, Existentibus masculis, mater excludatur: quid si soror etiam adsit? Et uidebatur lex producenda, ut exclusa matre, quæ prior in gradu est, soror quoque reijciatur. Sed contra responsum est[d], cum diuerso iure soror succedat, meritò agnatum remotiorem excludet, & beneficio sororis mater quoque fruetur. Qua ratione & lex amitam excludens, ad materteram non porrigetur, & si à patruelibus mater excludatur, non ideo amita erit exclusa, diuerso enim iure succedunt[e]. Lex ait, Iudici salarium non debeatur, nisi post sententiam, quid si per iudicem non stat quominus diffiniat? Et responsum est salarium deberi[f]. Lex ait, Rem uenditam agnatus intra annum ius redimendi habeat: quid si in solutum data sit? Plerique deficere uerba legis dixerunt, relatúmque extat pronūtiatum sic fuisse[g]. Mihi durum hoc uidetur, propter rationem legis, & quia uerba omnino non deficiunt: nam uenditionis appellatio, ad omnē alienationem ex lege XII. tabularum pertinet[h]. Lex ait, Maritus uxori in ultima uoluntate ultra quartam bonorum partem relinquere non possit, testator eam hæredē instituit, cum clausula, si testamentum non ualeret, ut donatione mortis causa deberetur, atq; ita stipulatus uxoris nomine erat notarius, cum testamentum irritū fuisset, Respondit Decius ualere donationem[i], quoniam donatio causa mortis proprie ultima uoluntas non esset. Contrarium obtentum fuit, propter rationē legis, ne facile ægrotantes mariti (quo potissimum tempore testari solent) blanditijs muliebribus

s *Bar. l. quæsitum. §. illud. de lega. iij.*
t *Bald. d. l. omnes pop.*
u *l. j. C. quæ res exp.*
x *l. j. j. eod.*
y Dec. cōsi. 16.
z *Bar. l. gallus. §. & quid si tantum.*
a *l. maximū. C. de lib. præt.*
b *l. alteri. de adimen. leg.*
c *l. æquiß. ad Tertul.*
d *Alex. l. illam, C. de coll.*
e Dec. cōsi. 71.
f Rom. cōs. 85.
g *Specu. tit. de emptione. §. nūc uidendū.*
h *l. statuliberi à cæteris. in fi. de statul.*
i Dec. cōs. 196.

ſeducantur,& lata ſignificatio uocis nō repugnabat,alioquin paratiſſima eſſet fraus legi.Lex ait,Mandatum teſtibus probari non poſſit,ſed ſolis publicis documentis: an ratificatio probabitur?Et Bald. poſſe credidit[k], quoniam lex illa correctoria & dura,ad hunc caſum trahi nō debet. Quod & mihi uidetur,nam quamuis quo ad effectum ratificatio mãdato æquiparetur, non tamen quo ad probationis modum. Lex ait,Qui aliquē fuſcina ferrea percuſſerit,duplici pœna afficiatur, percuſſit quis tridente,uel capite ſecuris,quid ſtatuendum?Et Bald.[l] ſi iudici ſederit tale inſtrumē tum æque grauem plagam infligere, ſimileq́; fuſcinæ eſſe, duplo puniendum recte reſpondit. Lex ait,Adulter ducentis aureis puniatur, an trahatur ad ſtupratorem? Et Salycetus ait,non trahi,quare eum grauiore iuris communis pœna plectendum, tametſi aliàs grauius ſtupro adulterium caſtigaretur[m]. Ego ſubſiſto,quoniã ſupra uidimus, in pœnarum ſimilitudine fieri extēſionem, & craſſa minerua adulterium & ſtuprum promiſcue accipiuntur[n]. Lex ait, De omnibus delictis pax fieri poſſit, excepto adulterio,homicidio,furto:quid in raptore?Et receptius eſt poſſe fieri,nam alia in raptore,alia in fure conſtituta uidemus[o].Lex ait, Quoties litis æſtimatio uiginti librarum maior eſt,probationes per teſtes non admittãtur : quid ſi partim ex teſtibus,partim ex inſtrumentis quis probare uelit? Et receptum eſt hoc permittendum eſſe,ceſſat enim ſubornationis metus[p].Lex ait, Mulier abſq; duorum agnatorum autoritate ne contrahito:procurator mulieris contraxit,an quod ex ſe prohibita eſt,per alium poterit?Et reſponſum eſt poſſe,dum autoritas conſtitutioni mãdati ſaltem generaliter affuerit[q]. Lex ait, Qui in eccleſia aliquē percuſſerit, grauiſſime plectatur,percuſſit aliquis in cœmiterio,reſpōſum eſt legi locū eſſe, quoniam æquiparata hæc ſunt iure ueteri[r].Lex, Vicinus ædificanti prætorium uendere teneatur, cum in fauorem ædificantis facta ſit, non imponet aliquam neceſſitatem emptori[s]: tametſi aliàs emptor & uēditor correlatiua,ut uocant,ſint. Lex, Mulier ſine liberis decedens teneatur triētem hæreditatis fratri relinquere:num & filio fratris?Et ſi ſolus extet,non puto,ſi adſit patruus,cum eo admittetur: Licet Alexander etiam ſi ſolus ſit,putet legi locū eſſe[t].Lex, Agnati quocunq; gradu cognatis præferantur: extat conſanguineus, itémque frater uterinus: Reſponſum eſt uterinum non ſuccedere[u],qui proprie agnatus non eſt,licet iura agnationis ex lege Iuſtiniani conſequutus ſit:ceſſat enim in eo agnationis cōſeruandæ ratio, quæ ſola legislatorē mouit. Lex, Frater in patris ſucceſſione ſororem excludat:auus deceſſit ſolis nepte nepotéque relictis,quos ex duobus filijs ſuſtulerat:Reſponſum eſt,nepotem potiorē eſſe[x], tum ex ratione legis,tum quod appellatione patris,auus: appellatione fratris, etiam patruelis continetur: idq́ue lata ſignificatione acceptis uerbis.Lex,Frater defuncti excludat matrem,de fratre patruele non intelligetur, quia in eo non æque tanta eſt ratio, ſicut in germano[y]. Lex, Syngraphæ manu debitoris ſcriptæ,plena fides adhibeatur:quid ſi aliena manu ſcripta,ſed à debitore ſubſcripta ſit?Reſpōſum eſt,idem eſſe[z], quoniam paria hæc eſſe lex exiſtimat. Lex, Quiſquis contractum aliquem inijuerit:quid ſi diſtractum?Et receptum,idem eſſe[a], ſi eadem ratio ſit utroque in caſu. Lex præmium accuſatori decernit:quid in denuntiatore? & eidem quoq; debebitur,fit enim extenſio fauore publicæ utilitatis,ne crimen impune ſit[b].Lex,Frater non poſſit propter æs ſibi debitum fratrem in carcerem trahere : quid ſi nomen alteri ceſſerit?Et uerius eſt ne ceſſionarium quidem poſſe[c],qui creditoris loco ſubſtitutus eſt,alioquin fraus legi paratiſſima eſſet. Lex, Maritus dotis ſibi datæ tertiã partem lucretur:quid ſi ſolum promiſſa ſit?Non extendetur[d],niſi generalitas rubricæ

k Bal. l. obſeruare. §. fi. q. xj. de off. pro.
l Bald. d. l. omnes pop.
m §. itē lex Iul. Inſtit. de pub. iud.
n d. l. inter cæteras.
o Inſt. ui. bo. ra. uerſ. ridiculū.
p Bar. l. certi cō di. §. quoniã. ſi cer. pet.
q l. apud. §. fin. ex quib. ca. in poſ. Alex. conſil. 189. in 7.
r Arch. 12. q. j. nulla.
s Bal. l. j. C. de com. ſer.
t Alexan. cōſi. 36. in 6.
u Bal. l. lege. C. de leg. hæred.
x Bal. l. ſcimus. 7. q. C. de iof.
y Alexan. cōſil. 89. in 6.
z l. ſi ita ſtip. §. chryſogonus.
a Iaſ. l. ſi unus. §. pactus ne. ff. de pac.
b l. 5. §. hi quoq; ad Syll.
c l. ſi poſt diuortiū ſol. mat.
d Iaſ. l. j. col. ij. ſi cer. pet.

ipſius legis aliud ſuadeat,& ita Baldo uidetur[e]. Lex, Exiſtentibus fratribus defun-ćti,mater excludatur:quid ſi extent ſorores ex latere patris tantum? Et à matre eas excludi uerius eſt[f], nec ius commune hoc caſu correctum cẽſebitur, cum nec fratris appellatione ui uerbi contineatur ſoror,ſed per extenſionem tantum,quæ in correctorijs locum non habet, præſertim cum non æqualis ratio ſubſit. Et hæc quidem exempla ſufficiant,cum alioquin quàm plurima alia potuiſſent adduci, ſed id mihi laborioſum magis,quàm utile lectori fuiſſet.Sed quid ſi alia lege caueatur,ne ſtatuta aliquam interpretationem gloſſamúe accipiant?Et Bartolus[g] credidit ſolum friuolam interpretationem reiectam cenſeri,cum uera interpretatio,quæ ex ratione legis deſcẽdit,naturaliter ſit neceſſaria[h], autoritatéque ipſorum legislatorum fiat, cui non eſt ueriſimile uerbis illis derogari,alioquin abſurda,inepta, iniquaq; quàm plurima adoleſcerent[i];nam & uidemus demandata iudici cauſa ut eam appellatione remota cognoſcat,ſolum friuolas, calumnioſaſqúe appellationes ſubmoueri[k].Quæ uerba Bartol.ut in ſe uera ſunt,crebrioréque calculo approbata,indigent tamẽ clariore expoſitione.Et in primis cum à uerbis legis recedendum nõ ſit,ſi lex tollat interpretationem, de extenſiua intelligetur, quatenus ui uerborum comprændi non poſſit. Vnde quod à contrario ſenſu deducitur excluſum uidebitur, quod Baldus ſenſit[l]:qua ratione etiam in ſubſtitutione expreſſa uulgari non continebitur pupillaris,ex legis enim interpretatione,non ex uerborum figura ineſt[m].Cum uero gloſſas fieri prohibet, reſtrictiones uel augmentationem prohibere intelligitur, non autem eam expoſitionem qua uerbum aliquod obſcurum Grammatico more intelligibilius declaramus. Quintilianus tamen libro primo interpretationem linguæ ſecretioris γλώσσας dici à Græcis autor eſt.Dionyſius gloſſemmaticam dictionem eſſe ait, priſcam,obſcuriorem,circumloquutionibus conſtantem. Diomedes quoq; genera loquutionum quinq; facit,rationale,artificiale,hiſtoricum,gloſſemmaticum,cõmune.Quid ſi dicatur ad literam uerba intelligi debere? Et eodem modo fiet interpretatio,ne abſurdum ineptumq; aliquid conſequatur,néue extẽſione ultra uerborum uim utamur:quapropter & tunc diſpoſitio in caſu ſimplici loquens, ad mixtũ non protrahetur[n],quod accipiendum,cum mixtum ex ui ſermonis nõ prouenit, quod ſuo loco explicabitur. Sed an tunc maſculinum concipiet fœmininum? Et Franc. Curt.reſpondit,tunc quoq; concipere, indeq; exiſtimat ſi lege municipali in hæreditate fraterna agnati fœminis præponãtur,etiam in ſororis ſucceſſione potiores fore,tametſi uerba ad literam intelligi debeant: cuius ſententiam ego tum probarem, cum ratio fauoris agnatorum in lege expreſſa eſt: tũc enim & iſte caſus ſub ratione eiuſq; uerbis comprændi dicitur,ſicut ſpecies ſub genere[o],nec ui extenſionis producitur:quod ſi ratio expreſſa non ſit,exiſtente ſupraſcripta lege aliud cenſerem:& ita Bal.[p] Cornæuſq;[q] reſponderunt,& frequentiore ſententia receptum eſt[r]. Quid ſi lex dicat ſtatutum præciſe intelligendum obſeruandumq;?Et præciſe hic ſignificat ſine tectorio aliquo,& ſermonis inuolucro.Cicero ad Atticum lib. VIII. Nemini cuius cauſam non reciperem tam humili,tam ſordido,tam præciſe negaui,q; hic mihi planè ſine ulla exceptione præcidit.Videtur metaphora ab his ducta, quibus imperatur ut longis uerborum ambagibus finem imponant,ſuperfluaq; amputẽt, & quod uulgò dicitur,ad punctum ueniant:unde & præciſe quandoq; dicitur,quod propter breuitatem obſcurum eſt.Cicero de nat.Deorum lib. II. Id,inquit,præciſe dicitur,ut ſi quis Athenienſium Rempub.dicat cõſilio regi,deſit illud Areopagi. Ad Herennium quoq; lib. IIII. Præciſio eſt, cum dictis quibuſdam, reliquum

e Bal.ibi.
f Alexañ.cõſil. 45.in 7.
g Bart.d.l.omnes pop.
h l.ij.§.his legibus.de ori.iu.
i l.ſed & ſi.§.quæſitum.de leg.iij.
k l.j.§.fi.à qb.app.
l Bal.d.l.ij.
m Bal.l.precib.C.de impub.
n Ange.l.ſi ita.de lib.& poſ.
o Pet.Cy.l.iura nõ in ſing.ʒ.de ll.
p Bal.cõſ.460.in 5.
q Corn.14.ĩ 2.
r Alc.45.in 7.

quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicium. Sed in casu nostro, ut dixi, aliter intelligitur, doctoresq; nostri ita accipiunt, ut uelit lex præcidi, quæcunq; alia quæ illi dispositioni officiant ambiguamq; reddant[s]: aitq; Bald. huiusmodi uerbis quæcunq; glossemmata reiici, nisi quæ ex alijs legibus assumuntur. Legē tamen correctoriam, quæ extantibus filijs fœminam excludat, tum ad nepotem nō produci, quia nec præcisus hic intellectus[t], nec ex litera, sed ἐν πλάτει est. Sed nunquid in statutis argumēto à contrario sensu locus erit? Et quia hic tractatus & ipse ad extensionem pertinet, nō in his tantum, sed generaliter attingēdus est. Videntur autē hoc nomine quatuor argumētorum genera contineri. Primum est, quod argumētum à speciali dicimus, nam si lex aliquid specialiter induci dicat, consequēs est ut ius commune in cōtrarium sit, & hoc casu tale argumētum dicitur, non ex mentis coniectura, sed ex ipso contextu sumi: unde ex lege Iulia[u], quæ damnatam adulterij dicere testimonium uetat, probatur regulariter mulieris testimonium recipi, tali igitur casu putauerim etiam in correctorijs huic argumento locum esse, quia proprie ab extensione non prouenit, cum lex, quæ speciale esse dicat, ex ui illius uerbi negare in alijs censeatur: hácque in specie eorum sententiam probo, qui illud quod per huiusmodi argumentum inducitur uerbis legis expresse compraendi existimauerunt[x]. Alterum genus est quod ab inclusione unius dicitur: Lex enim unum includens, aliud à contrario sensu excludere uidetur[y], & uice uersa[z]: hócque casu tacite & per coniecturam uerius est sensum talem accipi[a], & ideo hac specie non uteremur ad iuris antiqui correctionē, nisi cū aliàs lex ipsa municipalis elusoria redderetur[b]. Aliud genus loci est, qui ab exceptione dicitur, uulgò enim aiunt ab exceptione regulam confirmari[c], nam quod in exceptione comprænsum nō est, sequitur sub ipsa regula contineri[d], & hoc casu argumētum ex proprietate sermonis descēdit, & ui uerbi: unde uidetur quacunq; in materia, etiam si correctoria sit, assumēdum[e]: idq; aliqui probant. Sed ex aduerso obstat, quòd si lex sacri sodalitij eos fructibus sacerdotiorum priuet, qui non resident, præterq; si infirmi, uel in Pontif. Romani obsequio sint, tamen non intelligetur eos priuasse, qui in Episcopi sui obsequio sint, cum nec hi iure communi priuentur[f]. Verum respondendum est, exceptionem hoc casu regulam non confirmare, tum quia regula à iure communi interpretationem recipit, tum quia exceptio de Rom. Pontifici obsequentibus, satis ostendit idem iuris obseruandū in his, qui suo antistiti subseruiūt, non enim minor est ecclesiæ utilitas. Postremus locus qui ἐμφαλοκτρῶς à contrario sensu dicitur, soletq; ex dispositione generali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, ut ea deficiente, mens quoq; legis deficiat, & tale argumentum à coniectura uires sumit[g], nō autem directò ex ui uerborum accipitur. Fortissimū autem semper est, quod sic deducitur enthymema, dum tamen nō simpliciter à contrario sensu literæ sit, sed etiam rationis, seu mētis ipsius legis. Quapropter cum lex dicit, cassa sint omnia per Italiam aduersus libertatem sacerdotum constituta, non sequitur, ergo extra Italiam obtineant[h]: cum Italiæ mentio non ideo sit facta, ut prouinciæ excludantur. Sed quia frequētius id mali in Italia cōtingebat, in qua pleræq; Respublicæ nullis subiectæ principibus sæpissime huiusmodi Plebiscita sanciebant. Quod dicitur (inquit Hieronymus)[i] antequàm conuenirent, non sequitur ut postea cōuenerint, sed scriptura quod factum non sit ostēdit. Sic in Euangelio Matthæi, Et non cognouit eam, donec peperisset: nō sequitur, postquàm peperisset, cognouisse: sed quidam est loquendi modus, qui ab affectatione dicitur, credebant enim fore ut conuenirent, & ut eam cognosceret. Galli, inquit Vergilius

s Iaf. d. l. omnes pop. col. pe.
t Bal. d. l. maximum.
u l. q testamēto. §. mulier. de testa.
x Dom. c. j. prima dist.
y l. cū maritus. C. de proc.
z l. cū prætor. de iudi.
a l. apud antiqu. C. de fur.
b glos. l. nulla. auth. diaconissam. C. de ep. & cle.
c l. nā quod. §. fi. de pen. leg.
d c. cum dilecta. de cōs. uti.
e Alex. auth. ex testamēto. C. de coll.
f c. ad audientiam. de cler. non res.
g c. cum apostolica. de his que fi.
h auth. cassa. C. de sac. sanct. eccl.
i c. quod dicitur extra eo.

conſiſtit: Iureconſultum uero id ſolum decet, ut rationes legis conſideret, ubi ratio diſſimilis eſt, ibi argumentum eſſe inefficax ſciat: at ubi ſimilitudo rationis adeſt, etiam ſi alioquin res diuerſiſſimæ ſint, tamen ab una ad aliam procedemus. Quid magis inuicem pugnat quàm teſtatum eſſe, & inteſtatum? & tamen de uno caſu ad alium argumentamur[s]. Quid amplius diſſidet, quàm ſacerdos & aſinus? & tamen de uno ad alium Alexander Pontifex, ceu de ſimilibus argumentando, proceſſit. Quod Anto. Butr. annotauit[t]. Quid rurſus tam male cohæret quàm perplexitas, & uerendorum nerui, & tamen Grægorius ſimilia hæc exiſtimauit[u]. Ex ſimilitudine igitur rationis legum ſcientia porrò extendenda eſt, locorum argumentorúm ue ſedibus hiſce, qui ſe Logicos dicunt, derelictis.

s l.cauſa.ff.de uul.
t c.ſi.de treug.
u c. nerui teſtic. 33.diſt.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER TERTIVS.

SVPEREST nunc, ut ad actiones hominum deueniamus, & ſicut à nobis, quemadmodum legibus extenſio fieri poſſit, ſupra expoſitum eſt, ita in præſentia declaremus, quemadmodum contractus, & ultimæ morientium teſtationes ad caſum omiſſum per interpretationem produci poſſint. Nec abſq; conſilio nobis uiſum eſt materiam hanc ſeparatim tradere, non quod inter contractus quoq; & ultimas uoluntates aliquæ non ſint differentiæ[a], ſed quod multo maiores ſimul hæc habeant cum legum interpretatione diſcordias. Quarum eſt cauſa, quod legis diſpoſitio ex ſola mente unumquenq; obliget, neq; enim legis mens aut ratio ideo minus pollet, quod uerbis non ſit expreſſa, cum non minus committat in legem, eiq; fraudem faciat, qui uerbis obtemperans rationem negligit[b], quàm qui utrumq; negligit: at in humanis actionibus ſola mens nihil proficit, niſi aliquo modo expreſſa proponatur[c]. Ad hæc rationem legis perſcrutari plerumq; facile eſt, ex eaq; argumentari conceſſum eſt: cum generaliter proditum ſit, id pro ſtatuto habendum, quod legislatores, ſi de eo caſu interrogati fuiſſent, ueriſimiliter conſtituiſſent[d]: quem ſenſum ἐκ τῆς ἐπιεικείας, id eſt ex bono & æquo accipi, Ariſtoteles Moralium V. autor eſt. At rationes hominum in ultimis uoluntatibus diſcernere difficile eſt, in contractibus longe difficilius, cum ſemper debendi reus negaturus ſit ne productio fiat[e], creditor propter utilitatem ſit affirmaturus: meritò igitur fatendum eſt, interpretationes huiuſmodi facilius in uerbis legum fieri. Quod non paucis quoque in ſpeciebus

a Iaſo.l.quæ de leg.ff.de le.j.
b c.fin. de reg. iur.in 6.
c l.qdã cũ filiũ. de hære.inſt.
d l.tale.§.fi. de pact.in gl.
e l.an inutilis.de acceptil.

ciebus exempli cauſa demonſtrabo. In edicto prætoris[f], cum de actione fiunt uerba,& de pœnali,& de qualibet alia intelligitur:at cum quis in iudicijs actionem intendit,de ſpeciali tantum accipitur[g]. In lege cum diœceſis fit mẽtio, & de ciuitatis, & de agri adminiſtratione intelligitur[h]:at in hominis diſpoſitione, extra ciuitatem tantum diœceſis eſt[i].In lege ſingularis,quam ἀοϱισικὴν, id eſt indefinitam uocãt, ſemper uniuerſali æquipollet[k]:in diſpoſitione hominum non item. Lex de curatore loquens,etiam in tutore locum ſibi uendicat[l]:at ſi teſtator curatorem dare ſe impuberi dixerit,nihil agit,nec tutor datus intelligitur[m].Sic quoties lex filij mentionem facit,non eſt dubium & nepotem contineri, cum teſtator filijs tutores dat, nepotibus conſuluiſſe non uidetur[n]. Si lex uniuerſali termino etiam geminato utatur, ut quicunq;,quiſquis,ad idoneos regulariter reſtringitur:at in cõtractibus aliud eſt[o]. Vnde qui ſibi & quibuſcunq; hæredibus feudum,quod uocãt,ſtipulatur, etiam de extraneis & aliàs incapacibus egiſſe præſumitur, idq; receptius eſt. Quotiens tamen uoluntas in obſcuro non eſt,nulla conſtitui differẽtia debet,quin ſicut uerba legum generaliter quatenus ratio ſuadet,intelligũtur:ita & hominum diſpoſitiones,regulasq; illas obſeruemus,quibus traditum eſt,de placitis hominum,ad legum ſcita argumentum ualere[p] , ſicut de contractibus ad ultimas uoluntates, & uice mutua de hiſce uoluntatibus ad contractus[q]:cumq; inter hos aliqua differẽtia ſit, leges municipales ultimis uoluntatibus potius quàm contractibus accedere[r]. IGITVR ut ad rem deueniamus,puto quinq; axiomatis, ſeu concluſionibus materiã hanc omnẽ extricari poſſe. Prima eſt,Prouiſio, qua quid pure diſpoſitũ eſt, in uno caſu facta,ad aliũ non producitur.Quapropter ſi alij fundũ,alij uſumfructũ eiuſdẽ fundi teſtator legauerit,uſusfructus cõmunicabitur: quia fundi appellatione etiã uſusfructus continetur[s], nec error teſtatoris faciet,ut alij ſolus uſusfructus detur,niſi aliter uerba cõceperit.Sic & teſtator qui tutores filijs dedit,de eo nõ intellexiſſe cẽſebitur, quẽ habere ſe ignorabat, tametſi uériſimile ſit ei quoq; ſi ſciuiſſet daturũ[t].Sic cũ dotem pater daret,ſi in alterũ caſum uel diuortij uel mortis ſtipulatus ſit, in alterũ in quem non pepigit,mulieris actionẽ eſſe reſponſum eſt[u].Et cõcluſionis ratio illa eſt, quòd in dubio ſtandũ eſt uerbis,nec uidetur quis aliud ſenſiſſe, q̃ quod uerbis expreſſit. Non obſeruatur prædictũ axioma quatuor caſibus. Primus eſt,cũ id quod omiſſum eſt uirtute expreſſi intelligi põt,uel ex natura actus[x],uel ex antecedẽte, cõſequentéue[y] neceſſario,uel propter cõnexitatem[z],uel quia inuicẽ ſe reſpiciant[a], uel quia per argumẽtũ à cõtrario ſenſu id ſuadeatur[b],uel quia prouiſum in ſimplicibus eſſet,& de caſu mixto agatur[c],uel quia teſtator plus expreſſerit,nam & de eo quod eſt minus utiq; uériſimile eſt prouiſum[d].Quod & quãdoq; uice uerſa accipit, & ex minori per cõiecturã ad id quod maius eſt perducimur.Sanè &,quædã propter fauorẽ ultimarum uoluntatum pro cõſequentibus ſeu connexis habentur,quæ in cõtractibus ſeparata cẽſentur. Ecce, Qui uẽdit fundũ,iter,ſeu uiam ad eũ præſtare nõ tenetur,niſi expreſſim ita cõuentũ ſit[e],& tamẽ hæres fundũ à teſtatore dare iuſſus, uiam quoq; ad eũ præſtabit[f].Qui mãdat numerũ Canonicorũ coherceri, quia reditus diminuti proponãtur,nõ cenſetur id mãdaſſe,ut auctis facultatibus augeatur[g], quod tamẽ in ultimis uolũtatibus cõtra eſt[h]. His nõ abſimile quod in diſpoſitione legis Bar. ſcripſit,in cauſa læſæ maieſtatis,famoſi,itemq; alij teſtes reprobi admittũtur.Qui igit̃ eo crimine legatũ accuſat,quia ſucceſſorẽ nõ admiſerit,hoc ipſum hiſce teſtibus probare poterit.Quod ſi negetur eum legitimũ ſucceſſorẽ eſſe,non poterit, nec huiuſmodi conſequẽtia adminicula idem priuilegij habebũt[i]. Secũdus caſus eſt,quãdo

f l.j.§.qđ aũt. de alea.
g Bar.l. hoc legatum. de lega.iij.
h l.j.C.de pri. car.
i c. rodulfus.de reſcr.
k Bar.l.ſi pluribus.de leg.ij.
l glo. auth.minoris. C. qui da.tut.
m l.tutores.§.j. de adm.tut.
n l.quod ſi nep. de teſt.tut.
o Bal.l.j.C.ſin. cen.Iaſ.l.j.§. nũtiatio.uerſ. iij.de op.no.
p l.nõ impoſſibile.de pac.
q d.l.quæ de legato.
r gl.l.j.C.de his quib.ut ind.
s l. ſi alij.de uſuf.leg.
t l.ſi qs ita.§. ſi quis cũ. de teſta.tut.
u l. ſi cũ dotem ſol.ma.
x l.ſi nõ fuerit. pro ſoc.
y l.illud.de acq. hære.
z l. lucius. §. paulus.de ad. tut.
a l.alij.de adi. leg.
b l.aliquãdo. de cond. et dem.
c l.ſi ita.de lib. & poſt.
d l. qui quartũ. de leg.j.
e l.in uẽdẽdo.de cõtrah.emp.
f l.binas.de ſer. urb.præd.
g c.fin.de uerb. ſig.
h l.ſi.§. fin. de leg.iij.
i Bar.l. in quæſtionibus . ad l.iul.mai.

Vergilius, per dumos aderant arcemq; tenebant, id est credebāt fore ut iam iam tenerent. Pleraque sunt huius rei in mysticis libris exēpla, quæ libro aduersus Heluidium ἀντιμαρίταρ collegit Hieronymus. Sic & nos plerumq; loquimur, cū dicimus, Iudices priusquàm de causa cognoscerent, reum condemnarunt: non sequitur, ergo deinde cognouerunt: sed sumitur hic modus ex eo quod fieri debuit. Si cōuenerit, inquit Africanus[k], ut alius prætor quàm cuius iurisdictio esset ius diceret, & priusquàm adiretur mutata uoluntas fuerit, nemo cōpellitur conuentioni stare: nō enim sequitur postq; aditus sit non licere utriq; parti ab eius iudicio recedere. Sic cum testator iussisset fideicommissario caueri si filia non diuorteret, rescripserunt Seuerus & Antoninus[l], non uideri remissam cautionem in casu diuortij, quia non est uerisimile testatorem ad turpem hunc casum attendisse, imò potius credendum est, illa ab eo adiecta uerba, quòd crederet filiam aliquo modo non diuersuram, ut conditio uim causæ impulsiuæ respiciat. Ex qua ratione deducitur, huiusmodi argumenta legitime non sumi à contrario causæ impulsiuæ sensu, sicut nec uerborum, quæ narratiua uocant, uel quæ modum, non autem conditionem, inducunt[m]. Itémque quoties pluribus rationibus, quas finales uocāt, aliquid inductum sit[n]: aliqua enim deficiente, non tamen dispositio mensq; proferentis cessat[o]. Finge igitur, lex iubet quod minor XVIII. annis non possit absq; certa solennitate obligari, non censebitur ut post illud tempus uelit eum legitime obligari[p], sed tantummodo prohibitio illius legis deficiet, & casus ceu omissus ex dispositione iuris communis limitabitur, talem enim esse mentem legislatoris credendum est, ne inducta ad prohibendū permittere uideantur[q]. Eodem modo finge, lex ait, nemo ex mutuo ultra quincuncem accipiat, non sequitur permissas esse quincunces usuras, quas constat lege Pontificum prohiberi: sed simpliciter apparet, intra quincuncem nihil à lege municipij dispositum. Ex his quoq; consequens est, qui unum dicit, licet à contrario sensu uideatur aliud excludere, ut propter mentem præsumptam nō censeatur ea excludere, quæ ei quod dictum est connexa, accessoria, similia sunt[r]: cum ut argumentū ualeat non solum à cōtrario uerborum sensu, sed & mentis accipi debeat. Concludendum igitur, cum hic locus non ex uerbis, sed ex cōiectura oriatur, regulariter in statutis correctorijs non assumi, nisi his in casibus, quibus supra in eis extēsioni locum esse docuimus: ut cum aliàs dispositio superflua redderetur, uel elusoria. Vnde cum lex municipalis sic scripta est, nō existentibus masculis, fœminæ succedant, receptū est eis existentibus fœminas excludi[s]. Sic & lex, quod mulier filios non habēs, possit de dote testari, à contrario sensu intelligitur, ut si habeat nō possit, ne alioqui superflua esset[t]. Assumetur tamen, quando non per extensionem, sed ex uerbis quoq; aliquo modo comprænditur, ut in eo casu dictum, qui à speciali dicitur[u]: Itemq; in eo quo ab exceptione regulam firmari docuimus[x]. Sed & quoties correctio legis nulla induceretur, non est dubium tali argumento locum esse[y], nam tunc regulariter supra ostendimus permitti extensionem, nisi esset expressim prohibita, ut quia cautū uerba ad literam intelligi debere[z]: itemq; nisi in pœnam legislator incideret, uel aliquid huiusmodi odiosum, absurdum, ineptum cōsequeretur: quæ omnia superius declarata sunt. Suprascriptæ quæstioni cohæret alia quoq; regula, qua uulgò dicimus, contrariorum eandem esse disciplinam[a]. Videndum igitur, quomodo intelligenda sit, & an in legibus municipalibus locum sibi uendicet. In qua re breuiter dicendum est, ubi eadem est ratio, ibi eandem esse contrariorum dispositionem[b]: ubi diuersa sit ratio, diuersam[c]: ubi contraria, contrariam[d]: tuncq; esse regulæ locum,

k l. si cōuenerit. de iur. om. iud.
l l. ij. C. de cōd. inst. ubi Cy.
m l. titio cētū. in pri ff. de cōd. & de.
n §. affinitatis inst. de nup.
o l. j. §. sexum. de postul.
p Bald. l. j. C. de inut. stip.
q l. legata inutiliter. de leg. j.
r Fely. c. nonne. de præsump.
s Alexan. l. j. de off. eius.
t Anch. consil. 213. pro isto prin.
u Bal. l. obserua re. §. proficisci in iij. q.
x Bal. cōsi. 173. ī prouincia ī iij.
y Fely. d. c. significasti. de for. comp.
z glos. c. le. j. de usur.
a gl. rubr. ff. de acqui. pos.
b l. ab emptiōe. de pact.
c l. inter stip. §. sacrā. de u. rb.
d l. & si cōtra. de uulg.

quæ in topicis traditur: id propositum in proposito operari, quod in opposito oppositum[c]. Quapropter apparet hæc non ex ui uerborum, sed ex ratione ipsa procedere: & ideo in casibus quibus supra ostensum est à uerbis non recedi & extensioni locum non esse, huic quoque regulæ nihil tribueretur. Hincq; est, quod si lex municipij sororem excludit ab hæreditate fratris, non uidetur uice uersa fratrem sororis hæreditate priuasse[f]: sicut uidemus, quod media iuris prudentia masculos uolebat fœminis succedere, & non ex aduerso fœminas maribus: quoniam commodius uisum erat, sic iura constituere, ut plerumq; hæreditates ad masculos confluerent, obtinuitq; diu hæc sententia, donec per Iustinianum abrogata est. Sic S. Consulto Tertulliano mater filio succedebat, & non filij matri, donec deinde ex Orficiano ei quoq; prouisum est. Vnde apparet quamuis æquum sit successiones esse reciprocas[g], non tamen hoc sufficere ut extensio fiat, nisi quatenus noua lege caueatur: nec enim id per regulam ueterem generaliter statutum est, ut sicut ego tibi, ita & tu mihi succedas: sed certis tantum casibus[h], Vnde extensioni, quam passiuam uocant, locus non est. Quapropter ex facto pronuntiatum scio, cum lex legitimatos prohiberet legitimis succedere, non censeri uice uersa uetitum filio legitimo, quominus ipse ei qui natalibus restitutus esset, succederet. Cæterum & è conuerso, si lex fratrem ab hæreditate sororis alienum esse uelit, non prohibetur soror fratris hæreditatem adire[i]: uerba enim legis obseruanda sunt: & qui eis non excluditur, iure communi potior erit: cum si quicquam indecens constitutum sit, non ideo ad consequentia sit trahendum, ut aliud quoque inducatur. Sic & Paul. Castrensis[k] legem qua soror ab hæreditate fratris reijcitur, respondit ea interpretatione non accipiendam, ut etiam ab hæreditate sororis excludatur: quæ sententia est uera, nisi in lege ratio conseruandæ agnationis expressa sit, quo casu, supra aduersam huic Curtij[l] sententiam probaui. Non tamen perpetuum est in lege municipali huic argumento sedem non esse. Atqui in casibus quibus extensio fit, fortissimus hinc accipietur locus, quo fit ut in correlatiuis æquiparatisq;, etiã si de pœna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur[m]. Cuius rei exempla quàm plurima Iason refert. Hinc est, quod si lege cautum sit, ne testibus exceptio probari possit, nec actio quidem poterit[n]: cui enim damus actionem, multo magis exceptionem: & regula iuris antiqui est, in probationibus non plus actori fauendum: quàm reo. Hinc prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, censebitur prohibitus & absoluere[o], nisi legis ratio sit, quia suspectam habeat iudicis sæuitiam. Quapropter hæretice impietatis quæsitor, delatum ad se reum absoluere poterit, condemnare solus non poterit[p]. Hinc si lex legatum probari per duos testes posse constituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur[q]: paribus enim passibus in iure ambulant datio, & ademptio[r]. Et hæc quidem sufficiant. Cæterum cum extensio etiam ex uarijs argumentorum generibus in iure nostro fiat, erunt fortè qui hanc quoque partem à nobis attingi desiderabunt. Sed hi uelim sciant, à plerisque tam ueteribus quàm recentioribus, adeò diligenter, etiam integris uoluminibus materiam hanc explicatam, ut minime nostra opera quisquam indigere possit: adde quod omnino hæc argumẽtandi ratio ad Iureconsultos non pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquam M. Tullius Topica eius nomini dicaret, qui enim iudicio naturali lepram à lepra (ut uulgò dicitur) discernere nequit, is legibus nostris addictus, olei & somni iacturam facit. Spectant huiusmodi ad dialecticos, quorum ars in contentione uerborum consistit:

c l. fin. §. fi. de leg. iij.
f Bal. l. lege xij. C. de leg. hær.
g §. filiũ ĩ auth. quib. mo. na. ef. sui.
h l. si ab eo. C. de leg. hære. l. cõmuniũ. C. de na. lib.
i Bal. l. testamẽ tũ nõ ideo. C. de testa.
k Paul. consil. 340. hæreditas prædium. Dec. cõsi. 71. in fi.
l Curt. cõsil. 9.
m Ias. l. fi. C. de indi. uid. toll.
n Bald. c. j. de mut. petit.
o l. nemo qui. de reg. iur.
p glos. cle. j. de hære. uer. eos.
q Bal. l. fi. C. de fideicom.
r gl. l. cũ proponebatur. de lega. ij.

eſt,quādo ueriſimilis mens teſtatoris eſt,ut idē ſit in caſu omiſſo. Quod in eo reſpōſum eſt,qui uterū filiæ prægnātis inſtituit, cum ſe inſcio ruri albeſcēte cœlo iā enixa eſſet,erit enim infans ex eo teſtamēto hæres[k]. Sic & qui poſthumum inſtituit,quem credebat in lucem ſe mortuo uenturū,eo quoq; caſu inſtituiſſe cenſebitur,quo ſe uiuo naſcatur[l]. Sed tamē hoc ita intelligendū,ut procedat, cū de eadē perſona agitur, idē enim ille nepos eſt,ſiue iā natus,ſiue poſt naſcetur,ſiue uiuo, ſiue mortuo teſtatore. At ſi alia perſona ſit,caſus pro omiſſo habebitur, cū enim teſtator de ea nō cogitauerit nec diſpoſuerit,ſaluis regulis iuris nō poſſumus aliter cōſtituere[m], cum preſumpta teſtatoris mens, niſi in aliquā diſpoſitionem trāſierit, nō obſeruetur[n], nam actus hominū ultra eorū præſentem cogitationē nō operātur[o]:& receptū eſt,teſtātiū uoluntatē ex eo interpretatiōnē accipere, quod ipſi opinabātur, nō ex eo quod ex ſe uerū ſit[p],maxime cū regulariter ulla perſona extrinſecus aſſumi nō ſoleat[q]:nā etiam in ſubſtitutione uulgari nunq; uidemus omiſſum uerbis caſum ex mēte comprændi,cū ſubſtituti perſona uariatur[r]:mādatū quoq; ad aliā perſonā non producitur,tametſi idē effectus conſequi inde poſſit[s]. Nec me quicq; mouet quod à Seuero Imp.conſtitutū eſt,poſthumum teſtamēto matris præteritum,quæ in puerperio repentina morte deceſſit, coniectura mentis maternæ cū fratribus cenſeri inſtitutū, nec eo caſu teſtamētum ceu inofficioſum expugnari poſſe[t]: Quia arbitror propter iuſtā impedimēti cauſam,& quia nullū filijs damnum inde oritur, atq; etiam odio querelæ ita conſtitutum. Minus quoq; moueor Papiniani reſponſo[u],quo pactionē dotis mihi uel fratri hæredi meo reſtituendæ, non prodeſſe fratri reſpōdit, ſi hæres non ſit, ſed filijs potius meis,quos poſtea ſuſceperam,hæredesq; ſcripſeram: nā ibi mentio fratris demōſtratiue addita erat,cū crederet ſtipulator fore,ut is eſſet hæres, unde ſuſceptis poſtea filijs ipſi agunt:quia pacti uerbis non excludūtur, cum hæredes ſint. Non ergo is caſus poteſt omnino omiſſus dici:& licet Accurſius ex eo reſponſo generaliter cenſeat,id pro ſtatuto habendum, quod uериſimiliter conſtitutū fuiſſet, ſi de eo quæſitum foret, ut demus uerum eſſe in legibus quarum mens ſola obligat[x],in actionibus certe hominum aliud eſt, & ex hic tractatis diſtinguendum. Quo fit,ut etiam recentiorum quorundam ſententiam probare non poſſim, mentem teſtatoris obſeruari arbitrantium,etiā ſi aduerſus uerba faciundū ſit[y]. Si enim id ſequeremur, ſola mens abſq; ullis uerborum adminiculis ſufficeret, quod ſupra falſum eſſe oſtendi. Ad mentem igitur attendimus, non quādo aduerſatur uerbis, ſed quādo præter uerba eſt,cū ſcilicet caſus omiſſus eſt,non quādo aduerſus. Quod & ex ea communiter recepta ſententia deprændi poteſt, qua traditur in ea cōditione,ſi Titius deceſſerit ſine filijs, non cenſeri filios aliquo modo ex teſtamento uocatos[z],cum quæ in conditione ſunt,ad diſpoſitionem non referantur: nā etiam ſi aliqua cōiectura adſit,ut quia huiuſmodi filij grauati à teſtatore fuerint, uel interdicta illis alienatio,non tamen à uerbis recedimus,& ſolum in conditione poſitos arbitramur: huiuſmodiq; ꝗplurimas coniecturas in Socyni reſponſis confutatas cernere eſt,quæ in præſentia referre operæ pretium nō eſt. Poſſet tamē tam euidēs coniectura mētis allegari,ut ad caſum quoq; omiſſum diſpoſitio teſtatoris merito producēda uideretur. Quo argumēto in ſubſtitutione uniuerſali, caſu quo nullus filiorū teſtatoris ſit ſuperſtes,reſpōdit Alex. ſubſtitutū etiā à fœminis legatarijs excludi propter quaſdam coniecturas. Tertius eſt,quādo caſus non omnino omiſſus eſt,tunc enim ex mēte fiet extenſio. Cuius rei exēplum eſt, qn̄ teſtator in ſimplicibus diſpoſuit,non eñ mixtū caſum omnino omiſiſſe credit,qua de re infra quinto axiomate

diffuſius

k l.titius.§.fin. de lib.et poſt.
l l.fin.C.de poſt.hære.
m d.l.ſi quis ita.§.ſi quis cū.
n d.l.qdā cū f.
o l.non omnis.ſi cer.pe.
p l.quo loco.§.j.de hære.iſt.
q l.ſi ita ſtip.§.chryſogo. de uerb.
r l.ſi paterfam. impube. ubi Imo. de uulg.
s l.mandaſti.de neg.geſt.
t l.iij.C.de inoff.teſt.
u d.l.tale.§.fi.
x l.nominis.§.j.j.eo.
y l.hæredes.§.cū ita.ad treb. l.publius.§.fin.de condi.& de.
z gl.in.l.lucius.de hær.inſt.
Cur.cōſi.45. Cor.cōſi.118.ij. Socy.conſil.126.iij.
Alexā.conſil.17.7.

diffusius agetur. Sed & si sub uerbis aliquo modo contineri potest, pro omisso nõ erit, quod in ea specie à Decio responsum est, cum testator Titio substituisset, & eius filiis deficientibus seu decedentibus, licet enim non dicatur decedere qui non natus est, dicitur tamen ὡς πλάτει & crassa mineruа, deficere. Sed hoc uix mihi persuaderi potest, ut deficere dicatur, quod nunquã incœperit[a]. Et ideo uerius arbitror, nullo modo ex uerbis, sed ex coniectura mentis solũ intelligi. Cæterũ & casus ille omissus non censebitur, qui ex uerbis saltem improprie acceptis compræhendi potest[b]. Idem quoties testator unicum casum expressisset, uerisimiliter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expressurus, is pro omisso non habebitur[c]. Quod & in cõditionibus procedit, quãuis specialiter & ad unguem obseruari debeant. Idem opinarer quoties id esset expressum quod frequentius solet euenire, ut non cẽseatur rarius contingentem casum exclusisse in quo eadem ratio idemq; effectus sit[d]. Idem quando id expressisset, cui aliquid ex consuetudine soleat accedere, nam de eo quod ex sequela est, actum quoq; interpretabimur[e]. Quapropter cum negotiator Titio mandasset ut mutuo centum sola acciperet, responsum est sub usuris accipi posse, quod nõ soleant negotiatores inuenire qui alia conditione mutuare pecuniam uelint[f]. Quartus est, cum casus omissus est similis expresso, & eũdem effectum habet, fit enim ad eum extẽsio. Quapropter si mãdauero ut pro Titio fideiubeas, & tu nõ fideiusseris, sed creditori mãdaueris, uel aliter egeris quã quod mãdatum sit, nihilominus tenebor[g]. Vnde & Iason cum diligenter seruãdos mandati fines docuisset, ab eiusq; forma non recedendum, subdidit tamen, posse plenius uberiusq; adimpleri: posse formæ superficiem negligi, dum effectus seruetur: posse quod mandatum nõ est, sed madato uicinum, expediri[h]. Itemq; quod cõnexum, quod antecedens, quod cõsequens, quod accessorium, siue de iure, siue de consuetudine, quæ latius apud eũ legenda relinquimus. Hinc prohibita à testatore alienatione, omnis modus uetitus censetur, unde aliquo casu dominiũ transferri possit[i]: concessaq; exequutori facultate uendendi, ut creditoribus satisfiat: poterit & in solutum dari, & pignori opponi, cæteraq; fieri, unde huiusmodi causa satisfactionis obseruetur[k]. Qua ratiõe in quæstione facti obtẽtum uidi. Rom. Pontifex præposito cuidam concesserat, ut ex ecclesiæ immobilibus bonis usq; ad quingẽtos aureos alienaret: is census quosdam uendiderat, responsum fuit, quãuis huiusmodi iura appellatione bonorum immobilium stricto sermone non cõtineantur[l], tamen propter effectus similitudinem, nõ esse dubitandum, quin alienatio fieri potuerit. Quãdoq; tamen etiam si idem effectus suadeat, non fit huiusmodi extensio: ut cum Prætor tutoribus permittit uendere, si illi obligent, nihil agunt[m]: si enim uoluisset prætor ut eis obligare liceret, non recte partibus suis functus diceretur, qui uenditionem concessisset, meritò decreti forma seruanda fuit. In materia quoq; stricta in qua à uerbis non recedamus, quales sunt gratiæ ad beneficia, quæ propter ambitionem sacerdotum restringuntur, non accipietur huiusmodi interpretatio[n]. Sed & extensio non fiet ad casum principis dispensatione indultũ, tum quia de tali testatorem cogitasse nõ est uerisimile[o], tum quia idẽ omnino effectus inde non prouenit[p]. Qui enim aliquid filio prohibet anteq; legitimam ætatẽ habuerit, de eo qui ueniam ætatis impetrarit non intelligitur, non enim princeps rescripto suo maturitatẽ cõsilii illi dare potest[q]. Hinc quoq; illud inductũ quidã arbitrãtur, ut si pro tutore fideiussero, isq; nõ administrauerit, tametsi adhuc iste cõueniri possit, ego tamẽ non possim, ipse enim conuenietur, tanq; socii qui administrauit fideiussor[r], at ego pro eo solũ promisisse censeor, quod propria obligatione,

Dec. cõs. 227.
a l. titio usufr. de cõd. & de.
b l. diuus. de usu & hab.
c l. mulier ĩ pri. ad treb.
d gl. auth. cassa. C. de sac. eccl.
e l. cuicunq;. §. pen. de instit.
f Rom. l. iij. §. iurari. de iureiu.
g l. fin. §. fin. mand. Ias. l. si pcurator. C. de proc.
h l. iã tamẽ. §. j. iud. sol.
i Bar. l. in quorũ. de pig.
k Barto. l. alio col. iij. de ali. leg.
l l. à diuo. §. in uenditione. de re iud.
m l. si pupillorũ. §. si prætor. de reb. eo.
n c. susceptũ. de resc. in 6.
o l. apud iul. §. fi. de leg. j.
p l. fi. C. de his qui uen. æta.
q l. j. de min.
r l. fin. C. si tut. non gess.

tione,non quod aliena debeat:cum ergo idem effectus non ſit, ad hunc caſum fideiuſſio mea non protrahetur [s]. Quo exemplo cum miles in procinctu ſocietatem prædæ de hoſtibus faciendæ cum Titio contraxiſſet, dixi, in hanc cauſam id non protrahendum, quòd is ab alio ſocio conſequuturus erat, ſed id ſolum, quod ipſe manu,uirtute bellica cæpiſſet:nam & ſolet dici [t], Socius ſocij mei,mihi ſocius non eſt. SECVNDVM axioma in hoc tractatu eſt, prouiſio conditionalis in unum caſum, non trahitur ad omiſſum, qui expreſſo diſſimilis ſit [u]. Quapropter pater dotem ſibi reddi in caſum mortis filiæ ſtipulatus,in caſum diuortij integram filiæ actionem reliquiſſe cenſebitur: & uice uerſa, ſi in caſum diuortij ſibi ſtipulatus ſit, filiæ hæredes in caſum mortis dotẽ repetent: caſus enim hi diſſimiles ſunt,cum qui ſibi diuortio ſequuto paciſcitur, mulierem retrahat, ne facile aut ipſa diuortat, aut marito diuortendi cauſam præſtet. Qui uero in caſum mortis ſtipulatur,mulieri facultatem relinquit, ut eadem dote, poſſit iterum nubere. Nec obſtat quod extraneus dotem ſibi reddi in caſu facti matrimonij, & quoquo modo ſolui, ſtipulatus in eum quoq; caſum aget, quo matrimonium à principio nõ ualuerit [x], & ſic factum non ſit,nam hoc ex mente inductum eſt,conſtabat enim de errore extranei matrimonium ualere exiſtimãtis,unde datum ob cauſam, ea non ſequuta, condici debuit. Confirmatur axioma illud eo quoq; reſponſo [x], quo traditum eſt, poſthumum ſuum hæredem commodiſſime inſtitui, ſiue uiuo me, ſiue mortuo natus ſit: quia ſi alteruter caſus omiſſus fuerit,eo qui omiſſus ſit, natus rumpet teſtamẽtũ: ex mẽte enim teſtatoris apparet,hoſce caſus eum pro diuerſis habuiſſe, ut qui fortè cuperet uel uidere ſibi hæredẽ, uel ſuppoſititiũ partum poſt mortẽ uereretur, uel alia ſimili cauſa. Quod ſi appareret conditionẽ ſe mortuo appoſitam, quia exiſtimaret ſe tũc moriturum,cũ prẹter ſpem ſuperuixerit,aliud ex Iuſtiniani ſanctione eſſet [y]. Pro eadẽ ſentẽtia etiã illud inducitur, quòd fideicõmiſſum alicui relictum, ſi hæres ſine liberis deceſſerit,adoptionis cõmento nõ extinguitur [z], non enim naturalis & adoptitius hoc caſu uidẽtur ſimiles,quia cũ conditio à teſtatore appoſita ex incerto euentu pendeat,non debet in poteſtate hæredis eſſe,adoptando ſibi filios fideicommiſſariũ eludere [a]. Quapropter exiſtimauerunt quidã,ſi filij ante iam adoptati fuiſſent,tũc conditionẽ pro defecta haberi [b]: deficit enim hoc caſu ratio, ſolentq; in iure adoptiui pari in cauſa cũ iuſtis filijs eſſe [c]: & id non nominis ſolum reſpectu [d] (nã & ipſi filij ſunt)ſed etiam effectus [e]. Quam ſententiam defendi poſſe opinor cum teſtator huius rei conſcius erat,ſcilicet hæredi filios adoptiuos eſſe. Idemq; certius affirmandum,cũ uerba conditionis de filijs legitimis tantum concepta ſunt:qua tamen in re aliter Decio [f] uiſum eſt. Sanè operæ pretium eſt S. conſultũ referre ad has adoptiones pertinens. P. Mario L. Aſinio COSS. tempore Neronis factũ, quod hiſce uerbis Corn. Tacitus lib. XV. refert: Percrebruerat ea tẽpeſtate prauiſſimus mos, cum propinquis comitijs aut ſorte prouinciarum plerique orbi fictis adoptionibus adſciſcerẽt filios,præturasq; aut prouincias inter patres ſortiti,ſtatim emitterẽt manu quos adoptauerãt. Qui magna cum inuidia Senatũ adeunt, ibi naturæ munus, labores educandi aduerſus fraudem & artes & breuitatem adoptionis enumerant: ſatis pretij eſſe orbis,quod multa ſecuritate nullis oneribus,gratiã,honores, cuncta prompta & obuia haberent:ſibi promiſſa legum diu expectata in ludibrium uerti: Quando quis ſine ſolicitudine parẽs, ſine luctu orbus, longa patrum uota repente adæquaret. Factum ex eo S. cõſultũ:ne ſimulata adoptio in ulla parte muneris publici iuuaret,ac ne uſurpãdis quidem hæreditatibus prodeſſet. Quibus uerbis ſatis oſtenditur

s l.iij. §. illud. rempup.ſal.

t l.nam & ff. pro ſoc.

u l.ſi cũ dotem. ſol. mat.

x l.ſi extraneus. de cõd.ob.ca.

x l.cõmodiß.

y l. fin. C. de poſth. hære.

z l. fideicõmiſſum.de cõd.

a l. nec ei.§.j. de adopt.

b Ray.d.§. & quid ſi tantũ.

c l.nec in ea.de adul.

d l.j.in fi.de bo. dam.

e l.ſi te parens. C. de ſuis. & leg.

f Dec. 398.

oſtēditur, quantam differētiam antiqui inter iuſtos filios, & adoptiuos cōſtituerint. Hincq́ conſequenter deducitur, an grauatus ſi ſine filijs deceſſerit, ſi filios legitimatos, hoc eſt natalibus beneficio principis reſtitutos, relinquat, reſtituere teneatur? Et crebrior ſentētia eſt cōditionem defeciſſe, ſiue per ſubſequens matrimoniū, ſiue per reſcriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea ſpecie receptum eſt, cum conditionis uerba ſunt, ſi ſine filijs legitimis & naturalibus deceſſerint. Lex enim hoſce iuſtis filijs æquiparat, nihilq́ à legitimis legitimatos differre iubet, nec hi inuicem diſſimiles à legitimis & naturalibus cēſentur[g]; cum non ex ſola legis imagine, ſed etiam ex origine naturæ filij ſint[h]. Sed quid ſi uerba conditionis concepta ſint, ſi deceſſerit ſine filijs ex ſe legitime natis? uel ex legitimo matrimonio procreatis? Tunc enim non eſt dubium per reſcriptum legitimatos excludi. Quid ſi per ſubſequens matrimonium? & iſte uidetur caſus diſſimilis, cum teſtator tempore originis uoluerit legitimos naſci, qualitas enim adiecta uerbo, ſecundum uerbi tempus regitur[i], & hac ratione ita Ant. But. decidit, & reſpondit in quæſtione facti Bald. Alex. q́[k], nam & idem (inquit ille) in feudo traditum eſt, quod aliquis ſibi & filijs legitime deſcendentibus ſtipulatus eſſet, nam legitimati per ſubſequēs matrimonium, legitime deſcendere non dicuntur: idq́ Baldus[l] probauit. Accedit quòd & ex conſuetudine, quæ hæreditatem primogenito defert, non admittetur naturalis maior natu, in iuſti filij poſtea nati damnum, quàmuis deinde per ſubſequentes nuptias legitima iura conſequutus proponatur[m]. Sunt tamen qui in contrariā ſentētiam tranſierint[n]: quia hi qui ſequutis nuptijs legitimi fiunt, inſtar iuſtorū filiorum habentur, lexq́ huiuſmodi pro omnino ſimilibus habet, nec crebriore calculo recepta uidetur ea ſententia[o], ut accepto feudo pro ſe & legitime deſcendentibus tales rejciantur, imò plerıq́ omnes admitti cenſuerunt. Ego hac in re ſic arbitror diſtinguendum: Aut enim loquimur in naturali, qui per matrimonium ſubſequens legitimatus ſit, & uerius eſt non deficere conditionem: quia lex præſumit legitime natum, ex actu enim ſubſequuto præſumit uſq́ à principio affectu maritali concubinam cognitam[p], quæ præſumptio ueritati innititur[q], & in hoc à fictione diſtat, quòd ea aduerſus ueritatem eſt[r]: meritò igitur ex illis uerbis nō exiſtimabitur tāq́ illegitime natus ſummoueri. Aut loquimur in ſpurio, & ſi fideicommiſſum ab aſcendente factum ſit, idem iuris putarem, idq́ paternæ pietatis coniectura[s]. Nec me mouet q́ legitime natus non dicatur, qualitasq́ uerbi repugnet: quia reſpōdeo ſatis eſſe, ſi ex interpretatione legis ſuſtineatur: lex enim pro legitime nato habet, interpretatioq́ huiuſmodi fauore filiorum capienda eſt[t]. Sicut etiam uidemus eorum fauore diſiunctam pro coniuncta, & uice uerſa coniunctam pro ſeparata, aduerſus propriam ſermonis uim accipi[u]: nam & licet qualitas adiuncta uerbo, ad uerbi tempus referatur, fauore tamen deſcendentium aliud quandoq́ obſeruari ſcimus[x]. Nam & reſcriptum Rom. pontificis cum impuberi inquit ſuccederent, ſi abſq́ liberis moreretur[y], eam interpretationem non habet, ut uerbum ſuccederent, ſecundum dictionem impuberi reſtringatur[z]. Aut loquimur in fideicommiſſo quod ab extraneo relictum eſt, & tunc probabilior eſt Alexandri ſententia: hic enim ex fictione legis ſolum legitime natus dicitur[a], unde ad hunc caſum diſpoſitio teſtatoris produci non debet[b], cum proprietas uerborum repugnet, à qua ut recedamus non eſt ulla cauſa. Aliud tamē eſſet in feudo: propter fauorabilem enim principalis beneficij naturam promptius eſt ut etiā huiuſmodi admittantur[c], præſertim cum in re dubia non erret qui aduerſus fiſcum iudicat. In diſpoſitiōe quoq́ legis, quæ legitime natos ſolum ad dignitatem admittit, idem

g §. illud. §. reliqui. qb. mo. nat. eff. ſui.
h Alex. ij. in. j.
i l. in delictis. §. ſi extraneus. de nox.
k Bal. 367. in 5. Alex. cōſi. 5. in 7.
l Bal. c. naturales. ſi de feud. fu.
m Io. And. reg. ſine culpa.
n Imol. c. innotuit. Dec. 155.
o c. tanta. q fil. ſint leg.
p l. cū quis uer. nec enim. C. de ſec. nup.
q l. ſi. de prob.
r l. filio q m. de lib. & poſt.
s l. generaliter. §. cū autē. C. de inſt. et ſub.
t §. ſed hoc præſenti. in auth. de ſanc. epiſ.
u arg. d. l. generaliter ī prin.
x c. ſi. xxij. q. ij. §. item opp.
y c. Raynutius. de teſta.
z Bart. l. centurio. ij. q. iij. mēbri. p: in.
a d. c. tanta.
b d. l. fin. C. de his qui uen.
c c. j. §. pen. qb. mo. feu. am.

tit,idem reſpondendum eſt, ut hi admittantur, quos lex pro legitime natis habet:[d] ſit enim latior interpretatio,ut ſupra diximus. Et ideo cum ex lege ordinis non niſi legitimo matrimonio nati in collegium admitterentur, reſponſum eſt, hos quoque ſubſequutis nuptijs legitimorũ iuri reſtitutos recipiendos eſſe, debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio,[e] niſi cũ ſtatuto cautum eſſet,ut uerba ad literam intelligerentur,id enim non ex litera,ſed ex fictione legis eſt. Aduerſus ſecũdum hoc principale axioma quatuor exempla plurimum urgent: uidetur enim cõditionem in uno caſu,ad diſſimilem quoqꝫ produci debere: nam pupillaris expreſſa ſubſtitutio ad uulgarem tacitam trahitur,& è contrario,uulgaris expreſſa ad tacitam pupillarem[f],& tamen hi caſus omnino diſſimiles ſunt, cum tẽpore, tum modo,tum etiã effectu[g].Sed communiter in hæc deuentum eſt,ut dicamus haſce ſubſtitutiones, natura ſui conditionem habere:non enim aliud eſt ſubſtitutio,ꝙ conditionalis inſtitutio.Expreſſio igitur unius cõditionis aliam non excludit, quoniam lex præſumit ſi de alia cogitatum fuiſſet, eam quoqꝫ teſtatorẽ æque expreſſurũ fuiſſe. Quòd enim pupillaris cõtineat uulgarem,eſt ipſius teſtatoris fauor:ꝙ uulgaris pupillarem,pupilli utilitatẽ reſpicit.Meritò igitur utriuſqꝫ fauore, & propter paterni pupillariſqꝫ teſtamenti coniunctionem,hæc interpretatio admiſſa eſt. Rurſus obſtat conditio ſi intra decem menſes proximos mortis meæ naſcetur,illi eſt diſſimilis,ſi me uiuo naſcetur,& tamen ad hanc producitur[h].Sed ex his quæ ſupra retuli ſatis conſtat, fieri hanc extenſionem, quia teſtator ſe tunc moriturum credebat: unde ſi præter ſpem ſuperuixit,non ideo rumpitur teſtamentum[i]. Rurſus inſtari poteſt:conditio ſi nubere noluerit,ab ea plurimum differt,ſi nubere nõ potuerit:nolle enim & nõ poſſe, perquam diſſimilia ſunt[k]:& tamẽ in ſubſtitutionibus,conditio, ſi hæres eſſe noluerit,intelligitur,uel non potuerit:& uice uerſa[l]. Sed reſpondendum eſt, hos caſus ex præſumpta teſtatoris uoluntate abſimiles nõ eſſe. Cum enim de ſubſtitutione uulgari agatur,per quã ipſi teſtatori ſucceditur,& ſic de eius fauore tractetur, ueriſimile eſt,quod de altero expreſſit,ad alterũ quoqꝫ,cum eadẽ ſubſit ratio,trahi uoluiſſe. Quapropter ſi appareat teſtatorẽ non ad teſtamẽti ſui fauorẽ attendiſſe, ſed ad hæredis pœnã, aliud dicendũ eſſet:ut in hac ſpecie, Titium inſtituit, & ſi Titius eiuſqꝫ filij nollent nomẽ & gentilia teſtatoris inſignia deferre, ſubſtituit Caium: & Titius liberos nullos ſuſcepit,unde non potuerunt nomen & inſignia deferri,nũquid ſubſtitutus admittatur? Et Socynus[m] reſpondit,ſubſtitutioni locum non eſſe,quoniã is caſus diſſimilis ſit,& de pœna agatur,Quæ tamen deciſio penes me dubia eſt, cũ ex natura cõditionis appareat,fauorẽ ſuum, ſiue ſuæ familiæ in animaduerſione teſtatoris fuiſſe,& ideo nomen & ſtemmata geri uoluerit: quòd ſi in hoc Titium cũ liberis decedentem grauauit,quantomagis caſu quo ſine liberis decederet? Et ex his in alia quoqꝫ quæſtione quid ſentiendum ſit diſcerni poteſt: Teſtator inſtituit uẽtrem uxoris,& ſi maſculus naſcat̃ & in pupillari ætate decederet, ſubſtituit Semproniũ, ſi naſcãtur fœminæ,inſtituit eas in CCCC. aureis,uẽter nihil peperit,nũquid ſubſtitutus admittetur? Ex facto conſultus Alex.[n] reſpõdit,ſubſtitutũ nõ admitti, & hũc caſum omiſſum cenſeri,cũ altero caſu naſcentium fœminarũ Sempronio nihil reliquerit[o].Ego hac in re uereor ne ſententia eius uera nõ ſit: pupillaris enim illa ſubſtitutio uulgarem continet[p],unde nõ nato maſculo,potuit teſtamentũ à ſecundo gradu,id eſt à ſubſtitutione uires aſſumere[q]. Et ideo hic caſus nõ uidetur omiſſus eſſe: accedit defuncti mens qui fœminis ſolum CCCC. reliquit, quoniã reliquum hæreditatis ad ſubſtitutum pertinere uoluit, & licet particularis inſtitutio, ſi alius hæres

f non

d *c. innotuit. de elect.*

e *Bald. conſil. 183. ij.*

f *l. iã hoc iure. de uulg.*

g *l. ſed ſi plures. §. ad ſubſtitutos.*

h *l. fin. C. de poſth. hære.*

i *Bart. l. gallus in princi.*

k *d. l. pater ſeuerinã. d'cõd.*

l *d. §. & quid ſi tantũ. l. fin. C. de inſti. & ſubſti.*

m *Socy. conſi. 258.*

n *conſi. 188. ij.*

o *l. ſi ita ſcript. de lib. & poſ.*

p *l. pe. de uent. inſp.*

q *l. iij. §. fin. de lib. & poſth.*

non sit scriptus, legis dispositione ad ius uniuersale trahatur, cum tamen uniuersa- lis substitutus hic adesset, ipse admitti debuit, & fœminis præferri:[r] receptumq; Baldi autoritate est, etiam qui ex tacita uulgari substitutione uocatus est, in re certa instituto præferendum[s]. Sed iterum tandē obijcitur: Communiter recepta est sententia, si quis filio impubere hærede scripto pupillariter Titium substituit, & si Titius quandocunq; sine liberis decedat, Titio ipsi Sempronium, mortuo Titio uiuente pupillo, Semproniū pupillo hæredem fore[t]: ex qua apparet, Sempronij substitutionem factam Titio, & sub cōditione deficientium liberorū, ad casum penitus dissimilem trahi, tum respectu personæ, quia pupillo ipsi succeditur, tum respectu cōditionum, quia etiā si Titius cum liberis decesserit, nihilominus erit substitutioni locus[u]. Sed respondendū est, hunc casum non omnino esse expresso dissimilem: hæc enim uerba, quandocūq; decesserit sine liberis, uerborū cōpendio uulgarē quoq; substitutionē continēt: unde Titio prædecedēte, caput illud si hęres nō erit, dicitur euenisse, meritò substitutus ceu hoc casu uocatus admittitur. Verū igitur non est, ex persona dissimilitudinē ullam esse. Ex conditione quoq; dissimilitudo nō est: quia cum secūdus gradus morte Titij peremptus sit, & conditiones in illo adiectæ perierunt, perindeq; est, ac si Sempronium solū pupillo testator substituisset[x], nec ulla cōditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari potest, apposuit enim testator illam conditionem in Titij fauorem[y], ut ab intestato se derelictam hæreditatē accipere filij possent: unde si hæres non sit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris, nec hoc prodesse hæredi legitimo debet, cui manifesta testatoris uoluntas substitutū prætulit[z]. Et licet regula sit, Conditione defecta, substitutum excludi[a], tamē non procedit, quando aliàs testator etiam fuisset relicturus[b]: at in proposita specie, conditio illa solius Titij fauorē respiciebat, de quo amplius non quæritur, cum satis sit hæreditatem cū instituti cui succeditur oneribus ad Sempronium peruenire, non autem cum Titij oneribus, qui de medio sublatus est. Et ideo in quæstione facti cū quis hæredi quandocunq; sine filijs fato fungeretur Titium substituisset, isq; hæres uiuo testatore liberis superstitibus decessisset, dixi substitutum admittendum, nec legitimo prodesse conditionis in caduco gradu defectum, tametsi hac in re post Oldradum[c] aliter Socynus respōderit[d]. TERTIVM huius tractatus axioma est: Conditio necessaria: siue actum ipsum, siue effectum respiciat, ad casum similē porrigitur: tuncq; non refert, quid ex æquipollentibus fiat. Quapropter cum mater filijs suis legasset, si morte patris iuris sui effecti fuissent, diuus Marcus cum emancipati essent legatū deberi iudicauit[e], ea enim conditio effectui actus necessaria erat, nempe ut illis legatum acquireretur, nihilq; ad patrem pertineret[f]. Quod & uice uersa in ea specie responsum est, cū mater sub cōditione emancipationis reliquisset, uel etiam donasset, nam & filijs morte patris sui iuris effectis debebitur[g], effectum enim solum mater respexisse creditur. Vnde etiam solet dici, non de itinere, sed de meta curandum[h]. Sed tamen hisce aduersatur Vlp. responsum, si cui ita relictū sit, si morte patris sui iuris effectus fuerit, & emancipatione sui iuris effectus fuerit, non uideri defecisse conditionem[i], sed & cum mors patri contingat, quasi extante conditione, ad fideicommissum admittitur. Quibus uerbis apparet, non solum emancipato deberi fideicommissum, sed mortem patris nihilominus expectandam, uideturq; hæc fortissima esse ἀντινομία, ut Accur. Barto. q; non citra cauillum dissoluere eam potuerint. Mihi ea sententia placet, in quam iuisse multos uideo, ut Vlpiani responsum intelligatur, cum ab extraneo sub ea conditione relictum est, is enim uidetur

r l. filius à patre. eo. tit.
s Bal. l. fi. q. 33. C. de hær. inst.
t Bart. l. quamdiu. ij. de acq. hære.
u Paul. de Cast. cōsi. 152. præsens dub. uidetur formari. in j. in nouiss.
x l. cohæredi. in prin. de uulg.
y Bar. l. illis libertis. de cōd.
z l. publius. §. fi. eo. tit.
a l. in testamēto. eo. tit.
b glo. l. j. C. de instit.
c Oldr. consi. 141.
d Socy. 77. in fi. iij.
e l. mulier. ad Treb.
f l. si mater. C. de instit.
g l. fi. C. de don. quæ sub.
h Bar. l. cū seruus. de uerb.
i l. fideicō. §. si cui ita. de lega. iij.

detur odio patris hanc adiecisse conditionem, ne quicquam omnino in eum perue-
nire possit: unde expectanda erit mors, nec à uerbis recedendum. In matre uero alia
interpretatio assumitur, quæ sub tali cōditione legasse magis creditur, ut liberis suis
consuleret, quàm quòd patrem odio haberet. Aduersatur rursus respōso suo Pom-
ponius[k], mihi sæpe (ut ille inquit) uocandus ad partes, pater enim ne præteritione [k] d.l.cōmodiss.
testamentum rumpatur, necessario posthumum instituere debet: ea institutio dupli
cem conditionem continet, si se uiuo, uel se mortuo nascatur: & tamen alterius ho-
rum casuum expressio ad alterum nō trahitur, nec cum Bart. sentiendum est, talem
conditionem uoluntariam appellante, quia simpliciter potuit institui: nam & in sen
tentia diui Marci[l], potuit mater simpliciter filijs legare, & in consilio Galli Aquilij, [l] d.l.mulier.
potuit testator simpliciter instituere, & tamen casus mortis ad deportationē eman-
cipationemq; producitur. Igitur ut pugnantia submoueamus, sciendum est, omnē
hanc materiam à coniectura mentis testatoris uim & robur accipere[m]. Et ideo ubi [m] l. in conditionibus. de cōd. & dem.
probabilis huiusmodi coniectura est, ad casum omissum fit extensio, siue uolunta-
ria, siue necessaria sit conditio: promptius tamē in necessaria sumitur hæc præsum-
ptio, quòd in ea solum effectum respiciamus. Vnde in hoc Pomponij responso, cū
non satis constat, quæ mens patrisfam. esset, à uerbis non debuit recedi, qui fortè al-
terum casum expressit, quia magis hoc animo suo sedebat, ut superius ostendi: nam
si propter necessitatē institutionis motus fuisset, quid oportuit alterū casum omitte-
re? & dum anxie morosus est, alterum exprimere? cum satis illi fuisset, si simpliciter
eum qui nascetur instituisset? Iure igitur qui alterum dixit, de altero potius negasse
censebitur[n]. Quod & in ea specie censendum, cum testator sic uerba cōcepit: Si quis [n] l. maritus. de proc.
filius mihi post mortem filij mei impuberis nascetur[o]: indicatur enim mens patris [o] l. si pater filiū. de uulg.
nolentis hunc cum filio iam nato simul admitti, unde conditio ad eum casum non
producitur, sed potius tabulæ testamenti præteritione rumpuntur. Cuius rei alia
quoq; exempla afferri possent[p], nisi prædicta sat, superq; esse arbitrarer. Sed quid [p] l. si ita quis. de uulg.
si limitatiua, ut ita dicam, dictione usus sit testator? exempli causa: Si filij mihi nascē-
tur, hæredes sunto, & si sine liberis decesserint, tunc Sempronius hæres esto: nemi-
ne nato, responsum est, substitutum non admitti, propter dictionem tunc, quæ ita
restringit, ut ad casum omissum productio fieri nequeat, & ita hanc uocem pleriq;
responsis suis declararunt. Anch. Socynus: Decius[q], & si qui alij. Nam & uulgaris [q] Dec. 332. Socy. 258.
substitutio, cui taxatiua dictio adiecta proponatur, pupillarem in se nullam habet,
ut ferè receptius est[r]. Sed nobis dubia uidetur horum sententia, cum Galli Aquilij [r] Alex. l. quāuis C. de impub.
uerba sic concepta sint: Qui nepos me mortuo intra X. menses nascetur, tunc &c.
tamen in eis fit extensio, & ad casus omissos & ad tempora. Item uulgaris substi-
tutio hac formula concipitur: Si Titius hæres non erit, tunc Seius esto[s]: & tamen [s] l. j. de uulg.
pupillarem in se habet. Alij[t] non hanc uim illi dictioni attribuunt, sed geminationi, [t] Dec. cōs. 315.
ut cum dictum est, tunc & eo casu. Sed & hæc opinio uerisimilis nō est: Quis enim
credat dictis iuribus locum non futurum, si præter aduerbium illud temporis, adie
ctum quoq; fuisset eo casu? Mihi certe non fit uerisimile: cum enim testator eo casu
dicit, per argumentum à contrario sensu uidetur cæteros casus excludere; quod ar-
gumentum ex coniectura sumitur, & ideo in primis coniectura spectanda est, quia
una præsumptio aliam tollit[u]. Et ex his illa decidi cōtrouersia potest: Testator uen- [u] l. diuus. de in int. rest.
trem uxoris instituit, si masculum pareret, eiq; Seium substituit, & si fœminam uel
neminem, Ptochotrophiū: uxor in puerperio cæso uentre, extractoq; fœtu mascu-
lo decessit, qui etiam aliquantulum superuixit; Queritur, an Seius admitti possit?

 Et uide-

Et uidebatur plerisque excludendū, non enim masculū peperit, cui cæso uētre infans extractus est[x]. Sed tamen cum hæc conditio, si masculū pepererit, necessaria sit, propius est effectum considerari, & substitutioni locū esse: idque crebriore calculo approbatum est[y]. Rursus & illa uetus quæstio definiri potest: Testator uxori usumfructum reliquit, si uidua permanserit, & post eius mortem Titio: uxor secūdo nupsit, disceptatur inter Titium & hæredē, utrius, donec uxor morietur, usufructus esse debeat: & frequentior ea uidetur sententia[z], ut statim Titius usumfructum habeat, ut cōditio mortis etiam ad secundas nuptias porrigatur, cum huiusmodi dilatio in fauorem uxoris adiecta, hæredi prodesse non debeat[a]: unde si ad secundas nuptias properauerit, legatario locum faciet. Sed hæc me decisio dubium ancipitemque reddit: cum enim testator in conditione posuerit, si uidua permaneret, satis id cogitasse uidetur, potuisse eam secundo nubere: unde cum Titium nō nisi post eius mortem uocauerit, manifeste apparet, in casum nuptiarū uoluisse interim excludi: sicut aliàs quoque traditum est, cum testator in cōditione filios masculos scripsisset, si deinde in alia substitutione filiorū simplicem mentionem faciat, non censeri de masculis tantum egisse[b]: cum enim eorū rationem semel duxerit, si de masculis quoque alio in loco sensisset, utique & tunc expressisset[c]. Nam & diui Marci sententia non tam cōmunem sententiam adiuuat, quàm prosternit expugnatque: In ea enim mater mortis casum expresserat, quia nō crediderat fore ut pater eos emāciparet[d]: si igitur credidisset id futurū, casus pro omisso haberetur. At in hac quæstione, cogitauit testator eam secundo nupturā, igitur omissus est casus: hincque apparet, nō solius uxoris causa dilationem adiectam, sed hæredis quoque, cuius utilitati in casu omisso prospexit[e]. Quapropter nō temere arbitror hoc casu à uerbis recedendum, adhærēdumque regulæ, qua proditū est, pœnam priuationis à testatore iussam, ad hæredē potius quàm ad eum cuius fauore indicitur pertinere[f]. Communē igitur in hac quæstione sententiam minime sequēdam censerem, cum uxor ipsa iuuenis esset, & quam uerisimiliter potuit testator credere aliū thorum appetituram. Sed & si in legato diceretur, post mortem uxoris, tunc & eo casu Titio usumfructū, clarius esset, propter uim geminatiōis, interim illi non deberi[g]: Quod & ferè receptius est. Sed quid è conuerso statuēdum? Reliquit uxori usumfructū, si uidua permaneret, & si alias nuptias celebraret, Titio: non celebrauit, sed perijt, Titius ne admittetur? Et admitti futilibus quibusdam rationibus Socynus respondit[h], sed idē alibi alia sentit: puto enim uerius esse, eum nō admitti: cū non euenerit cōditio, unde meritò hæredi remanebit, dissimilis enim est nuptiarū mortisque casus. QVARTA principalis regula est: Conditionē spontaneam præcise & ad unguem seruari, nec ad similes casus extēdi debere. Vnde cōditio, si seruo dederit[i], ad dominum nō prorogabitur: & conditio, ut hæredi detur, non eā interpretationem accipiet, ut fideicōmissarijs dari possit: debet enim factum ipsum obseruari, ut si quis incapaci dare iussus sit, det, licet nūmos accipientis nō faciat[k]. Et cōditio si decesserit sine liberis, non deficit, si liberos superstites relinquat, licet mox decedāt, uel succedere nolint, aut nō possint[l]: seruatur enim conditio uti ad literā scripta est, nec fit extēsio. Cui etiā rei illud accedit, quod ex ea actus indiuiduus redditur[m], alioqui nō diceretur in specie obseruata. Non procedit axioma hoc, quādo actus per omnia ex dispositione legis exæquatur, subrogaturque illi quē testator expressit. Quapropter cōditio de hærede, in bonorū possessore locum tenet[n], quoniam is & nomine & effectu hæres existimatur. Eadem etiam in eo, cui Prætor contra tabulas bonorū possessionem dedit, obseruabitur[o]. Item in hærede quoque hæredis,

x l. anniculus. §. fi. j. eo.
y Alexā. l. quod dicitur. de lib. & post.
z d. l. mulier.
a l. à filia. l. aliū no. ad Treb.
b Iasō. l. qui filiabus. de leg. j.
c l. j. §. finautē ad def. C. de cad. toll.
d d. l. mulier. uers. quæ qa.
e l. uxori usumfruct. uillæ. de usufr. leg.
f l. uxorē. §. hæres. de leg. iij.
g d. l. uxori.
h Socy. consil. 30. in 3.
i l. q hæredi &. §. j. de cōdi.
k l. Mæuius. e. t.
l l. filiusfa. §. cū quis. de leg. j.
m l. cui fundus. de condi.
n l. in cōditionibus. §. patronus. eo. tit.
o l. is qui. §. fin. de leg. præst.

dis,nam & is hæres censetur[p]. Sed & in eo cui libertatis causa bona ex diui Marci cõstitutione adijciuntur,idem respõsum est[q].Sic conditioni, ut pupillo detur satisfaciet,qui tutori dederit,quoniã is pro pupillo accipit[r], imò cautius ei soluitur. Sic illa uerba,si centum soluerit,accipiuntur uel compensauerit: Qui enim compensat, soluit,id est liberat[s].Adde quod cui compensatur iuste contradicere nõ posset, cum per eum stet quominus soluatur:dicet enim debitor,si mihi soluisses,& ego tibi conditionem adimplessem[t].Sic & eadem cõditio per acceptilationem obseruatur,quoniam acceptilatio dispositione legis solutio est[u]:Quæ tamẽ omnia intelligẽda sunt, nisi alia mens sit testatoris,ut quia inter casum expressum & eum qui à lege subrogatur aliqua sit differentia,quæ uerisimiliter testatorem retrahat, ut ea in quæstione supra à nobis dictũ est,cũ Titio relinquitur si hæres sine filijs legitime natis decesserit,nã legitimatus per sequens matrimoniũ defectum cõditionis nõ inducet.Quod & in ea cõditione cõstitutum est,si legitimæ ætatis erit, ut qui ueniã ætatis impetrauerit nihilominus excludatur[x]. Rursus nõ procedit regula, quando conditio iure adimpleri nõ potest, idq; testatorem nõ præteribat, sufficiet enim si de facto seruetur[y].Quapropter qui filiæ furiosæ fideicõmisit,si sine liberis decederet, de filijs etiã naturalibus intellexisse creditur : cũ furiosa mulier matrimoniũ cõtrahere nequeat, nec filios legitimos habere[z]. Sic qui hæreditariũ seruum iussus est manumittere, & deinde hæres esse,satis est si de facto manumittat[a]: de iure em̃ quomodo potest, cũ adhuc hæres non sit? Sic si pater sacerdotis fideicõmittat, si decesserit absq; filijs,de naturalibus & legitimis intelligi nõ poterit,cum uxores ducere lege Pontificia sacerdotes prohibeãtur:& ideo de adoptiuis intelligetur[b],uel si monachus sit,de ipsa ecclesia[c].Nam & illud receptum est, si pro sacris celebrãdis centũ testator mystis reliquerit,nec propter diras,abominationesq; Pontificis celebrare illi possint, in aliud honestæ deprecationis genus erogationẽ cõuertendam[d]. Non procedit tandẽ regula,cum ex coniectura aliqua deprændi potest,non modũ, sed finem ipsum in testatoris animaduersione fuisse:tũc enim spontalis cõditio à necessaria nõ differet. Unde cõditio,si tutela per pubertatem,seu per XIIII. annos finiatur,etiã euenisse cẽsebitur,si morte tutoris finita fuerit[e]:idq; ex coniectura mẽtis testatoris.Sic & cõditio,si cẽtum Arethusæ dederis,per aliũ adimpleri põt[f],sicut & faciendi cõditio,nisi cũ personæ electa sit industria.Eódẽ pertinet & illa conditio, si me mortuo posthumus nascatur,nam si testator eam adiecit, quòd crederet se illa ægritudine moriturũ,nihil oberit,quo minus & qui se uiuo nascetur hæres sit[g].Cui nõ absimile,in cõditione,si quis prior diem suũ sine filijs obierit,quã receptum est,etiam extẽdi, cum posterior absq; prole decedat[h].Quarũ definitionũ illa est ratio,quod in conditionibus potissimũ defunctorum mens spectãda sit.Igitur cũ casus ueniet,diligenter animaduertẽdum est,quæ fuerit testatoris sentẽtia, ut ex ea ad casum omissum uel progrediamur,uel intra cãcellos uerborum consistamus.Decipimur tamen plerũq;,ut Baldus inquit[i],dum scrupulose nimis & anxie coniecturis ceu exploratis rebus utimur:Quod ut manifestius fiat,aliquibus etiã quæstionibus ostensuri sumus. In primis igiṫ dubitari cõsueuit, an æque in directis substitutionibus atq; in fideicõmissis ad casum omissum fiat extẽsio? Et Pontanus[k] in fideicõmissis quidem fieri censuit, quod in eis sola testatoris mẽs obseruetur,in substitutiõibus uero nõ idẽ esse, quòd hæ expressis uerbis concipi debeãt[l].Quapropter(inquit) uidemus si pluribus hæredibus scriptis aliquis post mortem omniũ directò substitutus sit,non uidentur inuicem hæredes substituti[m], & tamen in fideicõmisso post mortẽ omniũ relicto aliud

p l.paterfam.de uulg.
q l.iij.§.sub cõdit.de fid.lib.
r l.si fundus.de condi.
s l.si peculiũ.§.j.l.statuliberi §.j.d'statuli.
t l.iij.uersi.unde.de stat.
u l.iulianus.de condi.
x l.fin.C.de his qui uen.
y l.ex facto.§.si quis rog.ij.ad Treb.
z l.hæredibus.§.si.ad Tre.
a l.mulier.§.j.de cõd.inst.
b l.si qs posth.de lib.& pos.
c §.sed hoc præsenti.de sanct.episc. Capr.cõs.20.
d l.legatum.de usufr.leg.
e l.liberto.§.fi.de an.leg.
f l.arethusa.de stat.ho.
g d.l.fin.C.de pos.hær.
h l.hæredes.§.cũ ita.ad Tre.
i Bald.l.precibus.C.de impub.
k Roma.d.l.si cum dotẽ.
l l.iubemus.C.de testa.
m l.uel singulis.de uulg.

eſt[n].In quam ſentẽtiam Dy.Paulusq́ꝫ Caſtr.conceſſit.Idem & Socy.quodam reſpõſo[o] cenſuit,hoc potiſſimum argumẽto uſus,ꝙ hæredi,cuius nomen incõſulto deletum eſt,Prætor bonorum poſſeſſionẽ non decernit,quia ex coniectura tantum conſtat eum hæredem[p]. In aduerſam penitus ſententiam alij iuere[q],potiusq́ꝫ adiuuandam extẽſione directam ſubſtitutionem,ꝙ̃ obliquam cenſuerũt: fauorabilior enim directa eſt[r],meritò benignius accipi debet.Nam & Bartolus facilius extendi ad caſum omiſſum conditionem in perſona inſtituti credidit, ꝙ̃ in ſubſtitutionibus extẽdatur[s].Sed has ego opiniones à ueritate longe lateq́ꝫ abeſſe arbitror:cum enim omnis ultima uoluntas à mente teſtatoris pendeat, non uidetur inter hos caſus probabilis eſſe differẽtia,ſolumq́ꝫ id erit obſeruandum, an mens illa aliquo modo ex uerbis accipi poſſit[t],confutãturq́ꝫ maxime ex prædictiſ axiomatis,quibus apparet nõ recipi cõmuniter huiuſmodi diſtinctionẽ. Quin etiã ueterum probatiſſimi nominatim eam repudiauerũt,ut Bal.Alexã.Aret.Iaſ.[u] Nec uerum eſt in fideicõmiſſo poſt mortẽ relicto cenſeri hæredes inuicẽ ſubſtitutos, niſi nõ ſolum poſt omniũ mortẽ, ſed etiã in tota hæreditate ſubſtitutũ ſit:nõ enim poſſet tota hæreditas per eum qui ultimus moriatur reſtitui,niſi ad eũ peruenerit:perueniſſe autẽ nõ potuit, niſi inuicem factam ſubſtitutionem proponamus.Nulla igitur inter ſubſtitutionẽ fideicommiſſumq́ꝫ hoc caſu eſt differẽtia.Nec me mouet, quod ex coniectura Prætor bonorũ poſſeſſionẽ hæredi ſcripto,cuius nomẽ inconſulto deletum eſt,nõ decernit:quia ſatis eſt ei iure ciuili prouiſum eſſe[x]:cõiecturamq́ꝫ in hoc ſufficere,prætorij enim edicti uerba huic nõ conueniebãt,quibus ei,qui ſcriptus eſt, bonorũ poſſeſſio datur:at hic ſcriptus nõ dicitur,cũ nomẽ eius deletum ſit. Secũdo quæritur, an ſubſtitutus poſthumo caſu quo ille moriatur,cẽſeatur etiã ſubſtitutus,ſi nõ naſcatur?Et in uulgari ſubſtitutione crebrior eſt ſentẽtia,huiuſmodi quoqꝫ caſu uocatũ cenſeri[y]. Si igitur teſtator filiũ,qui ſibi naſcetur hæredem inſtituit,& ſi hæres erit, & impubes deceſſerit,Caium ſubſtituit,nõ nato filio Caius admittetur[z], idq́ꝫ ex ueriſimili mente inductũ eſt.In ſubſtitutione uero fideicõmiſſaria idem quoqꝫ Socynus reſpõdit, cũ nulla ratio differentiæ afferri poſſit[a],Quod enim teſtatorẽ mouit,ut caſu quo adita hæreditate filius decederet ſubſtitutũ cæteris præferret, idem & mouere uerisimiliter debuit,ſi filius nõ naſceretur:nam,ut inquit Decius[b],quod poſtea re cœpta permittitur,à principio quoqꝫ permittendũ eſt. In quã ſententiã & nos quoqꝫ tranſeundũ putamus.Imò etiã ſi filius naſcatur,& hæres eſſe nolit, adhuc ſubſtitutioni locũ eſſe arbitramur, eadẽ enim ſemper ratio mẽtis ſubeſt. Audẽtius reſpõdit Põtanus, ſubſtitutionẽ ſi filius in rerum natura nõ eſſet,ad caſum quoqꝫ producendã quo uiueret,& impubes decederet[c]. Tertio dubitatũ, Teſtator inſtituit uario modo poſthumos tã maſculos ꝙ̃ fœminas,deinde poſthumis, ſi omnes in pupillari ætate morerẽtur,Amitam ſubſtituit, unus tantũ poſthumus natus & impubes mortuus eſt, an ad Amitã pertinebit hæreditas, an ad matrẽ quæ filio inteſtato legitima eſt hæres? Et Oldr.reſpõdit[d],amitam excludi,cum in caſum plurium naſcẽtium ſubſtituta ſit,unde uno tantum in lucem ædito,caſus pro omiſſo eſt: quod maxime fauore matris ſtatuendum eſt,ne à luctuoſa filij hæreditate reijciatur,cum æquum non ſit tacita cõiectura eam priuari,& in hãc ſententiã pleriqꝫ tranſiuere.Sed uerior eſt aduerſantium opinio[e], ex Pauli reſpõſo,qui his uerbis, cæteri omnes filij filiæq́ꝫ meæ exhæredes ſunto, recte unicum filiũ exhæredatũ ſcribit[f]. Nã etſi nullus natus eſſet, prædicto caſu receptius eſt[g] ſubſtitutæ amitæ locũ futurũ , idq́ꝫ etiã in matris damnum,dum omnino tacita nõ eſſet uulgaris ſubſtitutio,quanto magis unico nato, & ante

n *l.titia.§.ſcio libertis.de lega.ij.*
o *Socy. conſil. 140.in.j.*
p *l.j.ſi tab.teſt. ext.*
q *Corn. conſil. 320.in 4.*
r *c. ſi pater. de teſta.*
s *Bar.l.gallus. in prin.*
t *l.j.§.ſinautẽ. de hær.inſt.*
u *d.l.uel ſingulis.*
x *l.j.§.ſed ſi legi. de his quæ ut teſt.*
y *Ray.in tract. ſubſtit.*
z *l.fi.C.de iſti. Curt.cõſ.55.*
a *Socy.conſil. 52.col.6.*
b *Dec.227.*
c *Rom.cõſil.6. Mod.d.l.j.de uulg.*
d *Old.cõſ.142.*
e *Aret.l. placet de lib.& poſ. Ray.d.§.& quid ſi tantũ.*
f *l.titius.in pri. de lib.& poſ.*
g *Bar.d.l.j.col. antepe.uer.5.*

ante pubertatem mortuo,excludi non debet:ex mente enim teſtatoris apparet, ma
tri ipſi prædilectam fuiſſe amitã[h].Quod & in ea ſpecie à me reſponſum eſt,cũ in in- [h] Bar.d.§.cum ita.in fi.
ſtitutione teſtator ſe unũ uel plures qui naſcẽtur inſtituere dixiſſet:quàmuis enim in
ſubſtitutione ſubijciatur, & caſu quo omnes moriãtur, intelligetur tamen unus uel
plures ſecundũ inſtitutionis formã à qua declarationẽ ſubſtitutio accipit[i]. Quarto [i] l.j.C.de ĩpub.
hæſitatũ eſt,cũ teſtator iuſſiſſet,ſi filij abſq; maſculis morerẽtur,relictis fœminis,hæ
reditatẽ ſuã in partes tres diuidi,ex quibus una fœminis daretur,duæ Titio & Sem
pronio,& contigiſſet ut hi filij abſq; maſculis fœminiſq́ue decederẽt, num ſubſtitu
tioni locus eſſet: Et Decius reſpõdit[k] nõ eſſe,quia deficit cõditio, cum nec fœminas [k] Dec.cõſi.89.
quidẽ ſuperſtites filij reliquerint.At alij aliter crediderũt[l],propter mentẽ teſtatoris: [l] Ray.& Lãc. d.§.& qd ſi.
in quã ſententiã & ego pedibus eo.Si enim uoluit teſtator Titium Semproniumq;,
etiã in neptũ ſuarũ damnũ admitti, quanto magis eis nõ natis & omni hoc damno
ceſſante: Nam & Angelus[m] nõ diſſimili quæſtione cũ omiſſum eſſe hunc caſum ui [m] Ang.cõſi.93. in ſi.
uerborũ præfatus eſſet, nõ tamen ſe audere aduerſus ſubſtitutos iudiciũ ferre dixit,
Quoniã recti conſciẽtia abſterreretur, ne cõtra uoluntatẽ defuncti reſpondeat, quæ
in cõditionibus primas partes ſuſtinet. Quinto in hac quoq; ſpecie nõ parũ alter-
catũ fuit, Teſtator maſculos qui ſibi naſcerent̃ inſtituit,& ſi ſine filijs decederẽt, uxo
rẽ uulgariter,pupillariter,per fideicõmiſſum ſubſtituit: Si uero nõ naſcerent̃ maſcu
li,ſed fœminæ, inſtituit uxorẽ,fœminis dotem cõſtituit: Cum nec mares nec fœmi
næ nati eſſent,reſpõdit Ancharanus,ſubſtitutioni locũ nõ eſſe,uxoremq; excludi[n], [n] Ancha.conſi. 356.
quoniã hic caſus omiſſus eſſet.Et quia teſtator caſu naſcẽtium filiorũ noluit à luctuo
ſa eorũ hæreditate matrem excludi,quæ ratio eis non natis,deficit:in quã ſentẽtiam
& Fulg.tranſijt[o],quia cum inſtitueret paterfamilias uxorẽ, dotemq; fœminis relin [o] Fulg.cõſ.49.
queret,uerisimiliter credidit fore, ut ex perſona matris ſua quoq; hæreditas tãdem
ad ipſas deuolueretur. Quid ſi teſtator uxorem excitare uoluit ad ſobolis procrea-
tionem: nã & conſtat eas ex fœcũditate magis amari, atq; ita recentioribus pleriſq;
placuit:mihi hæc ſentẽtia omnino menti teſtatoris aduerſari uiſa eſt, & non parum
uerbis. Qui cum uulgariter uxorem ſubſtituerit ſatis eam uidetur potiorem feciſſe,
etiam nemine nato:& cum eam uocauerit,etiam excluſis filiabus, quãto magis hoc
caſu uocaſſe cenſendus eſt: & quæ ſupra pro Ancharani ſententia inducuntur adeò
leuia ſunt,ut ex ſe ipſis ceu folia farfari quod Plautus inquit difflari poſſint. Sexto
dubitatũ fuit,Pater filium iuſſit ſi ſine liberis & inteſtatus decederet fundũ Sempro
nianum Titio dare,hunc fundũ uxori legauerat, filio ſub certa conditione reſtituen
dum,interim mortuus eſt ſine liberis filius, condito teſtamẽto,num legatum Titio
debeatur: Et Socynus deberi reſpondit[p]: Quoniam eam conditionem pater appo- [p] Socy.cõſ.92. in 3.
ſuit:quòd uolebat ut filius de eo prędio poſſet diſponere,quod ubi nõ faceret,quia
nollet aut non poſſet,conditio debuit poſſe per æquipollens adimpleri : hoc autem
caſu nõ poterat de eo prædio diſponere,quia adhuc ad matrẽ pertinebat, diciturq;
is inteſtatus,qui quo ad rem de qua agitur teſtatus non eſt[q]. Sed hæc ſententia ſanè [q] §.quod autẽ. de leg.ag.ſuc.
quàm futilis mihi uidetur, cum coniunctim ſub geminis cõditionibus fundus ſit le-
gatus,& altera (nempe quod inteſtatus non deceſſit) defecerit,clarum eſt legatũ nõ
deberi[r]:Nec quicquã facit quod de illo fundo teſtari non potuit,quia debuit intelli [r] l.ſi hæredi pl. de cõdi. inſt.
gi fuiſſe legatum caſu quo ad eum perueniſſet, id eſt conditio qua ſibi à iure reſtituẽ
dus erat iam eueniſſet,unde cum ante eius euentum deceſſerit,euaneſcit legatũ, idq;
alij recte probant[s]. Septimo quæritur,pater filium inſtituit,& ſi is ſacerdos effice- [s] Ray.d.§.& quid ſi tantũ.
retur,iuſſit ut poſt mortem Seio hæreditatem reſtitueret,non eſt initiatus,ſed ſine li

beris deceſſit, an locus erit fideicommiſſo? Alexander reſpondit[t], hæreditatem Seio reſtituendam, quoniam uidetur teſtator ſacerdotij cõditionem appoſuiſſe, propter filiorum defectum, unde ſatis eſt ex æquipollẽti adimpletam. Iaſon cõtra, cum hæc conditio ſpontanea ſit, ergo præciſe obſeruanda, aliàs defeciſſe uidetur. Quid enim ſi liberis ſuperſtitibus ante ſacerdotium ſuſceptis deceſſiſſet, nónne uerba expreſſe Seium admittũt? Mihi hæc Iaſonis ſentẽtia uero propior uidetur, ne facile, cũ ratio in obſcuro ſit, à uerbis recedamus. Poſſent tamen tot coniecturæ mentis adferri, ut Alexãdri opinio præualeret, nec refert cõditionẽ eſſe uoluntariam, quia tum quoq; ex coniectura ad caſum omiſſum protenditur, ut ſupra docui. Octauo quæſtionis fuit: Teſtator fratrẽ hæredẽ inſtituit, & ſi ſe uiuo moreretur, uulgariter & per fideicõmiſſum præfectos ptochotrophij ſubſtituit, deinde mortuus eſt uiuo quidẽ fratre, ſed abſente qui huius rei inſcius relictis liberis & ipſe deceſſit, petebãt à filio hæreditatẽ qui ptochotrophium curabant. Et Fulg. pro eis reſpondit, quoniam illa cõditio, ſi ſe uiuo moreretur, extẽdi ad eum quoq; caſum debuit, quo ſe mortuo ante aditam hæreditatem decederet: Quod & Iaſon probauit[u]. Sed hæc opinio ſanè q; ridicula eſt, uulgaris enim illa ſubſtitutio, ſi hæres nõ erit, intelligitur, uel alium hæredẽ nõ fecerit: unde cum in filium frater iſte ius adeundi tranſmiſerit, nõ uideo cur præfecti excludẽdi non ſint, manifeſta enim eſt differentia, ſi uiuo teſtatore decedit, nihil habet quod tranſmittat, meritò præfecti erunt potiores, ſi mortuo teſtatore, tranſmittet. Quid ergo illi aduerſus uerba mentemq; defuncti ſatagunt? Senſere cõmuniter id doctores[x], dum prædicto caſu admitti ſubſtitutum tradiderunt, quãdo frater hæreditatẽ repudiaſſet: tũc enim caſus nõ omnino diſſimiles ſunt, nimirũ innuẽtes, ſi repudiatum non ſit, aliud iuris eſſe. QVINTVM principale axioma eſt, Diſpoſitum in caſibus ſimplicibus, ad mixtũ quoq; porrigitur. In qua re ſciẽdum eſt, tripliciter mixtum id ſolere diſtingui: aut enim in caſu ſimplici diſpoſitũ eſt, cui alia qualitas annexa proponitur: aut in caſu mixto, ſed ſeparabili: aut in mixto inſeparabili, de omnibus igitur uidendũ. Et primo caſu uera eſt regula, diſpoſitũ in caſu ſimplici, in eo quoq; locum habere, cui qualitas addita eſt. Vnde quod de ſenatore ſtatuitur, in eo quoq; ſenatore intelligitur, qui ſe plebeio in adoptionem dedit[y], non enim ideo deſijt ſenator eſſe. Et ſeruis lecticarijs legatis, is qui & lecticarius & coquus eſt debetur[z]; & ſi lege municipali cautum ſit, ut macellarij ſint immunes, is quoq; qui & macellarius & piſcator ſit immunis habebitur[a], & ſi qua ſimilia. Non procedit tamen hæc cõcluſio, quoties qualitas illa ſimplici diſpoſitioni repugnat[b]. Quapropter his quæ uxoris cauſa parata ſunt legatis, ea non continebuntur, quæ patrisfamiliæ promiſcuo quoq; uſu erant[c]. Cum enim maritus principalior ſit, uidetur potius pro uſu ſuo paraſſe, uxoremq; in ſequelã admiſiſſe, nec ſecerni poteſt quid principaliter uxori in eis parauerit, meritò qualitas hæc naturam ſimplicis legati immutat. Sic & conſtitutio Rom. Pontificis, quæ iubet parochiarũ rectores intra annum ſacerdotij gradu inſigniri, alioquin ipſo iure ipſos priuat[d], in rectore cui dignitas adſit, ut quia collegiatæ, ut uocant, eccleſiæ ſit æditu us, locũ nõ habet: tum quia non ita facile dignitate quiſquam priuãdus ſit, tum quia qualitas addita eſt dignior: unde uix eſt ut iuxta alterius ſimplicis naturam regatur, idq; præſertim cum de pœna agitur. Sic lex Iulia, quæ adulterij crimen quinquennij præſcriptione ſubmoueri ſinit[e], ad adulteriũ, cui inceſtus iungat̃, non protrahit̃, qualitas enim illa aggrauat. Hincq; decidi aliquæ quæſtiões poſſunt. Lege municipij mulier abſq; agnati cõſenſu cõtrahere prohibet̃, num & donare cauſa mortis? Et ꝓhiberi quibuſdã uiſum eſt,

t Alex. conſil. 100. in 4.

u l. cum proponas. C. de hær. inſt.

x Alex. l. j. in 4. col. uerſ. ſcd'o mõ. de uulg.

y l. per adoptionẽ. de adop.

z l. ſeruis urba. §. pe. de le. 3.

a Bal. l. omniũ. Inſt. de act.

b l. cũ ex oratione. §. fin. de exec. tut.

c l. hoc legatũ. de leg. 3.

d c. ſtatutum. de elect. in 6.

e l. uim paſſam. §. præſcripta. de adult.

ſum eſt[f],qa huiuſmodi actus dũ fit,formam cõtractus habet,licet poſtq̃ inductus eſt,ultimas potius uolũtates imitet̃[g].Ipſe in cõtrariã eo partẽ,& Rom.Socynũ,Iaſonemq̃ ſequor:hæc enim qualitas,cauſa mortis,rationẽ contractus immutat:lex eñ agnati cõſenſum requiſiuit,ne fragilitate ſexus dolis obnoxia eſſet mulier:quæ ratio in hoc cõtractu deficit,qui ex ſimplici uoluntate reuocat̃, & ambulatorius eſt[h]. Quod & in adulto uidemus,cui curator datus ſit,is eñ ſine curatore nõ contrahet, & tamen non minus cauſa mortis donare prohibet̃,q̃ teſtari,uel codicillos facere[i]. Poſſet ergo prior ſententia ſubſtineri,quando mulier ex lege non ſolum contrahere prohibetur, ſed etiam teſtamentum facere,quo caſu plerique loquũtur. LEX prohibet fundos aliquo cõtractu extraneis alienari,hæres iuſſu teſtatoris extraneo uendidit, an in legem commiſit? Et cum iſte propter iuſſum teſtatoris alienet,propius eſt ut lex de ſimplici loquens,ad hunc caſum non trahatur:hæc enim qualitas, nempe iuſſus teſtatoris,repugnat[k]. LEX concedit priuilegia ſcholaribus, quid in ſcholaſticis ciuibus? Et non uidetur,quia hi amore ſcientiæ non fiunt exules,quæ conſtitutionis Fœderici ratio eſt[l].Sed tamen in alijs legibus municipalibus,uel aliquorum ordinum humanius eſt arbitrari,priuilegia huiuſmodi fauore ſtudiorum indulgeri,& ideo ciuibus quoq̃ non deneganda.Rurſus quæritur, Comes Palatinus cui illegitimos natalibus reſtituere ius eſt, quendam pleniſſime reſtituit,ab alio citra ſpem ſucceſſionis legitimatum, num id potuerit? Socynus negat[n], quoniam illegitimos reſtituere poterat, is illegitimus ſimpliciter non erat, licet quantum ad hæreditatem patris capeſſendam attineret,pro illegitimo eſſet.Ipſe cõtraria ſentio, cum hæc qualitas diſpoſitionem ſimplicem non mutet,ſed adiuuet potius.Qui eñ legitimum quo ad perſonam,& quo ad ſucceſſionem facere poteſt,etiam illum quãtum ad bona reſtituere poterit,qui iam quãtum ad perſonam attinet reſtitutus eſt. In ſecundo caſu cum mixta ſunt ſeparabilia, unumquodque ſua natura, ſuoq̃ iure regitur[o].Quapropter ſi in cõtractu innominato adſit donatio,quatenus donatũ erit,non reuocabitur,quod ſupra eſt, poterit ex pœnitentia ſecundum contractus innominati naturam aboleri[p]. Et ſi ita facta ſit exhæredatio,ſi filius natus natáue erit,exhæres eſto,utriſq̃ natis non rumpitur teſtamentum, quia uterq̃ ſeparatim exhæredatum ſe reperit[q].Quo fit ut appareat hæc etiam in ſtricta atque odioſa materia obſeruari[r], proprie enim hoc caſu ſub ſimplicibus mixtus continetur[s]. Et ex his conſequens eſt,quod ſi domum quis uẽdiderit modico pretio,ut quod dimidiã iuſtæ æſtimationis non attingeret,quatenus pretium conuentum eſt cenſeatur uenditio,quatenus ſupra pretium ualet,ſit donatio[t],ſi tamẽ actum hoc ſit,& ita frequẽtius receptum eſt:cum enim ſeparationem hæc materia recipiat, utrumq̃ de ſe cenſendum eſt,tametſi alij cõtra[u].Sic ſi quis plurium artium magiſter ſit,ſub eius artis iudice conuenietur,ob quam in ius uocatur,ad cauſamq̃ actionis attẽdemus[x]. Sic & in hac quæſtione diſcernẽdum eſt,uendo tibi domum acceptis centum aureis,& etiam uinea,quæ alijs centum aureis æſtimatur,quem contractum hunc arbitrabimur? Baldus omnino eſſet uenditionem[y],Romanus omnino eſſe innominatũ contractum cenſuerunt[z].Ego duos eſſe contractus magis arbitror,& domum partim uenditam,partim permutatam eſſe:quod ſi diſparis ſit ualoris res & pretium,quod maius erit obſeruabimus[a]. Quapropter cum ex conſuetudine dominis directis in permutationibus laudationis pretium non ſoluatur, in uenditionibus ſoluatur,in prædicto caſu non niſi dimidium laudatiui pendetur,quod ſi pars permutata maior ſit,nihil præſtabitur[b], quod & in iure prælationis recipiendum uidetur, cum

& partem

f Ancha.conſi. 384.
g glo.l.j. de dote præleg.
h l.ſed interim. §.j.de donat. inter uir.
i Bal.l.j.de tut. & cura.
k Alex.ĩ.l.ſi dignũ.ad.l.fal.
l Auth.habita. C.ne fil. pro pat. Bal.Sali. ibi.
m l.j.C.de aſſeſ.
n Inter conſilia Curt.18.
o l.ſi uiua.in fi. C.de bo.mat.
p l.ariſto.de donat.
q l.ſi ita.de iniuſto rup.
r Corn.cõſi.66. in.j.
s l.ſi ſtatuliber. §.fi.de ſtat.
t l.ſi ſpõſus.§. circa. de don. inter uir.
u Andr.Sic.l.ij. de uerb.ob.
x l.j.§.fi.de tribu.
y Bal. in prob. feudo.col.iiij.
z Rom.d.l.ariſto.
a Bart.d.l.ariſto.
b Guid.pap.q. 92.in fin.

& partem tantum potuisset incola uendere, nec ideo dominus in toto iuste petijsset se præferri. In tertio casu cum mixtum separari non potest, Primo uidendum est, an proprie sub simplicibus contineatur? Et receptum est non contineri[c], sed ex sententia legis tantum inesse, non tamen expressis simplicibus penitus omissum hunc casum Bartolus cēset: indeq; est, quod in fauorabilibus procedet axioma, ut sub simplicibus de mixto quoq; actum humanitate suggerēte existimemus[d]. Quapropter cū pater libros legales filio, si doctor iuris ciuilis fieret, legauisset, & Philosophicos si in Philosophia, & utrumq; gradum filius assumpsisset, utrumq; legatum cōsequi debere Baldus respōdit[e]. Sic & Alex. cum lege municipali iurisdictio in actionibus in personam uni iudici tribueretur, in actiōibus in rem alteri, utrumque de mixtis posse cognoscere respōdit[f], quoniam hic de fauore ordinariæ iurisdictionis agitur. Quod tamē intellige, nisi huiusmodi actio in altero præualeat[g]. Si tamē appareret nō nisi in casibus simplicibus uoluisse testatorem prouidere, mixtumq; pro omisso haberi, tunc aliud obseruandum esset, cuius rei exemplum apud Bartolum est[h]. In odiosis uero crebrius receptum est, sub simplicibus mixtum non contineri, quæ tamen sententia perquàm dubia est, cum in exhæredatione contineri supra docuerimus[i]. Nam & legata stricte accipiūtur, & tamē in eis regula procedit[k]. Sic & priuilegia, quāuis à iure cōmuni deflectant, tamen in eis quoq; regula obseruabitur[l]. Sic & edictū prætoris infamia notans qui binas nuptias uel bina sponsalia cōtraxerit, quamuis pœnale, tamē ad casum mixtū porrigitur[m]. Sic in contractibus, si uaccam prægnantē tibi uendam, pacto si uitulū pariat, sit meus, si uitulam, sit tuus, utroq; nato, suū quilibet habebit[n]. Quid censendum? & cum mixtum separationē recipit, uel simplici annexa est qualitas nō repugnās, quia tunc proprie sub simplicibus cōtinetur nō dubitauerim in odiosis quoq; regulā procedere. Quapropter & in prædictæ exhæredationis exemplo, & in uaccæ uenditione non puto dubitandum, ex ui uerborū casum mixtum aliquo modo contineri. Sed cum mixtum inseparabile est, quia ex sentētia legis solum sub simplicibus cōtinetur, putarē uerius esse in odiosis non contineri, & crebriorē sententiam sequerer. Ita tamē ut quibus in casibus supra docui in pœnalibus fieri extensionē, in his quoq; casibus simplices ad mixtum trahantur, & ex his quàm plures quæstiones finiri possunt. Et in primis illa, qua dubitari consueuit, an in contractu, quem feudi uulgò appellamus, casus mixtus sub simplicibus comprændatur? & Pont. nō comprændi credidit, cum in contractibus eius quod omissum est nulla ratio habeatur[o]. Sed in hoc ego dissentio, feuda enim beneficia sunt, unde latam fauorabilemq; interpretationem accipere debēt, quapropter in eis appellatione filiorum etiam nepotes continētur[p]. Vnde & traditum est, naturam bonæfidei hūc contractum seruare[q]. Quod maxime admittēdum, si cum principe initus sit, omnes enim eius cōtractus propter personæ qualitatē, in qua bonam fidē exuberare oportet, bonæ fidei existimātur[r]. Secūdo dubitatur, an in cōpromisso cui adiecta sit pœna, dispositū in simplicibus, ad mixtū casum producatur? & Cornæus[s] respōdit, non produci: quod tam uerum arbitror, cum uerisimile non est de casu mixto à partibus cogitatum. Tertio, an si iudex terminum concesserit causa omnium exceptionum dilatoriarum, hæ quoq; comprændantur, quæ licet negotium perimant, tamen interim pro dilatorijs opponuntur[t]? Et aliqui non comprændi dixerunt, quoniam exceptiones hæ mixtam naturam habent, ideoq; in materia iudiciorū, quæ stricte accipitur, sub simplicibus contineri nō debent, qua tamen in re amplius ipse quærendum reor. Quarto, an consuetudo feudalis, qua

masculi

c l.qd ergo. §. ait. de inf.
d l. si ita scriptū. de lib. & pos.
e Bald. l. fi. C. com. de leg.
f Alex. l. gallus §. ille casus.
g Segn. cōs. 48.
h Bart. in l. cum auus. de cond. & dem.
i d. l. si ita facta.
k l. titiæ textores. de leg. j.
l l. ij. §. amplius. de exc. tu.
m d. l. quid ergo.
n Bar. l. si extraneus. de cond. ob. cau.
o l. quicquid. de uerb. obli.
p cap. j. §. & si clietulus. de ali. feu.
q c. j. de bñf. fr.
r Bald. de pace const. uersi. si qua uero.
s Corn. consil. 63. in 2.
t c. pastoralis. de excep.

masculi in beneficiarijs illis possessionibus fœminis præferuntur, in Hermaphrodito locum habeat? Et si masculino sexu magis incalescat, certum est consuetudini locum esse[u], at cum planè dubium est, utro sexu sit potior, respōdit Bal. beneficio excludi[x], quòd huiusmodi cōsuetudo stricte accipi debeat. Nec est uerisimile id actū, ut huiusmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non nisi nobilibus & strenuis uiris solebant indulgeri. Quinto, lex erat, in causis motis uel mouendis sportulæ prius deponantur, quid in causa appellationis, quæ mixtam quodammodo naturam habet? non enim cum principali eadem est, nec tamē penitus diuersa[y]. Et Alexander ex facto interrogatus, locum non esse legi respondit[z], quoniam plebiscitū id à iuris cōmunis orbita recedit, & stricte accipi debet, meritò casus mixtus non cōtinebitur. Sed ego in primis ad rationem legis attendendum opinor, quæ si utroq; casu eadē subsit, fiet extensio, quod supra à nobis traditū est. Sexto, lex municipij in causis ciuilibus actionem trium mensium spatio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem simul capitalemq; controuersiam contineat? Et Angelus non comprændi ea lege respōdit[a], & ideo non nisi ultra triennij metas secundū ueterem iuris sanctionē perimi[b]. Septimo, lex de iudicio ciuili & criminali uerba facit, num in eo iudicio obseruabit, quo pœna partim fisco, partim actori exsolui debet? Et cum tale iudicium sit mixtum, non comprændi hunc casum Alexander scripsit[c], si tamen maior ea sit pœna quæ fisco debetur, magis est ut criminale potius existimē, sicut quæ priuato, ciuile erit[d].

Octauo. Comes Palatinus eos qui ex adulterio nati sunt natalibus restituere potest, itemq; eos qui ex incestu sunt geniti: quid de eo qui utroq; uitio laborat? Et cū hic de principis beneficio tractetur, materiaq; sit fauore digna, cēsuerūt pleriq; eum qui adulterio incestoq; partu natus sit, nihilominus legitimū fieri posse[e], at alij contra. Qui enim utroq; næuo maculosus sit, odiosior cēseri debet. Cui ergo quod minus est conceditur, id cōcessum nō intelligetur quod plus est[f]. Sed ego primā sententiam, quæ receptior est, sequor. Si enim quis plures filios, quorū aliqui ex adulterio, aliqui ex incestu procreati essent, sustulisset, utiq; omnes hac Comitis indulgētia natalibus restitui curare posset[g]: & tamē dubium nō est, magis deliquisse ob delicti iterationē in his omnibus patrem, quàm qui in uno tantū peccauerit. Quapropter si delictum parentū respiciamus, casus mixtus minor est expressis, si ad filios ipsos attendamus, cū eorum respectu cōcessio sit fauorabilis (misericordia enim digni sunt, qui alieno laborant uitio[h]) dicendū est ad hunc quoq; cōcessionē extendendā, quia in fauorabilibus fit extēsio, etiam si æque tanta ratio nō subsit[i]. Nono dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualitates inuicem cōtrariæ concurrunt, constat potētiorem attendi[k], quæ nam igitur qualitas ualidior existimabitur? Et in primis quæ dignior erit. Vnde si in eadem causa sacerdos secularisq; litigent, beneficio initiati etiā profanus fruetur[l]. Sic si maior XXV. annis cōmunem cum minore causam habeat, & ipse minoris priuilegio utetur[m]. Sic cum Romanus Pontifex extraordinarium ærusc ationis munus quibuscūq; administratoribus indixisset, non cōprændi Cardinales eius purpuratos respōsum est[n]: talis enim qualitas, tanq; dignior, cæterorum administratorum nomenclatione eos eximit: qua de re possent q̄plurima exēpla adduci, quæ passim apud recētiores collecta reperiūtur.[o] Potētior quoq; ea causa existimāda est, quæ benignior sit: quāobrem si pupillo legatū sit ea cōditione, ut decē quæ hæredi naturaliter debebat solueret, eámque pecuniā hæres acceperit, potius iure obligationis datam, quàm cōditionis adimplendæ causa creditur, quia id beni-

u l. quæritur. de stat. ho.
x Bald. consil. 237. in 3.
y Cy. l. inuitus. q. xj. C. de pc.
z Ale. cōsi. 96. in 2.
a Ang. cōs. 257.
b l. properādū. C. de iudi.
c Alex. in rubr. C. de iudi.
d c. tuæ. de pc.
e Bart. d. l. ij. de uerb.
f l. cui pacto. de ser. exp.
g l. iij. C. de epi. aud.
h l. lege. C. de nat. lib.
i c. fi. de. Sym.
k c. per hoc. de hæret. in 6.
l d. l. quæritur. l. præcipimus. §. hoc eodem. C. de app.
m l. si cōem. ff. quem. ser. a.
n Rom. consil. 498.
o Fely. c. secundo. de iude.

p l. si pupillus. ad le. fal.

q l. ij. in fi. ad l. aquil.

r l. nam si. de in iust. rup.

s Bald. l. si quis dec. C. de fal.

t Bar. l. qui habet. de tut.

u l. cũ allegas. C. de cast. pe.

x l. seruis urba. §. fi. de le. iij.

y l. Sabinus. ff. com. diui.

z l. si qs in gratiam. §. fi. ad Syll.

a Bald. in proh. decr. iij. col.

b l. impoßibilis. de uerb.

c l. fi. de reb. e.

d l. mulier. §. j. de cõd. inst.

e l. ubi. C. de transf.

f l. nemo marty res. C. de sac. sanc. eccl.

g l. j. §. sed si mihi. de uerb.

h Bal. l. iij. de te sta. tut.

i d. l. mulier.

k l. Labeo. i uer. emerit. j.

l l. qd' Seruius. de cõd. ob ca.

m c. j. de præsc.

n glo. l. fi. C. de plag.

id benignius est[p], tum ut legatarij integra legata ex uoluntate defuncti consequantur, tum ut uideatur pupillus bona fide omne quod debebat restituisse. Nec me mouet quòd in lege Aquilia, si Elephantes uel Cameli occisi fuerint, fit condemnatio tanquàm iumentis occisis, cum tamen mixtum sit genus, natura enim eorum fera est. Quæ feritas si respiceretur, legis Aquiliæ locus non erat[q]; nam id inductum credibile est, ut domino Elephantis uel Cameli damnum resarciatur, quod certe benignius est, ne impune in re aliena damnum detur. Rursus potẽtior ea est causa, quæ iure cõmuni iuuatur, quàm quæ iure speciali uel commentitio sustinetur. Quapropter miles in dubio uoluisse secundum ius cõmune testari magis creditur, quàm militari priuilegio uti[r]. Hinc est, quòd si lex municipij non permittit aduersus doctorẽ inquiri, aduersus uero militem concedit: si quis idem, & doctor & miles sit, qui crimine promiscuo deliquerit, ea respicietur qualitas, quæ iuri communi magis accedet[s]. Causa quoque naturalis fortuitæ & extrinsecus accidenti quoties contrarij inuicem effectus erunt præualebit[t], nisi tamẽ aliud ex subiecto argumento appareat, ut cum frater miles alium fratrem militem hæredem instituit, ex causa militiæ, & aucto ob cõtubernium amore reliquisse potius creditur, quàm iure sanguinis, castrenseque id peculium existimabitur[u]: quod arbitror fauore militiæ constitutũ. Specialis quoque causa potentior generali existimanda est[x], sicut & causa prohibitiua permissiuã superat[y], & qualitas quæ nocet magis in animaduersione est, quàm quæ prosit[z]. Vnde si ordinis lege cautum sit, ut nullus doctor possit scholasticorum rector esse, qui Philosophiæ doctor sit, medicinæ uero auditor, legis prohibitione ex Baldi[a] respõso continebitur. Sed & hæc & huiusmodi ab alijs diffusius tradita in præsentia non ulterius pertractanda duxi. Et hæc quidem quod ad extensionem attinet satis sunt. Superest ut pauca illi affinia attingamus. Et regula est generalis, quod ut agimus nõ ualet, saltem eo modo ualere quo facere possumus: ea sub se quaidam species continet, qualis illa, Si dispositioni impossibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitiantur[b], si per modum, modus reijcitur, dispositio substinetur. Rursus alia: qui actus proprie intellectis uerbis non ualet, ex improprietate substinebitur. Item alia, In ambiguis ea semper fit interpretatio, ut actus ualeat potius quàm pereat. Rursus quarta, Actus nullus, nullius effectus est, nisi quòd ex eo quoque mens testatoris declaratur[c], ex qua quandoque eandem uim habet, atque si ualidus esset, ut quando conditionem de facto impleri sufficit[d], quod supra attigimus. Idem in pœnis, quando quis ita ex actu nullo inquietatur, ac si ualidus esset[e]. Quod & in criminibus quoque receptum est, cum enim iure fieri nequeant, sequitur ut si quis de facto committat, legitimis pœnis subijciatur[f]. Sed an actus nullus nomen saltem seruet? Et non uidetur. Quapropter stipulatio nulla, proprie stipulatio non est[g]: testamẽtum nullum, non est testamentum: sententia nulla, non est sententia. Sic in citatione, in instrumẽto, in cessione. Quod procedere Baldus cẽsuit in actibus iuris[h], aliàs actus facti etiã proprie nomen seruant, tametsi perperam fiant[i]. Sed quid in contractibus iurisgentium? hi enim facti sunt: Et uidetur uenditionem nullam, posse uenditionem appellari[k]: sicut & matrimonium nullũ, matrimonium dicitur[l]: quod & in diuortio receptum est. Sed cum à iure ciuili fomentum recipiant, uerius reor, non nisi improprie & demõstrationis cuiusdam causa sic appellari. His accedit, quòd paria existimantur, non habere, & inutilem habere[m]. Quapropter idem esse Accursius scripsit, siue mulier maritum non habeat, siue habeat quidem, uerum inutilem[n]: sed hoc ex effectu accipitur, quãtum enim ad uerba attinet, certum est maritum habere. Sed de his

ſpeciebus ſatis eſt. Nunc iſtam principalem declaremus, in qua à Bart. eiusq; in hoc crebriore calculo recepta ſententia neceſſario recedendum mihi uideo, quòd omnes caſus non compræenderit, & etiam non omnino uera ratione innitatur. Igitur ſciendum, nō generaliter hic nos quærere, utrum actus nullus aliquem effectum pariat, quod ſupra declarauimus, nec de quocunq; effectu nos loqui, ſed de eo tantum, qui actui attentato cōfinis eſt, qualis eſt pactio ſtipulationi, codicilli teſtamēto, fideicommiſſum ſubſtitutioni, actus uiæ, & ſi qua huiuſmodi affinitate quadā iunguntur. In his ergo affirmādum, actum qui ea forma & modo quo agitur nō ualet, in eum qui poſſibilis ſit modū ſubſtineri, ſi modo teſtatoris uel contrahentium uolūtas eiuſmodi præſumatur: nā & hoc credere humanius eſt, & ex eo ſuadetur, quòd ſemper id interpretatione agēdum, ne irriti omnino & eluſorij ſint cōtractus. Quod maxime abſq; dubio procedit, cum expreſſum eſt per partes, mentis ipſorū eſſe, ut omni meliori modo quo poſſunt actus ualeat[o]. Quæ clauſula ſi in tabulis addita ſit, teſtamētum præteritione filij nullū, ſaltem iure codicillorū ſubſtinebitur, & ſi pater filio certam rem reliquerit, propter hanc clauſulam iure inſtitutionis reliquiſſe cēnſebitur[p]. Non tamē tanti effectus eſt ut actum ſuſtineat in caſum à partibus nō cogitatum, ut quia deinde inſperatò euenit[q], uel perquā raro accidere ſoleret, nec ſola generalitas uerborum ſufficeret, ſi mens uerisimiliter ab eo caſu abfuit[r]. Quod in ea ſpecie receptum eſt, cū teſtator ſi nō ualebit teſtamentum iuſſit iure codicillorū obſeruari, præterito enim poſthumo rumpetur, nec in uim quidē fideicōmiſſi poterit ſuſtineri, nō enim uerisimiliter id uoluit teſtator[s]: poſſunt tamen id agere partes, ut etiā in caſum non prouiſum ualeat, ut cum aliquis ex cauſa quacunq; etiam incognita liberatur[t]: quod tamē adhuc temperatur, ne dolū remiſſum facile credamus[u], & hæc quidem cum mens partiū clara eſt. Cæterum etiā in dubijs, ut prædixi, potius credendū eſt, uoluiſſe partes actum nō omnino inutilē facere, & ideo pro regula affirmandū eſt, huiuſmodi quod geritur prout fieri poteſt ſuſtineri. Quæ regula tunc nō procedit, cum alicuius diſponētium mens aduerſatur: ueluti cū apparet quem uoluiſſe teſtamentū facere, nō enim ſi irritum ſit interpretabimur ſaltē iure codicillorū defendi[x]. Id ea ratiōe nititur, quòd nō uidetur teſtator, qui de toto uoluit diſponere, id egiſſe, ut diuiſa in partes re aliter atq; aliter cēſeatur, qui hæres ex teſtamento eſt ſolidum cōſequitur, qui ex codicillis, partem iure fideicommiſſi, cū aliam partem legitimus hæres directe ex S. C. Trebelliano retineat: quæ diuiſio cum diuerſa ſit ab eo quod teſtator egerat, non arbitrabimur id ſenſiſſe, ut actus in hunc modum ſuſtineatur. Qua ratione & libertas directa ſeruo alieno in teſtamēto data in uim fideicommiſſi non firmabitur[y]: trāſiret enim in penitus diuerſam ſpeciem, cum per directam ſoli ſeruo prouideatur, per fideicōmiſſariam etiā hæredi propter ius patronatus, quod quidē in bonis teſtatoris nec uere eſt, nec produci quidem poteſt[z], unde & ad extraneos hæredes nō tranſit, quòd ſi in bonis teſtatoris eſſet, nō ita diuerſa ſpecies exiſtimaretur. Qua ratione ſubſtitutio directa, in fideicōmiſſariā quādoq; flectitur: nēpe quoties à principio ceu directa ualere non potuit[a]: ſi enim potuiſſet, quia actus non dicitur irritus qui ualere potuit, non fiet hæc interpretatio[b]. In contractibus quoq; quum aliquē nobis obligamus, regula nō procedet: cum enim non niſi ex utriuſq; partis cōſenſu contractus uim accipiant, nō eſt uerisimile eum qui obligatur, in alia ſpecie cōſenſurum[c]: quinimo credendū eſt, qui inutiliter ſe obligat, delectari actum inutilem ſe facere, nec creditorē admoniturum[d]. Quapropter dominus pro ſeruo inutiliter fideiubens, quaſi iuſſerit nō obligatur[e]: ſic fideiuſſor eo tēpore datus: quo

g in pe

o l.j. de iure codic.
p Alexā. conſi. 112, in 3.
q Ro. cōſ. 294. Fel. c. cū ſup. de offi. dele.
r l. fiſtulas. §. fruměta. de cō trah. emp.
s Socy. conſil. 93. in 4.
t Alex. cōſi. 11. in. ij. col. pe.
u l. tres fratres. de pac.
x l. nō codicillū. C. de teſta.
y l. ſi ſeruus legatus. §. ſi ſeruus alienus. de leg. j.
z Bart. l. j. col. iij. de leg. j.
a l. Scæuola. ad Treb.
b l. uerbis. de uulg.
c l. j. §. ſi qs ita. de uerb. ob.
d l. an inutilis. de accep.
e l. j. §. deniq;. quod iuſſu.

in peculio nihil eſt, niſi ſic acceptus ſit, ut in futurum tempus, quo in peculio aliquid erit, obligaretur, fruſtra acceptus cenſebitur[f]. Sic inutiliter tranſigens, non uidetur uoluiſſe ex pacto obligari, quis enim credat aduerſario, qui cum litigatum eſt, uoluiſſe quenquam donare[g]? Cæterum & ubi lex pro forma aliquid requirit, ea non ſeruata, omnino actus perimitur. Vnde ſtipulatio cuius forma ſeruata non ſit, nec in uim pacti quidē ualebit[h]: fauore tamen liberationis receptū eſt, ut ſi acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actū uideatur, ne petatur quod Paulus ſcripſit[i]: Non quòd ea tacitū pactum in ſe habeat (cū enim acceptilatio cauſa liberatiōis fiat, uinculum obligationis nullū debet inducere) ſed ex quadā æquitate naturali, qua quis obligatur non petere[k]: & ita ego ſentio, licet alij aliter. Et hæc omnia quidem ex coniectura mentis inducūtur, quæ tempore initi actus fuiſſe præſumitur. Sed quid ſi caſus aliquis deinde ſuperueniat, quem ſi partes euenturum credidiſſent, aliud cōſtituiſſent? Et in hoc breuiter diſtinguendum eſt, cum quæritur, an uoluntas intelligatur rebus ſic ſtantibus: Aut in his loquimur quæ ex unius arbitrio pēdent, & tūc ſi res incidat in eum caſum in quem ueriſimile ſit eum aliter diſpoſiturū, mutata uoluntas intelligitur[l]. Qua ratione ſi pater filio tutorem dederit, isq; improbus factus fuerit, nō ſequetur magiſtratus iudicium teſtatoris[m], quē uériſimile eſt ſi hoc præuidiſſet[n], tutorē non fuiſſe huiuſmodi filio daturum. Quo exēplo & procurator conſtitutus, ſi prodigus, negligens, ſtupidus fiat, reuocatus cenſebitur[o]. Sic legatū ex inimicitia deinde cōtracta, uel per alienationem reuocatur[p]. Sic teſtamentum natiuitate liberorū[q]. Sic cum teſtator alienationem fauore pupilli prohibuiſſet, deindeq; cōſtitiſſet pupillo eam expedire, reſpondit Aret. iudicis autoritate uenditionem concedendam[r]. Sic cū teſtator iuſſiſſet, ne in fundo inſtitutus eo amplius quicq; peteret, cenſuit Bart. ius accreſce[illegible] ſublatum non uideri[s]. Sic priuilegia monachis conceſſa, propter exuberantem eorū numerum reuocantur[t]. Hinc ex facto cū quidam unicū filium hæredem ſcripſiſſet, & conſanguineæ puellæ pro dote centum legaſſet, quæ ſumma tempore teſtamenti propter amplas eius facultates minima uideri poterat, deinde ad paupertatem redactus, eodem teſtamēto deceſſiſſet, legatum arbitrio iudicis moderandum pleriſq; uiſum eſt, ne plus filio extranea puella conſequatur. Aut in cōtractibus loquimur, qui ex duorū uoluntate interpretationē recipiunt, & tunc non intelligetur rebus ſic ſtantibus tantū facta promiſſio, nec alterius uoluntas mutata quicq; innouabit[u]. Quod tamē perpetuum non eſt. Quid enim ſi prior contractus ex errore proceſſiſſet[x]? quid ſi ex fiducia[y]? quid ſi aliqua cauſa hoc ſuaderet, de qua à partibus nihil cogitatum fuiſſet? ut ſi promiſerim tibi gladiū reſtituere, deinde furens petas[z]. Quapropter & in ſcholaſtico reſponſum eſt, quāuis in aliqua Academia lauream doctoratus, ut uocant, accipere etiam ſub iuriſiurandi religione promiſerit, nihilominus ſi in aliud Gymnaſium tranſeat, & ibi examine facto approbetur, nō cenſeri periurum[a]. Sed & cōditiones quæ tacite ex natura cōtractus inſunt, ſemper intelliguntur. Si igitur tibi domum locauero, & habere licere promiſero, intelligetur rebus ſic ſe habētibus, & penſione interim recepta[b]. Sed & cum lex ex noua cauſa reſciſſionem contractus inducit, uel reuocatoriam actionem concedit, apparet rebus ſic ſe habentibus promiſſum tantūmodo fuiſſe, ut cum quis donat, deinde liberos ſuſcipit, reſcinditur ex Conſtantini reſcripto contractus[c]. Cæterum & quando tacitum pro expreſſo habendum ſit, eodem ferè modo diſtinguitur: in his enim quæ unius ex ſententia conficiuntur, non eſt dubium haberi[d], in contractibus uero non haberi, ſi ab altero tantum id actum ſit[e], ſi ab utroq;, ſecus eſt; tunc enim

idem

f l. eo tpe. uerſi. ſed fideiuſſ. de pecul.
g l. ſuus. C. de re pu. hære.
h l. j. §. eū qui. de cōſt. pec.
i l. ſi unus. §. ſi acceptilatio. de pact.
k Bar. l. ubi. C. de tranſ.
l l. Paulo. §. j. de leg. iij.
m l. mæuia. §. fi. de an. leg.
n l. ī cōfirmādo. de conf. tut.
o l. cum quis. de ſol.
p l. rem legatā.
q auth. ex cauſa.
r Aret. cōſ. 22.
s Bar. l. quoties §. ſi duo. in fi. de hære. inſti.
t c. ſuggeſtum. de dec.
u l. ſicut. C. de act. l. lucius. de euic.
x Barto. l. fi. §. idē quæſijt. de condi. ind.
y l. fi. C. de non num. pec.
z 22. q. ij. ne qs.
a Imol. c. inter p. de ren.
b l. quæro. loc.
c l. ſi unquā. C. de reuo. do.
d l. inter ueſtē. de aur. & ar.
e l. ſi repetendi. C. de cond. ob cau.

idem est quod in ultimis uolũtatibus diximus, nisi actus in forma peccauerit[f]: cum enim forma ex necessitate legis requiratur, uoluntas partium in nulla animaduersione est[g]: idem cum hæc uoluntas probari non potest. Sumitur autem probatio ex natura rei: ut quia quod omissum est ex natura rei, in eum cõtractum accederet[h]: sumitur & ex cõsuetudine, quæ in actionibus humanis potissimã uim habet[i]: sumitur & ex præfatiõibus, huiusmodiq; alijs cõiecturis legitimis, quas omnes referre præsentis instituti nõ est[k]. Sed nunquid tacita hæc dispositio ex lege inducta, an potius ab homine censebitur? Et discernẽdos tres casus arbitror: Primus, quoties lex aliquid à partibus actũ præsumit, nec huic partes ipsæ renũtiare possunt[m], tũc huiusmodi legis dispositio, nõ autem hominis censebitur. Quapropter ius accrescendi tametsi ex tacita quoq; testatoris mente proueniat, tamen ex legis dispositione magis procedere existimatur[n]; non enim potest quis partim testatus, partim intestatus mori. Sic Bar. in actione tutelæ, diem ex dispositione legis inesse, non autem ex hominis credidit[o]: Quoniam si partes agerent ut ante diem ea actio oriretur, utiq; frustra agerent[p]. Sic idẽ tradidit, procuratorem ad agendum legali dispositione, ad defendendum quoq; cõstitutum censeri: ut enim id faciat, à lege ipsa etiam præter domini uoluntatem adigitur[q]. Sic receptũ est, tempus quod à lege iudicatis confessisúe indulgetur, tametsi in sentẽtia iudicis sit expressum[r], pro legali tamẽ dilatatione accipi, cũ in arbitrio iudicis nõ sit, qualem terminum constituat[s]. Nam & generaliter idẽ Bartolus definiuit, illam obligationem à lege descendere, cum præter uerisimilem contrahentium uolũtatem inducitur. Quæ enim ex præsumpta uolũtate oritur, hominis obligatio, nõ legis est[t]. Nec obest si quis dixerit, nónne legibus uolũtatem suam regere quilibet creditur[u]? Respondeo, uerum id esse, in his quæ libero partium arbitrio relicta sunt, alioquin non sponte facere, sed legis iussu partes creduntur[x]. Quapropter legi Falcidiæ aduersus uoluntatem testatoris locum esse scriptum est[y]: nec enim facere potuit testator, quo minus ea lex locum in testamento suo haberet. Secundus casus est, cũ lex aliquid præsumit cui partes renũtiare possunt, & tũc huiusmodi dispositio hominis nõ legis dicitur; ut quod in mutuo æque bonũ reddatur: in promissione dandi Chartagini, tempus quo illuc iri commode possit, & si qua similia. Sensit hoc & Bartolus[z], dum alias esse conditiones tacitas scripsit, quæ ex lege descẽdunt, alias quæ ex natura rei, alias quæ ex præsumpta uoluntate. Quapropter cum lex Municipalis consanguineos de controuersijs compromittere iuberet, si compromissum fuerit, necessario id dicetur factum, nõ sponte, cum huic legi per alterum renuntiari nequeat: Licet Salycetus & Alexãder hac in re aliter senserint[a]. Ex hoc quoq; consequens est, ut contractui depositi clausula dolum malum abesse legis dispositione inesse credatur, non sponte contrahentis[b]: non enim illi renuntiari potest, cum dolus malus in futurum remitti nequeat[c]. Tertius casus est, quoties lex absq; partium respectu aliquid inducit, & tunc quoq; dispositio censebitur legalis[d]. Qua ratione id quod interest, recte pœnam legalem appellauerimus[e], inducitur enim in obligationibus faciendi, ut quanti ea res est soluendo, debitor liberetur, tametsi de hoc nihil actum sit. Et hæc scitu utilia sunt, tum quòd mitius cũ lege agitur quàm cum homine, tum etiam quòd dispositioni legis cõtra faciens insolidum condemnatur, dispositioni uero hominis, pro hæreditarijs portionibus tantum[f]. Possent & aliæ differentiæ referri, quas in præsentia recensere nihil attinet. Postremò uidendum est, quoniam superius dictum à nobis fuit, non solum dispositiones hominum à legalibus differre, sed inter ipsas quoq; humanas actiones plerũq; non

f l.j. de uer. obl.
g l. iubemus. C. de testa.
h d. l. quæro.
i l. quod si nolit §. qa aßidua. de ædil. edi.
k d. l. si seruus pluriũ. §. fi.
m l. si paterfam. ĩ pri. de adop.
n l. si in testõ. in fi. de uulg.
o Bart. l. ita stipula. j. q.
p l. cerdonẽ. de oper. lib.
q Bar. l. non solum. de proc.
r l. 4. §. cõdẽnatus. de re iud.
s l. ij. eo. tit.
t Bar. l. stip. nõ diuid. q. 8.
u l. quidã cum f. de uerb.
x l. iiij. de regu. iur.
y l. titia. ad l. fal.
z Bar. l. quæ extrinsecus. de cõd. & dem.
a in. l. si quis maior. C. de trãs.
b Paul. Aret. §. Cato. 5. opp.
c l. iurisg. §. penul. de pac.
d Bart. d. l. stipulationes. q. 8.
e l. cũ stipu. si à Proculo. e. ti.
f l. in depositi. ff. dep.

parum interesse, cur aliud constitutũ in ultimis uoluntatibus, aliud in contractibus non raro reperiamus[g]? Exponendum itaq;, quomodo certius hæc quoq; discerni queant. Et regulariter solet affirmari eodẽ iure ultima morientiũ mãdata, uiuẽtiũq; contractus accipiẽda esse, deq; altero ad alterũ, ceu ad similẽ rẽ, interpretatione procedendũ[g], nisi tamẽ diuersa in his ratio afferat: ea diuersitas quinq; ut plurimũ causis solet oriri. Prima, quod in testamentis fauorabilior interpretatio, q̃ in contractibus fiat[h]: hinc est quod institutis testamento filijs, etiã fœminas admitti indubitati iuris est: cum tamen, si quis pro se & filijs emphyteosim recipiat, masculos tantum admitti ferè receptius sit. Eodẽ modo, institutis filijs, dubium nõ est nepotes quoq; contineri, cum in cõtractibus contra responsum sit[k]. Sic à legato quod filijs relictũ sit, monachi nõ excludentur, in quorũ album nomina filij dederint[l]: cum in contractibus huiusmodi interpretatio minime accipienda uideatur[m]. Sic si fidei filio commissum sit, coniectura paternæ pietatis plus dictum, minus scriptũ creditur, conditioq; si sine filijs decesserit, extrinsecus sumitur[n]: quod in cõtractu locũ sibi nõ uendicat. Sic legata domo, aditum quoq; deberi respõsum est[o]: at uendita, uel familiæ herciscundæ iudicio diuisa, non deberi[p]. Sic conditio impossibilis ultimas uoluntates non uitiat, sed ipsa reijcitur[q], cum tamẽ contractus ratos esse nõ sinat[r]. Secunda causa est, quia ultimæ uoluntates prõptius executioni mittuntur, pluribus enim actionibus in his succurritur, nunc rei uendicatione, nunc pigneratitia ob hypothecam[s], quandoq; & officio iudicis, quod persecutionẽ uocant. Sed & interdicto plerumq; succurritur possessionis adipiscendæ causa[t]: quam ob causam, & edictũ diui Hadriani olim in usu erat[u]: quæ omnia in contractibus aliter se habent, ex his enim ordinaria actione experiendũ est, nullaq; executio pręstatur[x]. Eadẽ ratione & illud dicimus, ultimas uoluntates postq; dies cesserit in pendenti esse nõ posse, cũ in contractibus aliud sit iuris[y]: unde & illud receptius est, legatariũ, qui partem ab altero hærede petierit, non censeri ius crediti diuisisse[z], cum in cõtractibus constet diuisionem fieri[a], facilius enim hoc modo testatoris uoluntas exitũ habebit[b], nec suspendetur quatenus alius coheres non soluat. Sic & si tibi seruũ arbitratu Seij legauero, eo intra annũ non eligente, nihilominus legatum debebitur, nec ulterius erit expectandum[c], cum in contractibus à persona non recedatur, longiorq; præstetur dilatio[d], cui rei consequens est, quod cautioni Mutianæ in contractibus locum non esse uulgò traditum est[e], cum & debitor in diem ex causa legati cauere debeat cum dies uenerit se soluturum[f] quod in contractibus admissum non est, nisi magna ex causa[g].

Tertia causa, quod ultimæ uoluntates ab unius tantum, nempe testatoris, iudicio pendent, contractus non nisi omnium contrahentium cõsensu perficiuntur, in illis igitur sola defuncti mens in animauersione est: quapropter si bona sua alienari prohibuerit, ex causa tamen dotis distrahi poterunt[h]: quoniã uerisimile nõ est, uoluisse eum à se descendentes fœminas indotatas agere, quod in prohibitione, quæ in contractu addita sit, non procedit[i]. Eadem ratione ultima uoluntas posterior, tametsi non omnino perfecta, priorẽ extinguit[k], cum aliud sit in cõtractibus[l], ex actu enim inutili uoluntas tamẽ prospici potest, quod in legatis solum sufficit[m]. Item annuum legatum iuris interpretatione plura legata, plures obligationes continet, at si annuũ quid dari nobis stipulemur, una erit obligatio[n]. Cuius rei ea uidetur ratio, quòd in legatis uoluntatem spectamus, quæ præstationem pluries fieri decreuit, meritò plura sunt legata: in stipulationibus ad formam uerborum attendimus, quæ unica est.

Quarta causa originẽ à præcedẽti ducit, ea est, quod in ultimis uolũtatibus pœnitentiæ,

g l. ita stipu. de uerb. obli.
h l. in testa. de reg. iur.
i l. j. j. co.
k Bart. j. l. liberorũ. Saly. l. ij. C. de iure emph.
l auth. nisi. C. ad Treb.
m Specu. tit. de loc. uers. 120.
n l. cũ acutiss. C. de fid. ubi Bal. in fi.
o l. testatrix. si ser. uend.
p l. in uẽdẽdo. de cõtrah. emp.
q l. j. d' cõd. inst.
r l. impossibilis. de uer.
s l. fi. C. com. de leg.
t l. fin. C. de ed. diui Had.
u l. fi. C. quo. bo.
x l. minor cui fid. de min.
y l. receptum com. præ.
z l. si ex toto. §. j. de leg. j.
a l. si creditores C. de pact.
b l. uel negare. ff. quẽ. tes. ap.
c l. fi. §. sed et si qs. C. com. de leg.
d l. si arbitratu. de uer. obl.
e l. mutianæ. de cõd. & demõ.
f l. inter. l. seq. qui sat. cog.
g l. in omnibus. de iudi.
h auth. res quæ. C. ad. l. fal.
i l. nulla. C. de iur. dot.
k l. legatum sub cõd. §. fin. de adi. leg.
l l. j. de nouat.
m l. fin. de reb. cred.
n l. si stichũ. §. j. de uerb. ob.

tentiæ,reuocationiq; locus est,cum in contractibus quod factum est, infectũ, quod ratum,irritum,altero dissentiente,fieri non possit[o]. Hinc si libertus de se benemerentem amicum donatione aliqua remunerauerit,nõ fiet causa patrono,ut in sui fraudem id factũ conqueratur[p],cum si causa mortis dederit,secus sit[q]:quod enim huiusmodi alienatio ex nutu eius reuocari possit facillime fraudis coniecturam tũc accipimus. Sic adolescẽs cui curator datus sit,absq; eius autoritate cõtrahere non potest[r], cum tamen testari,legare,causa mortis donare possit[s]:nec enim hic ullũ subest periculũ ne damnose agat,cum arbitratu suo omnia reuocandi ius illi sit[t]. Quapropter si municipali plebiscito cautũ sit,ne absq; agnati cõsensu mulier contrahat, id tamẽ ualebit,quod donatione causa mortis tradiderit,nõ enim legis ratio,ne mulier decipiatur,locũ hoc casu sibi uendicat,cum pœnitere possit[u]:quo exẽplo & illud quoq; responsum fuit,cum consuetudine quadã peregrinorum facultates quacũq; eorum ultima uolũtate reiecta,ad principem pertinerent, si donationis nomine quicq; ab his alienatum esset,nõ uideri fraudem fisco factam[x]: quod eo magis recipiendũ est, quoniam illud in confesso sit, dispositionẽ stricti iuris in ultima uoluntate inductã, ad contractus minime producendam esse[y],nec è conuerso. Quinta causa est,quia contractus etiam ex summi iuris rigore effectum habent,quòd de re sua quemlibet disponere posse iustum est,at ultimæ uolũtates indulgentia solum quadam dispensationeq; legis sustinẽtur[z],cum in id tempus earũ effectus cõferatur, quo quis mortuus est,nec res amplius sua est:quo fit ut suprema hæc iudicia ceu specialius quoddam auxilium à legibus cõsecuta,legum ipsarum naturã magis q̃ contractum imitentur[a]: quapropter & in legatis,& in legũ iussionibus,si quicq; factum non sit addita pœna,statim fieri debet,ne in pœnam incidamus[b]:cũ in contractibus nõ prius pœnæ locus sit,q̃ declaratum fuerit amplius fieri non posse[c]. Inde quoq; est, quòd prohibita à testatore alienatione, non magis dominium transferri non potest, q̃ si lex expressim uetaret[d],cũ tamen in contractu prohibitio eam translationem nõ impediat, sed in id quod interest agendum sit[e]. Cæterum & cõtraria ratione institutũ est,ut anteq; ultimæ uolũtates legis fomento conualuerint,contractibus ipsis imbecilliores cẽseantur:quapropter ante conditionis euentum, in eis transmissioni locus non est[f],cũ stipulatio cõditionalis nihilominus ad hæredes transeat[g] firmius enim unicuiq; acquisitũ id censetur, quod propria ope consecutus est, q̃ quod alieno beneficio adipiscitur[h]:unde alimẽtis mihi ex cõtractu debitis, possum ex sentẽtia mea transigere:cum si postremo alicuius elogio debeantur, absq; prætoris decreto non possim[i]:qua ratione sunt qui putent,in ambiguo disiunctiuæ obligatiõis casu ad legatariũ electionem spectare[k],cũ in contractibus ad debitorẽ ipsum pertineat[l]:differentiæq; rationẽ esse, quòd hæredis hac in re dãnum in animaduersione nõ est,qui & de lucro agit,& alieno facto fortunatus est, ut cui contigerit (quod Poëta ille ait) Res nõ parta labore,sed relicta:cui tamẽ rationi illud obesse uidetur,quod traditũ est,si manumissus à domino superstite seruus fuerit,peculiũ illi cõcessum cẽseri: sed si testamento ab hærede libertas ei legata sit,nõ censeri: quod argumentũ tripliciter bene sanè dissoluit Accursius[m]. Ego etiã illud dici posse arbitror, ideo ita cõstitutũ, ne dominus quicq; illi ulterius impendendi causam haberet, sed peculiũ illi pro alimentis sufficeret. Siquidẽ & apud Plautũ Epidicus ait,Nouo liberto opus est quod pappet. Cui respõdet senex,Soccos,tunicam,palliũ tibi dabo,præbebo cibum. Sed an potius id inductũ credamus? quoniã qui hæredi seruũ relinquit necessario relinquit,at in necessitatibus nõ ita fit liberalitatis & munificẽtiæ larga interpretatio[n],nã

o l. sicut. C. de acti.
p l. uiuus. si quid in fr. pat.
q l. j. §. j. eo. tit.
r l. si curatorẽ. C. de in int. rest.
s l. aurelio. §. caius. de lib. leg.
t l. sed interim. §. j. de don. inter uir.
u Ias. l. ij. de lega. j.
x d. l. uiuus.
y l. nõ dubium. C. de testa.
z l. j. C. de sac. sanc. eccle.
a §. disponat. ĩ auth. de nupt.
b glos. l. j. C. de his qb. ut ind.
c d. l. ita stip.
d l. marcellus. § res quæ. ad Trebel.
e l. ea lege. de cõd. ob cau.
f l. j. §. sin autẽ sub. C. de cad. tol.
g §. ex conditionali. inst. de uerb. obl.
h gl. l. j. C. si ad uer. uend.
i l. cũ hi. §. plane. de transf.
k l. Lucio. de leg. ij.
l l. plerumq;. in fi. de iur. do.
m l. j. C. de pec. eius qui lib.
n l. rem legatã. de adim. leg.

& traditum est alienationes quæ testamentis fiunt, non ita facile in fraudem cuiusq; factas uideri, quoniam necessario fiant[o]: uulgò enim dicitur, superstitis est mancipium, & morientium sedes uiui occupant, nec nisi nudos orcus recipit.

o l. ex hoc edicto. de ali. iud. mut. l. reos. de solut.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER QVARTVS.

CVM SVPERIORIBVS libris à nobis de quadruplici uerborum significatione non indiligēter sit scriptum, superest ut de figuris & tropis aliqua subijciamus: quæ cum mixtæ cuiusdam sint naturæ, operæ pretium uisum fuit in hūc locum eas reseruare, quòd sat commode nō uidebantur posse supſ adictæ distinctioni coniungi: nam figurarum quædam solum ornatum respiciunt, & hæ ad proprietatem ipsam pertinent, imò elegantiorem, & magis perspicuam orationem, q̃ ex ipsa proprietate deprompta uerba, faciunt: ut meritò Fab. Quintil. scripserit, Quæ bene translata sint, etiam propria dici solere. Quædam ad improprietatē penitus pertinēt, & in uitium orationis inclinant, qualis est earum maxima pars, aliæ ab usu prudentium autoritatem sumunt, nonnullæ ferè nihil à uerbis mutuantur, sed ex interpretatione uim omnem accipiunt, ueluti ut plurimum sunt Parœmiæ. Meritò igitur in ultimum librum recipiendum hunc tractatum censui, præsertim cum sic quoq; gratiorem me rem facturū hisce opinarer, qui iuris scrupulositatibus offensi, in amœniora studia diuertere desiderant: his enim hic libellus magis arridebit, qui non pauca ex humanioribus studijs contineat, quantaq; ueterum Iureconsultorum in eis diligentia fuerit, declaret. Velim tamē hi sciant, me non omnino ex Grammaticorum, aut Rhetorum declaratiōibus, sed crassiore Minerua, quod nostratibus doctoribus magis placere depræhendi, huiusmodi schemata & tropos interpretari: & sicut apud Ennium Neoptolemus Philosophari sibi ait necesse esse sed paucis, nam omnino haud placere: sic & ipsi mihi uideo cum Rhetoribus aliquantisper conuersandum esse, omnino haud placet: quòd si ipsi in hoc argumento à Grammaticorum traditionibus recesserunt, æquo animo ferre debent, si Iureconsultus eos & ipse non omnino sequar, sed aliqua consultò innouanda duxerim, quæ huic nostræ professioni magis conducere existimaui. Ex his igitur lōge frequētissima est quam μετάφοραν id est Trāslationem uocant, sine qua nec quotidianus quidem sermo cōsisteret: cum propter uocabulorum angustiam similibus plerūq; uti cogamur, uel quia proprium deficiat, uel quia translatū proprio elegantius sit: ut cū Iureconsulti adulterinam monetam, adulterinam scientiā uocant, & adulterari rationes dicunt, id est, cōturbari, uel falsò describi[a]. Sic ambulatoriam uolūtatem actionē, legis potestatem, stipulationē dicimus: sic uiā aperire, sic calcem pro fine, cunabula pro initijs plerūq; reperire est: hinc anfractus litium antiquare, id est extinguere: hinc defloratæ species, eucleatum ius, fræni temperies, nuda conuentio: sic in promptu dicimus, ad manum, in pendenti, prima facie, laquei legum: sic inhiare commodis, quod à lupis translatum est: sic Rempub. florere, dotem & donationem propter nuptias, æquis passibus ambulare, tem

a l. j. in fi. de ser. corr.

re[b], tempora largiri, causam capitalem, quæ ad statum pertinet dicimus, & si qua si- b l.fi.C.de don. an.nup.
milia, quæ nusquam in quocũq; autorum genere non occurrunt. Ab hac non multum distat quæ κατάχρησις, id est abusio dicitur, cũ omisso proprio & peculiari nomine, aliud apponimus, ut cum lex Iulia adulteriũ stuprum appellauit, generalissimo nomine usa, cum speciale crimen insequeretur, meritò Paulus lex inquit Iulia stuprum & adulterium (non promiscue, ut habent uulgati codices) sed καταχρηστικωτέρως appellat φθοράν. qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrem interfecit. Sic & Caius inter gestum & factum, inquit, καταχρηστικῶς nihil interest. Sunt qui generaliter catachresin definiãt, quæ nomẽ suum proximo accommodet. Metaphoræ quoq; affines sunt parœmiæ, de quibus ERASMVS ROTERODAMVS locupletissimum, & immortalitate dignum opus iam diu ædidit, in quo solus uidetur mihi ueteres omnes superasse: is eam sic definiuit: Parœmia est celebre dictum, scita quapiam nouitate insigne. Sunt autem in iure id genus quàmplurima adagia, quorum insigniora uir ille diligentissimus perq; elegãter explicauit: qualia sunt, Glauci & Diomedis permutatio: Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus: Non soli Atridæ uxores amant: Pecunia absq; peculio fragilis: Officere luminibus: Cum sacco adire: Manu longa, manu breui: Actum ne agas: Leonina societas: Illotis manibus: Longe lateq;: Sarcta tecta: Ruta cæsa. Cæterum quædã & nos ab eo, fortè consultò, prætermissa annotauimus: quæ quamuis non ita forsan elegantia sint, non tamen eiusmodi uisa fuerunt, ut silentio omittenda duceremus. Ea sunt: HERCVLIS CLYPEVS: in hexastico, quod Iustinianus ipsis Digestis præposuit, οἵαν ὡς Ἡρακλῆι παναίολον ἀσπίδα τεύξας. dicitur autem de re pulcherrima, & uarijs ornamentis insigni: ab Hesiodo sumptum, in opere cuius titulus ἀσπὶς, DVPONDII IVVENES: studijs tantum initiati, in prooemio, à dupondio nummo, quasi duobus assibus æstimarentur, seu à pondere dupondio, quod & stater dicitur, & τετράδραχμον, sunt enim adhuc modici ualoris, nos pupillos uulgò dicimus,

Eódem pertinent, LYTAE ET PROLYTAE: quo nomine uocantur postquam perfecti, absolutiq; in ea disciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuum, sparsim, & quasi PER SATYRAM collectum dicitur, prouerbiali schemate, à Satyra lance ex uarijs ferculis nullo ordine collatis composita. Vnde & Sallustius in Iugurtino, Quasi per Satyram sententijs exquisitis in deditionem accipitur: id est non seruato ordine, ut seniores prius sententiam rogarentur, sed uti ipsi Imperatori libuisset. Eódem pertinet quod Sabinus à Pomponio[c] Cato sui tẽ- c l.ij.de orig. iur.
poris dictus est. Sic SATVRNINVM recentiores quidam uice uersa uulgò dicunt, qui phantasticas, absurdásue opiniones in iure ciuili sectatur[d]: ab huius no- d l.j.de senat. Bal.l.j.C.de sac.sanc.eccl.
minis Saturnino, quem Vlpianus notat. πρὸς ἔπος, id est ad uerbũ, prouerbialiter Vlpianus[e] dixit, de his, qui cõgruenter interrogationi sibi factæ respondent, quod à nobis in Dispunctionibus diffusius explicatum est. Id Cicero RESPONDE- e l.de ætate.§. quod autẽ. de inter.
RE AD ROGATVM dixit, in oratione pro L. Flacco: Nunq; nobis ad rogatum respõdent, semper accusatori plusq; ad rogatum. EREMODICIVM Iurisconsulti appellant, quoties in iudicijs absente altera parte ius dicitur. Vnde qui facile, & citra contradicentem uictoria potiuntur, eremodicio potiores dici possunt. Lucianus etiam ad calumniatores transtulit. Demosthenes separatim ἐρήμην δίκην appellat. In periuros quoque prouerbiale est dictum, Vlpiano autore, προπετῶς μὴ[f] l.si diuo.in fi. de iureiur.
ὄμνυε, temere ne iura[f]: quod illis superindici solebat, cum fustium uel flagellorum ictibus subijcerentur. DVBIVS EVENTVS LITIS ex Scæuola[g] dici g l. quod debetur.de pec.

 solet,

solet,apudq́; nos ferè prouerbij loco usurpatur, apertissimamq́; habet significationem. PROBATIONES DE DOMO [h] uocantur nõ tam suspectæ quòd domestici testes non recipiantur,q̃; confessiones,& ipsius accusati rationes, cũ quis proprio ore conuincitur,& suo,quod dicitur,gladio iugulatur:quo sensu & Græcũ adagium accipi potest οἴκοθεν ὁ μάρτυς. VESPERTILIONEM appellari in iure [i] apparet eum,qui ne creditoribus satisfaciat latitet,& uespere tãtum exeat, uel rationes conturbauerit:opinor ex Aesopi fabula,qua inter cætera proditur uespertilionem cum mergo societatem nauticam contraxisse,& summersa naui, cũ uterq; decoxisset,uespertilionem non nisi noctu,metu creditorum uagari,mergũ frequenter in undas se demittere, mercimonia amissa perquirentem:ut proculdubio male sentiant qui uespillonẽ,uel uersipellem pro uespertilione legunt. Traditur & quãdoq; IACTVS RETIS [k] pro re dubia, & mera spe,qua plerumq; homines decipiũtur. A MANV quoq; uariæ parœmiæ deduci uidẽtur,ut cum dicimus, de manu in manum,& per manus tradi,& ad manum nõ habere,& extra manum dimisisse,& manus iniectionem retinuisse. Emissam quoque manum Modestinus dixit [l], pro cautiõe manu facta. Dicitur & manus pro arte,unde & manus pretium Caio [m]. DOMVM quoq; suam unicuiq; tutissimum refugiũ Caius [n] scripsit,ex notissima testudinis opinor fabula, οἶκος φίλος οἶκος ἄριστος. OMNEM fortunam in sinu meo habui [o],prouerbialiter etiam dixisse uidetur Scæuola,non solũ eo sensu quo in manu,id est potestate habere dicimus,sed etiam ut occultam, & sibi soli creditam rẽ ostenderet:unde & in sinu gaudere Ciceroni III. Thusculanarum: q̃q; uis & alio sensu alibi accipiatur. ERRONEM quoq;,frequenter uagãtem,& rebus nugatorijs tempora cõsumentem ex Vlpiano [p] dicere possumus, metaphora ab erronibus seruis ducta. Ouidius in Epistola Sapphus, Nec uos erronẽ tellure admittite nostrum. Cui non multum absimilis est,& miles qui EMANSÓR dicitur, hoc est,ut Modestinus interpretatur,qui diu uagatus,ad castra reuertitur. FELICI DIPLOMATE uti dicuntur [q],qui omnia præpropere agunt:ab his ducto prouerbio, qui cursu publico per dispositos equos omni tẽpestate cõtempta, nocte dieq́; iter agunt:quod absq; principis diplomate(tractatoriam recẽtiores Cæsares [r] appellant) facere minime concessum erat, cuius rei præter Iureconsultos Plinius quoq; ad Traianum, & Cornelius Tac.meminerunt. ἐν πλάτει quoq; frequenter Iureconsulti [s] dicunt,eo sensu quo nos,largo modo,solemus dicere, ueteres non ad liquidum appellabant, id latius à nobis Dispunctionum libro II. tractatum est. Cui significatione nõ absimile est,quod Vlpianus [t] παχυμερέστερον dixit,id est crassius & pingui Minerua:quo sensu & Aulus Gel.lib. XIIII. cap.I. utitur. PEDEM IN FOVEA HABERE, id est in periculo mortis esse.Pomponius [u] dixit his uerbis:Ego discendi cupiditate,quam solam uiuendi rationem optimã in octauum & septuagesimum annum ætatis duxi,memor sum eius sententiæ,quam dixisse fertur Iulianus, & si alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc addiscere quædam uellem. COLOR QVAESITVS dicitur [x],cũ id quod uere agimus,simulatione aliqua obtegimus,siue fraudãdæ legis gratia,siue alia ex causa id fiat: solentq́; hoc loquendi modò Iureconsulti plerũq; uti,metaphora,ut opinor, à Rhetoribus accepta, qui uerborum coloribus ueritatem plerumq; offuscant. FACTVM TRANSACTVM EST [y],de re finita,& quæ amplius in dubitationẽ deduci nõ possit.Cicer.in Catil.lib.III. atq; illud quod faciẽdum primũ fuit, factum atq; transactum est:translatione ab eo ducta,quòd finis litibus per transactiones imponatur.

h l.pen.de testi.
i l.si ita quis.de euict.
k l.si iactum.de act.emp.
l l.qdã.de pb.
m l.mulieris.§.e.
n l.pleriq;.de in ius uoc.
o l.qui testamẽtũ.de prob.
p l.quis sit.§.erronem.de ædi.ed.
q l.cõtinuus.de uerb.obl.
r C.de cur.pub.lib.xij.
s l.in summa.§.itẽ lab.de aq.plu.
t l.quã tuberonis.de pecul.
u l.apud.de fid.lib.
x l.sed Iul.ff.ad Mac.
y l.trãsacta.§.e.

natur. CONNIVENTIBVS OCVLIS Vlpianus ſcripſit[z], id eſt per diſſimulationem, cum is qui uidet, oculos interdum claudit, dum perſpicere non curat. Accurſius ſtricta iuris ciuilis ratione non inſpecta interpretatus eſt. DE PLANO[a] apud eoſdem fieri dicitur, quod facile & abſq; cauſæ cognitione conceditur: origine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores & arduas cauſas pro tribunali ſedentes cognoſcunt: ubi uero deſcenderint, in plano conſtituti, leuiora negotia decidunt. Honorius imperator LEVATO VELO[b] id fieri dixiſſe uidetur: Cum cauſæ, inquit, huiuſmodi leuato uelo cognoſcantur. Quod & ipſum prouerbiali figura non caret. IN FOLLE OFFERRE, Calliſtratus[c] intellexiſſe uidetur eum, qui ad liquidum rationes non reddit: metaphora ab his ducta, qui pecuniam intra marſupium oſtentant, ita tamen, ut nec qualis quatáue ſit agnoſcatur: unde uulgari ſermone circumfertur, in folle merces non emendas.

Illa quoque à prouerbij uſu diſſidere non uidentur, cum OMNI EXCEPTIONE MAIOREM dicimus integerrimæ fidei hominem. ISAVRICVM, pro atroci latrone, à uitio gentis. VSVRAS NAVTICAS, pro centeſimis & magnis. SPARGERE AQVAM, pro demulcere & blandiri, metaphora ab equis ducta. HVMANITVS CONTINGERE, id eſt mori. Sed & eódem pertinet, quod alibi dicitur. SITIENTIBVS agris tuis alienos irrigas[d]. AEQVA quoque LANCE dicimus, & PASSIBVS AEQVIS, de his quæ ſimilia ſunt: unde & lance una trutinare apud eoſdem reperitur. Iuſtinianus etiam κατὰ πόδα fieri dixit, quod alienis ueſtigijs inſiſtere ueteres dicere conſueuerunt, cum quis de ſuo nihil addit, ſed aliena ſolum recitat: unde & VESTIGIIS INHAERERE ductum eſt. Vſurpatur eiuſdem Imperatoris exemplo[e], de re quæ amplius in uſu non ſit, ut AB AVLA RECESSISSE dicamus, translatione ab emeritis Palatinis iudicibus accepta. Idem quoque prouerbialiter loquutus uidetur, cum ſub finem Inſtitutionum, Sufficiat, inquit, hæc ſummo digito, & quaſi per indicem tetigiſſe: ubi Accurſius indicem digitum intelligit: ego poſſe etiam de tabula, ſeu ut Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed & Gratianus[f] EMENDICATA SVFFRAGIA appellauit, quæ leuiter cauſam adiuuant, ut potentium commendationes, & Ciuitatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoque Gordianus dixit[g], NOXA CAPVT SEQVITVR: quoniam ut Marcus Cato ait, nequiter factum ſemper durat, & reum comitatur. Sic & Ouidius: Pœna poteſt demi, culpa perennis erit. Sed & Conſtantius Imp.[g] SVO MARTE, inquit, cauſæ diſcurrant: id eſt, ſuis uiribus, non autem aliunde accerſitis adminiculis. In iure quoq; pontificio eiuſdem monetæ pleraq; leguntur, quorum aliqua referre non omnino extra rem erit, qualia ſunt: COLLYRIO uno omnibus morbis mederi[h]. FACIBVS ſolem adiuuare[i]: quod de ſuperuacuis & abſurdis dici conſueuit. FALCEM in alienã meſſem mittere[k]: de cognitionem, quæ ad alios pertinet, ſibi arrogantibus. PARIES DEALBATVS, ex Actis Apoſt. pro diſſimulatore, & fœdo homine[l]. LABYRINTHVS, de re confuſa & inexplicabili, unde Labyrinthus erroris[m]. MARGARITAE ante porcos. ALTARE ſpoliat, ut aliud operiat. MINGERE ad parietem. Mus in pera. Serpens in ſinu[m]. Fruſtatim lupus comedit agnũ[n]. Malus choraules bonus ſymphoniacus[o], & ſi qua ſimilia. Cæterũ & uulgò ex Accurſio recentioribusq; interpretibus quædam nobis in uſu ſunt, non omnino indecora, ut quibus ſola uetuſta-

tis opi

z l. iiij. de manumiſſ.
a l. ne quicquã. §. de plano. de off. pro.
b l. pen. C. de naufr. lib. xj.
c l. cũ ſeruus. de cond. & de.
d l. præſes. C. de ſer.
e l. ne in arb. C. de arb.
f l. ſinguli. C. de accuſ.
g l. licet. C. an ſer. ex del.
g l. j. C. ne lic. pot.
h 29. diſt. neceſſe.
i 6. q. j. ſi oĩa.
k Cle. uenerabili. de elect.
l 23. q. j. paratus.
m 29. diſt. §. j.
m c. etſi. de iudæis.
n §. quia ergo. 13. q. j.
o 16. q. j. legi.

tis opinio desit, cætera quæ prouerbio necessaria sunt, abunde supersint: ut cum de re difficili, AFRICANI LEGEM dicimus [n], quòd huius Iureconsulti responsa, quæ passim in corpore leguntur, obscura sint, & interpretatione indigeant. QVID AD RHOMBVM [o]? de his quæ ad collationem admitti non debent, uel nihil ad rem propositam faciũt: uidetur à pisce rhombo optimi saporis deductum, cuius cognitionem ex Iuuenalis carmine habuit Accursius. REM non nouam aggredi [p], De his, qui uxores uetulas accipiũt, obiectum risus causa ab auditoribus Bulgaro, cum huiusmodi uxorem duxisset, & mane constitutionem, cuius initium illis uerbis conceptum erat, auspicaretur. OB solum punctum caruit Robertus Asello [q]: Ortum ex historia, quam Alber. Rosc. recenset. Robertus opulẽti sacerdotij, cui asinus nomen, ut uocant, Abbas erat: cæterum auarus, & inhospitalis: quapropter carmen, quod pro foribus monasterij proscriptum erat, commutato puncto inuertit, Porta patens esto nulli: claudaris honesto. Id cum Pontifex Romanus resciuisset, sacerdotio hominem priuauit: unde in fabulam uulgi transijt, prouerbialeq; carmen ortũ, de modico momẽto, rem magnam amittentibus, OVA hodie præstant, quos lux det crastina pullis [r]: Vulgare carmẽ repræsentatiõis utilitatem aduersus procrastinatores ostẽdens, quale est apud Plautum, Nihili coactio, in Aulularia. Sunt Coactores qui in iure Collectarij dicuntur [s], hi in auctionibus reliqua publicanorũ solent emere, quæ illi uel ob grauiores curas, uel ob debitorum procrastinationẽ nequiuerunt exigere: ueneunt autem huiusmodi nomina, cũ mala sint, modico precio, quod usu etiamnũ uidemus. Horat. Si præco paruas aut ut fuit ipse coactor Mercedes sequerer. Meminit & Suet. in Vesp. itemq; Seneca. CVI aduenit unũ nõ aduenit solum [t]: prouerbialiter dixit Accursius, quòd uno ex malo plura consequantur, unde & Poëtis CATENATI labores dicti. DOMINVS cum rogat præcipit [u], & id habet apertam significationem. QVALIS ueruex, talis offa [x]: uidetur nõ absimilis significationis esse illi, Similes habent labra lactucas: cum par pari refertur. ASINVS ASINVM NON PRAENDIT [y], de æmulatione, quæ inter æquales est, cum alteri quis cedere negat, quia paris fuerit cum eo cõditionis. HEBRAEVS NIHIL HEBRAEO, CATILINA CETHEGO [z]: cum idcirco alteri quis obijcere aliquid criminis nequit, quòd & ipse eodem laboret morbo: nõ absimile illud Iuuenalis carmẽ, Clodius accuset mæchos, Catilina Cethegũ. Tempore quisq; duos lepores sectatur eodẽ [a], Aut neutrum, aut certe nõ capit ille duos. Vulgatũ carmẽ, illi Ouidiano nõ diffidens, Pectora nostra duas nõ admittẽtia curas. Nec item illi Palladæ in Epigr. γεύόμενος πάντων οὐδὲν ἔχεις ἴδιον. Omnia qui gustas nil proprij sed habes. TANTI offa quanti panis intinctus [b], de his quæ diuersa existimãtur cũ eadem effectu sint. Citant & prouerbij nomine ab Accursio Ouid. illi uersus, Fertilior seges est alienis semper in agris, Vicinumq; pecus grãdius uber habet. Sicut & ab Iasone [c] illud Vergilianum, Apparent rari nantes in gurgite uasto, in materia difficili & latissima, ad quã tamen extricandam pauci interpretes accesserint. Sed & Picus quoties Bartolũ aut alium magni nominis doctorem incesseret, solebat hoc Ouid. afferre, A cane nõ magno sæpe tenetur aper. REVOLVTO MANTELLO, ex uulgari sermone dixit Accursius [d], cũ contrarijs exceptionibus qs aduersus diuersos utitur, ab his ducta metaphora, qui ut scenæ seruiant, mutant pallium. Et hæc quidẽ quod ad parœmiam attinet satis & super, ne de fece (quod ille inquit) haurire uidear. Ad reliquas igitur figuras transeundum. APOSIOPESIS, id est reticẽtia, apud nos est: cum

n Ias. l. quæ dotis sol. mat.
o gl. auth. licet. C. de nat. lib.
p gl. l. rẽ nõ nouã. C. de iudi.
q Alb. indict. punctus.
r l. cum hi. de transf.
s l. quisquis. C. si cer. pet.
t gl. in auth. ut iud. sine quo. uerb. illicito.
u glo. l. j. quod iussu.
x gl. l. qd' in hæredẽ. §. eligere. de tribut.
y gl. l. j. §. ueteres. de acqui. pos.
z gl. l. quoniã. C. de iudæ.
a gl. l. nemo. C. de asseß.
b Ias. l. quæ extrinsecus. de uerb. obl.
c Ias. l. re coniũcti. de leg. 3.
d glos. l. pap. §. sed nec imp. ff. de inof. test.

est:cum tacemus,quod dicendum erat,sed ita tamē,ut subintelligi possit.Hæc apud oratores habet affectum uel iræ,uel solicitudinis,uel id genus similē, apud nos non item:quare quoties Iurecōsultus quæstionē refert,nec expresse decidit,si affirmatiue thema proponit,censetur etiam affirmatiue decidere:si negatiue, cēsetur & negatiue respōdisse[e]. Ενδιαδύω, quotiēs ex duobus unum dicitur,ut Pateris libabat & auro, id est pateris aureis. Sic Scæuola[f]: Semissem patrimonij & portionis restituant, id est patrimonij in portiones diuisi. Sic Iustinianus, Exigat quod legitime, uel quod pacto debetur,id est legitimo pacto.Cui non absimile,cum lex, Arguamus,inquit, id est arguendo conuincamus[g]. PROLEPSIS, quædam anticipatio, quæ fit ex mēte defuncti,credentis id aliquo tempore futurum,quod prius acciderat: unde dicitur posthumus,etiam qui uiuo testatore post testamentum natus est[h], Cui non absimile,cum insulam appellamus,quæ amplius non est,sed fuit.Sed & ex destinatione animi nomen attribuitur:cum dos dicitur,quæ uere dos non fuit[i], sed destinatione tantum:& cum uenderes,interpretamur, id est uendere uelles[k]. Cæterum & quandoque diuersas res præcedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, quod Zeugmatis genus est,ut cum dicimus,uxori uestem,ornamēta, mundum, aurum, argētum,quod eius causa paratum esset,omne lego[l]: intelligitur legata etiam uestis eius causa non parata. ANTONOMASIA est,cum ius ciuile Romanorū appellamus,per excellentiam[m] κατ᾽ ἐξοχὴν. Sic Vrbs absolute pro Roma:quæ & quandoque urbs æterna dicitur[n]. Ausonius, Vrbis ab æternæ deductā rege Quirino:ut errent qui ibi Hectoreæ legunt. SYNECDOCHE, cum pars pro toto: lego portionem domus in qua consueuimus morari[o],intelligitur etiam de tota, nam & plerumq; de parte ad totum in iure ratiocinamur. Huc pertinet etiam, cum totum pro singulis sui partibus ponimus[p],ut quo anno,pro qua anni portione,pro tempore, id est pro quacunque temporis parte:sic & eodem die dicimus, pro eius diei quacunq; parte. PROTHESIS, ut cum dicimus de dote prælegata:præ abundat[q]. HISTEROLOGIA, conuersus ordo,ut cum Iureconsultus prius determinat secundam quæstionem quàm primam[r]: dicitur etiam histeron proteron. SYNCOPA, cum de medio tollitur,ut hæres meus dare damas esto,id est damnatus,alij tamen damnes legunt, ea ratione qua & copes dicitur copiosus. Sed ego ueterem lectionem magis probo. LYPTOTE, id est defectiua,cum minus dicimus plus intelligimus, ut cum Scæuola interrogatus[s], de eo quem mater in actis professa erat ex alio quàm ex marito sibi natum, respōdit ueritati locum superfore, intellexit enim non stari dicto matris, & præsumi filium mariti,si in domo uicinis scientibus natus sit: idem est cum non ademit legatum dicimus[t], id est dedit. Eius contraria, AVXESIS, id est augmentatiua,ut cum Papin.[u] Huius, inquit, rei fortissimum argumentū est,cum loqueretur de argumento à contrario sensu,quod tamen plerumq; subuertitur: sic & quandoque euidentissimum dicitur,quod solis coniecturis constat[x]. PLEONASMOS, cum dictio abundat, ut cum quis dicit, se oculo uidisse monachum[y], cui non multum apud Grammaticos dessidet PARELCON, que est superflua uocis additio: sed apud nos frequentior est, quæ græce περιεργία dici potest,id est, ut ita dicam, otiositas: cum aliqua dictio uel etiam clausula additur, quæ minime ad rem de qua agitur, necessaria sit, ita ut etiam si ea desit,nihilominus idem iuris fuerit cōstituendum[z]: & propterea uulgò solet dici,ex uerbis facti narratiuis enuntiatiuis ue non sumi argumentum[a], nisi in eis specialiter lex decisionem suam constituat.Huc pertinent Vlp.uerba[b], quod ait lex

e l.cū fundus.§.seruum.si cer.pet.
f l.Lucius.§.Caio.ad S.C.Treb.
g l.iij.§.possumus.naut.caup.
h l. iij.§.j.de iniust.rup.
i l.si seruo.ff.de iur.dot.
k l.si rē.§.si cū mihi.de præscrip.uer.
l l.hæres.§.uxori.de leg.iij.
m §.sed ius.Insti.de iur.nat.
n l.j.C.de suar.lib.xj.
o l.uxori.ī pri.de leg.iij.
p l.quæ de tota.de rei uen.
q gl.in rubri.de dot.præl.
r l.iij.§.labeo.de incend.
s l.fi.de prob.
t l.legata.de adi.leg.
u l.j.de off.eius.
x l.si constante sol.mat.
y 20.q.iij.præsens.
z l.q Romæ.§.Callimachus.
a glo.in.l.j.C.qn̄ nō pet.
b l.quod ait lex.de adult.

lex cum filia adulterum depræhenderit otiosum nõ est,uoluit enim in ipsa turpitudine depræhendi:quod Solon & Draco dicunt, ἄῤῥητα ἐν ἀῤῥήτοις ἔχοντα id est, obscœna in obscœnis habentẽ:ueteres tamen codices ἐν ἔργῳ castigatius habent.Intelligit Vlpianus otiosum,id est (ut nos nõ satis eleganter solemus dicere) non sine mysterio: quo sensu & Fab.Quintil.frequẽter utitur. Plinius ad Traianum,itemq́ Scæuola[c] otiosam pecuniam dixit repositam,ex qua quis lucrum non faceret, aliquando etiã uacua dicitur[d]. EPANODOSIS est quædam correctio,ut cum dicimus[e], Stichus imò Pamphilus liber esto. CAVILLATIO, cum quis sciẽter falso argumento utitur[g],aut uerba captat:nam,ut inquit Cicero oratione pro Au. Cecinna. sermo hercle familiaris,& quotidianus,non cohærebit,si uerba inter nos aucupabimur:deniq; imperiũ domesticum nullũ erit,si seruulis hoc nostris cõcesserimus, ut ad uerba nobis obediant,nõ ad id,quod ex uerbis intelligi possit,obtẽperent.Extat & facetus Aesopi mythologi iocus,qui simulans domini iussis parere,unicã lentem emit, cũ ille indefinite lẽtem emi mandasset. Quintilianus metaphoræ speciem esse arbitratur, cũ indefinita pro uniuersali , singulare pro plurali ponitur. HYPERBOLE, excessus,ut cũ lex probationes luce clariores requirit[h] uel momẽto fieri iubet,quod satis est si nullo extraneo actu intereueniẽte fiat[i].Item cũ Antonius Imperator se totius mũdi dominum dixit[k],qui nec Persis,nec Scythis,neq; Sarmatis unq; imperauerit.Eódem pertinet & Constantij cõstitutio[l],Qui aderant,inquit,fabricẽses nostram æternitatẽ,quam hyperbolen Amianus Marcellinus historiæ lib. XV. irridet.Fit quãdoq; hyperbole etiam diminutionis causa,ut cũ locationem dicimus uno nummo fieri,uel cũ fundum appellamus palmũ terræ,cuius rei Accursius meminit[m]:& hac ratione dicit constitutũ,ne stipulatio fundi in genere ualeat,quia dando palmum terræ debitor liberaretur,uiderat opinor ipse Accursius Ciceronis carmen in ioculari libello, Fundum Varro uocat,quẽ possim mittere funda,Ni tamẽ exciderit,qua caua funda patet. Hyperboles exemplum est etiam in cõtractibus,ut cum equi uẽditor eum commendans dicit,meliorem esse equum,qui sit in Italia:huiusmodi enim generalitas tanq; ὑπερβολικῶς dicta nõ obligat,idq́ plerisq; uidetur.

Est & ANAPHORA id est relatio,cuius uaria exempla in iure habemus, cũ & ipsa uarijs modis fiat,quandoq; enim fit relatio ad eandem dictionem in principio orationis[n],quandoq; non fit ad dictionem,sed ad tempus,ut cum lex dicit[o], nepotes post aui mortem conceptos,illis cognatos dici non proprie,sed ἀναφορικῶς, quandoq; alijs modis. Est & EPANALEPSIS, cum maiore significatione facta repetitio[p],quam simpliciter nos geminationem dicimus , & multi effectus est, siue clausulam geminatam dicamus,siue solam uocem,ut si princeps iudici dicat, tu tu cognoscas,non demandabit alij causam,ut Baldus putauit[q].Illud non dubium,geminationem ex interuallo factam,maiorem uim habere,quod & communiter proditum est[r]. Est & alia geminationis species,quæ in uitiũ transit, & nullius effectus est,ut PERISSOLOGIA, id est uerborũ adiectio superflua,quam & Conculcationem nostrates uocant[s], cuius quoq; exẽpla plurima in Iustiniani Authenticis habemus. Vlpianus[t] , uitium morbumq́ ædiles dixerunt , tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλου. id etiam à Grammaticts τὸ αὐτὸ dicitur. Quãdoq; eorumdem uerborũ inducitur repetitio,quæ BATTOLOGIA est, cuius exmplum apud Ouidiũ Metamorph.lib. II. Et me mihi perfide prodis,Me mihi prodis ait. Quandoq; huiusmodi geminatio diuersam significationem inducit[u],ut cũ dicimus, qualis qualis,pro qualiscunq;:ubi ubi,pro ubicunq;. Est & quæ NVGATIO dicitur,

c l.qui semisses. de usur.
d l.qntus depo.
e l.stichus. de mat.test.
g l.j.de reg. cat.
h l.fi.C.de pb.
i d.l.cõtinuus.
k l. deprecatio. ad l.rhod.
l l.ij.C.d'fabr. l.ci.
m l.cũ post.§. gener.de iur. dot.
n l.ij.in prin.C. de off.præf. præt.
o l. item.de suis & leg.
p l.balista.ad Treb.
q Bald.c.fin.de off.deleg.
r Ias.l.j.col.8. de off.eius.
s glos.l.lecta.si cer.pet.
t l.j.de ædil.ed.
u l.gerit.de acq.hære.

citur[x],cum quis uerbis quidẽ aliquid dicere uidetur,efficitur uero nihil: ut cum creditor alienationi pignoris conſentit,ſaluo iure ſuo. Eſt etiam PARALLEGE quæ per literarum tranſmutationem fit,ut in eo,qui cum Cratinum ſeruum ſolum haberet,Cratiſto libertatem legauit[y]: ualet enim legatũ. Cui non abſimile quod dicitur de eo,qui monumentum inſtar illius,quod erat Pub. Septimij Demetrij fieri iuſſerat,cum ſolum reperiretur,quod erat Pub.Septimij Damæ[z]. Eſt & ſubauditio,qua ſæpe Iureconſultus uel taxatiuam uel augmentatiuam dictionem ſubintelligit: in taxatiua exẽplum eſt apud Venuleium[a], cum morbum ſonticum dixit,qui perpetuus noceret,non qui tempore finiretur,ſubauditur tãtum.Sed quid ſi ex tempore cum antiquis codicibus legas,id eſt ſtatim? Melius itaq; Vlpianus,furti actionem[b] non dominus rei ſurreptæ, ſed & ipſe habet, intelligitur enim non dominus tantum.Sic Cicero lib.de officijs II. eam orationẽ ſuſceptam dicit,non de filio,ſed de toto genere: ſubauditur de filio tantum. Augumentatiuæ exemplũ eſt apud eundem Vlp.[c] dum ſcripſit,Si duo filij in poteſtate patris ſunt, eorum munera patrem non ſubire: intelligitur enim,maxime ſi in poteſtate, nam nec emancipatorum quidem ſubit.Idem apud Calliſtratum[d]: Scio,inquit, propter rem minimam quemq; non reſtitui,ſi maiori rei præiudicetur: ſubauditur maxime. Eſt & AMPHIBOLOGIA cum ambiguitas oritur, uel ex ſingulis uocibus, uel ex coniunctis, de qua elegantiſſime per Fab. Quintil.lib. VII. noſtri Iureconſulti ſub rubrica de rebus dubijs pleraq; attigere.Huic affinis eſt & ille locus, quem Tractatum ueteres dixerunt[e]: fit,quoties quicquid conſtituerimus uerum eſſe,falſum reperitur,eódem etiam pertinent quæ perplexa dicuntur,quorum exemplum & in ſucceſſionibus,& in ſtipulationibus habemus[f]. Eſt & τμῆσις, id eſt ſectio,cum uox in duas partes diuiditur: ut cum lex iubet[g], ſatis poſſeſſorem dare, uel cum uſu hominem cepiſſe ait, id eſt ſatiſdare,& uſucepiſſe[h]. Eſt & DIALYTON, cum ſine cõiunctione aliqua clauſula conficitur,noſtri appellant ſolutam orationem[i]: figura non ſolum nobis cum Grammaticis communis,ſed etiam cum Rhetoribus. Eſt & quandoque IRONIAM reperire,cum uerba oppoſitum eius indicant,quod nos re uera ſentimus: Latini etiam Diſſimulationem uocant,ut cum lex Pater,inquit,filium exhæredauit[k], maximam ſcilicet ad illum affectionem oſtendens. Videtur & quandoq; Iureconſultus per Oximorum ſeu Gryphum,qui ænigmatis eſt ſpecies,uoluiſſe lectorem morari: ut cum dixit[l],ante diem X. calendarum,& poſt diem X. calendarum: utroq; ſermone XI. dies ſignificatur, quod loco ſuo explicaturus ſum. Eſt etiam παρυπόνοια, cum præter expectationem aliquid reſpondetur, ut promittis centum? tu reſpondes,arma uirumq; cano[m]: eius exẽpla apud Ariſtophanem pleraq;. Sed & Plautus in Aſin. Ad pedes quando alligatus es,æquum centupondium,ubi manus manicæ complexæ ſunt,atq; adductæ ad trabem,nec dependens, nec propendẽs,quin malus nequamq; ſis: hæc enim uerba,quin malus,nequamq; ſis,ſunt per παρυπόνοιαν dicta.Non multum illi abſimilis ἀπόνοια, cum à propoſito quis cadit, hoc eſt ἀπὸ νοῦ. Malum eſt,inquit Auguſtinus,cadere à propoſito[n], ſed peius ſimulare propoſitum. In id uitium incidiſſe uidetur Modeſtinus, dum ſub rubrica de pignoratitia actione.C.Seium quem prius creditorem appellauerat,debitorem dicit: ſi tamen fidelia ſunt exẽplaria. Eſt & TRACTVS, cum uerbo utimur,quod non ſolum ad præſens tempus refertur, ſed futurum quoq; comprææhendit, quod Iureconſulti ſolent παρατατικῶς dicere[o],id eſt cũ extenſione, unde apud Græcos præteriti imperfecti nomen. Vlpianus Si inteſtatus mortuus eſſet[p], παρατατικῶς non ad

x glo.l. ſi debitor. §.j. qb. mod.pig.
y l. q habebat. de fid.lib.
z l. ĩ teſtamẽto. de cõd.& de.
a l.ſi.ff.d'ædil. edi.
b l.j.furti adu. naut.
c l.iij.§.fin.de mun.
d l.ſcio.de in int.reſt.
e l.q̃ ccce.ad.l. fal.
f l. æquiſſi. ad Tertul.l. ſi titij.de uerb.
g l.quod ſi ſpeciali. de min.
h l.ſi poſt acce. de iudi.
i l.ſæpe.j.eo.
k l.cũ quidã.C. de lega.
l l.amiculus. j.eo.
m l. quæ extrinſecus.de uerb.
n 12.q.j.certe.
o l.Cdius.de pig.act.
p l.j.unde leg.

mortis tempus referuntur. Sed & alibi hæc uerba, neq; defenderetur[q], πραγματικῶς scripta sunt, ut neq; sufficiat unquam defendisse, si non duret defensio, neq; obsit si nũc offeratur. Qua ratione, egerit, quandoq; interpretamur, id est agere perseuerauerit.

Est & δύναμις, quæ & possibilitas. Sabinus[r]. Qui à fideiussione petit, τῇ δυνάμει, à reo petit: nam & pleraq; uerba, quæ effectum significant, ad potentiam solum referuntur: ut cum lex dicit, Si aqua pluuia noceat, id est nocere possit[s]. Sic, committũt se partes prætori[t], id est, committere possunt. Sic, competit, id est cõpetere poterit[u]. Sic finitum dicitur, quod finiri potuit[x]. Is quoq; modus loquendi ad figuram pertinet, cum præsumptum pro uero ponitur: ut, magnum damnum non est in mora modici temporis[y], id est esse non præsumitur. Et, natus in domo uicinis scientibus, est filius, id est esse præsumitur. Et ratio est, quoniam præsumptio pro ueritate in iure accipitur[z]. Sed & quandoq; id appellamus eo nomine, quo prima fronte uidetur, licet eiusmodi non sit: ut cum lex accusatum arbitrio iudicis[a], pro innocẽtia personæ remittit. Intelligitur enim prima facie innocentem, licet discussa causa reus appareat. Sic & quandoq; ab eo quod fieri debet, quis nomẽ accipit: ut cum dicimus, intelligo, id est intelligere debeo[b]. Appellauit propter uiolentiam iudicis[c] id est appellare debuit. ALLEGORIAM autem non temere apud Iurecõsultos reperies, cum enim perpetua & remota sit translatio, apud nos in usu esse nequit, qui ex uerbis uoluntatem coniicimus: alioquin quot capita tot essent sentẽtiæ, uerumq; id carmen faceremus, quod à Iasone audiui, cum de recẽtioris cuiusdam in tractatum de pactis interpretationibus sententiam rogatus esset. Campana[d] sonat, phantasticus quod somniat. Sunt tamen qui huc trahant cum Iureconsultus ait[e], imperium est gladij potestas: nec enim de fabrili gladio materialiter, ut ita loquar, dicitur, sed ἀλληγορικῶς de iure puniendi facinorosos homines. SOLOECISMVS quoq; raro occurrit, tametsi sunt qui à Solone legumlatore dictũ putent, quod is in legibus suis pingui minerua loquutus sit, nostri enim autores puri sermonis obseruãtissimi fuere, nisi quis solœcum putet, cũ dixit Vlpianus[f]. Si quis in graui ualetudine affectus: præpositio enim abundat. Cunq; Caius teneri uẽditorem ad interesse dixit[g], cum in id quod interest dicendum fuisset. Sed excusatur exẽplo Græci sermonis: sicut & Persius, Nostrum istud uiuere triste. Et Verg. Donat habere uiro. Quod & Fab. Quintil. annotauit. Est & solœci species, quam ἀντίπτωσιν dicere possumus, cum casus pro casu ponitur, ut eam quam frater instituit[h], nihil prohibet fidei cõmissam peti: pro ab ea qua. Cui similis ἀλλόθετα, cum numerus pro numero ponitur, cuius exemplum nõ raro occurrit. BARBARISMVS uero procul omnino abest, tametsi uulgari consuetudini non parum tribuisse Iureconsultos appareat, ut cum Liberum pro filio singulari numero dixerunt[k]: & exorcisare cãtaminibus mederi, ex uulgari impostorum uerbo: & denaria neutro genere[m], sed utrumq; à Græco acceptum est. Quapropter & in Modestini responsis de excusatione tutorum, & in Iustiniani authenticis non spectandam Latinitatem faterer, quandoquidem eos constat Græce scripsisse, eorumq; libros in latinum sermonem ab homine uersos, qui nec Græce, nec Latine sciuerit. Laurẽtius tamen Valla, ut maximæ uir doctrinæ, ita & supra uires suas audax, nec à Iurecõsultis quidem temperauit, quo minus illis diem diceret, & de uerborum quorundã significatione, ceu Latinæ maiestatis læsæ, reos faceret, cuius accusatiõis nouem & uiginti capita breuiter ego cõfutanda duxi: tum ut tantam eius arrogantiam nescio, certe φιλαυτίαν, aliquatenus retunderẽ: tum ut hi literatores non esse temere à nostris recedendum cognoscerent, & ueriora à Iurecõsul

q l. iij. ex quib. cau. in pos.
r l. aduersus. de arb.
s l. j. in prin. de aq. pl.
t l. j. §. et post. de op. no.
u l. si qs prioris in princ. C. de sec. nup.
x l. j. C. de pœnis.
y l. si debitori. de iudi.
z l. fi. de prob.
a l. j. de cust. re.
b 22. q. 5. quæcunq;.
c l. j. §. si ipsius qñ ap. sit.
d l. pcluis.
e l. imperiũ. de iur. om. iu.
f l. 5. ad Syll.
g l. qđ sæpe. in fi. de cõtrah. emp.
h l. eam quã. C. de fideicom.
i l. qui cũ tutoribus. in fi. de transf.
k l. ius agnationis. ff. de pac.
l l. j. de uar. cog.
m l. publia. dep.

reconsultis, etiam in alienis professionibus tradi, q̃ ipsemet Valla, alioquin Grammaticorum præstantissimus, in propria arte commentari potuerit. Primo Iustiniani sententiam non approbat, noxam appellãtis ipsum quoq; serui corpus quod nocet, noxiam uero maleficium: qua in re & Beroaldum sectatorem habuit. Ego apud ueteres Noxam à nocendo dictam inuenio, unde præter pœnam etiam Nocumentum significare. Ouid. Sine noxa luce bibuntur. Meritò ergo seruus qui nocuit, noxa dici potest: sicut & ἄτη illa Homerica, noxa appellatur. Noxia uero ipsa est culpa, seu maleficium. Plaut. Bacch. Sat sic suspectus sum cum careo noxia. M. Manil. Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Vnde meritò Seruius Vergilium noxam pro noxia dixisse scripsit: Vnius ob noxam: quo exemplo & alij ueteres sæpius utuntur, quod & alibi attingam. Secundo Iustinianum irridet, qui testamentum dixerit, testationem mentis esse, autoritateq; Gellij nititur, alioquin & ornamentum, uestimentum, pauimentum, idq; genus similia, à mente deducerentur. Respondeo, non etymologiam ibi Iustinianus adducit, sed allusionẽ, qualem Grammatici paronomasian, Rhetores parison habent, solumq; in ea nominis conformitas spectatur: quod & Fab. Quintil. non latuit, cum non ad originem uocis, sed ad soni similitudinem referatur, ut hoc casu eo melior fuit allusio, quòd ueritatẽ etiam respicit, in testamentis enim mens potissimum dominatur. Tertio negare uidetur mulieris appellatione uirginem contineri, quod Caius affirmauerat: at ego idem aio, cum ad sexum hæc uox refertur, quãdoquidem nec etymologia repugnat: cum Lactantio autore à mollicie mulier dicatur. Quarto aduersari Martianum Vlpiano ait, quòd ille munus recte dici, quodcunq; donum sit, hic donum generis nomẽ, munus speciei asseruerit: sed difficillima non est resolutio, cum munus generaliter acceptum, etiam officia & onera comprehendat, tum etiam quamcũq; largitionem significet, siue cum causa siue absq; causa, at si specialiter pro largitione tantum ponatur, tunc largitionem cum causa. Nec mirum est eandem uocem & specialiter & generaliter accipi, ut in Iurisdictione adoptioneq; dicimus, quam rem, sicut & alias plerasq; alibi, nimirum locis suis, diffusius tractabo. Quinto Vlpiani sententiam confutat, peculium pusillam pecuniam appellantis, confingitq; absq; aliquo autore peculium id esse, quod quis industria sua lucratur: at aliter ex autoribus dicẽdum est, qui peculium patrimonium testatoris appellant: quia olim cẽsus Romanorum in pecore erat, unde & pecunia dicta; cæterum quoniam diminutiua forma peculium profertur, pro parte census accipi cœptũ est, qualem seruis domini cõcedunt, qualemq; filijfamilias à patre separatim habent: addit & Celsus, ex cõsuetudine rusticorum senum sic eam partem patrimonij dici, quam quis in numerato, & ad casus repentinos repositam habet: Græci thesaurum dicũt, quòd reposita sit εἰς αὔριον, id est in crastinum, seu futurum tempus fruenda: unde & θησαυρίζειν reponere est. Sexto in Modestinum inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare, ridiculumq; & imperitum eum asserit, qui substantiam rei definire uolens, de qualitate disseruerit: at ego Valla respondeo, quod alij obijcis uitium, id tibi est, qui nescis ueteres possessionem appellasse fundum per usucapionẽ acquisitum, quo casu non iure dominij in eius usu defendimur, sed autoritate legis: atq; ita in lege XII. tabul. accipi, Festus quoq; Pomp. autor est. Vnde apparet, non qualitatem, sed substantiam à Modestino definiri: quod in eius responsi declaratione infra latius ostendetur. Septimo in Nouali uisus est à Paulo dissentire, dũ terram proscissam esse, quæ anno cesset, Paulus ait: Valla etiam Nouale dici, aruum nuper, &

n l. plebs. §. fin. j. eo.

cum magna cura, ad culturam redactum: sed & id opinor non negasset Paulus.
Octauo Librum interpretatur partem operis, utputa XII. sunt libri Aeneidos, Volumẽ uero minus esse libro, ex Plinij autoritate, Qui tres, inquit, libri sunt in sex uolumina propter amplitudinem diuisi: & ideo Vlpiani sententiam confutat, qui, Si centum, inquit, libri legati sint, centum uolumina ei dabimus, non centum quae quis ingenio suo metitus est, ut Homeri XLVIII. Sed sciendum est, non de significatione uerbi agere Vlpianum, sed de mẽte defuncti: quam nemo est tam à naturali ratione abhorrens, qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpianus credidit: quòd si in modo loquendi eum Valla reprobat, recte Iurecõsultum loquutum assero, & quid sibi uellet nesciuisse Vallam: siquidem solebant Veteres in pugillaribus scribere, quos inuolutos, & duobus inclusos umbelicis manu gestabant, unde & enchiridia Graecis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione uolumina: fiebant autem non secundum librorum distinctionem, sed secundum gestantis commoditatem, quod satis Plinius ipse ostendit. Cum igitur Vlpianus non de diuisione librorum ab autore facta, legatum illud ex mente testatoris intelligeret, sed ex diuisione, quam testator in concinnando unicoq; corpori cõglutinando fecerat, dixit XLVIII. libros, id est unum Homeri uolumen, pro libro accipiendos, nimirum uoluminis uoce metaphoricos usus, ut sicut unum corpus in pugillaribus, etiam non obseruata autoris in libros diuisione, uolumen dicitur: ita in codicibus, cum asserculis tabellisúe concinnatis unum corpus etiam uolumẽ dicitur, cum nec etymologia repugnet, unica enim inuolutione constat: quòd si probatur Vergilij Valerijq; Max. loquutio, qui uolumen in cauda serpentis dixerunt, quanto magis probandus est Iureconsulti sermo, propter maiorem rei affinitatem longe clarior, cum & Cicero librum pro corpore accepisse uideatur, Epistolarum ad Quint. fratrem libro II. Sed utros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosq; nescio. Nono probrum & opprobrium Vlpianus idem est inquit: Valla Probrum ipsum dedecus esse, Opprobrium dedecoris exprobrationem, nõ tamen negat & apud Ciceronem ad Att. & apud Liuium probrum etiam pro ipsa dedecoris exprobratione poni: unde satis defenditur Vlpianus, qui non generalem definitionem horum uerborum posuit, sed in edicto praetoris declarauit idem significare.
Decimo Modestinum insectatur, qui adulterium in nuptam committi, stuprum in uiduam, uirginem, puerúmue scripsit: nam existimat Valla, etiam adulteriũ stuprum dici posse autoritate Quintiliani. Sed ut ego non negauerim generalius esse stupri nomen, ut quod à turpitudine dicatur, unde & Plautus Amphitr. Stupri dedecoris à uiro argutam meo: ita Modestini uerba nõ recte intellecta affirmauerim, cum enim concubitus cum nupta speciale adulterij nomen habeat, non fuisset satis generali stupri uoce uti, id enim proprie dicitur, quod peculiari, & sibi tantum conuenienti uoce appellatur, unde & Propriũ pro peculiari doctiores accipiunt, Verg. Hunc mihi da proprium uirgo sata nocte laborem. Quintilianus quoq; optime id propriũ interpretatur, quo nihil inueniri potest significantius. Qua ratione & Vndecimum accusationis caput non consistit, dum Paulum damnat, qui parẽtes usq; ad tritauos proprio uocabulo dici asseruit, ulteriores uerò maiorum appellatione contineri: nam quis etiam maior dicatur pater, auus, proauus: tamen hoc non est proprio, id est ipsis tantum conuenienti nomine, sed generali: Iureconsultus autem de proprio uocabulo agit. Duodecimo Vlpianum improbat, qui dixerit non dubium esse, quin stragula uestis sit omne pallium, sed incidit Valla in deprauatos codices:

dices: Vlpianus enim non omne pallium, sed omne περίστρωμα scripsit: certissimum autem est Græce sic dici omne quod insternitur, & circum iniiciatur. Decimotertio Offilij differentiam damnat, qui Verberare, dixit, est cum dolore cædere, Pulsare sine dolore, aitque uerberare potius esse cũ uerbere, seu flagello cædere, pulsare cũ graui & uehementi ictu. Sed profecto Iureconsultum non latuit, uerberare à uerbere, flagello, seu ferula dici, ut qui alibi attestatus sit, uerberasse abusiue dici, & eũ qui pugnis cæciderit, sed in lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, quæ actionẽ iniuriarum ei dabat, qui se pulsatum uerberatúm ue diceret, non potuit alia capi interpretatio: si enim Vallam sequeremur, qui sine graui impetu saxo percuteret, uerbis legis non cõtineretur, quia saxo, non diceretur uerberasse quia sine impetu, nõ pulsasset: quæ sententia oppido quàm futilis est. Meritò Iureconsultus maluit uerberare cũ dolore in ea lege accipere, uerbo illo lata significatione accepto, & pulsare sine dolore, cum frequentatiuum sit à uerbo pello, unde fit pulto, pulso, impellitur autẽ quis etiam sine dolore. Decimoquarto Masurij Sabini sententiam non omnino uidetur sequi, pellicem pro concubina accipientis, quod apud oratores Pellex dicatur, quæ cum eo cui uxor sit iungitur. Sed ego ueram quoque Sabini sentẽtiam arbitror, siue enim à Græco παλλακὴ ueniat, siue Latina sit uox, à pelliciendo, quod autoritate Plauti in Pœn. magis probo, qui Allex uiri, ab alliciendo dixit, utraque etymologia interpretationi Sabini cõuenit, cui & Q. Curtij, & Iustini autoritas accedit: quorum ueterem scripturam interpolauere plerique Vallam secuti, cum eos ex antiquis codicibus constet pellicum scripsisse, nõ pallacarũ, quæ uox ante Plinium & Tranquillum in sermone Latino nulla erat: in Græco uero nõ aliud significat quàm pellicem, ut appareat Vallam, quique ei consentanea tradiderunt, pellicis significationẽ non ex autoribus accepisse, sed regula planè Lesbia usos, autores ipsos inuertisse, ut id quod ipsi sentiebant, attestarentur. Decimoquinto Caium oblique perstringit, qui sentire uideatur idem esse cauillari & calumniari, sed quomodo hoc Valla colligerit, non uideo: cum enim Caluiri uerbum apud ueteres esset frustrari, metaphora à caluis militibus ducta, quamuis & Cauillatio, & Calumnia inde deducatur, nõ tamen consequens est, alterum cum altero idem esse: sicut cum dicimus, à uerto fit uersus, & uersura, non sequitur uersuram idem quod uersum esse. Rursus impetit Vlpianum, quoniam Cauillatio dicatur, etiam si ab euidenter ueris ad falsa non fiat transitus. Respondeo Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumento Sophistico accipitur, quod Græce non σκῶμμα ut ipse credidit, sed σόφισμα est. Decimosexto præuaricari, tergiuersari, calumniari generalius accipienda existimat, quàm Iurecõsulti docuerint: nimirum oblitus, nõ docere eos simpliciter eorum uerborum significationem, sed specialiter in Senatusconsulto Turpiliano quomodo accipi debeãt, ut eius pœnæ locus sit. Decimoseptimo portare ait id etiam significare, quod quis corpore suo baiulat, cũ tamen Iureconsultus aliter docuerit: sed ego arbitror ex origine uerbi Iurecõsultum adiuuari, siquidem περαιοῦν Græce traiicere est, unde Portus, in quem naui res deportantur: sic & exercitũ nauibus deportari Liuius plerũque dixit. Quapropter etiam si quis iumento ducat, hac similitudine portare dicitur, quòd si ipse ferat, nõ proprie, sed μεταφορικῶς putauerim portare dici. Decimooctauo Conuicium negat à uocum concertatione quasi conuocium dici, & aduersus Labeonis sententiam, etiam sine uociferatione cõuicium fieri putat, sentitque à uitio potius, uel à uitando deduci: qua in re, opinor, egregie fallitur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur item si à uitio deducitur, secundã syllabam pro

ducit conuicium? cum constet uitium corripi: nam & Cicero, quem ipse adducit, petulantiorem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone est: ut mirer eum tam leuibus argumẽtis, à recepta ubiq; Labeonis sententia desciuisse, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cum per c conuicium nõ per t scribatur. Decimonono

l. si cui. §. j. de leg. iij. Versicolores Vlpianus appellat lanas, quæ natiuũ colorem mutarunt, siue purpura, siue cocco, siue alio colore infectæ sint: Valla ex uarijs autoribus ostẽdit, uersicolorem aliquam rem dici, quæ uariorũ colorum sit. Sed Vlpiani locum à Valla non intellectum arbitror, alioquin quæ à se dicũtur satis agnouisset Valla nihil Vlpiani sentẽtiæ aduersari. Igitur sciendum, ex origine uocabuli eam rem esse uersicolorem, cuius color in aliũ uersus sit, sicut & uersipellis, non cui uaria pellis, sed qui in aliam pellem uersus est, unde homines in Lupum mutati, uersipelles Plinio appellantur: eadem ratione lanæ uersicolores dicũtur, quæ per tincturam in alium colorem sunt uersæ. Dubitat igitur Iureconsultus, lanis uersicoloribus legatis, quid cõtineatur: & primo respõdet, legatis simpliciter lanis, uersicoloria apud ueteres nõ comprehensa: legato uero lanarũ uersicoloriũ, eas intelligi quæ tinctæ sunt: & (quod dubitabilius erat) etiam netæ, dũmodo neq; detextæ, neq; contextæ adhuc sint: tũc enim nõ lanæ, sed uestimentorũ appellatione continentur. Neta lana dicitur, quæ stamen & substamen est: Detexta dicitur, cum perfecta est, & a textrinis instrumentis detrahi potest, unde & detexere auferre est. Plautus: Hunc ego hominem detexam pallio. Quapropter & Vergilius x. Aeneidos. Dum texit Imaona Alesus: id est spoliat.

l. uestimentũ. de aur. & argen. leg. Contexta est, quæ quidem in opere consummato est, sed cui tamen deest prætextura, quam Cimosiam uulgò uocamus. Ex his apparet Versicolores uestes uarij coloris idcirco dici, quia ex uersicoloribus lanis natiuis conficerẽtur, à qua similitudine, & uersicoloria arma Vergilius, & uersicolorem plumam Propertius, & uersicolorẽ caudam Cicero dixit. Vicesimo Penes idem quod Apud significare ostendit, cũ tamen Vlpianus scripserit, penes te amplius esse, quàm apud te: sed nec Vlpianus puto negasset differentiam illã suam ab autoribus quandoq; confundi, quæ tamen ex ui uerbi uerissima sit: deducitur enim à dictione penitus, unde & penissimus, & penitissimus, ut Plautus cæteriq; antiquiores dixerunt. Vicesimoprimo Vlpiani sententiam confutat, qui uictus appellatione etiam uestem contineri scripserit, cũ plurimæ gentes in Aethiopia absq; uestibus æuum degant, quasi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, & nõ Romanorum, qui absq; uestibus nõ uiuunt: & quasi qui in Italia uictum amico legauerit, de eiusmodi uictu sentiat, quo Aethiopes se tolerant, & non ipsi Itali, quo nihil absurdius dici potest. Vicesimosecũdo Pignus & Hypothecam idem esse, cum Martiano sentit, sed alteram Græcam, alteram Latinam uocem, cum tamen Vlpianus proprie esse pignus dixerit, quod creditori traditur: hypothecam cũ interuenit traditio, & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam esse: sed hæc non tam Vallæ oppositio, quàm ipsorum inter se Iureconsultorum quædam quasi antinomia est, ea sic dissoluitur: Ex proprietate quidem sermonis ueram esse Vlpiani sententiam, siquidem à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus oppositis sic dici, in immobilibus uero solitos ueteres Iureconsultos potius Græca uoce uti, id est hypotheca, quæ Latine suppositio dici potest, & ad utraq; eorum sermone trahitur. Catullus Oppositionẽ dicit: Furi uilluia nostra non ad austri Flatus opposita est, nec ad Fauoni, Verum ad millia quindecim & ducenta: subaudiuntur autem sestertia. Vicesimotertio Ferruminare dixit esse consolidare, & conglutinare, non solum per eandem materiam, ut Iureconsulti

tradide

tradiderunt,ſed etiã per aliam,idq́ue plurimis Plinij exemplis probat,qui ferruminari ſurculum,ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit. Sed cũ ferruminatio proprie ſit ferri ipſius ui ignis liquefacti conglutinatio,apparet metaphorice hoc uerbo uti Plinium,& ideo Iurecõſulti ſententiæ nihil aduerſari. Viceſimo quarto Pomponium,inquit,atq; Vlpianum corrũpere linguam Latinã, qui quot menſibus,uel quot diebus ſcripſerint,pro ſingulis mẽſibus,ſingulis diebus:cui ego dixero,tale conuicium Plauto quoq;,M. Catoni,& deniq; doctiſſimo omniũ Varroni cõmune eſſe.Plaut. in Stich. Meminiſtis quot Calendis petere demenſum cibum.Cato de re ruſt.Capita oleagina quot menſibus fodere oportet. Varro:Sacra quot menſibus feruntur in arcem:quod ante nos & alij notarunt. Viceſimoquinto Turbam non multitudinis hominum perturbationẽ,ut Labeo ſcripſit,ſed ſimplicem perturbationem,etiam duorũ exiſtimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam,quòd multitudo nõ ferè uacet perturbatione, unde uulgatum carmen,Septem conuiuium,ſunt nouem conuicium:ſed mihi hæc controuerſia nõ admodum ei abſimilis uidetur,quam Cenſorinus tradidit,priúsne ouum fuerit,an gallina. Labeo prius ſignificatũ turbæ, id eſt multitudinis, atq; inde factam poſtea perturbationem:tu perturbationem priorem contendis,ſed nec quos adducis autores ſentẽtiam tuam adiuuant,qui μεταφορικῶς potuerunt turbam etiam duorum dicere,nec etiam Græcus ſermo τύρβη, in quo eadem poteſt eſſe hæſitatio, & ut demus opinionem tuam ueriorem,in edicto certè prætoris,quod Labeo interpretatus eſt probabilior eſt Iureconſulti ſententia. Verba edicti ſunt, Cuius dolo malo in turba damnũ quod factum eſſe dicatur,ea non poſſunt commode de perturbatione intelligi,quæ ſemper eum afficit,cui damnum infertur, neceſſario igitur de multitudine accipiendum. *l. prætor. 3. de incẽ. rui. nauf.* Viceſimoſexto Iulianũ improbat,qui Exautorationem à principe ſimpliciter factã,ignominiæ notam inurere ſcripſit:contrà Valla, cũ exautorare ſit ſimpliciter militem miſſum facere,quod T. Liuij teſtimonio uarijs locis probatur. *l. ij. de infam.* Reſpõdeo,in ueteri Republica hæc ſentẽtia poſſet procedere,quo tẽpore ex ſolo cõmeatu uel Ducis licẽtia milites exautorabantur,uerũ ordinata ab Auguſto ſucceſſoribúsque militia,à qua nõ niſi poſt uiginti ſtipendia mittebantur,tributa quoq; illis ſunt militaria inſignia , quorũ detractio infamiam irrogat,quoniam non niſi turpi miſſione dimiſſis detrahitur. Viceſimoſeptimo Depectum ſimpliciter pactum ſignificare ait,ex autoritate Terẽtij Phorm.Depaciſci mortẽ cupio:cũ tamen Vlpianus in edicto de calumniatoribus depactus dicat,eſt turpiter pactus. *l. iij. de calũ.* Sed mihi uidetur & uerba Terẽtij,ex Vlpiani declaratiõe poſſe intelligi,& etiã Cicer.ad Herenn. libro II. Depectus cũ hoſtibus,ut arma relinqueret.Sed & idem autor in Verrem actione V. Scitote biduũ cibo tectoq; prohibitũ, biduum in foro cuſtodijs detentũ,neq; ante dimiſſum,quàm ad cõditiones eius depactus eſt.His accedit, quòd huiuſmodi præpoſitio quãdoq; in malam partẽ accipitur,ut deſperatus,demẽs, dedecet,deformis,degener. Viceſimooctauo,Lapillũ ſi magnus eſt gemmam eſſe aſſerit,quo nomine & Margaritã dici poſſe arbitratur,aduerſus Sabini Vlpianiq; ſententiam,gẽmas pellucidæ materiæ eſſe exiſtimantium, ut ſmaragdos,chryſolithos, amethyſtos:nõ tranſlucẽtes uero lapillos,ut obſidianos,& ueientanos : at margaritas nec lapillos nec gẽmas eſſe,ſed conchas,ſeu uniones:uerũ ut in ſentẽtiam Iurecõſultorũ ego tranſeam,illud me in primis mouet,quòd etymus pro illis eſt , uidetur enim gẽma dicta,quaſi gemina,ꝑpter trãſlucẽtẽ naturã, deinde uidemus à ſimilitudine in uitibus gẽmas dici,ut Fab.autor eſt,& in Catone maiore M. Cicero. Vnde

ostenditur non ideo dici gemmas, quia magnæ sint: idem & Plinij autoritate constat, in annulis gemmas deferri affirmantis: unde & dactylothecæ dictæ, quod profecto maioribus nõ conuenit: ad hæc, quæ rationes à Valla adducuntur, sanè quàm frigidæ sunt: Lapillus, inquit, generale nomen est: bene sanè, sed cum translucet, peculiariori nomine gẽma dicitur. Rursus, Gemmas, inquit, accipimus multorum cubitorum inueniri. Accepit forte à Luciano de ueris narrationibus, miraculi certè loco refertur, alueolus trium pedũ in triumpho Pompeij ex duabus gẽmis. Subijcit, Quid si non perluceant, quia adhuc incomptæ & imperfectæ? atqui satis est si natura sui pelluceant, possintq́ue manu artificis in hũc usum poliri. Addit hac ratione etiã marmor parium gemma esset, quia translucidæ est naturæ: quasi Iurecõsultus omnia translucentia definiat gemmam esse, & hũc honorem etiam speculis tribuat, qui de lapillis non de marmoribus loquitur. Postremò inquit, reperiuntur, qui partim perluceant, partim nõ pelluceant. Respondeo, de his nihil à Iureconsulto dictum, & fortè ex regula iuris qualitas potentior in his obseruaretur. Addit secum sentire Q. Curtium, itemq́ue Horatiũ, quorũ alter, Lapilli, inquit, ex auribus pendebãt, candore & magnitudine insignes: alter, Niueos, inquit, uiridesq́ue lapillos. Ipse quid horum uerba sentẽtiæ nostræ obstent non uideo, puto nec ipse Valla satis norat, cum absq́ue scrupulo ex Iureconsultorum distinctione possint intelligi: illud nõ diffiteor, differentiam hanc inter gemmam & lapillum non semper ab autoribus obseruari, ut cum Catullus dixit, Aut pelluciduli delitijs lapidis: aut Plinius cum generaliter sub capite de gemmis omnes lapillos descripsit, sed Iureconsultus de proprietate loquitur, non de abusu & translatione. *l. fin. de ædil. edic.* Vicesimonono, Venulei definitionem cõfutat, qui Veteratorem ex Celsi sententia non spatio seruiendi, sed ex genere & causa esse existimandum ait, magisq́ue approbat hac in re Vlpianum, qui ueteratores, trita & ueterana mãcipia appellat, quæ difficile sit reformare. *l. præcipiunt. eo. tit.* Quibus uerbis apparet, spatio seruiendi definiri ueteratorem, erigitq́ue hoc loco in Iurecõsultos cornua, tanquam contraria inuicem scripserint, quem & alij recentiores sequuti, pro antinomia nominatim hunc locum citant. Sed profecto æquius fuisset, & etiã magis nomini suo cõsuluissent hi Grãmatici, si intra professionis suæ cancellos constitissent: quandoquidem uulgò dicitur, quam quisq́ue nouit artem, in hac se exerceat: nõ enim sutores supra crepidam iudicassent, nec ceu testudines porrecto extra testam capite, periculis se obnoxios fecissent. Igitur distinguendi tres sunt casus, aut loquimur in uenditore seu mãgone, qui mancipiũ distrahit, & ex edicto ædilium nõ potest ueteratorẽ pro nouitio uendere, tumq́ue nouitius secundũ Vlpiani sentẽtiam ex tyrocinio seruitutis accipitur, ueterator qui diu seruiuit, & iam ea in cõditione callum fecit: aut loquimur in ipso patrefamilias de seruis suis nouitijs, ueteratoribusq́ue disponẽte: & quia hoc omne ab eius sentẽtia dependet, pro nouitio habuisse uidetur, quẽ nulli ministerio præposuit: rursus pro ueteratore duxisse, quem in ueteratorũ numero habuit, ut quia muneri alicui præposuit, in quod ueteratores describi solẽt. Meritò igitur Celsum sequemur, ut ex genere & causa cõstituamus, quẽ dominus pro ueteratore habuit: *l. fi. §. quoties de publica.* aut de causa uectigalis agitur, & cũ Respublica hac in re uolũtatẽ emptoris seu patrisfamilias nõ sequatur, simpliciter Veterator accipiet, qui anno seruiuit, Nouitius qui minus anno: ut hic uectigal pẽdat, ille nõ pẽdat: & hoc casu Martiani sentẽtia est probãda. Ex his igitur cõstat, nõ inuicẽ pugnantia scripsisse Iurecõsultos, sed diuersa diuersis casibus tradidisse. Postremò fuere ex Grãmaticis qui Iureconsultos nostros manifesti furti arguerẽt, quòd bonam partẽ legis secundæ de origine iuris.

Itémque

Itémque pleraque de officio præfecti prætorio, proconſulis, præſidis, à Feneſtella ſurripuerint,eius nusquàm facta mentione. Sed hi uelim mihi eius rei fidem faciãt, à Feneſtella Iureconſultum accepiſſe,qui enim titulo Feneſtellæ liber circumfertur, à Pomponio Læto ex uarijs autoribus in quãdam farraginem compoſitus fuit,eo indito titulo,ut uendibilior hoc nomine impreſſoribúsque lucroſior fieret,idq́ ego à Iano Parrhaſio non ſemel accepi,qui ſuam quoque hac in re operam illi adhibuiſſe ſe teſtabatur: ſtilusq́ ipſe planè indicat,unius autoris opus illud non eſſe. Et hæc quidem in Laurentium præter animi mei ſententiam, ut qui minime litigator, aut φιλαίτιος ſim,ſcribenda duxi: quoniam eius exemplo adeò excreuerat quorundam Grammaticorum inſolentia,ut in ſuis commentarijs ubique errorem aliquem Iureconſultis noſtris impingerent, nimirum quod ipſi non perceperant, errori ſtatim adſcribentes. Spero autem cum uiderint, quibus hoc in argumento ipſorum primi pilus Valla tenebris offuſus eſt,modeſtiores eos, & alieno exemplo cautiores fore: ſed hæc hactenus. Non negauerim tamen apud Iureconſultos quædam reperiri, quæ delicatum lectorem poſſint aliquantiſper remorari: ſed ſi qua uitium ſonãt, librariorum incuriæ proculdubio tribuẽdum,nam & Caij intereſſe,cuius ſupra meminimus,in antiquis codicibus non reperitur,in quibus ſimpliciter uenditorem teneri ſcriptum eſt,apparetq́ à gloſſemmatico aliquo margini adſcriptũ,deinde ſcriptorum imperitia in ipſo contextu relatum. Vnde & Vlpianum ſcripſiſſe, Si quis graui ualetudine affectus: arbitror,non in graui: tametſi ſint, qui ingrauem iunctim dictum putent,quaſi ualde grauem,ſicut incantamenta Vergilius dixit, & indifficilem caſum Scæuola[a],in quo tamen ueteres codices refragantur,in quibus ſcriptum eſt,ille caſus in difficili eſt, quam lectionem caſtigatiorem arbitror. Nam & in diui Seueri reſcripto[b], quo uulgò legitur, eos qui teſtamẽto quid alienari uetant,nullius momenti ſcripturam eſſe: correctiora exemplaria eorum ſcriptum habent. Sicut & in Pauli reſpõſo[c],dum dicitur, è contra ſi inter uirum & uxorem facta ſit donatio, ſimpliciter contra ſcribendum eſt. Ad inſtar uero quod Iureconſulti quandoq́ ſcripſerint non inſtar tantum, exemplo ueterum non caret, ſuntq́ huiuſmodi controuerſiæ non tam doctrinæ,quàm iudicij: ſicut cum exequi paſſiua ſignificatione Vlpianus dixit[d],quærebatur an iudicis ſententia exequi poſſit,uel idoneior Modeſtinus: ſic &,quod in meo fundo naſciturũ eſt,dixit Pomponius[e]: ſic & præſtauimus uerbo,pro præſtitimus: uti Tribonianus, non erubuit: erunt & quibus omnino nõ placebit deuirginare ancillam dixiſſe Paulum[f]: & à Modeſtino ſcriptum,decreto Adriani plectendos,qui mẽſuras & põdera falſaſſent[g]. Iidem & ſordidum uerbum exiſtimabunt certiorare,pro eo quod eſt certiorem facere, quo paſſim Iureconſulti utuntur,eadem ratione deductum,qua & ueteres meliorare dixerunt: unde L. Columellæ melioreſcere. Sed & Coloniam agrum colono locatum quandóque appellant, cum alio ſenſu antiqui ea uoce utantur. Sanè illud diffitendum non eſt, apud eos quaſdam dictiones eſſe, quæ alijs in autoribus nuſquàm eo ſenſu reperiãtur, ut cum exhibere uerbo plerumq́ pro eo utũtur quod eſt alere: donare ad proceſſus[h], id eſt ut eo donatarius utatur in pompa, uel cum in principis eſt comitatu, id enim ſignificat Proceſſus: unde & alibi dicitur[i],cũ proceſſiſſet Imperator ſalutatus eſt &c. Et copiarum negotium pro mercimonijs earum rerum, quæ ad uictum pertinẽt[k], & ad exercitũ deferuntur: & Dardanarij pro his,qui annonam flagellant,qui & à Græcis προπῶλαι dicũtur: eſt & apud eos Friuſculum[l], pro digreſſu tẽporario uxoris ob iurgium cum marito,uox nusquàm alibi à me lecta, ut fortè friguſculum dicendum

a l. gallus. §. fi.
b l. filiusfam. §. diui. de leg. j.
c l. ſi iter. de dona. int. uir.
d l. cũ quædã. de iur. om. iud.
e l. quod in rerum. de leg. j.
f l. fin. de offic. præf.
g l. pen. de fal.
h l. nam imp. de don. int. uir.
i l. j. C. de ſent. paß.
k l. ob negotiũ. de comp.
l l. cũ hic ſtatus de don. inter.

m l.solutum.de pig.act.

n l.sed si uir.de don.inter.

cendum sit, cum maritalis amoris ardor aliquantisper refrigescit. Friuola [m] pro supellectili inquilini, tametsi & hac uoce usus uideri possit Iuuenalis: Iam friuola trãsfert Vcalegon [n]. Lanipẽdia mulier pro lanifice, seu quæ lanificibus ipsis pensa diuidit: Latrunculator pro iudice rerum capitalium, seu quod magis arbitror præfecto apparitorum, & militum, qui latrones conquirunt. Notoria pro denuntiationibus delictorum, quas Irenarchæ deferebant. Pannicularia ratio, quæ ad eas uestes uiliores pertinet, quas rei & damnati rerum capitalium habent, cum ad supplicium ducũtur. Perfunctorie est leui cura, & aliud agendo: unde perfungi & defungi, pro eo quod est utcunque explicare. Pessum dat, pedibus percutit, noue dixit Paulus, cum in edicto ædilitio, Bouem, inquit, qui cornu petit uitiosum, item mulas quæ pessum dant. Spectabiles quoq; & speciosæ personæ gradu quodam dignitatis insignes, in iure plerumque dicuntur, cum hoc sensu hæ uoces apud Ciceronem & antiquiores nullæ sint. Reliquare quoque apud eos dicitur, qui æs alienum integre non soluit, unde reliquatores uectigalium, qui reliqua publico debent. Sequioris uitæ eum appellant [o], qui sibi ipsi alimenta suppeditare nequeat, sed de alienis laboribus pendet: unde & Sequior sexus, ni fallor, Apuleio, id est muliebris. Solarium [p] pro uectigali quod publico præstatur, ob soli publici occupationem, sed idem quoque in priuatis uidetur. Vlpianus [q] si quis in lapidicinis cædere uoluerit, nõ aliter hoc faciat, nisi prius solitum solarium domino præstet: quamuis Accursius nunc salarium, nunc solacium legat. Schemata cognationum in antiquis codicibus dixit Paulus emendatius, ut arbitror, quàm stemmata Iuuenali. Imagines enim in gentilitijs armarijs usui erant, at coronæ nõ erant, cum enim stemma uox Græca esset, mirum sit apud Græcos pro gradu cognationum uel imaginibus nũquam reperiri, apud nos uero reperiri. Venenarij sunt, qui aliquem ueneno sustulerunt, eiusq́ue criminis sunt rei. Sunt & apud eos aliæ dictiones, utique & ipsæ raræ, sed tamen ab alijs quoque autoribus usurpatæ, quas simul referre operæ pretium duxi, aduersione locare, affirmatores, antapocha, antidora, antipherna, apocha, archiuium, arrogatio, auditorium. Basilica bellissime breuiarij rationes, calciarium, calẽdarium, cloacarium, cœnacularium, cœnaticum, cancelli, cancellarij, capsarius, captiosus, captatorius, castratus, catellus, chasma, commentariensis, coactor, collectaneus, colonarium, conturbare, chorus pro congregatione, decidere, decretalis possessio, damas esto, decoctor, dominica pecunia, delicatus, debitor, depositarius eadem forma qua alimentarium dixerunt, commodatarium, donatarium, mandatarium, legatarium, & similia. Dilapidat bona, dimisit creditores, id est soluit, diarium, dietarij, diffissus dies, desultor, emansor, equitium, errones serui, extorris, exiguiores res, fœnebris pecunia, fœnerauit, id est accepit fœnore, fiduciaria hæreditas, id est fideicommissaria, functiones pro tributis, genuina pietas [r], quàmuis uulgati codices habeant gemina. Hamæ pro instrumento ad arcẽdum ignem: Debet, inquit lex [s], præfectus uigilum noctu coërcare cum hamis. Sic Iuuenalis. Dispositis prædiues hamis. Meminit & Cæcilius Plinius. Imaginaria uenditio, incontinenti, informatur actio, in pendenti, iurisdictio restituenda, impossibilis, impersonalis, insolidum, id est pro parte [t], in summa, id est breuiter, intantum, inuentarium, largitur annus, largiuntur tempora, licentia, lucratiuus titulus, manuaria mola, medianum cœnaculum, missilia, magis est, nudus sermo, nudum pactum, nugatoriæ res, in necem, id est in damnum, optiones, obrepere iudici, officiales [u], opistographi, orcinus libertus, pãtheron rete, parapherna, partiarius colonus, pedanei iudices, peregrini pro deportatis, periculum quãdoq; pro spe nau

o l.cum hi.de transf.

p l. ij.ne quid in loco pub.

q l.uend.com. præd.

r l.iij.de libe. ho.exh.

s l.ij.de of.præfec.uig.

t l.ad ea.de regu.iur.

u l.præsidis.si cert.pet.

ſpe nautici fœnoris,quandoq; aliter,ut in Rubrica codicis de ſententijs ſine periculo recitandis.Sic enim habet & codex Theodoſianus, ut appareat de periculo ſeu experimento memoriæ accipiendum, perpetuarius emphyteota, Pagani pro quibuſcunque non militantibus,plaga pro parte fundi,polia pro grege equorum,præbenda locare,præiudicium,prætoriũ pro domo in uilla, promercalis res,perſona: potitus hoſtium,id eſt,captus ab hoſtibus,exemplo Plauti in captiuis,licet in titulo de captiuis, à quibuſdam male ſit immutatum: pulſare, id eſt agere uel conuenire: quæſtuarius,quo de agitur per inuerſionem,reatus,receptitia dos,regimẽta Reipublicæ,repertorium,repetita die,repedare, reſtaurari, religioſiſſimus princeps, in ſacris patris,ſynedria nauis,ſtrata terrena,ſtrena,ſuſpendioſi:ſuus hæres,de cuius uocis ſignificatione interrogatus à Socyno Angelus Politianus obmutuit, cũ tamen gloriatus eſſet in gloſſemmatis iuris ciuilis ſe uel Accurſiũ ſuperare poſſe:Simplaria uenditio,Topiarius ſeruus,Temporaneus tutor,teſtamentarius pro tabellione, qui teſtamẽtum ſcripſerit: teſtimonium pro ipſius teſtis aſſeueratione in ſcripturam redacta: uelamentum operæ, uenalitium ſeruorum,uenter,pro infante necdum nato: uentrem facere paries, cũ in uicini ædes porrigitur,ueſtiarium, uiaticum,uinarij qui & uinoſi,uinacia,uoluntarium,uoluptarium, uſia Græca uox pro ſubſtantia, uſurpare, id eſt, uſucapere,utenſilia.

FINIS.

pagani
plaga
polia
promercium
pretorium
pro generale

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE COMMENTARIA.

VM inuenta sint uerba ut dicentis intẽtionem exprimant, merito eius uoluntas in primis spectanda est. Cognoscitur autẽ ex eo quod uerba ipsa indicant. Ea quatuor modis accipiũtur: ex proprietate, ex usu, ex abusione, & per interpretationem. Prima species ita intelligit̃, ut in quacunq; materia, etiam pœnali, uerba eatenus capiantur, quatenus proprietas sermonis ferre potest[a], nisi nõ ita uoluisse autorem præsumamus: tunc enim ex cõiectura restringuntur. Ea uarijs ex causis assumitur. Ex re. Quid enim si de re tam modica uel leui agat̃, ut operæ pretium nõ sit dispositionem legis generaliter in ea seruari? Ex persona, ut cũ lex imponit certã pœnam delicto, & iniquũ esset si amplissimi gradus homines ea cohercerẽtur[b]. Nam & ex amicitia, affinitate, odio, paupertate, maxima excellentia, multa cõstituta sunt, quibus à generalibus regulis recessum est. Ex negotij qualitate, ut si necessitas suadeat, uel periculum sit in mora, uel absurdum aliquid consequatur, res'ue ad eũ casum deueniat, quẽ maxime autor abominet̃, & siqua similia. In hac parte etiam continentur, quæ figurate dicuntur, quoniam figuræ ad ornatum orationis pertinent, & proprietati cohærent, possentq; ferè omniũ tam quæ à Grammaticis, q̃ quæ ab oratoribus traduntur exempla, apud iurecõsultos reperiri. Sed satis sit pauca admonẽdi causa in medium attulisse. Et in primis latissima ea est species, quæ per trãslationem fit: ut cum domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, uẽter pro eo qui adhuc in utero est, ponitur. Parricida nõ qui patrem solum occiderit, sed & qui cæteros cõiunctos, quorum lex Pompeia meminit, intelligitur. Custodia ꝑ ipsis custoditis, seu carcere inclusis accipitur. Sic cum lex noxium in ære puniri mãdat, in bonis patrimonioúe exercendam ultionem interpretamur. Sic & si is qui apud se fugitiuũ receperit plecti mãdetur[c], non de eo qui iuxta se tenuerit simpliciter accipimus, sed qui refugium præstiterit in domo sua uel aliena, idq; occultandi causa.

a l. ea lege. §. de testa.

b Rom. rep. §. de uiro.

c l. j. §. j. §. de ser. fug.

Ad hãc cognitionem etiam pertinent alia figurarum genera, ut quod affectionem uocamus: ueluti cum in lege quandoq; adulter, fur, aleator dicitur, qui hæc crimina affectat, quamuis nõ perfecerit. Et fugitiuus qui consilium fugiẽdi habuit[d], licet adhuc fugam nõ arripuerit. Huic non absimilis est anticipatio seu prolepsis, cum id nomen quod posterius res sumpsit, ante tẽpus describitur. Qua ratione litem quãdoq; appellamus anteq̃ cõtestetur, tametsi proprie post iudicium acceptum, hoc nomẽ habeat. Sic & pecuniã[e] mutuam dicimus, quę adhuc mutuo data nõ est, sed ea destinatione habet̃ ut mutuetur. Huic figuræ ea eloquutio contraria est, qua rem ea appellatione signamus, quam olim habuit, licet in præsentia nõ habeat: ut cum Proculus insulam appellauit eum agrum, qui olim insula fuit, licet hodie propter alluuionẽ desierit. Sic & in instrumentis[f], etiã Titio mortuo aliquis se filium Titij appellat: suntq; plurima id genus similia. Adscribi schematis quoq; potest, cum uerbũ actus significatiuũ de potentia intelligimus: ut in lege XII. tab. si aqua pluuia nocet, id est nocere poterit. Et apud Labeonem[g], si rationes tractasse uidebit̃, id est uideri poterit. Est & frequẽs in iure subauditio, ut cũ dicimus, Iurisdictio est[h] iudicis dandi licentia, pro in licentia. Sic & quãdoq; taxatiuam dictionẽ subaudimus, quãdoq; ecõuerso augmentatiuam maxime quandoq; dictionẽ reijcimus, ut cum duplex negatio pro unica ponitur, qui duodecimus est solœcismi modus. Quandoq; unam cõiunctionem pro alia addimus. Sed in his omnibus id generaliter traditum sit, ut quoties figura uel ornatus, uel necessitatis, uel emphaseos causa apponitur, semper de ea cẽseamus quod & de proprietate iudicandum est: alioquin ad abusum potius uel interpretationẽ pertineat, de quibus inferius dicetur. Sicq; explicitus sit primus tractatus.

SEQVENS articulus de communi loquendi usu erit: is enim etiã proprietate potentior est[i]. Tametsi quod ex prudentũ consuetudine obtinuit, non dubitẽ propter eorũ autoritatem proprie dici. Alioquin Tyrannus improprie de malo principe diceretur, cũ olim sui

d l. fugitiuus. j. eo.

e l. malum. ij. j. eo.

f l. eis. §. si cert. pet.

g l. labeo. de statulib.

h l. imperium. §. de iurisd. om. iud.

i l. annicul. l. i usu. j. eo.

olim sui natura qualēcūq; significaret, quod & de Religioso & Deuoto dicendum esset, cum olim hæ uoces in malam partem solum acciperentur, at hodie solū in bonam. Is usus uarie accipitur. In testamentis patrisfam. cōsuetudo spectanda: in contractibus, ipsorum contrahētium: in priuilegijs, eius qui concedit. Præsumiturq; secūdum eum usum qui cōmuniter in ciuitate obseruetur quēlibet agere, nisi de contraria obseruatione probatum sit, uel ille usus nuper & citra decēnium inualuerit: nec ēm uerisimile est, tam cito omnes in eius obseruātiam cōsensisse. Per abusum uerba regulariter nō accipiūtur, nisi aliter actus uel periret[k], uel elusorius redderetur. Idem & si eadē ratio nos inducat, ut quod ex proprio sensu dictum est, ad impropriū trahamus: nā ex præsumpta mēte disponentis huiusmodi interpretatio etiā in statutis & correctorijs dispositionibus admittetur. Hocq; casu nihil nos deterrebit, quominus personā de uniuersitate dicamus, testamētum de codicillis, curatorē pro tutore[l]. Idem & tūc dicendum erit, cum aliter uerba legis captarētur frausúe illi fieret. Quapropter si lege municipali triticū extra territorium absportare nemini liceat[m], nec farinam deferri concessum erit. Ex interpretatione quæ admittūtur, si extra uim uerborum ueniāt, soliq; menti innitātur, nec in cōtractibus nec in testamentis obseruātur[n]. Quoniam in eis licet primū locum mens obtineat, attamē eam oportet aliquo modo uerbis saltē improprijs exprimi. Nō ita est in legibus, qm̄ uel sola mēs legis obligat[o]. Quapropter in eis argumentū de similibus ad similia passim seruatur, & si eadem ratio subsit, una lex ad aliā trahitur, nisi correctiones uel pœnalia odiosaúe aliqua inducerentur. Quæ nō ita generaliter in cōtractibus & testamentis locū habent, si uerba aliquo modo nō patiantur, nisi uel natura rei, uel cōsuetudo adiuuet. Idem si aliqua alia ratiōe suadeatur. Et ad hanc speciem pertinent plura argumentorum genera, ut quod à cōtrario sensu dicitur, & quod à connexis, fitq; per interpretationem, ut quod cōmune est dicatur meum, ut uerbum maioris summæ significatiuum minorem contineat, ut quod per me nō possum per alios facere prohibear, ut in uno capite dicta in sequens repetita uideantur, ut in simplicibus mixtum contineatur. Aliaq; quàm plurima argumenta, quorum exēpla in Topicis Cicero refert.

k l. cum filio. §. de leg. iij.

Alex. l. ij. §. de leg. j.

m c. si ciuitas. de sent. exc. in 6.

n l. quidā cum filium. §. de hæred. inst.

o c. certū. de regu. iur. in 6.

De uerborum & rerum[a] significatione[b].

RERVM. Verba significant, res significantur. Tametsi & res quandoq; etiam significent, ut hieroglyphica apud Horum & Chæremonem, cuius argumēti & nos carmine libellum composuimus, cui titulus est Emblemata. Sed & ex certis signis pręsumptiōes oriuntur, uerū hæc minime ad hunc tractatū pertinēt, capitur hic ergo significatio & in actionis & in passionis sensu, sicut & testamenti factio[p]. Potest & hic locus ex dialecticorum traditionibus interpretationē assumere, qui ut Fortunatianus tradit, hanc differētiam inter uerbum, dictionem, & rem, constituunt, ut uerbum sit quod ex se & materialiter (ut uulgo loquimur) prolatū est, dictio uerbi ipsius sensum habet, qui in proferentis animo cum latuisset per uerbi expressionem exijt, sic uerbum cum sensu dictio est, res est quę exprimitur & ex uerbo dictiōeq; declaratur: ut si interrogem, uerbum si quis, quid compręndit? si quis, quatenus nudā pronūtiationem propter se respicit, uerbum est, quatenus sensum habet quem ego ante animo concæpi, dictio est, masculi uero & fœminę ex eo uerbo significatæ, res sunt. Quā rem sic Virg. explicuit: Littera rem gestam loquit̃ res ipsa medullā Verbi, quā uiuax mens uidet, intus habet. Sanè in antiquis codicibus aliqui negāt uerbum rerum reperiri, simpliciterq; scriptam rubricam, De uerborum significatione.

p l. filiusfami. §. de testa.

b ¶ SIGNIFICATIONE. Sumitur hæc significatio uarijs modis, nunc habito respectu ad ipsum proferētē, ut si uir imperitus sit crassa Minerua accipiantur uerba, nunc considerata eius persona ad quem uerba dirigūtur, plerumq; & secundum naturam eius rei de qua sermo habetur, uel quæ in contractū deducitur, accipiturq; huiusmodi declaratio etiā si pręcisa indefinita generalia uerba sint, Quoniam nihil impedit quin ad habilem uerisimilemq; casum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui consuetudini loquētis multum tribuet, ex proximis clausulis mentem coniectabit, quandoq; & distantium rationem ducet, interpretabimurq; ut cum effectu prolata sint, ut secundum debitū ordinem, ut actus potius sustineatur quàm pereat, ne superuacua sint, sed aliquid operentur, ut in potiorē sensum disponāt, ut ad ampliationem inducta nō diminuant, ad liberationem non obligent, ad fauorem nō noceāt, ut naturalem sensum potius quàm ciuilem admittant, ut simpliciter prolata, prima uice

officio suo fungātur, ut ad id quod principaliter gestum est potius referātur, quàm ad accessoria uel demonstratiua, ut captiosa non prosint, ut clara nō offuscentur, ut superflua nō noceant, ut mitiora uelint, odiosa abhorreāt, possibilia inducant, ut ad maiora expressis non trahantur.

VLP. LIB. I. AD EDICTVM.

Lex. I.

VErbum hoc, si quis, tam masculos[a] quàm fœminas complectitur[b].

VERBVM. Quia articulus hic referẽ ad hominem, quæ dictio est cōmunis, merito etiã ex sermonis proprietate fœminas compraendit, alioquin masculina appellatiua, ut, filius, cubicularius, equus, adoptiuus nō proprie eas cōprẹnderent, sed per extensionem, eamq; cōmuni usu approbatam, ut Baldus scripsit[a], uel ut Ancharano uisum est, per expositionem ex legis mente deductam[b]. Quod uero conformis nominis nō est, ut frater, non nisi ex interpretatione ad sororẽ traheretur[c], qua ratiōe nec auũculi appellatio ad materteram, sicut nec patris ad matrem pertinebit[d], idq; usus probat, licet alij contra[e], præterquam cum in numero plurali quis de fratribus dixerit, nam & soror eorum hac appellatione ueniet[f].

a ¶ MASCVLOS. Vnde si expressa mentio facta est de masculis, fœminæ excludentur. Idem si de uiro. Nam & id nomen nullo modo potest ad fœminas pertinere.

b ¶ COMPLECTITVR. Nisi aliter sensisse autorẽ appareat[g], uel ex cōiecturis, uel cũ separatim de utroq; sexu actum est[h], uel quia dispositio non bene fœminis cōueniat. Quid enim si testator filios tutores uel etiam exequutores constituat? Si lex propinquorũ consilium requirat? Certe hæc fœminis non conueniunt. Quid si filijs feudũ acquiratur? ab his enim fœminæ excludũtur. Quid si hæreditatem relinquat, à qua fœminæ ex lege municipali existẽtibus masculis reijciãtur[i]? Quid si ei qui primus nascetur castrum donopromissum sit? non enim consueuere hæc donari fœminis[k]. Idem & si lex perquàm dura simulq; pœnalis sit[l], uel testatoris dispositio odiosa est, ut cum filium suũ exhæredat[m]. Idem & in cōtractibus, ut si pater sibi & filijs aliquid acquirat, sibi enim imputet qui legẽ apertius nō dixit. Et id cōmuni consensu traditum est, quod mihi nunquam placuit. Satis enim manifeste loquitur, qui iuris regulã sequutus est: quæ si in edicto Prætoris pœnali locum habet, quanto magis in contractibus seruanda est? Quapropter & in lege municipali seruabitur: nisi correctoria sit uel odiosa: uel nisi cautum sit, ut in ea ad literam uerba accipiantur, quod Baldus & Corneus existimant[n]. Sane & cum pater filijs tanquam hæredibus stipulatus sit, tũc dubio procul etiã fœminæ admittentur, nec cōmunis sententia, ut ego arbitror, reclamabit, quod & aliqui hic dixerunt.

a Bal. c. ad audientiam. de rescript.
b Anch. cōsi. 112.
c Capra cōsi. 62.
d Corn. cōsi. 271. in. iiij.
e Dec. l. fœminæ. j. ti. j.
f Paul. in. l. tres fratres. de pact.
g l. lucius. §. quæsitũ. ff. de leg. iij.
h l. si ita. de liber. & post.
i Ias. l. si quis id quod. ff. de iur. om. iud.
k Guid. Pap. quest. 506.
l l. quisqs. C. ad. l. iul. ma.
m l. j. §. quare ff. de uen. in poss. mit.
n Bald. 460. in. 5. Corn. 14. in. 2.

PAVL. LIB. I. AD EDICTVM.

Lex. II.

VRbis[a] appellatio muris, Romæ[b] autem, continentibus ædificijs.

VRBIS. Idẽ in ciuitate, castro, uilla, oppido[a]. Nã hæ dictiones id proprie significãt, quod ambitu murorum cōtinetur. Quod tamen nō admittitur, ubi aliam mentem proferentis cōijceremus, ut si dispositio elusoria redderetur. Sed & in beneficijs principum tam angusta interpretatio minime esset admittenda[b]. Quin etiam si quis castrum uendat, de omni iurisdictione actum intelligeẽ, quatenus in eius agro exerceri cōsueuit[c]. Sed & ciuitas quandoq; nō pro loco, sed pro ciuibus accipitur: ut cum quis ciuitati uel ciuibus aliquid mandat: Et tunc etiam eos compraendi qui ex uicis oppidisúe eius urbis sint, Bartolus credidit[d]. Alexãder dissentit si de ciuibus dictum sit, quoniã Vicani non proprie ciues[e] sint. Id ego non probo, cũ latiorẽ plerumq; habeat significationẽ quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate[f]. Vnde in Hispania, Gallia, cæterisq; prouincijs erãt pleraq; oppida quorũ incolæ ciues Romani dicebãtur, ut est apud Liuium, Pliniumq;, & Strabonem, qui tamẽ ipsi in Italiã nunquam uenerant, nec idcirco urbs sua Romana dicebatur. Quapropter cōmunem sententiam sequor[g], ut nihil inter sit, siue de ciuitate siue de ciuibus agatur. Et in priuilegijs similisq; argumenti actibus, incolæ tantum ciuitatis suburbiorumq; continebunẽ. Alioquin etiã Vicani admittẽtur, nisi forte uel usus loquẽdi uel qualitas negotij aliud indicent.

b ¶ ROMAE. Quid si dictũ sit urbis Romanæ? & aiunt idem ac si Romæ. Quoniam urbs de Roma accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliationis causa facta. In quo dissentio, cum uerisimilius sit propter declarationẽ accessisse. Nec enim urbs proprie de Roma solum dicitur, sed per subauditionem, uel potius κατ᾽ ἐξοχὴν[h]. Quid item si dixerim in ciuitate Perusina: & traditur id tantum contineri quod muris clauditur: si uero econuerso, Perusinam ciuitatem appellauerim, etiam de conti-

a c. si ciuitas. de sent. exc. in. 6.
b l. j. §. cum urbem. ff. de of. præf. ur
c l. si qñ. C de bon. uac lib. x.
d l. qui ex ui co. ff. ad mu nicip.
e §. quicquid in auth. qb mo. nat. eff sui.
f l. j. §. pro cul. C. lat. libert toll.
g Ale. in rub sol. mat.
h §. ij. inst de iure na

de continentibus ædificijs agi, ut id sit obseruandum, quod priore loco fuerit pronuntiatum[i]. Quod ipse nequaquàm probo, cum adiectiuum demonstrationis loco substantiuo accedere grammatici fateantur. Quapropter si urbs Roma dictum sit, cū nullum adiectiuū hic proponatur, perinde habebit, ac si Roma simpliciter dictum esset[k]. Sane patriæ quoque lata significatio est, nec solis mœnibus terminatur[l], quin & quandoque patriam de prouincia dicimus, ut Bal. probat[m]. Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in cæteris urbibus obseruandū est, si continentia quoque ædificia habeāt, quamuis fere omnes absque suburbijs sint, & murotenus claudantur[n].

l. si seruus cōis. de stip. ser. — *l. nā qd' i fi. de pen. leg. l. uxorē. §. legauerat. de leg. iij. Bal. aut. sed omnino. C. ne uxor pro mar. d. l. nā quod*

finitur[c], quod latius patet.

¶ Cuiusque diei[d] maior pars horarum est septē primarum diei non supremarum.

VLP. LIB. II. AD EDICTVM.

Lex III.

IN itinere[a] facien-

c ¶ FINITVR. Quid si ampliora mœnia maiorisque ambitus nuper constructa fuerint? Et quod eis cōtinebitur urbs erit. Nec refert, ut Bartolus sentit, hic dubitare, possint ne populi sua sponte ciuitatem cōdere, quia etiam si non possint (quod tamen iure gentium falsum est) iam conditam ampliorē munitioremque reddere non prohibentur.

d ¶ CVIVSQVE DIEI. ¶ Tribus modis dies accipitur. Primo secundum Romanæ ecclesiæ morem[o] qui & Atheniensium fuit, ut ab occasu solis incipiat, & in sequentem occasum finiat, & hoc uulgo utimur. Est & dies ciuilis[p], à media nocte in sequentem mediam noctem, qui in presentia apud Gallos Germanosque plerisque in locis est in usu. Est etiam naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus autor est. Is uulgo semper horarum duodecim erat[q], quæ cum ipsa luce uel augebantur uel minuebantur, cuius horologij rationē libro ultimo explicat M. Vitruuius. Quapropter huiusmodi horæ καιρικαί, id est, temporales uulgaresue appellatæ sunt. Huius meminit Palladius rei rusticæ autor, Asconiusque Pedianus, & Plautus, cum horam æstiuam pro longa dixit, sic & Virgilius tardos menses appellauit Iunium & Iulium, quod horæ tunc sint lōgissimæ. Hinc & in euangelio habetur, Nónne duodecim sunt horæ diei. De hoc à iurisconsulto hic agi plerique crediderunt, quamuis de eo intelligi quoque possit qui imparibus sit horis, quas Græci ἰσημερινὰς uocāt, nam & in Italia & in prouincijs, maximus est quindecim horarū, quod ex Ptolemæo, Proclique in sphæram cōmentarijs, facile dignosci potest: ut merito sequens pars, licet longior, tamen minor à Iurisconsulto existimata sit: quod uespere nō ita uegeti promptique sicut mane simus. Virgilius IX.

c. ij. de ferijs. — *l. more. 3. de fer.* — *l. f. §. 3. de manumis.*

Nunc adeò melior quoniam pars acta diei.

Hesiodus quoque, qui maturius mane operetur, tertiam partem operis conficere ait,

Ηὼς γὰρ τ' ἔργοιο τρίτην ἀπομείρεται αἶσαν.

Qui ergo à meridie ad occasum opus faciet, dimidiam operam præstitisse non dicetur, nec diurnæ mercedis dimidium merito consequetur. Sanè Martialis quodam epigrammate de uulgaribus horis loquens, prima diei parte solitos Romanos ferijs rebus uacare ostēdit, reliquum uero palestræ, toro, conuiuijs, iocisque tribui, ut merito Iurisconsultus maiorem partem diei esse primarum septem dicat, quo ferijs incumbebant, non postremarum, quo tempore iocis & conuiuijs operam dabant: Carmen Poëtæ hoc est:

Prima salutantes atque altera continet hora,
  Exercet raucos tertia causidicos,
In quintam uarios exercet Roma labores,
  Sexta quies lassis, septima finis erit.

Et quæ sequuntur. Extat etiam Grȩce similis argumenti distichon,

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται· αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
  γράμμασι δεικνύμεναι ζῆθι λέγουσι βροτοῖς.

In sextā labor usque horā nā quæ inde notātur
Litterulis, uitæ commoda habere iubent.

Cuius epigrāmatis ratio est, quoniam septima hora per Z significatur, sicut octaua per H, nona per Θ, decima per iota. Quæ literæ coniunctæ ζῆθι conficiunt, quod est, uesci, ut uiuas. Sanè Victorinus in rhetorica Ciceronis, primū Trimegistum diem in duodecim horas diuisisse tradit, cum sacrum Serapidi animal duodecies urinam fecisse quadam die obseruasset, pari semper tempore interposito: id animal Horus Cynocephalum esse cōmentarijs prodidit.

IN ITINERE. Quid si nauigandū est? & Bar.[a] quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatiōe arbitratus est. Ego nihil certum propter uētorum & molliciei incertitudinem constitui posse censeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Cato quo pedibus cōtendi possit, mari minime eundum censuit, quod etiam Iurisconsulti probant[b].

b ¶ VIGINTI. Atqui & hoc uidetur arbitrio boni uiri relinquēdum[c]: quod uerum est cum

a in tract. de insul. in. 3. col. — *b l. ij. §. pe. 3. si qs caut.* — *c l. continuus §. cū ita. de uerb.*

do XX.[b] milia passuum[c] in dies singulos peragēda, sic sunt accipienda, ut si post hanc dinumerationem, minus quàm XX. milia supersint, integrum[d] diem occupēt: ueluti XX. unū milia passuum sunt, biduum eis attribuetur. quæ dinumeratio ita demum colligenda erit, si de die non conueniat[e]. ¶ Eius qui apud hostes decessit dici hæreditas non potest[f], quia seruus[g] decessit.

PAVL. LIB. II. AD EDICT.
Lex. IIII.

PEcuniæ appellatione rem[a] significari Proculus ait.

IDEM.
Lex. V.

REi[a] appellatio latior est quàm pecuniæ: quia & quæ extra cōputationē[b] patrimonij nostri sunt,

est cū certa miliaria constituta non sunt, alioquin hæc cōputatio seruabitur, ut in eo qui absens in ius uocatus est[d], ut in tutore qui se excusat, & ultra cētesimum lapidem abest[e], ut in eo qui ad præsidem tendit bonorū possessionem sibi decerni postulaturus[f]. Sed & si lex nō ipsum iter, sed certam mēsuram respiciat, intercapedo non per milia passuum humi mensa accipitur, sed ex aëre, ratione Astrologis peculiari, idq; plerisq; uisum est, cū municipes constituissent, ne q per quinquaginta miliaria uicinus esset, Prætor designaretur. Sed hoc Paulus Castrēsis, Alex. & Iason nō admiserunt[g], cum usus repugnet, cōstitutioq; ipsa homines respiciat, qui ipsi minime per aëra uolitant, qđ & nos probamus: cum enim de passuum numero agatur, quid hic ad rem facit aëris mensura?

d l. j. si qs cau.
e §. qui aūt, de excu. tut.
f l. ij. §. pe. quis ord.
g in. d. l. j.

c ¶ PASSVVM. Per eam scilicet uiā per quam iter fieri consueuit[h]: si uaria est consuetudo, præferetur quæ in planitie, etiam si alia breuior reperiretur[i]: quapropter Bononiensis Romam uocatus, per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Etruriam citius peruenire possit. Idem si longiore itinere tutius quis iter faciat, nam id potissimum deligendum est[k].

h l. j. §. j. de his q deiec.
i Arch. c. statutū. de ref. in. 6.
k l. fi. §. cum enim. C. de iur. del.

d ¶ INTEGRVM diem. Singulis tamē septē diebus unū habebit in quo requiescat, isq; erit dominicus dies, quod pleriq; crediderunt[l]: nos iure non probari id scimus, nec usquam lectum est prohibere quemquam eo die iter facere.

l Fely. c. cum olim. d' exc.

e ¶ CONVENIAT, Nam tunc seruanda est fides: idem si ut certo die adsis Principis edicto, uel legis iussu compellaris, tunc enim minime ad hāc computationem recurrendum est[m].

m Imo. d. §. cum ita.

§. EIVS QVI. f ¶ Nō potest. Ex summo iure, ut Accursius sentit, nam ex bono & æquo aliter lex Cornelia constituit, quæ antequam caperetur, mortuū fingit[n]: quæ interpretatio ut uera sit, uniuersali tamen negatiuæ non conuenit. Ego generaliter dixerim, hæreditatem eius qui apud hostes decessit, nullo modo posse dici, licet ex lege Cornelia hæreditatem eius qui captus est dicere possimus: qm̄ hæc captura in ea lege uice mortis successit.

n l. lex corn. s. de uulg.

g ¶ SERVVS. Nā hæreditas est successio in ius defūcti, at serui nullum ius habēt, in his uero casibus cum lex pro liberis eos habet, hæreditas eorū recte dicetur[o]: ut cum ideo nō fuit aliqs manumissus, quia tabulæ testamēti, quibus libertas relinquebatr̄ ex S.C. Silleiano aperiri non potuerunt. Sunt & alij, quos enumerare operæ pretium nō est[p].

o l. pen. C. de his quib.
p l. seruus. C. com. de suc.

PECVNIAE. a ¶ Rem, id est substantiā nec enim est uerisimile Proculum, cū hoc dixit, generaliter rē accepisse, sed in eum tantummodo sensum cū facultates cēsumq; significat: nam pecuniā antiqui à pecore deduxerūt, q uniuersa corū facultas in pecorū fructu esset, ut Grammatici aiunt: qua ratione & peculiū dictum, quod quis sua industria acquirit, ut Valla existimat.

REI. a ¶ Rei appellatio latissima est, & corporalia incorporaliaq; complectitur, & ad omnē obligationem contractumq; pertinet. Hinc æquitatem necessitatemue aliquando significat, quandoq; & ueritatē, plerūq; & administrationem, sed & pro iudicio, cōtrouersia, sententia, accipitur: habet etiam negotij significatū, pro rei quoq; ipsius æstimatione nūc accipitur, nunc pro eo quod interest: homines quoq; rerū appellatione cōtineri dubiū non est[a], sicut & delicta, cæteraq; quæ in facto consistunt: sed & officia res appellātur: restringitur autem ex subiecta materia, quod alibi disseram.

a l. omnia. i fi de leg. ij.

b ¶ EXTRA computationē. Accursius quatuor interpretatiões affert, ut uel de his, quæ in patrimonio nostro non sunt sed esse possint, accipiamus: ut hæreditas iacens, uel de seruitutibus quæ nec in nostro patrimonio, nec extra habentur[b]: uel de actionibus, quasi hæ pecuniæ appellatione nō cōprændantur:

b l. j. de usufr. leg.

dantur: uel de rebus sacris, quoniam in nullius bonis sint, & hanc probat, cum sacra uendi & in pecuniam redigi non possint, quod in aliis rebus est. Sed profecto Iurisconsultus haud ita sensit, sed latius accipi rem quam pecuniam ait, cũ res mea dicetur, etiã quæ in patrimonio non computetur: ut si de filio uel cõsanguineo sentiens commendẽ tibi res meas, uel cum de capite periclitans dicam rem meam agi, quod minime ei significationi cõuenit, quam habet pecunia. Ausonius Poëta:

Imperiũ, litẽ, uenerẽ, cur una notat res? Hor.

Nã tua res agitur paries cũ proximus ardet.

Plautus in Pœnulo: Tenetis rẽ: Vix qdẽ hercle, nã ita pauxilla est, digitulis primoribus.

c ¶ OPERE legato. Alii codices habent locato: utrumq; recte, cum enim de opere dicimus, de eo intelligimus quod ueri operis formam habeat, quæ quidem forma non nisi ex consummatione contingit[c]: quapropter qui opus debet, partem faciendo nihil agit: & hæc est ratio cur facti obligatio indiuidua sit[d], licet aliter alii senserint. Sanè & mens loquentis quandoq; aliud suadet, ut cum quis argẽtum factum legat, nã & id ueniet, quod elaborari cæptum sit, licet adhuc non perfectum[e], non enim in obligatione ipsum facere hoc casu uertitur, sed res ipsa præstatur. Qua ratione & si quis partẽ parietis, foueæ, uel maceriei fecerit, opus illi nouum nuntiari poterit[f]: quia non debet damnum alicui, neq; ex parte operis inferri. Idem & cum de opere certam formã non habente loquimur, ut paries, fouea, maceries, & similia: nã etiam si solum incæpta sint, dicitur opus factum esse, secus si certi termini uel mensura addita proponatur[g].

d ¶ GRAECI ἀποτέλεσμα. Nomẽ id à perfectione absolutioneq; deducit, qua ratione Homerus quandoq; τετελεσμένον ἔργον dixit eodem sensu, sed & ἀποτελέσματα Mathematicorum responsa dicũtur, ædiditq; hoc titulo Ptolemæus librum, qui uulgo quadripartitus appellatur: meminit huius significationis etiam Eustathius in Iliados primum, ubi Genethliacorum curiositatem damnat, qui omnia subiecerint planetarum potestati: & proculdubio ridiculum est responsa sua hoc nomine eos appellare, quibus nihil imperfectius, uanius, stultius excogitari potest: ars enim illa ab Astrologis conficta fuit, ut cum sua professione nihil lucrarẽtur à curiosis rerum futurarum Principibus, hoc nomine pecunias æruscarẽt, & ideo antiquis sapientioribusq; Philosophis damnata, Christianæ legi cõtraria, ab Imperatoribus etiã capitali ultiõe cohercita. Aduersus quam M. Cicero, Origenes, Phauorinus, & nouissime Iohannes Picus XII. libris disertauit: quod si quis eorum (quamquam hæc rara auis) qualis Thrasyllus aut Asclétarion quandoq; uera prædixerit, id nõ astrorum scientia, sed cacodæmonum aliquo impellente, uel falsò prædicta ad euentum perducente factum est, quorum maxime interest, huic imposturæ fidem omnino non abrogari: ut mirum sit, cur domini rerum, qui Christianis imperant, impune doceri diuulgariq; huiusmodi apotelesmata permittant, quibus singulis annis ipsi efferũtur, bellaq;, tumultus, & rerum mutationes, ad hec, diluuia, grandines, terræmotus, huiusmodiq; terriculamenta portenduntur, sicq; nocentium animos, uel in spem alicuius facinoris incitant, uel innocentium metu & desperatione cõminuunt, in causaq; sunt, ut à malis geniis multa mala in homines inuehantur, ne mentiti uideri possint.

continet: cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.

¶ Opere[c] locato uel cõducto, his uerbis, ait labeo, id opus, qđ græci ἀποτέλεσμα uocant, significari: id est ex opere facto corpus aliquod perfectum.

VLP. LIB. III. AD EDICT.

Lex VI.

Nominis[a] & rei[b] appellatio ad omnem contractum

NOMINIS. Nomen hic pro obligatione debitoris accipitur, sicut cum dicimus uendo nomen, lego, obligo, do insolutum, alioquin & alias significationes habet, sic enim causam, sic accepti expensiq; titulum[a], sic singula in conficiendis rationibus negotia appellamus. Sed & in S. C. dicitur incertis nominibus pecuniam à Macedone filiisfa. credi solitã[b], sic & Horat. epist. lib. II. Cautos nominibus certis expẽdere numos.

Quãdoq; & agnationẽ significat, ut cũ prohibemus fundum de nomine nostro exire[c].

b ¶ REI. Licet hæc uox generaliter intelligatur, quandoq; tamen speciali significatione accipiẽda est, ut cum in rem quis agit, species enim designari tũc debet[d], nã & iura nõ uendicãtur.[e] Idem si res omnes meas legauero, iura enim nõ continentur, quia nec possidentur: pronomẽ autẽ meas possessiuum est, atq;

Marginal notes (left): l. si is q cccc §. j. ad. l. fal. — .i exc. uer. j. de uerb. — .et si. §. qd rgo de aur. rg. — stipu. §. pus. 3. de p. no. num. — stip. nõ di duntur.

Marginal notes (right): a l. pen. & fi. C. de conue. fisc. deb. — b l. j. ad mace. — c l. is qui. de leg. iij. — d l. si in rẽ. §. de rei uend. — e l. uẽdicatio. eod. ti.

f l.j. de statu homi.

atq; ita Baldus sensit[f], quod ego non probo, cũ grammatici in eam significationẽ possessiuum nõ accipiant, in quam Baldus existimauit: quapropter & cum rem alienã dicimus, etiam de iuribus intelligimus[g]. Verius ergo est id legatum per illã adiectionẽ solũ ad ea coarctari quæ in dominio nr̃o habemus[h]. Sanè & cum res quas in illo fundo habeo tibi promittã, iura non debentur, quoniam eo loco non cõtinentur[i]. Dubium autem non est, quin uerba etiam generalissima per adiectionẽ restringantur. Sed finge, princeps mihi uniuersisq; rebus meis plenissimã immunitatem concessit, an subditi quoq; immunes sint: & esse responsum est: sed quoniã ob mei fauorem hæc concessio facta est, non poterunt in domini damnum ea uti: & ad me pertinebit declaratio quos uelim immunes esse, ut bellissime Andr. Siculus respondit[k]. Sanè possumus & genitiuũ, hoc cum à reo, id est obligato inflectere, ut reus debendi dicatur, ex quocunq; contractu uel obligatione quis debeat. Nã & ueteres, ut Cicero lib. II. de oratore inquit, reos appellabant, non eos modo qui arguuntur, sed omnes quorũ de re disceptatur. Hincq; est, q reus non solum debẽdi dicitur, sed etiam credendi, & ipse quoq; per acceptilationem à nexu liberari censetur: oblatam enim pecuniam nõ potest non accipere[l]. Dicitur & reus uoti is qui dijs in euentum conditionis promittit, at ubi cõditio euenit, tum etiam damnatus est uoti, quod ostendit. T. Liuius lib. VII. de bello punico: & Virg. Damnabis tu quoq; uotis. Quod & Seruius sentit: ut nõ parum mirer, cur Macrobius uoti damnatos interpretetur, qui uota soluerint, & non potius icciro obligatos ad obseruationem uoti, quia quod petierant impetrauissent, in qua re Nonij quoq; Marcelli diligẽtiam non satis probo, tametsi sciam ex recentioribus plerosq; Macrobium sequi.

g c. si. de præscrip.

h l. quintus. §. arg. de aur. leg.

i l. caius. de leg. ij.

k consi. 26. in. ij.

l l. fideicõ. §. si rem. de lega. iij.

& obligationem pertinet. ¶ Verbum[c] ex legibus, sic capiendum est, tam ex legum sentẽtia[d] quàm ex uerbis[e].

c ¶ §. VERBVM ex legibus. Quod mẽs una cũ uerbis legis possunt, id sola eius mens potest, dum de ea cõstet. Cum ergo certa est legis sententia, etiam si uerba eam non exprimãt, expressus à lege is casus dici potest[m]: & propterea nihil refert, etiam si materia pœnalis uel odiosa sit[n], cum non per extensionem, sed per expressionem casus censeatur explicatus. Tunc autem mens dicitur certa, cũ uel in lege exprimitur, uel unica tantum ratione, ita quod nulla alia adduci possit, colligitur[o], uel per argumentum, necessario & euidentissime concludens, ita sensisse legislatorem infertur[p]. Et in his casibus actio ex lege directa oritur: quod si de mente non cõstet, sed per interpretationẽ iuriscõsultorum lex ad cũ casum porrigatur, rem tacite decisam dicitur. Tuncq; potissimum de legum extensione tractamus. Hoc autem casu actio quæ cõceditur non directa, sed utilis est[q]: quoniam ex mente legis præsumpta propter utilitatem recipitur. Sed & si de aliquo casu nihil actum sit, cum uerisimile est legislatorem si de eo cogitasset, idem quod de alio simili dispositurum, utiliter ex ea lege agetur[r].

m l. præter. de ope. no. nũ.

n l. cũ mulier. ij. sol. mat.

o gl. l. quãuis. de fideicõ.

p Fel. c. in nostra. de rescrip. xj. co

q l. curatoris C. de ne. ge

r l. tale. in fin de pact.

d ¶ SENTENTIA. Eadem uidetur esse mens seu sententia, & ratio legis ut pleriq; omnes aiunt, aliqua tamen differẽtia est, quia ex ratione deducitur sententia, & propterea nũquàm legis decisionem protrahimus, ubi non æque tanta ratio sit, quo fit ut si ex duabus rationibus aliquid sit introductum, si altera tantum afferri possit, dispositio locum sibi non uendicet[s], nisi clàre constet ex mente legis uel alteram sufficere[t]: qua ratione & tunc ad casum similem, si mens hoc uelit, fiet extensio, tametsi non æque tanta ratio ea fieri suadeat, quod Socinus annotauit[u]. Hinc etiã est quod correcta legis ratione, lex sublata censetur[x], si tamen huiusmodi ratio concludens non autem impulsiua sit[y].

s l. si iã. §. d iur. om.

t §. affinitatis. de nup.

u l. ij. §. ex h §. de uer. ob

x l. j. §. de leg tut.

y §. fœmina inst de nup

e ¶ VERBIS. Ea tamen præsumitur legis sententia, quam uerba ostendunt[z]: quapropter temere ab eis non est recedendum, quoniam plerumq; fallimur, dum legis rationem per cõiecturas nos assecutos credimus, quod si de ea constet, non est dubium quin & inde coarctatio inducatur, & si res suadet, extensio, quod alias admonui: quapropter non tanta est uerborum uis, ut si quis aduersus sententiam legis faciat, quamuis in eius uerba non committat possit idcirco euadere: atqui eodem punietur modo[a], ac si uerba quoq; uiolasset: quapropter qui triticum uel oleum filiofamil. credit. in S. C. Macedonianum incidet[b]: & mulier cum intercedere pro alio uellet, si principaliter in se obligationem susceperit ex S. C. Velleiano iuuabitur[c]. Idem cum prohibitus donare, uiliori pretio uendat, uel interposito per fiduciam amico donet[d]. Non ita in eo est qui aduersus uerba committit, sententiam seruat, nam id impune licet.

z l. prospexi §. qui & qub.

a l. non dubium. C. de l

b l. sed iul. § mutui. §. Mac.

c l. quãuis. § si cum. §. Velle.

d Dy. c. si. reg. iu. in

Sponsio.

PAVL. LIB. II. AD EDICT.

Lex. VII.

Sponſio[a] appellatur non ſolū quæ per ſponſi[b] interrogationem fit, ſed omnis ſtipulatio promiſſióque[c].

SPONSIO. a ¶ Spōſio uidetur ſolum de ſtipulatione dici, quod ex eo probatur cū promiſſum lex ait accipi quod nuda promiſſione, uel pollicitatione, uel ſponſione debetur[a]. Hinc & ſponſalia[b] dicta, quod ueteribus moris fuerit p ſtipulationem ea contrahere: quapropter cum lex ait[c], eos obligari qui ſpōſione propter ſuffragiū cōtraxerint, de ſtipulatione ego intellexerim, ut ꝙ mihi apud principem ſuffragatus ſit, ut diſpenſationem aliquam obtinerem, non tamē ad promiſſum ſibi pacto nudo premium agere poſſit: licet noſtrates Iuriſconſulti eam legem non intelligentes contraria opinentur, cuius etiam lib. XXII. Amianus Marcellinus mentionem facit: nec quicquam nos mouet quod hic dicitur, omnis ſtipulatio promiſſióq;: quaſi hoc ſenſu alterum ſuperflueret, nam coniunctiua oſtendit pro maiore declaratione id à Iuriſconſulto dictum, quod dubitari potuit ne ſtipulatio de ſola interrogatione diceretur[d]. Sane & alio ſignificatu ſponſio accipitur, nimirum cum quis interpoſita ſtipulatione certam pecuniam promittebat, ni ita eſſet ſicut affirmabat: quo ſenſu Ciceroni, Quintiliano, Val. Max. cæteriſq; ueteribus ubiq; capitur, nec ex Iuriſcōſultis quidam abſtinuere[e]. Hinc & ſponſor dicitur, quamuis Accurſius ſponſorem eum tantummodo dici crediderit, qui ſponte & à nemine rogatus pro aliena obligatione intercedat[f].

a l. ſciendum. ī. de ædi. ed.
b l. ij. de ſpon.
c l. j. C. de ſuffrag.
d gloſ. in l. j. de uerb.
e l. ſi rē. ī. de præſcript. uer.
f gl. in rub. in autē. de fid.

b ¶ SPONSI. Quidam interpretantur, id eſt promiſſi: quod non conuenit, cum promiſſionis interrogatio non fiat, ſed ideo interrogemus ut promittatur: uerius ergo eſt ut de ſponſalia contrahente intelligamus. Cum igitur exemplum hoc Iuriſconſultus adducat, aperte oſtendit, ſponſionem tantummodo de ſtipulatiōe dici, alioquin ſi quamlibet pactionem ſponſionis appellatione cōprændi, prout communis eſt ſententia, uoluiſſet, nō erat de una ſpecie ſtipulationis ſolum hic exempli cauſa loquendum. Nec obſtat[g], ꝙ ſi in nouiſſima parte pactorum ſcriptum ſit, Titius rogauit, ſpepondit Meuius, hæc uerba non tantum pactionis loco accipiuntur, ſed etiam ſtipulationis, quia pacti uim habent, non ex uerbo ſpepondit, ſed quia iam in modum pacti promiſſio præceſſerat, & ideo lex in nouiſſima pactorum parte ita ſcriptum ait.

g l. iuriſg. §. quod fere. de pact.

c ¶ PROMISSIOQVE. In ſcriptura promiſſio[b] uidetur pro ſtipulatione accipi, quod tamen in teſtimonijs non eſt, quoniam uerba teſtium ambigua aduerſus eū qui produxit interpretātur: id autem uerbum ambiguum eſſe certum eſt, cum etiā ſimplex pactio p̄miſſio dici poſſit.

b l. j. C. de uſur.

IDEM LIB. IIII. AD EDICT.

Lex VIII.

Verbum[a] oportebit, tā præſens[b] quàm futurum[c] tempus ſignificat.

VERBVM oportebit. a ¶ Exemplū legis eſt, cū quis promittit quicquid dare facere oportebit, nam etiam ex ui ſermonis præſens cōpræenditur, cum qui dare facere debet tempore contractus, etiam poſt contractum dare facere teneatur, nec enim per eum cōtractum extinguitur præſens obligatio.

b ¶ PRAESENS. Tēpus præſens ad præteritū nō refertur, niſi adiunctum participiū id ſuadeat, ut cū dicimus, Troia capta eſt: aut cū id præteritū etiā nunc durat[a]. Qua ratione futurum quoq; nō compræendit[b], niſi natura actus aliud inducat: ut cū lex punit eū qui delinquit, futuris enim negotijs lex prouidet. Idē in teſtatore qui dixerit, quas pecunias legaui uel lego ſine diei appoſitiōe debere annua bima trima die uolo, referetur enim hæc clauſula etiā ad ea legata quæ deinde uel in codicillis faciet[c], nam hæc uoluntas durare præſumitur. Sed & diſpoſitio de re præſenti facta ad futuram actionem trahetur[d], quapropter & qui res ad ſe pertinentes pignori ſuppoſuerit, de acquirēdis quoq; egiſſe uidebitur, quoniā cum obligatio duret, cenſetur acquirēda ex præſumpta contrahentium uolūtate loco acceſſionis cæterorum bonorum eſſe[e], licet aliam rationē Bartolus adduxerit. Cæterum & ſi præſenti tempori addita ſint uerba habentia tractum, non eſt dubiū quin futurum compræendant[f], idem & ſi de futuris actum eſſe alia ratione præſumamus.

l. uerbū erit. ī. cod.
a l. is qui put. §. ait. ī. qd̄ ui.
b l. ſi ſtipu. §. cum ſtipulamur. ī. de uerb. obli.
c l. talis. de lega. j.
d l. fi. §. fi. de lib. leg.
e l. fin. C. que res pig. l. ſi quis ſoc. ī. pro ſocio.
f l. ſi ita quis. de leg. j.

c ¶ FVTVRVM. Id tempus regulariter nec ad præſens neq; ad præteritum refertur, niſi diſpoſitio tractum habeat, ut quia in futurum quoq; duret: ueluti ſi promittā, ꝙ dolus malus aberit[g], intelligetur etiā ut in præſenti nō adſit, cum qui hodie dolus adeſt, etiā in poſterū perſeueret: & qui confirmet quod in codicillis ſcriptum erit, etiam quod codicillis iam factis legauit, cōfirmaſſe creditur[h]. Sed & cū materia ita ſuadet præſens pro fu-

g l. nouiſſ. ī. iu dic. ſol.
h l. plotiana. ī. de cod.

i 32.q.5.si paulus.

turo,&futurum pro præsenti sumitur[i].

k l.j.ꝟ.de excep.

d ¶§. ACTIONIS. Actionis uerbo improprie accepto contineri exceptionem dubium non est[k],quia excipiens agere dicitur, quod tantomagis procedit,cum de eo excipitur, quod in formam actionis deduci potuisset:ut si quis compenset, sed Bartolus huiusmodi exceptionem proprie actionis uerbo cōtineri credidit,cui non assentio,quia lex uideri eū agere dixit[l], & propterea eum cui sacris interdictū sit, licet agere prohibeatur, compensare tamē posse existimo[m], quæ sentētia humanior est.

l l.amplius.in fi.ꝟ.rē rat.

m c.cū inter. de exc.

bo actionis[d], nō continetur exceptio[e].

VLP. LIB. V. AD EDICTVM.

Lex IX.

MArcellus apud Iulianum tractās notat, uerbo rapuisse[a], & scissum[b] & fractum cōtineri, & ui raptum.

IDEM LIB. VI.

Lex X.

n in.l.j.ꝟ.de iuris. om. iud.

o inst.de repl. in prin.

p Abb.rub. extra de exc.

Cæterum & is prouocator cui iudex ex officio succurrit,nō proprie agere dicetur, sicut nec reus eo casu excipere, quod plerisque oēs sentiunt[n];qui uero replicationē obijcit:actionem intendere proculdubio dicitur[o].

e ¶EXCEPTIO. Eius enim descriptio repugnat, cū exceptio sit actionis exclusio, tam & si dilatoriæ & solius intentionis exclusiones,proprie quoque exceptiones dicātur[p], uerbum enim generale est,idemque quod præscriptio significat. Fortunatianus tamē rhetor, Præscriptio inquit, actionem excludit, translatio differt.

MARCELLVS. a ¶Rapuisse. Hoc clarius locum sibi uendicat,qum quis scindit frāgitue ui adhibita,uel eo animo, ut si prohibeaē uim adhibeat[a]: alioquin rapere est etiam de manibus auferre[b]: & qui uerbis puellā seducit, eam rapuisse dicitur[c]. Sed & furari rapere est[d],improbior tamē fure,quāuis manifesto,est raptor. Quod cū ita sit,cur leuius punitur? manifestarius enim fur quadruplum cū re ablata infert, raptor triplū[e]: an quod fur potuit dominum latere, raptor minime,unde ex furto potuit maius damnū domino inferri, qui nisi noxiū deprændisset, nesciuisset aduersus quem ius suū persequeretur? Quapropter cum uterque manifestus sit, grauius fur quàm raptor plectitur, alij tamē aliter sentiunt.

a l.iij.§.nō solum.ꝟ.de incend.

b l.iiij.ꝟ.ne quis in.

c c.fi.36.q.j.

d l.si quis ex do.ꝟ.de fur.

e ꝟ.ex malefic.de acti.

b ¶SCISSVM. Laceratū,fractū,quassatū. Sane & uerbo corrupisse scissum fractūque cōtineri in l. aquilia dicitur; quapropter sunt qui hic rupisse legāt,non rapuisse. Subdit huius respōsi arg. Dinus si lex municipalis certa pœna mulctet eū qui de domo uicini aliquid rapuerit, qui uel solas fores effregerit, cōtineri. Quid si igne adhibito corruperit:& idē dici posse ego existimauerim.

Alex.consi. 103.in.j.

CReditores accipiendos esse constat,eos quibus debetur ex quacunque actione[a] uel persequutione[b],uel iure ciuili[c] (sine ulla[d] exceptionis perpetuæ remotiōe) uel honorario uel extraordīario[e],siue pure siue in diē, uel sub conditione[f]. Quod si natura[g] debeaē,nō

CREDITORES. a ¶Actione. Nō tamē reali, cū qui rei uendicatione conuenit̃, improprie debitor dicatur,ut Accursius & cæteri existimant[a]: quod ego nō probo,quia negari non potest,q rē meā possideat restituere eā mihi debere: nec nos mouet quod lex eum nullo iure teneri dicat,quia & ex additiōe pronominis,& ex narrationis argumēto apparet nullo iure personam ipsam obligari, sed non ideo consequens est,ratione rei debitorem non esse.

a Inst. de act. in princ. & §.j.

b ¶PERSEQVVTIONE. Quam uulgo officium iudicis merū appellamus, ea causæ omnes mixti imperij absoluuntur[b].

b l.pec.§.j. j.eo.

c ¶IVRE ciuili. Hoc iure stipulatio inuēta est,& emphiteosis, literarūque obligatio, & quæ ex spōsalitia largitate,uel tutela ꝓuenit: nā & hæc XII. tabularū uerbis inuenta est. Sanè & iure ciuili debeē,qd' ex iuris gētiū cōtractib. debeē,id eñ iusqrites approbauere[c].

c l.iuris gē.ꝟ. de pac.

d ¶SINE ulla. Qui ergo ipso iure teneē, si exceptione perpetua,puta pacti de non petendo,tutus sit,debitor nō est, nec quid ipso iure sit curamus,sed quid in effectu.

e ¶EXTRAORDINARIO. Cum deficiēte ciuili actione suggerente æquitate in causis iurisdictiōis officium suū prætor impertit,ut cū filiūfami. tuetur qui uiaticū suū alteri mutuauerit[d], & quosdā casus supra habemus sub rub. de uar. & extraordi. cognit.

d l.cū filius.ꝟ. si cer.pet.

f ¶SVB conditione. Si omnino sit extitura dubium nō est,ut Pont. ait[e],esse creditorem. Si uero incerta sit,non est creditor,nisi ex larga significatione: at ubi euenerit etiā retro, uidebitur proprie fuisse creditor[f],quod in legatis non est,nec enim in eis regulariter conditiones trahuntur retro[g].

e in.l.j.si certum pet.

f l.is cui.ꝟ. act.

g l.j.§.serui. ad Syll.

g ¶NATVRA. De naturali obligatione quam lex ciuilis fouet hic non agitur: quia de ea superius actum est, cū de iure ciuili

l. legitima. de pact.

uili dixit[h], multo minus uero de ea intelligē dum est quam lex ciuilis reprobat, quoniam hoc casu creditor dici nō potest. Superest ergo ut de simplici naturali obligatione loquamur, quā ius nostrū nec tuetur, nec infirmat.

Barto. l. ex hoc. §. de iusti.

Ea duplex est[i], altera iure naturæ efficax, quæ ideo actionem non parit, quoniam iuris ciuilis sunt actiones, exceptioni uero sufficit & compensationi & pignoris retentioni: quoniā id non est aliū impetere, sed se tueri, quæ naturalis defensiōis species est. In hac creditor proprie nō dicitur, quia actionem hac ex causa nullā habet: largius tn̄ accepto sermone dici creditor poterit, & iō fideiussor illi accedit[k]. Altera uero quæ ad antidora, id est remuneratione pertinet, nec eo quidem iure ex se efficax est: quapropter ex ea debitor nullo modo dicitur: iūcta tamē alij actui plurimū potest. Hinc est q̄ remuneratoria donatio insinuatione non indiget, ex ingratitudine uel filijs deinde natis, nō reuocatur: inter uirū & uxorem permittitur, quapropter causam sufficientem cōtractui præstat, in bono uiro præsumitur, alienationē rei ad ecclesiam uel minorem pertinentis, alioquin reuocabilem, confirmat[l].

l. fideiusso. oblig. §. ij. de fid.

as. in. d. l. x hoc.

h ¶ SED cōtractus. Subaudi quilibet alius, ipse castigatius in antiquo codice scriptū inueni, seu contractus, quod magis placet.

CREDITORVM. a ¶ Pecuniā. Videbatur enim ita tantum accipiendum, cum credere dicamur cuicunq; rei assentiamus alterius fidem secuti: sed tamē cōmunis usus peritorū creditorem generalius accipit, quacūq; ex causa quicq̄ debeatur: merito ergo usum magis q̄ etymologiā attendemus. Quāuis tn̄ de creditore ita dicamus, nō idem erit de uerbo credere, uel nomine creditū: hęc enim solū indicant qui alterius fidē sequutus sit, ut Bar. sensit atq; alij plerīq;. Tenēt Salicetus, Fulgosius, Pontanus contra[m].

j. §. si cer. et.

b ¶ CAVSA. Puta delicto, ut ait Accursius. Sed hic ego generaliter malim quacunq; ex causa, non solum contractu, sed etiam

sunt loco creditorū: sed & si non sit mutua pecunia sed contractus[b] creditores accipiuntur.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM. PROVIN.

Lex. XI.

CReditorum appellationę nō tātū hi accipiuntur qui pecuniā[a] credidere, sed oēs qbus ex qualibet causa[b] debetur.

VLP. LIB. VI. AD EDICTVM.

Lex XII.

SI cui ex empto uel ex locato uel ex alio ullo debetur cōtractu, sed & si ex delicto[a] debeatur, mihi uidetur posse creditoris loco accipi: qd' si ex populari[b] causa, ante litis contestationē recte dicet creditoris loco nō esse. ¶ Minus soluit[c] qui tardius soluit: nam & tempore[d] minus soluitur.

quasi contractu: qua ratione & cessionarium proprie creditorē esse cæteris consenserim[n]. *n in. d. l. j.*

SI CVI. a ¶ Ex delicto. Id dubiū erat, cum delinquentis fidem sequutus uideri non possit creditor, tamē idem quod in cæteris causis est, quoniam delinquens uidetur pœnæ semet obligasse: idē q̄ est in eo, cui qd ex legato fideiue commisso debeatur: nam hęres adeundo illi promittere cēsetur[o]: proprie ergo creditores hi ꝑpter usum autoritatē q; prudentium dicētur, quamuis huic significationi legis fictio causam dederit. Hinc est qd' hic dicitur, creditoris loco esse: & alibi legatū quasi æs alienū solui[p]: alibiq; lex non solum creditoribus, sed etiam legatarijs prouidere se dicit[q].

o l. apud iul. §. fi. ex qb. cau.

p l. j. C. de bonis aut. iud.

q l. fi. §. licē. C. de iur. del.

b ¶ EX POPVLARI. Intellige in actione qua principaliter iniuriam publicam seu ius populi prosequimur: nam ante litem contestatam locupletiores non sumus[r], nec fideiussor nobis obligatur[s], sed si principaliter aliquis sit læsus, quia uiolatū eius sepulcrum, uidetur etiā ante litis cōtestationem creditoris loco esse: quapropter & tunc procuratorem constituit[t], & alius nemo admittitur, si ipse agere uelit[u]. & hoc Accursius probat.

r l. pen. §. de pop. act.

s l. si qs pro. in fi. de fid.

t l. licet. de procur.

u l. iij. §. de sepul. uiol.

c ¶ §. MINVS soluit. Id est soluere uult, ut Iaco. Barto. & Alb. interpretantur: nam si creditor quamuis post tempus solutionem recepisset, non posset amplius illam accessionem quæ ex mora orta est petere[x]. Ipse hanc expositionem non probo: quia quamuis creditor amplius petere non possit, non tamen sequitur quin minus sit solutū, licet ideo non petat, quia recipiendo sine protestatione uidetur remisisse, faciliter q; remissio huius accessionis præsumitur, cum nō nisi iudicis officio debeatur. Quapropter si creditor nolit recipere, & debitor debitā summam sine temporis accessione deponat obsignetq; non liberatur: quod omnes hic probant[y].

x l. iiij. C. depositi.

y l. oblig. C. de sol.

d ¶ TEMPORE. Eadem ratione dicitur etiam quis plus tempore petere, quando ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicantur

z §. plus. de actionib. plicantur illi induciæ[z]. Sed nunquid cum usuræ hodie omnino sint prohibitæ locū habeat hæc lex, & si creditoris nihil intersit esse tardius solutum, ut quia nō est mercator, nec qui propter hanc moram quicquàm damni subiuerit, nō procedere, mihi uidetur uerius.

IDEM LIB. VII. AD EDICT.
Lex XIII.

MVlieris appellatione & uirgo uiripotens[a] continetur. ¶ Res[b] abesse uidentur, ut Sabinus ait, & Pedius probat, etiā hæ quarum corpus manet forma[c] mutata. & ideo si corruptæ redditæ sunt uel transfiguratæ uideri[d] abesse: qm̄ plerūq; plus est in manus[e] pretio quàm in re. ¶ Desinere[f] autē abesse res tunc uidetur, cū sic redit in ptātē, ne amittere possessionē possimus[g] ob hoc quod furto pridē subtracta

MVLIERIS. a ¶ Viripotēs. Et hoc si uerba propriè accipiantur, alioqn ex lata interpretatione etiā nō uiripotens mulier est, nimirum qa muliebris est sexus[a], nec etymologia repugnat, cūm à mollicie dicatur, ut Varro & Lactātius aiunt.

a l. arg. §. muliebri. ff. de au. & arg. leg.

Sanè si fœminam empturo uēditor dixerit, non esse mulierē de corrupta intelligemus[b], nec enim de sexu uerisimile est tunc fuisse dubitatum[c]. Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uirginem senex uxorem duxisset, cras inquit mulierem reddam.

b l. alioquin. de contrah. empt.
c l. quæritur. §. mulierē. de edil.

b ¶ §. RES abesse. Et propterea non uidetur exhiberi quod mutata forma exhibeт[d], nec cōmodatum depositumúe reddi, nisi in eadem causa reddatur[e].

d l. iul. §. si qs ꝟ. ad exhib.
e l. iij. §. si redditā. ꝟ. commo.

c ¶ FORMA. Ex forma enim res ipsa nomen assumit: quapropter & ubi ea deest, rei quoq; nomen deficit, nisi quid minimum de forma mutatum proponatur[f]. Sanè materia, substantia, forma, solennitas simul differunt. Materia est unde quid conficitur, ut in scipho metallū, in contractu consensus. Substantia est per quam materia in certam speciem deducitur, ut in uasis uel uestibus artificium, in emptionis contractu pretiū. Forma est quæ certæ illi speciei nomen dat: in iuribus uero pro forma id requiri dicitur quod ordinē respicit, ut in stipulatione quod præcedat interrogatio, incontinenti respōsio sequatur[g]. Solennitas actui perfecto extrinsecus accedit, ut autoritas tutoris in pupillorū, agnati cōsensus in mulierū cōtractibus. Promiscue tn̄ hæc doctores quādoq; accipiunt[h], substantiaq; generaliter definitur, quæ ad rei essentiā necessario requiritur: quapropter materiam, formam, solēnitatemq; comprændit.

f l. j. in fi. ꝟ. de uent. insp.
g Bal. in. c. j. de no. form. fid.
h l. in uēditionibus. de cō trah. empt.

d ¶ VIDERI abesse. Et propterea res ipsa rursus simpliciter petet, tanquàm si nihil restitutū sit[i]. Secus si ideo petatur quia aliquid illi extrinsecus desit: puta, cū quis dedit fundum, nec de euictione cauit: nō enim simpliciter fundum petet, sed addita causa, ut de euictione caueatur[k].

i l. etiam. ꝟ. de solut.
k l. iul. §. j. ꝟ. de uerb. obli.

e ¶ IN MANVS pretio, id est artis. Vergi. Artificūq; manus inter se, operūq; labores Miratur. Iulius Solinus: Ea ædes manus Dedali ostendebat. Sed quid si per huiusmodi mutationē res facta sit pretiosior? Et ratio Iurisconsulti ostendit tūc rem nō abesse: nō poterit tamē is q restituit expensas repetere[l]; quia sibi nō licuit, in re quam alienā sciebat esse tam ingeniosum.

l §. si quis in aliquo. inst. de rerū diui.

f ¶ §. DESINERE. Lex Attinia furtiuā rem usucapi ꝓhibebat[m], nisi ea in ptātem dn̄i reuersa esset, desijsset q; res abesse. Declarat Iurisconsultus desijsse abesse, si in dn̄i ptātem liberā esset reuersa: qđ intellige dūmodo dn̄s qui sciuit rem fuisse sibi subtractā sciat etiam reuersam[n], nā & tunc si rursus contractetur, noua actio furti dabiт[o], uerba eius legis hæc à Gellio commemorantur libro XVII. Quod subreptum erit eius rei æterna autoritas esto: id est, æternum tempus ad usucapiēdum, ut alibi declarabimus.

m l. sequitur. §. quod aūt ꝟ. de usuc.
n l. qui filium. §. pen. ꝟ. p empt.
o l. inter. in fi. ꝟ. de furt.

g ¶ POSSIMVS. Sed quō dn̄s possessionē rei suæ amittere pōt? & si ipse eā per uim recuperauerit, dubiū non est posse ab eo auferri: quoniam in interdicto recuperādæ exceptio dominij reijcitur[p]. Sed & si non furi sed successori eius particulari abstulerit, etiā per triticariā condictionē restituere possessionē cōpelli potest, ut Accursius ait[q]. Idemq; est si dominus ipse spōte rem habuerit ab eo qui uiolēter à possessore rapuerit: nam si dominus hoc sciebat, ex æquitate iuris canonici possessori succurritur[r], cui nec lex ciuilis aduersatur, ut aliqui sentiunt[s]. Sed & illud expeditum est, redintegrādæ possessionis beneficio huic prouisum esse[t], quod ex cōmuni sentētia etiam malæfidei possessori competit aduersus eū qui uel titulo possideat[u], quoniā recēs hæc possessio clādestina & uitiosa præsumitur[x]. Vbicunq; ergo aliquo huiusmodi interdicto abstrahi à domino possessio posset, res non desinere abesse uidetur.

p l. si quis. C. ad. l. iul. de ui pri.
q l. ij. in fi. ꝟ. de trit.
r c. sæpe. de rest. spol.
s l. si coloni. C. de agr. lib. x.
t c. reintegr. iij. q. j.
u l. rem q̄ nobis. ꝟ. de acquir. poss.
x c. licet. ex de prob.

§. Abest.

h ¶ §. ABEST. Abesse uerbum plurifariã in iure accipitur. In stipulationibus absentes sunt, qui inuicem se exaudire nequeunt: in præscriptionibus[y] qui in eadem prouincia, seu territorio non sunt: in iudicijs absens est, qui ad eum actũ nõ est citatus, uel quamuis citatus, non adest. Idem & in eo quem citare difficile est[z]. In legum dispositione absens est, qui longe abest[a], si uero prope sit, nõ uidetur absens, sed expectari debet, ut Bald. sensit[b]. Illud dubium non est, qui mortui sunt, absentes esse, uel quia mortui non sunt, ut Atticus apud Ciceronẽ in Tuscul. disputat, uel quod uerius est, quia reuerti & adesse amplius non possunt. Hinc iudex datus donec præses absit[c], procedet etiã eo mortuo, quia non solum abest qui ad tẽpus, sed & qui perpetuo absens est. Cum ergo hæc dictio uarijs modis accipiatur, prudens iudex ex subiecta materia quæ interpretatio capienda sit dijudicare debebit.

y insti. de usu cap. in prin.
z l. aut qui. ff. quod ui.
a l. iiij. §. abesse. ff. de dã no infec.
b l. fi. §. ubi autem. C. de bo. quæ lib.
c c. si deleg. de off. dele. in 6.

est. ¶ Abest[h] & ea res quæ in rebus humanis non est.

PAVL. LIB. VIII. AD EDICT.

Lex. XIII.

Labeo & Sabinus existimant, si uestimentum scissum reddatur, uel res corrupta reddita sit, ueluti sciphi collisi, aut tabula rasa pictura, uideri rem abesse[a], quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. Item si dominus rẽ quæ sibi furto aberat ignorans[b] emerit[c], recte dicitur res abesse, & si postea id ita esse scierit, quia res ei abesse uidetur[d] cui pretium abest[e]. ¶ Rem amisisse uide

LABEO & Sabinus. a ¶ Videri rem abesse. Et propterea adhuc res petetur, nec ideo aliquis liberatur quod ita soluerit. Quãuis ergo solutione eius quod debetur liberationem consequamur, nõ tamen generaliter hoc uerum est. Nam & si res soluta potest auferri, ut quia alteri pignorata[a] uel sub conditione legata[b], non uidetur soluta. Idem si aliquod ius extrinsecus deficiat, ut quia de euictione cautũ non sit[c]. Sed & si non eo titulo habuerim quo mihi debebatur, sed pretium præstiterim, abesse uidetur. Sane in nostro casu si rei debitæ forma immutata nõ est, & pretium in substantia non in arte positũ sit, quale est in uulgaribus indumentis, uideretur rẽ peti non posse, sed in id quod interest rẽ non fuisse diminutam agẽdum[d], in qua tamen re aliter solet distingui, ut in cõtractibus bonæ fidei actione prima ad rẽ ipsam agat[e], idemq́ in actione ex testamento quæ bonæ fidei naturam imitatur[f], in stricti uero iuris cõtractibus actione de dolo agi in id quod interest oporteret[g].

b ¶ IGNORANS. Quid si sciens? & si ab alio emat idem est: quia non ideo uidetur furem liberasse, quin ab eo rem petere possit. Si uero ab ipso fure emat, hic uidetur probari tunc rem nõ abesse, quod probo. Sed quid si huiusmodi res sibi pure legata esset, nũquid eã ab hærede emẽdo cẽseretur legato renuntiare? Et Bar. non renuntiatũ credidit[h], quapropter & hoc casu res uideret abesse, sed cõtra Barto. crebrior est sententia.

a l. si rẽ. l. qui res. ff. de sol.
b l. non quod. ff. de leg. j.
c l. iul. §. qui fundum.
d l. exhibitionis. C. ad exhibend.
e l. iij. §. si reddita. ff. commod.
f l. meuius. §. in fundo. ff. de leg. j.
g l. & eleg. §. non solũ. ff. de dolo.
h Bart. in §. duo fratres. in. ij. q.

c ¶ EMERIT. De facto: nam iure rei suæ siue sciens siue ignorans emptor nemo est[i] licet pretiũ solus repetat qui ignorans emit. Et hinc colligitur, si quis Titio prædia leget, preter ea quę à Sempronio emit, tametsi emptio ipso iure nulla fuerit, excepta tamen uideri. Licet enim in effectu emptio nulla, nõ sit emptio, appellationem tamen istam de facto sortitur, idq́ satis est.

i l. suæ. ff. de cõtrah. em.

d ¶ QVIA uidetur. Et sic pretium loco rei succedit, quod in uniuersalibus uerũ est[k], ut in hæreditate uel dote[l], in particularibus minime[m], nisi cum quis ideo cõuenitur quia locupletior sit factus[n], non enim minus locuples est qui pretium quàm qui rem habet: nisi itẽ contra eum agatur qui debuit id agere ut rẽ actor sine pretij alicuius solutione haberet: nam si id nõ fecerit, pretiũ quod actori abest restituet, ut hic in fure, & alibi in hærede qui rem legatam soluere debuit[o].

e ¶ CVI pretium abest. Si à fure ipso ignorans emerim, rem ipsam ab eo petam, uel etiã ipsum pretiũ, si ita mihi magis placeat: nã q rem ab eo emit, qui absq; pretio dare tenet, uel ipsam rẽ rursus petit, uel pretiũ quod sibi abest[p], idq́ crebriore calculo receptũ est, licet alij rẽ in obligatione, æstimationẽ in solutione esse crediderint[q]. Sed quid si ab alio ignorãs emerim? Et non uideretur rẽ abesse, quia tũc pretium non abest: cũ enim rei meæ emptio non ualuerit, pretium repetam. Nec dicitur ei abesse pretium, qui ad illud consequẽdum actionem habet, sed cum electionẽ domini esse supra dixerim, si contra furẽ agere maluerit, uerius est uideri rẽ abesse, & ita Iurisconsultus hic intelligi debet.

k l. imper. §. fi. ff. de le. ij.
l l. res in dotẽ. ff. de iur. do.
m l. uenditor. ff. de hæred. uend.
n l. si ipsa. q̃ met. cau.
o l. planè. §. quod si rẽ. de leg. j.
p l. si filio. §. j. l. illud. ff. de don. cau. mor.
q d. §. quod si rem.

Rem

tur[f] qui aduersus nullum eius persequēdi actionem[g] habet.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM.

Lex XV.

Bona ciuitatis abusiue publica dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quę populi Rom. sunt.

CAIVS LIB. III. AD EDICTVM.

Lex XVI.

Cum q uectigal[a] pop. Romani cōductum habet, publicanū[b] appellamus: nam publici appellatio in cōpluribus causis ad pop. Rom. respicit: ciuitates[c] enī loco priuatorum habentur.

f ¶ §. REM amisisse uidetur. Hoc uerbum proprietatem hic denotat, si enim annulus mihi in mare elapsus sit, nō solum iuris interpretatione, sed etiā uere eum dicor amisisse.

g ¶ ACTIONEM. Nam qui actionē habet, rē habere uidetur, et quod nos alteri dare, uel psonali actione cogimur[r], abesse à nobis dicit: & hoc iuris interpretatione uerum est, alioquin in executione facti aliud est, tum propter litis frustratiōes, & dubios euētus, tū quia tutius est rei incūbere: quapropter lex municipalis quę in rei suę uenditore aliquid corrigat, in eo nō seruaretur, qui sibi debitam rem uēderet[s]: & ideo minus est actionem habere q̃ rem, ut in regula iuris habetur.

r l. si quis mā da. titij. §. de neg. gest.

s Docto. in. l. gallus. §. ui dendum.

BONA ciuitatis. Ius imperij Romani ad populum pertinebat[d], donec per legem Rhēniam populus in Augustum Cæsarem ius omne transtulit: merito ergo quæ ad Rempubl. Romanam pertinebant, publica dicta sunt, quasi populica. Ad Romanorum tamē similitudinem, & quæ in alijs ciuitatibus cōmunia uniuersorum erāt, publica dici cœpta sunt: semper enim apud quascunq; nationes ius supremum populi fuit, idq; uel legis diuinæ instituto ostēditur. Nam cum hominem, creauit deus, illi in cætera quidem animantia ius & dominium concessit, hominum autem ut alteri alter seruiret non indixit. Vnde principio rerum non diuina iussione, sed ex populi consensu Reges assumpti sunt, quod & post Romani imperij occasum seruatū fuit, cum Carolus magnus à populo Roma. Augustus electus est, & à Pontifice Leone sacro oleo inunctus, quod ius populi hodie Gregoriana lege in septem Germaniæ primates translatum est. Sic & Franci Chilperico eiecto, qđ regno idoneus non esset, Pipinū πανκελτικῷ consilio substituerunt. Et cum Pipini proles à maioribus degenerasset, rursus Odonem, mox eius fratrem Robertū, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad summum fastigium euexerunt: is Hugo est qui uulgo Capetus dicebatur, unde oriūdi sunt qui etiamnum Francorum rebus moderantur, & quod de maximis hisce regibus, nimirum Romano & Franco, dictum est, idem & in inferioribus obseruatum fuisse, qui historicos legerit deprændet: ut merito censeam diuina lege eum iustum principem esse, qui ex populi consensu regnet, quod & Aristoteles tradit: qui uero inuitis dominetur, eum Tyrannum esse, etiam si Cæsar sit, à septēuiris electus, uel quaqua alia ratione ciuili iure potētiam suā tueatur. Vnde cū magna regna nō ex subditorum cōsensu, sed per uiolētiam primo constituta sint, merito diuus Augustinus lib. de ciuit. dei quarto, magna latrocinia esse dixit, adducto etiam Piratæ cuiusdam exemplo, qui comprænsus & ante Alexandrum Magnum adductus, cū interrogaretur, Qua causa mare haberet infestum? Quid tibi, inquit, ut orbem terrarum habeas infestum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: tu quia magna classe, Imperator.

d l. j. §. de mā da. prin.

Lex Gregoriana

CVM QVI. a ¶ Vectigal est quod pro rebus ciuitati inuectis uel euectis publico soluitur: ea est octaua pars[d], unde Octonarij quandoq; dicti exactores: sicut & Vigesimarij, & Ducennarij. Sunt & fundi uectigales, qui ciuitatū sunt & mancipibus ita locantur, ut certum uectigal Reipublicæ pēdant, quod in dispunctionibus, à me adnotatum est, lib. III. cap. X.

a l. ex præst... C. de uect...

b ¶ PVBLICANVM. Quod publicum redimat, simpliciter enim publicum accipitur pro uectigali M. Cicer. Tranq. & Tacito. Iabolenus, Qui operas in publico quod uectigalium causa locatum est dat, Reipubl. causa non abest[b].

b l. miles. §. ... qb. cau. n...

c ¶ CIVITATES. Atqui regulariter quod iuris de fisco statuimus, etiam de priuatis constitutum censetur, & econuerso[c]: quapropter licet uerbum publice proprie ad fiscum pertineat, non tamen idcirco differentia iuris aliqua inducitur. Sunt tamen quidā casus, quibus plus tributū est fisco, quàm cæteris ciuitatibus, ut in. l. Iulia peculatus, ut aliqui sentiunt: item in redhibitione rei morbosæ, quæ ex ædilitio edicto fit[d]. Sunt & alij, cū ciuitatibus omnibus plusquam priuatis conceditur, ut in præscriptione uel usu capione, quæ uel

c l. item. §... priuat. §... peti. hære...

d l. j. §. illi... cod. tit.

e l.fi. C.de sacro eccl. quæ uel longiori tempore[e], uel nullo modo conceditur[f]: idem si mancipium furto illis
f l.usucap. ff. de usuc. sit subtractum[g], atque id genus multa similia[h]. Sed nunquid ciuitatibus concedenda
g l.mancipia. C.d'ser.fu. sit restitutio in integrum: & communiter cōcedi aiunt[i]: quo-
h l.ciuitas.ff.si cer.pet. niam cum per administratores re-
i l.rempu. C. de iure reip. lib.xj. gantur, si in cōtractu uel iudicio læsæ sint, iusta est causa restitutiōis, ideóque in oppidis, huiusmodíque uni-
k l.resp.C.ex qb.cau.ma. uersitatibus[k]: qđ uel maxime procedit, si in eis sint & pupilli, & furiosi, & uiduæ, & id genus, qui aliàs iure communi restituuntur.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM.

Lex XVII.

INter publica[a] habemus, non sacra, nec religiosa, nec quę publicis usibus sunt destinata, sed si qua sunt ciuitatum, uelut bona seu peculia seruorum ciuitatū, procul dubio publica habentur. publica uectigalia intelligere debemus ex quibus uectigal fiscus[b] capit: quale est uectigal portus uel uenalium[c] rerū, itē salinarū & metallorum & piscariarū.

PAVL. LIB. IX.

Lex XVIII.

MVnus tribus modis dicitur, uno donum[a] & inde munera dici dari mittiue: altero onus[b] qđ cum remittitur uacatione militiæ muneri sque pręstat, inde immunitatem[c] appellari: tertio officium, unde munera militaria & quosdam milites

INTER publica. Publicæ res proprio sermone sunt, quæ populi Romani sunt, sed & quæ ciuitatum in usu publico sunt, per similitudinē publi-
a l.sed celsus. ff. de contra hen.emp. cæ dicuntur[a]: latissima uero significatione, etiam si in publico usu non sint, ita tamē appellātur[b]: quem sensum Iuriscōsultus hic se-
b l.in tantum. §.uni. ff. de statu ho. quutus est, & propterea nō publica hæc esse, sed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali communia sunt, eorum usus iuregē-
c §.j.de rerū diuisi. tium est publicus[c]: & occupanti conceditur, quod non est in his quæ iure ciuili publica sunt, de quibus hic agitur.

b ¶FISCVS. Aerariū populi erat, fiscus principis, donec omnia princeps in fiscū suū transtulit. Constat autem, ut Pedianus ait, canone, indictione, oblatione. Canon ordinarios principum reditus significat, ut portoria, & eiusmodi, quæ in urbium exitu uel ingressu soluūtur. Oblatio nomen sumpsit, quod à popularibus olim oblatum principi id munus sit: eo continentur octaua, uel uigesima, uel quicquid ex consuetudine de rebus promercalibus solet pendi, quarum mētio hic habet. Indictio est, quod edicto principis subditis indicitur, quod ut plurimū certam quantitatem non complectitur. Sed
d l. cuncti. C. hæc quomodo in iure aliter distinguantur, infra differam.
de metall. c ¶VENALIVM. Hæc est octaua pars,
e l.si quis. C. sicut metallorum decima[d]: in Salinis uero
de uectig. ea est uectigalis natura ut soli mācipes[e], hoc est, qui à fisco hoc ius emerunt, sal uendant, idque principis monopolium est, quod antiquis quoque institutum fuit: quapropter Liuius Salinator dictus, idemque in piscarijs, secundum regionum quarundam morem, obseruatum est.

MVNVS. a ¶Domū. Cum munus pro largitione accipitur tanquam species doni est, significatque quod ex aliqua causa fit donum, cū uero non habito ad largitionem respectu sumitur, tūc generaliter quęlibet munera cōprændit, atque ita hic accipiendum est.

b ¶ALTERO onus. Et hoc sensu tripliciter accipitur, est enī munus patrimoniale, quod ideo sic dicitur, quia cū sumptu fit, patrimoniumque diminuit: id quandoque personæ imponit̄ nulla facultatum ratione habita, ut est capitatio: quandoque secundum fortunam soluentis imponitur, ut quā collectam dicimus, uel indictum, superindictumúe: aliquādo nullo personæ respectu rei ipsi incūbit, ut tributum, & census: subiturque uel in ipsa re, ut cū hospitem recipimus: uel ex re, ut cum certam partem fructuum pendimus: uel propter rem, ut si pecuniam pro censu præstamus. Est & munus personale, id nunc dignitati adnectitur, & honor appellatur: nunc sordidum est, ut calcem coquere, arenam fodere: nunc nec honorificum, nec uile aliquid in se habet, ut cum subire curam publicæ pecuniæ aliquis compellitur. Est & munus mixtum, ut decaprotiæ[a], id est, decemprimatus: erant enim a l.fi.ff. de muner.
Decemprimi ex Decurionibus exactores tributorum, qui fiscalia detrimenta de suo ipsi resarciebant, publicanis mancipibusúe non multum absimiles. Ex his aliqua ordinaria sunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria sunt sic definiri Bart. ait[b], ut ea sint quæ à le- b Bart.l.j. C. de mulierib. lib.xj.
ge principeúe imposita sunt, & certam formam habent.

c ¶IMMVNITATEM. Ea à patrimonialibus nunquam concessa uidetur[c], nec qui à c l. his oneribus.ff.de muneri.
personalibus immunis est ab honore excusa-

d l. cui murũ. ʒ. eo. tit.

tus cẽsetur[d]; sed & si immunitas per amplissima uerba cuiq; concessa sit, non trahetur ad onus ex improuiso inopinatoq; casu impositũ, ut si bellũ superueniat: publice enim interest huiusmodi concessiones tũc negligi[e].

e Doct. in. l. si ex toto. ʒ. de leg. j.

d ¶ MVNIFICOS. Nunera militaria sũt excubiæ, angariæ, gestationes in usum belli, decursio cãpi, erectio ualli, atq; id genus similia: qui ab his muneribus immunes erãt Beneficiarij dicebantur, qui subibant Munifices, Festus autor.

municificos [d] uocari. Igitur municipes[e] dici quod munera ciuilia capiant.

VLP. LIB. XX. Lex XIX.

Labeo libro I. prætoris urbani[a] diffinit, qđ quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur: & actum [b] quidem uerbum generale esse, siue re siue uerbis quid agatur, ut in stipulatiõe uel numeratione: contractum [c] autem ultrò citróque obligatio-

e ¶ MVNICIPES. Qui sint infra latius ostendetur[f].

f j. eo. municeps.

LABEO. a ¶ Prætoris urbani. Sic aliquem ex libris suis inscripsit Labeo.

b ¶ ACTVM. Hinc ergo apparet stipulationem proprie contractum non esse, licet in ea tam reus credendi quàm debẽdi dicatur [d].

d l. 5. ʒ. de uerbo. oblig.

Sicut nec donationem, neq; liberationem, aut pactum refutatoriũ, idq; genus remissionis, contractuumq; dissolutiones, nam in his uicissim obligatio nõ oritur: quapropter si lex municipalis de contractu uerba faciat, hi minime continebuntur, idq; receptius est [b]: nisi eadem ratio quæ in cæteris cõtractibus procedit, in his quoq; locum habeat: nam cũ ex lata significatione etiam hi contractus dicantur [c], quamuis dispositio odiosa sit, à ratione interpretationẽ sumet: quapropter si lex uetat sine agnati consensu ex contractu mulierem obligari, nec debitorẽ liberare poterit[d]: constitutum enim ita est, ut mulieris imbecilli consilio succurratur: at tunc uel maxime succurrendum est, cum donare, uel debitorẽ liberare mulier cupit. Sed nunquid hæreditatem adire prohibetur? & aiunt communiter non prohiberi[e]: aditio enim hæreditatis etiã ex lata significatione contractus non continetur, licet lex interpretetur eum qui adeat quasi contrahere cum creditoribus hæreditarijs. Nam quamuis dispositio de cõtractu loquens, etiã de distractu intelligatur [f], tamen hoc ita accipitur, si uere gestus est ille quasi contractus, non si ficte [g]: ut in proposita est quæstione. Plerumq; enim lex non obseruatis uerbis ex aliqua ratione, idem iuris constituit de quibuscũq; obligationibus, quod de contractibus [h], sed non ideo consequens est, ut in municipalibus statutis, quæ non nisi ex

b l. siue ap. C. de trans.

c l. si cum donæ. C. quod met. causa.

d Bart. §. pactus ne peteret.

e l. more. ʒ. de acq. hære.

f l. ad reso. C. de præd. mi.

g l. de eo. ʒ. de iudi.

h l. omnem. ʒ. de iudi.

ui uerborum ductam interpretationem accipiunt, idem obseruetur.

c ¶ CONTRACTVM. Quod Græci συνάλλαγμα uocant. Sic dicitur, cum ultra uerba cõtractus, aliquid utrinq; agitur: quapropter alibi Vlpianus[i]: Iulianũ, inquit, puto rectè à Mauritiano reprænsum in hoc, dedi tibi Stichum ut Pamphilũ manumittas, manumisisti, euictus est Stichus: Iulianus scribit in factum actionem à prætore dandam, ille ait ciuilem incertam actionem, id est præscriptis uerbis sufficere, esse enim contractum Aristo adijcit συνάλλαγμα, unde hæc nascitur actio: ita enim reposita in Thusco codice est hæc dictio, hoc sensu: cum præscriptis uerbis actio detur quoties ex utriusq; parte aliquid factum est quo uterq; sit obligatus, merito in casu nostro ea cõpetet, quia uicissim quædam quasi permutatio Stichi Pamphiliq;, ut manumitteretur, interuenit. Et hæc ratio est, cur in contractu innominato, si faciam ut des, & posteaq; feci cessas dare, præscriptis uerbis non agatur, sed de dolo[k]: nam hic nõ est συνάλλαγμα, id est, mutuum factum obligatoriũ: potuit enim factum tuum explicari absq; meo, & ideo præscriptis uerbis non agitur, quod nõ est in cõtractu do ut facias, uel do ut des, cum dare sit dominium transferre, quod nõ nisi in cõsentientẽ transferri potest: cum ergo tibi dederim, & consequẽter utriusq; factũ interuenerit, mei trãsferentis, & tui dominium acceptantis, merito præscriptis uerbis agetur. Dixerit aliquis, si ratio hæc uera esset: cum traderem ut des (traditio enim facti est) de dolo agi nõ posset[l]: nõ enim tradere possum quin tu accipias: sed & si facerem ut faceres, de dolo agendum esset: quod præter Iurisconsulti mentem uidetur esse. Cui ego respõderim, cum traditionem acceptans nullum ius acquirat, merum id factum lex tradenti potius imputat, in cuius facti executionem uenit, in contractu uero cum facio ut facias ideo semper præscriptis uerbis agitur, quia ultra promissionem uidetur utrinq; interpositum mandatum: & secundum hanc declarationem accipiẽda sunt quæ paradoxorũ Lib. V. cap. septimo latius disserui. Sanè συνάλλαγμα græce à σὺν quod est simul:

i l. iurisgẽ. § de pact.

k l. naturalis §. quod si f ciã. ʒ. de pr scrip. uerb.

l l. cum proponas. C. de dol.

eſt ſimul: & ἀλλήλως uiciſſim, & uerbo ἀλλάττω deſcendit, quod mutare uulgo ſignificat: ſed eius origo eſt ab ἄττω uerbo antiquo, quod deducitur ab ἀΐσσω ἀΐττω, unde ἄττω, quod eſt impello, conuenio, tracto: qua ratione & cōtractū dici probabile eſt, quaſi contra ſeu uiciſſim actū, id enim hæc uox ſignificat. Vnde Vergilius homericon illud, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος, trāſtulit, quem contra: ſic & cōtrahere erit uiciſſim & mutuo trahere. Eſt & ἄλλαγμα ꝓ prætio & munere quod ab aliquo capitur, ut interpretatur Hieronymus II. in prophetam Amos cōmentario, ἀντάλλαγμα quoq; in euangelio Matthæi cap. XVI. pro re accipitur, quæ iuxta ueterum cōmercia in permutationem datur. Interpres retributionē uertit: Quam dabit homo retributionem &c. uulgatiore uocabulo Græci contractum συμβόλαιον uocant.

nem[d], quem Græci συνάλλαγμα uocant ueluti emptionē, uenditionem, locationē, conductionem, ſocietatem: geſtum[e] rem ſignificare ſine uerbis factam.

IDEM LIB. XII.

d ¶ OBLIGATIONEM. Ex cōtractu enim oritur obligatio, ex obligatiōe actio[m]; quapropter ex contractu actionem dari, ex obligatione naſci dicimus. Sanè & quædam eſt obligatio quæ ex contractu nō naſcitur, ſed ex quadā æquitate datur, ex ea nō actione, ſed officio iudicis ſuccurritur[n]. Planè & obligationis uerbum generale eſt, & tam ciuilem quàm naturalem cōtinet: quapropter mulier quæ obligare ſe prohibetur ſine agnati conſenſu, neq; pactum facere debitori de non petendo poterit[o], quoniam ex eo naturaliter non petere obligaretur. Sed nunquid ſimpliciter liberare poſſit, & ex uerbis dicendum eſt poſſe, niſi ratio legis aliud induceret[p], ut ſupra dixi.

m l.licet.§.de procur.

n l.qui per collu.§.de acti.emp.in fi.

o Bar.d.§.pactus ne peteret.

p Bal.in rub.C.de pact.

e ¶ GESTVM. Cum rem ſine uerbis factam ſignificet, ad extraiudicialia tātum trahi Accurſius credidit, reprobantq; inde quidam eam petitionē, qua quis in iudicio geſſiſſe negotia alicuius ſe aſſerebat. Sed hæc merito non recipiuntur, cum ex ſubiecto argumento geſtum etiam accipiatur ſiue ex contractu ſiue aliter quid factū ſit[q]. Caius etiā infra tanquam leuem hanc differētiam inter geſta & facta negligit. Nec dubium eſt ex cōmuni loquendi uſu nihil hæc differre, quod Barto. annotauit[r].

q l.ait prætor §.de min.

r l.j.de offic.proc.cæſ.

VERBA contraxerunt. Si minor teſtamētum condat, aduerſus eius cōfectionem reſtitui nō poteſt, quoniā edictum prætoris de eo quod geſtū eſt loquitur[a], quæ uerba teſtamētum non comprændunt, atq; hoc omnes probant[b]: ſi tamē dolo fuit inductus, ſuccurretur legitimis hæredibus per actionē de dolo[c]. Eadem ratione adoleſcēs qui curatorem habeat, contrahēdo res ſuas immobiles ſine decreto alienare prohibetur, & tamen teſtādo nō ſolum ipſe poteſt, ſed & concedere cui uelit, ut alienet[d]. Eodē modo lex quæ cōtractus minorum propter iuriſiurādi religionem corroborat, in eorum teſtamentis locū non habet[e]. Hinc & conſtitutio quæ à filio deportati ante patris reſtitutionem geſta confirmat[f], in teſtamento non intelligitur: ſuntq; id genus plura ſimilia[g], quandoq; tamen uidetur in lege receptum, ut pro contractu etiam teſtamentum accipiatur: quod ideo eſt, quoniā olim per imaginariam quandam uenditionē teſtamenta concipiebantur, quod ex Caij inſtitutionibus in Topica Ciceronis Boëtius explicat. Sunt enim & quædam ſucceſſiones in cōtractuum locū ſubrogatæ, ut bonorū poſſeſ. in bonis liberti, quā imago ſocietatis induxit[h]. Nam & de contractibus ad teſtamenta plerumq; argumentamur, idq; argumentum ualet, niſi rationis diuerſitas aliud ſuadeat: ea colligitur pluribus cauſis, tum quod teſtamēta fauorabiliorem interpretationem recipiunt, tum quod ambulatoria ab teſtatoris uoluntate pendent, tum quod in eis non facile quis uel falſus uel fallendi cōſilium habuiſſe præſumitur[i], tum quod eorum robur ab aditione hæredis incipit. Cæterum & in teſtamētis contrahi poſſe dubiū nō eſt, quapropter & ab hærede ſtipulari legatario in teſtamento quis poteſt[k], & ſatis erit ſi duobus teſtibus hoc probetur, ut pleriq; ſentiunt: cum uero ex teſtamento hæreditas aditur, nō ipſe teſtator, ſed hæres quaſi contrahere cum creditoribus hæreditarijs cēſetur[l], atq; id Albericus probat: nam ita proxima contractuum naturæ eſt ultima uoluntas, ut de donatione cauſa mortis dubitatum ſit, utri magis aſſimiletur, & eſſe contractum & ſimilem donationi ſimplici omnes fatentur[m], quantum uero ad efficaciam effectumúe ultimæ uoluntatis naturam imitari[n]. Sed cum ita ſit, mirum eſt

a d.l.ait prætor.

b l.j.§.fuit.§.ad treb.

c l.lege.§.ſempronia.de lega.ij.l.non enim.de inoff.teſt.

d Bal.l.ij.C.quādo decr.

e Doc.i autē.ſacramēta.

f l.fin.C.de ſent.paſſ.

g Iaſ.in.l.que de legat o.§.de leg.j.

h l.j.§.de bon.liber.

i Bart.l.ſi is q.de uulg.

k l.fi.C.de fideicom.

l l.fi.§.ex qb.cau.in poſ.

m gl.l.j.§.de do.prele.

n Doct.l.ij.§.de leg.j.

Lex XX.

VErba contraxerunt, geſſerunt, non pertinent ad teſtandi ius.

PAVL. LIB. XI.

Lex XXI.

PRinceps bona cōcedendo, uide-

cur consentiente patre filiusfamil. testari nequeat, & tamen causa mortis donare possit[o].

o l. tam is. §. de don. causa mor.

PRINCEPS. a ¶Obligationes. Id dubium non est, cum is cui bona conceduntur etiã ea petere possit, quę alius debet, actiones enim in bonis sunt. Sed quid si sup illis bonis aliquid alteri debeatur: & idẽ esse Accursius ex hoc responso existimauit, rationemq; affert, quoniã in beneficijs Principũ sit plenissima interpretatio[a]: quæ ratio mihi non placet, fit enim plenissima interpretatio in eius fauorem, cui princeps aliquid indulget, sed in proposita quæstione damnum est impetrãtis, ut obligationes suscipere cõpellatur: quare ipse ita existimauerim, bonorum appellationem ære alieno deducto intelligẽdam, idq; ex sermonis proprietate: ex mẽte tamen disponentis aliter quandoq; censendum, ea sic præsumitur, cum aliàs aliquid absurdum induceretur[b], ueluti quod quis pro parte tãtum esset hæres[c], uel quod omnia onera ad aliquẽ pertinerent, ad alium uero omne lucrum[d]. Idem est in restitutione facta à principe, qua omnia bona alicui concedit. Intelligitur etiã de obligationibus, quia aliàs is qui restituitur melioris fieret conditionis, quam prius esset[e]. Idem est si publicata bona alicui donat, nec enim uerisimile est uoluisse eum in hoc ærarium suum aggrauare, ut æs alienum soluat, omni lucro ad aliũ spectante. Sed pone publicatis alicuius bonis indicta & exacta à principe est aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona sua exul restitutus est, nũquid in eorum restitutione deducẽdum est, quod ex ea indictiõe ad eum soluere pertinuisset: & Alber. deducendum ait, idem & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim perceptos sit restitutus: quod in dubio nõ est dicendum[f], nam si fructus non sint restituti, nõ debemus à proprietate uerborũ recedere, cum satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.

a l. si qũ. C. de bon. mater.
b l. si quis ser. §. fin. de lega. ij.
c l. iij. §. de bo no. pos.
d l. cogi. ad treb.
e l. j. C. de sen ten. pass.
f authẽ. idem C. d'hæret.

PLVS est in restitutione. a ¶Exhibere rem dicitur qui in præsentiã affert[a]: quapropter actio ad exhibẽdum, uendicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibentur, deinde à domino uendicantur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cũ prætor nisi tabulæ testamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeãtur, interdicit[b]: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnosciq; possint[c].

a l. ij. ad exhi.
b l. deinde. de lib. exhib.
c l. quod & l. §. ait prætor. de libe. ho. exhi.

tur & obligationes[a] concedere.

CAIVS LIB. IIII. Lex. XXII.

PLus est in restitutiõe, quàm in exhibitione: nam exhibere[a] est præsentiam corporis præbere, restituere[b] est etiã possessorem facere fructusq; reddere, pleraq; præterea uerbo restitutionis[c] cõtinent.

b ¶RESTITVERE est generalius uerbum, quod etiam ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq;, cum uerbum id à lege profertur[d], alioquin si ab homine, fructus non contineri[e]: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus quã in re ipsa. Ego distinguẽdum putauerim, si fructus bona fide sint percepti, nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituantur[f]: quàm ob causam si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur[g], si uero mala fide percepti sint, dubium non sit quin restitui debeãt. Idem si restitutionis causa repetita die assumatur, ut cum quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum perinde ab ipso principio irritũ esse uult, ac si nihil alienatum foret[h]. Sanè & à principe restitutio facta, alteri damnum afferre non debet: quapropter ad ea bona nõ extendetur, quæ interim alienata sunt[i], nisi de apertissima principis mente constet, ut cum condemnationem publicationemq; pro infecta haberi uelit[k]. Idem si publicæ utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideo quis restitutus sit, quia iniuste sit condemnatus[l], nam in his casibus damnum afferre alteri princeps non dicitur, cum pretium restituere illi debeat, ex facto enim suo secuta est euictio: & ideo non prius restitui bona existimauerim, quàm pretium emptori redditũ fuerit, nimis enim graue illi esset rem cuius possessioni incumbebat restituere, deinde aduersus fiscũ experiri.

d l. in eodem j. tit. j.
e l. qui exci... bias. §. de r... mil.
f l. at ex. §. j. §. de rei uẽd.
g auth. idẽ. C. de hæreticis.
h l. uideamus. §. de usur.
i c. quãuis. de rescr. in 6.
k Car. c. quia dilig. de cle...
l l. quid si. §. scæuola. §. de min.

c ¶RESTITVTIONIS uerbo. Nam non solum fructus continentur, sed etiã causa usucapionis[m], habetq; ex iuris interpretatione hæc uox amplam significationem[n]. Sanè & restituere princeps dicitur, cum ordini & dignitati restituit[o], itemq; famæ[p], ut cum quis infamia notatus, hoc ex principali indulgẽtia impetrat, quo casu infamia facti nõ aboletur, nec eius effectus: non enim potest princeps facere, quominus alicuius opinio apud graues bonosq; uiros notata sit[q]: Restituũtur & natalibus qui serui nati sunt, ingenuitatisq; iura acquirunt: Restituuntur & in integrum minores, & qui iustam causam, unde restitui eos æquum sit, prætori probauerunt: Restituitur & dos soluto matrimonio: Restituitur ex S.C. Trebelliano hæreditas:

m l. restituere j. eod.
n l. si. j. eo.
o l. j. C. d'sen. pass.
p l. j. §. d'qua. de postul.
q Feli. c. testimonium. de testi.

quot modis Restituit ordini dignitati famæ Natalib9 Minores

tas: Restituitur possessio ex interdictis.

REI APPELLATIONE. Accursius ita intelligit, ut qui rei mentionem facit, etiã de eius causis iuribusq; intellexisse credatur, ueluti ut cum quis generaliter res suas petat: quod exemplum in supplicatione principi porrecta procedere potest, item in libello q in iudicio uniuersali, generaliue datus sit, ut in petitione hæreditatis, tutelæ, uel pro socio actiõe[a], alioquin in particulari iudicio libellus generalis parte opponẽte nõ ualet. Nunquid ergo si fundum petierim, ei quoq; debitas seruitutes petijsse uidear? & si petitus sit cum his quæ ad eum pertinent, dubium non est etiam de seruitutibus actum, & de his omnibus quæ ex cõsuetudine rei emptæ solent accedere[b]. Si uero simpliciter fundus petitus est, aut per actionem personalem, & serui tutes non debẽtur: cum enim ius id in re sit, actione personali consequi illud non possumus. Aut per rei uendicationẽ, & uerius est, deberi[c], aut non constat quæ actio sit intẽtata, & humanius est etiã de seruitutibus actũ intelligi, ut hic habetur, nec dissentit Baldus[d]. Nam & rem uendens eam cum seruitute imposita distraxisse existimatur[e]: & rei præscriptio ad seruitutes quoq;, huiusmodiq; accessiones trahitur[f], quod & de eius interruptione dicẽdum est[g]. Alij hanc legem aliter interpretantur, ut appellatione rei contineãtur causæ, id est dominia: ut si quis rẽ legat, eius dominium legasse uideatur, si est dominus, alioquin id ius quod in re habet[h]: quem sensum si reciperemus, naturam suam cõiunctiua non seruaret.

VLP. LIB. XIIII.
Lex XXIII.

REi appellatione & causæ & iura continentur.

CAIVS. LIB. VII. AD EDICTVM PROVINC.
Lex XXIIII.

NIhil aliud est hæreditas, quàm successio in uniuersum ius quod defunctus habuit.

NIHIL. Refertur hic hæreditatis diffinitio, quam ita pleriq; intellexerunt, ut post defuncti mortem ante aditam hæreditatem quoddã ius interim subrogari existimarint, quod loco defuncti succedit, eumq; repræsentat, id hereditatem appellari[a]. Exponitur itaq; hic successio, id est, ius succedẽs. Sed uix est ut hanc ego interpretationem simpliciter approbem, dictio enim uerbalis successio rem ipsam in uim nominis significat, non autem ad participiũ refertur, quod uim uerbi assumit, ut Grammatici tradiderunt. Etymologia quoq; huic sentẽtiæ repugnat: cum enim hæres idem sit quod dominus[b], sequitur ut hæreditas sit rerũ ipsarum dominium, non autem ius succedens. Idem etiam ex eo confirmatur, quod hæreditas per quotas partes in rebus diuisionem recipit[c], quæ uix est ut cõgrue iuri huic succedẽti quadrare possit: cum enim diuisio illa de re ipsa dicatur, cõsequens est, ut & quod integrũ est ad eam rem referatur. Nam & si ius hoc succederet, non in multis sed generaliter hę reditas personam defuncti sustinere deberet[d], & tamẽ in his quæ facti sunt nõ sustinet, nempe quia quæ facti sunt[e], in hæreditarijs rebus non sunt, ad res igitur potius referenda est diffinitio. Accedit his, quod Iurisconsultus[f], cum de hæreditate ad bonorum possessionem argumentatus esset, bonaq; diffiniret, successionem dixit esse uniuersalem in ius mortui, unde credẽdum non est eadem uerba hic de iure succedente, alibi de rebus ipsis intelligi. Nam & ueteres Iurisconsulti hæreditatem in rebus ipsis intellexerunt, quod ex ea finitione apparet quam M. Cicero ad Trebatiũ in Topicis refert: Hæreditas est pecunia quæ morte alicuius ad quẽpiam iure peruenit, nec ea aut testamento legata, aut possessione detenta, confecta est. Merito igitur sciendum est, quoties paterfamilias moritur, omnia eius bona, itemq; iura sine domino remanere, ea simul iuncta quadã uniuersitate cõprænsa, id ius cõstituũt, quod hæreditas dicitur, id defunctũ repræsentat, & ubi per hæredem[g] acquisitũ fuerit, fictione legis ab usq; principio in eius bonis fuisse cẽsetur. Quapropter recte Bart.[h] quãdoq; docuit, dum successionem hãc pro ipso patrimonio interpretatus est, quod de uniuersali iuriũ nominumq; collectione, non de particulari intelligendum est. Vnde cũ lex municipalis matrisfamilias bonorũ mobiliũ immobiliumq; alienationem interdiceret, responsum est[i], posse nihilominus eam testari, & extraneum hæredem instituere. Cum enim hæreditas sit successio in uniuersum ius, & à bonis differat, non uidetur durã huiusmodi legem ad hũc casum protrahendã: iure igitur hoc casu hæres uniuersali in iure succedet, licet particulariter mobilia uel immobilia cõsequi nequeat, sed tamen non ideo minus hæres erit[k], tum quia etiã absq; corporibus hæreditarijs hæreditas sibi constat, tum quia iura & debitorũ nomina consequetur, quæ legis prohibitione non comprændũtur. Et ex hac

a l.j.§.de ædil.
b Inno.c.cum ad sedem.de resti.spo.
c l.uia.§.si fũdũ.§.de ser. rust.
d l.ij.de cond. insti.
e l.si aqua.de cõtrah.em.
f l. si aliena. §.hoc iure. de usuc.
g l.fi.C.de anna.exce.
h l.si domus.i fi.§.de le.j.
a Bar.rub. de acqui.hære.
b §.fi.inst.de hære.qual.
c l.seruum.§. fi.de hæred. insti.
d l.hæreditas. de acqui.rerum do.
e l.usufru. de stipu.ser.
f l.iij.de bon. possess.
g l.hæres quoq;.de acq. hære.
h Bar.d.l.ij.
i Cor.consi. 104.in.ij.
k l.hæreditas. de pet.hær.

hac diffinitiõe apparet proprie hæreditatem dici,cum adhuc adita non eſt,alioquin ubi ab hærede agnita fuerit, nõ amplius hæreditas, ſed hæredis patrimoniũ eſt[l].Quamobrem cũ plebiſcito municipali ſtantibus maſculis fœmina ab hæreditate patris excluderẽt, & frater poſt patris agnitam hæreditatẽ ſtatim deceſſiſſet,crebrius reſponſum eſt,ſororem non excludi,cum nõ amplius patris hęreditas,ſed fratris patrimonium eſſet[m].Idemq́ traditum fuit,cum filia patris hæreditati renũtiaſſet, ut ad hanc fraternã extendi abdicatio illa nõ debeat[n].Sed tamen ſcrupuloſa ea eſt ſententia, uidemusq́ plerumq́ hæreditatem appellari quæ adita ſit. Vnde lex falcidia quæ de hæreditate quartam partem deducit[o],de adita intelligitur,imò etiam in peculio locũ ſibi uendicat, quod à ſubſtituto tanq̃ hæreditas accipitur.Sic & in S. cõſulto Tertulliano hæreditatem[p] ex ui nominis dici Iuriſconſultus ait, quæ adita ſemel fuit, licet deinde in integrum hæres reſtitutus fuerit.Idem & in pluribus legibus probatur,quibus hæreditatem uendi,cedi,reſtitui dicitur,& de adita intelliguntur, abſurdumq́ eſſet toties improprie loquutos Iuriſconſultos credere. Ciceronis quoq́ diffinitio,etiã ſi adita ſit hæreditas, locum ſibi uidetur uendicare.Sed ego à creberrima noſtratium ſẽtẽtia recedendum non arbitror,quæ tamẽ quibuſdã caſibus declaranda ſit: Et in primis plerũq́ in iure hæreditas appellatur ἀιαφορικῶς ad id quod fuit[q], licet amplius nõ ſit,quod autem per relationẽ dicitur, figurate dicitur, nec figura omnino à proprietate diſſidet.Sic & quãdoq́ inſulã dicimus[r],quæ non eſt,ſed quæ inſula fuit.Item propter adiunctum grauamẽ,ut poſſit de eo ſecundũ legis diſpoſitionem prouideri, adita hæreditas nomẽ hæreditatis ſeruat, quod in ſupra ſcripto legis falcidiæ exẽplo apparet. Rurſus quoties de hæreditate ipſa diſponendũ eſt,uel iuſſu legis,uel quod ita ex uſu ſit[s], de adita intelligemus, ante enim q̃ adeatur, de ea diſponere hæres nõ poteſt.Quapropter cum Mediolani ſit lex,ne ulla mulier cũ hæreditate extra territoriũ nubat,de adita intelligetur,alioquin non cũ hæreditate nuberet, ſed cũ adeundi iure[t], præpoſitio enim illa cũ, de habente intelligitur.Adde quod ratio legis hoc ſuadet,ne facultates ciuium in alienigenas transferantur, cũ & alioquin facillime eluderetur lex,ſi ante aditam hæreditatẽ nubere nõ poſſet[u].Atqui cõtrariũ ex ui uerborum uideretur dicẽdum, ante aditam ſcilicet nubere nõ prohiberi, uerba enim legis cum hæreditate dicunt,non cum iure adeundi[x]. Sed tamẽ & hoc caſu legi locũ eſſe uero pro-

- l l. ſed & ſi plures. §. ſi lio. de uulg.
- m l. j. §. ueteres. de acq. poſſ.
- n Socy. conſi. 74. in. iij.
- o l. filiusfa. ad l. fal.
- p l. j. §. ſi qs adita. ad ter tul.
- q l. itẽ prætor §. j. de ſuis & leg.
- r l. inſula. de acq. rer. do.
- s Bald. conſi. 393. in. 5.
- t doct. d. §. ueteres. in. l. j. de pecul.
- u c. ſi ciuitas de ſent. exc. in 6.
- x Socy. d. cõſi. 74. i. iij.

pius eſt,tum ex uulgari loquẽdi uſu, quo cã habere hæreditatem dicimus,quæ adire quoties uelit poteſt,cũ idem exiſtimetur, ſiue qs habeat[y],ſiue habere ſtatim poſſit: tũ quia ius adeundi modus eſt per quẽ hæreditas acquiritur,unde prohibito effectu[z], modus quoq́ uetitus cenſeri debet.Et hinc ſumitur etiam alia declaratio,ut ſcilicet ex communi uſu loquendi hæreditatẽ dicamus etiam quæ adita ſit.Sunt qui idẽ exiſtiment, etiam ſi adita ſit, dum tamen rerum hæreditariarum poſſeſſio adhuc nõ fuerit apprænſa, proprie enim tum hæreditatẽ dici:idq́ eo argumento, quod lex hæreditatis petitionẽ tum aduerſus poſſeſſores concedat[a].Qua ratione proditum eſt, eã formulam nõ cõpetere ei qui ſemel poſſeſſionem apprænderit,ſicut nec ei quorum bonorũ[b] interdicto Prætorẽ ſuccurrere. Sed ipſe non arbitror rerũ apprænſione ſignificationem hæreditatis uariari,cum per ſolã aditionẽ patrimonio hæredis accreſcat, dominiũq́ ſtatim transferatur[c]. Illud generaliter fatendum, quoties coniectura aliqua ſuadeat, de adita actum eſſe,ſemper eam interpretationẽ accipiendã,dum titulo hæreditario acquiſita ſit,quod in propoſita ſpecie exiſtimaui. Legauerat teſtator omnem hæreditatẽ patris & matris ſibi obuẽtam,reſponderat Decius[d] de ea quoq́ actum cẽſeri, quam in ſolutũ à fratre acceperat. Ego contra,cũ titulo hæreditario[e] eã nõ acceperit,ſed ex contractu.Ex eadẽ quoq́ diffinitione creditur iuris ciuilis hæreditatẽ eſſe,cum hoc à lege inductum ſit,ut id ius ipſi defuncto ſuccedere cenſeatur: ſunt tamẽ qui potius iuris gẽtium ſucceſſiones eſſe exiſtiment,cũ in Biblijs,& apud Diog.Laërtium appareat uſum teſtamẽtorũ apud alias gentes q̃ Romanos fuiſſe,& ex eis hæreditates deferri ſolitas. Sed eò deuentũ eſt,ut exiſtimemus origine[f] quidem tam teſtamẽta q̃ hæreditates gentiũ iuris fuiſſe, naturaliq́ ratione & æquitate inductas. Sed cum deinde Quiritium legibus alia teſtamẽtorum forma cõſtituta ſit, aliusq́ hæreditatum deferẽdarũ modus,iuris ciuilis eſſe cœperunt. Quapropter qui iura Ciuilia amittunt, ut deportati, nullam teſtamenti factionẽ habent[g]. Hincq́ conſequens eſt, ut legibus municipalibus & dari & adimi hæreditates poſſint, & quoquo modo legiſlatoribus placuerit, immutari. Quoniam ea quæ iuris ciuilis ſunt contrario municipum iure eorum arbitratu ſubuerti poſſunt[h]. Qua ratione cum ſupremus Princeps ſpurium filium inſtituiſſet,reſpõdit Baldus[i] iure ei hæreditatẽ deferri, quoniam prohibitio ſucceſſionis in ſpurio iuris ciuilis eſt, quæ à principe potuit conuelli. Quod ſi is princeps

- y Ang. l. item §. petitã. ... pet. hære.
- z l. oratiõe. ... ri. nup.
- a l. ij. ubi Bar. de fid. hære. pet.
- b Alex. conſi. 94. col. ij. in. ij.
- c d. §. filio. l. ... cũ hæredes ... de acq. poſ.
- d Dec. cõſ. 69.
- e l. ij. §. ſicut ... ti. de hære. uend. Aret. 148. Ang. ... 30.
- f l. teſta. fa... ctio. de teſt.
- g l. j. C. de hæ... re. inſti.
- h Alex. conſi. ... ij. in. ij. i ſi.
- i Bald. conſi. 262. in. j.

princeps legibus solutus non esset[k], aliud dicendum fuerat. Eadem ratione & illud receptius est, posse legem municipalem filijs uel parentibus legitimam ex Iustiniani constitutione debitam auferre. Quoniam institutionis titulo præstatur, & hæreditatis pars est, usque uero ad alimētorū summam non posse[l], cum iure naturæ ea debeātur, quod ciuilibus sanctionibus īmutari nequit. Quocirca etiam deportato alimenta relinquenda sunt, ea enim in publicationē bonorum non rediguntur[m]. Hinc quoque à plerisque illud deducitur, in foro, quod conscientiæ uocāt, hæredem tametsi inuentarium nō confecerit, ultra uires hæreditarias non obligari, iure enim ciuili obligatur, quia personā defuncti repræsentat[n]; at iure naturali uel diuino hæres non ideo tenetur, quod autoris personam substineat, sed quia ad eum bona peruenerunt, merito eatenus solum obligabitur, quatenus peruenerint[o]; quæ sententia receptissima est. Eum enim qui repertorium non fecerit, idcirco lex insolidū obligat quod subtraxisse hæreditarias res præsumit, at in foro conscientiæ præsumptiones huiusmodi legum nullius momenti sunt, solaque ueritas obseruatur. Quapropter si cōstet legatarios creditoresue ueritatis huius conscios esse, eo in foro non ultra consequentur, quàm ad hæredem peruenerit.

k Bald. consi. 301. in. 5.
l doct. c. raynutius. de test.
m l. legatū. de cap. di.
n l. fin. C. de iur. deli.
o in. d. rubri.

PAVL. LIB. XXI. Lex XXV.

Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum ususfructus alienus est: quia ususfructus nō dominij[b] pars, sed seruitutis[c] sit, ut uia

RECTE. Duplicem esse usumfructum nostrates doctores prodiderunt, eū qui seruitus sit, quem formalē appellant, isque nullo modo ad dominum rei pertinet, quia cum de seruitutum specie sit, seruire illi res sua nō potest[a]: aliū qui causam dominij habeat, unde causalis dicitur: cōmoditas enim ea domini est, ut re sua utatur fruaturúe. Sed ego hāc commoditatem non memini in iure legisse proprie ususfructus nomine appellari: quāuis enim lex[b] eum qui fundū, deinde usumfructum stipulatus sit, ei similē dicat, qui totum, deinde partem stipulatus est, nō tamen de hoc usufructu intelligi potest, qui non similis parti, sed uere dominij pars est: unde de seruitute accipiendum est, quæ in eo est similis parti, quia integram utilitatem non affert, diuersaque est ab eo fundo; ideoque ea stipulatio, ut aliqui existimāt[c], ualet: tametsi qui totum, deinde partem stipulatur, secunda stipulatione nihil agat. Non tamē negauerim, aliquam similitudinem inter hanc domini commoditatem & usumfructū esse. Quapropter si tibi fundum, alteri eius fundi usumfructū legauero, ususfructus iste cōmunicabitur[d], & tu fructuum dimidij fundi perceptionem, alter dimidij usumfructum habebit. Eadem quoque ratione factū est, ut quando que alter alteri accrescat: ut si liberis hæredibus institutis usumfructum fundi uxori cum liberis legauero: nam in liberorum persona ususfructus tāquam seruitus nō constabit, cum enim sint hæredes & domini, illis res sua nō seruit: & tamē mortuis liberis accrescet ususfructus uxori, & econuerso, mortua uxore, accrescet filijs[e]. Cū ergo etiā dominus usumfructū causæ ipsi, id est domino cohærentem habere dicatur, plerūque accidit, ut ususfructus appellatione de proprietate accipiamus: ut si legato usufructu prohibeat testator alienationē[f], nam de proprietate eum intellexisse prohibitio alienationis arguit. Idem si is, cui ususfructus pecuniæ legatus est, grauetur alteri restituere, cū enim ipse non hæres restituere grauatus sit, uerisimile est de proprietate actū[g]. Idem si re legata, modus additus sit, ut ea legatarius uti possit[h], quod & in donatiōe obseruatur[i], cum enim res ad usum donatur, nō fit ea interpretatio, ut ab usu proprietas separata cēseatur, sed & si duo instrumēta exhibeantur, quorū altero habere proprietatē, altero usumfructū dicar, nō ideo inuicē aduersantia produxisse existimandus sum, quoniā de usufructu causali ut Iaso. & Socy. existimant[k], intelligi potest.

b ¶DOMINII. Si de causali accipimus, dubiū non est esse partē, sicut paries pars est domus, ususfructus enim ille, unà cum proprietate plenariū dominij ius cōstituunt. Sed iuriscōsultus de formali hic intellexit, qui licet in se dominiū habeat, (fructuarius enim illius iuris dominus est[l]) non tamen quicque habet cōmune cum eius rei dominio, in qua ususfructus cōstitutus est, imò penitus ab eo dissidet, nec simul esse possunt: quapropter si in libello actor se dominū dixerit, & de usufructu tātum probet, obtinebit[m], quia interpretabimur, eum de ipsius ususfructus dominio intellexisse: sed si fundi dominium dixerit nō obtinebit: quod plerique asserūt, & ego generaliter uerum esse probauerim, quoniā aliàs reus recte certioratus non esset[n].

c SERVITVTIS. Quapropter qui fundum stipulatus usumfructum accepto tulit nihil

a l. uti frui. §. si us. pet.
b l. qu. usumfru. §. de uerb.
c Raph. ibi.
d l. si alij. §. de usu. leg.
e l. si mulieri. de usu. acc.
f l. proculus. de usufr.
g l. fin. de usu. earum rer.
h l. spēs de au. & arg.
i l. donatiōes §. j. de don.
k in. d. l. qui usumfr.
l d. l. uti frui.
m Alex. §. nihil commune. 3. co.
n l. j. de æden.

nihil agit [o], quoniam hæc acceptilatio de re uel parte rei non est, quod & in qualibet alia seruitute procedit: differentia tamen est aliqua, quoniam usus fructus portionis instar obtinet [p], quod in cæteris seruitutibus non est: & ideo lex ait, in multis casibus usumfructū partē dominij esse [q], quod intelligendum per interpretationē, non quod uere pars dñij sit: sit aūt hæc ĩterpretatio suadēte æquitate, ut in fideiussore pro eo usum fructum promittente, qui proprietatem dare obligatus sit [r]: iniquū enim esset, deciperetur& creditor, qui solius rei fidē sequi noluit, si ex hac subtilitate fideiussoris obligatio nulla esset, idē si alia ratione uerisimile sit à partibus id actum [s], ut usus fructus pars dominij sit.

& iter: nec falsò dictum est meum esse, cuius nō potest ulla pars dici alterius esse, hoc & Iul. ait, & est uerius. ¶ Quod Q. Mutius ait, partis appellatione rem pro indiuiso significari: nam quod pro diuiso nostrū sit, id non partem, sed totum esse. Seruius nō in elegāter partis appellatione, utrumq; significari.

VLP. LIB. VI. Lex XXVI.

Partum non esse rei furtiuę partē, Scæuola libro XI. quæstionum scribit.

IDEM LIB. XIIII. AD EDICT. Lex XXVII.

Ager ēst locus q sine uilla est.

¶ §. QVOD QVINTVS. Sentētia Mutij fuit, ut qui pro diuiso possideret, non partem possidere, sed totum diceretur. Seruius etiam hoc casu appellari partem posse dicit: quod dubium non est, si ad id tempus relatio habeatur, quo adhuc nihil diuisum erat [a], idē si in re, cuius constitutio à domini uoluntate pendeat, appareat eum uelle ut pars sit [b], cuius rei exemplum in fundo accipi potest: quapropter constat unum fundum dici, qui pro diuiso à pluribus possideatur, si ita ipsi uelint [c]: idem in domo, ut si tu cænacula omnia, ego inferiora possideam, erit enim una domus [d]. Sed dubitari potest, si ex lege municipali qui partē domus habet, incōsulto socio uendere prohibeatū, an cōstructo pariete, partem suā separare possit, ut nō pars, sed alia domus uideatur. Et posse ego existimauerim, nec in hoc Seruij sententia nobis aduersatur, quæ tunc nō procedit, cū partiū uoluntas reclamat [e], legis& ratio non repugnat. Sanè & fundū, cuius pars pro indiuiso sit mea fundū meū appellare possum [f], cum iuris intellectu nō diuisione corporū in eo partes habeam [g].

PARTVM. Cum partus rei furtiuæ pars non sit, sequitur ut usucapi à bonæ fidei possessore possit [a]: quod intelligendum est nisi apud furem conceptus sit [b]: matrem enim contrectando, & eum contrectasse, qui eius uiscerum portio est, uidetur: quod in furis hærede non est [c]: licet ipse propter autoris sui malam fidem usucapere nequeat [d]: tollitur& hinc illa dubitatio, cuius innominatus poëta apud Græcos Diodorū iurisperitum illudēs, meminit hoc epigrāmate:

Ῥήτορα πρὸς Διόδωρον ἀνὴρ δείλαιος ἀπελθὼν
 Ἤρετό μιν ποίης ἀμφὶ δικασπολίης.
Ἡμετέρη θεράπαινα φύγεν ποτὲ τὴν δ᾽ ἕλε τις εὑρὼν
 Ἀλλοξείνων τ᾽ εἶναι λάτριν ὑποσάμενος
Ζεῦξεν ἑῷ θεράποντι, τέκεν δ᾽ ὑπὸ παῖδας ἐκείνῳ
 Καὶ τίνι δουλεύσειν εἰσὶ δικαιότεροι
Ὃς δ᾽ ὅτε μορμήριξε καὶ ἔδρακε βίβλον ἑκάστην
 Εἶπεν ὑποστρέψας γυρὸν ἐπισκύνιον
Ἢ σοὶ ἢ τῷ δ᾽ ἑλόντι τὴν θεράπαιναν ἀνάγκη
 Δουλεύσειν κείνους, ὧν χάριν ἐξερέεις.
Δίζεο δ᾽ εὖ μενέοντα δικασπόλον, ἆψα δ᾽ ἀποίσου
 Ψῆφον ἀριοτέρην εἴγε δίκαια λέγοις.

Quod epigrāma utcunq; latine reddidimus, quo eius sensus qualicūq; lectori sit aptior:

Rhetora uir quondā paup̃ Diodoron adiuit,
 Sciret ut hac specie quid sibi iura uelint.
Serua mihi aufugit, captā quam reperit olim
 Nescio quis, famulam cōscius esse meam.
At& suo iunxit seruo, quæ fœta puellos
 Aedidit, an ne mei pignora iuris erunt?
Ille anceps, raptus per multa uolumina, tādē
 Sustulit hac uetulum uoce supercilium.
Hos opus est uernas tibi uel seruire, uel illi
 Qui tenet ancillam nō sine fraude tuam.
Sed tibi fac iudex sit amicus, dūmodo iustam
 Causam habeas, punctum protinus omne feres.

AGER. Ager ab agendo dicitur M. Varoni: sicut uilla, domus rustica, à uehendo, quod in eam fructus aruorum uehantur. Ex mente tamen testatoris quandoque fit plenior interpretatio. Paulus sententiarum libro III. Villis, inquit, uel agris separatim legatis, alterum alteri cedit. Bart. Villam dici que sine muris sit. Subdūt alij, quasi uallem uallatam appellari, quod ridiculum & ineptum est. Sanè & ager pro territorio urbis, & quem Comitatum uulgò appellamus, accipitur: quare non existimauerim

o l. & per ius. de accep. — *p l. cum filius. §. dominus. de leg. ij. l. meuius. §. fundo. eo. ti.* — *q l. iiij. de usu fruc.* — *r l. si à reo. §. ij. 3. de fid.* — *s d. l. meuius.* — *a l. insulam. in fi. de acqui. rer. do.* — *b l. caius. de leg. ij.* — *c Bar. l. stip. non diui. j. questi.* — *d Alexā. 24. in. 4.* — *e l. magis. §. fi. de reb. eorum.* — *f l. pup. in fi. j. eo.* — *g d. l. meuius §. duorum.* — *a l. quas. §. si ancilla. de fur.* — *b l. si aliena. §. fi. d'usuc.* — *c l. si ego. §. partus. d. publicia.* — *d l. sequtur. §. heres. eo. t.*

uerim agri Auenionẽsis dici castrum, cuius iurisdictio ad alios quam Auenionẽses pertineat, quamuis intra ipsorum fines constitutum sit. Refertur & ager ad longitudinẽ, ut cum dixit Horatius. Mille pedes in frontes, trecentos Cipus in agrum.

¶ §. STIPENDIUM. Sic merces militum dicitur, sicut & salariũ: ea erat denarius ĩ singulos dies, Tacito lib. I. q unciæ argenti octaua pars est. Tributũ etiam appellari Pomponius ait, sed Tacitus lib. XX. Tributũ accipit, quod prouinciales ipsi præstant, Stipendium cum militibus datur: Neq; quies, inquit, gẽtium sine armis, neq; arma sine stipendijs, neq; stipẽdia sine tributis haberi queunt. Loquitur autẽ de tributis Galliæ, quæ cum à I. Cæsare in prouinciæ formam esset redacta, impositum illi uniuersæ fuit stipendium HS quadringenties, quæ summa est decies cẽtena milia aureorum, cum hodie ter tantum de Francia, quæ Galliæ pars est, reges accipiant. Stipendiariæ autem omnes prouinciæ pop. Rom. erãt, Italia non erat, & si quæ urbes ius Italicum haberent, uel fœderatæ essent. *l. fi. C. sine cens. l. j. §. de sen.*

ALIENATIONIS. a ¶ Alienationis uerbũ late pertinet, nam ad directi & utilis dominij trãslationẽ, ad usucapionẽ, ad pignoris nexum refertur[a], idq; siue à lege, siue in cõtractu, testamẽto ue prohibita sit[b]. Sed hoc quidam intelligunt, cum id nominis large sumitur, alioquin proprie alienationẽ esse cum directa dominia transferuntur[c]. Et ideo si in aliquo argumẽto odioso, uel pœnali, uel alioquin proprie accipiendo, alienationis mentio fiat, pignoris quod uerisimiliter luendum sit nexus[d], uel hypotheca, usufructusue constitutio nõ prohibebitur[e]. Ego & istis casibus proprie alienationẽ fieri non dubitauerim: cum enim de iure rei diminuitur, in aliumq; transferatur, quod translatum est negari nõ potest esse alienatum: sed in eo uertetur coniectura, an de huiusmodi translatione partes egerint, idq; ex ratione legis[f] uel causa cõtractus discernitur, ita ut in dubio à uerbis nõ recedamus. Finge duos Tyrãnos ita conuenisse, ne aliquid de territorio alterius in alterũ alienari acquiriq; possit, de iure hypothecæ interim actum non censebitur[g]: quoniã huius pactiõis uerisimile est eã fuisse

a l. fin. C. de reb. ali. b c. nulli de reb. eccl. c l. j. C. de fun. dot. d l. q habebat. de leg. iij. e l. nõ alienat j. ti. j. f l. ex hoc. §. j. §. de ali. iud. mut. g l. in quorum §. de pig.

¶ Stipendium dictũ est à stipe, quod per stipes, id est modica æra colligatur, ideo hoc etiã tributũ appellari Pompon. ait, & sanè appellatur à contributione tributum, uel eo quod militibus tribuatur.

PAUL. LIB. XXI. Lex XXVIII.

Alienatiõis[a] uerbum etiam usucapionem[b] continet: uix est[c] enim ut non

rationem, quod more aquilarum uicini esse nollent: quæ ratio in simplici hypotheca nõ procedit, nisi cũ iure pignoris dominiũ impetraretur[h]: quapropter licebit creditori id ius alteri cedere, ne uerbis pactionis teneatur. *h l. j. C. de iure dom. ipe.* Nam & prohibita alienatiõe, permutatio quãdoq; permittitur, cum causa prohibitiõis sola fuit ne qs facultatibus laberetur[i]: cessat eñ ratio, cũ tantundem ex permutatione cõsequuturus sit. idẽ si rerũ particularis affectio nulla fuerit[k]. *i l. fin. §. de iur. dot.* Sed nunquid quod de alienatione dicitur locum sibi uendicet, si lex emptionis uenditionisq; uerbo utatur: Et idem esse traditum est[l], quoniam lex XII. tabularũ emptiõis uerbo omnem alienationẽ complectitur[m]: sed in ea lege id erat, quoniã quælibet alienatio per imaginariam emptionẽ, sicut & hæredis institutio & emãcipatio celebrabat. Obseruabimus itaq; an ratio legis generaliter pcedat[n], uel in ea tãtũ cõtractus specie[o]. *k l. emp. in fi. de leg. ij. l Bart. d. l. in quorum. m §. quintus. §. de statul. n l. fin. C. de præd. cur. lib. x. o Iaf. l. fi. C. de iur. emp. col. 19.*

b ¶ USUCAPIONEM. Quod ergo alienari prohibemur, usucapi quoq; non poterit[p], ut nemo nõ fatetur. Sed quandoq; non procedere uidetur: nã minor alienare immobilia nõ potest, & ea tamẽ hoc iure præscribi poterãt[q], in quo magna est altercatio. Ipse negauerim eorũ alienationem simpliciter prohiberi: Oratio enim diui Seueri solũ se interdicere tutoribus & curatoribus, ne ea distrahant sine causæ cognitione asserit[r]. Nec obest, quod adolescẽtes ipsi etiã alienare prohibeantur, quia hoc nõ est propter res ipsas introductum, sed quia in his quæ secum geruntur, præsumuntur propter facilitatem labi[s]: quæ ratio in præscribente, qui nihil cum eis agit, locum non habet. Sanè & res litigiosa alienari nõ potest, & tamẽ præscribi potest[t]: quod ideo esse Accursius tradit, quoniam uitium hoc rem ipsam non afficit. Ego accepi, licet id uitium perempta instantia duret, nõ tamen alienationem rei factam, irritam esse[u], quapropter nec præscriptionẽ. Et ex hoc cõsequens est, ut quibus casibus prohibitio alienationis non efficit quo minus distractus ualeat, usucapio quoq; procedat[x]. *p l. ubi. §. de usucap. q l. fi. C. ĩ qb. cau. in inte. r l. j. §. de reb. eo. s l. iij. C. de in int. rest. mi. t l. j. C. de lõ. tem. præs. u Bar. l. censemus. C. de litig. x l. ea. l. C. de cõd. ob cau.*

c ¶ VIX est. Interpretatur enim lex, quia patitur usucapi, eum alienare: quæ interpretatio cum ex iuris antiqui æquiparatione proueniat, generaliter etiam in correctorijs locum

uideatur alienare, qui patitur usucapi. Eum quoque alienare dicimus, qui nõ utendo[d] amisit seruitutem. Qui occasione acquirendi nõ utitur, non intelligitur[e] alienare: ueluti qui hæreditatẽ amittit, aut optionem[f] intra certum tempus datam non amplectitur. ¶ Oratio quæ neq; coniunctionem neq; disiunctionem habet, ex mente pronuntiantis uel coniuncta uel disiuncta accipitur.

IDEM LIB. XVII.
Lex XXIX.

Coniũctionem[a] enim nonnunquàm pro disiunctione[b] accipi Labeo ait, ut in illa stipulatione, mihi hærediq; meo[c] te hæredemq; tuum.

locum habebit. Et hinc est, quòd si ex forma legis municipalis nõ possit sentẽtia dici nulla, nisi intra triduum, eo elapso, non poterit neq; excipi, tanquàm iurisditio in iudice nõ esset: qui enim terminum labi permisit, magis ex facto suo, quàm ex iudicis sententia uidetur exclusus, nec ulterius erit audiendus, ut Pau. Castrẽ[y], respõdit, cuius sentẽtiam etiã alij probant.

y consil. 319. Alexã. 105. in. 5. calcã. cõsi. 15.

d ¶NON utendo. Alij codices, abutendo: sed cõmunis lectio magis cõuenit. Hinc q; argumẽtum sumitur idem esse si ue expresse quis alienet, siue tacite per lapsum tẽporis: quandoq; tamen tacita hæc alienatio efficacior est[a].

a l. j. C. q ad.

e ¶NON intelligitur. Merito lex in hæreditate exemplum posuit, quoniam ea nõ nisi adeunti acquiritur: in legatis aliud est, quæ ipso iure in legatarij dominium transeunt[b]: unde si repudiat dominiũ sibi iam quæsitum abdicat, merito alienare censetur[c]. Sed finge Titio legatã quartam partem bonorũ, cum in hoc legato ipso iure dominium nõ transeat[d], repudians alienare nõ uidebitur: in edicto tamẽ quo prætor in fraudem creditorum gesta reuocat non compræhẽdetur qui legatum repudiat[e], quoniam alienationis uerbo Prætor usus nõ est, sed simpliciter non permittit fraudationẽ, quæ minime interuenisse uidetur, in eo qui id repudiat, quod ex concedentis intentione arbitrarium sibi fuit, acciperet an non acciperet, nec enim hoc egit testator ut creditoribus prodesset. Plane si quis ex natura contractus acquirere mihi teneatur, in eo quod dolo malo fecit ne acquireret, condemnabitur[f], idem si non ex natura contractus teneatur, sed ut fraudi lex obuiam eat, in eius rei restitutionẽ aliquem grauauerit, quæ non solum peruenit, sed peruenire ad eum potuit[g].

b l. à titio. de fur.
c l. magis. §. fundum. de reb. eorum.
d l. si qs bonorum. de leg.
e l. qui aũt. de his que i fr.
f l. ij. §. non tantũ. de here. uend.
g l. sed si. §. perinde. 3. pet. hered.

f ¶OPTIONEM. Quod prius mẽte optauimus, re ipsa eligimus, quapropter promiscue optio electioq; assumitur.

¶. ORATIO. Coniunctiua dictio utriusq; rei concursum requirit, disiunctiua alterius. Finge ergo me ita stipulatum, Titium Pamphilum Seium dabis: si de mente contrahentiũ non constet, disiunctiue deberi Iac. sensit, ut ad minimam summam interpretatio redigatur. Accursius idẽ hoc casu arbitratur, ut aduersus eum qui ea uerba protulit, fiat interpretatio: tametsi cessantibus coniecturis non neget ea coniũctim prolata potius uideri. Ipse à uerbis nõ recederem, quæ in coniunctam inferũt: nam & simili casu quandoq; Accursius apponẽdum pũctum affirmat, quod coniunctionis loco sit.

CONIVNctionẽ. Grãmatici cõiunctionẽ simpliciter uocant etiam quæ disiuncta est, quapropter Iustinianus[a] coniunctionem, inquit, aut pro & accipi, ut uideatur copulatiuo modo esse prolata, ut magis sit συνάφεια, ut & primam personam &c. Ita enim legẽdum, & uox græca ex antiquis codicibus restituenda: sicut uice uersa Rhetores disiunctam orationem uocant, & si concursum enũtiatorum requirat dummodo κῶλα, id est, membra orationis separatim proferantur: cuius rei Aquila Romanus autor est. Sed iurisconsulti aliter accipiũt, & disiunctionem appellant, quam uulgo alternatiuam dicimus, de qua inferius latius dicetur.

a l. cũ quidam C. eod.

b ¶PRO disiunctione. Quapropter si pater filium, & ex eo nepotes in potestate habens ita instituat, filium & nepotes instituo, coniunctio naturam suam non seruat, quoniam ordo charitatis affectionisq;, neque non institutionis necessitas, suadent ut donec pater uiuat filij non admittantur, sed ipse solus hæres sit, ut communiter traditum est[b]: quod si necessitas hæc uel affectio non subsit, à natura uerborum non recedemus.

b l. gallus. §. j. 3. de lib. et post.

c ¶MEO. Atqui mentio hæredis uidetur superflue addi, cum qui dari sibi stipulatur[c], utiq; hæredi quoq; stipulatũ, imò si alteri ex hæredibus tantum stipulari uellet, nõ posset: quoniam cum lex XII. tab. obligationes æquis portionibus inter hæredes diuidat, supra

c l. cũ q. §. j. 3. de uer. ob.

pra contingentem portionem censentur extranei, & alteri extraneo nemo stipulari potest. Sanè illa stipulatio, mihi hærediq; meo, nõ semper disiunctiue accipitur, uerumq; est Labeonis exemplũ, cum in stipulationem id deductum nõ est quod tractum habeat: ut si mihi hęrediq; meo centũ promittas, sed si pte[d], hæredéq; tuũ

l. stip. ista. §. j. 3. de uerb. l. si stip. §. eo. titu.

habere licere promittas, itẽ per te hæredemq; tuũ[e] uim nõ fieri, coniunctionis uim attendemus, infraq; latius hæc attingentur.

CAIVS. LIB. VII. Lex XXX.

SYlua cædua est, ut quidã putant, quæ in hoc habetur ut cædatur. Seruius eam esse quæ succisa rursus ex stirpibus[a] aut radicibus nascitur. ¶ Stipula[b] inlecta est spicæ in messe deiectæ, necdum lectæ, quas rustici cum uacauerint colligunt. ¶ Noualis[c] est terra proscisa quę

SYLVA. Arborum aliæ fructiferæ sunt, aliæ cęduæ, aliæ nõ cęduæ. Cęduas esse hic apparet, quæ excisæ repullulant, siue ab eodẽ stipite, siue ex stirpibus, ut salix, arũdo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bętulla, sambucus, populus, æsculus, quercus[a], multæq; id genus species, quod ita intelligẽdũ est, si in eũ usum haberẽtur ut cæderẽtur, siue materiæ causa, seu lignorũ[b]: alioquin si in eum usum habitę nõ sint, ex prima quæ hic refertur opinione, pro cęduis nõ erunt. Quid enim si animi causa platanũ, ulmum, fagũ, fraxinũ, ilicem educauerim? quid si syluam antiquã eãdemq; glandariã habeã, quam nunq; cędere solitus sim, sed subulcis locare? an sola arborũ cupressus non cędua erit, quia sola nõ repullulat? quod Aret. & Picus[c] sensẽrũt, sed dubio procul, male. Inter hæc arborum genera nõ leuis differẽtia est, nã fructiferas fructuarius nõ cędit[d], nisi uetustate consumptas[e]: quod si ui uentorũ deiectæ sint, in usum suũ, uel uillæ, si aliunde non habeat, accipere potest[f], reliquum ei auferre extra agrũ, ne solo officiant, permittitur[g], ad dominum tñ pertinebit. Cęduis uero sicut paterfamilias cędebat uti, uel per frõdatores ramos decutere potest, pedamentaq; (sunt hi pali teretes uitiũ sustinẽdarũ causa) cõficere[h], & etiã alteri uendere. In nõ cęduis, id solum conceditur, quod pro ipsius uineæ usu necessarium sit, dum fundus deterior ea causa nõ fiat, uel arbores grãdes non sint, huiusmodi enim uoluptatis causa solum habentur, quam decussa coma amitterent[i]: harũ & M. Varro rei rusticæ lib. III. cap. IIII. meminit, uideturq; grãdes arbores intelligere, quæ in sylua cędua relinquuntur, nec unà cum cæteris amputãtur: possunt tamẽ etiam intelligi grãdes arbores, quæ decacuminatione, quam Græci ἐπικόπην uocant, non ferunt:

a l. cum manu §. sylua de contrahen. l. item. §. ti. de usufruct.
c rep. §. titia. q. 36.
d l. æquiss. §. fructuari.
e l. agri.
f l. arboribus
g l. Proculus.
h l. ex sylua.
i d. l. ex sylua.

ut picea, pinus, abies, palma, addũt aliqui cupressum, & cedrum. Quid si grãdẽ arborem intelligamus, quam Græci ἀξιολογώτατον uocant, uidelicet prægrandibus ramis, ordinatis, paribusq; numero, qualis fraxinus, forbus, picea? In conductore emphiteotaq; aliud dicendũ est, fructiferas enĩ demortuas ut lucretur substitue re alias debet[k]: qđ etiã in nõ cæduis opinor[l]: cæduas ĩdistĩncte cędit[m], modo ex cõsuetudine regionis, uel patrisfam. locatoris, si aliud actum nõ præsumatur, accepto: nõ minus enim quàm fructuarij horum est ius.

k l. in fraudẽ. §. pe. de iu. fis.
l l. diuortio. §. puto. sol. mat.
m d. l. cum manu.

a ¶ STIRPIBVS. Sunt stirpes ferulæ seu uirgulta quæ de radicibus nascũtur, ea & germina dicũtur[n], hinc & germinalis arbor. Accursius quæ stirpes sunt pedamenta esse arbitratur, cõtra M. Varronis & Columellæ cæterorumq; antiquorum autoritatem.

n d. §. puto.

b ¶ STIPVLA illecta. Culmus est cum spica non collectus, sed in metẽdo derelictus, quem cum otium adest rustici deinde metũt: & quod dicitur deiectæ melius quadraret relictæ secundo casu, quamuis & illud defendi possit. Sanè ex lege ueteri, quæ in Deuteronomio habetur, præceptũ est, ne stipulam illectam, oliuas relictas, racemosq; remanentes dominus colligat, sed aduenæ, pupillo, & uiduæ permittat, unde spicilegium racemationemq; facere possint, quod præceptum etiã in præsentia à plerisque obseruatur. Aduertendum tamen, ne non uacauerint hic legendum sit, sed occauerint: quo rustici primo messes faciant, deinde occent, fodiantq; uineas, quo opere tanquam magis necessario perfecto, racemationem faciant: solere enim post messes occari uineas, autor est Palladius lib. VII. & VIII.

c ¶ NOVALIS. Græci νεαγὴν seu ut alij νέωμα uocãt, & duplici significatione accipit, ut terra sit quæ anno cessat, quod Paulus hic ait, itemq; ager nũc primũ coli cæptus[o] cum prius sylua esset, uel alio modo incultus, atq; ita etiam Hieronymus interpretatur[p]. Addit Appianus lib. I. decimam partẽ fructuum Reipublicæ solitam pẽdi pro uectigali corũ agrorũ qui deserti ad culturã redigerentur, hincq; apparet inculta loca in dubio præsumi Reipublicæ, nec fieri occupantis quod & alij tradiderunt[q], sanè proscissa dicitur terra, quæ

o l. fi. in fi. de ter. mo.
p c. j. c. qd sit extra co.
q l. j. de acq. pos.

quæ primum aratrum experta est grandioribus glebis relictis Catoni, Plinio, cæteris.

d ¶ INTEGRA. Vt si quis uendat terram integram, intelligetur nōdum à pecore depastam, licet Accursius pascendi uerbum hic pro pinguefaciendi, cōtra rationem sermonis, intellexerit[r],

r l. j. de glo. leg.

e ¶ GLANS caduca quæ ex arbore cecidit. Vnde interdictū de glāde legenda cōpetit. Sane hæc expositio ex ꝓprietate sermonis nō est, quoniam caducus non qui cecidit, sed q facile casurus est, ruināq; minatur, significat, unde & par ies caducus.

¶ §. PASCVA sylua. In quam ius est pascendi causa pecora mittere. Sed finge deprændisse me pecora uicini in agro meo, quo iure mihi prouisum est: & lege aquilia agendū est[s], non autem iure pignoris pecus retinendū, nisi illud diu aluerim[t], cum dominum ignorarem: uidetur enim, quia in rei utilitatē alimēta uersa sunt, eorū ratione retineri pecus posse[u].

s l. quintus ad l. aquil.
t l. hoc āplius §. de his de dam. inf.
u l. si nō. §. cē tū. 3. com.

anno cessat, quam Græci νεαγὴν uocant. ¶ Integra[d] autem est in quam nūdum dominus pascendi causa pecus immisit. ¶ Glans[e] caduca est quæ ex arbore cecidit. ¶ Pascua sylua est quæ pastui pecudum destinata est.

VLP. LIB. VIII. AD EDICT.
Lex XXXI.

PRatū est in quo ad fructum percipiendū falce dumtaxat opus est, ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

PAVL. LIB. XXIII.
Lex XXXII.

MInus solutum intelligitur & si nihil esset solutū.

VLP. LIB. XXI. AD EDICT.
Lex XXXIII.

PAlam est coram pluribus.

PRATVM. Pratum quasi paratum, ut Vlpianus, ad fructuum perceptionem, uel ut Varro, ad constitutionē: modico enim opere pratum fit, ut quod nec aratro, nec annua semente indigeat. Et hinc probatur, legatis pratis etiam inculta contineri, unde tamē aliquid fœni testator colligeret, secus si in eis pecuascere tātummodo solebat, nam ea non prata, sed pascua dicentur: quæ si ad pagum aliquem in uniuersum pertineant, uulgò uicanalia appellātur: Vicani enim rustici sunt. Sed an prati appellatione arbores quæ in eo sunt contineantur: ut in eis damnū inferens ea pœna afficiatur, quā lex municipij in eos constituit, qui in prato damnum fecerint: Et quibusdam uidetur[a], tanq; arbores pars fundi sint. Sed ego ratione legis considerandam arbitror: ex ui enim uerborū nō uidetur qui arbores inciderit, damnum prato fecisse.

a Albe. ī dictī.

MINVS. In sermone Latino hæc dictio quādoq; uim comparatiui non habet, unde quod nō recepi, rectè dixero minus recepisse, & minus tribuere uidetur[b], qui nihil tribuit, quod & infra uidebimus. Et hinc argumentum colligitur, si in transactione[c] annuos ciuilium annonarum reditus tibi concesserim, addita lege ut si plus uel minus exigeretur tuo periculo esset, quamuis nihil exigatur, me non teneri. Verum est ēm te minus exigere, si nihil exigis: id tamen ex ꝓprietate sermonis non est, sed ex interpretatiōe. Vnde si aliam mentē cōtrahentiū fuisse præsumamus, à ꝓprietate comparationis non discedemus.

b l. illud. §. j. de tribut.
c l. uerbū āp... l. si ita. j. ...

PALAM. Palam quid fieri uarijs modis accipitur: palā nuncupatus hæres dicit, si testes exaudiuerint: palā quęstum facit mulier, quæ passim, & sine delectu stuprari se sinit[a]: palam spurio reliquisse uidetur, qui apertis uerbis usus, nec hæredis fidē tacite sequutus est[b]: palam quoq; rē esse dicimus, de qua constat. Hic tractatus solet quadrupliciter accipi, aut enim res euidēs est, quod uulgò notorium dicimus, aut simpliciter manifesta, aut liquida, aut tantūmodo clara. Notorium est, quod omnibus constare potest, & colore nullo offuscatur, nec probatione indiget, ut palatium in urbe esse: idē de re quam per inspectionem iudex deprændit, ut cum quis accusatur occidisse Seium, & Seius uiuus exhibetur, & talis allegatio quandocūq; fieri potest: unde etiā si in causa cōclusum sit, debent iudices accedere in rem præsentem[c], huiusmodi enim probatio præualet omnibus, imò hac ex causa res iudicata nullius momenti erit[d]: res enim iudicata quamuis hac in specie cōtineatur, & quod ex ea cōstat, sit euidētissimū, id tamen nō uere, sed præsumptiōe legis est, quā præsumptionē notoriæ huic ueritati cedere æquissimum est. Manifestū est quod allegari probariq; oportet, ut Titium coram populo occisum, Seium publice fœnus reprobum exercere, atq; id genus multa, quæ pōtificij iuris interpretes notoria quoq; dici contendūt: qua in re ego nō multum operæ posuerim, qui sciam uerborū hanc differentiam plerūq; confundi, de re ipsa igitur nō de uerbis

a l. palam. ... rit. nup.
b l. non inte... gitur. de iur. fisc.
c l. si irrup... fin. reg.
d c. fraterni... tis. de frig...

bis diſputādum eſt. Ego hac in ſpecie id contineri arbitror, quod probabili aliqua excuſatiōe obtegi poteſt, quod regulariter in his rebus procedit, quæ facti permanentis non ſunt, & ideo ſententia aduerſus huiuſmodi perſpicuitatē lata ipſo iure ualeret, prouocandiq́ꝫ remedium ſolū ſupereſſet[c]. Liquidū dicit̃ id, quod iudici ex actis liquet, id enim proprie manifeſtū dici non poteſt[f], tametſi iuris interpretatiōe nō multū ab eo differat. Hac in ſpecie uidentur contineri, quæ per inſtrumētum uel confeſſionem in actis conſtant: ſi enim huic inſtrumento uel confeſſioni nihil probabile obijciatur, ſi item confeſſionis error nō adducatur, cēſebitur res liquida[g]. Sed & acta ipſa rem faciunt iudici liquidam, ſic & atteſtationes: hæc autem non ſimpliciter rem faciunt liquidā, ſed ipſi iudici tantū, indeq́ꝫ aliqui effectus iuris oriūtur[h]. Quapropter ſi filius uel uxor contra patrem uel maritum agant, hiq́ꝫ negent filium uxorémue eſſe, ſufficient huiuſmodi teſtimonia, etiā ante publicationē, ut iudex decernat eis interim alimēta deberi, itemq́ꝫ expēſas litis[i]. Id enim eſt liquidum, quod ſine moroſa difficultate iudici probatur: & ideo ſi conſtitutū ſit, cauſas inter agnatos cōpromitti, non intelligetur de his quæ hoc modo liquent[k]. Clarum generaliter accipi poteſt, ut ſupraſcriptos caſus comprændat, ſed inter ipſas partes id clarum fuiſſe iudex arbitrabitur, quod inter eas geſtum ex inſtrumento uiderit, quod interim nō modicæ utilitatis eſt[l]. Sed & quoties ſola admonitio ſufficit ne quis dolo denūtiare uideatur, ex inſtrumēti extra iudicium oſtenſione, res palam facta exiſtimatur[m]. Sed cū omnino in iudicijs expectanda ſit ſententia, quæ rem iudicatam inducat, quorſum attinet tam ſcrupuloſe perquirere, an res manifeſta, clara, liquida ue ſit? Verum his ego reſpōdeo in eo uerſari utilitatem, quod in euidenti & manifeſto lata ſentētia præſumatur[n], retro quoq́ꝫ rem fuiſſe euidentem, & manifeſtam, quod in alijs caſibus non ita eſt. Sed hæc hactenus. Illud nō prætereundum, differentiā eſſe quid palam factum dicatur, an publice: quādoquidem palam fieri dicitur, quod corā pluribus, puta duobus fit, at publice quod coram populo. Inde ſi teſtis aſſeruit publice ita affirmari in urbe, perinde erit, ac ſi exſtare publicā famam dixiſſet, quod quidā reſponderūt, licet alij hac in re controuertant[o].

c l. ciues. C. de appel.

f Card. c. ueſtra. 7. & 31. q.

g c. fi. de coh. cl.

h c. ſignificauerunt. de teſti.

i c. ex parte. de accuſ.

k l. poſtrē. de tranſ.

l Bar. l. j. ī. j. q. d' op. no. nun.

m Bart. d. l. j. q. xj.

n Fed. cōſi. 8.

o Saly. l. ea quidem. C. de acc. pen. char.

PAVL. LIB. XXIIII. Lex XXXIIII.

Actionis uerbo etiā perſequutio[d] continetur.

IDEM LIB. XIIII. Lex XXXV.

Reſtituere autem is intelligitur, qui ſimul & rem & cauſam actori reddit, quam is habiturus eſſet, ſi ſtatim iudicij accepti[d] tempore res ei reddita fuiſſet, item & uſucapionis cauſam, uel fructus.

ACTIONIS VERBO. a ¶ Perſequutio eſt imploratio officij iudicis, quod nobile uulgò appellant, eſtq́ꝫ extraordinarium remedium, ſicut enim actiones aduerſus eos qui ex facto ſuo uel alia iuſta obligatione tenētur, cōpetunt, ita perſequutiōes aduerſus eos dātur, qui ſola æquitate, & quod dicit̃ de bono & æquo, ſunt obnoxij, quare harum actionū inſtar habent perſequutiones[a]: & ubi de ſtricto iure nulla actio datur, ex æquitate officiū iudicis imploramus. Quandoq́ꝫ autē huiuſmodi imploratio uim actionis habet, quandoq́ꝫ exceptionis[b]: non tamen dubium eſt, quin ex larga ſignificatiōe perſequutio actionis uerbo comprændatur: ideoq́ꝫ ſi eadem ratio ſubſit, quod in actiōe diſpoſitū eſt, in hac perſequutione etiam in ſtricta materia obſeruabitur[c]: quod ſi non eadē ratio ſubſit, aliud erit: uerbi gratia, non poſſunt cœnobitæ minores actionibus in iudicio experiri, æquū eſt ut ſaltem officio iudicis eis ſuccurratur[d], quod etiā in filiofamilias aduerſus patrē cōcedendū eſt[e].

RESTITVERE. Qui rē ut reſtituat condemnatus eſt, is & fructus reſtituere debet, à tempore litis cōteſtatæ perceptos[f], & actorē in eam cauſam ponere quam habiturus eſſet, ſi ſtatim ante litis conteſtationem reſtituiſſet[g]; unde ſi ideo actor nō uſucapit, quia eo tempore res ſibi reſtituta nō ſit, reus quanti ea res erit tenebitur[h].

a ¶ IVDICII accepti, id eſt, litis cōteſtatæ[i], tunc enim iudex iuris dicendi poteſtatē accipit, cum ante diffinitiue condēnari nemo poſſit, ſolebant autem tunc partes quibuſdā uerbis ſolennibus uti, quibus de eo negotio iudicandi poteſtatē faciebant, ut ex M. Varrone lib. V. de lingua latina colligi poteſt. Sanè quod hic dicitur, procedit in his caſibus, in quibus à tempore lit. conteſt. fructus reſtituēdi ſunt, quod in obligationibus dādi regulare eſt: in eo aūt qui tradere tenet̃ aliud eſt, quippe is à tempore moræ fructus perceptos reſtituere debet[k]. Sed quid in uſurario? & lucrum ſeu fructus quos ſola induſtria ſua acquirit

a l. actionis. de act.

b l. plane de pet. hære.

c Alex. l. j. de iur. om.

d l. quintus de an. leg.

e gloſ. l. j. C. qui ad.

f l. præterea. de reiuen.

g l. cū fund. ſi cer. pet.

h l. iul. §. fin. ad exhib.

i l. is q ſe obt. de rei uen.

k l. uideamus de uſur.

acquirit nunꝙ restituere debet, quales sunt, si qui ex ipsa pecunia licite perueniunt, cæteros restituere tenetur, damnumꝗ omnē illi resarcire, cui fœnora extorsit, atque ita etiam Theologi sentiunt [l].

LITIS. Litē post contestationem solū dici, causam uero etiā ante, Doctores ferè crediderunt [m]: quod ipse nō negauerim, quoties subiecta argumēti ratio hoc fert, ut ꝑ instātia causæ lis accipiatur [n]: alioquin proprie etiam ante iudicium acceptum litē esse Iuriscōsultus hic ostēdit, ꝙ actionē siue in rem siue in personā sit significari ait: nā & cum litem contestatam esse dicimus, uerba indicant quādo adhuc contestata non erat, nihilominus litem fuisse. Eandē sentētiam etiam Corn. Fronto. probat: Dum lis, inquit, nascitur, pertinacia efficit cōtrouersiam. Idemꝗ de controuersia Fortunatianus scribit, uideturꝗ etiam extra iudicium litem dici [o], quod & Nonius Marcellus fere sentit, nec alij dissentiunt. Hinc illa inscriptio, Hei uxor etiam mortua litigas? Et quod in lite est, ipse etiā in quæstionis uerbo esse dixerim [p], quāuis Bart. cū quæstionis uerbum in lege reperitur post litem cōtestatam solūmodo accipi senserit [q], quod nō probo: nam & dubium non est, etiam ante lit. cōtesta. causam dici [r], ut eiusdem fere significationis has esse dictiones credere pronius sit.

VLP. LIB. XXII.
Lex XXXVI.

Litis nomen, actionem significat, siue in rem siue in personam sit.

PAVL. LIB. XXVI.
Lex XXXVII.

Verbum oportere, non ad facultatem iudicis pertinet, ꝙ potest uel pluris uel minoris condemnare, sed ad ueritatem refertur.

VERBVM oportere. Solennia uerba actionum iure ueteri erant, aio te mihi dare oportere: quorum uerborum Valerius Probus in opusculo de notis antiquis meminit. Pone ergo me in libello dixisse, te mihi decem dare oportere, quomodo hæc uerba accipiemus? Et Iurisconsultus ait, tametsi uere mihi ea debeātur, licere tamen iudici uel pluris uel minoris condemnare. Hincꝗ apparet cousque arbitrium iudicis protendi, ut ab eo quod uere debetur recedere possit, & ex causa cōdemnationem uel augere uel minuere. Auget in arbitrarijs [a], uel in his quæ ex inficiatione duplantur [b], quod & expēsarum, uel eius quod interest ratione fieri potest [c]. Minuit si totius summæ actor capax nō est, uel si pars aliqua post iudiciū cœpit nō deberi [d]: minuit & in exequutione: cum reus non nisi quatenus facere potest conuenitur [e]: & hæc exempli causa satis sint, alioquin generaliter licitum est iudici, ex causa legis dispositionem interpretatione mutare [f]; quapropter quamuis lex simpliciter uelit interrogatiōibus respondere: poterit etiam disiunctim respondētem admittere [g]: & quamuis certa pœna noxijs statuta sit, illi tamē eam minuere uel etiam augere permittetur [h]. Quod & ī dilationibus à lege cōcessis obseruamus: ei enim qui pro tribunali cognoscit eas, prorogandi coarctandiue ius non denegatur [i], qua ratione & à uoluntate testatoris recedere ex iusta causa concessum est. Quid enim si fauore pupilli hæredis prohibuit testator diuisionem fieri, appareatꝗ id in euidens eius damnum reflecti [k]? Potestꝗ quandoꝗ plus iudicis ipsius ꝙ testatoris iussus [l]: nam & tutori, quo minus repertorium facere teneatur, testator remittere non potest, iudex potest, ut si uideat pupilli interesse ne patrimonij sui secreta aperiantur [m]. Planè quoties huiusmodi facultate iudex utitur, existimationi eius cōsultius erit, si nō nisi expressa causa id agat, curetꝗ ut in actis eius ueritas appareat [n]. Accursius in huius legis interpretatione neꝗ cœlū, quod dicitur, neꝗ terram attigit.

VLP. LIB. XXV.
Lex XXXVIII.

Ostentum labeo diffinit, omne cōtra naturā cuiusꝗ rei genitū factumꝗ. Duo genera sūt ostētorum, unum quoties quid cōtra naturā nascit̄, tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis quę naturæ contraria est: alterū, cū quid prodigio

OSTENTVM, a ¶ Ostentū Corn. Fronto ait, quod præter consuetudinē offertur, utpūta si uideatur terra ardere, uel cœlum. Portentū, quod porrò & diutius tendit, futurumꝗ postmodū aliquid significat. Monstrū, quod contra naturam est, ut Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt per quod detrimētū expectatur: id enim est prodigere. Sed Festus quod futurum prædicat per literarum immutationem prodigiū dici arbitratur: alij quod porrò sit adigēdū, quod Nonius Marcel. sentit, qui & alias differentias refert. Sed antiquos indifferenter his uerbis usos uerisimilius est.

Quod

l Anc. reg. peccatū. i 6.
m l. causas. C. de trans.
n l. postquam. C. de pac.
o Abb. c. ex parte. extra eo.
p l. si tibi. C. de lib. ca.
q l. amplius. rē rat. ha.
r c. de causis. de off. del.
a l. j. de in lit. iur.
b Inst. d' pœn. tem. lit.
c l. terminato C. de fr. & lit. exp.
d l. si seruu… cōd. fur.
e l. sunt qui… re iud.
f l. Fely. c… pē. chart… cōst. uer…
g l. iusiur. &… ad. §. nō so… lum. de iur… iur.
h l. quid ergo… §. pœna. d… infa.
i l. ij. de re iu… dic.
k l. iij. §. si pa… ter. de adm… tut.
l Aret. consil… 22. i. ij. col…
m l. in confir… mādo. l. utili… tatem. de cō… fir. tut.
n Bart. l. luci… us. de infam.

sum uidetur, quod Græci φάσμα uocãt[b].

PAVL. LIB. LII. Lex XXXIX.

SVbsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptũ est: nam ueteres subsignationis uerbo pro scriptione uti solebant. ¶ Bona intelligũtur cuiusque, quæ deducto ære alieno supersunt. ¶ Attestari est absenti denuntiare,

b ¶ QVOD Græci uocant φάσμα. Ab apparendo nomen sumpsit, Ciceroni spectrũ dicitur, nos etiam miraculum appellamus, ut si appareat uir humana forma augustior, qui deinde euanescat. In hanc significationẽ mentio est etiam Herodoto. Habent & Græci ἐμπούσην, quam interpres Aristophanis ait uarijs formis sub meridiem apparere, & calamitosis ab Hecate immitti solitam. Hoc & dæmonium meridianũ in psalmis appellatur. Sunt enim huiusmodi cacodæmonum ferè aëreorumq; spirituum opera, quorum uirtute etiã magi plurimum possunt: ut minime consequens sit aliquẽ sanctitate uitæ praecelluisse,
o j.q.j.teneamus. quod miracula fecerit[o]. Aduersus ea præsentissimum alexipharmacon est, inuocatio nominis IESV, qua de re diligenter disseruit Capnion lib. de philosophia Pythagorica ultimo. C. Cassius apud Plutarchum in uita M. Bruti, ex Epicuri sententia, nullos esse dæmonas disputat, nec huiusmodi spectra uere apparere, sed nobis ita quãdoq; uideri, idq; ex imaginibus quas falsò mens cõcipit. Cui opinioni & Lucianus accedit, ædito hac de re dialogo, qui φιλοψευδὴς, ἢ ἀπιστῶν inscribitur. Sed Christianis auribus hæc sententia impia est, & id mali genus Galenus de affectorum locorũ notitia libro tertio φαντασίαν uocat, quam diffinit esse intellectus corruptionem: quo morbo Athenis laborauit Thrasylaus, qui cum ad sanitatem redactus esset: Pol me occidistis amici, non sanastis ait, ut est apud Horatium.

SVBSIGNATVM. Subsignare est signum suum, quod & sigillum dicitur, subijcere. Ea sigilli impressio autoritatẽ scripturæ confirmat, receptumq; est literis iudicis solito eius sigillo munitis, plenam fidem
a c. post cess. de prob. adhiberi[a], si de his attestatur quæ ad eius officium pertinent, & ab arbitrio suo pendent: quod si etiam testium subscriptio accesserit,
b c.ij.de fin. instr. tunc generaliter iustam probationẽ facere[b]. Subsignare quoq; simpliciter est subscribere: nam & scriptura signum est, unde scribentis persona indicatur. Quoniã uero qui chi-
c Bart. l. emptor. §. lucius. de pac. rographo alicui subscribit uel subsignat, se
d l.semper.§. conduct. de iur.im. obligat, nõ secus ac si totum chirographum scripsisset[c], receptum est, ut id uerbum etiam pro eo capiatur quod est obligare[d]. Subsignabant & olim responsa sua Iurisconsulti, quod & hodie fere obseruatur, reddere enim testimonium uidentur quid iuris in proposita questione sit[e]. e l.ij.§.& ut obiter. de origi.iur.

¶ §. BONA. Finge Titium mihi tertiam partem bonorum suorum donasse, deinde decessisse, & in eius hæreditatem quadringẽta esse: deducetur primo æs alienũ, quod forte centũ est, & ex trecentis quæ supersũt tertia pars mihi præstanda erit[f]: ante enim quàm bonorum computatio fiat, æs alienum deducendum est. Qua ratione si uxori quis usumfructũ bonorũ legauerit, poterit hæres eatenus de rebus hæreditarijs uẽdere[g], quatenus creditoribus satisfaciat, & in his quæ supererũt mulier usumfructum habebit, quod etiam in legatarijs, ut illis satisfiat[h], procedere uerius est, nisi annua sint legata, huiusmodi enim de reditibus satisfaciendũ est[i]: & hæc cũ inuenta rium hæres fecit, alioquin solus citra diminutionẽ ullãususfructus, insolidũ tenebitur[k].
f l.fi.l. generali.in fi.de usu.leg.
g l.usufructu. ad.l.fal.
h l.fi.§.finaũ tẽ æs. C. de bo.quæ lib.
i Picus.§.titia.q.lx.
k l.fin. C. de iur.delib.

¶ §. ATTESTARI. Dubium nõ est protestationẽ etiam absente parte fieri posse[l], ut cum quis denũtiat præscriptionis interrumpendæ causa: uel cum pater receptis à filio, qui mutuum ipsius nomine contraxerat, literis, se non cõsentire protestatur[m]. Sed dubitabit aliquis, cur magis attestari dicatur qui absenti, q̃ qui præsenti denuntiat: an quod uidentur antiqui hoc uerbo uti, cũ quis denuntiat, & ea de re testes rogat, eisq; imam aurem (quod ibi memoriæ locus est, ut Plinius ait) uellit, sic Horatius licet attestari: ego uero oppono auriculam rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Persa accepit. Qua ratione deinde receptũ est, ut cum absenti denuntiamus, proprie dicamur attestari: quia denũtiatio per scripturam fit, in qua necessario testes non nisi rogati intersunt[n]: quod in præsente, quem uiua uoce admonemus, necessariũ non est: nam tunc uel fortuito repertos, minimeq; rogatos testes sufficere nostri Iurisconsulti existimarunt, ueteres enim testes uidentur pro rogatis accipere. Virgi. diuos quamquàm nil testibus illis profeci, id est inuocatis & rogatis. In alijs codicibus, detestari, scriptum est: atq; ita etiã Bart. alicubi legit: uidetur enim utrũq; uerbum eiusdẽ significatiõis esse, de qua re infra diffusius disseram.
l l.pen.C. de an.præsc.
m l.si filius.ij. ad Mac.
n auth.rogati C.de testib.

¶ §. INCERTVS. Possessor ille nobis incertus esse dicitur, cũ ignoramus eum possidere: & cum possidere facti sit, huiusmodi ignorantia est probabilis. Respectu autẽ sui ipsius nemo omnino incertus est possessor, cum incertam (ratione loci simulq; quotæ portionis) rem nemo possessionis causa acqrere possit[o]: quod si huiusmodi incertitudo declaretur, aliud est: ut cum lex possessionem transfert, ea enim de his, quæ per rerum naturam esse possunt, nunq; dubia est[p]. Idem cũ ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumẽtum, uel per euẽtum[q]: ut si cõstituas te meo nomine etiã bona futura possidere, eis enim acquisitis incipis possidere: tunc quippe quale quãtumq; sit quod possides certũ est. Sed & quod mihi per seruum uel filium ex peculio quæritur, quàmuis incertus sim, possidetur tamen[r], & hæc in possessione: nam in contractibus dubium non est, posse generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo[s], sicut & incertam partem in iudicijs uniuersalibus uendicare non prohibeor[t].

¶ Incertus possessor est quem ignoramus.

VLP. LIB. VI.

o l.iij.§.j. de acqui.pos.
p l.cũ quidam §.quod dicitur de acq. pos.
q l.si quis extra in fi. de acq.hære.
r l.j.§.de acqui.pos.
s l.quod si.de hære. uend.
t l.quæ de tota. §.j. de reiuen.

DETESTATIO, Protestationẽ quidam diffiniuerunt, clamosam esse testationem, quæ ob testãtis ipsius cautionem inuenta sit. Sed hanc finitionem pleriq; recte reprobauerunt, cum etiam citra clamorem, & in occulto quoq;, protestatio fieri possit, uel coram testibus, uel scriptura, quæ nõ nisi improprie clamare existimatur. Adde quod & quandoq; protestatio in alterius quàm in protestantis cautionẽ inducitur, ut cum pro alio protestamur, quod quibusdam casibus permissum est[a]: uel cũ utilitatis publicæ causa denuntiamus. Quare Bart.[b] hoc in responso ueriorem diffinitionẽ referri existimauit, declarauitq; denuntiationem dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemq; contractibus differat, testationem requiri ut ostendatur & in scriptis & absq; scriptura fieri posse[c]. Sed uix est ut hoc ego approbare possim, cum denũtiatio sit specialius nomen, & angustius protestatione, eam enim solum significat, quæ alteri nuntiatur. Quod & etymologia satis indicat. Sed & testationem ad testes non referẽdam arbitror, cum de substantia protestationis non sint testes, neq; scriptura[d]: sed probationis causam solum respiciant: nam & in libro rationum quandoq; fit protestatio[e], nec ulli testes necessarij sunt. Merito igitur nec Bartoli sententiam ipse sequor. Videturq; cõmodius sic diffiniri: Protestatio est animi nostri declaratio, iuris acquirendi, uel cõseruandi, uel damni depellẽdi causa facta. Huius duplicem esse speciem uerius est, alterã quæ ex animo protestantis principaliter pendet, alteram quæ factum eius cui protestamur respicit. Illa declaratoria, conseruatoria, certificatoriaq; dicitur: hæc ĩcitatoria, prohibitoria, inhibitoriaue: illa à testatione nomina accepit, hæc à nũtiatione. Et primæ illius uariæ sunt appellationes, quæ tamẽ aliquam inuicem differentiam cõtinent. Et in primis testatio nomen est generale, quoquo modo animi sui sententiam quis declaret[f]. Specialiter uero eo nomine dicitur, quæ coram testibus facta est. Vnde & testato conuenire, testato admonere dicimus[g]. Addit Barto. idẽ esse cum scripturam adhibemus, quoniam in ea testes rogandi sunt. Detestatio est quæ ad absentem mittitur, ut hic & supra apparet, idq; præpositio de ostendit, cuius natura est augere, efficacioreq; actũ demõstrare. Quod & in uerbo deprecor A. Gellius li. VI. cap. XVI. declarat. Tunc enim nõ solũ sententiã suam quis simpliciter ostendit, sed scriptura etiam conuocatis testibus declarat. Contestatio est proprie plurium, ut in iudicijs, cũ actor quid mentis suæ sit, petendo explicat, contra reus negando diffitetur, unde & litis contestatio dicta. Idem & in exceptionibus[h], præscriptionibusue[i]. Sed & quando quis de dolo uel metu coram amicis protestatur, idq; clam metu concussoris cõtestari dicitur[k]. Attestatio uidetur esse, quæ præsenti fit, declarandi animi causa[l]. Quod supra ex Plauto Horatioq; docuimus: quàmuis ex uulgatis codicibus ibi attestari de absente accipi uideatur: Sed uerior est lectio detestari[m]. Protestatio est, quæ declarat quo animo aliquid facturi simus[n], præpositio enim pro anticipationem temporis arguit. Secundæ speciei quæ à nunciando nomen sumit, uaria quoq; sunt nomina: & in primis nuntiatio ipsa, quæ in edicto Prætoris de operis noui nuntiatione prohibitionẽ significat, in lege Iulia de annona[o]: qua mulierum nuntiatio admittitur, accusationem. Erant & nuntiationes, quas publice constituti Irenarchæ præsidibus faciebant, de delictis quæ ubiq; fierent, hæc & notoria latine dicũtur[p]: iubetque lex, ut hi notorijs suis assistãt, & quæ detulerunt ita esse probent[q]. Quod & in Curiosis recipiẽdum est[r]: sunt Curiosi qui in curia Principum uel Magistratuum commissa

Lex XL.

DEtestatio[a] est denuntiatio facta cum testatione.

a l.j.C.si per uim.
b in.§.morte.
c l.fi.de cust. rerum.
d Bar.l.nemo põt de le.j.
e l.nesennius. de neg.gest.

f Inst.de test... in prin.
g l.fi.pro de... relicto.
d.§. attest... ri.
h l. si qdẽ.C... de excep.
i l. emptor... C.de presc... lon.temp.
k l. si maior... C.de trans...
l l. fin. C. d... neg.gest.
m Bart.di.§... morte.
n l. j. §. j. d... lib. ag. d.l... necessario.
o l.fin.ad.l. Iul.de an.
p l.ab accusa... tione. ad Tur.
q l.ea qdẽ.C... de accus.
r l.j.C.de cu... riosis.li.xij.

commiſſa delicta denūtiant. Eſt & denuntiatio quæ ad alium mittitur,& maxime incitatoriam continet: ut cum aliquem admoneo ut ab emptione deſiſtat, ut defendēdæ cauſæ adſit, ut à matrimonio cauſa legis Iuliæ exercendæ abſtineat. Fit & teſtibus, ut in iudiciū cauſa perhibendi teſtimonij ueniant[s],cū alio quin ſponte ſe offerentes ſuſpicione non careāt. Quæ prohibitoria erat obnūtiatio proprie dicebatur. Vnde obnuntiare cōſilio Ciceroni in oratione quam in ſenatu poſt reditum habuit. Item obnuntiatio Augurum, cum aliquid fieri prohibebant, quoniam auſpicia non addixiſſent. Cicero Philipp. II. Nos enim(inquit)nūtiationem ſolum habemus, Conſules & reliqui Magiſtratus etiam inſpectionem. Rurſus, Ementitus es auſpicia,obſtrinxiſti populum Romanum religione, Augur Auguri, Conſul Conſuli obnuntiaſti. Eſt & renuntiatio, cum quis ius ſuum repudiat,unde & renuntiare hoſpitium ueteres dixere:ſumitur & quādoq; pro relatione quam Architecti re inſpecta iudicibus faciunt[t]. Renuntiantur & ſuffragia,cum refertur & proclamatur quem ſuffragia deſignarint. Sic & Magiſtratus renuntiari quandoq; legimus. Et hæc quidem,quod ad proteſtationis nomen attinet, ſufficiant:nunc de eius effectu aliquid attingendum. Et hic triplex eſt diſtinctio. Aut enim proteſtatio in his facta eſt,quæ à iure depēdent,aut in his, quæ à poteſtate noſtra tantum,aut in his quæ à nobis,itemq; ab alterius facto uires ſumunt. In prima ſpecie pro regula traditum eſt,proteſtationem in his quæ à legis diſpoſitione pendent nihil operari[u]:quapropter ſi mater alat filiū:proteſteturq; ſe animo alimenta ab ipſo repetendi id facere,non tamen his caſibus repetere poterit, quibus uel ipſa ad id tenebatur,uel maritus. Sic ſacra ædicula conſtituta, æditüoq; deſignato,fruſtra ꝓteſtamur[x], nolle nos ius aliquod epiſcopo in ea eſſe: nec ēm poteſt quiſq; facere, ne in actionibus ſuis leges locum habeant.Et cum lex iure publico aliquid diſponit, cuiuſquam uolūtate nō inſpecta,fruſtra ille proteſtatur.Quapropter ſi plures arbitri in ſentētia ſua expreſſerint, ne in maiore ſumma minor inſit,cū id à lege pēdeat,pṛdictio huiuſmodi nullius erit momēti[y]: & qui dicit ſe litem cōteſtari animo non conteſtandi,litē conteſtatus intelligitur[z]:huiuſmodi enim actus à iuris diſpoſitione depēdent,& cum alio agūtur, qui poſtquam eum conteſtari accepit de eius animo nullam ulterius curam gerere debet. Sicut & cū quis alteri,ſaluo(inquit)honore tuo mētiris: uerbū enim ipſum iniuriā irrogat[a], quam honoris illa ſeruatio non extinguit.Quod & in ea ſpecie proditum eſt cū quis tædet me,inquit,falſi damnatum te eſſe[b], proteſtatio dolētis animi nullius effectus eſt.Idem cū quis aduerſus teſtes allegat,falſos eos,ſceleſtos, facinoroſoſúe eſſe, proteſtaturq; id ſe non animo iniuriā illis faciendi,ſed cauſam ſuam defendendi dicere,poterit nihilominus Lege Cornel. de iniurijs conueniri[c].Sed & Canonici collegam ſibi adoptātes, ſi proteſtentur ne ei ius ſit reditus aliquos præbēdamúe accipere,nihil tali prædictiōe agunt[d];quia lex ei qui canonicus ſit,dari ea omnia iubet.Huc pertinet etiā cū in his proteſtamur, in quibus nulla nobis de iure eſt poteſtas,ſed de facto tantum,ut in delictis,nihil enim tali teſtatione agimus: ut cū quis uulnerat,præfatus animum ſibi occidēdi non eſſe,ſecuto homicidio,nihil ea prædictione iuuabitur[e], non enim in manu ſua eſt certos ictus dirigere, & qui nō niſi ex præſcripto lædant.Sed & cū quid ex diſpoſitione legis itemq; facto alterius pēdet idem eſt, ut cum emphyteota incōſulto domino alienat, ſaluo domini cōſenſu,uolente enim domino ex Iuſtiniani conſtitutione à iure ſuo cadit[f], nec proteſtatione huiuſmodi adiuuatur, ſi tamen ea diſpoſitio legis in priuatum fauorem alicuius introducta ſit,eo conſentiente ualebit proteſtatio[g],idq; in pacti conuenti uim. Quapropter patronus qui ſacram ædem cōſtituit,ex epiſcopi autoritate id facere poteſt, ut inſtituēdi ſacerdotis ius nō ad epiſcopum, ſed ad alium præſulē pertineat[h]. Et hinc infertur, cum cauſidici actionem ædunt ſaluo addendi uel minuendi iure,fruſtra his uerbis uti,cū addere uel diminuere propoſitæ intentioni,non niſi ex legis præſcripto poſſimus[i]. Quod & reſpōſum eſt,cū inſtrumēta in actis exhibent,in his tātum quæ ſibi utilia ſint, poterit enim iudex religionem ſuam etiam aduerſus producētem ex his inſtruere[k]:idq; uerius arbitror,cum fides inſtrumenti ſeparari nequeat. In ſecūda ſpecie,cum omnino à uoluntate noſtra proteſtatio pendet, regula eſt, ualere proteſtationem,animumq; declarari[l], nec referre præſenti fiat an abſenti,in ſcriptis an id minus,cum cauſa an ſine, ſufficit enim, ut ille inquit,pro ratione uolūtas[m]: quapropter traditum eſt lapſo triennio, poſſe dominum aduerſus emphyteotam, qui nō ſoluit, proteſtari, declarareq; uolūtatis ſuæ eſſe ut à meliorationibus is cadat,quamuis abſens ſit. Sed & cum quis in cauſa,qua ſolenniter libellus offerendus erat, ſe intentionem ſuam in formam qualiſqualis petitionis offerre dixiſſet,reſpondit Anch.[n] proteſtationi huic ſtandum, adeò ut potius perperam egiſſe uideri

I 3 debeat,

s l. lege Iul. de teſtib.
t l. qui fundū. de contrah. emp.
u glo. l. alimēta. de nego. geſt.
x x. q. j. c. ſicut quidam.
y gloſ. c. j. de arbi. 6.
z Ang. l. iuris gen. §. quod ferè. de pac.
a Bart. l. ſi qs extraneus. de acqui. hær.
b Ang. l. ueſtē. de iniur.
c Socy. cōſil. 118. j.
d c. cum M. de conſt.
e c. fin. de homi. 6.
f l. fi. C. de iure emph.
g l. iij. C. cō. ut iud.
h l. cum dilectus. de cōſ.
i l. ædita. C. de æden.
k Bald. l. j. C. ut quæ deſ. ad.
l l. at ſi quis. §. pleriq;. de relig.
m l. quia. ad Treb.
n Ancha. conſil. 32.

debeat, id enim à sola actoris uoluntate pendebat: si tamen quisque ex huiusmodi protestatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorantem aliquem captari, quod in tertia specie latius explicaturus sum. Is ergo qui admonitus erit, nō poterit ignorantiæ prætextu se excusare[o], & his casibus quibus sciētia & patientia cōsensum inducit, nisi aduersatus fuerit, consensisse censebitur[p]: per huiusmodi quoque notitiā in mala fide constitueretur, unde rem tanquam furtiuam usucapere nō poterit, & uice uersa, qui dominum admonuerit, non poterit censeri clam possedisse[q]. In eo etiam ca iuris regula obseruabitur. Eum qui certus est, amplius certiorem facere nō oportet[r]. Sed & protestans ipse, si eum cuius interest admonuerit, uel eius familiā, insimulari non poterit, clam uoluisse quicquam facere[s]. Hincque apparet, hac in specie comprændi qualemcūque protestationem, siue animū nostrum declaret, siue iuris nostri alieniue conseruandi causa facta sit, dum à sola uolūtate nostra id pendeat: cuius rei plurimis casibus accipi exemplum potest, ut cum creditori solutiōis causa debitor fundum pignoratū dat, isque protestatur, uelle priora iura sibi salua esse[t]: uel cū quis sortem in præsentiarū recipit saluo sibi iure usuras, uel pœnam, huiusmodiue accessiones petendi[u]: uel cū recepta ab aliquo ex pluribus reis debendi parte, protestatur creditor ius solidi sibi saluum esse debere[x]: uel cū immunis aliquis onera subit, protestatus absque immunitatis suæ præiudicio se id facere[y]: uel cum emphyteota alienat, saluo domini consensu, isque deinde cōsenserit[z]. Sed & cum testator fundum legat, saluo iure coloni, ualet protestatio[a]: sicut & sentētia qua iudex expensarū uel fructuum taxationem sibi reseruat, uel in possessionem ex decreto suo mittit, saluo iure legitimi possessoris[b]: uel debitorem certa pecunia cōdemnat, saluo si intra decem dies illud uel illud fecerit[c]: quod & in cōcessionibus principum receptum est, cum saluo inquiunt iure alieno, & si qua similia. Sed hic ambigua suboritur quæstio, an per cōtrariū factum ea protestatio tollatur: & Barto. si incontinenti subsequatur, non tolli existimauit, si ex interuallo secus[d]: Verum hac in re altius cōsiderandum est, uidemus enim quæ in præfationibus dicuntur, in ipso contractu cēseri repetita[e]: uidemus item ea quæ tractata sunt, si in contractu omittantur, per errorem omissa censeri[f]: & errorem in principali, etiam in consequentibus existimari[g]: Videmus rursus ex præcedētibus dictis, intentionem cuiusque aliquid facientis declarari[h], etiā si extra illum actum, & ex interuallo dixerit[i]. Ad hæc, iuris regula est, Cuiusque uolūtatem mutatam non censeri: quæ procedit etiam si diutinum tēpus lapsum sit[k]: quapropter cōcludendum, protestationem etiam ad cōtrarium actum, qui ex interuallo interuenerit, trahendam: cum & lex protestationem in testamento factam, etiam in codicillis obseruari mandet[l]: solentque codicilli etiam lōgo tempore post tabulas testamenti confici. Vnde & generalis est conclusio, Solere codicillos, quocunque tempore factos, secundum expressam in testamento mētem declarari[m]. Obseruabitur autem id tum certius, cum protestationis uerba generaliter cōcepta, & futurum respiciunt[n]: idem si ex natura rei talis protestantis mens argueretur, ut cum quis protestatur, nolle se alimenta donare, cum enim eorum præstatio tractum habeat, etiam protestatio in futurum protendetur[o]. Idem si semper eadē ratio & causa subest, ut in eo qui se religionibus, metu initiari professus est[p], uel qui metu Tyranni soluit, uel matrimonium cōtrahit[q], & si qua similia. Idē si natura contractus id suadeat, ut in mandato quod nō solet protinus per procuratorē expediri[r]. Vnde si Titio mandaueris, ut hominem occidat, etiam si post aliquod tempus fecerit, mādati criminis reus eris. Tametsi dici possit id iccirco esse, quia factum subsequēs, protestationi nō solū nō aduersatur, sed cōcordat, eiusque executionem respicit[s]. Qua ratione etiā traditum est, si in uenditiōe excepta sit seruitus, & deinde ex interuallo re tradita, stipulatio nulla seruitutis intercesserit, iure agi ad seruitutem posse[t], traditio enim executionem cōtractus respicit: quāuis sint qui ideo agi posse existiment, quia uenditori ex protestatione iam ius quæsitum erat[u]. A prædicta conclusione tres casus excipiuntur. Primus est in contractibus qui cum alio geruntur, & iusta est eius existimatio, à protestatione recessum credentis[x]: quod maxime obseruandum, cū protestatio pœnalis est, seu usurarium pactū adiuuat. Vnde per nouam conuentionē maiorum usurarum, non cēsetur obligatum pignus[y], quæ enim ex conuentione partium ob cōmodum actoris contractui insunt, non censentur nouata stipulatione repetita[z], ut fideiussores, pignora, pœnæ, usuræ. Alter est quando ex subsequuto actu aliqua protestantis pœnitentia arguitur: uerbi gratia, cū quis protestatus est de actu, quem incontinenti facere debebat, nā si ex interuallo fecerit, sicut in tēpore pœnituit, ita & à protestatione ipsa discessisse uideri debet[a]: idem si aliter gesserit quàm dixerat[b], præsumitur enim protestatū rebus

o l. si fideiussor. §. j. mā da.
p l. j. §. j. de lib. agno.
q l. si ancillā. pro suo.
r c. eū qui. de reg. iur.
s l. aut qui aliter. quod ui aut clam.
t Bart. l. si qs aliā. de solu.
u Bart. l. fi. de eo quod cer.
x l. si creditori. C. d' pac.
y l. j. C. de his qui spon.
z l. j. C. d' fundis patri.
a l. si qs legauerit. d' le. j.
b l. terminato C. de fruc. l. ille. §. j. ad Treb.
c Spec. tit. de sent. §. species.
d l. per retentionē. C. de usu.
e l. titia. §. j. de uerb. ob.
f l. ita stipulā. eo titu.
g l. et si me. §. j. de cōd. id.
h l. si ser. plur. §. fi. de le. j.
i Bal. l. per[...] bus. col. [...] C. de impu[...]
k l. sancimus C. de testa[...]
l l. si quis. i[...] princi. de le[...] ga. iij.
m l. talis. in fi[...] de leg. j.
n l. si ita stipu[...] ij. de fideiu[...]
o d. l. nesen[...] nius.
p Bar. l. pe. fi[...] de condi. o[...] tur. cau.
q glo. c. ad id[...] de spons.
r Bar. l. nō si[...] liū. §. si ma[...] dato. de in[...] iur.
s l. si uero. d[...] euic.
t l. binarum de ser. urb.
u Alex. consi[...] 27. iij.
x glo. l. pacti[...] nouiss. C. d[...] pac.
y d. l. per ret[...] tionem.
z l. si credi[...] tor. de no[...] uat.
a l. si tibi cer[...] tū. de ali. le[...]
b l. diuus. §. [...] cet. de codi[...]

rebus ſic ſtantibus,capieturq; facilius huiuſmodi mutationis cōiectura in his quæ ex interuallo,quàm quæ incontinenti fiant[c]. Tertius eſt caſus,cum factum illud poſt proteſtationem cum alio gerendum eſſet, tunc enim factum contrarium,non autē proteſtatio obſeruatur,ne alioquin ille damno præter mentem ſuam afficeretur[d]. Vnde qui proteſtatur ſe nolle eſſe hæredem,ſi pecuniā deinde à ſtatu libero cauſa cōditionis implendæ accipiat, uidetur proteſtationi renuntiare,cum ille liber nō eſſet, fruſtraq; pecuniam dediſſet,niſi renuntiatum cenſeretur[e], merito ad factum attendimus, proteſtationem nihili facimus. Sed tamen & hoc perpetuum non eſt, & plerunq; præualebit proteſtatio. Quid enim ſi ille cum quo actus geritur proteſtationi cōſenſerit[f]? ualebit utique dum in ea materia agatur,quæ uoluntati cōtrahentium ſubijciatur,ſufficietq; uel tacitus cōſenſus, unde qui ſalua prouocatione ad ſedem apoſtolicam, ad archiepiſcopum acceſſit,ſi ab eo tanquam cōtraria allegans reijciatur,proteſtationi renuntiaſſe non cenſebitur[g], quia archiepiſcopus eum reijciens, proteſtationi tacite cōſenſiſſe uidetur. Quid item ſi pars quidem non conſenſit,ſed tamē ſubeſt iuſta cauſa, puta metus uel iuſſus iudicis? certe proteſtatio ualebit[h], actus cōtrarius non ſeruabitur. Quid rurſus in foro quod conſcientiæ uocamus? cū enim in eo ſolam mentem perſpiciamus,proteſtantisq; teſtimonio ſtetur, tum quoq; proteſtatio præualebit[i]. Quapropter ſi mulier iurauerit patri,ſe fundum dotalē nunquam alienaturam,atq; ita ſit proteſtata, ſi inde alienauerit,etiam conceptis uerbis, tamē uerius eſt proteſtationem ualere,contractum nō ualere[k]; quoniam ſequens iuramētum per prius eliditur,& legis Iuliæ prohibitio firma remanet;poterit tamen emptor actione de dolo id conſequi quod ſua intereſt, cum fraude mulier egerit,quæ eum prioris illius iuriſiurandi non admonuerit[l]. Et hoc in iuramēto obſeruandum,quod principaliter Deo præſtatur, & ex foro conſcientiæ interpretationem capit. Cæterum & quoties eodem momento actus proteſtatioq; illi contraria perficiuntur,proteſtationem ualere,actum perimi Bartol. ſenſit,eo exemplo,cum quis dicit, obligo me,non animo obligandi,non enim cenſebitur obligatus[m]: quæ ſentētia eo quoq; exēplo fulciri poteſt,quo traditū eſt, creditorem uenditioni pignoris,ſaluo iure ſuo,cōſentientem,nihil agere, & ſaluum illi ius remanere[n]. Nam & ſi teſtator fundi ſui fructū, deducto uſu,legauerit,propter proteſtationem deductionis uſus,legatum perimitur[o]. Vnde apparet etiam parū referre, ſiue proteſtatio ipſi facto contraria ſit,ſiue cōſequentibus intrinſecus facti ſubſtantiam,qualis eſt uſus in fructu,ſemper enim factum perimitur,proteſtatio efficacior erit:quod ſi proteſtatio adminiculum aliquod reſpiciat,ſecus eſt[p],ut cum teſtator uſumfructum fundi legat,& proteſtatur ne eum ſequatur aditus,cum uia adminiculum quoddam ſit,non autem pars ſubſtantiæ uſusfructus,inutiliter illud adiectum uidebitur. Verum & cum præcario aliquid datur,ſub proteſtatione, quod in Calendas Iulias poſſideat,proteſtatio ceu contra præcarij ſubſtantiam reijcitur[q],quia ea in fauorem accipientis facta eſt,qui ueriſimiliter conſenſurus eſt,ut ſaltem ſimpliciter cōtractus ualeat, nec omnino extinguatur[r], cum uel modicū habere præſtet quam nihil. Sed & quoties lex proteſtationi repugnat, ſemper cōtrario actu tollitur:ut cum quis ſaluo iure appellationis Metropoliten adijt, illeq; eū non reiecit,adeundo enim iudicem,cēſetur à lege appellationi renuntiaſſe[s]. Idem in diacono,qui in ordinis aſſumptione proteſtatus erat, ut ſaluum ſibi ius ducendæ uxoris eſſet[t]. Idem in eo qui ſacerdotium accepit,cum proteſtatione,quod non renuntiabat gratiæ ſibi cauſa alterius obtinēdi conceſſæ[u]: fruſtra enim, lege prohibente,proteſtatus eſt. Sed hæc magis ad primam ſpeciem pertinent. Et hæc quidem tum in animaduerſione ſunt, cum proteſtationi contrarius eſt actus: ſed ſi non contrarius,uerum diuerſus ſit, in cōfeſſo eſt, huiuſmodi actum ambiguum ex proteſtatione declarari[x]: ut cum quis reſpondeat libello,animo litem non conteſtandi,ualet reſponſio,& cenſetur reſponſum ut ſimpliciter iudex inſtruatur[y],& cum quis adit iudicem, ſaluo iure propria autoritate exequēdi,quod ex pacto ſibi competit, nam non cenſebitur illi renuntiaſſe[z]:& cum quis in iudicio proteſtatur,ſe iudicem non approbare,non exiſtimabitur prorogata iuriſdictio[a]: & cum ad rogatum rei,reſpōdet actor, uelle ſe teſtibus uti quatenus uerū dicant,excuſabit eum proteſtatio à falſi pœna[b]: & ſi quis de poſſeſſione aduerſarium deijciat,proteſteturq;, ſe ciuilem tantum uel naturalem uelle acquirere, ualebit proteſtatio[c], cum alioquin omnem abſtuliſſe uideretur[d]. Intelligendū tamen ex proteſtatione declarari actū ambiguum,quādo huiuſmodi interpretatio ab animo proteſtantis pendet, ſecus ſi à legis diſpoſitione, quod ſupra diximus. Idemq; ſi ea legis diſpoſitio non ex ueritate,ſed ex quadam firmiore præſumptione oriatur[e]. Sed & ſi declaratio rem turpem & illicitam induceret, nō eſſe ci

c l.nam ad ea. de cond.
d c.j.quod metus cauſa.
e l.pro hærede. §. papi. de acq.hær.
f glo.d.l.pacta.
g c.ſolicitudinem. de apel.in fi.
h l.qui aliena. §.fi.de acq.
i c.tua.de ſpōſal.
k Alex. cōſil. 16. iij.
l gl.c.licet.de ur.in 6.
m l.obli.ſubſt. de actio. & oblig.
n l.ſi debitor. §. j. quibus mod.pig.
o l.per ſeruū. §.penul. de uſu & ha.
p l.j. §.j. ſi uſusfr.pet.
q l. cū precario. ff. de prec.
r l.ſi peculiū. §.j.ubi Barto. de pec. leg.
s d.c. ſolicitudinem.
t c. diacono. 28.diſt.
u Cle.gratiæ. de reſcrip.
x gl.l.in cōcubinatu.de cōcub.
y Doct.c.j. de lit.conteſt.
z Alex.conſi. 130.in 5.
a Alex.l.ſi ita ſcriptum. de leg.j.
b Bar.l.diuus. de fal.
c glo.j.C. uti poſſ. uerb. nec ui.
d gl.Bar.l.ſed ſi nolit. de acqui.poſſ.
e gl.c.p tuas. de cōd.app. Iaſon. d.§. morte.

f Aret. d. l. titia. §. j.

standum, receptius est[f]. In tertia specie, cum de his protestamur, quæ à facto nostro, itemque alterius pendent, non est dubium ualere protestationem, dum tamen illi facta sit. Solet autem distingui, ut cũ de iure quæsito tollendo agitur, requiratur consensus[g], quia ius nostrum à nobis sine consensu nostro auferri non potest. Sed & nautæ, caupones, stabularij, si protestentur ut hospes, uel uector, res suas seruet, nolle enim se custodiam præstare, nihilominus tenebuntur, nisi ille expresse cõsenserit[h]: suspecta enim lex istorum ingenia habet, ne aduersus eos, quos recipiũt, cum furibus coëant[i], & ideo obligari iubet, nisi pars expresse remiserit. Quod & ego in locatore horrei obseruandum arbitror, accipitur horreum pro quocũq; loco ad reponẽdum merces, cuius custodia & claues ad horrearium ipsum pertinent. Pone igitur eũ habuisse propositum, seu quod idem est, pro ualuis horrei proscripsisse (nec enim propositũ pro mente accipere possumus, cũ si substãtiua uox esset, Iureconsulto Latine dicẽdum fuisset, Propositum habuit recipiendi, non recipere, quod Valla libro I. cap. XXVII. annotauit) se aurum, argentum, margaritam, periculo suo nõ recipere, deinde simpliciter eas receperit, certe nisi expressus mercatoris consensus accesserit, nihil ab huiusmodi protestatione iuuabitur[k]: nam cum claues ipse habeat, facillimum illi esset cum furibus coire, & mercatorem decipere, idemq; in eo iuris est, quod in nautis, atq; id genus similibus: cũ enim exercitiũ horrearij elegerit, uidetur sicut & nautæ, & caupones tali custodiæ se à principio obligasse, quæ obligatio nõ nisi expresso partis consensu remittitur: Tacere enim eos uerisimilius est, non quod consentire uelint, sed quia ius suum durare sciant[l]. Si uero de iure quærendo agatur, tunc satis est partẽ admoneri, nec consensus requiritur. Et ideo si creditori Titij prædixero, ne me in fideiussorem accipiat, quia si acceptus fuerim, nolo obligari, isq; non cõtradixerit, sed simpliciter tacuerit, & deinde me in fideiussorem acceperit, nõ tenebor[m]: sibi enim imputet, qui protestationis meæ sciens non est auersatus: idq; frequẽtius receptum est, tametsi non parum à ueteribus hac in re altercatũ sit, Bartolusq; ipse[n] aliter quãdoq; disseruerit, qui distinguit, pro testatio causa obligationis tollendæ fiat, an uero limitãdæ, ut hoc casu nõ requiratur expressus cõsensus, illo requiratur: sed crebriore calculo id reprobatum extat[o]. Sed & cũ ab emphyteota, qui per triennium nõ soluerat, dominus canonem etiam futuri temporis recipit, protestaturq; ius caduci sibi saluũ fore,

g l. perfectam. C. de dona. quæ sub mo.

h l. fin. §. item si prædixerit. ff. nautæ caup. stab.

i l. j. in princ. eo. tit.

k l. cum in plures. §. locator. ff. loc.

l l. sicut. §. nõ uidetur. qb. mod. pig.

m Bar. d. l. pacta nouiss.

n Barto. d. §. morte.

o Imo. & Alexan. ibi.

nisi emphyteota contradicat, sentit Bartolus protestationẽ sustineri[p]: quod opinor ea ratione defendi potest, tanquàm emphyteota tacendo consentire uideatur, agit enim de eo iure quærendo, à quo ciderat, merito lapso solutionis tempore, manus inijci fundo poterit[q]. Sunt tamen & alij casus, quibus taciturnitas sufficit, lexq; consensum interpretatur, ut cum de priuilegij remissione agitur[r]: cũ enim facilius priuilegio quàm iuri derogetur, silentium pro consensu est. Vnde si tibi protester, quod si mecum contraxeris intendo fore, ne priuilegio ulli locus sit, tuq; tacueris, perinde erit, ac si consensisses. Idem cum præter silentium aliquod quoq; factũ interuenit, quale est receptio literarũ[s]: quamobrẽ paterfami. literis filij asserẽtis se mutuũ quasi ex mandato eius contraxisse, receptis, si obligari nõ uult, nec uideri consensisse, cõtinuo protestationem cõtrariæ uoluntatis interponere debet[t]. Nec hic ego Pauli Castrẽsis sententiam sequor, id cõstitutum asserentis propter odium exceptionis, quæ ex Macedoniano Senatusconsulto oritur: itemq; quia uel sola scientia pater obligatur: nam respectu patris, quod ipse ex contractu filij obligari non debeat, regulare est, nec odium aliquod adest. Quod aũt sola scientia obligetur, uerũ est, cũ pater scit, & prohibere potest, nec prohibet[u]: at ubi abest, qui noster casus est, non uidetur consentire, nisi acceptis literis. Illud fateor, cum lex continuo contestationem interponi uelit, arbitrio iudicis id intelligendum, ut tempus huic non denegetur legendi, cogitandi, peritiores consulendi: debet eñ uerisimilis esse cõsensus, qui præsumptioni legis innititur. Quid enim si rationem calculi hæ literæ contineant: num credendum erit dispunctioni consensum[x]? Iason enim negat, & recte: nam & cum procurator scripsisset domino, se eius nomine centum Titio donasse[y], respondit Raphaël Comensis receptis literis ius saluum domino esse perscrutandi, donatio uere facta esset uel ne. Cæterum sunt qui in iudicialibus quoque taciturnitatem pro cõsensu esse existimauerint: sed horum sententia recepta non est: quod eo exemplo proditum est, Cum quis testes in iudicio interrogari citra iuramenti religionem curauit, aduersarius enim qui præsens & sciens tacuit, non tamen acquieuisse existimabitur[z]: aut enim actus fit à iudice, & tacens non censetur consentire, nisi lapso conquerendi prouocandiúe tempore[a]: aut fit à parte, & tunc idem obseruandum, quod in extraiudicialibus, ut qui contradicendo actum impedire potuit, & non fecit, censeatur approbasse,

p Bar. l. ij. ... de iu. emph...

q Moder. d. ... cum M.

r gl. l. si fid... iussor. qu... sat. cog.

s Cl. j. de pr... cu.

t l. si filius. ij. ad maced.

u l. si tñ. e. tit.

x Iaso. rep. l. ad monendi. col. 53.

y Com. consi. 177.

z c. tuis. de te... stib.

a c. fi. de accu...

probasse[b],alioquin contra[c]. Ad hanc sectionem etiam pertinet,cum iuris nostri conseruandi causa protestamur, ut cum legatarius hæredi rem legatam alienanti cõsentit, saluo iure ad pretium,non enim alius consensus requiritur[d], imo etiam contradicente hærede, saluum esset huiusmodi ius: sicut quando aliquis immunis subit munera,cum se immunitati renũtiare nolle prædixisset[e]. Nam & monachus post probatiõis annum, pallium,cucullionemq́; indutus, si non ideo uelle se initiari protestatus sit,nõ censebitur professus[f], etiam si protestationi huic monachi aduersati sint:hic enim agit ne ulterius aggrauetur, unde satis est si protestatio ei cuius interest palam facta sit,nec enim tunc eius consensus requiritur[g]:Qui enim certior factus est, non debet conqueri si alius iure suo utatur. Sed quid si is qui lædi posset incertus sit, quo modo admoneri poterit? Finge constituisse me iam diu Titium procuratorem meum,quem nunc uelim reuocare,non enim diuinare possum quis cum eo contracturus sit,& si certus sit locus in quo contrahendum est, sufficit si protestatio huiusmodi ibi proscribatur[h], & publice proponatur[i]:quod si locus quoq; incertus sit,frequentissima urbis parte proscribendum est,edictaq́; proponenda:& ita crebrior se habet sententia[k],quam uerã esse etiã eo casu arbitror, quo faciliter potuit protestãs de loco uel persona certiorari: adhuc ẽm uidetur sufficere edictum,cum hic principaliter nõ agat ut alium sibi obliget,sed solũ ut se exoneret, ne ex mandato quod reuocauit possit obligari. Illud cõstat,ut quis se ab obligatione legali absq; facto suo orta exoneret, non requiri aliam partis scientiam: ut cũ pater protestatur,se electioni filij, qua in decurionem cooptatus est,non consentire[l]: cum enim absq; suo facto ex præsumpto cõsensu obligaretur,per cõtrariæ uoluntatis testationem præsumptio eliditur,& remanet liberatus:in actionibus enim legum, sciẽtia partis necessario nõ requiritur[m]. Sed quid si is qui admonendus est absens sit? & regulariter uidetur sufficere, si adhibitis testibus protestetur[n]:sicut etiam solemus dicere, cũ quis metu aduersarij nõ audet coram eo protestari[o], satis enim erit si id ipsum publice, uel coram probis uiris faciat[p]: quod tamen non procedit,cum aduersarius ipse est iudex, tum enim debet coram alio iudice protestari[q]: quod si de iudice conquerar,haud quaq; mihi necessitas iniungitur eum diutius perquirendi, sed sufficiet si apud tribunal testationẽ interposuero[r],dum talis sit, qui pro tribunali ius dicat, alioqui corã honestis personis testari nos

b l.j.C.de rel.
c Bar.l.pompo.§.rati. de procur.
d l. codicillis. §.j.de le.3.
e Bart. d.l.j. C.de his qui sp.
f Inno.d.c.j. quod me.ca.
g l.si mandasse m.ff.mãd.
h l.sed si pup. §.proscrip. de instito.
i l.si putator. ad l.aqui.
k Bart.l.q ho minẽ.§.si ti tiũ.de solut.
l l. honores. §.fi. de decur.
m l.si pecuniã §.planè. de cond.ob ca.
n l. labeo. de nau.fœn.
o l.fi.C.d'his qui per met.
p l. iubemus. C.de def.
q l.ut pfectus. C.de anna. præs.
r l.j.§. adeun di.qũ ap. sit

lex iubet[s]. Sed & his casibus, quibus in ius uocari de domo quis potest, putarim etiam protestationem ad domum transmissam sufficere[t]:quod maxime in ea protestatione obseruandum,qua quis alium non offendit, sed se excusat,ne clã fecisse uideri possit,tunc enim & uxori, & amico, & familiæ denuntiari potest[u]. Sed & emptor pupillo, si tutore careat, uel is absens sit, euictionis causa denuntiare poterit[x]:quod pupilli fauore introductũ est, ne sola testatione eo absente facta periclitatur. Sed an scriptura protestationi necessaria est:& responsum est non esse[y],nisi cum protestatio uice actionis uel exceptionis obijcitur,ut cũ præscriptionẽ interrumpere uolumus[z],uel exceptionem non numeratæ dotis opponere[a], nã sicut actio in scriptis necessario ædenda est,& exceptio in actis producenda,ita & protestatio scripturam requirit, cũ earum uicem sustinet. Hinc presbyteri si tutelam acceptare uolunt,ex scripto protestari debent[b],is enim actus fori est. Idem cum maritus uxoris affectatori denuntiat, ne cum ea cõueniat[c], cũ ẽm impune eũ occidere possit, iusque propria autoritate sibi dicat, scriptura necessaria est, perinde ac in iudicijs. Sunt & qui idem existiment, quoties aliquis filio uel agnato denuntiat,ut curam furiosi suscipiat[d]:oportet enim ex scriptis attestationem eis dirigere, alioquin denũtianti hæreditatis lucrum non defertur. Ego accepi, quãuis lex scripturæ mentionem faciat,non tamen eam probationem excludere quæ testibus fit[e].

¶ SVPEREST ut ad secundam speciem deueniamus, quæ à nuntiando nomẽ sumit, quoniã ab eius facto,cui aliquid nuntiamus, effectum habeat. In hac quoq; dupliciter distingui potest,aut enim huiusmodi denuntiatio regulas iuris imitatur,aut aduersatur. De prima uidẽdum,& eius exemplum est, cum aliquem admones,ut id faciat quod debet,uel uti debitorẽ meũ interpello ut mihi soluat, ualet huiusmodi requisitio[f], & eum in mora constituit, nec alia fides ei fieri debet, qui obligationis à se cõtractæ probabilem ignorantiam non habet[g]:quod si haberet,ut quia in alterius locum successisset,& alieno ex facto obligatus esset, tunc fides ei faciẽda est[h], ostendendumq́; nominis contracti instrumẽtum,uel aliàs autoritate iudicis ei iubendum ut faciat,quia res ita se habeat[i]. Sed & si mihi centum spoponderis post Titij mortem, & denuntiem ut soluas quia decesserit Titius,huius rei fidem saltem duorum testium relatione tibi facere debebo, alioquin iuste credes in humanis adhuc esse Titium. Qua ratione etiam emptor, cui mota est controuersia,

s c.pastoralis §.fi.de offi. del.
t Bar.l.iij.§. prætor. de dam.infe.d. cle.causam.
u d.l. aut qui aliter.
x l.si dictũ. in fi.de euic.
y l.fi.C. de nego.ge.
z d.l.ut perfectus.
a glo.in auth. de temp. nõ num.dot.
b authẽ. presbyteros. C. de epi. et cl.
c auth.si quis et.C. de adul.
d auth.ut cum de app.§.si quis de prædictis.
e l.j.C.de iure emph.
f l.quod te.si cer.pet.
g l.fi.pro suo.
h Cle.causam. de elect.
i l.fin.de leg. com.

uersia, uenditori denuntians ut litem suscipiat, cæptæ litis fidem, citationisque uel libelli copiam ei facere debet, cum alioquin iuste credere posset, controuersiam nullam adhuc esse. Sed & debet huiusmodi denuntiatio clara esse: certioremque uenditorem facere cur ei denuntietur, nempe ut ueniat, & iudicium suscipiat[k], ne uenditor idcirco se admonitum credat, ut ipsi emptori instrumenta probationesque suggerat[l], non ut liti assistat: unde tametsi sciat litem motam, tamē receptius est incitationem hanc necessariam esse[m]. Et hoc est quod lex ait, autorem laudandum[n], id est citandum, & ad partes trahendum, quāuis nihil referat uerba expressim incitatoria sint, an tacite hoc inducant. Quid enim si debitorem meum interpellans, urbaniusque agendum putans sic dixerim: Indigerem tali pecunia, uel: nihil mihi in præsentia antiquus esset, quàm si meæ illius pecuniolæ meminisses, opinor recte interpellatum uideri. Cæterum & loco & tempore congruo faciēda est, regulariterque receptum est, quemlibet locū, & quodlibet tempus idoneum uideri[o]: unde & in ecclesia, & feriato die ualet denuntiatio, actus enim est extraiudicialis, qui quandocūque fieri potest: quapropter quibus casibus in iudicio fieri debet, aliud esset obseruandum[p]: conferenda tamen erit solutio in locum & tēpus idoneum. Potero igitur te in Lupanari fortuito repertum, interpellare, ut mihi loco congruo soluas: potero tibi noctu inuento prædicere, ut cras mihi de reliquis satisfacias, nōn enim tempus noctis sat idoneum est recipiendis nummis, sicut nec cum quis in mēsa uel in lectulo est, uel transuehitur, uel funeralem pompam ducit[q], & si qua similia. Ad hanc quoque speciem pertinet, cum inhibeo tibi ne id facias, quod iure facere non potes, & in hoc enim regulam iuris imitamur, ualetque huiusmodi denūtiatio, efficitque ut quod alioqui clam fecisse uidereris, ui cēseatur factū[r]: quod si iusta causa præcessit, qua iuste facere arbitrabaris, debet tibi fieri fides eam causam amplius non subesse, cum aliter inhibitio sit nulla: quod eo exemplo receptum est, Cum quis exulem publicum hostem occidere uellet, isque obnuntiabat abolitionem indulgentiamque criminis se consecutū, non erit ei credēdum[s], nisi in promptu assertionē suam ueram esse docuerit, uel in iudicium se tunc uēturum obtulerit[s], possitque tutò deduci. Sanè his casibus procuratoris quoque denuntiatio sufficiet[t], quoniam iuris communis regulæ consentanea est, quod & in negotiorum gestore, & in coniuncta persona receptum est[u], dum tamen debitorē interpellent ut ipsi creditori soluat[x], negotiorum enim gestori uel coniunctæ personæ solui non potest. Nunc ad secundam transeundum, in qua id regulariter fatendum est, denuntiationem, quæ regulis iuris aduersatur, non ualere, ut cum incito ut id facias quod in tua potestate est uelis uel nolis[y], nec enim meo suasu auferre ius tuum possum: præstat tamen hæc denuntiatio protestanti iustam excusationis causam, ut cum per eum non steterit, cōditio pro impleta habeatur[z], unde & debitorem excusat, qui soluere creditori uoluerit, ne in mora amplius cēseatur, sed ipse potius creditor[a]: qua ratione & creditor conditionalis, qui conditionem adimplere potuit, huiusmodi nuntiatione in mora constituitur[b]: & uice uersa idē in debitore conditionali responsum est, qui interpellatus cōditionē adimplere neglexit, siue is ex ultima uoluntate debeat[c], siue legis iussu[d], siue sententia iudicis[e], siue, ut ego opinor, ex contractu: ut cum ita stipulatus sum, si hominem Pamphilum nō dederis, centum dabis: postque enim denuntiauero ut hominē des, tuque neglexeris non amplius homo, sed pecunia debebitur[f], quod Paradoxorū lib. I. cap. XI. latius à nobis disputatū est. Quod in incitatoria hac specie dictum est ut regulariter non ualeat, in prohibitoria quoque receptum est, cum id prohibemus, quod prohibito facere arbitrarium est: pari enim ratione obnuntiatione mea efficere non possum, ut quod arbitrij tui est, id non fit: quod maxime obseruandum si nullam iustā causam habuero[g], uel etiam si habuero, sed tu salua honesta te & existimatione tua obtemperare nō possis[h]: uel si ad me negotium illud nihil attineat, is enim cuius non interest, uix est ut audiri debeat[i], nisi in id tātum, ut quod clam erat detexisse, scientiamque qualemqualem induxisse uideatur[k], quæ tamen scientia eo modo inducta alteri non proderit, qui uel in dolo sit, uel de lucro captādo in alterius damnum tractet[l]. Quandoque tamen inhibitio huiusmodi ualet, nempe cū eius qui prohibet interest, iustaque causa subest, & à principio priusque ius aliquod sibi quæreretur fuit monitus[m]: ut cum denuntio, ne emas talem fundum, quia est meus, uel mihi obligatus[n]: uel cum te admoneo ne uendas, quia fundum ipsum uendicaturus sum, nisi parueris, uideberis dolo distraxisse[o]. Idem etiā cum creditores testato emptorem conueniunt, ne debitoris sui bona temere emat, si emerit, dolo emisse censebitur[p]: quod si postquam emerit denuntietur, nulla est interpellatio, nisi assertionis illius fiat fides, idque instrumentorum exhibitione[q], uel iudicis autoritate, quod supra à

---

k c. fi. de emptio. & uē.
l l. emptori. C. de euic.
m l. qui absenti. ff. de pcu.
n l. herēnius. §. j. de euic.
o l. dies. C. de ferijs.
p l. cum postulassem. j. titu. j.
q l. ij. ff. de in ius uoc.
r l. j. & ij. quod ui.
s l. non oēs. in fi. de re mil.
s Alexā. d. §. morte.
t l. cū satis. §. fi. C. de ag. & cen.
u l. si qs solut. §. j. de usur.
x Bar. l. si seruum. §. nū uidendū. de uerb. obli.
y l. fideiussor. cred. de fid.
z l. si titius st. tuas. de cōd.
a d. l. si seruū. §. sequitur.
b l. hæc conditio si in capitol. de cōdi. & dem.
c l. j. §. itē si. ad. l. fal.
d gl. l. j. C. de his quib. ut indig.
e Bart. l. suus. §. fi. de hære. insti.
f l. ita stip. de uerb. obli.
g l. si maior. C. de resc. uē.
h l. quintus. mand.
i l. ij. quod fal. so tut.
k l. itē. §. petitam. de petiæ hæred.
l d. l. ij.
m l. uirilis. §. pen. de leg. præst.
n l. si fundum. C. de rei uē.
o l. fulcinius. qbus ex ca. in poss.
p l. ait. j. si qs particeps. ff. quæ ifra. credi.
q l. nomen. C. que res pig.

¶ Serui[b] appellatio etiam ad ancillam refertur. ¶ Familiæ[c] appellatione liberi quoque continentur. ¶ Vnicus[d] seruus familiæ appellatione non continetur: nec

pra à nobis proditum est. Et cum tradiderimus quæ alieni arbitrij sunt, non posse nos nostra denuntiatione efficere, ut ideo minus sint, consequens est ut idem multo fortius fateamur, cum ei prohibemus ne faciat quod facere tenetur, ut si uenditori quis prohibeat, ne fundum uenditum tradat[r], ut si debitor ei qui pro se cōstituit denūtiet ne soluat[s], qui enim facere quisquam potest ne uenditor fidē non seruet, aut qui cōstituit non soluat? quod eo magis seruandū est, cum nulla prohibitionis iusta aut uera affertur ratio, tametsi etiā si allegetur tantum idem sit, cum nihil referat quid uerū nō sit, an non probatum[t]. Oportet igitur, si iusta & uera causa prohibitionis subsit, ut denūtiatio ualeat, fidē fieri, instrumentumque ei cui denuntiatur legi[u], uel eius exēplum ei relinqui, eadē quam superiori casu diximus ratione. Sola tamē uerisimilis causæ allegatio alicuius quandoque effectus est, in eoque sufficit ut excusandus sit debitor, nisi cautio à creditore præstetur, indēnem eum eius denuntiationis causa futurum[x], quod in arbitrio iudicis plurimū residet. Sed & uerisimilis causa id efficit ut excusari debeat qui denūtianti credidit[y], possitque aduersus eum de dolo agi, & si soluēdo non fuerit, restitutio in integrum detur[z]. Sed & quoties res principaliter ad denuntiātem pertinet, denuntiationi huiusmodi, etiam si alia fides tūc non fiat, obsequēdum est[a]: ut cum debitor fideiussorem suum admonet, ne creditori soluat, quia pacti, uel acceptilationis, uel alia exceptiōe tutus est. Idem cum à denūtiantis uolūtate res omnis effectum sumit, quapropter creditore denuntiante debitori ne soluat, iuste parendum est, moraque omnis diluitur[b]. Sicut & cū prohibetur quod sola denuntiantis uoluntate illicitum fit, ualet protestatio: ut si uetuero ne fundum aucupij aut uenationis causa ingrediaris[c], ne negotia administres, ne mandato tibi ceu procuratori meo facto amplius utaris, id enim mei plane liberi arbitrij est, unde alia probationis fides non est necessaria. Sed an huiusmodi denūtiatio per procuratorē fieri possit? Et clarū est posse, dum mandati huius fides fiat[d], quod si nō fiat, cautio rati nequaquam sufficeret[c]. Lex enim sic fieri denuntiationē iubet, ut is cui ea fit cognoscat rē ita esse: quæ notitia ex cautione huiusmodi non percipitur, tametsi aliàs in iudicialibus, & in noui operis nuntiatione, quod iudicij præuia sit

r l. si quis prohibuit. de publi.
s l. utrū. de cō sti. pec.
t Arch. 30. q. 5. iudicantē.
u d. cle. cām.
d. l. nomen.
x l. hæc autē. ff. si cui plus quā per. l.
y l. j. de eo per quem fact.
z l. fi. eo. titu.
a l. si fideiussor. mand.
b d. §. seqtur.
c l. diuus. de ser. rust.
d l. si quis in fic. depos.
e Bal. in rub. extra de pc.

sufficiat[f], idque receptius est. Quapropter nec negotiorum gestori id ius cōpetit, nisi in his casibus, quibus sola notitia à quocunque facta sufficit[g]: ut cum possessori hæreditatis denūtiamus ne bona distrahat, quoniam hæreditas ad eum non pertinet, constituetur enim in mala fide[h]. Qua ratiōe & appellatiōis intimatio à negotiorum gestore fieri potest[i], quod multo magis in cōiuncta persona admittēdum[k]. Sed an procuratori fieri poterit? & nō putarim, nisi his casibus, quibus sciētia procuratoris dño nocet[l]: quod & tum quoque nō procedit, cū lex in domini plenā notitiā peruenire aliquid iuberet, nō enim sufficeret etiam specialem procuratorem admoneri[m]. Item nō procedit, nisi cū dominus ipse propter absentiā conueniri nequit[n]. Sed & cum animi uitiū, puta malā fidem domini inducere uolumus, nunquam sufficit procuratori nuntiare[o].

b ¶ §. SERVI. Econuerso autē appellatione ancillæ serui non continentur[p], quod obseruandum est: etiam si eadē utriusque ratio sit[q], nisi gratia frequētioris usus de fœminis mētio facta proponatur. Quapropter si lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidē habere licebit, atque ita ex facto responsum fuisse constat[r]: aruis enim calamitosum, præsertimque Baccho, infestum id animal est, ut etiam Græco epigrammate admonemur.

κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω.
ὅσσον ἐπισπεῖσαί σοι τράγε θυομένῳ.

Rode caper uitē, tamē hinc cū stabis ad aram
In tua quod spargi cornua possit, erit.

c ¶ §. FAMILIAE. De familiæ significatione infra latius differetur, quod ad præsentem rem attinet dubium faciebat, quoniā familia ab osco uerbo famul deducitur, quod seruum significat, atque ideo de seruis proprie dici debuit, non autem ad filios, uel etiam liberos homines trahi: sed tamē usus aliter obtinuit. Hincque sequitur, ut argumētum ab Etymo, itemque quod in Topicis M. Cicero à coniugatis uocat, probabile, non autem concludens semper sit.

d ¶ §. VNICVS. Videtur hinc Baldi sententia confutari[s]: Existimauit ipse constitutionem de eo qui cum familia accesserit uerba facientem, illum quoque complecti, qui cum unico seruo accedat, si eum solum habuerit. Sed ego rationem legis perpendēdam magis crediderim, quæ si in dubium deducatur, pro pius erit ut de unico seruo familia, quatenus ad personas

f l. de pup. §. qui procuratorio.
g Bar. l. facta §. si hæres. ad Treb.
h d. §. petitā.
i Rota. 117. nouiss.
k d. l. qui absentem.
l l. procuratoris. de trib.
m glo. d. cle. causam. uer. appellatum.
n d. l. aut qui aliter.
o d. §. petitā.
p l. seruis. de leg. iij.
q c. quoniam. de sym.
r Alber. ī sta. j. q. 104.
s Bal. l. iubemus. §. sin autem. C. ad Treb.

ad personas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus[t] dicitur, qui uel ab unico seruo deiectus est: sed id ex interpretatione, non ex ui uerborum est. Sed quid si lex municipalis cuiq; alienigenæ ius ciuitatis cōcedi prohibeat, nisi per decēnium cum familia in urbe habitauerit, an is qui relictis parentibus & familia, cum unico seruo habitauerit, rejcietur? Et ex facto cōsultus rejci respondi, tū huius responsi argumento, tū quia familiam alibi maiorem reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quam uerisimile est eum qnq; reuersurum fuisse. Lex autem municipalis id beneficium cōcedit his, quos per tanti temporis incolatū suspicatur non recessuros.

t l.j.§.familiæ.de ui & ui ar.

duo quidem[e] familiam faciunt.

CAIVS LIB. XXI. Lex XLI.

ARmorum appellatio nō utique tantum scuta, & gladios, & galeas significat, sed & fustes, & lapides.

e ¶ NEC duo quidem. Tres ergo familiam cōstituent[u] sicut & collegium, cœtus uero decem homines requirit[x], quod & de turba dicēdum est[y], quæ uox à Græco sermone τύρβη deducitur, quod & de cōgregatione[z] ego crediderim, nisi ex subiecto argumēto aliud inducatur, quo casu à Canonistis nō dissentirē, qui uel ex duobus congregationem constare dixerunt. Sed & populū plebemúe decem uiris confici plerique existimauerunt: quod nusq; probatur, & ratione caret: cū maiorem numerum populi appellatio, q̃ cœtus requirat. Sanè dubium non est, quin decem oues gregem constituant, quod de minoribus animalibus solū intelligitur: nā quinq; sues, uel quatuor equinos pullos, gregem suū equorumúe conficere Bartolus sensit[a], Cuius rei argumēto, si lex pœnam ei qui gentem congregauerit, imponat, eū non puniri existimauit, qui minus decem peditibus, aut quatuor equitibus cōtulerit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gētē distinguamus, idemq; utroq; sit casu. Illud non omittendum, tametsi uniuersitates huiusmodi ex pluribus personis cōsistant, cæteris extinctis, ius uniuersitatis in unum recidere, nec extingui[b].

u l.neratius.j. eod.
x l.j.C.de tuto.ill. pers.
y l. prætor.ui bon.rap.
z c.j.de elect.
a l.oues. de abig.
b l.sicut.in fi. quod cuius. uni.

ARMORVM. Armorum appellatio non ad ea tantum, quæ offendendi causa habemus, refertur, sed & ea continet, quæ pro nostri corporis tutela gerimus, ut clypeus, & cassis: quod si lex nō de armis, sed de telis loquatur, aliud est: nam hæc uox ea solū significat, quæ alterius lædendi causa habentur[a]. Nec Angeli[b] sentētiam sequi possum impropríe arma dici existimantis, quæ solum defensionis causa parantur, id enim à Iuriscō sulti nostri mēte procul abest: non tamē negauerim, ex subiecta materia, armorū appellationem aliter quāndoque assumi: ut in Iustiniani constitutione[c], qua fabricensibus inhibet, ne arma priuatis hominibus uēdant: intelligitur enim de his quæ militantibus usui esse possent, quoniā id publicæ securitatis causa constitutum fuit. Qui ergo cultrum uel fustem habuerit, nō tenebitur[d], tametsi & cultellus quo panem incidimus, uel calamum acuimus, idemq; in graphio, armorum nomine non comprændatur: & ideo si quis huiusmodi gladiolo aliquem occidat, non uideri eum occidendi animum habuisse[e], Aretinus[f] respondit. Sed & constitutio qua Monachis tenere arma non permittitur, haud quaq; de fustibus & lapidibus intelligitur, cum hæc in alium usum haberi uerisimilius[g] sit, consuetudoq; uulgaris sermonis hoc hodie habet, ne appellatione armorum contineantur[h]. Sed cum Iustiniani sanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitū diximus, consuetudine non seruetur, an licebit machinas fusiles habere: quales sunt quas Bombardas, Colubrinas, Cclopos maiores uocamus? & non licere crediderim, cætera enim arma alio prætextu haberi possunt, at huiusmodi quæ ad demolitionem murorum solum sunt usui, nullo pacto priuatis conceduntur, nec ad hunc casum uidetur producenda consuetudo.

a Bart.l.j. fi.de ui p
b Ange.l.j. gnore. de fur.
c auth. de mis.
d glo.dictā then.
e c. signifi sti.de bo
f consi.so
g Cle.j.de tu mon.
h Card.d.c.

VLP. LIB. LIII. Lex XLII.

PRobrum & opprobrium idem sunt. Probra quædā natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis, ut puta furtū[b]: adulteriū est natura turpe

PROBRVM. a ¶Probrum pro crimine ipso quādoq; accipitur, sed quia ex huiusmodi delictis ignominia oritur, solentq; ea à conuiciantibus obijci, frequentior usus obtinuit, ut pro ignominia conuicijsq; accipiatur, sicut & opprobriū, quod nil aliud est, quam obiectum probrū, hocq; modo à Vallæ morsibus defenditur Vlpianus.

b ¶FVRTVM. Accursius ita intelligit, ut furtū, adulteriumq; natura probrum sit, quoniam in Decalogo legitur, Non furtum facies, nō mœchaberis: quæ interpretatio ut uera sit, potest tamē ita punctis distingui, ut

gui, ut defendamus furtum nō natura, sed ciuili lege probrum esse, adulterium uero etiā natura: nam leguntur fuisse aliqui populi, apud quos furari impune licebat, ut Aegyptij: quod ex Aristone Iurisconsulto A. Gellius tradit. Lacedæmonijs certe etiam laudi dabatur esse furem, nec deprændi: qđ hoc potissimum exercitamento cautiores diligētioresq; adolescētes fierēt. Leges autē XII. tabularū aliquid quoq; de Lacedæmoniorum moribus sumpsisse dubium non est. Cū ergo cōmuni omnium gentiū iure furtū non puniretur, meritò huiusmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod nō est de adulterio, id enim etiam iuregentium abhominabile est, utpote quod matrimoniū polluit, datamq; à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitatibus quæ male institutæ sunt, maior pecuniæ quàm morum ratio habetur, furesq; laqueo strangulantur, adulteri mulctantur pecunia. Sane quàmuis lege Iudæorū fures punirentur, nō tamen consequens est, iuregentium id crimē puniri, nec enim soli Iudæi ius gentium cōstituunt: quibus, ut Cornel. Tacitus inquit, Moses nouos ritus, cōtrariosq; cæteris mortalibus indidit. Sed & si concedamus lege naturali furtum uetari[a], non tamē sequetur ut ideo sit probrum: nam & lege ciuili, non potest maritus donare uxori, & tamen huiusmodi donatione opprobrium aliquod nō inducitur. Illud ergo probrum est, quod non solū prohibetur, sed etiam ignominia delinquentem afficit. Et hæc utcunq; cōtra receptam sententiam induci possent, licet ab ea recedere periculosum sit.

a l.j. de fur.

c ¶ NON natura. Distinctio hæc Iurisconsulti non magni effectus uidetur esse, quādoquidē parum refert, quis iure ciuili an naturali propudiosus sit, parem enim infamiæ notam sustinet[b]: multum uero refert in pactionibus, quæ contra bonos mores fiunt: nam si contra bonos mores, quatenus iure ciuili cōsiderantur, initæ sint, iuramento confirmantur[c]. Atq; hinc est, quod donatio inter uirū & uxorem, uel patrem & filium iureiurando sancita, necessario obseruanda est[d], ut cōmuni calculo proditum est: quod procedit cum simpliciter lege ciuili cōtractus prohibetur, nam si etiā pœna apposita sit, aliud fortè esset dicendum[e]: idem si iuregentium conuentio reprobata sit, huiusmodi enim nec iuramēto quidē roboratur.

b l.j. de his. qui not.
c c. cū contingat. de iureiur.
d l. pacta quæ contra. C. de pac.
e l. cōuenire. de pac. dot.

pe, enimuero tutelæ damnari, hoc nō natura[c] probrum est, sed more ciuitatis: nec enim natura probrum est, quod potest & in hominē idoneum incidere.

IDEM LIB. LVIII. Lex XLIII.

VErbo uictus cōtinentur, quæ esui, potúique, cultúique corporis, quæq; ad uiuēdum homini necessaria sunt, uestē quoq; uictus habere uicem, Labeo ait.

CAIVS LIB. LXXII. Lex XLIIII.

CAetera qbus uiuēdi, curādiue[a] corporis nostri gratia utimur, ea appellantur.

VERBO uictus. Si quis legauerit Titio uictū, cēsebitur omnia legasse quæ ei ad uiuendum necessaria sunt, & ideo & uestiariū, & calceariū, & habitatio, & lectus debebitur: ideóq; & si alimēta legata sint, uel educatio[a]: hęc enī nomina exæquata sūt. Legatis uero diarijs[b] uel cibarijs, secus est: Interpretamur autem diarium, unius diei cibum, quem Græci δίαιταν uocant. Sed quid si alicui promisero (quod uulgò dicimus) tribuere expensas? & uidētur uerba idem significare quod uictus, ut uidelicet impēdere illi omnia tenear, quæ eius uitæ necessaria sunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatiōe, de uestiario quoq; intelligamus: cum multæ sint regiones, in quibus uestes usui hominibus nō sunt, ut in Aethiopia: quod ridiculū est, nec eñ Aethiopum leges hic interpretamur, sed Romanorum, qui sine ueste nō solent uiuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex interpretatione magis, quàm ex stricta uerborum ui esse: & ideo ex mente disponentis aliter quandoq; iudicamus. Vnde si quis alimētis uel uictui renuntiauerit[c], non censebitur de uestiario uel calceario actum, huiusmodi enim repudiationes stricte accipiūtur. Qua ratione qui famulo uictum mēstruamq; mercedem promittit, nō uidetur de uestibus intellexisse, nec ulla alia re præter cibaria[d]: & idem in prætore, qui simili modo officialibus suis promiserit, quod & generaliter in quacunq; odiosa materia procedit.

a l. fi. de alim. leg.
b l. diarijs. eo. titu.
c l. cum hi. §. qui transf. de transf.
d Bar. l. legatis. 3. de ali. lega.

CAETERA. a ¶ Curādi. Intelligunt hoc doctores, ut qui uictū debeat, etiā ægrotanti pharmaca suo sumptu præstare teneatur, sine his enim curatur nemo: qui uero cibaria debet, satis est si ea præstat, quæ ad cibum pertinent[a], ut pullos: catapotia enim, & decoctiones, cæteraq; medicamenta emere non tenetur, nisi forte modica impensa habere ea possit[b], quod aliqui existimauerunt.

a Bart. d. l. legatis.
b l. in rebus. §. possunt. cōmod.

m Sed

Sed nunquid qui alere tenetur, in disciplinā quoq; minerual pendere cogatur: & non te-
c d.l. legatis. neri uerius est[c], nisi iure sanguinis ex legis dispositione id debitum cōtractum sit: ut in patre qui filium alere debet, idoneisq; praeceptoribus instruē-
d l. quod de bonis. §. pe. de car. edi. dum cōmittere[d], quod & in fratre dicendum est.

latione significātur.

VLPIANVS.

Lex XLV.

IN stratum omne uestimentum contineri quod iniiciatur, Labeo ait: neq; enim dubium est quin stragula[b] uestis, sit omne περίστρωμα. In uictum ergo uestē accipiemus, non stragulam: In stratum, omnē stragulam uestem.

IDEM LIB. LIIII.

Lex XLVI.

PRonuntiatum[a] & statutum dici idem potest, promiscue enim & pronuntiasse & statuisse, solemus dicere eos, q ius habent cognoscēdi[b]. ¶ Matremfamilias[c]

IN STRATV. Si quis prohibuerit uictū stra-
a l. si uictū. 3. de re iud. tumue[a] iudicato in carcerem deferri, & poenali actione & iniuriarū tenebit. Sed quomodo intelligemus uictū & stratum: & Vlpianus in stratu esse omnia uestimēta quę insternuntur, seu iniiciuntur ait, qualia sunt, toralia, gausapa, cētones, aulaea, tapetia: in uictu uero caetera uestimenta quae non sternuntur. Ex qua interpretatione uideretur dicendum, eum cui uictus uel alimenta debentur, stragula aliqua consequi non posse: quod bona ratione non subsistit, sine illis enim uiuit nemo: nam & cum ex qualitate personae ali-
b l. quos nos. in fi. j. eo. menta debeantur[b], aequum non est, nobilem uirum sine stragulis agere. Sed & cum cōstet
c l. pen. de alimen. leg. huiusmodi legato lectum cōtineri[c], de instructo apparatoq; uideretur intelligendum: durum tamen est à uerbis legis recedere, nisi aliter de uoluntate testatoris constet. Nec uerū est sine stragulis uiuere aliquē non posse, qui enim aliunde non habet, suum sibi indumentum insternat: quod si uictus & uestitus legatus sit, forte etiam stragula debebūtur, nam
d l. uestis. de aur. & arg. lega. ea uestitus appellatione cōtineri uidentur[d].

b ¶ STRAGVLA uestis, sit omne palliū. Atqui pallium indumenti species est, nō stragulae. In duobus meis antiquis codicibus legitur, sit omne περίστρωμα, quam dictionem aliqui superaddito glossemate īterpraetati sunt pallium, eaq; glossula ab imperitis in cōtextū recepta est. Significat Graece peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula: nec ea uox à nostris non recepta est, Plauto in pseud. & Cicer. in Philip. II. Hincq; apparet contra Vallae sentētiam stragulam nō pro lecti operimento tātum, sed generaliter pro omni ueste quae insternitur accipi: sic & Tranq. Funeratus est, inquit, Nero stragulis albis auro intextis, quibus usus KL. Ianuarijs fuerat. T. Liuius lib. XXXIIII. Cum tibi uiro liceat purpura in ueste stragula uti. Festus Pomp. Vestis generaliter dicitur, ut stragula, forēsis, muliebris: uestimētum pars aliqua, ut pallium, tunica, uel penula.

PRONVNTIATVM. Siue dicamus iudicem pronuntiasse, siue statuisse, idem est: haec enim uerba sentētiam latam ostendunt. Sicut & ordinare, iudicare, praecipere, decernere, censere, & iubere. Non tamē[a] eiusdem significationis semper est pronūtiare & sta- a c. in his. de uerb. sig.
tuere: quandoquidem pronuntiare proprie dicimur, quod uiua uoce & memoriter proferimus, sicut recitare, quod ex scripto: statuere uero dicitur etiam qui generaliter aliquid constituit, ut cum lex in uniuersum sancitur. Hincq; est ut leges municipales uulgò statuta appellentur, quem sensum non habet pronuntiare. Refertur enim ad id solum quod inter partes pronuntiatur, idq; Accursius probat. Dum ergo lex alibi dicit[b], nulli qui statuendi non habeat fa- b l. nulli. C. de sent.
cultatem interdicere cuiquam patria sua permitti, ego intellexerim, ut qui in uniuersum pro certo delicto cōstituere interdictionis poenam non potest, is nec priuatim ea poena mulctare aliquem possit, licet alij aliter accipiant.

b ¶ COGNOSCENDI. Cum ergo arbitri[a] ipsi quoq; ius cognoscendi habeant, se- a l. ait praetor. 3. de re iud.
quitur proprie dici eos pronuntiasse, uel statuisse, quod & in arbitratoribus admitterem: tametsi negent Doctores sentētiam proprie dici[b], quod ab arbitro pronuntiatū est: quod b in l. j. de re iudi.
tamen mihi non sit uerisimile, cum id quod unusquisq; etiam priuatus sentit, Latine & eleganter sententia dicatur: nec aliter soleant Iuriscōsulti arbitrorum definitiones[c], quàm c l. litigatores. l. qualem. de arbi.
sententias appellare. Laudum enim barbara uox est, & inepta.

c ¶ §. MATREMFAMILIAS. Tribus modis olim uxor habebatur, usu, farre, emptione. Confarreatio solis pontificibus conueniebat, nec enim ad eam dignitatem admittebantur, nisi confarreatis parentibus geniti, ut Cornel. Tacitus scribit. Emptio quibusdam solennitatibus peragebatur, & se coēmendo inuicem interrogabant: Vir, an sibi

sibi mulier materfamilias, Illa, an uir sibi paterfamilias esse uellet: respōdebátq; inuicem, uelle: atq; ita mulier in uiri manū conueniebat: & erat materfamilias uiro loco filiæ: ut ex Vlpiani autoritate in Topicis Ciceronis Boëthius refert.

Si uero absq; hac solēnitate nuptiæ cōtractæ fuissent, huiusmodi uxor usu habebatur. Consentiunt igitur Cicero, Boëthius, Vlpi. Aul. Gellius, cæteriq; antiqui, matremfamilias solā apud ueteres fuisse, quę coëmptione nupserat, & in manum, id est potestatem uiri conuenerat, in eius em̄ familiam sic transibat. Sed hæc antiquitus fuere, nā longa consuetudine obliteratis illis solennitatibus, ex pudicitia & bonis moribus materfamilias appellari cœpit. Sumitur tamen significatio quandoq; etiam strictius, ut solam matronam compraendat, quæ notæ sit autoritatis[d]: siquidem dicebat Euripides, Famam mulieris, nō formam uulgatam esse oportere. Latius uero capitur, cū de qualibet fœmina intelligimus, quæ sui sit iuris, ut Accursius ait[e], quod nō arbitror uerum, nisi adsint & boni mores, ut in exemplo uiduæ quod Iurisconsultus affert.

d l. deinde. in fi. de lib. exhib.

e l. nā ciuium. de his q sunt sui.

accipe debemus, quę non inhoneste in domo sua uixit: matrē em̄ familias à cæteris fœminis mores discernūt, atq; separāt: proinde nihil interest, nupta sit, an uidua, īgenua an libertina: nam neque nuptiæ, neq; natales faciunt matremfamil. sed boni mores.

PAVL. LIB. LVI. AD EDICT. Lex XLVII.

Liberationis uerbum, eandē uim habet, quā solutiōis.

LIBERATIONIS. Soluere est eum qui alligatus sit liberum facere: inde qui præstitit quod debet, soluisse dicitur, & se ab obligationis nexu liberasse: quo fit ut, ꝓprie solutionis uerbum liberationisq;, eiusdem sit significationis[a], atq; ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, dicetur solutus. Quod si lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniam solui requirat, tūc acceptilatio nō sufficeret[b], in ea enim pecunia nō īteruenit. Nec nos mouet quod edictum prætoris, quo iudicatos ut pecuniā soluant, mandat, sibi locum non uendicat, aduersus eum qui acceptilatione fit liberatus[c]: quoniam in eo edicto pecuniæ mentionem prætor fecit, non quod acceptilationem excludere uellet[d], sed ut ostēderet nō sufficere iudicato si satisfaceret, puta datis pignoribus uel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequentiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniā numerauit: latiore uero sensu quoquo modo quis sit liberatus, censeat̄ soluisse. Sed hoc non tamen improprie erit, quandoquidem potest una dictio & stricte & late accipi, utroq; tamen modo proprie[e].

a l. solutionis. 3. de sol.

b l. solutam. de solu.

c l. iiij. §. soluisse. de re iudi.

d d. l. iiij. §. ait.

e l. cum lege. de testa.

CAIVS LIBRO I. AD EDICTVM. PRAET. VRB. Lex XLVIII.

Qui neq; sequātur neq; ducantur. ¶ Solutum nō intelligimus eum, qui licet uinculis leuatus sit: manibus tamē tenetur: ac ne eum quidem intelligimus solutū, qui in publico sine uinculis seruat̄.

QVI NEque sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caij Iurisconsulti ita inscriptum titulum credidere, alij eum qui prætoris edicto obsequi nō tenetur, coram tribunal per uim minime esse deducendum[a], sunt & qui affirmant sicut in ius de domo sua uocatus sequi uiatorem non tenetur, ita nec inuitum debere deduci[b]. Ipse arbitror interpretari Caium eiusdem significationis esse se qui & duci, quandoquidem is ducitur, qui ante se quem sequatur habet. Vnde & Duces dicti, qui præcedunt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc & Senecæ uersus: Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis sanè codicibus sic inscriptum legitur: Caius lib. I. ad edictum prætoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur, neq; ducuntur.

a l. in crimina li. C. de iur.

b l. pleriq;. de in ius uoc.

¶ §. SOLVTVM. Solutus ergo is dicitur cui recedendi est libera facultas[c], nō si adhuc sub custodia sit, & idcirco cū promissio in carcere ei facta qui iniuste me in eum locum detrusit nullius sit momēti[d], si extra deductus, assistente tamen aliquo custode eam ratam habuerim, nihilo magis confirmatur, sed cū post sit iudex ex causa, uel propter uiri probitatē, aut criminis leuitatem, alicui ciuitatem pro carcere assignare, uel sub uadimonio dimittere, an huiusmodi dicitur solutus? & hic uidetur probari, non esse solutum[f].

c l. ij. de libe. ho. ex.

d l. qui in carcerem. quod me. cau.

e Ange. l. si à bonæ. 3. de rei uend.

f l. nec nō. §. j. ex quib. cau. ma.

VLP. LIB. LVIII. AD EDICT. Lex XLIX.

Bonorum appellatio, aut ciuilis,

BONORVM. Bona accipiuntur & naturaliter & ciuiliter: Naturaliter cum id

 solum

ſolum ſignificant quod beat, id eſt prodeſt: unde quod ſupereſt, deducto ære alieno, bonorum appellatione naturali ſolum cõpræn ditur. Ciuiliter uero id intelligitur, quod etiã onera admixta habet, ut hæreditas, uel id qđ bona fide poſſidemus, atque ita Accurſius interpretatus eſt. Ego aliã fuiſſe Iuriſcõſulti ſententiã exiſtimauerim, nam bona ex naturali ſignificatione omnia comprændũt quę proſunt, ex ciuili ad facultates tantũ referuntur. In naturali ſenſu eo modo hæc dictio accipit̃, quo apud Græcos τὰ ἐσθλὰ, de quo extat diſtichon:

Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις.
Ἄμμι δίδου τὰ δὲ λυγρὰ καὶ εὐχομένων ἀπερύκοις.

Quod nos ita uertimus.

Siue uelint homines ſeu nolint, Iuppiter illis
Da bona, quæ mala ſũt etiã cupiẽtibus aufer.

Hinc antiquis Iouis epitheton eſt Optimi, quod Cicero interpretatur beneficentiſſimi. Igitur cũ ſenſu naturali bona dicerẽtur quæcunq; nobis benefaciunt, lex ciuilis ad facultates noſtras hoc traxit, quoniam & hæ proſunt, utileſq; nobis ſunt, hinc diſtinctio bonorũ corporis & animi apud Philoſophos.

a ¶ BEATOS. Beati dicũtur diuites, quia cæteris prodeſſe poſſunt, & debent. Iuuenal. Vetulæ ueſica beatæ. Sic appellantur etiam felices, non abſimili ratione. Virgil. O terq; quaterq; beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Perſio: Beatulus alto impoſitus lecto, eodem ſenſu.

b ¶ SVPERFICIARIA. Bona hæc ſunt eius qui in alieno ſolo ædificium poſſidet, nam utilis in rem actio huic datur [g]; diſtatq; ab emphyteota, quod ille & ſolũ & meliorationes ſuas à domino recognoſcit, certamq; ex hac cauſa penſionẽ præſtat: hic plerumq; nihil pendit, nec meliorationes à domino habere dicitur, niſi ſuperficiem quoq; conduxerit, imò finito contractu indiſtincte eas illi auferre licet. Et hinc argumentari poſſumus, ius quod quis ex conducto habet,

g l. ij. §. de ſuperfi.

aut naturalis eſt. ¶ Naturaliter bona ex eo dicũtur, quod beãt, hoc eſt beatos[a] faciũt: beare enim eſt prodeſſe. ¶ In bonis autẽ noſtris computari ſciendum eſt, nõ ſolum quæ dominij noſtri ſunt: ſed & ſi bõa fide à nobis poſſidentur, uel ſuperficiaria[b] ſint. ¶ Aeque bonis adnumerabitur, & ſi quid eſt[c] in actionibus, petitionibus, perſequutionibus: nam hæc omnia in bonis eſſe uident̃.

IDEM LIB. LXI. AD EDICT.

Lex L.

NVrus appellatio etiã ad pronurum, & ultra porrigenda eſt.

CAIVS LIB. XXIIII. AD EDICTVM PROVINC.

Lex. LI.

APpellatione parentis non tan-

bonorum appellatione contineri.

c ¶ ET SI QVID. Quod ergo nobis uel actione in perſonam, uel petitione in rem, uel officio iudicis debetur, in bonis computatur: nam & nuda bonorum appellatione dubiũ non eſt nomina, huiuſmodiq; iura contineri. Hincq; conſequens eſt, in generali bonorũ obligatiõe ea quoque comprændi, quę bona fide poſſidemus, ut hic traditur: eorũ ẽm cauſa nobis actio competit, à Publicio prætore cõſtituta[b].

b Rom. ſing. 630.

NVRVS. Cũ in aliquo actu fit nurus mentio, de pronuru quoq; & ulterius intelligi põt: quapropter cũ in edicto prætoris infames pro quibuſdã affinibus & nuru poſtulare permittantur, poterũt etiam pronurum tueri[a]: & cum rupto teſtamento per petitionem bonorũ poſſeſſionis contra tabulas conſeruetur legatum nurui pro dote factum, idem erit ſi pronurui debeat[b], & ſicut poſſumus nurui noſtræ donare, ita & pronurui[c], hæc tamen interpretatio non procedit, cum ipſius nurus perſonã reſpicimus: ut ſi tibi promiſerim pro tua nuru, non intelligitur de pronuru[d], proprie ẽm non eſt nurus, quod indicat Iuriſconſultus dum dicit, appellationem porrigendam. Porrigere enim eſt extendere, alioquin dubitandum nõ erat, an ſic ut eam quæ ex adoptiuo filio nurus fuit uxorem ducere non licet, ita nec pronurũ liceat[e]: itemq; an edictum prætoris quo qualemcunq; fideiuſſorem nurui in iudicio ſiſtendæ ſufficere ait, ad pronurum extendatur[f]. Sanè ſicut appellatio nurus ad pronurum protenditur, ita & ſoceri, generi, nepotis, aui, ad proſocerum, progenerum, pronepotem, proauum[g]; quod inferius ſuo loco explicabimus.

a l. cui. §. affini. de poſtu.
b l. uirilis. §. nurus. de lega. præſt.
c l. iij. §. ſocrui. de don. inter ui.
d l. ſi quis ita. de teſt. tut.
e l. adopt. §. nurus. d' rit. nup.
f l. ij. §. prætor. qui ſatiſd. cog.
g l. gallus. §. forſitan. de lib. & poſt.

APPELLATIONE. Parentis appellatione pater, auus, proauus, abauus, atauus, tritauus, etiam ex ſermonis proprietate continentur: quod & in ſuperioribus benigna interpretatione admittẽdum eſt, alioquin hi ſolum maiores dicerentur[a]; atq; ita proprio

a l. iiij. §. prætor. de in ius uo.

tum pater, ſed etiam auus & proauus, & deinceps omnes ſuperiores cõtinentur: ſed & mater, & auia, & proauia.

VLP. LIB. LXIII.
Lex LII.

PAtroni appellatione & patrona continetur.

proprio uocabulo Romanos uſos accepimus[b], nõ quod pater, & auus, & deinceps maiores nõ dicerẽtur, ſed quod cũ ultra tritauũ parentes non dicerẽtur neceſſario qui ſupra erant, maiores appellabãtur, ut parẽtes inſint maioribus, ſicut ſpecies ineſt generi, nã & huiuſmodi dictio eos ſimpliciter quandoq; comprændit, qui natu maiores ſũt: ut cum M. Portius Cato Tuſculo ortus primus ſui nominis in ſenatũ allectus, uetuſtiſſimos ſenatores, qui Reipublicæ fundamẽta fecerãt, maiores ſuos apud Salluſtiũ appellat. Quapropter Vallæ ſententiam non omnino probo, in elegantijs ſuis à Iuriſconſulto noſtro diſſentientis. Et hinc receptum eſt, ut conſtitutio Pontificum, qua defunctos in ſepulcro maiorũ ſuorum tumulari debere cautum eſt[c], ita obſeruetur, ut in patris & aui conditoriũ quis potius deferatur[d], q̃ in eorũ, qui deinceps fuerunt, locum: quod & obſeruandum erit, cum principis edicto unuſquiſq; habitare in ea urbe cõpellitur, in qua ipſe & maiores ſui nati ſunt[e], tametſi alij aliter. Sanè parentes hodie uulgò intelliguntur eiuſdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti, quod & Hieronymum nõ latuit Lib. aduerſus Rufinum II. Hinc & parentela, quæ dictio apud Capitolinũ in Gordiano legitur. Quapropter in edictis quæ uulgari ſermone cõcipiuntur, uel ab imperitis compoſita ſunt, hæc ſignificatio erit accipiẽda, ſi igitur perduellium parentes capiẽdi honoris ius huiuſmodi edicto amiſerint, & affines & cæteros aliqua ratione coniunctos excludi Angelus reſpondit[f], cui aſſentio: niſi ratio conſtitutionis aliud ſuaderet. Sed quod de parẽtibus Iuriſcõſultus inquit, an idem eſt & de patre? & Accurſius negat[g], proprie enim ad ſolũ genitorem refertur: interpretatur tamen plerumq; lex, ut patris nomine auus demonſtrari intelligatur[h].

b l. fi. §. parẽtes. de grad.
c Oldr. conſi. 25.
d l. lex que. uerſic. maiorũ. C. de ad. tut.
e Iaſ. d. l. iiij. §. prætor.
f §. œconomis in auth. de alie. et emp.
g l. lege. de ri. nup.
h l. iuſta. ſ. eo.

PATRONI. Sicut domino ſubijcitur ſeruus ita patrono libertus. Accipitur & patronus pro defenſore eorum quos in clientela habet, primumq; locum poſt patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. Hinc & iura patronatus, quæ uel in libertos habemus, uel in clientes, quorũ hodie inſtar obtinent, quos barbara uoce Vaſallos uocamus. Sane huius reſponſi duplex eſt interpretatio, poteſt enim intelligi, ut quæ iura de patrono loquantur, eadem & de patrona, quæ ſeruũ manumiſerit, intelligi debeãt: quandoquidẽ dubium nõ eſt, quin maſculinũ, ut uulgò dicitur, fœminũ contineat, atq; is ſenſus omnium calculo probatur, niſi qđ aliter ſpeciali ratione conſtitutum quãdoq; legere eſt[a]. Poteſt & alio modo accipi, nimirum ut quod de patrono dicit', de eius quoq; uxore dictũ cẽſeatur, ut patronam hic pro patroni coniuge declaremus. Verũ hæc expoſitio haudquaq; placet, quoniam huiuſmodi proprie patrona non eſt, licet bonis moribus conueniat, huic etiam reuerentiam à liberto exhiberi, & ideo ſine uenia in ius uocari non debeat[b].

PAVL. LIB. L. AD EDICT.
Lex LIII.

SAepe ita compertũ eſt, ut coniuncta pro diſiũctis[a], & diſiuncta pro cõiunctis accipiãtur. Interdum ſoluta pro ſeparatis. Nã cũ dicitur, apud ueteres agna-

SAEPE ITA compertum. Proſequitur eleganter Iuriſconſultus, & declarat, quẽadmodum plerumq; una dictio pro alia ponitur, ut coniunctiua pro diſiuncta, & cũ nulla appoſita eſt, quo caſu oratio dicitur ſoluta, id eſt neq; coniunctim, neq; diſiunctim connexa, fieri interpretationem ex ſubiecta materia. Sunt autem coniunctæ dictiones, &, que, atq;, ac: Diſiunctę, aut, uel, ue, ſeu. Addit diuus Auguſtinus, in ea quam ſcripſit grammatica, nec, neq; diſiunctiuam eſſe[c], quod noſtri non admitterent, coniunctim enim negant, & ideo quamuis alterum non fiat, committitur ſtipulatio[d].

a ¶ CONIVNCTA pro diſiunctis. Negari non poteſt, quin regularis coniunctiuæ ſignificatio ſit, ut coniungat, & utriuſq; coniuncti concurſum requirat[a]; quod procedit, niſi ex re ipſa, uel argumento de quo agitur, aliud iudicari æquum ſit. Quid enim ſi repugnantia copulentur? tunc dubium non erit, pro diſiũcta accipi: ut cum quis fundũ, eiuſq; uſumfructum Titio legat[b]. Quid ſi eiuſdem ſignificationis duæ dictiones coniungantur? nã & tum ad diſiunctã, uel potius expoſitiuã ſignificatio trahetur[c]. Quid ſi ſecundũ hunc ſenſum abſurdum aliquod cõſequeretur? ut cum quis filios & hæredes ſubſtituit[d] uel filijs & hæredibus ſtipulatur. Sed & ubi uerba inter quæ copula additur, ex ſe principaliter,

a l. ſicut pat. de op. lib.
b l. j. C. de in ius uoc.
c l. ſi ita quis ſtipu. ſ. de uerb. obli.
d l. ſi is q cc. §. cũ ita. de reb. dub.
a l. ſi hæredi. de cõdi. iſti.
b l. ſi titio. de uſu. leg.
c l. j. ſ. de pac.
d Bart. l. gallus. §. etiã. de lib. & poſt.

non autem alterius respectu, proponuntur, disiunctim fit interpretatio, ut lege XII. tab. cum dicitur, Agnatorum gentiliumq; hæreditas sit: prius enim agnati admittũtur, nam & hoc æquitas suadet. Sicut cum pater filios & nepotes instituit[e], cæterũ & idem est, quoties orationibus separatis cõiuncta interseritur, quæ & ipsę alicuius speciei respectum nõ habent, ut si lege notari infamia dicantur, qui depositum abnegauerint, & qui socio tutelæ mandati condẽnati[f], & qui calumniæ præuaricationisq; iudicati sint. Eadem ratione concursus non fit, cum duo adiectiua multitudinis numero absq; aliquo substantiuo proferuntur[g], ut lego empta & parata gratia uxoris: perinde enim est ac si dictum esset, lego empta, & lego parata. Idemq; esse arbitror, quoties ea adiectiua substãtiuum respiciunt generale, uel indefinitum[h], ut idem sit, siue empta & parata legantur, siue res emptæ & paratæ: prioris enim legati uerba in hæc resoluuntur. Quapropter cui uestes emptæ & paratæ legã tur, eas etiam obtinebit quæ paratæ, licet nõ emptæ sint[i]. Si igitur alicui seruos uernas & textores legauero, mihi uerius uidetur, etiam eos deberi qui simpliciter uernæ uel textores sint[k]: quod Socynus probauit, licet Barto. disentiat. Sed & si nomina appellatiua cõiunctim prolata proponãtur, si materia odiosa non sit, putarim hunc concursum non requiri: ut cum quis medicis & doctoribus legat, nec enim requiremus eundem & medicum doctorem esse[l]. Idem in constitutione quæ debitores fugitiuos & cessantes aliqua pietate prosequatur[m], quod si odiosam quãdam seueritatem exerceat, non nisi qui idem & cessans & fugitiuus sit ea coërceri humanius est[n].

torum[b] gentiliumq;, pro separatione accipitur: at cũ dicitur[c], super pecunia tutelaúe sua, tutor separatim sine pecunia dari non potest: & cum dicimus, quod dedi aut donaui, utrumque continemus. Cũ

b ¶ AGNATORVM. Verba sunt legis XII. tab. quorum mentio est libro Rhetoricorum ad Herẽnium primo, Si paterfam. intestatus moritur, familia, pecuniaq; eius agnatorum gẽtiliumq; esto, & rursus: Si furiosus existat, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq; eius potestas esto. Sunt autem gentiles, quos uulgò uocamus, eiusdem parentelæ. Eos ita in Topicis Cicero diffinit: Gentiles sunt, qui eodem inter se nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit: nam sine dubio latior gẽtis quàm familiæ est significatio. Suet. in Nerone: Ex gente Domitia duæ familiæ claruerunt. Et rursus in Cæsare: Cuius gentis familia est nostra. Igitur gẽtis nomẽ agnatos & cognatos continet. Vnde cum prius agnatorum mẽtio facta sit, sequitur ut de cognatis sub gentilium appellatiõe accipiamus: quã interpretationem Accursius ꝓbat. Alij gẽtiles clarioris familiæ agnatos existimãt, quã interpretationem in lege XII. tab. propter Ciceronis diffinitionem probauerim: postea enim etiam qui à seruis oriundi erant, gentiles dicti sunt. Plin. Lib. XXXIII. Singuli Marcipores Lucipores úe dominorum gentiles uitam in promiscuo habebant.

c ¶ AT CVM dicitur. Disiunctiuæ dictiones sunt, aut, uel, ne, seu, siue: in his regula est, ut nòn utrumq; disiunctum, sed alterum tantummodo requirãt: quæ tamen plerumq; non obseruatur, ut cum alterum sine altero esse nequit: ueluti in lege qua iubetur tutorem super pecunia tutelaue pupilli dari: cum enim pupilli custodiæ tutor datur, consequenter etiam rebus datur, curaq; pecuniæ pars administratiõis ipsius tutelæ est: nam & quum inter genus & speciem disiuncta ponitur, plerumq; in coniunctã transit[a]. Sed & si Titium uel Seium instituero, uel tutores constituero, uel legatum fideiue commissum illis dedero, coniunctim huiusmodi dispositio accipietur[b], ne propter personæ incertitudinem reddatur inutilis: quod & generaliter admittendum est, quoties uel ex ui uerborũ, uel ex alijs legibus, uel ex præsumpta loquentis mente hoc infertur. Primi casus exemplum est, in dictione seu[c] quæ ampliandi uim habet: quapropter si quis donet pecuniam quam Perusij seu Patauij habet, utranq; donasse intelligitur: idem enim est, ac si pecuniam quam Perusij, uel etiam Patauij habet, donasse se dixisset: quoniam disiunctiua hæc duplex subdisiunctiuæ coniunctæq; simul uim habet[d]. Secundi exemplum in lege aquilia accipitur cũ in ea punitur qui quadrupedem uel pecudem iniuria occiderit: declaratur enim alibi quadrupedem, id est pecudem, intelligi debere, ut disiuncta pro expositiua scripta sit. At cum quis ita substituit, si filius meus, aut filia hæres non erit, Seius esto: clarum est ex mẽte testatoris disiunctam pro coniuncta accipi[e], ne cum altero filiorum concurrat extraneus. Idemq; in ea substitutione

e d.l.gallus. §.j.
f l j.de his q no. infa.
g l. ea tamen. de leg.iij.
h l. j.de iust. & iur.
i l. q concubinam. de leg. iij.
k l. si is q cc. § utrum. de reb. dub.
l Bal. & Ias. d.l.j.
m Rom. cõsi. 104. pater.
n Ang. consi. 16. uisis.

a l.Q. Mutius de aur. leg.
b l.pen. C. eo
c l. si quis it. leg. de aur leg.
d l.ij. ad. l. aquil.
e d. l. si is qui. §.fi.

tione, si filius meus intestatus, uel sine liberis decesserit[f], non enim uerisimile est uoluisse testatorẽ nepotes suos excludere, quia filius testatus non sit.

f l. generaliter. C. de institu.

uero dicimus[d], quod eũ dare facere oportet, quoduis eorum sufficit probare. ¶ Cum uero dicit prætor, si donum, munus[e], operas redemerit, si omnia imposita sunt, certũ est omnia redimẽda esse: ex re ergo pro cõiunctis habentur, si quędã imposita sũt, cætera non desiderabuntur. ¶ Item dubitatum[f] est, illa uerba, ope, cõsilio, quemadmodũ accipiẽda sint, ex sententia cõiungẽtiũ aut saparãtium: sed & uerius est, & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud est factum eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit: sic enim alij condici[g] potest, alij non potest[h]. Et sanè post ueterum autoritatem eò peruentum est, ut nemo uideatur fecisse, nisi & consiliũ malignum[i]

d ¶CVM VERO dicimus. Solutam pro separatis poni pręter regulam esse ostendit dictio interdum, cuius natura est de frequẽtioribus casibus excipere: nisi ergo ex subiecta materia aliud appareat, ipse arbitror solutam orationẽ in cõiunctam magis, quàm disiunctam inferre. Vnde cum uerba tũc coniuncta dicantur, alterutrũ fieri non sufficiet[g]: licet alij aliter: etiã crebriore calculo. Contra quos etiam est ueterum Rhetorum sentẽtia, qui διάλυσιν id est dissolutionem uocant, quam iurisconsultus hic solutã dicit, eam sic Cicero diffiniuit: Dissolutio est quæ coniunctionibus uerborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item, Descẽde in integram defensionem, noli quicq; recusare, da seruos in questiones, stude uerum inuenire. Quod loquendi genus & acrimoniam habet, & uehemẽtissimum est, & ad breuitatem accomodatum: hæc ille. Cæterum dubiũ non est, in quibus casibus disiuncta impropriè accipitur ut coniungat, multo magis solutã coniungere: & rursus, Quoties coniuncta disiungit, & solutã disiungere: uidetur enim huiusmodi soluta oratio ambigua esse: quę in alterutrã significationem cõmode uerti potest. Sane in huiusmodi oratiõe illud propriè procedit, quod quandoq; Accursius dixit, punctum loco copulæ esse.

g l. in eo. §. ubi. j. tit. j.

e ¶SI DONVM, munus. Edixerat prætor[h] si donũ, munus, operas à patrono impositas libertus redemisset, aduersus eius tabulas bonorũ possessionẽ patrono non daturũ. Pone ergo solũ donum fuisse impositum, ut libertus possit libere testari illud debebit redimere: non autem desideratur, ut etiã non imposita redimat: qđ si munus quoq; & operas imposuerit, etiam hæc redimenda sunt.

h l. iul. de bon. lib.

f ¶ITEM dubitatũ. Eum, cuius ope, consilio, furtũ factũ sit, furti teneri lex ait: unde dubitatũ est, an coniunctim hæc uerba accipi deberent, an separatim: uariaueruntq; in hoc antiquorũ sententię, sed Labeo eos, qui separatim accipiẽda dixerunt, probauit: quod aliud sit consilio, aliud ope furtum fieri. Vnde qui solam opem adhibet, furti tenetur, tametsi ipse nõ consuluerit, furtũ fieri debere, quod ut uerum sit, defendi tamẽ & illi possunt, qui cõiunctim accepere: quoniam non sat sit opem pręstare, nisi eo cõsilio, id est animo præstetur, ut furtũ fiat. Si ergo cõsilium pro suasione accipiamus, soluta illa oratio disiunctiue: si pro dolosa adiuuantis intẽtione, coniunctim intelligetur. Et hic uerus est huius responsi sensus, quem nec Accursius, nec cæteri satis percepere.

g ¶ALII condici. Scilicet ei qui opem tulerit: quod tũc procedit, cum ad eum res peruenit, uel cũ fur soluendo non est[i]: ipse enim in subsidium tenetur, alioquin nec cõtra eum qui opem præstitit furtiua condictio competit: atq; ita uulgò dicitur[k].

h ¶NON potest. Scilicet ei qui consuluit, quando aliàs furtũ facturus quis, erat[l]: atq; ita Accursius sensit[m], & pleriq; sequuti sũt. In dubio tamen contra consultorem præsumemus, eum uidelicet causam delicto præstitisse: nec enim postq; quis omnino furari constituit, solet consilium petere, sed cum adhuc dubius est. Quapropter qui cõsilium dedisse probatus fuerit, furti cõdemnabitur, nisi ipse ostendat, etiam si non consuluisset, nihilominus furem idem fuisse facturum[n], nã tunc leuiore pœna arbitrio iudicis ex cõmuni sentẽtia afficietur[o], ut merito antiquũ carmen celebretur: Malũ consiliũ cõsultori pessimum.

i ¶CONSILIVM malignum. Id intellige, ut si criminaliter agatur, lata culpa nõ idẽ ualeat quod dolus[p], quod si ciuiliter, cum in causa furti qui condemnatus est, ipso iure no-

i l. peculiũ. §. si opem. de pecul.
k l. proinde. ď condict. fur.
l l. nõ solum. uersi. attili. de iniur.
m c. j. de offi. deleg.
n Ange. l. furti. §. ope. de furt.
o c. sicut dig. §. qa uero. de hom.
p l. lege corn. de sicar.

habuerit: nec consilium[k] habuiſſe nocendi, niſi & factum ſecutum fuerit.

VLP. LIB. XII.
Lex LIIII.

CONditionales[a] creditores dicũtur hi, quibus nondum cõpetit actio, eſt autem competitura[b], uel qui ſpem[c] habent ut competat.

PAVL. LIB. XVI. BREVIS EDICT.
Lex LV.

CReditor[a] autem is eſt, qui exceptione perpetua ſubmoueri non poteſt: qui autem exceptionem temporalem

q l.j. de ĩfam. tetur infamia[q], uidetur tunc latam culpam
r l.ĩ action. de in lit. iur. ſufficere:qua de re alibi latius diſſeritur[r].
k ¶SECVTVM. In ſimplici conſilio cogitationeq; uera iuriſcõſultus prodit[s], quod
s Fely. ĩ tract.
t l. is qui cum C. de ſicar. ſi ultra cõſiliũ conatus aliquis interuenerit[t], in atrocibus delictis, regula eſt pœ
u l. ſi quis non C. de ep. & cle. nam irrogari[u], in leuibus nõ irrogari[x]. Qua ratione
x l.j. qđ quiſq; iur. ſi etiam de atroci crimine ciuiliter
y Bal. l. ſi conſtiterit. C. ſi. reg. agatur[y], conatus ſine effectu nõ punitur: idemq; eſt, quoties delictum nihil nocuiſſet, ut cum quis falſum committit, quod alicui damnũ inferre nõ poteſt[z]:
z l. damus. C. de fal. idemq; ſi ante delictũ quis ſponte penitentia
a l. qui ea. de fur. ductus deſtiterit[a]. Cæterũ & in hac re in primis legis uerba penſitãda ſunt, nam ſi actum perfectũ uerba reſpiciunt, qui nondum perfecit non tenetur, ut cũ infligitur pœna ſi quis appellauerit, actus enim cõſummatio per uer
b Card. c. præterea. de app. bum præteriti temporis denotatur[b], aliud eſt in futuro ſi appellabit[c]. Sed & ubi ipſo iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuiſſe cri
c Ioã. And. c. perpetuo. de elec. in 6. men[d]; quod & in legibus municipalibus obſeruatur, quia interpretationẽ extra uerborũ
d Bart. l.j. de ſicar. uim nõ recipiunt. Aliud autẽ eſt crimẽ, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta eſt.

CONDITIONALES. Creditor cui ſub cõditione debetur, interim proprie creditor nõ eſt, cũ ab inuito extorquere nihil poſſit: ſed poſt euentum conditionis uere eſt creditor, quæ conditio cum in contractibus retrotrahatur, cenſetur uſq; à principio creditor fuiſſe[a]. Et ideò diſpoſitio quæ generali
a l. is cui. de act. & ob. ter de debitoribus uerba faciat, in dubio de eis quoq; intelligetur, qui ſub cõditione debuerunt. Quapropter cũ teſtator hæredi mã
b l.j. l. ſi ſtip. fuerim. §.j. de uer. obli. daſſet, ut omnia debita Titij diſſolueret[b], reſpondere pleriq; etiã ad dotem, quam ſoluto matrimonio uxori ſuæ Titius reſtituere omnino debebit, obligari. Nam & ſi conſtitutũ ſit, ut re uenali proſcripta, teneantˀ qui ius ha bẽt illud in ſcriptis intra certum terminũ ex
c Raph. Iaſ. d. §.j. hibere, aliàs ea res emptori euinci nõ poſſit[c]; cenſuerunt ueteres ius quod ſub conditione competere poteſt, in profeſſionẽ redigẽdum; nõ eñ huiuſmodi legis uerba magis ad præſens, q; ad futurum tempus referũtur. Accedit his, quòd fideiuſſor ſub cõditione, ſi principalis non ſoluerit, promiſiſſe uidetur, & tamen dubium non eſt, quin debitor ſit[d].
d Barto. l.j. ſi cer. pet.

b ¶COMPETITVRA. Vt quia promiſſum ſit cum morietur, certũ enim eſt hanc conditionem aliquando euenturam: uera tamen cõditio illa eſt, quæ omnino eſt incerta, ante cuius euentum non oritur nec obligatio, nec actio, ut infra attingemus[e].
e l. cedere.

c ¶VEL QVI ſpem. Videtˀ hic ꝓbari ſi ſpes nulla ſubſit quod cõditio eueniat, creditoris loco nõ eſſe, ſic ut nec illud pignus uidetur, qđ ueriſimile eſt fore, ut nunquam luatur, quod Bar. ſenſit[f]. Sanè ſpes in iure uarijs modis accipi
f l. in quorũ de pig. tur: alia enim eſt quam uigilãtium ſomnium Plato appellat, nos remotam dicimus, ut cũ agnatus agnato ſucceſſurum ſe opinatur, & hæc nullius effectus eſt: alia eſt paulò proximior, ut quam filius in hæreditate patris concepit, & huius quãdoq; propter naturale uotum parẽtum ratio habetur[g]: alia eſt quæ ex
g l. nec ei. § præterea. [...] adop. præſenti iure nititur, ſemperq; in conſideratione eſt: ut in eo qui per fideicõmiſſum alicui ſubſtitutus eſt, niſi enim huiuſmodi ſpes probabilis eſſet, ei per cautionem fideicommiſſi nomine prætor nõ ſuccurreret[h]. Idem
h l. ij. de ſta[...] lib. in eo qui eſt ſtatuliber, & præſentẽ ſpem habet, ut quia hæreditas adita ſit, quod & in cõtractu conditionali obſeruamus. Vnde illa clauſula qua in contractibus ſolemus dicere, nos remittere omne ius quod habemus, uel habere ſperamus, ad ius ſolum præſens trahitur, uel ad futurũ, quod tamen ex cauſa præſenti habere ſperamus[i], ut Bart. ſcripſit.
i l. poſt em[...] cip. §. fi. [...] lib. leg.

CREDITOR. Quamuis qui exceptione perpetua, puta pacti de nunquam petendo excluditur, ipſo Iure ſit creditor, imò niſi exceptio opponatur, obtineat, attamen quia ueriſimile eſt reum in re ſua fore diligentem, & actori præſcripturum, talis creditor non intelligetur: conſiderat enim lex effectum. Et ideo ſi petente creditore uelit lex etiam indicta cauſa debitorẽ in carcerem detrudi, hunc caſum excipiemus: quoniam nec is proprie creditor eſt[a], qui exceptione perpetua ſubmouetur, nec proprie debitor, qui
a l. credito[...] ĩ. eo. eam habet: idemq; cum dubium eſt, an perpetua exceptio futura ſit[b], ut cum promiſi non
b l. ſufficit. [...] condi. ind[...] petere donec Titius conſul fiat.

Similis.

b ¶ SIMILIS est. Sicut enim conditionalis creditor euentum cōditionis, ita iste diem expectat[c], alioquin non paucæ sunt differentiæ inter hos casus. Sed sufficit similitudinē esse respectu eius rei de qua agitur[d]: unde similia dicunt, quæ eadem ratione innituntur, uel quæ in effectu & causa conueniunt: idq; potius obseruabimus[e], q̄ formam: quamuis quæ in forma non conueniāt, dissimilia plerūq; appellentur. Vnde quod nostrates Dialectici aiunt, ut tollatur consequentia, sufficere instantiam, accipiendum est, si instantia de ratione deducat, non simpliciter de pronuntiato[f].

c Barto. l. ita stip. i. j. q. & uer. obli.
d d. l. sufficit.
e l. j. §. igitur. de exerc.
f Ias. l. creditori. de op. no. nun.

timet, similis est[b] conditionali creditori.

VLP. LIB. LX.
Lex LVI.

COgnoscere[a] instrumenta, est relegere, & recognoscere. Dispungere, est cōferre accepta & data. ¶ Liberorum[b] appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate, sed omnes qui sui iuris[c] sunt: siue uirilis[d] siue fœminini sexus sunt, ex ue fœmineo sexu descendentes.

VLP. LIB. LVIII.
Lex LVII.

CVi præcipua cura rerum incum

COGNOSCERE. Descriptio, subnotatio, cognitio, dispunctio rationum instrumentorumue differunt. Describimus ea, quorum exemplum accipimus. Subnotamus, cum quasi inuentarium conficimus[a], adscribimusq; quot corpora instrumētorum sint, & de qua re. Cognoscimus, cum ea legimus atq; relegimus: qui enim rationes recognoscit, uerum est, eum ipsas cognoscere, sicut qui reddit dat, qui repetit, petit[b]. Dispungit rationes, qui data & accepta confert, excutitq;, & examinat: unde & dispunctio, pro diligenti percuntatione examinationeq; accipitur[c]. Opinor quia ueteres solerent rationes, cum data acceptaq; constitissent, trāsuerso puncto confodere: hinc Iuuenalis, morosam auaramq; mulierem designans, quæ rationes diu peractas, absolutasq; recognosceret, Longi (inquit) relegit transuersa diurni. Id etiam expungere quandoq; appellatur[d], quod uerbum reijcere quoq; & de medio tollere significat[e], quoniam suffragia pūcto notabantur, unde quos seu indignos præteribant, expungere dicebantur.

a l. fin. de bo. aut. iud.
b Bar. ī rubr. so. mat.
c l. si statulib. pœnæ. in fi. de statuli.
d l. in oībus. §. de diu. præscrip.
e l. pe. de re. mil.

b ¶ §. LIBERORVM. Huius responsi exemplū hoc affert Accursius, si is qui opus Reipublicæ pollicitus postquam inchoauerit decessit[f], hæres extraneus in quintam patrimonij partem tenetur: quod si ex liberis sit, solum in decimam, interpretatusq; est diuus Pius inter liberos nepotem quoq; ex filia contineri[g], quam interpretationem non procedere in priuilegijs quæ generaliter publicæ utilitati derogarent, communi sententia receptum est. Idemq; si lege municipali agnati fœminas excluderent: uidetur enim, tum testator q liberos instituit, prius de agnatis sensisse, & eū ordinē sequutus, qui in intestati successiōe seruandus erat[h].

f l. pe. & fin. de pollici.
g l. j. de uer. m. l. quia. ol. ma.
h Bar. l. hæredes. §. cum ita. ad treb.

c ¶ SVI iuris. Vt emancipati & naturales: regulariter enim appellatione filij, etiam naturalis cōpræenditur[i]: naturæ enī id nomen est, non iuris ciuilis tantū: & hoc nisi testatoris conditio & dignitas[k], præsumptaue disponentis mens aliud inducat[l]. Quid enim si legitimi adsint? potiores certe illi esse debent. Quid item si ab ecclesia emphyteotica bona pro se & liberis aliqs acceperit? ad naturales enim peruenire ea nō possunt: nec uerisimile est de eis actū fuisse, qui abhominato à iure[m] canonico cōcubitu orti sunt: sed & in materia odiosa humanius erit de eis nō intelligi[n], dum tamen melior inde non fiat naturalium q̄ legitimorum conditio, uel pater ipse propter naturaliū numerum priuilegia non cōsequatur[o]: & hæc de naturalibus. At de spurijs aliud est, hos enim lex pro filijs non habet[p]. Et ideo cōditio, si sine liberis decesserit, fideicommisso addita, propter spuriū non deficit: quod ego arbitror uerum, etiā si per rescriptum principis legitimatus sit, quoniam lex incertū illi patrem tribuit, nec præsumit ex legitimāte ortum. Vnde parentis fideicōmisso grauati, cōfessio & tractatus ipsi obesse debet, non autem substituto, nisi uere probaretur ex eo natus, ut quia ex ancilla domi retenta, quæ cum alio non consuesceret[q].

i l. tutelas. de cap. di.
k l. ex facto. §. j. ad Trebel.
l l. fin. de iur. delib.
m c. statutū. ij. de hære. i 6.
n Bar. l. quia. de i ius uoc.
o l. ij. §. legitimos. de exc. tut.
p auth. ex cō plexu. C. de ince. nup.
q Alb. l. filiū. de his q sunt sui.

d ¶ VIRILIS sexus. Differētia est substituat quis ex uirili, seu per uirilē sexum descēdentes, an per lineam uirilem: nā primo casu etiam fœmina ex filio uel nepote nata continebitur, secūdo non continebitur: non enim per lineam descendit, nisi qui in linea est[r].

r Mod. l. gallus. §. nunc de leg. ff. de lib. & post.

CVI præcipua. a ¶ Magistrare mode rari est, ut Festus inquit, unde magistri, non solum doctores artium, sed etiam pagorū præfecti, quos uulgò Syndicos uocamus, uel collegiorū, societatumue, quos Abbates appellāt. Hinc & magister populi Dictator, & magister hastæ, qui auctionibus præest, & magister

magister pecoris,ipse custos, & magister nauis,cui cura nauis demandata est. Sic autem dicti sunt, quoniam magis cæteris possunt, unde & magistratus, qui per imperia potentiores sunt,quàm priuati.

bit, & qui magis q̃ cæteri diligētiam & solicitudinem rebus quibus præsunt, debent,hi magistri[a] appellātur. Quinetiam ipsi magistratus per deriuationem à magistris cognominantur, unde & cuiuslibet disciplinæ[b] præceptores magistros appellari à monēdo, uel monstrando[c].

¶ Persequi[d] uidetur & qui satis accipit.

CAIVS LIB. XXXIII. Lex LVIII.

LIcet inter gesta[a] & facta uideatur quædam esse subtilis differentia, attamē καταχρησικῶς inter factum & gestum nihil interest.

¶ Paternos[b] libertos,recte uidemur dicere nostros libertos:

b ¶ CVIVSLIBET disciplinæ. Hinc legum doctores magistri dicuntur, putauerimq; generaliter hoc nomine contineri Baccalaurios,Licētiatos, Doctores.Sicut enim athletæ tribus coronis more Græciæ antiquo insigniri debebant[a], ita in agone literario tres sunt distincti gradus. Primus qui à bacca laurea sumpsisse nomē uidetur, scholastico ordini proximior,quàm doctorū. Secundus ad eos pertinet qui nondum insignia suscepere, electi tamen autoratiq; sunt, traduntq; in materia fauorabili,hunc pro doctore haberi.

a l. j. C. de athl.

c ¶ VEL monstrādo. Atqui superius non à monstrādo, sed quod magis cæteris curam præstare debeāt, magistros dictos ait,sed ipse arbitror illam etymologiam, hāc allusionem eius uocabuli esse. Verum fingamus aliquē huiusmodi curā non præstare,an idcirco magister nō erit?& aiunt esse: quoniam nomen ab eo ducitur quod fieri deberet, licet non fiat. Qua ratione & Pontificē & Augustum appellabimus,qui ad uitam æternā pontē nō faciat,& qui imperij corpus non augeat.

d ¶ §. PERSEQVI. Accursius persequi interpretatur,id est cōsequi:nam qui satis acb l. item. §. j. qb. mo. pig.
cepit,puta fideiussores[b] uel pignora,perinde habetur ac si rem petitam cōsequutus esset[c]: quæ expositio mihi non probatur, quia proprie illud persequimur, quod nōdum sumus consequuti,quapropter & libro II. A.Gellius:Non puto,inquit,Cæciliū sequi debuisse quod assequi nequiret. Verior igitur sensus est, ut quàmuis aliquis satis acceperit,tamen adhuc dicatur persequi: quia satisfactio pro uera solutione non est[d].In quo tamen articulo solet distingui: aut lex satisfactionem requirit, & sufficit fideiussores, uel pignora offerre:aut ex forma contractus alicui satisfaciendum est[e], & soluere pecuniam opus est, quoniam in his nō de simplici securitate creditoris actum uidetur,sed de actus perfectione, plenaq; liberatione, quam solutione demum facta consequimur.Sane & persequi dicitur,qui officium iudicis implorat: quapropter si caueri mihi postulem per fideiussores, quod in prætorijs stipulationibus regulare est[f],persequi uidebor, expediuntur enim hæc officio iudicis[g].

b l. item. §. j. qb. mo. pig.
c l. si rē. §. dicimus. de pig. act.
d l. j. §. q sat. cog.
e Auth. si q̃ñ. C. de consti. pec.
f l. j. §. stip. præt. stip.
g l. iubere iur. om. iu

LICET. Quoniā supra gestum rem significare sine uerbis factam, ex Labeonis[a] sententia traditū fuerat. Eam differētiam Caius hic tanquā nimis subtilem cōtēnit: quia καταχρησικῶς, id est, abusiue inter factum & gestū nihil interest.Laurētius Valla gesta referri ad Rempublicam, maiorisq; dignitatis esse tradidit, acta etiam de priuatis dici, quod non omnino probo, quandoquidem etiam de negotijs gestis id uerbū proferimus, qui tractatus ad priuatos pertinet.Ampla uero & faciendi est significatio, quam hic explicat Accursius, nos alibi commodius attingemus.Id ex hoc responso summe annotandum est, uocem καταχρησικῶς, (Sic enim in antiquis codicibus legitur) id est abusiue,plerūq; propria & subtili interpretatiōe reiecta, accipi:nimia enim iuris subtilitas, crux est, ut antiqui dicebant. Vnde illud Comici, Summū ius summa iniuria est.Fabius Quintilianus κατάχρησιν figuram esse autor est,ubi proprio nomine omisso,aliud uicinum assumimus. Trāslationem uero, ubi nomen proprium deest, quo fit ut hanc necessitas excuset,Vsurpationem ornatus,uel ratio carminis.

a l. labeo.

b ¶ §. PATERNOS. Solebant Quirites cum repudiare uxorem uellent[b], libertum suum huius rei nuntium mittere,quod & satyra sexta Iuuenalis indicat:

b l. nullum diuor.

Collige sarcinulas clamat libertus, & exi,
Iam grauis es.

Dubitatum fuit,quem libertū suum intelligeremus, & paternum quoq; seu auitum suum libertum esse Iurisconsulti tradiderūt. Quod si à filio forte milite castrensis peculij seruus manumissus sit, is libertus patris dici non

ci non poterit: miles enim eius patronus est, q non pater[c]. Cæterum & filius, qui ex assignatiōe patris libertum habet, solus ei patronus est, non autem frater[d], quamuis etiam quantum ad eum recte paternus libertus dicatur.

l.antepen. & à quib. l.j.de ass. lib.

liberorū nostrorū[c], nō recte libertos nostros dicimus.

VLP. LIB. LXVIII.
Lex LIX.

POrtus appellatus est conclusus locus, quò importātur merces, & inde exportantur: eaq́ nihilominus statio est conclusa atq; munita: unde angiportū dictum est.

IDEM LIB. LXVIII. AD EDICT.
Lex LX.

LOcus[a] est, non fundus sed portio aliqua fundi. Fundus autem integrum est aliquid: & plerumq; sine uilla fundum accipimus. Cæterum adeo opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, ut modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eū habuerimus: non enim magnitudo locū à fundo separat, sed nostra affectio: & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si iā hoc cōstituerimus: nec non & fundus locus cōstitui potest, nam si eum alij adiūxerimus fundo, locus fundi efficitur. ¶ Loci appellationem[b], non solum ad rustica, uerum ad urbana quoq; prædia pertinere, Labeo scribit: sed fundus quidē suos habet fines, locus uero latere potest, quatenus determinet & definiatur.

c ¶NOSTRORUM liberorum. Alij codices habent libertorum: nam libertus[e] liberti mei meus libertus nō est, sed uerior hic lectio est liberorum, nā & in antiqßimis exēplaribus una cōplexione sic finitur: Paternos libertos nostros libertos, liberorum nostrorum nō recte nostros libertos dicimus. Sed an id obseruabitur etiam uiuente manumissore? & quia generaliter Iurisconsultus loquitur uerisimile est, hoc quoq; casu sententiā hāc producēdam, nec abhorret ut patris libertus filij quoq; sit, cum rerum paternarum in uita patris filij quodāmodo domini habeantur[f]. Cæterum quamuis libertus filijfami. militis manumissore mortuo patris libertus non dicatur, deferetur tamen illi eius hæreditas, secundum Iustiniani constitutiones[g].

e .modesti. nus.j.eo.

f .in suis. de lib. & po.

g . multis. ...st. de suc.

PORTVS. Portum antiqui plerumq; pro insula aut domo, ut Festus inquit, dicebāt: cuius rei rationem Iuriscōsultus hic assignat, quod scilicet merces in eam portarētur. Hinc à similitudine, portus appellari cœpta est, nauiū statio, qua inclusæ naues à uentis tutæ essent: isq́; frequentissimus est huius uocis significatus. Sed & angiportum, angustam uiā inter portus, id est domos, dixerunt: qua de re latius Grammatici disseruere.

LOCVS. Locus fundi portiuncula est, fundus autem intelligitur secundum domini mentem, qui ex uno plures fundos facere potest, si quibus quisq; finibus contineatur designauerit: quapropter & minimam partem fundum dicemus, si talis fuerit eius affectio. Hinc est, quod stipulatio fundi in genere nullius est momenti, propter incertitudinem, offerendo enim uel cespitē terræ liberaretur promissor, ut quidam scribunt[a]. Sed & M. Ciceronis in quodam iosculari libello citātur hęc Carmina.

a l. cum post. §.gener. de iur. dot.

Fundum Varro uocat quē possim mittere funda
Ni tamen exciderit qua caua fūda patet.

Igitr̄ nisi affectio testatoris probetur, in dubio appellatione fundi, de toto intelligemus[b]: nec ut ab hac interpretatione recedamus sufficiet: si in plures regiones commodioris culturę gratia fundum diuiserit[c]. Sed & si tibi quis partē fundi Corneliani legauerit, deinde eadē scriptura fundum Cornelianū leget, nō sola pars sed totus debebitur: pars enim fundi, ut diximus, tunc pro toto habetur, cū ea affectio est testatoris, ut non pars, sed totū sit. Quod in proposita quæstione dici non potest, quomodo enim pro integro fundo habuisse eum testator uidetur, qui partem fundi tātummodo appellauit? ut meritò Pauli Castrensis[d] sentētia, qui aliter existimauit, reijcienda sit. Cæterum etiam si domini affectio non probetur, putauerim partem fundi pro fundo accipi debere, quoties de falso periurioq; euitando ageretur, adiuuanda enim quoquo modo est interpretatio in humaniorem partem.

b l. si defensor §. j. de in terr. act.

c l. Caius. in fi. de leg. ij.

d l. planc. §. j. & fi. de lega. j.

b ¶LOCI appellationē. Locus ubi quid collocari potest, dicitur: eius autē μεταφορικῶς uaria est significatio, ut cum dicimus quem loco obscuro natum, uel loco fratris fuisse:

illud

illud enim ad genus nobilitatemq; refertur, hoc uicem denotat: sed & Aristoteli Ciceroniq; loca sunt argumentorum sedes, hoc est uniuersales propositiones, quæ particularia cõtinent, sicut loci corpora. In iure uero quã doq; locus generaliter accipitur[e], & ex mente proferentis interpretatione capit. Qua ratione in prædijs urbanis locus sine ædificio dicitur area, ĩ rusticis, ager. At cum specialiter respectu fundi locũ dicimus, de portiõe aliqua accipimus. Quod si fundi Tusculani dominus, simpliciter locum suũ Tusculanũ legat, ne ex ĩcertitudine legatũ uitietur, existimauerim generaliter intelligẽdum, ut integer fundus debeatur, nam & huiusmodi expositio uulgari sermoni alludit.

e l. fundi. j. eo.

PAVL. LIB. LXV. Lex LXI.

Satisdationis appellatiõe interdũ etiã repromissio continebitur, qua cõtentus fuit is, cui satisdatio debebatur.

CAIVS LIB. XXVII. AD EDICTVM PROVINC. Lex. LXII.

Tigni appellatione in lege XII.

SATISDATIONIS. Satisdare proprie dicitur qui dat fideiussores: Satisfacit qui pignore uel qualibet alia ratione securum cõtentumúe creditorem reddit[b]: Repromittit qui nuda stipulatione se obligat. Cauere uero uarie accipitur, in dispositiõe prætoria satisdationem requirit[c], in ciuili solam promissionem, cum hypotheca bonorum, ut quidam sentiunt. Quod si lex causa cognita caueri uelit, uel idonee, plene, recte, competẽter, sufficienterúe, tunc arbitrio iudicis etiam satisdandum erit[d], ueluti si suspectus sit qui cauere debet, uel pignus præstandum, aliàs nullius effectus esset[e]. Sanè qui simpliciter repromittit ex ui uerborum, non uidetur satisdedisse, licet lex propter creditoris consensum ita interpretetur: ut in defensore, quem lex satisdare iubet[f], quod & in eo dicendũ est, qui euidentissime sit locuples: non enim lex, quæ satisdationem requirit, de huiusmodi homine sensisse uidetur[g]: quod uerum putauerim cum satisdatio idcirco solum requiritur, quia quantum ad facultates, lex creditori cõsultum uelit[h], sed si etiam celeritatẽ perficiẽdæ litis respiciat, fideiussio tum quoq; præstãda erit[i]: cum nostra quandoq; intersit, posse cum fideiussore experiri, qui non ita litigiosus, & tergiuersator sit, sicut principalis, quiq; bonam fidem fortè agnoscet. Cæterum & bonus uir, qui compulsus satisdare, propter paupertatem non possit, repromittens cum iurisiurandi religione, admittetur[k], ne eum ad impossibilia obligare lex uideat, uel aliàs ius sibi iam quæsitum amittat[l].

a l. j. qui sat. cog.
b l. j. de præt. stip.
c l. sancimus. C. de uerb. sig.
d Ale. l. diuortio. §. inter dũ. sol. mat.
e l. ĩ omnibus. de iudi.
f l. 5. §. nunc uideamus. iud. sol.
g l. qcunq;. ij. C. de fun. pat. lib. xj.
h l. j. ut leg. nom.
i l. minor. ĩ fi. de procur.
k l as. l. j. ĩ [...] qui sat. co[...]
l §. sed hodi[...] inst. de sat[...]

tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

VLPIANVS. Lex LXIII.

Penes te, amplius est quã apud te: nã apud te est, quod qualitercunq; à te teneatur: Penes te est, quod quodam modo à te possidetur.

TIGNI. Legis XII. tabularũ uerba hæc erant, quorũ mentionẽ Festus Põpo. facit, Tignum iunctum ædibus uineæúe uendicato, nec soluito. Declarat ea Iurisconsultus, ut tigni[a] appellatione omnis materia, ex qua ædes constãt, contineatur. Vnde tegulæ, lapides, cæmẽta, calx, arena, atq; id genus similia, hoc nomine cõprændentur[b]. Tigna enim à tegendo dicta sunt. Qua ratione & fabri tignarij appellatione omnes materiarij, murarij, albarijq; significabũtur[c]. Huiusmodi tamen interpretatio à communi usu loquendi abhorret: quãdoquidem tigna solẽt trabes appellari, quibus summa domus contegitur, hinc & cõtignationes dictæ, quorum uocabulorum frequens mentio est M. Vitruuio: ut hinc argumentũ colligi possit, posse dictionẽ quamlibet, quoties deriuatio cum ratione legis conueniat, secundum eam accipi, tametsi communis loquendi usus repugnet. Sanè uerborum legis XII. tab. in iure quoq; mẽtio est, ubi dicitur, quemadmodum ea lex tignum ædibus iunctum uẽdicari posse sciscit, sed interim id solui prohibuit, pretiumq; dari uoluit[d]. Quo in loco Accursius, si scit separatim legit, nimirum ignorãs, idem esse sciscere, quod confirmare, unde & plebiscitum dicitur.

a l. tigni. ad exhib.
b l. j. de tig[...] iniuncto.
c l. ferri. j.
d l. qui re[...] fi. de sol[...]

PENES. Qui penes se rem habet, plus iuris in ea habere uidetur, q̃ qui apud se: idem enim est penes se habere, quod penitus apud se, id est in potestate, iure, dominioq; suo, cum dictio apud, ad Personam uel locũ simpliciter referatur: quod & Festus Pomp. probat, & Laur. Valla. Depositarius igitur, commodatarius, & colonus apud se habet, dominus penes se[a]. Licet confundi hanc differentiam plerumq; animaduerterim[b]. Quapropter si lege indicatur pœna illi, penes quem furtiua res reperiatur, putauerim etiã, qui sim-

a l. titia[...] Caius. [...] ga. ij.
b l. si q[...] tantum[...] unde u[...]

qui simpliciter sciēs detineat, obligari: tametsi ex hoc responso, is non penes se rem habere, sed potius apud se dicatur: nec enim uerisimile est legislatorē ad huius tam subtilis differentiæ modulum uerba sua redegisse.

INTESTATUS. Testari uerbum inter alia significat etiam sententiam suam expromere: unde testimonium, & testamentum deducitur: & intestabilis, qui nec testimoniū dicere, nec testamentum facere[a], ex testamentoúe aliquid consequi potest. Hinc etiam intestatus deriuatur, cuius uocis triplex est significatio: primo enim eum significat qui testamentum non fecit, & hæc propria & indubitata est interpretatio: quoniam, ut Bartolus[b] inquit, participium id est, cuius ea est natura, ut potentiā ponat, actum neget: quam rationem nō satis scio an Grammatici reciperent: cum enim præpositio uerbo non conueniat, sequitur uim nominis habere, non participij, alioquin inductus, infectus, inuisus, insolens, euidens, uim participij haberent, quod ipsi negant. Cæterum & is intestatus est, cuius testamentum iure defecit, ut quia iniustum uel irritum pronuntiatum est. Idem enim est testamentum omnino non facere, uel huiusmodi facere, quod nullum pronuntietur[c]. Secundo intestatus dicitur, qui testamentum ex se quidem ualidum fecit, sed quod ex eo corruit, quia hæres institutus noluerit adire: & hic sensus quoque non improprius est. Dixit tamen Barto. si lex aliquem admittat in eius successionē qui intestatus decederet, uerba legis hoc casu cessare: non enim intestatus decedit is, ex cuius testamento hæreditas nō aditur, cum tempore quo decedit uerum sit eum esse testatum, licet deinde ex hæredis scripti facto reddatur intestatus. Sed hanc ego subtilitatem non approbo, quæ contra Iurisconsulti uerba est[d], eum proprie intestatum decessisse dicentis, cuius hæreditas adita non est: ut inde appareat dictionem hanc tractum habere, & ad perfectionem temporis referri, quod non nisi adita hæreditate consumitur. Tertio intestatus dici potest etiam is, qui testamentum facere iure non potuit, ut pupillus & furiosus: & ideo si filio intestato constitutum sit agnatos succedere, pupillo mortuo nihilominus succedēt, matremque excludent: quoniam communi usu etiam intestabiles intestati dicuntur: idque aliqui cum Barto. sensere[e]. Sed frequentius in contrariam sententiam itum est, quod intestati improprie hi appellentur, nec de hoc communi usu quicquam appareat: uideturque agnatos in eius, qui testamentum facere possit, hæreditatem facilius admittēdos, ex defuncti præsumpta uoluntate, qui cū testamentum nullum fecerit, uoluisse illis hæreditatem relinquere censetur. At in eo, qui etiam si aliter disponere uoluisset, non potuit, præsumpta nulla pro agnatis est uoluntas. Nobis Barto. sententia potior uisa est, cum de communi Iurisconsultorum usu ex quàm pluribus legibus constet[f], nec præsumpta uoluntas testatoris probabilis causa differentiæ est, cum lex eam non sequatur, sed ipsa legem. Voluntatem enim suam secūdum leges regere & moderari quisque præsumitur, alioquin si quis de facto impeditus testari non potuisset, agnati fuissent excludendi, quod absurdum est. Sane dubium non est, recte proprieque de intestabilibus dici[g], eos sine testamēto, uel etiam ab intestato decessisse, quamuis proprie intestati non dicantur.

VLP. LIB. LXVI. AD EDICT.
Lex LXIIII.

Intestatus est, non tantum qui testamentū non fecit, sed etiam is, cuius ex testamento hæreditas adita non est.

VLP. LIB. LXII. AD EDICT.
Lex LXV.

Haeredis appellatio nō solum ad proximum hæredem, sed ad ulteriores porrigitur.

HAEREDIS, a ¶ Hæredis appellatio etiam ultra proximum hæredem extenditur[a]: unde solemus dicere, hæredis hæredem testatoris hæredem esse: quod ex proprietate sermonis, atque etiam in pœnis procedit, ut apud plerosque tractatum est[b]. Quapropter conditio ut hæredi Titio detur, adimpleri in hærede hæredis potest[c]. Hinc & pater iure castrensis peculij rem filij mortui occupans, eius hæres dicitur[d], cui filius ipse miles iam successerat, quod & Pontanus annotauit[e]. Sed & si de scriptis hæredibus mentio facta sit, etiam hæredem hæredis contineri, tametsi scriptus non sit, plerique contendunt[f]. Verum id ipse non ex ui uerborum, sed propter utilitatem receptum esse arbitror: quando nulla uerisimilis affectio magis in scripto hærede considerari potest, quàm in non scripto[g]. Et ideo generaliter secundum hæredem non contineri: ego ex sermonis proprietate sentio, quoties scripti hæredis mentio fit, idemque si infrascripti, uel suprascripti dicatur[h]: sed & si suum hæredem, uel ipsum, quis addiderit, non uideri de

n hærede

a l. cum lege. de testa.
b Bart. l. j. de suis.
c inst. de hæred. quæ ab intesta. in prin.
d d. l. j.
e Alex. l. generaliter. C. de instit.
f l. qui duos. l. lucius. de uulg. l. diuus l. credentes. qui pet. tut.
g Alex. d. l. generaliter.
a l. fi. C. de hære. insti.
b Ias. l. si qs filiū. §. fi. de acqui. hære.
c l. cū ita. i fi. de cond.
d l. j. de cast. pec.
e Roma. sig. 602.
f l. j. C. quorum leg.
g Corn. consi. 69. in. iiij.
h Bart. l. qui liberis. §. j. de uulg.

hærede hæredis agi aliqui dixerunt[i]: quoniam huiusmodi pronomina specialiter ad personam referuntur. Quod ego non sufficere arbitror, nisi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cum testator, quisquis sibi hæres erit, filio suo substituit, de primo hærede intellexisse uidetur, qa illi non parum affectus fuisse creditur[k]. Quæ præsumptio in eo cessat, qui extranei alicuius hæredibus relinquit: nec enim maiorē obseruationem priorum habuisse, q̃ sequentium uerisimile est: quod inferius diffusius attingam[l]. Cæterum & quoties Titio eiusq; hæredibus usufructus legatur, de primo tantum hærede accipiemus[m], ne proprietas inutilis sublata consolidationis spe reddatur. Idem est quoties appellatio hæredis extraneos non comprændit, non enim ulteriores hæredes extranei admittētur, cum etiam primus reijciatur. Hoc autem aliquibus casibus procedit, ut cum Titio hæredibusq; suis donec ipse uixerit aliquid legauero, cum enim uiuētis nulli sint hæredes, merito de filijs intelligemus[n]. Idem cū mētio hæredum fit in materia ex cuius natura fit ut extranei excludantur: ut in emphyteosi ecclesiastica, & feudo[o]. Idem etiam si de hæredibus masculis dictum sit, uidetur enim ad proprios descēdentes respexisse. Sed & si iniquum aliquid ex generali interpretatiōe sequeretur, hæredis appellationem restringemus: ut si quis hæreditatem restituere debeat, si sine hæredibus decesserit[p]: ut enim conditio aliquando euenire possit, de descendētibus intelligimus, alioquin quilibet extraneus, & tandem fiscus fideicōmissarium excluderet. Et eadem ratione ne extraneos substituti hæredes cēseatur testator extraneis hæredibus filij sui, quē prædilexerat, prætulisse[q], hæc dictio restringetur: non uidentur autem extranei hoc in casu, qui eiusdem agnationis sunt. Quapropter si pater filio sine liberis decedēte Titiū agnatum, eiusq; hæredes substituerit, eueniente conditione, hæredes Titij agnati non reijcientur, ut Angel. scripsit[r], cui assentio: secus si omnino extranei sint.

b ¶ VLTERIORES. Etiam per longissimam successionem, ut alibi dicitur[s]: unde & pontifex Romanus Petri successor dicitur, quamuis maximo numero alij medij intercesserint[t].

i Old.cōs.21. Bald. 304. in.5.
k d.l. quilibe ris.
l l. in annalibus. C. de leg.
m l. antiqtas. C.de usufr.
n l. in suis. de lib.& po.
o c. fin. si de feud. fu.cō. inter.dom.
p l.ex facto.in fi.ad treb.
q Bar.d.l.gallus.§.etiā.
r d. §.etiam.
s l.qui per successi.j.tt.j.
t c.j.de hom cid.in 6.

riores[b] refertur: nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatiōe cōtinetur.

IDEM LIB. LXVI.
Lex LXVI.

MErcis appellatio ad res mobiles tantū pertinet.

MERCIS. Mercem de rebus mobilibus dici, ita ut uenalicij serui nō comprændantur uarijs locis proditū est: qua ratione de facto consultus Alexander[a], non esse absurdum respondit, si legem municipalē, quæ à socio initū mercatum ratum haberi mandat, de re tantum mobili intelligeremus. Quādoquidē mercatus à merce deducitur, per locum ergo qui à coniugatis dicitur, ubi merx non est, ibi nec mercatus. Sed ipse à uerbo mercari potius trahi id nomen crediderim: quod uerbum simpliciter emere plerumq; significat, atq; ita uulgaris loquendi usus seruat: Inde enim & mercatores dicūtur[b], qui res emunt, quas in eadem specie carius uendāt. Nam qui emunt, ut ipsi in aliam formam uertant, quia manuum operam adhibent, artifices sunt. Mercatores autem ipsi non artificium facere, sed officium habere dicuntur, si uera Barto. sensit[c]: tametsi nemo dubitet, exercitium utrisque commune uerbum esse.

a cōsi.36.ī.i
b Rom.l.si p blicanus. § j.de publi.
c Bart. tract de teste. ue si.62.

IDEM LIB. LXXVII. AD EDICT.
Lex LXVII.

ALienatum[a] nō proprie dicitur quod adhuc in dominio uēditoris manet: uenditum tamē recte dicetur.

ALIENATVM. a ¶Alienare dicitur, qui ius aliquod dominij transfert: sed qui rem uendit, antequam tradat, nullum ius dominij transfert (traditionibus enim dominia rerum transferuntur[a]) merito non dicitur alienasse, cum sola personali actione possit conueniri. Et ideo ex duobus emptoribus, is cui prius res tradita est præfertur[b]. Si igitur aliquod ius ex uenditione transferatur, censebitur alienatum, nec lex nostra procedet: ueluti in ecclesia emente, cui ex priuilegio competit, ut absque traditione in eam transeat dominium[c]: idem in principe uendente, ut aliqui existimauerunt[d]. Sed & si emptoris nomine possidere se uenditor constituerit, dubium non est esse alienatum: per huiusmodi enim constitutionem, possessio uera transfertur[e]. Idem si specialiter rem uenditam pro contractus obseruatione uēditor hypothecæ obligauerit[f], dicetur enim alienasse: quandoquidem qui pignerat, alienare dicitur[g]. In generali autem obligatione bonorum de his quæ

a l.tradition bus. C. de pac.
b l.quoties.C de rei uend
c l. fin. C. d sac. eccle.
d Ias.d.l. qu ties.
e l.quod mec de acq.po
f But.cōs.34
g l.fin.C.de reb.alie.

quæ uenduntur actum non uidetur, utpote quæ non obliganda à uenditore ſed tradenda ſunt[h]. Et ex hac lege argumentum colligitur, emphyteotam qui emponemata incõſulto domino uendidit, ante traditionem à iure ſuo non cadere[i]: nam & uendere cum effectu accipi debet: ante uero traditionem uenditio omnino perfecta nõ eſt[k], licet tum quoque res periculo emptoris pereat: & ita ſe habet omniũ ferè conſenſus[l].

h Roma.ſing. 605.
i l.fin.C. de iur.emph.
k §. uenditæ. inſt.de rerũ diui.
l l.quod ſæpe. §. ſi reſ. de contrahen. emp.

¶ Donationis [b] uerbo, ſimpliciter loquẽdo omnem donationem compræhẽdiſſe uidetur, ſiue mortis cauſa, ſiue non mortis cauſa fuerit.

b ¶ §. DONATIONIS. Donationem generale nomen eſſe plerique autumant, & ideo ſub ſe continere, etiam cauſa mortis donationem, & quaſcunq; alias: cum uero ſpecialiter accipitur, proprie eam donationem ſolum dici, quæ pura eſt, & protinus ſine ſpe recuperandi dominium transfert[m], & de hac in dubio ſiue in diſpoſitione hominis, ſiue legis accipiendum. Quapropter qui filio permittit, ut donare poſſit, nec cenſetur de ea donatiõe ſenſiſſe, quæ cauſa mortis fit[n]. Sed hãc ego declarationem non probo, quæ legem noſtram coarctat, & nos dubios relinquit, quando in ſpecie uel genere dictio hæc ſit accipienda. Donationis igitur uerbum quamlibet donationem comprændere exiſtimo, ut hic dicitur, ſed diuerſis temporibus, diuerſo modo: nam quæ ſub conditione collata eſt, poſt euentum conditionis proprie donatio fuiſſe cẽſenda eſt, ante euentum propter dubietatem improprie. Quæ uero ſub conditione reſolui poſſet, ut in mortis cauſa donatione, ubi ſpes reſolutiõis nulla ſubeſſe amplius poterit, & ipſa proprie fuiſſe donatio cenſebitur, interim non: & ideo conceſſio patris non uidetur ad eam trahenda, niſi ex eius uerborum magna generalitate, uel ſimili ratione aliud præſumamus[o]. Sed & donatio propter benemerita eatenus proprie fuiſſe donatio exiſtimabitur, quatenus iuſtam remunerationis mercedem excedit[p], quod & in qualibet remuneratione dicendum eſt[q], quæ modico pretio facta proponatur[r], quicquid enim ultra pretium receptum iuſti ualoris ſupereſt, proprie donatum cenſebitur[s]. Idem in indebito quod ſciens ſoluerit. Et ex his conſequens eſt ut ſolennitates quæ aliqua conſtitutione in donationibus requiruntur, etiam in prædictis ſpeciebus neceſſariæ ſint[t]: nequatenus diximus ueram eſſe donationem,

m l.j.§.d'don.
n l.filius.uerſi.ſed enim. de do.
o Corn.conſi. 237.pe.col. in.iiij.
p Imo. l. aquilius.de don.
q Alex.conſi. 21.in iij.
r l. non amplius. de lega.j.
s l.qd' ſi adipiſc. de do. inter uir.
t Calca. conſi.24. Imo.d.l.j.

contractus irritetur[u]. Sanè & donationis appellatione etiam legatum contineri dubium non eſt[x]: quod procedit, ſi effectum conſideremus, uſus enim ſeparatam eſſe ſpeciem obtinuit. Donationem autem cauſa mortis ex Homeri carmine inductam Marcellus Iuriſcon.[y] cenſuit: apud eũ enim Odiſſe. ρ. Telemachus ſic donat Piræo. Eius carmina ſunt.

u Calc.d.cõſi.
x l.legatũ.de leg.ij.
y l.j.§.de do. ca.mor.

IDEM LIB. LXVIII.
Lex LXVIII.

ILla uerba, arbitratu Lucij Titij fieri, ius ſignificant, & in ſeruum non cadunt.

Τὸν δ' ὁ Πείραιος πρό-
τορος πρὸς μῦθον
ἔειπεν
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον
ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω, ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκεν.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hoc ſermone uirũ Piræus commonet ultro,
Telemache ad nr̃as famulas age dirige ſedes,
Vt tibi q̃ dederat Menelaus dona reportẽt.
Ad quẽ Telemachus ſapiens ita farier orſus,
Pirȩe haud eqdẽ hȩc poſſum dignoſcere fc̃tã
Namq; proci ſi me ſpatioſa per atria furtim
Occidant, rapiantq; ſibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis q̃ quemlibet horum.
Qd' ſi illos fato merita & mulctauero morte,
Tum mihi gaudẽti referes dona oĩa gaudẽs.

Quorum carminum eò libẽtius mentionem feci, quod & in Inſtitutionibus corruptus locus ille pro Piræo Pyrrhum habet, relicta inſigni lacuna, quam hiſce carminibus replendam duxi.

ILLA VERBA. Arbitrorum duo ſunt genera, nam alij ex compromiſſo adeuntur[a], quorum ſentẽtiæ metu pœnæ paretur: alij quos arbitratores uulgò appellamus, ſunt qui tanquam boni uiri arbitrari & conſtituere aliquid debent, iuris diſpoſitioni minime obnoxij, nec comminatione pœnæ formidabiles, quorum ſentẽtia magis tranſactioni, quam iudicio cõformis eſt[b], uidẽtur enim partes tranſigere arbitratu illius: cum priores arbitria ſua inſtar iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinarijs differant[c]. Igitur in prima ſpecie indubitati iuris eſt, ſeruum arbitrum eſſe non poſſe, ſed nec arbitratorem[d] Vlpianus ex communi omnium expoſitione hic exiſtimauit: quoniam illa uerba arbi-

a l.ſocietatem §.arbitrorũ pro ſocio.
b c.qntauallis de iureiur.
c l.j.de arb.
d l. pedius. de arb.

tratu Titij fieri,ad ius referũtur. Lex autem non censuit ad ea quæ iuris sunt seruos admittendos: tum quod in personam serui ius residere nequit, sed merum factum[e]; tum quod quo ad ea quæ iuris ciuilis sunt, serui pro nihilo habentur. Sed dubium est,quomodo huiusmodi uerba ad ius referantur. Arbitrari enim uidetur facti esse: & Accursius ideo arbitria iuris eẽ existimauit, quoniã non nisi in legitimam personã cõpromitti queat: itemq́; quia arbitrator tanquã bonus uir iudicare debet: quæ ratio mihi magis placet,q̃uis enim secundum iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur,tamen ex bono & æquo decidere negotium debet, ut effectus iuris ex eius sententia oriatur: merito hoc officium in seruum hominem conferri non debuit. Sed q̃d in deportato, an eius arbitratu aliquid committi potest? & omnes sentiunt posse[f],nisi antequam deportaretur mandatũ sibi fuerit,uidentur enim partes propter status mutationem mãdatum reuocasse[g]:quod tamen in testatore, qui electionem aliquam Titij arbitratu fieri iussit, non procederet[h]: cum enim is testator mortuus sit, fingi non potest reuocasse mandatum. Sed & quod in deportato diximus[i], ad excommunicatum quoq; communi calculo producitur, ut quominus arbitrator sit, non censeatur prohibitus:quod intellige,nisi ex municipalibus statutis iudicialem aliquam formam arbitramẽta habeãt,ab omni enim iudiciario actu,præterquam si se defendat,excommunicatus repellitur[k].Idẽ si arbitria hæc paratam habeãt executionem,uidentur enim iudiciorum instar tunc obtinere.

e §.sed cũ factũ. inst. de inut. stip.

f l. cũ pater. §. hære. de leg. ij.

g l. cũ quis. de solut.

h l. ex facto. §.si qs rogatus. ij. ad treb.

i Bar. l. si arbitratu. de uer. obli.

k c. ad probãdũ. in fin. de re iud.

IDEM LIB. LXXIII. AD EDICT. Lex LXIX.

HAec uerba, cui rei dolus malus aberit,generaliter cõpræhendũt omnem dolum quicunq; in hanc rem admissus est,de qua stipulatio interposita est.

HAEC VERBA. Finge, promisisti mihi aliquid per stipulationem, & ab ea stipulatione dolum malum abesse, cui rei nisi dolus malus abfuerit,promisisti centum: declarat Iurisconsultus hæc uerba generaliter accipi,quod duobus modis explicari potest: Etenim respectu personarum stipulatio hæc generalis est, quia nõ solũ factum suum, hæredumq; promisisse contrahens uidetur[a], sed etiam cum stipulatio pœnalis sit, factum extranei[b]:& ita frequentius proditum est,licet dissentiente Bartolo:nam & cum quis Titium daturum & facturum promiserit (quãuis stipulatio non ualeat,quia factum alienũ uidetur promisisse)si tamen subdiderit dolum malum abesse, abfuturumúe esse, nõ simplex abnutiuum promissum lex ĩterpretatur[c], ne corruat stipulatio, sed potius ex præcedẽtibus curaturũ eũ promisisse intelligit, quod Titius dabit & faciet:alioquin stipulator deceptus remaneret. Cæterum respectu quoq; rei ipsius stipulatio generalis est, quoniã dolus uox est generalis,dolũ uerum, & præsumptũ continẽs,sed & latissimam culpam, & plerũq; latiorem[d]. Fraudẽ quoq; dolo inesse Labeo ait,qua de re infra latius disputabo[e].

a l.nouißima. iudi. sol.

b l. stip. ista. §. si quis dol. de uerb. o[...]

c l. inter. §. [...] uerb. obl.

d Bar. l. qu[...] nerua. dep[...]

e l. uris gẽ. §. sed si. de p[...]

PAV. LIB. LXXVII. Lex LXX.

SCiendum est hæredem etiam per multas successiones accipi: nã paucis speciebus hęredis appellatio proximum cõtinet: ueluti in substitutione[a] impuberis, quisquis mihi hæres erit, idem filio hæres esto: ubi hæres hæredis non continetur, quia incertus est.

SCIENDVM. Superius diffuse uidimus hæredum[a] appellationẽ per multas successiones accipi,declarauimusq́; quomodo hoc intelligendum sit,hic uero prosequitur Iurisconsultus tres casus,quibus ea regula non procedit.

a ¶ SVBSTITVTIONE impuberis. Sed quæ ratio est,quod hoc casu à regula recedimus: & alibi dicitur,hæredis hæredẽ non admitti[b]: quia ex iudicio testatoris nõ uenit, per huiusmodi autem substitutionem hi demum uocati uidẽtur,quos affectione aliqua testator prosequitur. Quæ ratio ut uera sit, indiget tamen secretiore doctrina, quæ hic unico uerbo attingitur: cum enim huiusmodi uerba de certa persona intelligi possint,nõ debent extendi ut incertas quoq; contineãt. Quum ergo hæres aliquis instituitur, siue etiam seruus,siue filiusfamilias sit,non debet intelligi de hærede hæredis, qui ipsi testatori incertus est.Eodem modo non intelligemus de patre aut domino, cũ potuerit filiusfamilias emancipari,& seruus uel manumitti, uel uendi,quo casu hæreditas patri aut priori domino lucrifacta non esset: non ergo uerba testatoris accipiemus, ut ad incertos hosce casus porrigantur,sed ut eas tantũ personas cõtineant,de quibus nominatim actum est.

a l.hæredis.

b l. qui liberi[...] §. j. de uul[...]

Item

b ¶ ITEM IN LEGE. Sentiam familiam Romæ fuisse, ostendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorum in epistolis meminit Cæcil. Plinius, & etiam Sentius Saturninus Vetulio apud Val. Maxi. libro VIII. Igitur Aelius Sentius legem tulit, quæ ab eius nomine Aelia Sentia appellata est, cuius Cicero in Topicis, & Boëthius mentionem faciunt: ea plurima capita habuit, quę hic referre nõ attinet.

¶ Item[b] in lege Aelia Sentia, filius hæres proximus [c] potest libertũ paternum ut ingratum accusare, non etiam si hæredi hæres extitit. ¶ Idem dicitur [d] in operarũ exactiõe, ut filius hæres exigere possit, nõ lõga successione effectus. ¶ Verba hæc[f], is ad quẽ ea res pertinet, sic intelligũtur, ut qui in uniuersum dominiũ uel iure ciuili uel prætorio succedit, contineatur.

c ¶ HAERES proximus. Interpretatio hæc ex uerbis legis descendit, cum enim filium hæredem proximum dixerit, consequens est, de eo intelligi nõ posse, qui post aliquas successiones sit hæres. Placuit autem legislatori hãc ingrati accusationẽ coarctare, quæ tãquam libertatis perẽptoria odio nõ caret, quod etiã libro historiæ XIII. Cornel. Tacitus tradit, unde non nisi proximo hæredi[c], eidemq; filio, id iuris concessum est, cum etiam si proximus hæres non sit, bonorum possessionem contra tabulas liberti filius impetret[d], nec enim id beneficium ita odiosum est: nam & qui manumittere compulsus est[e], ingrati actionem nõ habet, & tamẽ præteritus contra tabulas possessionem petit[f].

- c §. illud. ĩ authẽti. ut lib. de cæt.
- d l. si filius. §. paulus. de bo. lib.
- e l. ij. C. de ope. lib.
- f l. j. C. de bo. poss. contra tab. lib.

d ¶ IDEM dicitur. Operarum duplex est species, quæ officiales dicuntur, & quæ artificiales[a]: illæ personam patroni respiciunt, cui officiosum esse libertum naturalis ratio admonet, ut patronum comitari, cantu, sono, saltatiõe oblectare, suntq; huiusmodi ut plurimum incertæ: Hæ uero ad artificium pertinent, inde operæ pictoriæ, fabriles, & si quæ similes, & sunt plerunque certæ, quia sub certo numero solent promitti: alioquin incerta promissio arbitratu patroni secundum consuetudinem, aut qualitatem liberti, declarabitur. Quæ autem exercitium aliquod, assiduitatemq; non complectuntur, ad obsequium attinent, nec operarum nomen habent. Igitur si patronus operas sibi præstari stipulatur, regula est, ut ad hæredes hæredum talis stipulatio non transeat[b]. Obsequialis tamen reuerentia ad hæredem hæredis transmittitur[c]. Idemq; in his operis fabrilibus, quarum æstimatio hæredi ex iudicato præstãda fuit, eius enim hæres recte eam pecuniam petet[d]. In officialibus uero operis hæc non procedunt: quoniam hæ ad extraneos hæredes regulariter non transeant[e], sed ad filios tãtum, etiam si non sint hæredes[f], & ideo parum refert, quota parte hęredes sint instituti[g]. Atq; ita hãc materiam ego extrico, licet alij aliter. Sed hic quæri potest, an in casibus quibus testator mentione hæredis facta de filio censetur intellexisse, eũdem requiratur hæredẽ quoq; esse: & in contractibus dubium non est, filiũ non admitti, nisi sit hæres: quapropter si quis sibi & filijs & hæredibus emphyteosim stipuletur, nisi filius sit hæres, excludetur[h]. In testamẽtis quoq; idem crebriore calculo respõsum est, in ea specie, cum testator filio si sine hærede moreretur substituisset, non enim sufficit si filiũ reliquerit, nisi si quoq; hæres sit, quod & in eo casu Paulus Castrensis respondit[i], cum filio sine liberis moriente Titius & eius hæredes substituti sunt: nõ enim ad fideicommissum Titij filij admittentur, nisi hæreditatem patris adiuerint[k]. Sed quid si legitimi hæredes uocati sint? & cum de his intelligatur qui intestato succedunt, fortè etiam si Titio hæredes non fuerint, admittẽtur, ne testator uideatur fideicõmissum Titij arbitratui reliquisse, quod infra attingam.

- a l. & si non. §. libertus. de cõdi. ind.
- b l. cum patrono. §. j. de ope. lib.
- c l. sed si hac. §. liberos. de in ius uo.
- d l. qui libertinus. §. pen. de ope. lib.
- e l. fabriles.
- f l. si operarũ eo. tit.
- g l. ut ius. §. fi. eo. tit.
- h Bart. d. l. ut ius. §. fi.
- i l. ex facto. §. fi. ad treb.
- k Paul. l. gallus. §. j.

f ¶ §. VERBA HAEC. Quoties in lege hæc uerba reperiuntur, considerandum est ob quam causam sint adiecta: nam si prætor actionem puta redhibitoriam emptori, eiq; ad quem ea res pertinebit daturum pollicetur, de particulari successore intelligi nõ poterit, sed de uniuersali tantum, ut hic dicitur: personalis enim actio ad particularem successorem nõ pertinet[l]. Quod si de ea quæ in rem scripta uel simpliciter in rem sit, loquatur, tunc aliud erit [m]: idemq; cum etiam particulari successori ut succurratur eadem æquitas suadet[n], sed & in iure excipiendi dubium non est, quoniam id ad quemcunq; indistincte transit[o], ut etiam si beneficium sit personale, nihilominus eo cui concessum est uiuente, donatario proficiat[p]. Accipient igitur hæc uerba ex subiecta materia interpretationem, alioquin ex sui proprietate successorem particularem comprændere putauerim, ad eum enim etiam pertinet nedum ad

- l l. sciẽdũ. §. deinde. de ædi. edi.
- m l. si titius. §. si qs tert. de aqui. plu.
- n l. his uerbis. de adop.
- o l. ait prætor. de iureiur.
- p l. si tibi. §. pactũ. d' pa.

 hæredẽ.

hæredem. Quod maxime erit obseruãdum, si materia sit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum sit generale pronomẽ quicunque, & similia, quæ de nomine successoris recentiores tradiderunt[q]. Sanè quæ iura successoribus particularibus dẽtur quæue contra eos competant, latior est articulus, quã ut hic perstringi possit[r].

q Ias. l. quædã §. j. de ædĩ.

r Bar. d. §. si quis tertius.

ALIVD est capere.

a ¶ Capere uerbum ad effectum acquisitionis refertur[a], atque ideo qui restituere tenetur, non uidetur capere: atque hinc est, qd' spurius substitutus pupillariter fratri legitimo, ipso iure quidem uniuersorum bonorum hæres erit, sed quæ à patre prouenerunt restituet agnatis[b], quia eorum capax non est, filius tamẽ familias & seruus, quamuis restituere teneantur, capere dicuntur[c], quia per eos statim, absque alia restitutione, patri uel domino acquiritur. Ast uerbum accipere nõ ita frequenter ad effectum refertur, unde & plerumque accepisse dicitur, qui tamẽ dominium adhuc non acquisiuit[d]: Sed confundũtur hæc aliquando, & etiam capere dicimus eum qui rapit[e], uel simpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere uero propria autoritate intelligant[f]: quod mihi non displicet, ut præpositionem ad pro iuxta interpretemur: quãuis si testator Titio mandet ut fundum accipiat[g], quia de testatoris manu capere uidetur, non putem hæredis traditionem expectandam.

a l. nõ uidetur quisquam. j. j. ti. j.

b l. si is qui. de uulga.

c l. cepisse. j. eod.

d l. naturalis. §. j. de præscri. uerb.

e l. j. de fide. tuto.

f Mod. d. l. nõ uidetur.

g Bar. l. centurio. iij. colũ. de uulg.

b ¶ CVM EFFECTV. Adiuuatur hinc regula, quæ mandat cum effectu uerba accipi debere: quapropter si exulem capienti certum premium dari constituatur, non intelligetur cæpisse qui ad præfectũ non traxerit[h]: uel cum armis reperisse, qui nõ cæperit. Qua ratione & qui tantum erogat, quantum acceperit, capere nõ dicitur[i], cum in effectu nihil illi remaneat, illud enim datum, legatum, donatum, cõcessum dicitur, quod deductis omnibus expensis reliquum est[k].

h Ias. l. j. § fi. quod qs. iur.

i l. ciuitatib. i fi. de leg. j.

k l. nõ amplius de leg. j.

c ¶ PERVENISSE. Propria hæc huius uerbi est significatio, ut id quod remãsurum est peruenisse dicamus[l], licet plerũque ex subiecta materia aliter etiam non improprie interpretemur, quod alibi attingam[m].

l l. si ipsi. qd' met. cau.

m l. peruenisse. j. eod.

ULPIANUS LIB. LXXIX.
Lex LXXI.

ALiud est capere[a], aliud accipere: capere cum effectu[b] accipitur: accipere & si quis non sic accepit ut habeat. Ideoque non uidetur quis capere, quod est restiturus sicut peruenisse[c] proprie illud dicĩ, quod est remansurum. ¶ Hæc uerba[d], his rebus recte præstari, hoc significant, ne quod periculum uel damnum ex ea re stipulator sentiret.

PAVL. LIB. LXXIII.
Lex LXXII.

APpellatiõe rei, pars etiam continetur.

d ¶ §. HAEC uerba. Quod conuentus rei uendicatione propter eam rem alteri promisit, ut ab actore indemnis seruetur, ita cautionem accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus recte præstari spondes: quam cautionem etiã emptor recipit[n], qui redhibitoria aduersus uenditorẽ experitur, si eius rei nomine, quæ redhibẽda est, alteri aliquid soluere damnatus est[o]. Interpretamur enim recte, id est tutò & secure, hoc est, sine periculo & dãno. Periculũ autẽ ad personam, damnum ad res seu pecuniam referri Accursius credidit. Hincque argumentum accipitur, pro sui defensione cautiones interponi posse. Quare si male ab aduersario tuo metuis, licitum erit iudicem adire, qui eum ex officio cõpellet, ut caueat, per se non fieri, ut uis aliqua tibi inferatur[p], idque etiam sub pœna, & datis fideiussoribus. Sanè & M. Varro rei rusticæ lib. II. solitos tradit eos qui indomitos boues emunt, sic stipulari, Illosce iuuencos sanos, deque pecore sano esse, noxisque solutos recte præstari spondes: atque hanc formam M. Manilij actionibus contineri, quæ uerba hoc ex responso interpretationem recipiunt.

n l. ipsi. de re uendi.

o l. redhibere. §. cauendũ. de ædil. edi.

p Mod. l. si si per. C. de transf.

APPELLATIONE. Qui de aliqua re quicquam cõstituit, ut de domo, insula, fundo, de qualibet eius parte constituisse intelligitur, & id quidem proprie, sicut in genere species, in maiori summa minor cõtinetur. Alioquin quæ uox totum significat, proprie de parte dici nõ potest: quare si quis de domo loquatur, aut insula, de toto, non de parte locutus intelligetur[a]: quapropter si testes actoris fundum ab eo possideri dicant, de integro accipiatĩ, nisi alij testes omnino prioribus æquales, idem de reo dicant, tunc enim ut à periurio soluãtur, fiet interpretatio tam actorem quàm reum eum fundum communiter pro indiuiso possidere[b], atque id plerique omnes tradidere. Sanè hinc colligitur, de parte ad totum ualere argumentum[c]: quod uerũ est, nisi alia ratio sit in toto quàm in parte.

a l. titia. §. j. de leg. ij.

b in. l. si duo. uti poss.

c l. quæ de tota. de rei uẽ.

Pars

Pars autem tripliciter accipitur, quædam numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli causa, tres arithmetica pars est nouem[d], usufructus pars integralis dominij est, sicut paries, domus: at triens, quadrans, semis quota pars est assis. Percipitur etiam alia hinc regula: nimirum idem pollere generalẽ enumerationẽ, quod particularem omniũ specierum[e]: quod ita intelligimus, dum sub generali sermone ea nõ accipiamus, quorũ specialem mentionẽ fieri opus est[f]: etenim dubiũ nõ est de generali sermone multa excipi uarijs ex rationibus, quas hic referre nimiæ curiositatis esset[g].

d Bar. l. si mater. §. si inter. de exec. rei iud.
e l. oẽs. C. de præsc. xxx. anno.
f l. quod trãslatum. de of. leg.
g Roma. §. de uiro.

VLP. LIB. XXX.
Lex LXXIII.

Haec uerba in stipulatione posita, eam rem recte restitui, fructus continent: recte enim uerbum, pro uiri boni arbitrio est.

PAVL. LIB. II. AD EDICTVM AED. CVRV.
Lex. LXXIIII.

Signatorius annulus ornamenti appellatione non continetur.

IDEM
Lex LXXV.

Restituere uidetur is, qui restituit quod habiturus eẽt actor, si cõtrouersia ei facta non esset.

IDEM
Lex LXXVI.

Dedisse intelligẽdus est etiam is qui permutauit, uel compensauit.

HAEC VERBA. Restituẽdi uerbum ad fructus quoque pertinere, supra ostensum est, quare cũ Iurisconsultus in hac stipulatione fructus cõtineri, propter dictionẽ recte sentiat, uidetur in stipulationibus, id uerbũ simpliciter positum, fructus non cõprændere[a], quod Iacobus & Oldradus sentiunt. Sed id ita generaliter supra sequutus nõ sum: quamuis enim ex huiusmodi cõtractus forma fructus debeantur, uerbum tamen recte non parui momenti est, cum deberi eos arbitrio boni uiri ostendat. Sanè hinc probatur dictionem hanc recte, ad iustitiã causæ referri, sicut rite ad ritum, id est solennitatem[b]. Atque hinc aliqui existimauerunt, si iudici demandatum sit, ut cognoscat an Titius recte captus sit, non posse eum discernere, an feriato licitoue tẽpore sit captus, sed an iusta causa subesset, propter quã capi debuerit. Quæ decisio prudentibus uiris merito displicet: demandantis enim mens fuit, omnẽ quæstionem committere. Et Iurisconsulti differentia hac nimis subtili abutuntur, & doctissimi Grammaticorum aliter tradiderunt. Varro, Rite à ritu, nam quod secundum ritus fit, id ratum & rectum est. Priscianus, Rite pro recte: quia nihil traditur ritibus, nisi quod rectum esse credatur. Donatus, Recte dicitur, quod nullo uitio uerborum dicitur, Vere ad rei seu sententiæ ueritatem refertur: hinc Terent. in Adelphis: Recte & uere dicis.

a l. in condẽ. §. j. j. tit. j.
b Bar. l. lecta. si cer. pet.

SIGNATORIVS. Signatorius annulus est, qui charactera, id est sculpturã habeat, quo utimur ut signum imprimamus[a]. Erant autem id genus annuli plurimo in usu apud antiquos, nã propter multitudinem seruitiorum reclusa omnia, obsignataque à dominis tenebantur: sicque à rapina, ut Plinius inquit, uendicabãtur. Cum ergo huiusmodi nõ ornamẽti causa: sed custodiæ principaliter fierent, merito appellatiõe ornamentorum nõ cõtinebãtur[b]: quod maxime in his ꝓcedit, qui leuis precij essent, utpote aureos quinque nõ excedentes, & ita iure cautum est[c]. Sed hãc ego summam hodie leuem non arbitror, idque propter nostrorum temporum paupertatem, nam cõstat ueteres Romanos fuisse ditissimos.

a l. ad testium. §. pr. de testa.
b l. arg. §. ornamenta. de aur. leg.
c l. diuus. de bon. corũ.

RESTITVERE. Restituere est retro statuere: id est in eũ casum rẽ cõstituere, in quẽ fuisset, si nihil aduersus qd' faciẽda esset restitutio euenisset: de quo uerbo latius supra attigimus. Generalius aũt est quàm reddẽdi. Reddit enim qui retro dat, id est trãsfert dominiũ: at restituere etiã ad facta pertinet. Proprie aũt restituere dicimur, quod accepimus: quapropter si lex dicat, soluto matrimonio maritũ tertiã partẽ dotis restituere debere, reliquã lucrari, de dote data intelligeť, nõ de ꝓmissã[a]. Sed id ego nõ probo, cũ nulla rõ sit, cur ꝓmissam minus lucrari debeat quàm datã: & restituere satis dicitř[b], ꝗ actionẽ remisit, remque in eũ casum cõstituit, ac si promissa nõ esset, atque ita Saly.[c] cẽset, nec omisit Iason[d].

a Ange. cõsil. 158.
b j. l. seq.
c Sal. l. si cõst. C. de dona. ante nup.
d Ias. rub. sol. mat.

DEDISSE. Quamuis uerbum dare proprie de eo intelligatur, qui per traditionem dominium transfert[a], tamen interpretatione legis etiam qui permutat uel cõpensat dare dicitur[b]. Vnde homo liber sciẽs qui tãquam seruus ueneat, emptori tenetur, nõ solum in eo quod datum est[c], ut uerba legis indicant, sed etiã quod ea causa permutatũ, uel compensatũ fuit. Nam & qui remittit, seu accepto fert, dare dicitur[d]: æquiparantque Iuriscõsulti dantem accepto ferẽti: quod procedit etiam in cõditionibus quæ ad amussim

a l. ubi in fin. de uerb.
b l. si ei nupt. de iur. dot.
c l. intantum. de lib. cau.
d l. si mulier. de condi. ob cau.

implendæ sunt[e]: & quamuis ex ui sermonis qui remittit non det, cum tamen uerba omnino non repugnent, propter effectum lex dedisse interpretatur[f]: qua ratione remissio quæ ultra quingentos aureos transfert, insinuatiōe indiget[g], idq; communiter approbat. Quandoq; tamen nō fit huiusmodi interpretatio, ut cum per remissionem nihil iuris seu cōmodi acqritur[h], uel aliam ob causam quis remittit quàm ut donet, uel cum debitum quod remittitur liquidò non apparet[i], id enim facto magis quam dationi accedit: nā & quādoq; donare licet[k], remittere nō licet, ut quia lex extorqueri re remissionē præsumat, quia facilius inducit quisq; ut remittat quàm ut det[l], quod & Bar. annotauit[m]. Sanè cum pecunia solutioni præparata est, remissio alia quoq; ratione uim dationis habet, q; uidelicet lex restitutam fingit, & incontinenti rursus datam[n].

e l. si fundum. §. titio. de leg. j.
f l. iuli. de cōdi. & dem.
g l. creditori. C. de pac.
h Abb. c. ueniens. j. de test.
i Pau. l. cōtra §. j. de pac.
k Bart. l. acti. C. de trans.
l gl. c. statutū §. notariū. de resc. in 6.
m Bar. l. si duo in fi. de uerbo. obli.
n l. si sponsalibus. §. j. de iur. dot.
a Cardi. cle. j. de exc. præ.

IVLIANVS.
Lex LXXVII.

Frugem pro reditu[a] appellari, nō solum quod frumentis aut leguminibus, uerum & quod ex uino, uel syluis cæduis, cretifodinis, lapicædinis capitur. ¶ Iul. scribit, fruges omnes esse, quibus homo uescatur, falsum esse: non enim carnē, aut aues, ferasúe, aut poma fruges dici. ¶ Frumētum[b] autem id esse, quod arista in se teneat, rectè Gallum diffinisse. ¶ Lupinū uero & fabam fruges potius dici: quia nō arista, sed siliqua[c] continentur: quæ Seruius apud Alphenū in frumento cōtineri putauit[d].

PAVL. LIB. IIII. AD PLAVT.
Lex LXXVIII.

Interdū proprietatem quoq; uerbū possessionis significat: sicut in eo, q possessiōes suas legasset, responsum est.

FRVGEM. a ¶ Reditus nomē generale est sicuti prouentus[a], seu obuētiones: comprændit autē omnia iura seu utilitates quæ percipi possunt. Quam significationē etiā frugem habere aliqui dixerunt. Contrà Iulianus, qui fruges esse quibus homo uescatur cēsuit, præter carnes & poma, quæ sententia uerior est, atq; ita usus obtinet. Vnde & Plinius duplex frugū genus agnoscit, quod aristam habeat, ut frumēta, & quod siliquam, ut legumina. Antiquiores tamē latius accepere, ut fruges sint, quicquid ex fructu terræ in alimoniam uertimus: qua ratione idē Plinius frugiferas arbores omnes appellat, quæ fructiferæ sunt, oliuam, pyrum, pomum. Dicuntur enim fruges à fruendo, ut Varro: uel à frumine, quod summa pars gulæ est, per quam cibus in uentrem demittitur, ut Donatus & Seruius scribit.

b ¶ FRVMENTVM. Aristam habēt triticum, auena, ordeū, siligo laconica. Siliquam, id est folliculū, omnia legumina, sisama uero & papauer uasculis cōtinentur: at milium & panicum nullis defendūtur integumētis par uarū uolucrū iniuriæ exposita. Sanè quamuis frumenti appellatio amplior sit, tamen κατ᾽ ἐξοχὴν de tritico intelligimus, atq; hoc cōmunis loquendi usus in Italia obseruat, & ita etiā Iacobus & Barto. existimauere.

c ¶ SILIQVA, Id est membranula seu folliculo. Significat etiam fructum arboris dulcis, longū, & coloris atri, cuius Plin. quoq; meminit: & Horat. Viuit siliquis & pane secūdo. L. Columella fœnum græcū sic appellari quoq; cēset. Capitur etiam in iure alio significatu[b], nimirum pro certo pōdere: nā quatuor grana siliquā pendūt[c], hoc est quod Græci uocant ceration: Aurifices nostri corrupto sermone caracton: est autē XXIIII. pars solidi, & XVIII. drachmæ. Theodosiani codicis interpres, Cētesima, inquit, usura est, qua in anno tres siliquas pro solido habemus: Sicilicus uero duplici drachma cōstat[d]: quo fit ut quarta pars sit unciæ. Licet pleriq; inemendati codices pro sicilico siliquam scriptum habeant. Est & Siclus apud Hebræos maioris ponderis: sic enim ipsi staterem, id est Semunciam appellant, in quem sensum uidetur etiam L. Columellæ capi, & Græcis quibusdam autoribus.

b auth. sed h... die. C. ... epi. & cle...
c auht. ad ha... C. de usur...
d l. liberto. §... filiū. de a... leg.

d ¶ PVTAVIT. Et male: colligitur autē hinc, legato frumēto uel frugibus, etiā cōtineri qđ adhuc in agro, in arista, uel siliqua est.

INTERDVM. Non solū apud Iurisconsultos[a], & in cōstitutionibus possessio pro proprietate ipsa seu prædio capitur, sed etiā apud alios autores. Vnde possessiones urbanæ & rusticæ Ciceroni in Philippicis. Et idē in Paradoxis: Callidi, inquit, æstimatores prata & areas magni æstimant, quod ei generi possessionum à nemine noceri potest. Meritò igitur si quis dicit se possessiones suas legare, uel donare, uel aliter alienare, de ipsa proprietate intelligimus: nec enim de nuda possessione

a l. fina. C. ... præd. min... l. cū res. ... de cōt. em...

possessione actum uidetur,cum ea non soleat à proprietate his uerbis separari: alioquin usum quis uel usumfructum legaret, non possessionem[b]. Ad res tamen mobiles hoc legatum non extendetur,quoniam communis loquendi usus repugnat, ut proprietatem mobilium possessionis nomine designemus:tam & si dubium non sit etiã proprie mobilia possideri[c]. Ad hanc rem pertinent quæ Festus quoque scribit, Possessiones appellantur agri late patentes,publici, priuatique: qa non mancipatione, sed usu tenebantur,& ut quisque occupauerat possidebat.

b Bar.l.uxorẽ §. legauerat.de leg.j.
c Ias.l.j.de acquir.poss.in prin.

IDEM LIB. III. AD PLAVT.
Lex LXXIX.

Impensæ necessariæ[a] sunt, quę si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit. ¶ Vtiles[b] impẽsas esse,Fulcinius ait,quæ meliorem dotem faciant,deteriorem esse nõ sinant,ex quibus reditus mulieri acquiratur: sicuti arbusti pastinatiões ultra q̃ necesse fuerat. Item doctrinam puerorũ, quorũ nomine onerari mulierem ignorantem uel inuitam non oportet,ne cogatur fundo, aut mãcipijs carere. In his impensis & pistrinum, & horreum[c] insulæ dotali adiectum plerũq; dicemus.¶ Voluptariæ[d] sunt, quæ speciem dũtaxat ornant,nõ & fructum augent; ut sunt uiri-

IMPENSAE. a ¶Necessariæ impensæ dicũtur,quæ impendendi necessitatem habẽt,ne res uel pereat,uel deterior fiat: sed & quæ ex cõsuetudine regionis sine dedecore omitti nõ possunt necessariæ existimantur[a]. Harum plura exẽpla in iure habẽtur, ut si quis aggeres cohercẽdo torrenti faciat, in demortuarum locũ alias arbores surroget, ædificium ruens instauret.Sed quid si iam casu dirutum sit, ut quia ab igne correptũ, uel ui bellica? Et aliqui scribũt, esse necessariam impensam.Quibus assentio,si ad uillæ necessitatem ille locus pertinebat. Quid enim si casa agrestis non necessaria utilitati prædij esset? Sanè has impensas & maritus deducit, & quilibet bonæ fidei possessor, itemq; malæ[b]:nisi sint impensæ quæ rei utilitatem perpetuam non respiciant, sed solũmodo impendentis pro tempore commodum[c]: tũc enim nemo deducit,sed fructibus imputat.

b ¶VTILES. Impensæ quæ rem meliorem faciunt,ut arbusti pastinatio, doctrina puerorum,stercoratio,nouelletũ,pistrinum, horreumq; adiectitium,& his similia.Est autem arbustum, locus quo certo ordine arbores uitiũ causa plantantur: hæ sunt populus, ulmus,atinia,ornus:debet autem saltẽ bis in anno pastinari,id est pastino,quod ferramentum bifurcum est,fodi:huiusmodiq; impensa necessaria est:q; si tertiò quoq; fodiatur, erit

a Bart.l. pec. in fin. ff. de an.leg.
b l. domũ. C. de rei uend.
c l.ij.& seq. ff.de impens.

utilis:atq; ita M. Columela lib. IIII. cap. XXVIII. præcipit:has utiles impẽsas maritus nõ consequitur[d], nisi uolẽte uxore fecerit,aut mulier eas commode restituere possit, aliunde q̃ ex fundo dotali:satisq; est soluẽdo eam esse,uel tẽpore quo impensæ fiũt,uel quo repetuntur[e]. In cæteris uero bonæfidei possessoribus, quatenus dominus est locupletior,eatenus deducuntur, tanq; eorũ negotiũ utiliter sit gestũ, idq; nisi dominus ipse non fuisset eas facturus[f].Quid eñ si pauper erat,qui re qualisqualis fuisset erat usurus? nec curaret preciosiorẽ facere: ut qui uenalem eam non haberet? permittet tamen possessori hoc casu de impẽso id tollere[g] quod sine detrimento dñi põt,sibiq; utile futurũ sit. Ideq; in malæfidei possessore[h],sed in hoc differentia est,quod prædo,si impẽsa quam utiliter uel etiam necessariò effudit,euanescat, ut quia res perimat,nihil deducit[i],qđ in bonæfi. possessore aliter obseruat: præterq; cũ rei uẽdicatione agit[k].Sed & si ædificiũ aliquod à fundamẽtis cõstruat,sciens se in alieno ædificare,uidetur dño donare[l], & nil repetit, nisi tanq; negotiorũ gestor fecerit[m],uel dñs is sit, in cuius psona cõsistere donatio nequeat, ut cũ uir in hęreditario uxoris fundo ædificat[n].

c ¶HORREVM. Meritò addita est dictio plerũq;,nam si magnus fundus est,& frugum ferax, & plurima familia colatur, & pistrini & horrei impẽsa necessaria est[o]: si uero modicus fundus sit, pistrinũ & horreũ ad utilitatem solũ pertinet,quia locari potest.

d ¶VOLVPTARIAE. Ad ornamentũ solũ pertinent[p],præterq; in re ꝑmercali:qua propter in prędio urbano si maritus cœnacula quæ locari solent picturis exornet,pictura erit utilis,nõ simpliciter uoluptaria: tãto eñ pluris cœnaculũ locabit:quia ornatius. Has impẽsas nisi dñs ipse facturus fuisset, nec maritus,nec bonæfidei possessor deducit[q]:licitũ tñ eis est auferre quod cõmode saparari põt. In malæ uero fidei possessore distinguimus, ut si

d l.j. §. sed nec.C.de rei ux.act.
e Dy.l.j.ff.de imp.
f l. sinautẽ.in fi. de rei uẽ.
g l.in fundo.ff. de rei uend.
h d.l. domum.
i l. plane. de peti.hære.
k l.utiq;.ff. de rei uend.
l §.ex diuerso. instit. de rer. diui.
m d.l.domũ.
n arg.l.in uolupta. ff. de impen.
o l.j.§.pen. de imp.
p l.q̃d si hær. de impen.
q l.pro uoluntarijs.eo.ti.

ut si impensa in re facta sit, quæ separationem
r d. §. ex diuerso. sui natura non admittat, uideatur donasse[r]:
ut si aliquo casu separentur, auferre tamen ei
nihil liceat: si uero sui natura res sit separabilis, licitum est ei auferre, nec enim donasse ui
s l. utiles. §. de peti. hære. detur[s], quod auferre potest: & ita ipse extrico, licet alij differētiam in modo agendi con
t Bart. d. l. in fundo. stituant[t].

e ¶ INCRVSTATIONES, Tectoria sunt parietū, ex crustis marmoreis.

f ¶ LORICATIONES, Sunt superficies integendi causa, quæ ad pauimenta maxime pertinent, fiuntq́; ex calce & arena: qua de re M. Vitruuius li. VII. plura. Est & lorica quæ uallis castrorum, uel podijs apponebatur alio significatu.

daria, & aquæ salientes, incrustationes[e], loricatiões[f], picturę.

IDEM LIB. IX. AD PLAVTIVM. Lex LXXX.

IN generali petitione legatorum, etiã datæ libertates competunt, ex mente legis XII. tab.

IDEM LIB. X. AD PLAVTIVM. Lex LXXXI.

CVm prætor dicat, ut opus factum restituatur, etiã dãnū datū actor cõsequi debet, nã uerbo restitutiõis omnis utilitas actoris cõtinet.

IDEM LIB. XIIII. AD PLAVTIVM. Lex LXXXII.

VErbū amplius, ad eum quoq́; pertinet, cui nihil debetur. Sicuti ē cõtrario minus solutū uidetur, etiam si nihil esset exactum.

IN GENERALI. Verba legis XII. tab. erãt[a], Is uti legasset rei suæ ita ius esto.
a l. uerbis. §. e. Quibus uerbis generaliter tributa est potestas legatarijs, legata sua petēdi. Sed an idem sit in his quibus libertas testamēto legata est? & ex uerbis uideretur nõ esse idem: qui enim libertatem legat, rem suam nõ legat, quippe libertas in bonis testatoris non est: & id neq́;
b Bart. l. j. de lega. j. uere, neq́;, ut Bartolus inquit[b], causatiue: sed tamē ex mēte legis idem dicēdum est. Accursius hic uerbū petitione intelligit pro repetitione, quod mihi nõ placet, q́uis in iure uerū sit, sub generali repetitiõe legatorū in substi-
c l. cū in subst. de leg. iij. tutione facta, etiã libertates contineri[c]. Quæ res argumēto est, generali in dispositiõe etiã ea intelligi, quæ speciali priuilegio insignita sunt, ut libertates, dotes, testamenta militū, &
d l. in fraudē. in fi. de test. similia[d]. Quod uerum, nisi priuilegiū illud tolleretur, non ēm uerisimile est generalibus uerbis uoluisse legislatorē corrigere ea quæ fauore specialis causæ indulta sunt: ut hac in
e Ias. l. j. §. no ta. sol. mat. re ridiculi sint, qui contraria prodiderunt[e].

CVM PRAETOR. In interdictis (inquit prætor) quod ui aut clam factum est restituas, item quod quis spreta nuntiatione noui operis fecit, restituat, & id genus similia. Explicat Iurisconsultus quid restituen
a l. semp. § in hoc. §. q̃d' ui. dum sit, & non solum opus[a], sed etiam omne damnum resarciendū esse testatur, hãc enim esse uim huius uerbi restitutionis[b]. Sed du- b l. antep. §. j uc. §. de op... no.
bium est cum hic dicitur damnū restitui, an etiam ratio lucri cessantis habēda sit? Et ex-
tat respõsum apud Baldum[c] in simili specie, c Bald. cons... 152. in. j.
eius qui cõuenerat damnum restituere, existimat enim huius lucri rationem nõ habendã: aliud est enim dãnū, aliud cessatio lucri. Sed hæc sententia hoc responso confutatur, quo omnē utilitatem resarciendam ei esse testatū est, cui damnū debet restitui. Itaq́; ego hæc uerba secundū legis dispositionem interpretor, ut in casibus, in quibus de iure, cessantis lucri ratio habetur, qui damnum restituere promittit, etiã ad id lucrum teneatur. Regulariter autē traditur, lucri quod quis uerisimiliter fecisset, rationem habendam, præterquam si cum alte-
rius iniuria lucrū illud acquireretur[d]. Idem d l. si is cui... fur.
in emptionis contractu seruatur[e], cum enim e l. si sterili... §. cū p uē... de act. em...
emptor, si pecuniam non det, in legitimis solum usuris condemnetur, nõ fuit æquum ut uenditor, si rem non tradat, grauius puniretur, cessantisq́; lucri rationem resolueret.

VERBVM AMPLIVS. Amplius & minus comparatiua quamuis sint, tamen ex subiecto argumento uim compa-
rationis quandoque amittunt[a], poniturq́; a §. l. minus... l. si ita.
amplius pro toto, minus pro nihilo, uerbi gratia: Quis promisit se restituturū, si quid legatorū nomine ceperit amplius quàm per legem falcidiam liceat, emergit ingens æs alienum per quod legata omnium extingu-
untur[b], certe totum restituere debebit, licet b l. j. §. h... uerba. si... plus.
ea dictio ex proprietate sermonis partem tãtum compræhenderet. Finge constitutum esse ut si prætor aliquem condēnauerit amplius
quàm debeat[c], ipse certa pœna afficiatur, c Bar. l. si se... uus. §. si i... de leg. j.
quamuis in tota summa quis indebite fuerit dãnatus, prætor uerbis legis punietur. Illud non prætereundum, hanc dictionem si pronomen illi addatur, rerum repetitionem face
re[d]: ueluti cum dicitur, hoc amplius, uel eo d l. si sic. d... ga. iij.
amplius, uel amplius quàm talē rem. Si uero simpliciter apponatur, actū legandi solū repe
tere, non ipsam rem[e]. Et ita frequentius tra- e d. §. si ita...
ditur,

ditur,cæterum & minus aduerbium, positiuo adiunctum, cõtrariæ significationis comparatiuum demõstrat,ut minus stultus,id est prudẽtior. Terẽtius in Eunucho: Hoc nemo fuit minus ineptus, id est aptior, ut Priscianus interpretat̃.

PROPRIE. Cũ superius dictũ sit bona intelligi ære alieno deducto, ostendit hic generaliter Iurisconsultus quasecũq; incommodum sit, etiam si aliud q̃ æs alienũ, eius respectu proprie bona non dici. Quotiescunq; ergo alicui sunt prædia maioris incommodi quàm utilitatis, is bona ea recte non appellabit,& ideo permittitur ecclesiæ sine aliqua solẽnitate huiusmodi prædia alienare[a] tanq; bona non sint, quod & in minore pleriq; senserunt[b]. Quandoq; tamen appellatione bonorum etiam æs alienum cõprænditur, itemq; ea in quibus plus incommodi est, ut in bonorum possessione. Sed quid in legatis? pone eum qui LX. habet, aliis XXX. mihi tertiam partem bonorũ legasse, XX. ne, an X. consequar? & XX. me cõsequi,nec quæ aliis legata sunt deduci Bartolus censuit[c],quamuis enim deducto ære alieno bona intelligantur,quæ tamen legata aliis sunt, æs alienum ipsius testantis nõ erant,quod si ea huiusmodi fuissent ut in illis lex falcidia locum nõ haberet,qualia sunt quæ ad pias causas transferuntur[d],de mea solũ portione fiet deductio: unde in proposita specie cæteris legatariis XXX. mihi decem,hæredi XX. relinquentur,& ita pleriq; tradiderunt.

a §. pe. ĩ auth. de non ali.
b Iaf. l. ij. ſ. de offi. eius.
c ...n. l. si qs seruum. §. fin. de leg. ij.
d Auth. similiter. C. ad. l. fal.

IABOLENVS LIB. V. EX PLAVTIO.
Lex LXXXIII.

PRoprie bona dici non possunt, quæ plus incõmodi q̃ commodi habẽt.

PAVL. LIB. III. AD VITELLIVM.
Lex LXXXIIII.

FILII. Filium pleriq; ab amore dictum uolũt,quasi φίλιον,sed syllaba refragatur. Ipse magis à Græco sermone υἱός dictum arbitror, addito ex more Aeolico digammate ϝυιός, sicuti ϝελένην ἐλένην dixerunt. Aeolico autem sermoni nostrum simillimum esse Fabius Quinti. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur, atq; hanc esse rationem existimant, quod etiam nepotes filii dicũtur, cum & in illis sit mutuus aui amor. Ipse ex sermonis proprietate appellatione filii nepotem contineri non arbitror[a],sed ex interpretatione, quæ in dispositiõe legis generaliter procedit[b],& id etiam in odiosis, nisi ratio diuersa aliud suadeat. Ecce,miles à tutela præterq; filii commilitonis excusationem habet, quid si sit nepos? certe in eo est diuersa ratio, quia pater non militauit,licet auus fuerit miles[c]. Rursus, Filii fideicommisso grauati tametsi uolente testatore fructus in rationem quartæ nõ imputant[d], quod in solatiũ grauaminis lex illis specialiter indulsit,ergo ad alios trahẽdum nõ est. At in dispositiõe hominis, qui de filio loquitur de nepote nõ intelligetur[e], nec enim in eiusmodi materia fit extẽsio, nisi alicũde de mẽte coniicianus[f], ut cũ alio quin dura separatio induceretur[g]:uel extranei suis præponerẽtur,uel usus testatoris hoc suaderet[h]. Idem si natura cõtractus, ut cũ cliens beneficiariũ fundũ pro se & filiis accipit[i],natura enim huius contractus est,ut in nepotes trãsmittatur.

a ...l. qđ si nepotes. de testa. tut.
b ...l. filius. ad Mac. l. senatus. de ritu nupt. l. ij. §. si mater. ff. ad Tertul.
c l. sed & milites. de excu. tut.
d l. iubemus. C. ad Treb.
e §. fi. insti. qui dar. tut.
f l. liberorũ. j. eod.
g l. lucius. de here. instit.
h l. alimẽta. de ali. leg.
i Iaf. §. instituens. in. l. gallus.

FIlii appellatione, omnes liberos intelligimus.

MARCELLVS LIB. I. DIGEST.
Lex. LXXXV.

NEratius Priscus tres facere existimat collegium: &

NERATIVS. Fuerũt fortasse qui crederent duobus cõstare collegium,quãdoquidem & collegæ dicantur, duo ad idem officium electi. Neratius tamẽ tres mauult, cuius sententiã tanquam probabiliorẽ Marcellus probat. Cum enim collegium sit uniuersitatis nomẽ,aliquid ultra dualem numerum requirit. Sunt autẽ uaria collegia, sicut fabrûm,qui arcendis incendiis instituti sunt: dendrophororũ, qui arbores cædunt, & torrent: centonariorum, qui uilia artificia exercent,quorũ artificum quàm plures alibi nominantur[a]: qui quod tenuiores sint,possunt se collegiis congregare, & stipem conferre. Permissa etiam sunt mastigophorũ, quos disciplinatos uocãt,collegia,quod rei sacræ causa conueniant,ea & scholæ, & confratriæ appellãtur,quippe uaria sunt nomina,collegiũ, corpus,militia,commilitium,societas,thiasus, ordo,cõuenticulum,sodalitium, quæ eãdem ferè uniuersitatem significãt. Sunt autem iure quæcunq; collegia prohibita,nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerũt: nam uidimus plerunq; etiam sub sacri conuẽtus prætextu, multa improbos aduersus pudicitiã & leges moliri:quod T. Liuius libro XXXIX. elegãter prosequitur. Extat etiã hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Plinium. Sanè quod de collegio hic traditur[b],de familia quoq; dici supra uidimus. Vbicunq; autẽ dubitatur aliquis in collegiũ admittendus sit,an

a l. fi. de iure im.
b l. detestatio. §. fi.

sit, an id minus, pro admissione pronuntiandum Baldus[c] respõdit: id enim esse fauorabilius. Sed finge, scholares seu collegas certæ ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus reditus pios uertãt, quomodo prouidebitur? Et puto si non minori quàm triũ numero sint, nõ posse cogi ut alios substituãt uel eligãt, & id huius responsi argumento, nisi tam ampli sint reditus ut recte administrari à tã paucis nequeant. Illud constat, negligẽtes, uel fures ab episcopo amoueri posse[d].

QVID aliud. Iura prædiorũ seruitutes esse, siue de rusticis, siue de urbanis loquamur, dubium non est. Sed Iurisconsultus hic interpretatur clausulã, quæ in instrumentis apponi consueuit, cum quis prædia cum iuribus suis restituere promittit, intelligitur enim ut eius æqualitatis reddat, cuius acceperit: eiusdem scilicet bonitatis, salubritatis, amplitudinis. Quapropter legẽdũ hic est, æqualiter: non autem, qualiter: nam ratio sensus, & recti sermonis non constaret. Illud tamen nõ negauerim, seruitutes ipsas qualitatem prædiorum, non autem substantiam respicere[a], quapropter eas sic descripsit Baldus[b], ut seruitus sit accidentalis habitudo & extrinseca qualitas prædij. Bartolus uero subtilius definiuit[c], Seruitus est quoddã ius prędio inhærens quod eius utilitatem respicit, uicini diminuit. Planè hoc in responso, ius pro qualitate rei inhærente ponitur, sicut & alibi pro commoditate[d]: sed & pro nuda facultate plerumq; usurpatur, ut si dicam, ius mihi est per uiam publicã eundi: uel, filiusfam, seu seruus adeundi ius habẽt: sit enim interpretatio, ius adeundi, id est facultatẽ, ut Aret. sensit[e]. Sanè Alexander eum, cui ex iuribus prædiorum quicquid uellet alienare cõcessum erat, posse reditus ex fructibus perceptos distrahere, huius legis argumento respondit[f].

VT ALPHENVS. Quoniam urbs ab urbo parte aratri dicitur, quo solebãt in condendis ciuitatibus maiores uti, sicq; muros definiebant, meritò urbs solum dicitur, quod murotenus ambitur. Roma uero etiã continentia urbi ædificia significat, quod supra latius attigimus[a]. Sanè cum urbem sacrã appellamus, sunt qui Hierosolymitanam accipiant, ut Baldus[b]. Ego Romam potius intellexerim, sicut & cum æternã dicimus[c]: Ausonius, Vrbis ab æternę deductam rege Quirino. Vt mirũ sit, quod literatores quidã ibi legunt, Hectoreæ. Ostendit & id uarijs locis Amianus. Cæterum cũ Iurisconsultus cõsuetudinẽ loquendi in testimonium adducat, hinc apparet secundũ cõmunẽ usum uerba potius accipi, quàm secundum proprietatis originem, quod etiã in pœnalibus & odiosis ręceptum est. Sed hæc ita pleriq; declarãt, ut in dispositionibus peritorum, eorum usus attendatur[d], sicut in idiotarum sermone, consuetudo imperitorum: quod non displicet. In dubio autem unum eundemq; usum esse credemus, nec aliter loqui plebem, quàm patritios[e]. Sed & si constitutum sit ut uerba ad literam intelligantur, uel proprie, tunc communem usum imperitorum nõ attendemus, eruditorum uero obseruabimus[f]: Quandoquidem consensus eruditorũ, ut Fabius scribit, cuicũq; proprietati præualet: penes enim eorum usum, arbitriũ est, & ius, & norma loquendi, Horatio autore. Probato autem usu præsentis anni, non sequitur eundem retro fuisse obseruatum: nisi ab eo tẽpore cœpisset, cuius initij nulla esset memoria: quod enim tam diu uiguit, semper fuisse obseruatũ, etiã ante hominum memoriam, creditur: idq; plerique omnes scripsere.

PROPEMODVM. Quæcunque res secundum pecuniam æstimationem recipiunt, nõ autem pecunia secundũ res: etenim iure gẽtium ea de causa signatus est nũmus, ut commercia rerum facilius celebrarentur, functionemq; ex eo reciperent, quæ in rebus non est, unde minus in usu cœpit esse permutatio.

hoc magis sequendum est.

CELSVS LIB. V. DIGESTORVM.
Lex LXXXVI.

QVid aliud sunt iura prædiorũ, quàm prædia æqualiter se habentia, ut bonitas, salubritas, amplitudo?

MARCELLVS LIB. V. DIGESTORVM.
Lex LXXXVII.

VT Alphenus ait urbs est Romana, quæ muro cingeretur, Roma est etiã, qua continentia ædificia essent: nam Romam non murotenus existimari ex cõsuetudine quotidiana posse intelligi, cũ diceremus Romam nos ire, etiã si extra urbẽ habitaremus.

CELSVS LIB. XII. DIGEST.
Lex LXXXVIII.

PRopemodũ tantum quisque pecuniæ relinquit, quã-

c Bald. consi. 183. in. ij.
d l. nulli. ubi Bal. C. d'episco. & cler.
a l. pe. de euic.
b Bal. auth. ei q. C. de bo. aut. iud.
c Bart. l. j. de ser.
d l. quod dicimus. j. eo.
e Aret. l. legatũ. de leg. j.
f cõs. 15. in 2.

a l. ij. ĩ. eo.
b l. ij. C. de naut. fœn
c l. j. C. de f ar. lib. xj.
d Bal. c. j. d suc. feud.
e l. si chor §. j. de le.
f Mod. ĩ ru de oper. n nun.

tatio[a]. Si igitur tu decem debeas, & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici esse iubeam[b], tanquam de alia re promiserim fideiussio non ualet: nec enim res pecuniæ loco succedit, sed pecunia quibusdam casibus loco rei[c]. Planè dubium est, cum quis in censu habere dicatur quātum pecuniæ ex bonis refici pôt, quomodo ineunda sit ratio: an ducto ualore secūdū communem æstimationem[d], an secundum reditus, ut tanti res censeatur, quantum uiginti annorum reditus conferunt[e], an quanti uendi potest: quod uerius uidetur, respōsi enim huius uerba hoc indicant[f]. Cum enim res in pecunia functionem recipiant, tāti æstimari debent quantum pecuniæ reperitur, nisi de rescissione propter læsionem agamus[g]: tunc enim is censetur læsus, qui à communi cursu aberrat. Sed & quoties rem æstimamus eius respectu qui eam acquisiuit, siue titulo hæreditario, siue ex contractu, tantum eum adeptum dicemus, quantum communi æstimatione res uendi potest[h]: nec enim affectionis ipsius ratio est habenda, nec etiam quid alius tunc sit oblaturus, cum is qui eā est adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, nō sit compellendus, eam quàm primum uendere. Vnde summa ratio est, ut tali casu communē ualorem potius æstimemus, in qua æstimatione redituum quoq; ratio habebitur[i]: quod autem communiter reperitur, id iustum pretium est, utpote quod ex ualore rei, non ex affectu cōstituatur. Quapropter cum in lege iusti pretij sit mentio, de eo quod communiter perciperetur intelligemus[k].

BOVES. Veteres à iungendo iumenta appellabant, quod currui iungerētur: ea erant equi, & muli: boues uero armenta potius dicebantur, ab arando[a], ut Varro inquit, quòd principalis eorum usus is esset. Igitur legatis iumentis, nō uidetur de bobus actū[b], & Aediles cum de iumento mentionem fecere, subdiderūt, etiam de pecoribus[c], ut boues compræhenderentur. Lucius tamē Columella lib. VI. iumenta appellari credidit, quæ nostrum laborem, uel onera subuectando, uel arando iuuarent. Sed aliter Iurisconsulti sentiunt, lege enim XII. tab. à iungendo, nō à iuuādo iumenta dicuntur: ut A. Gel. est autor. Videtur tamen nobis ex eruditorꝝ usu Columellæ approbari sententiam.

tum ex bonis eius refici potest. Sic dicimus centum aureos eum habere, qui tantum in prædijs, cæterisq; rebus similibus habet. Non idem est in fundo alieno legato, quāq; is hæreditaria pecunia parari pôt, neq; quisq; eum qui pecuniā numeratam habet, habere dicit quicqd ex ea præstari potest.

POMPONIVS LI. VI. AD SENATVSCONS.

Lex LXXXIX.

Boues magis armētorum, quàm iumentorum nomine appellātur. ¶ Hoc sermone, dū nupta erit, primæ nuptiæ si

¶ §. HOC SERMONE. Hæc dictio dū, eā significationē habet quā donec, & quādiu: unde proprie hæc uerba interpretant̃, donec, seu quamdiu erit nupta: referuntur q;, ut Pomp. ait, ad primas nuptias. Cuius rei ratio nē arbitror, quia eis dissolutis, uerba cessant, amplius enim nupta nō est: & quod semel desinit, rursus nō conualescit[d]. Cōmuni tamē calculo aliter traditur[e], uidelicet regulam esse, ut sermo simpliciter prolatus, de primo tantum actu intelligatur[f], eam non procedere in sermone negatiuo[g], ut si testator mādet, ne filiæ suæ mercatoribus nubāt, nam neq; secundas nuptias cum eis cōtrahere poterunt[h]. Ideq; in dispositione legis, nā si lex uelit causas inter agnatos compromitti, compromittendū semper erit, donec lis finiatur[i], sed & si prior actus sit nullus, de secundo ita suadente æquitate intelligemus[k]. Quin etiam si materia sit fauorabilis, interpretatione eam adiuuabimus, ut sequentes quoque actus contineantur. Vnde si uxori suæ quis alimenta legauerit, etiam de secūda intelligetur. Et ex facto ita respondit Alexan.[l] Idem cum pater filiæ, casu quo uidua sit, habitationem domus relinquat, nam si tertio & quarto uidua fiet, legatum consequetur: quoniam uerba hæc generalia sunt, & ad rē natura sui multiplicabilem referuntur[m]. Sed & generaliter ex subiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim si natura rei iterationem requirit: ut si uestitum testator uxori legauerit[n], uel princeps priuilegium aliquod mihi concedat, solent enim ea perpetua esse, nō autem quàm primum finiri[o]. Quid si ex primo actu menti disponentis nō satisfiat: ut si procuratorē ad appellandum constituam[p], an à prima sentētia solū appellabitur: & hæc quidem cōmuniter approbantur. Hincq; Othonis Maguntini antistitis fraus iniusta detegitur, is Alberto Francorꝝ comiti sub iurisiurādi fide psuasit, ut relicta inexpugnabili, quā insederat, arce, secū ad Ludouicum regē, cuius

o

a l.j. de cōtr. emp.
b l.si ita fide. de fideiuss.
c l.impator. in fi. de leg.j.
d l.pretia. ad l.fal.
e auth. perpetua. C. de sa. san. eccle.
f l.mortis. §. in fi. ff. de dona. cā mor.
g l.ij. C. de rescin. uen.
h d.l.pretia.
i gl. ī d. auth. perpetua.
k Alexā. l. qui Romæ. §. cohæredes.

a l.seruis. de lega. iij.
b l.legatis. §. fi. de leg. iij.
c l.ædiles. §. iumentorū. de ædi. edic.

d l.stip. de do te. ff. de iure dot.
e Ias. l. diuortio. §. qđ in anno. ff. sol. matri.
f l.dotis promissio. de iure do.
g l.si sic stip. ff. de uerbo. obli.
h Old. cōs. 16.
i Alex. l. si cū dotē. §. j. solu. mat.
k l.hæc conditio. ff. de condi. & demō.
l cons. 171. in ij. l. placet. ff. de libe. & posthu.
m But. cōs. 30.
n Bald. l. j. C. de fideicō.
o Feli. c. ij. de treug.
p Bal. l. fideicō. §. si quis x. de leg. iij.

ius filium occidisse insimulabatur, descenderet: se enim uel eum regi conciliaturum, uel sospitem in arcem reducturū, uixq; egresso, tanq; melius esset prius prandere, iussit ut reuerteretur: mox finito prādio, ad regē duxit captiuū: cunq; ad supplicium duceret, antistitis periurium accusanti respondit, se datae fidei satis fecisse, religioneq; exsolutum, cum eū prandendi causa in arcē incolumē perduxit. Dignus ꝑpetua nota sacerdos, qui ignorauerit fraude periurium astringi, nō solui.

gnificantur. ¶ Inter reddere, & aedere rationes, multum inter est: nec is qui aedere iussus est, reliquū reddere debet: nā & argētarius aedere rationem uidetur, etiā si, quod reliquū apud eum sit, non soluat.

VLP. LIB. XXVII. AD SENATVSC.

Lex XC.

¶ §. INTER aedere. Aedere est, rationes exhibere[q], & copiam describendi facere. Reddere uero est computare, & reliqua restituere[r]; quod si ad reliqua quis non tenetur, nec quidē ratiōes reddere debet[s]. Hincq; est quod uulgò dicimus, ubi duo ꝑpter unū, ibi unum. Aedere autem tenentur argentarij, tanq; fides eorum publice approbata sit: habebant enim argentarij tabernas in foro, & priuatorum pecunias sub foenore locabant, eligebanturq; magnae fidei homines, & eorū codicibus fides dabatur. Hodie uero per chirographa debitorum manu subscripta, & à proxeneta agnita res tractatur: at numularij, & trapezitae, & mensarij, collectarijq; inferioris gradus erant nec tantae autoritatis: quod etiam ex Plauto facile est dignoscere.

q l.j.§.de aedē.
r l.cū seruus. de condi.& demon.
s l.qui libert. §.j.de euic.

QVI VTI. Clausula est in alienationibus rerū immobiliū poni solita, quum dicimus, nos praediū uti optimū maximumq; est tradere: quae clausula nihil de eius bonitate, amplitudineq; diminutum esse significat, & ideo liberum dari, quia si seruitutem aliquam deberet, de eius iure diceretur diminutum: quamuis ergo hac clausula fundum liberum esse ostendamus, non tamen ideo deberi illi aliquam seruitutem per uicinos pollicemur[a]. Sanè qui fundum simpliciter uendit, si seruitutem debeat, talem qualis est praestare debet[b]: competit tamen emptori actio quāti minoris, si seruitutis ignarus rē emit[c]: poterit etiam ex empto agere[d]. Quod si additum sit, optimum maximumq; uendi, tanquam fides seruata non sit, nec uenditor parte sua adimpleuerit, posse etiā ad rescissionē cōtractus agi uerius est. Sed & si uicinus seruitutem imponi aduersus emptorē obtinuerit, per actionem de euictiōe prouidebitur[e], atq; ita ego sentio, licet Accursius aliter: qui eo solum casu talem qualis est fundum praestandum credidit, cum uenditor expresse praedixit, se eum uti optimus maximus est nolle praestare[f]: quae interpretatio Iurisconsulti uerbis non quadrat.

a l. penu.§. de euict.
b l.cū uēderes §.de contra. emp.
c l.quoties.de aedi. edi.
d l.in uēditio. de act.emp.
e l.penulti. euict.
f d.l.cum u[...] deres.

QVi, uti optimae maximae sunt, aedes tradit: non hoc dicit, seruitutem illis deberi: sed illud solū, ipsas aedes liberas eē, hoc est, nulli seruire.

PAVL. LIB. II. FIDEICOM.

Lex XCI.

MEorum & tuorū appellatione, actiōes quoq; cō

MEORVM. Quoniam meum dicitur id, qđ uendicare possum[d], constetq; actiōes tanquā res incorporales, non uendicari, uidebatur hac appellatione eas non contineri, sed Iurisconsultus aliter censuit. Qui ergo omnia sua, uel omnes res suas donat, & nomina debitorum donasse intelligetur, & ita cōmuniter traditum est[b]: idem enim est, siue omnia mea dixerim, siue addito uniuersali substātiuo omnes res meas, seu bona mea dicam. Sed si generale substantiuum adpositum proponatur, ut si quis dicat, argētum meum, uestes meas, haec pronomina ad dominium uel quasi dominium referētur[c]: nisi subiecta materia aliud uelit, ut cū seruo uel monacho pecunia sua legatur, nec enim illi quicquam in dominio habere possunt[d]: uel cum de famulis suis quis loquitur, nā si in dominio eos suo haberet, serui essent, nō famuli. Sed & cum Colonus uineas suas, armiger (quem hippagiū uocant) equos suos dicit, ratione curae intelligitur, nō dominij[e]. Quoties uero substantiuo particulari id pronominis iungitur, demonstrationē facit, praeterquam si futurum respiciat, ut cum lego, Stichum qui meus erit, tunc conditionale legatum est[f]. Celebre est Biantis illud dictum, cum patria sua capta, omnes cum rebus suis fugerēt, ipse interrogatus, cur solus bona sua non asportaret: Ego, inquit, omnia mea mecum porto. Inde ostendens bona animi propria & nostra esse, non corporis. Scribit Philostratus, Cyrum Persarum regem, cum exercitum in Odrysios moueret, oraculum Orphei consuluisse, responsumq; accepisse, τὰ ἐμὰ ὦ κῦρε σά, id est, mea ò Cyre tua. Quod ille interpretatus est, tāquam Odrysios, quibus Orpheus imperauit, subacturus: cum ad genus

d l.qntus.§.j.c[...] au.& arg[...]
b l.si legatus §.si qs.l.n[...] quod.§.fi. ad Treb.
c l.seruos a[...] de leg.iij.
d l.iiij.de ma[...] numiss.
e glos.l.ij.in prin.de ori gi.iur.
f l.iiij.de le.[...]

genus mortis alluderet. Sicut enim Orpheus à mulieribus interfectus est, ita Cyrus à Massagetarum regina. Quibus exemplis constat has dictiones latissimæ significationis esse.

PROXIMVS. Superlatiuum nomen est, & ideo ex natura sua positiuum præsupponere deberet[a]: sicut optimus præsupponit cæterorum meliorem, & maximus ampliorem[b], sed tamē in iure hoc non seruamus. Et cū lex proximo agnato hæreditatem deferat, si unus solum

a l.ubi.de uerbo.obl.

b l.illa uerba. j.eod.

tineri dicendum est.

IDEM LIB. VI.

Lex XCII.

PRoximus est, quē nemo antecedit: supremus est, quē nemo sequitur.

CELSVS LIB. XXIIII. DIGESTORVM.

superstit, is proximus dicetur[c]. Quod & de dictione primus obseruādum est: unde primogenitus dicetur, quem nemo sequitur, dū ante se neminē habeat[d]. Sed & lex quæ primogenito regnum defert, in eo locum sibi uēdicabit, cuius fratres maiores natu ante delatā hæreditatem decessere: quod etiam approbat Baldus[e], quoties qs sibi & primogenito emphyteoticū ius acquirit[f]: satis est enim, ne aliquem ante se habeat. Quod & in pluribus recipiendum est, ut duo eiusdem gradus, ambo ad successionem admittātur. Et si corona muralis ab Imperatore illi promissa sit, qui primus murum ascenderit, si duo eodē tempore ascenderint, utricq; sua debebitur: Verum est enim eos primos, quos nemo antecessit. Et ita obseruasse P. Scipionem autor T. Liuius est, lib. XXVI. nec nostrates Doctores omnino reclamant[g]. Et quod de proximo dictū est, eadem ratiōe in supremo receptum est, ut supremus dicatur, quem nemo sequitur: ut cum prætor bonorū possessionem secūdum tabulas supremas pollicetur[h]: sitq; hac ratione, ut si unus superest, idem proximus & supremus sit. Quod annotandum est, cum quis ei qui supremus morietur, substituit[i]. His cōsequens est quæstio, cum filio testator substituit, eum qui tūc secundogenitus erit filiorū sororis suæ, & defuncto primo, collitigat secundus cum tertiogenito: putauerim enim tertium admitti, quia tunc is secundogenitus est filiorum sororis, & ita ex facto respondi.

c l.j.§.proximi.unde co.

d c.ioseph. extra eod.

e Bal.l.si quis §.talem.C. de sec.nup.

f l.ij.co.ij.C. de iu.emph.

g l.q filiabus. §.j.de le.j.

h l.j.§.j.de bo.poß.sec. tab.

i l. qui duos. de reb.dub.

MOVENTIVM. Licet mouētia actiuam significationem respiciant, sicut mobilia passiuam, tamē pro eodem accipiuntur, nisi aliter de mēte cōstet: ut in edicto prætoris[a], in quo executionem rei iudicatæ non prius fieri debere in mouentibus, ut equis, mulis, asinis, bubus, & similibus, ostenditur, quàm in mobilibus facta sit, dum tamē id debitori cōmodius uideatur. Dum ergo hoc in responso legitur, si tamē apparet, castigatior lectio est, si nō apparet, & id etiam Latini sermonis ratio postulat. Sed an nomina uel iura mobilium uel immobilium apppellatione comprænden- tur: Et non comprændi certū est[b], separata qppe est species. Sed si sub altera prædictarū specierū hæc quoq; collocanda est (ut quia cōstet de omnibus bonis actum) de eis iudicabimus, quod de actionibus: ut si rem mobilem petam, id nomen inter mobilia computetur, si rem immobilem, inter immobilia. Et hoc Dynus probauit[c], quod ex ui sermonis non est, sed ex interpretatione legis: quoniam qui actionem habet, rem ipsam habere uidetur. Sed & si constitutione prohibitum sit, quæcunq; bona, siue mobilia, siue immobilia in extraneos trāsferri, de iuribus quoq; actū uidetur. Iura enim improprie inter immobilia computantur. At illa dictio quæcunque propter generalitatem etiam ad hosce improprios casus trahitur[d]. Vnde, quicunq; hæres, etiam improprie hæredem comprændit: & cū de quibuscunq; contractibus loquimur[e], etiam de abusiuis dicimus: quod tamen procedit, cum nulla differētiæ ratio assignari potest. Et quod de nominibus diximus, in annuis quoq; reditibus locū habet[f]: in quibus tamē fit huiusmodi distinctio, ut si perpetuo debeantur, immobilibus æquiparētur: si uero breui tempore sint duraturi, mobilibus[g]. Sed hanc ego distinctionem ita intelligo, ut si dies cessit, incipiātq; iam deberi, mobilibus æquiparentur: nam cum actio inde cōpetat, uidetur res ipsa haberi, alioquin immobilium potius similitudinē in eis approbo. Illud nō prætereundum, iura quādoq; mobilibus potius adscribi, q̄ immobilibus, quoties ratio hoc suadet: ut si lex prohibeat bona mobilia curialiū sub cuiusquam aspectu diuidi[h], ne paupertas alicuius detegatur: nam etiam iura continebūtur, & illa enim latere, in abscōditoq; esse possunt: quod de immobilibus dici nequit. Sanè nec illud omittendū est, quod sententiarum lib. III. titulo delegatis, scriptum Paulus Iurisconsultus reliquit[i]: Is mobilibus,

Lex XCIII.

MOuentium, itē mobilium appellatione idē significamus, si nō apparet defunctum animalia dūtaxat, quia se ipsa mouerēt, mouētia uocasse: quod uerū est.

a l.à diuo.§. j.de re iud.

b l.quā tuberonis. de pec. d.§.ij.

c Dy.l.pōt.§. de aut.tut.

d Ro.l.in tēp. ī fi.de usuc.

e Mod.l.unius.§.cognatorum.ī.de quæsti.

f cle.exiui.de uerb.sig.

g c.querelam. de elect.

h l.ij.C.quādo quar.pars.

i l.si chorus. de leg.iij.

bilibus, inquit, legatis, aurum uel argentum non debetur, nisi de his quoq; manifeste sensisse testatorem possit ostendi.

IDEM LIB. XX. DIGEST.

Lex XCIIII.

VErbū reddendi, quāquam significatū habet retro dādi, recipit tamē & p se dādi significationē.

MARC. LIB. XIIII. DIGESTORVM.

Lex XCV.

POtest reliquorū appellatio, etiam

VERBVM reddendi. Reddere quādoq; capitur simpliciter pro dare [a]: unde si testator alicui centum reddi iubet, quāuis nihil ipse accepisset, tamē legatum deberi dubiū nō est. Quod tamen Accursius ex interpretatione[b] legis esse arbitratur, non ex sermonis proprietate. Reddere enim proprie est retro dare, nam plerūq; per abusum hanc præpositionē superflue addimus: ut cū Lucilius dixit, Repudiū remissum, id est simpliciter missum: & Terētius, Renūtio futurū, id est nuntio: qđ nec Grāmatici omisere. Verbū aūt dādi proprie reddēdi significatū habet: qa qui reddit, utiq; dat: q repetit, petit. Hinc dicimus, soluto matrimonio dotē peti[c]: qm̄ id uerbū generalius est, & repetitionē quoq; cōtinet. Sanè huius legis argumēto respōdit Bar.[d] cū duo fratres in diuisione certū fundū excepissent, pro dote uxori reddēda, tametsi nō cōstet ullā dotē eos accepisse, tamen fieri interpretationē tanq; dotem dari simpliciter stipulati sint. Quo casu absenti mulieri fauore dotis actio quærit. Quod & in uerbo restituendi, quosdā approbasse supra retuli[e].

a l. lucius. §. j. l. hæres. de leg. iij.

b l. j. §. elegāter dep.

c Bar. in rubr. so. mat.

d Bart. consi. 123.

e in. l. restituere.

POTEST. Reliquorum appellatio proprie ad partē restantē refertur, à qua sermonis ꝓprietate in dubio nūq; recedimus[a]. Vnde si ex fideiussoribus alter X. promiserit, alter reliquū, si primus soluere nequeat, non tamē secundus in totū condēnabit. Sed & testator, qui illud quod residuum est pecuniarū, apud argētarium ecclesiæ legat, si dein de nouis lucris eā summā auxerit, nō tamen totā legasse uidetur[b], sed id solum quod tunc erat. Quapropter Barbatij sententiā nō probo[c], qui cum Rom. pōtifex cuidā præposito indulsisset, ut de reditibus sacerdotiorū libere testaretur, dum tamē de residuo liberalem se erga ecclesiā exhiberet: Respondit saltē dimidiam partē appellatione residui contineri: quod ipse nō approbo, cū residuum proprie de quacūq; restāte parte dicat: satis ergo erit, si boni uiri arbitratu munificus sit. Sed & eadem ratione factū est, ut qui X. pro residuo soluerit, censeatur liberatus[d]: cum enim creditor eam summā sibi restare fateatur: consequens est, ut ea persoluta debitor liberet. Recedimus tamen quādoq; à proprietate sermonis, ut quia hoc materia suadeat, uel narrātis inuētio: sitq; eo casu, ut residuū quādoq; totū, quādoq; nihil inducat[e]. Finge testatorem ex semisse spuriū instituisse, ex residuo Titium: cum spurius sit icapax, uidetur Titius in uniuersum institutus, nec eē pro parte solū uoluit testatus decedere. Qua ratione si qs partē domus uxori leget, quam uiuens ipse solebat inhabitare, si integrā inhabitabat, tota debebitur[f]: siue quia uidetur partem dixisse respectu aliarum domuum, siue quia præualet intētio, ex aliīs uerbis cōiecta, proprietati uerborum. Finge è conuerso Titium in asse institutum, Sempronium in residuo, certe nihil ei debebitur, cum nihil supersit[g]. Non recedimus ergo à priore significatione, nisi ex coniectura uolūtatis, atq; sic cōmuniter dici consueuit.

a Mod. l. ij. C. de hære. ist.

b Paul. l. cū stipulamur. §. de uerb. obl.

c Barb. consi. 33. in. j.

d l. si ex pluribus. de acc.

e l. ij. C. de hære. inst.

f l. uxori. de leg. iij.

g l. itē qđ. § sed si. & l. q. nō. de hære. instit.

uniuersos significare.

CELSVS LIB. XXV. DIGESTORVM.

Lex XCVI.

LItus [a] est, quousq; maximus fluctus à mari peruenit: idq́ue M. Tulliū aiūt, cum arbiter esset, primum constituisse. ¶ Prædia [b] dicimus aliquorum

LITTVS. a ¶Littus proprie maris est, ripa fluminū. Veteres tamē μεταφορικῶς littus de quacūq; extremitate dixerunt: qua ratione Verg. Iacet (inquit) ingens littore truncus. Illud sic diffiniuit Gallus Aquilius, ut littus sit quousq; hybernus fluctus eluderet, ut apud M. Ciceronē in topicis relatum est. Sunt autē hyberni fluctus maximi: quod eo tēpore circiter uergiliarū occasum tempestatibus maria cōturbātur: quāobrem ex die tertio Iduum Nouēbris, usq; in diē VI. Iduū Martij, maria clauduntur, ut libro IIII. rei militaris Vegetius scribit: quod tamē in præsentia non obseruatur. Nihil enim inausum reliquit nostrorum temporum auaritia.

b ¶§. PRAEDIA. Tres fratres certa prædia habēt diuisa, nec in alterius portione ullū ius est alteri, an recte dicemus, prædia illa esse illorum fratrum[a]: Et huiusmodi sermone uidebatur potius significari, esse communia, & indiuisa, sed tamē etiam facta diuisione recte sic dici, Iurisconsultus ait: debent enim uerba congrue adaptari[b], & secundū debitū ordinē intelligi, ut quāuis de uniuerso uerba cōcipi uideantur, de singulis uniuersi partibus actū censea-

a l. recte. §. gnatus. 3. eo.

b l. gallus. §. j.

esse, non utiq; communiter habentium ea, sed uel alio[c] aliud habente.

IDEM LIB. XXXII. DIGESTORVM.

Lex XCVII.

Cum stipulamur, quanta pecunia ex hæreditate Titij ad te peruenit, res ipsas quæ peruenerūt, nō pretia earū spectare uidemur.

IDEM LIB. XXVIII. DIGESTORVM.

Lex XCVIII.

Cum bissextus[a]

censeamus. Nam & si testator pluribus filijs institutis[c], subijciat, si aliquis eorū decesserit, uolo hæreditatem meā pauperibus distribui, aliquo decedēte erogabimus non hæreditatē totam, sed eam portionem quæ decedētis fuerat, fitq; uniuersi interprætatio, pro singulis eius portionibus. Qua ratione & quādoq; genus pro singulis sui partibus accipimus, & pro tēpore exponimus, pro qualibet temporis parte[d]. Sed & si lex aliqd pecuniæ indicat agēti ad domū, etiā qui partē uēdicat tenebitur[e]. c ¶ VEL ALIO. Id est etiā alio. Vel cōiunctio quādoq; augmētatiua est, ut hic, & apud Ver. Vel Priamo miseranda manus. Sicut è conuerso diminutiua ueluti cum lex mādat Christianis[f], ut animū demittāt, quod uel capitis inclinatiōe testentur: capitur ibi uel, id est saltem. Quandoq; disiunctiua, ut promittis Stichum uel Pamphilum: Quandoq; coniunctiua[g], ut in eo qui sibi uel hæredibus stipulatur. Quandoq; exemplaris, ut apud Terentium, Vel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id est ueluti Pamphilus. Aliquādo correctiua, ut si dicā, Tiburi uel Romæ optime uiuitur, interpretamur enim uel potius Romæ. Plerūq; declaratiua, uel pro id est, ut cū inter genus & speciem ponitur, ueluti in lege Aquilia, quadrupedem uel pecudem.

c Ale. l. titia. ad.l.fal.
d gl.c.generali.§.illos.de elec.in 6.
e Mod.l.ij.§.si tū.de uer. obli.
f c. decet de im.ec.in 6.
g c.j. de eo q sib.in feud.

CVM STIPVLAMVR. Cum pecuniæ uerbū generale sit[a], si emptor hæreditatis stipuletur à uēditore, quanta pecunia ex hæreditate ad eū peruenerit, species ipsas stipulatus uidetur, nō pretia earum[b]: idem si quātas summas sit stipulatus: quod etiā in legatis obseruatur, uerba enim huiusmodi de certis corporibus nō improprie accipientur. Sed quid si aliquis quantitatis nomine usus fuerit: Et species cōprændi eodē argumento proditum est[c]. Mihi res dubia uidetur, dictio enim quātus, ad amplitudinē refertur, at quātitas non uidetur secūdum usum accipi pro certis speciebus. Sed an hæc stipulatio etiā iura comprændet: Et dubium non est cōprændi[d]: sortiuntur enim nomina naturam rerum corporalium, & eius loci esse existimātur, ubi debitores conueniri possunt[e].

a l. uēditorem de hære.uē.
b l. qsquis. de leg.iij.
c Bar. l.j.ī.j. col.C.d'sen. que pro eo.
d l.pecuniæ.j. eo.
e Alex.consi. 16.in j.

CVM BISSEXTVS. a ¶ Habuere ueteres Romani institutum a Romulo annum X. mēsiū, qui erat dierū CCCIIII. Incipiebatq; Martio mēse: quæ ratio cū neq; Solis, neq; Lunæ cursui conueniret, Numa duos mēses addidit, Ianuariū & Februarium, atq; ita dies distribuit, ut oīno CCCLV. essent. Sed qa hæc quoq; cōstitutio nō quadrabat, necessario intercalaris mensis constitutus est, id est mēsis interposititius arbitratu pōtificum, qui alternis annis nunc XXII. dies, nūc XXIII. intercalabāt. Is mēsis additius erat, & ppe finem Februarij, quia is ultimus anni, inserebatur. Sed hūc quoq; modū cursui solis nō conuenire, cum C. Iul. Cæsar animaduertisset, decē dies addidit, intercalariūq; mensem substulit. Et quoniā solis cursus annuus quadrantem quoq;, id est sex horas occupat, singulis quibusq; quadriennijs diem inseruit, qui Bissextus dicitur. Intercalatur enim, id est uocato populo inseritur, is dies post eum, qui sextus Calendarū Martij est, & duo loco unius habentur. Vera ergo est Mutij sententia, qui mensem intercalarem, id est in quo intercalatur seu inseritur Bissextus, dixit esse dierum XXIX. Quæ uero M. Cato disseruit, computationi præsenti nō respōdent: floruit enim ille ante Cæsarem, quo tēpore reformatus annus nondum erat, sed alternis annis XXII. & XXIII. dies inserebantur, qui dies totū mēsem intercalarem faciebant, & non aliter q̄ si solum momentum temporis occuparent, obseruabantur. Sed dū illum mensem extremo diei Februarij Cato attribuit, uideri potest Græcos imitatus qui ἐμβολισμοὺς suos, id est exemptiles menses sub finem anni superaddebāt. Romani uero VI. diebus anteuertebant post celebrata Terminalia, ne ueterem religionis suæ (ut Macrobius scribit) morem conturbarent. Nam ut etiam lib. XXVI. Amianus Marcellinus tradit, dies is Bissextus, Romanis rebus infaustus atq; ater erat. Diuiditur aūt mensis in Calendas, Nonas, Idus. Calendarū primus est dies, tūc enim pōtifex calato, id est uocato populo pronūtiabat quot dies à calendis ad nonas superessent, καλέω enim Græce, idē est qđ uoco. Confluere autē Nonarum die in urbē populares oportebat, ut addiscerent, quid eo mense in diuinis humanisq; rebus faciūdum esset. Erantq; Nonarum aliæ quintanæ, aliæ septimanæ: & sic dictæ sunt, quasi nouæ ob-

ſeruationis initium, quæ ex noua Luna aſſumebatur. Vnde ex eius ortu nunc celerius, nunc tardius duorum dierum lapſu celebrabantur. Idus uero ab Hetruſco ſermone dicūtur, apud quos Iduare eſt diuidere: is aūt dies diuidit mēſem, nā eo lapſo, computamus dierum numerū, quatenus à ſequentibus calendis diſtant. Vnde cū dicimus, ſexto calendas, ſextum diē intelligimus, qui ante calendas eſt. Dies autē menſium his carminibus annotari poſſunt: Septembris Iunij Aprilis triginta que nono Mēſe dies, unū adde alijs, duo februus aufert. At Nonarum Iduumq́ ratio nō abſimili diſticho ſic uulgò tradita eſt. Sex Maius nonas, October Iulius & Mars, Quatuor at reliqui, tenet idus quilibet octo.

b ¶ IN Calendis, nō ſolum primus dies calendarum ſimpliciter calēdæ appellatur, ſed omnes dies qui poſtridie Idus incipiunt, uſq; ad ſequētem menſem: idq; fortè exēplo Græcorum, qui primam partem menſis ἱσαμένου uocant, ſecundam ἐπὶ δέκα, tertiam quæ poſt uigeſimam diem eſt φθίνοντα. l.iij.§.minorem.de min.

c ¶ INTERCALATVR. Id eſt inſeritur, & ſupra numerū additur, quod oſtendit etiā Græcus ſermo, qui ὑπερβαίνοντας dies appellat, quos nos intercalares. Sic autem dicitur, quoniā calato, id eſt uocato populo, olim pontifex pronuntiabat, quando mēſis intercalaris habendus eſſet: quod cum quandoq; propter gratiam negligeretur, anniq́; ratio non conſtaret, C. Cæſar eum mēſem ſubſtulit, & ſingulis quadriēnijs unam diem intercalariam fecit, ut ſupra retulimus.

d ¶ CATO. Hic eſt q M. Portij filius fuit, & egregios de iuris diſciplina libros reliquit, ut ſcribit Gellius: & ut ex eius lectione conſtat fuit longe antiquior Cæſare, ut meritò eius ſententia præſenti cōputationi nō quadret, ſed antiquiori, cum mēſis intercalarius alternis annis inſereretur, quem Cæſar deinde ſubſtulit, additis unicuiq; anno X. diebus, ut Tranquillus ſcribit.

e ¶ PRO momēto. Cum igitur omnes illi dies pro momento haberentur, meritò in ultima die computandi fuerant: ſicut hodi duo dies pro uno habentur. Sanè ſcribit Accurſius, X. momenta punctum cōficere, & quatuor puncta horam. Latini tamen autores, momentū ſimpliciter accipiūt, pro breui tempore, ſicut & punctum. Horat. Quid em? concurritur horæ momēto. Terent. tum tēporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis uero ſexaginta cōſtare horam receptū ex autoritate prudētiū: at Boëthius lib. Geomet. ult. Pūcto minus eſſe minutum, rurſus minuto momentum, autor eſt.

Calēdis [b] eſt, nihil refert, priore, an poſteriore die quis natus ſit: & deinceps ſexto Calendas eius natalis dies eſt. Nam id biduum pro uno die habetur, ſed poſterior dies intercalatur[c], non prior. Ideo quo anno intercalatum non eſt, ſexto Calē. natus, cum biſſextus Calendis eſt, priorem diem natalem habet. Cato[d] putat menſem intercalarem additītiū eſſe, omnesq́; eius dies pro momento[e] temporis obſeruat, extremóque diei menſis februarij attribuit[f]. Quintus Mutius[g], menſis ait, intercalaris conſtat ex diebus[h] XXIX.

VLP. LIB. I. DE OFF. PROCOS. Lex XCIX.

f ¶ ATTRIBUIT. More Græcorū, Latini em̄ ſexto Calēdas martias inſerebāt, ne ſtatæ eorū ceremoniæ cōfunderētur.

g ¶ QVINTVS. Mutij ſententia eſt uera, ſi intercalarem menſem accipiamus, id eſt in quo fit intercalatio: ſi enim de toto intercalari mēſe intelligamus, qui apud ueteres fuit, is XXII. dierum erat, ut Macrobius eſt autor, alternisq́; annis uariabatur, quod latius ipſe attingit.

h ¶ ¶ DIEBVS XXIX. Quamuis ergo dies intercalaris pro eodē habeatur, cū eo qui eſt ſextus ad Calēdas, neq; cōputetur: ſi tamē diſpoſitio de certo dierū numero tractet, ut ſi liceat uēditori intra XXX. dies redimere[a], etiā biſſextilis dies cōputabit̄. Sed hic cōſueuit dubitari, Iudex mihi dilationē mēſtruam cōcedit, de quot diebus intelligemus: & cum mēſis abſolute fit mētio, traditum eſt XXX. dies cōputari[b], tot em̄ diebus cū tradiſſime à coitu ſolis luna remorat̄, ad ſuas uices redit, curſumq́; cōficit. Mēſes aūt à luna dictos, ex Græcis accepimus apud quos mēſis μὴν, Luna μήνη dicit̄. Quod ſi materia fauorabili agatur[c], ubi lex duorū menſiū mentionē facit, & qui LXI. die uenerit, audiet̄: quod etiā procedere exiſtimauerim, ſi lex duorū mēſiū utilium terminū ſtatuat. Quod ſi à certa die terminus mēſis aſſignetur, ut ſi quinta die Augusti iudex dicat, ſe mihi mēſis terminū cōſtituere[d], uſq; ad V. ſeptēbris durabit, cōplectetur q; hac ratione unum & XXX. diem.

a l.ij.§.de diuer.præſc.
b l.fi.§.j.C. de iur.delib. Alex.conſ. 114.in 5.
c l.ubi.j.tit.
d l.ij.l.fi.§.j. C.de temp. app.

Notionem.

NOtionē[a] accipere possumus & cognitionem & iurisdictionē. ¶Continentes ꝓuincias[b] accipere debemus eas quæ Italiæ cōiūctæ sunt, utputa Galliā & Prouinciā, Siciliā magis inter cōtinētes accipere nos oportet, quę modico freto ab Italia diuidit. ¶Instrumētorū[c] appellatiōe quæ cōprændātur perq̄ difficile erit separa-

NOTIONEM. a ¶Notionis uerbū generale est, & non solū ad eos pertinet qui iurisdictionē habent, sed & qui simplicē cognoscēdi facultatē. Quare Assessores siue amici, qui in consiliū Procōsulum adhibētur, cum etiam ipsi cognoscant, dicūtur habere notionē. Arbitri quoque quos ex compromisso adimus, habent notionē. Cū enim ex pacto priuatorū iurisdictio conferri nequeat, consequens est, ut saltē notionem habere dicātur. Quare cum Iuriscōsultus[a], exequendas esse eorū sententias, qui notionem habēt, attestet, etiā de arbitris intellexisse uidet: quorum sententiæ uel per pœnæ petitionē[b], uel ꝑ exceptionem, uel etiā per actionem in factū, si arbiter à iudice datus sit, executionē sortiūtur[c]. Hodie etiā si à partibus simpliciter sint electi, & ὁμολογία, id est approbatio subsequuta sit[d]. Sed & si sub pœna etiā rato manente pacto cōpromissum sit, oriri actionem in factū crebrius receptū est[e]; licet aliq sufficere pœnæ petitionē existimauerint: quorū sententia cōmuni calculo locum sibi tātūmodo uendicat, cū actū nō est, ut ratū sit pactū. Sed an is cui mādata est iurisdictio notionem solū habeat? quod plerisq; uidetur[f], nihil em̄ propriū habet. Nobis magis ea sententia probat, ut habere iurisdictionem dicat, licet alieno iure, & beneficio. Sed nunqd is cui causæ cognitio cōcessa est diffinire poterit? Et si à lege conceditur, dubiū nō est posse[g], si uero ab homine, Bartolus negat: quoniā aliud sit cognoscere, aliud diffinire[h]. Nam & si alicui mādetur, ut causam audiat, nō iudicandi munus, sed referendi mandatum uidetur[i]. Ego si ordinario cognitio demādata per principem sit, putauerim etiā ius decernendi cōcessum: Solent em̄ ordinarij ipsi iudicare, non autem referre[k].

b ¶CONTINENTES. Prouinciæ dictę sunt, qđ procul ab Italia armis uictæ fuerant: in has Proconsules & legati mittebātur, qui ius redderent, & tributa exigerent. Aliæ aūt erant cōtinentes, aliæ transmarinæ. Cōtinentes, ut Gallia, Illyricum, Rhetia, Vindelici, Pannonia, Germania: Transmarinæ, Asia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatum est, quid de Sicilia, uidebat enim trāsmarina, quoniā ab Italia mari dirimitur. Sed tamen cū illud fretū modicū sit, magis probat Iurisconsultus, ut & ipsa inter cōtinentes sit. Hincq; apparet Italorū appellatione nō contineri Siculos, tametsi olim, priusq; irrūpente freto dirimerent, aliud esset. Nec obest quod cū insula sit Italiæ uicina, pars potius Italiæ sit[l] existimāda, q̄ prouincia: nam cū in eam Prætor destinaretur, sicut in cæteras prouincias, essetq; amplissima & uiris & urbibus, maior existimata est, quā ut insula appelletur. Refert autem plurimū ut sciamus, prouinciæ continentes, an transmarinæ sint: propter dilationes, quæ in illis breuiores, in his prolixiores cōcedi debent[m]. Scribit Dion, edicto diuum Augustum prohibuisse, ne senatores iniussu principis extra terram Italiam peregrinarentur, prætereq; in Siciliam, & prouinciam Narbonēsem: illam, quia Italiæ cōtinens, propinquaq; est: hanc, quia imbellis, & nouandis rebus minime apta. Tacitus tamen lib. XII. egregiæ erga patres Narbonēsium reuerentiæ hoc tributum à Claudio attestatur. Sanè quantū sit ad iurisdictionem, hodie quælibet ciuitas, que merum imperium habeat, suosq; sibi magistratus cōstituat, prouinciæ æquiparatur[n]. In iure uero pontificio, prouincia pro diœcesi accipit[o]: in qua X. uel XI. sint ciuitates, qbus is qui dominatur Rex dici potest.

c ¶§. INSTRVMENTORVM. In causis pecuniarijs dilatio unica debet concedi[p], & secundum locorum distantiam temperari, in ea debet actor per omne probationū genus intentionem suam adiuuare: quod si specialiter ad aliquod capitulum dilatio concessa sit[q], nihil obstat quin ad alia capitula plures dentur: quod seruandum non est, ubi generalis dilatio sit semel data, uel etiā specialis: ratione enim eius speciei, secunda dari nō debet[r], atq; ita oratione diui Marci cauetur. Vtilitatis tamē causa receptū est, ut etiam secunda dari, causa cognita possit: ut si sub sacramenti religione allegetur aliquid inopinatum emersisse, uel impedimentū affuisse[s]. Sed & propter instrumenta causæ dilatio danda est: quod Iuriscōsultus hic declarat, ueluti cū pars allegat aliquem de ea re instructū esse, & ideo certum terminum constitui petat, intra quem ille sui copiam facere, adesseq; possit: nam si uerisimile sit eum esse instructum, ut quia allegetur ab eo negotium fuisse tra-

a l. ait. de re iud.
b l. diē. §. stari. de arb.
c l. ab arbitro. qui sat.
d l. iiij. et seq. C. de arb.
e d. l. ait.
f l. j. in fin. de off. eius.
g l. iij. §. cognoscit. de offi. præf. uig.
h l. ubi. C. de fal.
i Cle. auditor. de resc.
k l. j. C. si contra ius. l. fi. C. ubi sen.
l l. insulæ. de iud.
m l. j. C. de dilat.
n l. cū in lōgi. C. de lon. tē. præf.
o 6. q. ij. scito te.
p l. j. C. de dil.
q l. fi. ubi Alexan. de fer.
r l. oratione. de fer.
s d. l. fi.

ctatū,dilatio cōcedenda erit. Hinc ergo probatur,instrumentorū appellatione etiam testes cōtineri[t],& quidem proprie,& ipſi enim cauſam instruūt,unde meritò instrumēta appellantur. Idēq; in ſcripturis priuatis. Ex cōmuni tamē loquēdi uſu aliud eē doctores ſentiūt:unde in ſtatutis municipalibus, quæ ſtrictam interpretationem accipere ſolent,ea appellatione,de teſtibus, huiuſmodiq; ſcripturis,non intelligemus[u]: & ſi publicatis atteſtationibus, iudex dilationem inſtrumētorum cauſa concedat, de teſtibus non accipietur[x]:quoniā licet ſcripturæ uſq; ad concluſionem cauſæ produci poſſint[y],teſtes poſt publicationem non admittuntur[z].

t l.j.de fi.īſtr.

u Imo.i rubr. extra de fi. inſtr.

x Alexan.d.l. oratione.

y c.cū dilectus de fi.inſt.

z c.de teſtibus extra de teſtib.

re[d]: quæ enim[e] proprie ſint inſtrumēta propter quæ dilatio dāda ſit unde digno ſcemus? ſi in præſentiā[f] perſonæ quæ inſtruere poſſit dilatio petat puta qui actū geſſit, licet in ſeruitute[g], uel qui actor fuit conſtitutus, putem uideri inſtrumētorum cauſa peti dilationem.

d ¶SEPARARE, Diſtinguere. Cū eñ arbitrio iudicis hoc tributū ſit,q ex uerisimilibus coniecturis ſubodoret,an is cuius abſentia allegatur,cauſam inſtruere poſſit,perq; id eſt ualde difficile eſt,certā doctrinam tradere: cū ex qualitate negotij cōiecturæ oriuntur,

e ¶QVAE ENIM. Interrogatiue legendum hoc modo, Quæ enim proprie ſunt inſtrumenta,propter quæ dilatio danda ſit,unde cognoſcemus:non autem inde.

f ¶IN præſentiam. Id eſt donec ſit præſens. Hæc enim eſt natura præpoſitionis iunctæ accuſatiuo caſui,ut cū Virg. dixit, In lucemq; tuliſſet, id eſt uſq; ad lucem: quod à Seruio Diomedeq; Grāmaticis animaduerſum eſt.

g ¶IN Seruitute. Poteſt ergo liber homo teſtimoniū eius rei perhibere, quā cū ſeruus eſſet,uidit:& maior XXV. annis, de eo atteſtari qd'cū minor eſſet cognouit[a], dum tamē ꝓximus pubertati. Sed quoties lex ad ſubſtātiā negotij certū teſtium numerū reqrit,ut in teſtamētis, neceſſe eſt tūc, cum negotiū agat, eſſe liberū[b]. Illud cōſtat,q in pręſentiarū infamis ſit, ſi teſtimoniū dicat, fidē nō facere, etiā earum rerū,quas inculpatus adhuc uiderat[c].

a l.excipitur. §.j.ad ſyl.

b §.ſed cū.iſt. de teſta.

c l.iij.§.duæ. de carb.

SPECIOSAS. a ¶Quatuor eſſe in iure dignitatum nomina,recētiores tradiderūt[a]:Superilluſtres,ut Senatores, Conſules, Patritios,Dictatores:Illuſtres,ut Præfectum prætorio,Præfectū urbis,Quæſtorē:Spectabiles,Prætorē,Pręfectū uigilū,& Auguſtalē. Clariſſimos,Præſidē prouinciæ, & Procuratorē Cæſaris. Sed hāc ſentētiā ipſe nunq; probaui, & quādoq; diffuſioribus annotationibus oſtendi[b],lōge & late à uero abeſſe. Nā & hoc reſpōſo ſatis apparet,ſpectabilē,ſeu quod idem eſt,ſpetioſum,à clariſſimo non differre.

a l.j.de offi. eius.

b diſp.lib.iiij c.iiij.

IDEM LIB. II. DE OFF. PROC.

Lex C.

SPecioſas[a] perſonas accipere debemus,clariſſimas perſonas utriusque[b] ſexus. Item eas, quæ ornamentis[c] ſenatorijs utuntur.

Itaq; ſciendum eſt Senatores dignitate clariſſimos fuiſſe[c],quod in iure apertiſſime uarijs ex locis ꝓbatur[d], & oſtēdit Lampridius in Seuero, q Præfectis prætorij ſui eū tribuiſſe ſenatoriā dignitatē tradit,ut clariſſimi dicerentur. Quapropter & in iure Opellius Macrinus,qui priuſq; imperaret,Præfectus præt. Seueri fuit, clariſſimus appellat[e]. Et q̄a ex his Senatoribus aliq cōſularia prætoriaq; ornamēta cōſequebātur,uel principis indulgētia, uel quia eos magiſtratus geſſerāt omnesq; latum clauum habebāt,ſpecioſi,ſpectabiles,illuſtresúe, ꝓpter ornamēta ipſa proprie ſunt dicti. Deligebantur autem ſorte ex cōſularibus Proconſules, ſicut ex prætorijs Prætores q in prouincias Populo Romano attributas,cū poteſtate mittebant. Cæſar uero in prouincias quas ſuæ curę reſeruauerat Præſides uel Legatos mittebat:q ſi ex ſenatu eſſent,Clariſſimi erāt, alioquin ſola Perfectiſſimatus dignitate fruebātur[f]. Meminit eius rei Amianus Marcellinus lib. XXI. Quæ autē eſſent cōſulares prætoriæq; prouinciæ, in calce operis ſui Strabo Amaſinus refert.

c l.fœminæ. de ſen.

d l.ij.C.de h. qui uen.

e l.j.C.de ſe[...] paſ.

f l.j.C.de pe[...] fect.dig.li[...] xij.

b ¶VTRIVSQVE ſexus. Fœminæ eñ maritorum dignitate illuſtrātur.[g] Vnde quę clariſſimo uiro nupta eſt, etiā ipſa ſit clariſſima. Addit Angelus,fœminam naturalem, ſi legitimo uiro iuncta ſit, effici legitimam[h]. Quod ita intellexerim,ut eas dignitates conſequi poſſit,quas aliæ legitimo concubitu ortæ ex mariti perſona habent[i].

g l.j.de ſena[...]

h §. qd'uer[...] in auth. q[...] mod.nat.e[...] ſui.

i l.ſi qs.C.[...] nat.lib. ĩf[...]

c ¶ORNAMENTIS, Id eſt ueſte laticlauia. Gerebāt enim ſenatores latū clauum, idq; ampliſſimi ordinis inſigne erat[k]. Concedebantur etiā alijs conſularia,alijs prætoria, alijs præfectoria,aliquibus & quæſtoria ornamenta. Cōſularium prætoriorumq; inſignia erant,ſella curulis,& trabea ueſtis[l]. Decernebantur & quibuſdā triumphalia ornamenta, ea ſunt tunica palmata,& toga picta: nam cū omnia bella principis auſpicijs gererentur, legatis

k l. ſi rufinu[...] C.de teſt[...] mil.

l l.fin. C.ut dig.ord.

legatis prætoribusq; uel ducibus, qui hostes superassent, triumphus decerni non poterat, quia alienis auspicijs uicerant: unde repertū, ut saltem triumphalia ornamenta consequerentur. Concessit tamen Belisario Iustinianus, ut de Parthis triumpharet: quā uis nō suis auspicijs uicisset.

INTER STUPRUM.

a ¶Adulterium proprie in nupta committitur, stuprū in uidua, uel uirgine, seu qualibet alia muliere, quæ corpore quæstum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprū, alibi tradit[a]. Horum criminū uariæ pœnæ constitutæ sunt. In adulteros gladius[b], nisi q; nobiliores deportantur[c]. Mulier hodie in monasterium detruditur. Stupratores uirginū uel uiduarū ex lege Iulia coërtione corporali[d], ut fustium, flagellorum, plumbatarum, uerberibus, relegationeq; affliguntur. Honestioris ordinis uiri, dimidia parte bonorum mulctantur, extra ordinem tamen solent omnes extremo supplicio affici[e]. Hodie iure canonico qui uirginis florē delibat, uel ipse eam in uxorē accipere, uel dotem, qua cū alij nubat, præstare compellitur[f]. At cum uir nubit in fœminā uiris porrectură, armantur iura gladio[g], notaturq; ipso iure uterq; īfamia. Quapropter ex facto respōsum est, etiam priusq; accusati sint, si moriātur, ab eis conditū testamentum non ualere. Hos enim improbos & intestabiles lex appellat, quod Platus ciuis meus eleganter disputauit[h]. Sanè hinc apparet, tam adulterium q; stuprum lege Iulia puniri, quo fit ut ex huiusmodi damnato coitu nati paternorum bonorum sint incapaces[i], quippe hos nec ali quidem leges Quiritium iubent. Qua pœna excipiūtur hi qui proprie naturales sunt, uidelicet ex concubina domi retenta, uxoria quadam honestate. His addendi & spurij sunt[k], quos ex meretrice suscepimus. Sed etsi ex pedisequa clientaúe aliqua uiliore orti sint, idem iuris uidetur[l]: has enim propter utilitatē constat legum laqueis non innodari[m]. Sed quid in dubio præsumemus, an capacem, an incapacem filium? Et à Baldo responsum est[n] non censeri naturales in dubio filios, quia ad licitum concubinatū multa requiruntur, quæ raro in unum conueniunt[o]. Idem annotauit, si quē instituam tanq; filium certæ mulieris, & probetur ex me ortum, incapacem præsumi. Ego edictum ad testamenti factionē pertinens prohibitoriū esse scio[p], & ideo quemlibet capacem esse, qui non probetur incapax: quaobrem alio non constito, putarem hūc admittendū, idq; benignius est.

MODES. LIB. VIII. DIFFERENT.

Lex CI.

INter stuprum & adulterium[a] hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in uiduam committitur. Sed lex Iulia de adulterijs, hoc uerbo indifferenter[b] utitur. ¶ Diuortiū[c] inter uirum & uxorem fieri dicitur, repudium uero sponsæ[d] remitti uidetur: quod & in uxoris personam non absurde cadit. ¶ Verum[e] est, morbum esse temporalem corporis imbecillitatē, uitium uero perpetuum corporis impedimentum: ueluti

b INDIFFERETER. Alibi lex[q], Græce καταχρηστικῶς appellat, id est abusiuius, ut inde colligatur, in constitutione pœnali uerba etiam per summum abusum accipi, quādo ex ipsius lectione cōstat, eius autorē indifferēter, & pro miscue ea uoce uti solitum, tanq; propria.

c ¶§. DIVORTIVM. Diuortium proprie in coniugibus est, Repudium sponsæ mittitur. Hodie iure pōtificio neutrum permittitur, sed solum separatio ex certis causis: nec interim licet aliam ducere, etiam si separationi uxor causam dederit: ueluti si ipsa adulterium cōmisit, uel impietatis in deum, quam hæresim uocant, sit rea. Aliter tamen aliqui ex antiquis patribus olim obseruauere, inter quos Ambrosius, qui ex iusta causa marito ius facit diuertēdi, atq; aliā ducendi: nō enim hos homo separat, sed deus, quādo ita optimis Antistitibus propter malos fœminæ mores uidetur: quod & late disputat ERASMVS in priorem Pauli ad Corinthios epistolam[r]: nec est uerisimile, Iustinianum pijssimū imperatorem, hunc tractatum non fuisse de iure ciuili amputaturum, si passim tempestate sua pontificius ille canon obseruatus fuisset: ut fortè credendum sit, licere pontifici eos canones tollere, & ius Romanū obseruari permittere, si uelit. Nam & hodie filiusfamilias eo iure, etiam patre reclamante, matrimonium contrahere potest, cum tamē ius ciuile aduersetur, & Euaristus Rom. pontif. in uetustissimis decretis[s], unde pleraq; Gratianus cōpilauit illud expressim approbet.

d ¶SPONSAE. Vxorem tamē repudiari etiam alibi legitur[t], sicut etiam aliquando diuortium dicitur, cum de facto tantum matrimoniū

a l. stuprū. §. j. de adult.
b l. quāuis. C. de adul.
c l. clau. de his qb. ut ind.
d §. ij. inst. de pub. iud.
e l. j. ī fi. de extraor. cri.
f c. j. de adul.
g l. cū uir. C. de adult.
h in consilijs Barb. ulti. in. j.
i auth. ex cō plexu. C. de incest. nup.
k l. si ea. C. de adul.
l l. quæ adulterium. C. eo.
m Saly. d. authē. ex complexu.
n consi. 262. in. j.
o l. iij. de lib. & post.
p l. si quæramus. de test.
q l. inter liberas. §. j. de adul.
r j. ad corinth. cap. 7.
s §. j. inst. de nup.
t l. si qua. ī. de rit. nup.

u l. quod seruius. de condi. ob tur.

trimonium fuit[u]. Res enim quãdoq; legitimi actus appellationem sortiuntur, quis de facto solũ tenuerint: unde supra annotaui posse dici eum emisse, qui de facto emit.

e ¶§. VERVM. Varia inter antiquos fuit opinio, quid inter se morbus, & uitium differrent: & Modestinus hic morbum temporalem, uitium perpetuum dixit, cui sententiæ etiam Nonius Marcellus accedit, at Sabinus uitiũ generalius nomen esse definiuit[x], quod etiam ad animum referat, sed & balbum uitiosum esse, non morbosum. Vlpianus pro eodem accipi uitium & morbũ ait, quamuis in edicto ædilium curulium tollendæ dubitationis causa bis κατὰ τὸ αὐτὸ idem dictum sit. M. Cicero morbum totius corporis corruptionem existimauit, ægrotationem si imbecillitas accedat, uitium cum partes corporis inter se dissident, ut distortio mẽbrorũ, & deformitas. Extat Comi antiquum monumentum hac inscriptione.

x l. j. §. sed sciẽdum. de ædil. edic.

Morborum uitia & uitæ mala maxima fugi,
Nunc careo pœnis, pace fruor placida.

Huius Iurisconsultorum cõtrouersiæ etiam A. Gellius libro noctium Atticarum IIII. capitulo II. meminit.

f ¶LVSCVS. Qualis fuit Anibal, Sertorius, Philippus, Antigonus, omnes optimi Imperatores, cum tamen unoculi & coclites essent. Sane oculorum uitia sic declarat Vlpianus[a]. Sed & μύωπα morbosum esse cõstat, idem ubi homo neq; matutino tempore neq; uespertino uidet, quod genus morbi Græci uocant νυκταλωπίαν, elusicationẽ eam esse quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet: hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes, quasi minus uidentes dicas: cuius uocis etiam apud Nonium est mẽtio. Nyctalopes uero Latini lusciosos uocant, Festo autore. Horum duplex species, alij interdiu uident, noctu nihil, quorum Paulus Aegin. Alexãder lib. I. Celsus VI. meminere: sed & Plinius horum nocturnas cæcitudines commemorat. Alij parũ interdiu uident, uespere aut noctu acie acutiore sunt, ut Galenus in Isagoge sua testatur, horum quoq; Plinius aciem uespertinam appellat. Vtrũq; id malum breuiter & eleganter Iurisconsultus diffinijt, licet imperitis ansam calumniandi dederit, non nyctalopa, sed cæcum ab eo describi cauillantibus.

a l. idem of. de ædil. edic.

si luscus[f] sit: nam & luscus utiq; uitiosus est. ¶Seruis[g] legatis, etiam ancillam deberi quidam putant: quasi commune nomẽ utrumq; sexum contineat.

IDEM LIB. VII. REGVLARVM

Lex CII.

Derogatur legi, aut abrogatur. Derogatur legi, cum pars detrahitur: abrogatur legi: cũ prorsus tollitur.

IDEM LIB. VIII. REGVLARVM

Lex CIII.

g ¶§. SERVIS. Satis supra perstrinximus[b], quando masculinum concipiat fœmininũ, ostẽdimus q; per extensionem communi usu approbatã, ex Baldi sententia, id fieri. At hoc responso uidetur potius ex proprietate sermonis esse[c], dum nomen id commune appellat, & ita alij qui annotarunt. Interpretaturq; Angelus commune esse nomen in substantia[d], licet non ita sit in prolatione sermonis. Ipse arbitror etiã in prolatione esse cõmune. Serua enim datiuum habet pluralem seruis sicut seruus: unde meritò ex proprietate sermonis etiam Ancillas continet, non ex ea regula, quod masculinũ concipiat fœmininũ: sed ex alia, quæ habet, uerba generaliter accipienda, quatenus ex ui sermonis inferre possunt[e]. Et quod de seruis dicitur, idẽ de dictione filijs dicendũ est: ueteres enim nõ filiabus solum, sed etiam filijs fœminino genere protulisse cõstat. Ego cum ius dicerem, & in testamento patris conditione filio apposita, si sine filijs decessisset, aliqui de masculis tãtum intelligendum putarent, quibusdam cõiecturis, quod uidelicet propriam filiã testator exclusit, & quod ex lege municipali masculi fœminis præferrentur, consului q; plurimos notæ prudentiæ patresfamilias, an si ipsi illis uerbis testarentur, decedẽte filio neptẽ suam excludi uellẽt: negauerũt omnes & huiusmodi sermone, de utroq; sexu se cõmuniter intelligere professi sunt, scrupulosam recẽtiorũ interpretationẽ omnes uno ore dãnantes.

b l. j. s. eo.

c l. seruis. de lega. iij.

d Ang. l. quicunq;. C. de ser. fug.

e l. j. de aleæ lus.

DEROGATVR. ¶Ferebantur leges per populi rogationem, quia Quirites uel à Consulibus, uel à Tribunis rogabantur, uellent, iuberent'ne quid fieri: qui si sciuissent, id est, confirmassent, lata, sancitaq; lex erat. Quæ & alio nomine Rogatio dici potest. Vnde & adoptionis species est arrogatio, quia ut A. Gellius scribit, non nisi lege lata, & per populi rogationem fieri poterat: hodie uero rescripto principis opus est[a], postquam Popu. Roma. omne imperium in Augustum trãstulit: quamuis hac in re aliter alij sentiant[b]. Eadem ratione dicitur derogatio,

a l. j. de mar. prin.

b l. ij. de ado.

tio, per quã aliquid diminuitur de ui & effectu rogationis, id eſt legis: ſicut abrogatio, cũ tota penitus tollitur, ut etiam in II. Rhetoricorum M. Ciceronis declarat Victorinus.

Licet capitalis[a], latine loquẽtibus, omnis cauſa exiſtimationis uideat̃, pœnæ tñ appellatio capitalis, uel mortis[b], uel amiſſionis ciuitatis, intelligenda eſt.

LICET. a ¶Capitalis cauſa quælibet intelligit̃, quę ad exiſtimationẽ refertur: ſed ſi pœnam capitalem dicimus, de ea intelligimus, cum uita, libertas uel ciuitas perditur[a]. Corruptus autem eſt codex, in aliquibus enim legitur, non tamen, in alĳs deeſt negatio: ſed omnino legendum eſt, pœnæ tamen. Hinc argumentum colligitur, ſi in lege municipali pœna capitalis, ſeu capitis ſimpliciter conſtituitur, non omnino de morte intelligendum, ſed ut in pœnis mitiora ſequamur, exilium irrogandũ[b]. Fuere & qui ſolam infamiæ notã ſufficere exiſtimauerunt: unde traditum eſt ſicut beneficiarius cliens domini uitam pro uirili tueri debet, alioquin beneficio priuatur, ita etiam exiſtimationem: quoniam famæ periculũ uitæ æquiparatur[c]. Sed & cum ſacerdoti capitale ſupplicium decernitur excommunicationis pleriqꝫ intellexerunt[d]. Verum hæc ego iure conſiſtere nõ arbitror, capitalis enim cauſa, de infamia, uel relegatione nõ niſi improprie accipitur, ut interpretes omnes huius reſponſi argumento tradiderunt. At in inferendis pœnis etiã ſermonis proprietas maxime obſeruat̃[e]. Quod ſi delictum ita atrox ſit, ut iure cõmuni ſummo ſupplicio emendetur, non eſt credẽdum, legis municipalis autores, aliter capitalẽ pœnam accepiſſe, ꝙ mortis[f]. Quod etiam fatendum eſt, quoties eo iure exilium nulli facinori pro pœna additur: nec enim de eo actum ueriſimile eſt, præſertim cum uulgaris loquẽdi uſus hodie pœnam capitalẽ tantũ intelligat, cum amputatur caput. Et ideo Iuriſconſultus hic ex Latino ſermone latam illam ſignificationem cauſæ capitali tribuit, non autem ex eo quo uulgares & idiotæ utuntur. Sed an mẽbri amputatio pœna capitalis ſit[g]? Et non eſſe receptum eſt, niſi forte craſſiore ſignificatione id nomẽ accipiamus: nõ enim membrum amputari poteſt, quin reus exiſtimationis ſuæ detrimẽtum patiatur[h]. Iure autem ueteri huiuſmodi pœna nõ inferebatur, ſed hodie in quibuſdam caſibus, ex conſtitutionibus indicta eſt[i].

l. ij. de pu. iud. l. ij. de pœn. — *gl. l. j. C. ne man. chriſt.* — *l. iuſta. de ma. nind.* — *.j. de homicid.* — *l. cũ lege. de teſta.* — *Imo. d. l. ij.* — *.q manus. .de teſta.* — *.nullam. C. de infa.* — *. ij. C. de er. fug.*

b ¶MORTIS. A principio urbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: uerberibus enim à lictoribus affecti necabantur, uel arbori infelici ſuſpendebantur. Verum M. Portius Cato legẽ tulit, nequis ciuis Romanus uerberibus necaretur, ſed ex delicto in exiliũ mitteretur. Solebant tamẽ Senatores ex magna cauſa, more maiorum, id eſt eorum qui ante legem Portiam uixere, reos punire: ut in L. Catilinæ collegas obſeruatum fuiſſe Salluſtius tradit. Imperatoribus quoqꝫ, quoniam legibus ſoluti eſſent, ad necem Ciuem Romanum condemnare permiſſum erat, ut in Auguſto Dion eſt autor. In exteros autem, raro quoque pœna mortis conſtituta fuit, ſed damnatio in metallũ, uel in inſulam, ſufficere uiſa eſt: aliquis enim eorũ uſus erat, cum opus facere compellerentur, & tamen merita pœna afficiebantur. Siquidem ut C. Cæſar apud Salluſtium inquit, In luctu & miſerĳs, mors erumnarum requies, non cruciatus eſt. At hodie in pœnis mera carnificina eſt, & per leges municipales uel ſtrangulantur, uel decollantur, uel exuruntur, uel mutilantur rei: qui ſi in opus publicum damnarentur, & perpetuam pœnam ſubirent, idcircoqꝫ acriorem, & maiori cæteris exemplo eſſent, publiceqꝫ utilitatem aliquam afferent, ut negari non poſſit, ut in pleriſqꝫ alĳs rebus, ſic hac quoqꝫ in parte ab antiquis recẽtiores legumlatores ſuperari.

MODEST. LIB. II. EXCVSAT.

Lex CIIII.

Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται.

Natorꝝ appellatio & ad nepotes extẽdit̃.

NATORVM. C. Herennius Modeſtinus libros de excuſationibus ſex cõſcripſit, & hos quidem Græco ſermone, quorum bonam partem in Digeſtis Iuſtinianus referri iuſſit, leguntur'qꝫ hodie inde excepta pleraqꝫ libro XXVII. Sed ab indocto aliquo in Latinum ſermonem tranſlata: in eorum II. id reſponſum habetur, quod ſub hũc titulum Tribunianus collocauit. Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται. Veriſimile autem eſt à Bulgaro latinitatem conſequutum fuiſſe, eo quo in præſentia legitur modo. Sanè hinc notãdum eſt, per extenſionem filios nepotes appellari, idemqꝫ in Græco ſermone eſſe, ut hinc argumentum ſit, etiam in noſtro uulgari idiomate idem obſeruandum. Qua ratione, ſi in uiri imperiti

riti testamento mentio liberorum, quæ latior est ꝙ filiorum, reperiatur, putarim secũdum iuris distinctionem intelligi, quod & Barto. probat: uerisimile enim est tabularium eius emphaseos uerba latine scripsisse, cuius fuerant uulgaria ab illiterato prolata. Sed an quod de natorum appellatione hic dicitur locum sibi uendicet etiam, cum de prognatis, seu pro genitis sit mẽtio? Et horum appellatiõe proprie nepotes cõtineri magis crediderim, præpositio enim hoc inducere uidetur, Sicut cum pronurum, pronepotem, prosocerũ dicimus: nã & progenitores, pro quibuscũꝙ ascẽdẽtibus accipiũtur.

IDEM LIB. XII. RESPONSORVM

Lex CV.

MOdestinus respõdit, his uerbis, libertis libertabusꝙ meis, libertũ libertæ testatoris nõ contineri.

IDEM LIBRO I. DE PRAESCRIP.

Lex CVI.

DImissoriæ literæ dicunt, quæ uulgò dicuntur apostoli[a]; dimissoriæ autẽ dictæ sunt, quod per eas causa ad eũ, qui appellatus est, dimittitur.

IDEM LIB. III. PANDECT.

Lex CVII.

ASsignare libertũ, est hoc testari, cuius ex liberis libertũ eum esse uelit.

IDEM LIB. IIII. PANDECT.

Lex CVIII.

DEbitor[a] intelligitur, is à quo

MODESTINVS. Solent testatores uestiarium, uel alimenta libertis, libertabusꝙ suis legare: quæri potuit, an liberti libertorum intelligerentur: & hic traditur nõ contineri, quod dubium non est, nisi cum testator eos quoque libertos suos consueuisset appellare: quæ cõsuetudo uel ex patrisfamilias epistolis, etiam enuntiatiue prolatis uerbis, probari potest[a]: ut si scriptum sit, Ρουφίνῳ ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ, hincꝙ argumentum sumitur, socij mei sociũ, non esse socium meum[b]. Itemꝙ, inimici mei amicum, mihi inimicum non esse, nisi in perniciem meã uinculo amicitiæ se se coniunxerint[c], simulꝙ conspirauerint. Qua ratione & clientis mei cliens, clientulus mihi non est. Si tamen beneficiarij fundi, quem à me quis in fidem acceperit[d], causa aliquem clientem acquisiuerit, potest ille παχυμερέστερον cliens meus dici: sicut colonus meus appellari potest, is qui à colono meo in re mea ius conductionis accepit.[e] Quod & in secũdo emphyteota dicendũ uidetur, & hoc ex lata interpretatione. Qua ratione subditi alicui purpurato regio in quem Rex omne suum ius penitus trãstulit, Regis subditi proprie non dicũtur[f]: improprie uero secus est. Quarum decisionũ eam esse rationẽ arbitror quod uerba de eo quod prius est, proprie accipiuntur, non de eo quod posterius, per quæ aliam personam assumit[g].

a l.alimẽta. de ali.leg.
b l.socij.j.ti.j.
c gl.l.j.§.cũ patronus.de offi.præfec.
d glo.81.dist, legitur.
e Bald.l.j.C. cõ.de leg.
f Mod.d.l.socij.
g l.qui liberis. §.j.de uulg.

DIMISSORIAE. a ¶ Apostoli dicũtur nuntij ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν quod est remittere. Sunt & de Lemborũ genere naues quædam Demostheni. Significãt etiã in iure dimissorias literas. Cũ enim à sentẽtia iudicis appellatur, debet is qui appellat instanter ab eo petere huiusmodi literas, quibus secundus iudex de causa instrui possit, teneturꝙ is à quo petiti sint eos apostolos dare: qui si appellationi detulit, dimissorij dicũtur[a], si non detulit, refutatorij. Omnes autẽ obsequij aduersus superiorem testimonium præstãt: unde & si dubitetur, an deferẽdum sit, dari debent[b], & ideo reuerentiales quibusdam appellantur. Sanè qui apostolos non petit, appellationi renuntiare intelligitur[c]. Idem si in termino, quem sibi iudex eorum accipiendorum causa statuerit, non cõpareat. Succurri tamen in his casibus rusticitati quidam existimauerũt, nec enim omnes hanc iuris obseruationem nouerunt, sed id ego affirmare non ausim[d].

a l.fi.C.de a
b c.j. de ap in.6.
c Cle. quãui de app.
d Guid. pa qõ.436. i col.

ASSIGNARE. Velleio Ruffo, & Hostorio Scapula COSS. Senatusconsulto concessum est patri plures liberos habenti, cui filiorum uelit libertos suos assignare[a]: & licet huiusmodi assignatio neꝙ legati, neꝙ fideicommissi uim habeat, quæritur tamen ius patronatus ei filio, cui fuit assignatum. Sanè uerbum assignare ambiguum est, & ad translationem dominij referri potest[b], & ad solam pignoris uel custodiæ concessionem[c]. Quapropter causa assignationis obseruari debet, si enim translationi dominij sufficit, eũ qui assignauit dedisse interpretabimur, si non sufficit, solam custodiam commisisse[d]. Quod & in dubio recipiendũ est, ne donatio præsumatur: & ita Barto. & pleriꝙ omnes declarant[e].

a l.j.de assi lib.
b l.iiij.de eu
c l.j.§.anp š.de uent. pos.
d l.cũ pate §.pluribu de leg.ij.
e Bart.l. si stı.sol.ma

DEBITOR. a ¶ Supra declarauimus, quo significatu accipiendus sit creditor[a], & quo debitor, latioremꝙ harũ uocum expositionem ostendimus: hic Iuriscõsultus nos admonet, quomodo stricte debitorẽ accipiemus:

a l.creditore l.cõdition lis.

piemus: ut is sit, à quo inuito exigere possimus. Qua ex diffinitione apparet, eũ qui sub conditione uel in diem debeat, proprie debitorem non esse, postq̃ autem conditio euenerit, retro fingĩ uere debitorem fuisse. Sed an is cui promissum fuit nõ petere per certũ tempus, sit debitor? Interim enim exigi pecunia ab eo nequit[b]: & similem eũ illi crediderim, qui in diem debet. Colligitur autẽ hinc argumẽtũ, si lex à tutela debitorem generaliter rejiciat: si item constitutũ sit, ne debitor uectigalia redimere possit, eum contineri, qui proprie sit debitor, non autem cõditionalem, uel qui in diem debeat[c]. Sed hæc mihi sententia non placet, ratio enim huiusmodi legũ est, ut magis consultum sit Reipublicæ uel pupillo, unde cum conditio ad tempus promissionis retrotrahatur[d], posset Respublica uel pupillus à priore creditore excludi: large igitur debitoris nomen erit accipiendum, cum par ratio utroq; in casu hoc suadeat[e].

b l.creditor. §.eo.
c Ias.l.j.in fi. si cer.pet.
d l.is cui.§. de act.
e Aret.l.si fideiussor. de leg.j.

inuito exigi[b] pecunia potest.

IDEM LIB. VI. PANDECT.

Lex CIX.

Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua cõtrouersia est, deposuerunt: dictus ab eo quod occurrẽti, aut quasi sequenti eos qui contendunt, committitur.

IDEM LIB. V. PANDECT.

Lex CX.

Bonæ fidei emptor esse uidetur, qui ignorauit eam rem alienã esse, aut eum qui uendiderit putauit ius uendendi habere, puta procuratorẽ, aut tutorem esse.

b ¶ EXIGI. Id est ab inuito extorqueri: hæc enim huius est uerbi significatio, ut Accursius probat[f].

f l.fideicõ.§. si rem.de lega.iij.

SEQVESTER. Sequestrum hunc dici proditum est, quasi occurrentem controuersiæ, sequentemq; litigatores. Lauinius tamen in libro quem scripsit de uerbis sordidis, sequestrũ dici mauult, quod eius utraq; pars fidem sequatur: idq; etiam A. Gellius libro XX. probat, & mihi non displicet. Etymologia enim, à Iurisconsulto hic tradita, subdura est, in quem & illud intorqueri potest, quod occurrere & sequi pro similibus accipit cum penitus sint diuersa. Occurrit qui aduersum tendit, sequitur qui post uenit. In hoc autem differunt[a] Sequestres à Depositarijs, quod illi plurium partium se medios gerunt, hi etiam ab uno deliguntur: hincq; apparet errare magistratus, qui sub pretextu, ut iurgijs & seditionibus obuiam eant, fructus penes alteram partium sequestro deponunt: debet enim sequester esse medius, non ex collitigatoribus eligi[b]. Quod si iudex uereatur ne fructus rei controuersæ dissipentur, non eos sequestro tradere, sed describere simpliciter debet, ut finita lite uictori consultum sit[c]. Sed quæ actio aduersus sequestrem competit? Et nemo dubitat, depositi actionem sequestrariam[d]. Addunt quidam, etiam præscriptis uerbis agi posse: ut aduersus eum, qui quos sponsionis causa annulos acceperit, reddere negat[e]. Sed hic sequester nõ est, nec enim ab utraque parte annulus depositus fuit, nec de eo ulla erat cõtrouersia.

a l.proprie.de pos.
b Bald.c.j.de seq.pos.
c l. pen.§. ex quadr.de doli exc.
d l.et apud.l.si in asia.dep.
e l.si rẽ.ĩ fi.de præs.uerb.

BONAE FIDEI. Multum interest scire, quãdo quis bonæ fidei possessor sit. Is enim & fructus lucratur, & longo tempore præscribit[a]. Hic autem Iurisconsultus, eum esse bonæ fidei ostẽdit, qui titulum habet, seu ab eo quem dominum arbitratur, seu ab eo quem domini procuratorem, aut tutorem existimat[b]. Quod si credulitati illi suæ iniusta fatuaúe aliqua causa ansam dederit, nihilominus fructus lucrabitur[c]: quoniã ut eos suos faciat, sufficit si dolo careat. Huiusmodi autem causa, licet in bona fide possessorem non constituat, efficit tamen ne malæ fidei uideatur[d], idq; satis est, & fructuum acquisitioni, & longissimæ præscriptioni[e]: item q; ei possessiõi, de qua summarie litis instruendæ causa solet tractari[f]. At usucapioni, & X. uel XX. annorum præscriptioni non sufficit[g]: hæc enim non nisi bonæ fidei possessorem adiuuant. Præsumitur autem regulariter bona fides[h], etiam in eo, qui iuris errore lapsus sit, nisi contractui lex specialiter resistat[i]: ueluti cum censitorum uenditio absq; agro cui ascripti sunt, celebratur[l]. Idem si in iure naturali, uel quasi naturali, uel etiam in ciuili iure uerisimiliter omnibus explorato, euidẽtissimoq; erretur[k]: atq; ita plerisq; uisum est. Sed & qui domino contradicente emit, malæ est fidei[l], & qui dolo uenditorem pellexit[m], quiq́ue ab eo emit, quem uendendi ius non habere sciebat[n]. Sed an bona fides in eo præsumatur, qui nullum habet titulum? Et nisi de possessore antiquiore constet, præsumi receptum est[o]. Quod uerum arbitror, si is persuasum habet ad se rem pertinuisse, alioquin quod suum non est, scire debet ad alios spectare[p]. Cæterum & quoties

a l.si fur.§.j. de usuc.
b l.qcũq; in fi. de publici.
c l. igitur.§. potest. de lib.ca.
d l.sed et si.§. scire.de pet. hære.Bar.
e l.j.C.ubi cau.stat.
f d.§.potest.
g l.fi.pro suo.
h l. pen.C.de euict.
i l. quẽadmodum. C. de agr.& cẽs.
k doct.l.ex cõsensu.§.fin. de app. Ang.Imo. Raph.
l l.si fũdũ.C. de rei uẽd.
m l. dolus. C. de resc.uẽd.
n l.q à quolibet.de contrah.emp.
o Barto.l.celsus. de usuc.
p l.fi. C. unde ui.

p possessio

possessioni ius commune resistit, bona fides non præsumitur. Quapropter qui ius seruitutis præscripsisse asseritur, bonam fidẽ probare debet[q], cum pro cuiusque rei libertate regulariter præsumamus[r].

q c.j. de præscri. in 6.
r l. altius. C. de ser.

CENSERE. Censere proprie est sentẽtiam suam exponere[a], & constituere. Solebant autem à Consulibus Senatores interrogari, quid fieri placeret: Populus uero Romanus, uellet iuberet ne. Quapropter senatum censuisse, populũ iussisse, recte dicimus. Hocq; loquendi modo plena sunt antiquiorum autorum uolumina: quàmuis & censere sit præcipere, quæ enim cẽsuerat senatus, obseruanda omnino erant[b]. Hinc & censores dicti, qui quinto quoq; anno de ciuium moribus iudicarent, præsentis transactæq; uitæ rationem perquirerẽt, indignos honoribus abdicarent, famosos notarent, publica locarent, censum ciuium peragerẽt, perquàm necessarius recte institutis urbibus magistratus, qui tamẽ hodie nusquam est, cum ea quæ ad auaritiam pecuniarumq; ærusсationem pertinẽt, officia mirum in modũ coaluerint, ubiq; laqueos tendentibus Satrapis, allucinãtibus Theologis, adulãtibus Iuriscõsultis, persuadẽtibusq;, omnia principibus licere, summamq; eorum & liberam esse potestatem. Quod certe in Italia uerum non est: Romani enim cæteris Italis fœdere in societatem attractis, in Augustum lege regia non nisi ius transferre potuerunt, quod ipsi ex fœdere habebant: ut ridiculum sit affirmare Pontificibus, Ducibus, & quos germanica uoce Marchiones uocant, absolutam in subditos potestatem competere, quæ nec ipsi Imperatori in Italos competit, unde illi causam habent. Atq; hinc est, quod supra in tractatu de censibus[c], ius Itali cum à prouincialium iure distinguitur: illi in censum uniuersas facultates deferre tenebãtur, & tributum soluebant. Itali liberi erãt, æquoq; cum Romanis iure agebãt. Solæ antiquam indolem retinuerunt in Germania ciuitates, quas illi francas uocant: ut enim Imperatoris fastigium libẽter agnoscunt, ita tributis se atteri, uiolentia urgeri, tyrãnide op-

a l. itẽ. §. pridie. de pet. hære.
b §. S. cõsultũ. inst. de iur. nat.
c l. j. 3. de cẽs.

IABOL. LIB. VI. EX CASSIO.

Lex CXI.

CEnsere est constituere, & præcipere: unde & dicere solemus, censeo hoc facias, & senatum aliquid censuisse: inde & censoris nomẽ uidetur tractum.

IDEM LIB. XI.

Lex CXII.

primi non patiuntur.

LITTVS. Quod de littore maris supra uidimus, producitur per Iuriscõsultum etiam ad lacus, dum tamen priuati non sint, sed & si Reipublicæ sit, qui soleat piscatoribus locari, ut est Trasimenus Perusij, uidetur priuatorum naturã sequi, idq; in alluuionis tractatu[a] Barto. probat. Publicũ ergo lacum proprie accipiemus, qui in usu publico sit, & in quo unicuiq; piscari fas est. Sanè Lacus est, qui perpetuam habet aquam[b]: Stagnum quod temporalẽ, ut si hyeme: Fossa receptaculum est aquæ, manu factum. In eo autẽ priuatus lacus à publico differt, quòd publicus eatenus publicum littus habet, quatenus hybernus fluctus maximus exæstuat, at in priuato id tantum littoris constituitur, quatenus actum est[c], & in eius uenditione tẽpus contractus obseruamus.

a uerbo, flumen. in fi.
b l. j. ut in flu. pub.
c l. rutilia. de cõtra. emp.

Littus publicũ est eatenus, quatenus maxime fluctus exæstuat: idem iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

IDEM LIB. XIIII. EX CASSIO.

Lex CXIII.

MOrbus sonticus est, quicunq; rei nocet.

MORBVS. Lege XII. tabularum qui morbo laborabat, in ius uenire non cogebatur, nisi aduersarius iumentum illi dedisset, uel plaustrum, quo ueheretur. Accipit autem ea lex morbum, pro aliqua imbecillitate, & inualentia: alioquin ubi uitæ periculum uertitur, morbum sonticum appellat, quasi maiorem, uimq; nocendi habentem, ut Sex. Cæcil. Iurisconsultus apud A. Gellium interpretatur. Hoc morbo qui affectus erat, neq; in ius uenire, sed nec procuratorem mittere cogebatur[a], sententiaq; aduersus eum lata, nullius erat momenti[b], iubebat enim lex iudicij diem esse diffissum, cuius nominis rationem ex Seruio grãmatico in VI. Aeneid. commentario colligere licet. Is in iure diem fissum dici interpretatur, qui partim religiosus, partim fastus est. Idem opinor qui & intercisus à Macrobio appellatur. Cum ergo aliqua negotia expedienda erant, quæ propter religionem differre oportebat dies diffindebatur, id est scindebatur in sequentem. Meminit huius uocis præter A. Gellium, Liuius quoque ab Vrb. cond. lib. I X. Sed & Horat. lib. II. sermo. nihil hic diffindere possum, id est differre, quo minus pro te pronuntiem. Atque ita ipse sentio, licet indiscussum

a l. ij. §. si qui in iud. s. [illegible] quis caut.
b l. quæsitũ. de re iud.

discussum id uerbum Politianus in Miscellaneis cap. XL. reliquerit, idcircoq; non omnes suam in sententiam trahere potuerit. Sane Iurisconsultus hic simpliciter sonticum morbum diffinit, qui cuique rei, intellige de qua agitur, nocet.

Et ideo ne quis in ius ueniat sonticus morbus accipietur, qui grauior est, nocetq; ne uenire possit, ut magna febris[c]: ne uero mancipiũ ueneat, sonticus accipietur, perpetuus, uel reciduus[d]: nõ enim est uerisimile, emptorẽ, si huiusmodi morbo laborare seruum sciuisset, fuisse empturum.

c d.l.quæsitũ.
d l.fin. de ædi. edic.

IDEM LIB. XV.
Lex CXIIII.

Soluendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum[b] potest soluere.

IDEM LIB. IIII. EPISTOLARVM
Lex CXV.

Quæstio est, fundus à possessione, uel agro, uel prædio, quid distet. Fundus est omne, quicquid solo tenetur. Ager est species fundi, quæ ad usum hominis comparatur. Possessio ab agro iuris ꝓprietate distat: quicquid enĩ apprehendimus, cuius proprietas ad nos nõ ꝑtinet, aut nec põt ꝑtinere,

SOLVENDO. a ¶ An quis sit soluendo creditori suo, hoc attenditur, ut solidum possit soluere. Quapropter cum lex fulloni aduersus furem actionem det[a], si is fullo domino soluendo sit, nisi possit solidum dare, concedenda ei non erit actio, ne compellatur dominus ex uno iudicio duo facere: ut uidelicet contra fullonẽ ex locato agat, & quanto minus consequetur, aduersus furem condicat, id enim ei damnosum esset: sed qui cum duobus contraxit, graue sibi existimare non debet, si contra duos experiũdum erit: qua ratione ut quis soluendo dicatur, etiam fideiussoris facultates ei aggregandæ erunt[b], satis enim est, si per alium soluendo sit[c]. Sed & qui in nominibus æs suum habet, soluendo dicitur[d], compelli enim poterit in executione condemnationis, ut nomina uendat, uel exigat: quod intelligendum, si debitores idonei sunt, & bonam fidem agnoscunt[e]. Sane is cuius bona uenierunt suspectus est tanq; soluendo non sit[f].

a l. itaq;. de fur.
b l. si plures. §. præterea. de fideiuss.
c l. nemo dubitat. j. tit. j.
d l. facere. ubi Alexan. sol. mat.
e l. à diuo. §. fin. j. de re iud.

b ¶ SOLIDVM. Annotat hinc Accursius, factum non uideri, quod perfectum non sit[g]: quæ regula in his procedit, quæ indiuidua appellamus[h]. Ea quatuor modis accipi receptum est: Natura, ut seruitutes: Voluntate contrahentium, ut in eo qui in binos arbitros compromiserit, uel binos symphoniacos emerit, nõ enim uerisimile est altero fuisse contentum: Forma, ut in fideiussione, quæ principali obligatione grauior esse nequit, aliàs penitus uitiatur: Accessione, ut cũ quis Iudęo fundũ cũ colonis Christianis uẽdit, coloni enim à fundo separari non possunt[i].

f l. tres tutores. in fi. de adm. tut.
g l. rei. §. fin. j. eo.
h Bar. l. græcæ. §. illud. de fideiuss.
i l. quẽadmodum. C. de agri. lib. xj.

QVAESTIO. Declarat Modestinus quid inter se differant quatuor hæc uocabula, fundus, ager, possessio, prædium. Et Fundũ generaliter accipit pro omni eo quod solo continetur[a], deduciturq; à uerbo fundare: hinc & μεταφορικῶς fundus pro autore accipitur, ut Festus inquit. Sic apud Cicer. in oratione pro CN. Corn. Fundi populi: & apud Plautum in Trinummo. Fundus potior, id est pes, & fundamentum promissiõis. Ager uero nõ tã latam habet significationẽ, sed eum fundum significat, in quo agatur, unde & nomen sumpsit, secundum M. Varronem. Ager ergo est, qui colitur, & qui fructuum causa habetur, cum fundus quamlibet soli superficiem, etiam incultam, & nulli usui destinatam, in qua aliquid fundari possit, significet. Possessio is est fundus, qui non iure seu mancipatione nobis comparatus est, sed usu & præscriptione quæsitus, ut etiam Festus scribit, & ideo eius proprietas ad nos non pertinet. Sed & si pertinere non possit, ut quia res sacra, possideri tamen potest, possessioq; dicitur. Prædium tam ad possessionem, quàm ad agrum refertur: unde siue quis per mancipationem, uel in iure cessionem, agrum, siue per usum possessionem acquisiuisset, recte suum prædium appellabit. Tradidit autem Modestinus hanc differentiam, legem XII. tab. interpretans, quo iure duplex tantummodo alienationis species erat, quæ per nexum, & quæ per cessionem fiebat[b], ut M. Cicero in topicis declarat, Per usucapionem uero proprietas nõ acquirebatur, licet iuris autoritate possessor defenderetur. Hinc eodem in opere Tullius usucapionem autoritatem appellat: Autoritas, inquit, usus fundi biennium est, sit ergo & ædium. Idem officiorum lib. I. Aduersus hostem æterna autoritas. In lege quoque Attinia, cuius A. Gellius libro XVII. meminit, dicebatur, quod subreptum erit, eius rei æterna autoritas esto, id est æternum tempus antequam usucapiatur. Venuleius autoritatem ius esse interpretatur, quo autor, id est dominus rem suam uen-

a l. fũdi. j. eo.
b Cy. l. j. C. de usuca. trãsf.

dicare potest: unde amitti, inquit, autoritatem, id est actionem pro euictione[c] placet. Et ita accipiendum hoc respõsum ipse arbitror, quo sensu ridiculus ipse Valla erit, qui cum uulgari interpretationi, uir alioqui non uulgaris, adhæsisset, Iuriscõsultum nostrum increpat, Musca plane, qđ dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in posteriore iuris disciplina, hanc differentiam nõ fuisse obseruatã, cuius rei nos etiam Accursius admonet.

c l.fi. de euic.

a ¶POSSESSIO. Colligi hinc potest diffinitio possessiõis, ut sit usus rei à proprietate uel iure separatus. Hinc usucapio, id est acquisitio, quæ per usum, hoc est possessionem fit. Aelius quoque Gallus, cuius responsa frequenter in Digestis citantur[d], possessionem definiuit, esse usum fundi, uel ædificij, atq; ita Festus Pomp. refert. Sed & Corn. Fronto. In habente, inquit, onus, in possidente usus est. Iccirco autem à iure dixi separari possessionẽ, tum ut ostenderem ab eo usu, qui seruitutis species est, differre: tum etiam, ut eos sequerer qui possessionem facti, non iuris esse censuerunt: quod apertissime multis in locis Iurisconsulti attestati sunt[e]. Nec quicquam me mouet quod etiam ius possessionis aliquando legimus, ex facto enim ius oritur, & ius habere is quoq;, qui ex pignore prætorio detinet, dicitur[f]: nec idcirco consequens est, contrectationem illam esse iuris. Summe autem ridiculi uidentur, qui inter acquisitionem, retentionem, amissionemq; possessionis distinguunt: cum hi actus manifeste ab ipsa possessione differãt. Sicut procreatio, uita, mors hominis, ab homine differunt, nec qui nascendo homo fuit, moriendo est asinus. Quapropter si cum possessio acquiritur facti est, & acquisitam, & amissam, consequens est facti esse[g]. Eius possessionis duplex est ratio, seu qualitas: nam cũ quis corpore possidet, usumq; rei apprænsæ percipit, naturaliter possidere dicitur: qđ si uere ipse rei non insistat, neq; usum percipiat, sed per interpretationem legis, ciuiliter quoq; possidet. Qua rõne per fructuarium, & eum qui precario rogauit, possidemus[h]; & licet ipsi naturaliter fundo insistãt, tamen proprie non possident, quia nomine nostro sunt in prædio[i]. Ciuilis igitur possessio semper iusta est, quoniam lex interpretationem illam, non nisi iusta ex causa adhibet. At naturalis quãdoq; iniusta est, siue quia res prohibita possideri[k], ut liber homo: siue quia persona incapax, ut seruus[l]: siue causa iniusta: ut raptor: siue iure ciuili inualida[m], ut cũ pater filio, maritus uxori donat[n]. Et ita ipse sentio, licet alij aliter diffusissimis tractatibus, & à quibusdã recẽtioribus usq; ad nauseã auctis.

d l.nec utilem C.ex quib. cau.maio.

e d.l.ne utilẽ. l.j.§.j.& ij.de acqui. poß.

f l.si finita.§. pe. de dam. infe.

g l.nemo.C.d' acqui.poß.

h l.certe.§.j. de preca.

i l.j.i fi.s.... ope.no.nū...

k l.quod ser... uius.de acq... poß.

l l.iiij.§.fir... eo.tit.

m d.l.j.§.ij...

n l.j.§.deijci... tur.de ui & ui arm.

hoc possessionẽ appellamus. Possessio[a] ergo usus est, Ager proprietas loci est. Prædium utriusque suprascripti generale nomen est: nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

IDEM LIB. VII. Lex CXVI.

Quisquis mihi alius filij filiusue hæres sit, his uerbis Labeo non uideri filiam contineri, Proculus cõtra: mihi Labeo uidetur uerborũ figuram sequi, Proculus mentẽ testãtis. Respõdi, nõ dubito, quin Labeonis sententia uera non sit.

QVISQVIS. Cum testator unum ex filijs exhæredem fecisset, alios etiam posthumos hac clausula instituit, quisquis mihi alius filij filiusue hæres sit: dubitatum fuit, an filia contineretur, & ex proprietate uerbi non contineri Labeo, sed ex mente Proculus existimauit: quapropter si aliquibus coniecturis de contraria mente appareat, Labeonis sententia obseruabitur: ueluti cum testator proprijs filiabus exclusis, filiũ instituit, & si sine filijs decesserit Sempronium: natis enim filiabus, non deficere conditionem pleriq; existimauerunt: nam cũ proprias filias pater excluserit, uerisimile est multo fortius uoluisse ab hæreditate neptes reijci. Sed hoc mihi non sufficere uideť, proprias enim filias propter filij masculi maiorẽ amorem exclusit, at Sempronium testator nõ ita amasse existimandus est, ut neptibus suis prætulerit: efficacior est igitur cõiectura, cum ex lege municipali ab intestato succedentes masculi feminas excludunt: uidetur enim testator cum de filijs mentionem fecit eos ad successionem uocasse, quemadmodum à lege uocantur: præsumpta enim testatoris mens, per quam masculinum concipit femininum, illi præsumptioni cedit, qua secundum leges uoluntatem suam quemlibet regere[a], accõmodareq; dicimus, & in præsumptionum conflictu illi potius adhæremus, quæ uerborũ proprietate defenditur. Cæterum & si cõstitutũ sit uerba testamẽtorum ad literam, & sine interpretatione intelligi debere, quod filijs relictum erit, filiæ non præstabitur, atq; hoc Iasoni[b] uisum est. Sed hac in quæstione id ipse nõ approba

a Bart.§.cin... ita.ad Tre...

b Ias.l. q fili... bus.de le.j.

approbauerim, cum potius credēdum sit antiquorum exemplo de fœmina quoq; actum fuisse. Siquidē Næuius Plautusq; casu dandi filijs, non filiabus dixerūt, ut Priscianus lib. septimo probat: quapropter satis uidetur ad literam posse accipi de fœminis, ut meritò sententia Labeonis figurā uerborum cōsiderātis, nihil nos moueat, cum etiā uis uerborum expositioni huic nō refragetur, tametsi ex frequētiore usu fortè aliud sit statuendum. Additur & à plerisque alia coniectura, ut si in aliqua parte testamēti filiorū masculorum mētionē testator fecisset, & quis alio in loco simpliciter filios nominet, uideatur semp de masculis tantū intellexisse, sed id nō omnino uerū est, ut infra attingā[c].

j.l. herēnius.

IDEM LIB. VIII. EPIST.

Lex CXVII.

NOn potest uideri minus soluisse is, aduersus quem amplioris summæ actio non competit.

POMP. LIB. II. AD QV. MVTIVM.

NON POTEST. Finge, decē tibi ex sorte debebam, sed propter morā meam intererat tua plus accipere, Iudex me cōdemnauit in sorte, an ea soluta, dicar minus soluisse: Et hic traditur nō uideri: eius enim quod ex mora debebam, actio nulla tibi competebat, sed totū officio iudicis cōtinebatur, quod lata sententia amplius non interponitur[a]. Idemq; est in fideiussore, qui actionis arbitrariæ nomine intercedit, quod enim propter rei morā ex arbitrio iudex auget, si nō soluerit, non tamē minus soluisse uideri potest, cū huius damni causa nulla aduersus eum actio competat[b]. Sed pone, aliquis fideiussit hoc modo, ex his quæ Titius tibi debet, quanto minus soluet, spondeo: is Titius miles est, ita quod nisi in eo quod facere potest conueniri nequit, an fideiussor tenebitur[c]? Et puto teneri, aduersus enim Titium amplioris summæ actio mero iure competit, licet per exceptionem illi consulatur. Sed & ei cui pignoris retinendi ius est minus solutum uidetur, tametsi actio illi non competat, ut in chirographario[d] creditore, & eo qui sub pignore mutuauit, & nudo pacto cauit de usuris[e].

a l.5. C. dep.
b l. fina. de eo quod cer.
c l. si cum. de re iud.
d l. j. C. etiam ob chirog.
e l. per retent. C. de usur.

HOSTES. Nationum aliæ Populo Romano subditæ erant, ut prouinciales: aliæ fœderatæ, quo iure quædam ciuitates & in Asia, & in Hispania, alijsq; prouincijs utebantur[a]: sic etiam Aetolos se Romanis iunxisse, T. Liuius lib. XXXVII. est autor: aliæ penitus liberæ, & suis legibus relictæ, nisi quod maiestatem Pop. Roma. comiter obseruare tenebātur, ut Massilienses: aliæ hostiles, ut Parthi & Germani: quorum illi propter æmulationem, hi pro libertate aduersus Romanos semper pugnauerūt: donec tandē Imperiū euerterūt: Turcæ qui ex Perside prouenerant, orientale: Gothi, Hunni, Vādali, omnes ex Germania, occidētale: quod tamen Caroli Magni auspicijs rursus instauratū est. Aliæ nec hostiles nec aliquo modo illis cōiunctæ[b], ut Scythæ, quos Tartaros uocamus, qui & Meotim incolunt. At cum Antonini cōstitutione omnes qui in orbe Romano[c] erāt, ciues Romani effecti sint, seqtur omnes Christianos hodie populum Romanum esse: quo iure exciderunt qui in Asia, Aphricaúe, cæterisq; prouincijs fidem CHRISTI non agnoscunt: hi enim hostes Popu. Rom. sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserunt. Hincq; est, quod cū Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellū: suntq; uicissim iura postliminij, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege CHRISTI omnes sint fratres[d], quæ inter eos mouentur arma, plusquàm ciuilia sunt, unde ius postliminij in his nō est[e]. Hincq; uidemus antiquissima cōsuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (λύτρον Græci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum consciētiæ uocamus, licet Theologi, uel ματαιόλογοι potius quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuique enim iure naturali permittitur defensio, quā nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrius subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratiq; sint illi uictoris imperio obsequi, & quod Petrus in priore epistola præcipit, ὑποτάσσεσθαι πάσῃ ἀνθρωπίνῃ εἴτε βασιλεῖ εἴτε ἡγεμόσιν διὰ τὸν κύριον.

a l. nō dubito. de capt.
b l. iiij. §. j. de capt.
c l. in orbe. de stat. ho.
d xj. q. iij. c. ad mēsam.
e l. si quis. §. fi. de capt.

Lex CXVIII.

HOstes hi sunt, q nobis, aut qbus nos publice bellū decreuimus, cęteri latrones, aut prędōes sūt.

IDEM LIB. III.

Lex CXIX.

HAereditatis appellatione...

HAEREDITATIS. Nomina iuris alia sunt particularia, ut obligatio, seruitus, dominium: Alia uniuersalia, ea tripliciter assumuntur, aut enim uniuersitas solius

pellatio, sine dubio continet & dãnosam hæreditatẽ: iuris eñ nomen est, sicuti bonorum[a] possessio.

IDEM LIB. V.

Lex CXX.

VErbis legis XII. tabularũ, Is uti legassit rei suæ ita ius esto, latissima potestas tributa uidetur, & hæredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi. Sed interpretatione coãgustatũ est, uel le-

facti seu corporũ est, ut grex, chorus, familia: aut iuris & facti mixtim, ut peculiũ, dos, patrimoniũ: aut solius iuris, ut hæreditas, ea enim nomen seruat, etiã si nulla corpora hæreditaria sint[a]: idemque arbitror si nihil sit in hæreditate. Vnde si quis nec alienum neque suũ æs habẽs decedat, poterit se ꝓximus agnatus eius hæredem appellare: quãuis in hæreditate nihil omnino sit: nomẽ enim hæreditas est iuris, per quod persona defuncti repræsentatur, non autẽ facultatum.

a l. hæreditas. de pet. hær.

At peculium, cũ solius iuris non sit, ut nomen suum habeat, aliquid requirit. Idem in dote & patrimonio. In his uniuersalibus propter æs alienum non fit deductio corporum, unde si seruus debeat domino plusquàm sit in peculio, corpora tamen peculiaria remanent[b] & si uxor debeat marito propter expensas necessarias in fundo dotali factas, plus quàm fundus ualeat, remanet tamẽ ex Pomp. Vlpianique sentẽtia fundus dotalis, licet Scæuola omnino desinere[c], Paulus soluta pecunia reuerti in causam dotis[d], censuerint. Diminuitur tamẽ uniuersitas ipsa, licet corpora nõ diminuantur, censebiturque tãto minus in peculio & dote esse. Sanè quæ corporum uniuersalia sunt, particulariter uẽdicari nequeunt, sed uniuersaliter: ut grex[e]. At quæ iuris cõmunionem habẽt, in uniuersum nõ uendicantur, sed particulariter: quamobrẽ nec peculium neque dotẽ uendicamus, sed rem peculiarem, & fundum dotalem[f].

b l. peculiũ. §. pe. de pecul.

c l. qđ dicitur. de impens.

d l. si is q. §. j. de iur. dot.

e l. uẽdicatio. de rei uẽd.

f l. si peculiũ. de pec. leg.

a ¶ BONORVM possessio. Atqui aliud dicẽdum ex ui uerbi uidebatur[g], cum bona deducto ære alieno intelligantur, nec damnosa esse possint: sed in hac compositione propriam naturam non seruant, cum enim uniuersas facultates bono. possessione prosequamur, absurdum esset cõmoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda[h].

g l. princeps. 3. eod.

h l. iij. de bon. poss.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat, Is uti legassit (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quam legẽ Iurisconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquuntur, intelligatur: tamen latiorem etiam significationem habuit, idemque est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamentis tamen, in quibus uerba secundum testatorum consuetudinem accipiũtur, uerbum legãdi obliquum est. Vnde in substitutiõe quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandocunque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego, receptũ est[d], ut omni tempore pro fideicõmissaria accipiatur: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat[b]. Quid enim si aliquando Titium hæredem appellat? quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego[c]? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego[d]? Arguitur enim his casibus mens testatoris directe non per fideicommissum instituere uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatẽ suam se legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant[e]. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionẽ quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt[f], tametsi aliter Cornæus respondérit[g]. Quomodocunque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusque necis & uitæ haberet[h], si tutores illis constituebat, de re sua decernere dicebatur. Coangustata autem fuit hæc potestas uarijs legibus & Senatusconsultis: & in primis Augusti tempore, ut Dion. scribit, C. Falcidius Trib. plebis legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quàm ut quarta pars hæredibus superesset. Addit Hieronymus in Chronica Eusebij, quartam partem hæredibus necessario relinqui debuisse, si quatuor aut minus essent: si autem plus quatuor, medietatẽ: eo tenore, ut siue liberis, siue propinquis, uel exteris pater sua legaret, illa pars quam Falcidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fruentibus, & eisdẽ carẽtibus æqualiter diuideretur. Aelius quoque Sentius, & Fusius Caninius libertatum cõferendarum ius restrinxerunt[i]. Nam

d Bar. l. centu rio. i. 5. col.

b c. raynal dus. d' testa.

c l. mulier. §. fin. ad Tre bel.

d Bal. l. fi. C. fa. herc. i fi.

e Bal. Corne. l. ij. C. com. de leg.

f l. filiũ. §. sed si portio. de leg. præst.

g consil. 185. in. j.

h l. in suis. d' li be. & post.

i Inst. q man non poss.

Nam ille in fraudem creditorum manumitti uetuit, minoribusque XXV. annis, nisi causa cognita, hoc ius non concessit. At lege Fusia[k] quoniā plerique nimis liberales, prodigique cum morerentur erant, certus fuit constitutus numerus, ultra quem testamēto libertas seruis dari non poterat: quam rem diffuse Caius Institutionum libro primo prosequitur. Sed Iustiniani constitutione aliter cautum est, Pegasiano quoque Senatusconsulto, & Trebelliano, eadem potestas quae ex XII. competebat, diminuta fuit, tum etiam alijs legibus, quae testamenti factionē certis personis auferebant. Sed & generaliter proditum est, neminem facere posse quo minus in suo testamēto leges sibi locum uendicent, ut quamuis testatoris uoluntas potestati legis aequipararetur[l], nō tamē iuri publico derogare possit, quod in his legibus cōsistit, quae bonos mores respiciūt, uel certam formam inducunt, uel clausulam derogatoriam habent[m].

- *k* Inst. de l. Fusia can. toll.
- *l* §. disponat. in authē. de nup.
- *m* l. nemo. de leg. j.

gū, uel autoritate iura constituentium.

IDEM LIB. VI.

Lex CXXI.

VSura pecuniae, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est: id est ex noua obligatione.

IDEM LIB. VIII.

Lex CXXII.

HErennius ait, si ita scriptum sit, filio filijsque meis hos

VSVRA. Vsura sortis accessio est, quae propter mutuo datae pecuniae usum, uel etiam moram, exigitur. Ea iure ciuili usque ad legitimum modum permissa fuit[a]: sed diuinis CHRISTI traditionibus omnino prohibita. Cum enim non nisi ab indigentibus, ex quadam necessitate, sub foenore mutuo pecuniae acciperentur, accidebat plerunque: ut ipsi propter certitudinem promissionis soluere tenerētur, cum nullos fructus rerum suarum percepissent, sicque ad inopiam redigebantur: quapropter legibus foenebre hoc malū temperatū est. At CHRISTVS non conuenire existimauit mutua, quae amicorum causa inducta sunt, in lucri certitudinem uertere: atque ideo uetuit, ex mutuo quicquam sperari. Apud Aristophanem in Nubibus describitur τόκος (sic enim à partu usura dicitur, sicut à foetu foenus) esse belua quaepiam, quae ex processu temporis argentum semper numerosiore foetura progeneret. Eam in fructu non esse, hoc est naturaliter ex re non oriri, Iurisconsultus hic tradit, sed extrinsecus prouenire. Debetur enim ex alia causa, id est obligatione, quandoquidem usurae ex cōtractu principali non debētur[b], sed opus est stipulatione: sunt enim odiosae, & ideo ex pacto nudo non debentur, ex earum solutione obligatio non arguitur[c], ex lapsu temporis earum remissio faciliter praesumitur[d]: debentur tamen ex quorundam contractuum natura[e]. Illud cōstat, quoties ex mora fructus non debentur, nec usuras deberi. Sanè usuras quas ex peculio profectitio filius lucratur, nō esse peculij, Oldradus, Albericusque existimāt: quoniā hic peruenire extrinsecus dicātur. Sed nō dubito cōtrariam sententiam ueriorem esse. qualecunque enim lucrum peculio accedit[f], atque ideo si pater peculium petat, eas consequi debebit, & restituere: sed si tanquàm usuras petat, improbe petit[g], ut plerisque uisum est. In generali tamen peculij concessione, non est existimandum, mādasse patrem filio ut foeneret: id enim turpe esset, & reprobum[h], quod genus mandati in dubio praesumendum non est. Extat Plutarchi libellus περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, quo uniuersam foenerandi rationem damnat, quòd contra naturae regulam sit, quae est, ex nihilo nihil gigni: quòd paupertati unicum eius solatium, nempe animi securitatem, aufert: quòd nondum natos fructus deuoret: quòd qui accipiunt sub usuris, uorsuram ex uorsura facientes, nunquam se extricant: quòd similes Phinei sint, cui Harpyiae uictum deuorabant: quod ut plurimum ex luxu aes illud alienum contrahatur: consulitque potius haeredium quodlibet uendendum, quàm mutuo à Danista quicquam accipiendum. Apud nos certe publice interesset legem ciuilem obseruari[i], quae certum modum foenerantibus constituit, ut qui eum excederent, plecterentur: nam propter Canonum prohibitionem, nō nisi pessimus quisque & impudentissimus foenerat, qui Cambij nomine, uel alio ficto titulo indigentem, atque necessitate, quod humaniores non reperiat, compulsum, deglubit: nec episcopi & sacerdotes id hominum genus ullo modo coërcent, sed adiuuant potius, suis quoque pecunijs Danistae in id lucrum clam creditis, quod & diuus Cyprianus conqueritur.

- *a* l. eos. C. de usur.
- *b* l. iij. C. de usur.
- *c* l. creditor. eod. tit.
- *d* l. cū quidam §. j. 3. co. ti.
- *e* l. uideamus. eo. titu.
- *f* gl. Bal. in l. cū oportet. C. de bon. quae lib.
- *g* 46. di. sicut.
- *h* l. si procurator. de cōdi. indeb.
- *i* l. eos. C. de usur.

HERENNIVS. Cum testator plures filios impuberes habens, simpliciter scribit,

scribit, filio tutores do, propter incertitudinem de omnibus sensisse uidetur[a]: non enim est ratio, cur magis de uno, quàm de alio accipiamus, meritò omnes continentur. At si dixerit, filio filijsque meis, quidam fœminas non comprændi dixerunt, quasi nominũ masculini generis geminatio mẽtem eius arguat eiusmodi esse, ut de fœminis nõ intellexerit. Sed id Põponio non placet, quandoquidẽ huius geminationis alia potius cõiectura assumẽda sit: nimirum cum de singulari dixisset, ad pluralẽ numerum trãsitũ fecisse, ut omnibus filijs cõsuleret, & ideo à regula non esse recedendũ, ut filiorum appellatione filiæ quoque cõtineãtur. Et hinc sumi argumentum potest, cum in testamẽto filiorum masculorum mẽtionem testator fecit, si alia in parte simpliciter filios nominet, etiam fœminas cõtineri. Quapropter in hac substitutione, filios meos masculos instituo, si sine filijs decesserint, Sempronius hæres esto: nata filia, Sempronius conditione defectus censebitur, si enim neptes excludere testator uoluisset, utique qualitatem priorem repetijsset, ut Ancharanus[b], Ananiasque respondit, idemque Iasoni[c] recentioribusque quibusdã uisum est. Alijs tamen non idem uidetur, maximeque cõtrouersi iuris hæc est quæstio. Sed priorẽ sententiam ego magis probo, nisi aliqua uerba addita proponãtur, quæ uim repetitionis habeãt, ut cum cõditio sic cõcipitur, Si decesserit sine filijs masculis, uel nepotibus: uidetur enim masculis repetitum[d]. Idem si filiabus in re certa institutis, & masculis hæredibus relictis scriptũ sit, omnes filios meos inuicem substituo, intelligemus de masculis[e]. Substitutum enim in portionibus hæreditarijs uidetur, quæ nullæ apud filias erant. Quod & in ea specie traditum est, cũ dictum est, Si quis eorum decesserit, portio superstitibus relinquatur[f]: eorũ enim, id est masculorum, accipimus: qui ipsi hæredes fuere. Sed & in ea conditione, si filij mei sine filijs morientur, uel ex eis unus tantum remaneat, & filios non habeat, tũc ille qui remanserit filius masculus, centũ Titio det. Respõdit Nicolaus[g] Abbas, si fœmina supersit, non uideri conditionem euenisse: quoniam licet prius filium simpliciter appellauerit, dum tamen pauld inferius addidit, masculum: satis ostendit de fœmina non intellexisse.

a l. si quis ita. de test. tut.
b Anch. 120.
c Ias. l. qui filiabus. Alexan. 49. in 4.
d Com. consi. 127.
e Bar. l. lucius pen. colũ. de uulg.
f Bar. l. fi. ad Treb.
g Abb. 37. i j.

tutores do, masculis dũtaxat tutores datos: quoniam à singulari casu hoc filio, ad pluralem uidetur transisse, continẽtem eũdem sexum[a], quem singularis prior positus habuisset. Sed hoc facti[b], non iuris habet quæstionem: potest enim fieri: ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis[c] prospexisse in tutore dãdo uoluerit: quod magis rationabile esse uidetur.

IDEM LIB. XXVI. AD Q. V. MVT.

Lex CXXIII.

Verbum erit[a], interdũ etiã præteritum, nec solũ futurum tẽpus demonstratoris, quæ ex coniecturis colligitur, ius uero semper certum est, unde & articulis iuris respondere nõ cogimur[h]. Probabilis tamen in iure est dubitatio, propter altercationem sententiarum, succurriturque in eo errãti, sicut si in facto erraret[i].

a ¶EVNDEM sexum. Atqui filijs in dandi casu, etiam de fœminis intelligitur, ut ex Næuij Plautique autoritate Priscianus libro septimo docet: Sed Iuriscõsultus ad temporum suorũ frequẽtiorem usum respexit, quo filiabus plerumque dicebant, non filijs.
b ¶FACTI quæstionem. Propter incertitudinem uolũtatis testatoris, quæ ex coniecturis colligitur, ius uero semper certum est, unde & articulis iuris respondere nõ cogimur[h]. Probabilis tamen in iure est dubitatio, propter altercationem sententiarum, succurriturque in eo errãti, sicut si in facto erraret[i].
c ¶LIBERIS. Sed an nepotibus: & hic uidetur probari de eis quoque intelligi: quod tamen falsum est[k], cũ testator filijs tutores dedit: nec Iurisconsultus hic uult idem esse, siue filijs, siue liberis dictum sit: sed ideo dixit liberis, ut elegantius loqueretur, nec idem uerbum repeteret. Si tamen solos duos filios testator haberet, & ex alio præmortuo plures nepotes, putarem de eis quoque sensisse eum uideri, ne subijciendo dictionem filijs, uideatur incontinenti se correxisse.

h l. ornamẽto[rum]. de au. le[g].
i Socy. i rub. de reb. dub.
k l. sed si nep. de test. tut.

VERBVM ERIT. a ¶Explicat Iurisconsultus, quomodo uerbum erit ad præteritum trahatur: in quo articulo dubitasse ueteres legis Attiniæ interpretes, lib. XVII. cap. VII. A. Gellius tradit: qua de re P. Nigidius in hunc modum disseruit: Verbum esse, atque erit, quando per se ponuntur, habent atque retinent tempus suum, cum uero præterito iungũtur, uim tẽporis sui amittũt, & in præteritum cõtendũt: cũ enim dico, in campo est, in comitio est, tempus instãs significo: item cum dico, in campo erit, tempus futurum demõstro: at cum dico, factum est, scriptum est, subreptũ est, quanquam uerbum est, temporis sit præsentis, confunditur tamen cum præterito, & nõ minus præsens,

strat: quod est nobis necessarium scire, & cum codicilli ita confirmati testamēto fuerint, qđ in codicillis[b] scriptū erit: utrúmne futuri tēporis demōstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos qs relinquat, quod quidē ex uoluntate scribentis interpretādū est. Quemadmodū autē hoc uerbum est, non solum præsens, sed & præteritum tempus significat, ita & hoc uerbum erit, nō solum futurum, sed interdum etiam præteritum tēpus demōstrat. Nam cum dicimus, L. Titius solutus est ab obligatiōe, & præteritū & præsens significamus, sicut hoc, L. Titius alligatus est. Et idem erit, cū ita loquimur, Troia capta est, non enim ad præsentis facti demōstrationem refert hic sermo, sed ad præteritum.

PROCVLVS LIB. V. EPIST.

Lex CXXIIII.

HAec uerba, ille aut[a] ille, non so-

sens, quàm præteritum ostendit. Idem cum dico, subreptum erit, non duo, sed unū uerbum est, quod unica patiendi declinatione non solum futurum, sed & præteritum indicat, hæc ille. Vnde apertissime Iurisconsulti responsum hoc declaratur. Cæterum in iure perquàm ambigua quæstio est, quando ad futurū tempus incerta dispositio producēda sit: & in his casibus, quibus supra retuli, præsens tempus etiam ad futurum referri[l], dubiū nō est multo magis indefinitum referri debere, id enim omnia tempora cōpræhendere potest, proprie tamē de præsenti actū potius intelligitur idq; regulariter obseruatur. Quapropter in contractu emptiōis, tēpus præsens inspicitur[m], in rescriptis, compromissis, renūtiationibus feriarū, concessione sacerdotiorum, de futuris[n] litibus, ferijs, sacerdotijs non accipietur: & publicatio bonorum[o], immunitas ædicularū bona præsentia ædiculasq; continebit[p]. Non obseruatur tamen hæc regula certis casibus, ueluti in uniuersalibus, ut si quis gregem leget, uel peculiū, capita enim quæ accedunt, etiā gregi imputātur[q]. Idem si me familiamq; meā hospitari promiseris, si enim mihi familia iuste augeatur, nihilominus eam recipere debebis[r], nisi magnū tibi damnū immineret[s]. Sed & si generaliter omnia bona sua, uel eorū usum fructum quis legauerit, in uniuersum disposuisse intelligetur, & iccirco futura bona cōprændet[t]. In priuilegijs quoq; ne cōtra naturam suam tēporalia sint, de subrogatis intelligemus, ut si antistiti cōcessum sit, ut quatuor eius clerici, tametsi ab ecclesia absentes, sacerdotiorū fructus acquirant[u]. Idemq; quoties de solo cōcedentis damno agitur, sit enim plenissima interpretatio, atque ideo de futuris quoq; actum cēsetur, ne diuersum ius hisdem de rebus constituamus[x]. Cæterum & si contrahentes futura prouidere potuerunt generaliter de eis quoq; promissio accipietur, ut si quis promiserit luminibus non officere[y]. Quod etiam alia ratiōe niti potest, qui enim sibi ita cauet, nō idcirco renuntiare intelligitur, quo minus sibi liceat ampliores fenestras facere, absurdūq; esset si illis per uicinū obstrui luminibus liceret: quā rationē in nō dissimili casu T. Liuius li. XXI. affert. In fœdere Romanorum Carthaginensiumq; cautū erat, ne alteri alteris, socijs sue bellū inferrent, deinde Romani Saguntinos in socios adsciuerunt, quibus Carthaginēses intulere bellū, quæsitū fuit, an id ex fœdere liceret, uidereturq; futuris socijs ea cōuentione prospectū: qua in re Liuius, Si priore (inquit) fœdere staretur: satis cautū erat Saguntinis, socijs utrorūq; exceptis, Nam neq; additū erat, Is qui tūc essent: nec, ne q postea assumerentur. Et cū assumere nouos liceret socios, quis æquum cēseret, aut ob nulla quenq; merita in amicitiā recipi, aut receptos in fidē nō defendi? Tantū ne Carthaginēsium socij aut solicitarētur ad defectionem, aut sua sponte desciscētes reciperētur. Angelus[z] in proposita specie ideo ad futuros socios fœdus trahi existimauit, quoniā mutua promissio est, quę utriq; utilis esse potest. Sed ipse etiam si ab altera tātum parte promissum sit idē opinor[a], quod & frequentius[b] receptum uidetur[c].

b ¶CODICILLIS. Legata codicillis iure ueteri dari nō poterāt, ut institutionū lib. II. Caius scribit, & ex recētioribus aliqui[d] tradiderunt, nisi hi codicilli testamēto cōfirmati essent. Pone ergo sic in testamēto dictū, quod in codicillis scriptū erit, uel quod quibusq; tabulis reliquero, ualere uolo: Intelligentur hæc uerba, cum moriar quodcunq; codicillis uel tabulis reperietur scriptum[e], siue ante testamentum scriptæ sint tabulæ, siue post.

HAEC uerba, ille. a ¶Disiunctiua est quæ inter cōtraria ponit, quorum uno posito,

l l.uerbū oportet.§.eo.
m l.rutilia. de cōtra.emp.
n Ias.l.si stip. fu.§.j.§. de uerb.obl.
o l.si tibi.§.is cuius.§. mā.
p c.cū capella de priuil.
q l.grege.de lega.j.
r Alexā.178.in ij.
s c.quanto.de censib.
t l.quoties.§.fi.de usufr.
u Gem.c.fi.e. tit.in 6.
x c.qa circa. de priuil.
y l.si seruitus. §.d'ser.urb.
z consil.260. 292.
a argu.d.l.si seruitus.
b Ioan.and.in rub.de treu. in Spec.
c l.s.d.§.cū stipulamur.
d Raph.Arct. l.j.de leg.j.
e l.plotiana. de iur.cod.

posito, alterū tollitur, sublato ponitur. Subdisiunctiua est quæ diuersa diuidit, siue ea simul esse possint, siue non possint. Intelligo autem hoc in loco contraria, quæ nullo medio inuicem repugnāt: diuersa quæ medium habent, ut sedere, & ambulare: medium enim est accumbere, & stare. Idem si inuicē nō repugnent, ut in homine actiua & passiua qualitas: sed & quoties sensus cōiungitur licet uerba disiungantur, subdisiunctiua est, ut Alexander siue Paris[d]. Idemq; si aurum uel argētum à te petam, non enim alterum peto ut alterum excludam, cum utrūq; sim paratus accipere. Communi autem uocabulo tam disiunctiuā quam sub disiūctiuam, recentiores alternatiuā uocāt, quam uocem non omnino barbarā existimo, sed ueteribus quibusdam usitatam.

d Bàr. in rub. C. de nauic. lib. xj.

b ¶ AVT dies. Hinc argumentū colligitur quoties diei fit mentio ad differentiam noctis, de naturali intelligi, non de ciuili. Est autem naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus tradit: quapropter post occasum, tametsi lux aliqua adsit, nox dicitur, sicut & ante ortum albescente cœlo: idq; plerisq; uisum est[b].

b Bar. l. aut facta. §. tēpus 3. de pœn.

c ¶ POSITO altero. Natura enim oppositorum est, ut se inuicem tollant: non ut ponant: hincq; solemus dicere, contrariorū contrariam iuris dispositionem esse: quod uerum si contraria inuicem ratione nitantur[c], alioquin si eadē utriusq; est ratio, tunc eadem cōtrariorum, ut uulgò dicitur, est disciplina.

c l. fuit. de acq. hære.

d ¶ ITA simili. Castior lectio, item.

e ¶ FINIBVS. Id est terminis, sunt autē termini prædicatiuarum partes, uerbaq; quibus propositio connectitur. Sed hic finibus usus est Iurisconsultus, ut ostēderet, inter has propositiones medium quiddam esse, atque ideo inter diuersa, non inter contraria subdisiunctiuam poni.

lum disiunctiua, sed etiam subdisiunctiua orationis sunt. Disiūctiuum est, ueluti cū dicimus, aut dies[b] aut nox est: quorum posito altero[c], necesse est tolli alterū: itē sublato altero, poni alterum. Ita simili[d] figuratiōe uerbū aut, potest esse subdisiunctiuum. Subdisiūctiuorū autem genera sunt duo: unū, cum ex ꝓpositis finibus[e], ita nō potest utrūq; esse, ut possit neutrū esse: ueluti cum dicimus, aut sedet aut ambulat: nam ut nemo potest utrumq; simul facere, ita aliq̃s potest neutrū, ueluti is qui accumbit[f]. Alterius generis est, cū ex propositis finibus ita nō potest neutrū esse, ut possit eē utrūq;: ueluti cū dicimus, omne animal aut facit[g] aut patit̃: nullū eñ animal est, quod nec faciat nec patiatur: at potest simul & pati & facere.

IDEM LIB. V. EPIST.

Lex CXXV.

NEpos Proculo suo S. Ab eo q̃ ita dotem tibi promisit: cū commodū erit dotis filiæ meæ tibi erūt aurei C. putásne protinus nuptijs factis, dotē peti posse? quid si ita ꝓmisisset, cum potero doti tibi erunt C? quod si aliquā uim habeat posterior obligatio, pos

f ¶ ACCVMBIT, Qui iacet. Occumbit, qui in faciem cadit: hinc milites q̃ morientes mordicus humum captabāt, occumbere dicebātur. Incubat, qui fouet, hinc gallina incubatrix.

g ¶ AVT FAcit. Accursius ridicule ad coitum hæc refert, cū Iurisconsultus uelit, in quocunq; animali esse affectus, seu qualitates, actiuas & passiuas: qđ à dialecticis acceptum est, qui in subiecto has X. prædicationes cōstituunt, Substantiam, Qualitatem, Quantitatem, Relationē, Locum, Tempus, Situm, Habitum, Actionem, Passionem: quæ si quis intelligere cupit: librū Aristotelis περὶ κατηγορίας consulat. Sane & Plutarchus historicæ narrationis argumenta hæc esse prodidit, Personam, Causam, Locum, Tempus, Instrumentum, Actionem, Perpessionem, Modum. Qua in distinctione Aristotelem uidetur imitatus.

NEPOS. Cum socer genero dotem promittit cum poterit, uel commodū erit, uel cōmodissimum[a]: intelligitur cū deducto ære alieno: & salua dignitate poterit: atq; ita omnes hoc responsum interpretantur, quam uis Proculus aperte non explicet, an illa promissio, cū potero, omnino idem polleat quod, cum commodum erit: potuitq; probabiliter dubitari, quoniam socer qui simpliciter dotem promisit, nō nisi in id quod facere potest damnatur, nec tamen æs alienum deducitur[b]: ergo huiusmodi promissio eadem ratione extante ære alieno uidebatur intelligēda.

a l. auus. de re dot.

b l. sunt qui. sicut. 2. de iud.

Accedit

Accedit his quod de fauore dotis hic agitur, quam ſolidam ſolui publice intereſt, & pro qua in ambiguis pronuntiandum eſt. Sed tamen ex coniectura mentis aliter Proculo uiſum eſt, ut pleriq; omnes interpretantur.

ſit[a] uerbum, quomodo ĩterpretaris, utrũ ære alieno deducto, an extante? Proculus putat, cũ dotem quis ita promiſit: cũ potero doti tibi erũt C. exiſtimo ad id quod actum[b] eſt, interpretationem redigendam eſſe: nã qui ambigue[c] loquitur, id loquitur, quod ex his quæ ſignificãtur ſenſit[d]: proprius eſt tamen, ut eum hoc ſenſiſſe exiſtimem, deducto ære alieno potero[e]. Poteſt & illa accipi ſignificatio, cum ſalua dignitate[f] mea potero: quæ interpretatio magis accipiẽda eſt, ſi ita promiſſum eſt, cum cõmodum erit, hoc eſt, cum ſine incommodo meo potero.

a ¶POSSIT. Significat id uerbum ſimplicẽ potentiam, nulli neceſſitati ſubiectã, idq; ex ſermonis proprietate, à qua tamen ex coniectura mentis quãdoq; recedimus: ut cũ teſtator hæredi diligentem agrorum curã mãdat, ut ad filios peruenire poſſint: his enim uerbis ſi deicõmiſſi neceſſitas inducit[c], quoniam in fideicommiſſis nihil refert, quẽadmodum uerba concipiantur, dum mẽs colligi poſſit. Sed & ſi quis ſeruum liberũ eſſe uelit, cum decem hæredi dare poterit, niſi res ipſa detur, libertas nõ competet[d]: non enim conditio ſolius dilationis cauſa adiecta uidetur, ſed ut hæredi quoq; conſultum ſit. In caſu quoq; noſtro, cum quis daturum ſe ſpondet cũ poterit, interpretatiõe promiſſionem moderamur, quoniam non uidetur promiſiſſe, quod cum ſummo incommodo facere poteſt[e]. Quoties uero negatiua cõiunctio id uerbum præcedit, præciſam neceſſitatem inducit, generaliterq; modũ omnem remouet, unde effici diſpoſitio poſſet[f]. Quod tamẽ ex ſubiecti argumenti natura quandoq; non recipitur, ut cum Rom. Pontifex ſe non poſſe diſpẽſare ait[g]: intelligitur enim, niſi ex iuſta cauſa, uel cum id quod ad ſuam notitiam per ueniſſet, non potuiſſe uicinos latere affirmat[h]: accipiemus enim nõ potuit, id eſt non potuiſſe præſumitur. Sed & quamuis lex pupillum nõ obligari dicat[i], uel alteri ſtipulari alterum nõ poſſe[k], naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.

b ¶ID QVOD actum. Cum enim uerba ſenſum noſtrum exprimant, is in primis ſpectandus eſt. Vnde in cõtractibus illud obſeruabimus, quod ueriſimile eſt à partibus fuiſſe actum: quod ſi uerba huiuſmodi ſint, ut ueriſimile ſit, alteram partium uno modo, alterã alio intellexiſſe, cõtra eum fiet interpretatio, qui legẽ potuit apertius dicere. Quapropter contra uenditorem[l], locatorem, ſtipulatorẽ[m] in dubio intelligemus, ut ei faueamus qui ſe obligat, ſatis aperte locutus tamen uidetur, qui generali uſus eſt uerbo[n].

c ¶AMBIGVE. Chryſippus omne uerbũ ambiguum natura eſſe ait, quoniam ex eodẽ duo uel plura accipi poſſunt. Diodorus autẽ, cui Crono cognomẽtum fuit, Nullum, inquit, uerbum eſt ambiguum, nec quiſquam ambiguũ dicit aut ſentit, nec aliud dici uideri debet, quã quod ſe dicere ſentit is qui dicit: at cum ego, inquit, aliud ſẽſi, tu aliud accepiſti, obſcure magis dictũ, quã ambigue uideri poteſt, ambigui enim uerbi natura illa eſſe debuit, ut qui diceret duo uel plura diceret, nemo autem duo uel plura dicit, qui ſe ſentit unũ dicere. Hæc A. Gellius lib. XI. cap. XII. Sed ego ambiguũ eſſe accepi, quod in ambas partes agi poteſt: obſcurũ, quod in quãplurimas: ut ſi quis leget fundũ, quàmplures enim ſunt fundi: cõfunditur tamen ab autoribus plerumq; hæc differentia.

d ¶SENSIT. In primis tamen cõſiderãda ſunt uerba, à quorum propria ſignificatione non eſt recedendum[o], niſi de mente conſtet expreſſa, uel etiam præſumpta[p]. Idẽ cum in ſuperuenienti caſu ſi de eo cogitatum eſſet ueriſimile fuerit teſtatorem aliquo modo diſpoſiturum[q]: id enim in teſtamentis obſeruatur, dum uerba non repugnent. Quod ſi uerba certa ſint & clara, ab eis nunquam recedimus[r], tametſi alia uoluntas teſtatoris allegetur[s]: non enim ſufficit uoluntas, niſi diſpoſitio ſeu actus ipſe accedit.

e ¶POTERO. Sed hoc nõ ſufficit, quum euenire poſſit, ut deducto ære alieno, adhuc cõmode ſoluere nequeat: unde prior hæc interpretatio, ei quæ ſubſeqtur, cõiungẽda eſt.

f ¶DIGNITATE. Id eſt cõmodo. Nam ſi miles eſt, ei relinquẽda ſunt arma, ſicut ſcholaſticis libri, quod Accurſius tradit: nec enim huiuſmodi inſtrumẽta in obligatione generali cõprænduntur, nec in his Seruiana locũ ſibi uendicat[t]. Hincq; argumentum accipitur, quoties priuilegium quis habet ne condẽnetur,

...fid. §. hæc uerba. de lega. iij.
...iij. §. ſi qs ...ic accep. de ...latulib.
...lo. l. iij. de ...n. leg.
...l. c. j. de re ...u. iur. in 6.
...literas. de ...eſti. ſpo.
...quanto. de ...ræſu.
... obligari.
... auto. tut.
... alteri. In ...i. de inuti. ...ipu.

l l. ueteribus. de pac.
m l. quicqd. de uerb. obl.
n l. i. lege. loc.
o l. non aliter. de leg. iij.
p l. cum auus. de condi.
q l. tale. in fi. de pac.
r l. labeo. de ſup. leg.
s l. quidã. de hære. inſt.
t Iaſ. §. item ſerui. inſtit. de act.

demnetur, nisi quatenus facere possit, debere ita fieri deductionē ne egeat, relinquēdūmq; ei esse, unde secundum dignitatem suam, honeste cum familia sua uiuere possit, quod plerisque uisum est [u]: poterunt tamen quæ ad molliciem pompamúe pertinent omnia auferri, ut mulæ īstratæ, quę urbem perambulandi causa solum habētur, serica uestis, tapetia, idq́ue genus similia, nec enim apud seueros & graues uiros quisquam minoris autoritatis est, quia huiusmodi non habeat.

u Are. cōs. 17. pen. col.

IDEM LIB. VI.
Lex CXXVI.

SI cum fundum tibi darem, legem ita dixi, uti optimus maximusq; esset, & adieci ius fundi [a] deterius factum nō esse [b], per dominū id præstabitur [c], amplius eo pręstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, uti optimus maximusq; sit, liberum esse significat: eoq; si posterior [d] pars adiecta nō esset, liberum præstare deberem: tamē inferiore parte satis me libe ratū puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quàm ius fundi per dominū deterius factum non esse.

CALLISTRATVS LIB. IIII. DE COGNITIONIB.
Lex CXXVII.

VEstis [a] appellatione tam uirilis, quàm muliebris, & scenica, etiam si tragœdica: aut cytha

SI CVM fundum. Cū quis rem uendit, liberam uendere tenetur, uel emptorē admonere, quod si se uti optimus maximúsque est, fundum uendere dixerit, fit huiusmodi uerborum ea interpretatio, ut ab omnibus seruitutibus liberum tradere uideatur: sed si subdiderit clausulam illam, quæ in plerisq; instrumentis solet apponi, uidelicet, Ius fundi deterius per dominum factum nō esse, præcedentia secundum hanc declarantur, generalisq; clausula à subsequenti declarationem accipit. Cum enim constet hoc actū, ut ius fundi diminutum non sit, si tradatur uti optimus maximus est fundus, fit relatio ad id quod actum est: dictio enim uti ad aliud relatiua est, non ex se dispositiua [a].

a l. j. uti poss.

a ¶IVS FVNDI. Clausula hæc eadē est cum ea, quam tabelliones barbare pro dato, & facto suo tantum appellant: quam si uenditor in contractu apposuit, nihilominus successoris quoq; sui factū promisisse uidebitur, censetur enim is eadem persona: qua ratione si res ex facto quoq; autoris sui euincatur, uēditor obligatus erit [b]: uidetur enim solū euictio, quæ ab extraneis fieret, excepta [c]. Quapropter & si ex facto autoris singularis euincatur, uenditor non tenebitur, is enim uenditori extraneus censetur, cum in eum personales actiones non transierint [d].

b l. stip. ista. in prin. in uerbo. obl.
c Bar. l. si seruus. de cōdi. fur.
d Crem. sing. 157.

b ¶NON esse, per dominum. Concepit Iurisconsultus uerba clausulæ in tertiam personam, alioqui uēditor solet dicere, ius deterius per se factum non esse.

c ¶PRAESTABITVR. Alij codices, id præstabitur, & castigatius.

d ¶POSTERIOR. Subsequēs ergo clausula præcedētē generalē restringit, qđ uerū est, quoties præcedens ad sequētē se refert [e], ut in hoc responso, uel aliàs ambigua incertaq; est: idem si utraq; clausula ab eodē uerbo regimen, determinationēq; accipiat [f]. Sed & ne posterior specialis dispositio frustra adijceretur, præcedentem generalē arctari dixit Bald. [g] Quod tamen nō omnino uerū est, attendimusq; in uniuersum rei gestæ rationē, à qua dubium non est quamlibet dispositionē regulari, ut ubi cesset ratio, & dispositio quoque cesset: cessare autem non dicetur, si aliquo modo applicari negotio possit. Ecce, lex Iulia quo facilius per quæstionem explorari de adulterio dominæ possit, uetuit intra certū diem seruos manumitti, an de eo quoq; seruo intelligemus, qui absens fuit? Et receptum est, hunc etiam cōtineri [h]: nō enim omnino ratio cessat, cum is de priori uita attestari possit, unde subsequentis indicia assumuntur [i]. Adde quod si dubitaretur, absens an præsens fuisset, iudices ut libertati fauerēt, potius absentē pronuntiassent, exemissentq; quæstioni [k], quod præter legislatoris mētem accidisset. Sane & illud constat, ex scripturæ proximitate sumi plerumque rationis mentisq; coniecturam [l].

e l. legatori... fi. de leg. ...
f l. nā qđ ... fi. de pe. l...
g Bald. l. qu... ties. C. fa... herc. l. qu... situ. in fi... fund. instr...
h l. p̄spexit ... qui & a...
i c. manda... de præscr...
k l. iij. §. j. ... ali. iud. m...
l l. si seruus ... §. fi. de l...

VESTIS. a ¶Vestimentorum alia uirilia, alia muliebria, alia cōmunia uiris mulieribusq; sunt: ea igitur omnia uestis appellatione continentur. Sumpta autem uidetur hæc uox à Græco sermone ἐσθής. Addit Iurisconsultus etiam scenicas, tragœdicas, comœdicasq; cōtineri. Solebant enim in scena usui esse pleraq; indumenta, quæ à choragis assumebātur, quæq; præbenda ædiles locabant, ut est apud Plaut. in Persa. De huius modi

modi uestimentis nõ pauca prodidit Iul. Pollux onomasticon libro IIII. ubi Tragicas uestes his deorum heroumq; personis aptas refert, quæ repræsentabantur: sicut & comicas, quales in seruis palliolum album, coquis duplum & rude, aniculis uestis gilua, uel coelestis coloris, iuuenibus byssina, lenonibus tunica florida, & circumplexa, parasitis nigra uel fusca, rusticis pellis caprina, adulescentibus purpurea.

roedica[b] sit, continet,

VLPIANVS AD LEGEM IVL. PAPI.

b ¶CYTHAROEDICA. Suas cytharoedis uestes, suasq; item auloedis, tragoedisq; fuisse, Lucianus in Cynico ostendit. Intelligi autem hinc potest, Thumelicorum ornamenta, à cæterorum indumentis diuersa extitisse. Thymelici uero sunt fidicines, cytharistæ, lyristæ. Tibicines, qui in orchestra actiones suas peragebant, sunt hystriones in scena, ut M. Vitruuius est autor. Quamuis igitur hæc indumenta certis solũ actibus usui sunt, uestium tamen appellatione continentur. Quapropter cum hodie sub ueris initio, ex antiquorum consuetudine, cuius historiæ libro primo Herodianus meminit, soleant iuuenes personati choreas & ludicra exercere, legatis uestibus, de eis quoq; intelligeť, quæ in eum usum paratæ sunt, siue uersicolores, seu uirgatæ, seu quoquo alio modo sint.

SPADONVM. a ¶Spadonum uaria sunt genera: Castrati qui penitus nõ arrigunt, siue quia naturaliter sine testibus progeniti sunt, siue quia ante pubertatem omnino excisi: Thlasiæ, quibus testes fracti sunt, θλάω enim frango significat, hi & θλαδίαι dicuntur: Thlibiæ qui attritos eos habent, ἀπὸ τοῦ θλίβειν: Eunuchi, qui τὴν εὐνὴν, id est lectum uirginũ custodiunt, alij quod bonæ sint mẽtis εὖ νόου, & à uenereis semotæ, dictos autumant, his enim non solum testes, sed & totus coles ipse solebat amputari. Lucianus in Pãphilo hoc distare eunuchos à spadonibus ait, quòd eunuchi ab ipso statim ortu exsecti, nihil uirile unquam experiri potuerunt, quo sensu uidentur hi Græcis esse eunuchi, qui apud Latinos sunt castrati. Sũt & qui aliqua ægritudine testium usum amiserunt, sunt qui uno tantum teste nati sunt, sunt & quibus cũ uterque adesset, altero exsecti sunt. Castrari quoq; mulieres in Lydia repertũ est: has autem omnes species spadonis appellatione cõprændi, Iurisconsultus hic tradit. Erant planè apud ueteres in pretio hi spadones, habebanturq; pueri in delitijs, ut Bagoi regibus Persarum, Ligdus Druso, Sporus Neroni: quod & in Asia hodie frequentatur. Sed & mulieribus quoq; subseruiebãt, quæ iniri uolebant, non parere, quod Satyra VI. Iuuenalis cõqueritur: nec enim rei ueneree spadones omnes abstinẽtes sunt: nã qbus unus testis relictus est, etiam generant[a], sed & qui puberes exsecti sunt, & hepate sunt feruentiore, uasaq; genitalia capaciora possidẽt, hi coëunt, licet nõ generent, uocanturq; Græcis ἡμιτελεῖς εὐνοῦχοι. Qui igitur coire queunt, hi & uxorem ducere possunt[b], & adoptare[c], & posthumum[d] instituere: at qui non possunt, hi castrati, id est casti facti dicuntur, qui cum non arrigãt, nec ducere uxorem, nec adoptare queũt. Accursius & eum sequuti cæteri recentiores, castratos solũ intelligunt, qui naturaliter sine testibus sunt, unde & uulgatũ extat carmen,

Castratos natura facit, uiolẽta Spadones
Improbitas, amor Eunuchos, & foeda libido.

Sed ex Latinis autoribus apertissime ostenditur, etiam castratos dici, quibus ferro diminuta sunt uirilia[e]: unde rectius est castratos interpretari castos siue natura non arrigant, siue quia omnino spadones sint. Habẽturq; hi pro uitiosis[f], & in his locus est redhibitioni. Sanè uetuit Domitianus Impera. edicto, ne pueri castrarentur[g], quod & Constantij lege est cautum: estq; inde publicum iudicium ex lege Cornelia cõstitutum, quod & in his qui Thlibias faciunt locum sibi uendicat[h], siue libidinis, siue commercij causa factum proponatur. Fuere autem apud ueteres eunuchi aliqui insignes uiri, ut Phauorinus Philosophus Arelatensis, quæ urbs est iuxta Eridanum, ut est apud Philostratum. Sed Oppianus ἀλιευτικῶν libro III. ostẽdit, Eridanum à Græcis quoque dici, qui apud nos Rhodanus. Narses quoq; Iustiniani Dux, qui Gothos Italia expulit, spado fuit. Celebrat & Amianus Marcellinus lib. XVI. Enterium cubiculo Constantij Cæsaris præpositum, qui sicut inter uepres rosæ nascũtur, & inter feras nonnullæ mitescunt, ita ipse inter spadones recti exempli fuit. Quapropter posse spadones eunuchosq; ad quamcunque dignitatem assumi non dubitauerim, tametsi Lucianus tempore suo, an ad Doctoris officium deligi possent, dubitatum tradat, & propter iudicum uarias sententias rem ampliatam. Sed & Suidas iratum Theodosiũ Antiocho

Lex CXXVIII.

Spadonum[a] generalis appellatio est, quo nomine tam

a l. põp. in fi. de ædi. edi.
b l. si serua. in fin. de iur. dot.
c §. sed & illud. insti. de adop.
d l. 6. §. de lib. & posth.
e l. si seruus. §. & si puerum. §. ad. l. aquil.
f d. l. pompo. & l. seq.
g l. j. C. de eunuch.
h l. 3. 4. 5. de sicar.

præpoſito ſcribit edictum protuliſſe ne inter patritios eſſent eunuchi.

b ¶NATVRA. Cum his diuulſi teſtes non ſint, uidebatur ſpadonis nomen non cõuenire: deducitur enim hæc uox παρὰ τὸ ἀποσπᾶσθαι, id eſt, ab euellẽdo, ut eſt in etymologico magno: qua ratione & ἐκτομίαι appellãtur, quaſi exſectos dicas, ſicque eos Pau. Aegineta libro VI. appellat, quibus uero colliſi ſunt eunuchos. Infantes em̃, inquit, peluí inſidere faciũt, & flacceſcẽtibus ob calidæ aquæ calorem corpuſculis, digitis teſticulos collidunt, quoad euaneſcant, nec contrectari amplius poſſint.

hi qui natura[b] ſpadones ſunt, itẽ thlibiæ thlaſiæque, ſed & ſi qđ aliud genus ſpadonũ eſt, cõtinetur.

PAVLVS LIBRO II. AD LEG. IVL. ET PAP.

Lex CXXIX.

QVi mortui[a] naſcuntur, neque nati, neque procreati uidentur: quia nunquam liberi[b] appellari potuerunt.

QVI MORTVI. a ¶Eos qui mortui naſcuntur, non uideri unquam natos conſtat, & ideo teſtamentum eorum præteritione non rumpi certum eſt. Sed illud eſt dubium, quid ſi uiui nati ſunt, eiuſmodi tamen ut ſecundũ naturam uiuere nõ poſſent, ut ſi ante ſeptimum menſem[d]? Et crebrius receptum eſt, nõ rumpere. Quoniam lex abortiuos præteritos non rumpere teſtamentũ ait: nec dubium eſt quin abortiui dicantur[b], tametſi uiui nati ſint, nã & conſtat huiuſmodi filios non eſſe perfectos[c], qui tamẽ ut rumpant perfecte debuerunt naſci[d], & ad orbem deuolui. Sed quid ſi legitimo tẽpore infans natus eſt, ſed antequam omnino de uentre extraheretur, puta cum pede adhuc retineretur, extinctus eſt? Et idem eſſe receptum eſt, non enim perfecte natus eſt, niſi inciſo aliquo membro uiuus extractus eſſet[e], perfectus enim dicitur, ſicut & uir manu amputata, nõ ideo minus perfectam hominis ſubſtantiam in ſe habet[f]. Quid ſi mater legitimo tempore æditum contendat, & hæredes teſtamento inſtituti abortiuum dicant? Et non arbitror matri credendum, niſi ex medicorum obſtetricumque ſententia[g]. Sanè qui octauo menſe naſcitur, ſecundum naturam uiuere non poteſt, idque Medicinæ autoribus receptiſſimum eſt, hoc autem in tractatu ex curſu Lunæ cõſiderandi uidentur menſes, non autem habito reſpectu anni quem Cæſar ordinauit: nõ enim de eo Hippocrates cæterique antiquiſſimi medici diuinare potuerunt.

a in.l.qđ dicitur.§.de lib. & poſt.
b l.uxoris.C. de poſth.hæred.
c Socy.i.l.cũ auus.in fi.
d l.iij.C.de poſthu.hære.
e d.l.iij.
f d.l.quod dicitur.
g Bart.l.gallus.in prin.

b ¶LIBERI. Non procedit tamen hoc cum conditio fauorem matris reſpicit ueluti in illa, Arethuſa ſi liberos pepererit libera eſto: cum enim etiam ſi mõſtrum enixa ſit libertatem cõſequatur, quia non eſt quod ſibi imputetur[b]. Idem cenſendũ ſi mortuũ, uel debilẽ, uel imperfectum pariat.

b l. quæreret.§.j.eod.

VLPIANVS LIBRO II. AD LEGEM IVLIAM PAPIAM

Lex CXXX.

LEge obuenire hæreditatem, non improprie quis dixerit, etiam eam quæ ex teſtamento defertur.

LEGE obuenire. Legitima hæreditas proprie dicitur, quæ ab inteſtato defertur[a], quoniã eam lex ipſa abſque facto hominis defert. Sed & quæ ex teſtamento defert, legitima quoque, non improprie, latiore tamen ſenſu, dicetur: ea enim à lege XII. tab. confirmatur, dum in illa conſtitutum eſt, uti quis rei ſuæ legaſſet, ita ius eſſe[b]. Eſt & iuſta hæreditas, quæ iure ſanguinis gentilitatiſque defertur[c], ea enim omni æquitate ſuggerente, & omni iure, tam naturali, quàm ciuili debita eſt, & ideo iuſta dicitur, quoniam id nomen emphaſim quãdam habet, quale apud Græcos ἀκριβὲς uel ἱκνούμενον. Inde dicimus teſtamentũ[d] eſſe iuſtam ſententiam, id eſt perquàm ſolennem & plenam, iuſtos liberos[e] ex uera uxore genitos, iuſtam uxorem[f] omni legum perfecta ſolẽnitate ductam, iuſtum pactum, quod uulgò ueſtitum dicimus[g], & ſtipulatione roboratum, iuſtum amorem, apud Tibullum immenſum, & omnes Cupidinis uires cõplectentem, iuſtum prælium, Liuio magnum, & ſtataria pugna certatum. Sic & Apuleius in apologia ſecunda: Sciebat, inquit, inteſtati pueri legitimum magis quàm iuſtum hæredem ſe futurum: quod & Paradoxorum lib. IIII. latius proſequutus ſum. Igitur ſi de iuſta hæreditate qualiſcunque diſpoſitio mentionem faciat, de ea intelligemus, quæ ab inteſtato defertur. Si uero de legitima dictum ſit, utranque contineri ex ui uerborum cõſtat. Et ideo qui ſibi & hæredibus ſuis legitimis ſtipulatur, etiam de his ſenſiſſe uidetur, qui tametſi extranei, teſtamento hæredes inſtituti fuerint: licet Alexandro[h] aliter uiſum ſit, cuius ſententia uera non eſt, niſi ex ſubiecto argumento hoc perſuadeatur, ut ſi quis in regno Titium & eius legitimam ſucceſſionem inſtituat

a l.j.de ſuis & leg.
b l.uerbis.§.i[...]
c l.iij.§.pro ſocio.
d l.j.de teſta[...]
e l.cũ qs.C.[...] nat.lib.
f l.ſi uxor.[...] adult.
g l. ſtichũ.§ naturalis.d[...] ſolut.
h Alex. conſ[...] 56.in ij.

i Abb. cõſ.3. i ij. dub. in ij. lib. inſtituat[i]: accipietur enim de filijs primogenitis hæredibus, quoniam natura ſucceſſiõis huiuſmodi, hoc indicat. Idem ſi teſtator uerisimiliter aliquo modo afficitur hæredis ſui agnatis, quos prima ſpes ſucceſſionis attingit, his enim uerbis de huiuſmodi propinquis intellexiſſe uidetur[k]. k l. ex facto. i ſi. ad Treb. Quapropter filio inſtituto, ſi ſine liberis deceſſiſſet, cũ Titius pater bona ſua ſe fratri & illius hæredibus legitimis maſculis relinquere dixiſſet, & poſt conditionis euentum is teſtatoris frater hærede extraneo inſtituto deceſſiſſet, reſpondi ad fideicommiſſum agnatos, qui eiuſdẽ cum Titio familiæ erant, uideri uocatos: uerborũ enim proprietas, & ſuæ gentis affectio hanc in ſententiã me trahebãt: nec mouebar, quod à ſubſtituto extranei, non autem legitimi, id eſt agnati, eſſent inſtituti: quia licet in contractibus ſtipulans ſibi & ſuis hæredibus legitimis, non cẽſeatur agnatis ſtipulatus, niſi ſint hæredes, quia nõ eſt ueriſimile uelle aliquem alteri quàm hæredi ſtipulari, in præſenti tamen fideicommiſſo aliud eſſet dicendum, ex Titij uoluntate, quem non eſt ueriſimile uoluiſſe in bonis ſuis fideicõmiſſum facere eluſoriũ, & cuius uires ex grauati uolũtate penderẽt, ut ſi alios quàm legitimos inſtitueret, onus fideicommiſſi extingueretur. Illud nõ diffiteor, quoties teſtator ipſe & tabellio ignari & idiotæ probarentur, ex uulgari uſu illa uerba de filijs accipi, non de agnatis.

tur: quia ex lege XII. tabularum teſtamentariæ hæreditates cõfirmantur[b].

IDEM LIB. III. AD L. IVL. PAP.

b ¶CONFIRMANTVR. Qui ergo cõfirmat, dare uidetur. In quo tractatu ſic cẽſeo diſtinguendum, ut ante omnia penſemus, cõfirmantis intẽtio qualis fuerit. Si enim actus qui fit, ſubſtantiam à mera confirmantis uoluntate ſumit, confirmans actum nullum, dare dicitur[l]: l l. adoptio. ſ. de adop. idem ſi actus ſit ualidus, ſed tamẽ confirmans hoc egit, ut nouum actum induceret[m]. m l. quærebatur. de teſt. mil. At ſi ex ſola uoluntate confirmantis negotium non pendeat, qui confirmat non dat, ut cum hæres centũ, quæ autor ſuus Titio legauerat, rurſus ipſe legat[n]. n l. unum. §. ſi de. ſ. de leg. ij. Sed & prætor qui alienationem pupilli confirmat, alienare ipſe nõ uidetur, quoniam natura huius conſenſus hanc interpretationem nõ admittit[o], o Bar. l. more. de iur. o. iu. nec id actũ eſt. Quod ſi Præfectus præt. defenſorem à popularibus electum confirmet[p], p §. decreto. i auth. de def. dare uidebitur, principale enim robur eius actus à Præfecto initium ſumpſit, cum magiſtratum ſibi eligere, & iuriſdictionem conferre, ſoli priuati nequeant. Illud annotãdum eſt, confirmationem irriti priuilegij à principe emanatam non prodeſſe, niſi ex certa eius ſcientia facta ſit, quæ tunc præſumitur, cum cauſa cognita confirmatio impetrata, uel ſerie libelli totus tenor declaratus, uel gemina ta iuſſio ſub ſequuta ſit. Idem ſi ex certa ſcientia ſe hoc facere princeps atteſtet, uel æque pollẽtibus uerbis utat: quãuis ſi probetur principi obreptum fuiſſe, nihilominus confirmatio nullius effectus eſt, ut pleriq; omnes tradidere[q]. q c. porrecta. de cõfir. uti.

Lex CXXXI.

ALiud eſt fraus, aliud pœna: fraus enim ſine pœna[b] eſſe poteſt, pœna ſine fraude eſſe non

ALIVD eſt fraus. a ¶Fraus differt à dolo, quod dolus fit alterius circumueniendi cauſa, fraus proprie dicitur etiã ſi decipiendi conſiliũ non adfuerit[a], a l. fraudis. ſ. titu. ſ. ſed is qui deceptus eſt à ſeipſo, uel ex euẽtu fraudatus eſt, unde quatenus alter circumuentus ſit, fraus dolo ineſt[b]. b l. iuriſgẽ. §. ſed ſi. ſ. de pac. Aliqui tamẽ ex Grammaticis dolum in faciẽdo conſiſtere crediderũt, fraudem in uerbis, argumẽto Græci ſermonis φράζειν, quod eſt loqui. Dixere etiã ueteres fraudem pro pœna[c]: c l. cũ dũt. §. excipitur. d' æd. ed. quos & Virgilius imitatus eſt Aen. XI. Iam noſces uẽtoſa ferat cui gloria fraudẽ. Dixere & pro periculo, & ita in iure legi atteſtatur Seruius, ut cũ dicimus, ne ea res fraudi ſit. Hinc & Vergilius: Quis deus in fraudem egit. Accipitur & pro læſione, ut apud Horatium in carmine ſeculari:

Iuuit ardentem ſine fraude Troiam.

Quod Acron interpretatur, Differũt autem fallacia, calliditas, machinatio, impoſtura, uidẽturq; fraudis ſpecies eſſe. Fallaciam loquẽdo committi, Calliditatem tacendo, Accurſius[d] d d. l. iuriſgẽ. exiſtimauit. Ego fallaciã ſimulationi annexã arbitror, calliditatẽ ad ingeniũ referri, machinationem ex præcogitata aliqua inuẽtione, manuq; & arte confici, ἀπὸ τῆς μηχανῆς. unde & techna dicitur, ἀπὸ τῆς τέχνης, impoſtura ab impoſtoribus, id eſt deceptoribus[e], e l. ſ. §. ſ. de uar. cog. quos etiã Planos uocant, nomen ſumpſit: ductaq; uidetur metaphora ab his, qui operimentum rei imponunt, ut uitium tegant.

b ¶SINE POENA. Vt quia fraus eiuſmodi ſit quæ pœnam non mereatur: uel etiã, quia delictum tametſi graue probari nequiuerit[f], f l. abſentem. de pœn. ſciant tamen ſontes rariſſime accidere ut pœnas euadant: quandoquidem ut Græco uerſiculo admonemur.

Εστι δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.

Eſt iuſtitiæ oculus qui ubiq; conſpicit.

c ¶NON POTEST. Quapropter anteꝗ̃ anquirere iudex incipiat, constare prius perpetratum fuisse crimen oportet, tum enim quærẽdũ deinde est, quis perpetrauerit. Sanè huic dicto conformis est iuris regula[g], Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus. Quod tamen non procedit, cum in cõsequẽtiam quis punitur, ut in eo qui seruum noxę causa dat. Sed & fauore publico etiam quandoꝗ̃ receptum est, ut ubi fraus non fuerit, pæna sit: ueluti cũ ex Senatusconsulto sumebatur supplicium de seruis omnibus qui sub eodem tecto fuerant, cum dominus à seruo occisus esset[h]: quamuis enim aliqui in eis insontes esse potuissent, tamẽ atrocitate pœnæ securitati domuum consulendũ fuit: quod eleganter C. Cassius apud Tacitũ lib. XIIII. disseruit: Vbi nã & ex fuso (inquit) exercitu, cum decimus quisꝗ̃ fuste feritur, etiam strenui sortiũtur: habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod cõtra singulos utilitate publica repẽditur. Qua ratiõe introductum arbitror, cũ quis in principem uiolentas manus infert[i], etiã filios puniri: uerisimile est plerosꝗ̃ fore qui uel liberorum suorum charitate ab huiusmodi consilijs abstineant.

g l. j. §. itẽ. ad Syll.

h l. j. ad Syll.

i l. quisquis. C. ad l. iul. ma.

potest[c]: pœna est noxæ uindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædã præparatio. ¶ Inter mulctam[d] autem & pœnam multum interest: cum pœna generale nomen sit, & omniũ delictorũ cohertio, mulcta specialis[e] peccati, cuius animaduersio hodie[f] pecuniaria est, pœna autem non tantum pecuniaria, uerum & capitis, & existimationis irrogari solet: & mulcta quidẽ ex arbitrio [g] eius uenit,

d ¶§. INTER MVLCTAM. Mulcta Oscum uerbum est, quo pœna significatur, licet Grammatici quidam à mulcendo per antiphrasim dictam putent, unde mulctare uerbum condemnare est & punire: sic Plautus, mulctare matrimonio: Terentius & Vergi. Aenei. lib. XI. mulctare morte: Trãquillus, mulctare gentilitijs hæreditatibus: Corn. Tacitus, mulctare uerberibus, dixerunt. Ex usu tamẽ, angustiore significatione uox hæc, pro pecuniaria tãtum pœna, recepta est: sicꝗ̃ uariæ differentiæ introductæ sunt, quod pœna quælibet cohertio est, mulcta solius pecuniæ: quod pœna certa est, legeꝗ̃ expressa, mulcta ab ius dicentis arbitrio pendet: quod pœna à quocunꝗ̃ iudice infligi potest, cui criminis exequutio demandata sit, mulcta ab ordinarijs tantummodo, hisꝗ̃ qui pro tribunali sedent: quod mulcta fisco datur [k], pœna etiam parti applicari potest: quod mulcta infamiam non irrogat [l], pœna quandoꝗ̃ irrogat: quod à pœnæ irrogatione cum quis criminis conuictus est, prouocatio non est [m], at mulctæ indictio per iudicem appellationis reuocari potest: sed & si ultra modum à lege constitutum Præses prouinciæ mulctam dicat, ipso iure rescissum est, si pœnam, appellatione opus est[n]: is quoꝗ̃ qui mulctam dixit, officio suo functus nõ est, & ideo eam reuocare potest[o], at qui pœnã cõstituit, amplius ea de re nõ aditur. Sunt autẽ pœnæ per leges & S. cõsulta certis delictis cõstitutæ, mulcta specialibus quibusdã: ut cum quis in ius uocatus iudicem negligit[p], cõtumaciæ enim infligitur. Plinius epist. libro IIII. Licinius Nepos prætor acer & fortis mulctam etiam dixit senatori, qui ad iudicandum non uenerat: egit ille in senatu causam suam, egit autẽ sic, ut deprecaretur: remissa est mulcta, sed timuit, sed rogauit, sed opus uenia fuit.

k l. pen. C. de mod. mul.

l l. j. C. eo.

m l. si qua. j. eo.

n l. certa. C. qñ pro nõ.

o l. illicitas in fin. de off. præs.

p l. j. s. si quis in ius uoc.

e ¶SPECIALIS. Generalis delicti nomen intelligit Iurisconsultus illud, quod certa appellatione plurima eiusdem naturæ crimina cõplecti potest, ut furtum, homicidiũ, falsum[q]. Quod & doctores nostri nominatũ delictum appellant. Speciale uero delictum uidetur, quod innominatum dicunt ut cum quis in ius uocatus non paret[r], cum temere appellat, cum ius dicentem contemnit, cum in munere sibi imposito per desidiã quis cessat[s]: eiusmodi ẽm facta, pluribus uerbis specialiter designantur, non uno generali.

q l. si familia. s. d' iur. om. iud.

r l. ij. C. de ep. aud.

s l. ij. C. de sport.

f ¶HODIE. Olim ẽm ex pecude mulcta pendebatur, maximaꝗ̃ erat XXX. bouum, & duarum ouium, minima unius ouis: deinde in pecunia cœptum est mulctari, & bos cẽtusse, ouis decusse ęstimata est. Mentio huius rei est A. Gellio, & Sex. Pompeio.

g ¶EX ARBITRIO. Siue quia arbitrarium ei sit quam mulctam dicat dum legitimum modũ non excedat, qui hodie in Præsidibus prouinciarum usꝗ̃ ad duas auri uncias est, in Proconsulibus sex. idemꝗ̃ Præfectis Aegypti[t], at in alijs spectabilibus usque ad tres. Siue quia postquam dicta est mulcta, adhuc in arbitrio iudicis est eam remittere[u]. Olim ex lege XII. tab. prouocabatur ad populum, dicebaturꝗ̃ certari mulcta, cum petebatur eius remissio, uel modus: quod ex T. Liuio

t l. eos. C. de mo. mul.

u d. l. illicitas §. fin.

qui mulctam dicit, pœna nõ irrogatur, nisi quæ quacunque lege, uel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est [h]: quinimo mulcta ibi dicitur, ubi specialis pœna non est imposita. Item mulctam is dicere põt, cui adiudicatio[k] data est: magistratus[l] enim solos & præsides ꝓuinciarũ posse mulctã dicere, mandatis permissum est: pœnã autẽ unusquisque irrogare potest, cui huius criminis, siue delicti executio competit[m].

PAVLVS LIB II. AD LEG. IVL.
Lex CXXXII.

ANniculus amittitur qui extremo anni die moritũ, & cõsuetudo loquẽdi id ita esse declarat. ¶ Ante diẽ decimũ

Liuio lib. XXV. & M. Cicerone in Philip. XI. cognoscere in promptu est.

h ¶ IMPOSITA. Quandoque tamen certa pœna est, & mulcta appellatur, ut in eo qui X. HS. argenti punitur[x], quia temere appellauit. Sed hoc casu mulcta improprie dicitũ: ut quidam sentiunt, uel quod est uerius cũ prius huic delicto certa pœna constituta non esset, proprie dicebatur mulcta: unde quã uis certitudo ultiõis addita sit, antiquum nomẽ tamen seruauit.

[Margin: l. ij. C. de ep. aud.]

i ¶ SPECIALIS. Intelligẽdum est, cum pœna pecuniaria infligitũ, alioquin ubicũque à iure determinatum non est, quæ pœna delinquenti cõstituenda sit, arbitrariũ iudici est, nec huiusmodi pœna ideo mulcta dicitur[y].

[Margin: l. j. §. qbus. de effract.]

k ¶ ADIVDICATIO. Adiudicare est iudicio peracto rem cõtrouersam actori addicere. Olim ex lege XII. tab. si debitor soluendo nõ erat, adiudicabatur corpus eius creditoribus, quibus fas erat mẽbra artusque partiendi, quod deinde tacito consensu abrogatum est, cœptumque est pecunia transigi, & bona ipsa nõ corpus adiudicari: quod apud A. Gell. lib. XX. Cæcilius Iurisconsultus elegãter disputat. Cum ergo adiudicatio merum mixtumque imperium respiciat[z], sequitur hic probari eis tãtummodo ius mulctæ esse, qui imperium habeat, quod & alibi proditũ est[a]. Quapropter inde consequens est, ut defensores Ciuitatum[b], magistratusque municipales, item duumuiri[c] (hi sunt ipsius ordinis duo præfecti) mulctam dicere nequeant, licet aduersus cõtumaces aliis remediis uti eius permissum sit. Sed & eos quibus mandata est Iurisdictio, mulctam nemini irrogare posse cõstat, nisi is sit delegatus principis: & ita frequentius proditum est[d].

[Margin: l. iubere. §. de iur. om. iud. — l. ij. in fi. de iudi. — l. ij. C. de def. ciuit. — l. j. si quis ius d. — c. de causis. de off. del.]

l ¶ MAGISTRATVS. Ius mulctæ dicẽdæ ex lege XII. tab. introductum est, & solis magistratibus Po. Rom. concessum, eius uerba sunt: Iusta imperia sunto: iisque ciues modeste ac sine recusatione parento. Magistratus nec obedientem & nocuum ciuem, mulcta, uinculis, uerberibusue coërcento: ni par, maiorue potestas, populusque ꝓhibessit, ad quos prouocatio esto. Cum magistratus iudicassit, irrogassitue, per populum mulctæ certatio esto, referuntur hæc à M. Tullio libro de legibus III. Cum ergo id ius à XII. tabulis magistratibus concessum sit, non potest de municipalibus intelligi, quibus lex XII. tab. scripta non est, & qui nõ simpliciter magistratus, sed cũ additamento, municipales dicuntũ. Præsidibus uero prouinciarum id ius cõpetit: quia mandatis, quæ solent imperatores legatis suis, cum eos in prouincias destinant, dare, hoc permittitur.

m ¶ COMPETIT Vnde & defensores ciuitatis leuium criminum cognitionem habent[e], & quos sontes reperiũt pœnis afficiũt.

[Margin: e §. et audiẽt. de def. ciui.]

ANNICVLVS. Anniculus infans dicitur anni unius, quẽ quidẽ Vniennẽ uocant, exẽplo Græci sermonis ἐνιαυσιαῖος diciturque hoc nomine qui extremũ anni diẽ attigit, tametsi integrũ eũ nõ uixerit: cõprobatque id Paulus ex consuetudine sermonis, qđ mirũ est in hac uoce, præsertim repertu rara, uerum legislatori de cõsuetudine attestãti credi par est. Sed an cuilibet doctori egregio? & Bartolus[a] credi existimauit, si ab eo in scriptis redacta sit, cuius sentẽtiam probare ipse nequeo: cũ enim sit facti, quis plenã fidẽ adhibebit[b]? cum etiã prudentissimos huiusmodi prætereãt, idque crebrius receptũ mihi uidetũ.

[Margin: a Barto. l. de quibus. ĩ. 4. q. princ. — b Ias. d. l.]

¶ §. ANTE DIEM. Varie hic locus accipitur, apud ueteres enim uidentur non eodem sensu hæc uerba intelligi. Nam qui promittit ante X. diem Calendarũ, uidetur perinde ac si dixisset, decimo Calendas: sicut qui ante calendas stipulatur, perinde est, ac si Calendis stipularetur[c]. Nam ratio hoc suadet, cum decimo Calendas compendio uerborũ dicatur, pro decimo die ante calendas. Sed tamen ipse aliud opinor, decimo calẽdas, aliud decimo die Calendarum. Cum enim ante calendas dicimus ipsæ Calendæ non comprænduntur, Cicero ad Lentulum: Senatus habe-

[Margin: c l. q ante. de uerb. ob.]

ri ante calendas Februarias per legem Papiam, id quod ſcis, non poteſt, neq; menſe Februario toto, niſi perfectis aut reiectis rogationibus. Verum in aliam ſententiam nos urget, quod per hæc uerba dies, qui eſt nono Calendas, ſignificari uidetur: idq; probatur Ciceronis autoritate, qui Philippica V. Ante diem (inquit) XIIII. Calen. Ian. decretis eum ueſtris concidiſtis, conſtituiſtisq; ut hæc ad uos Cal. Ian. referrentur. Rurſus Philippica ultima: Memoria tenent, me ante diem XIIII. Cal. Ian. principem reuocandæ libertatis fuiſſe, me ex Cal. Ian. ad hãc horam uigilaſſe. His autem uerbis de eo die intelligebat, qui eſt XIII. Calen. Ian. quod oſtenditur in dicta Philipp. V. in principio. Cum enim eam orationem uti cenſuerat Senatus Calen. Ian. haberet, Recordamini (inquit) qui dies nudius tertiusdecimus fuerit. Et paulo inferius: Hoc dies XII. profuerunt, ut quē nemo prēter Cotylam &c. Idem apertius oſtēdit lib. epiſt. fam. XII. ad Cornificium: nam eius diei mentionem faciens, ad XIII. Cal. (inquit) Ian. Senatus frequēs mihi eſt aſſenſus. Et iterum: Ad XIII. Cal. Ian. fundamenta Reip. ieci. Quomodo ergo Paulum hic defendemus, penitus his contraria ſentientem, cum ſignificari his uerbis cenſet eum diem, qui XI. Cal. eſt: Adde quod etiam ante calendas & poſt, idem eſſe exiſtimat, quod falſum eſt, imò ut apparet apertiſſime diſſident. Sed & Cælius Ciceroni: Dicebat (inquit) Pompeius ſe ante Calēdas Martias non poſſe ſine iniuria de prouincijs Cæſaris ſtatuere, poſt Cal. Mar. ſe non dubitaturum. Sunt qui his difficultatibus adducti ſcripturam inuertant, & legendum exiſtiment, nō poſt diem X. ſed poſt diem XII. Qui ſenſus indubitatus eſt, redditq; reſponſum hoc ſuperfluū, prætereaq; aduerſus ueterum omnium Codicum fidem fit huiuſmodi mutatio. Alij neutro ſermone legunt, nō utroq;: ſed hæc inſolentior eſt correctio: & non ſatis uera. Alij craſſiore minerua intelligūt, ut ante diē decimū Calendarū, de undecima die actum putemus menſis lapſi, ſi retrò, & menſis inſtantis, ſi porrò, computemus. Qua ratione ante diem decimum Cal. Ian. uigeſima erit Decembris, quia ab ea ad calēdas undecim interſunt dies, poſt diem decimum Calendarum erit undecima Ianuarij, & hic enim undecim interſunt dies. Sed certe Iuriſconſultus ludere nos hoc ſenſu potius, quàm docere uoluiſſe uideretur. Ego dupliciter declarari id reſponſum poſſe ſentio: Et in primis, ſi de die præterita loquamur, ut quia me quicquam feciſſe poſt diem decimū Calendarum dicam, id intelligi arbitror XI. Calēdas eſſe factum, quod ſi ante diem decimū dicam, intelligitur nono calendas: ſicut apud Ciceronē, ante XIIII. diem Cal. intelligitur XIII. Cal. Et ratio ea eſt, quia in computatione præteriti. Vndecima poſt decimam eſt ſicut XIIII. ante XIII. quod ſi de futuro uerba faciam, ut quia poſt X. diem Cal. ſpōdeam tibi cētum, nono Cal. intelligitur: ſi ante X. diem ſpopōdero, Vndecimo obligabor. Vnde merito Iuriſcōſultus utroq; ſermone undecimã diē ſignificari dixit: Quod intellige diuerſis tamen caſibus. Ante decimam diem ſignificat undecimam ſi de futuro loquar, poſt decimam diem ſignificat undecimam, ſi de præterito agatur. Altero modo poteſt etiã accipi, ſiquidē illud ſcire debemus, apud Græcos conſuetū fuiſſe ut dierum computatio retrorſum à ſequēte menſe duceretur, fiebatq; uti menſis, quē tum φθίνοντα id eſt deficientem appellabant, ἀπὸ τῆς εἰκάδος, hoc eſt à uigeſima die inciperet retro numerari ad ſequentē. Quod in Nubibus Ariſtophanes oſtēdit, & Homerus τοῦ μὲν φθίνοντος μηνὸς, τοῦ δ' ἱσταμένοιο. Eum morem & Latini ſeruauerūt, & poſt præcedentis menſis Idus, ſubſequētis Calendas numerare cœperunt. Quapropter quartusdecimus Decēbris dies, decimusſeptimus eſt Calēdarū Ianuarij, ſicq; deinde procedimus, Sextumdecimū, quintūdecimum, quartumdecimum, ab augmento in diminutionē uſq; ad ipſum Calendarū diē computãdo. Si ergo ſcriptū ſit, poſt diem decimum Calēdarum aliquid factū, undecimo calēdas cenſetur factum, quoniam ab inſtãte menſe retro cōputando undecimus dies poſt decimum numeratur: quod ſi ante diem decimum dicatur, idē ſignificari poteſt: reſpectu enim deficiētis menſis undecimus ante decimum eſt. Et ſic diuerſis rationibus, ſermo qui hic repugnãs uidetur, idem denotare poteſt. Sanè hic argumētum ſumitur nō uideri inuicem aduerſari teſtes, quorū aliqui ante bellū, aliqui poſt bellum rē geſtã dicant: cum enim hæc res tractum habeat, poterūt intelligi ante bellum perfectum[d], & poſt bellū cœptum, idq; frequētius traditum eſt[e]. Ego accepi hãc dictionem ante ad initium, & poſt ad finē referri, idq; ex ſermonis proprietate, à qua ut teſtes à periurio tueanť recedere permiſſum eſt. Sed & qui ante Calendas promittit, ſolis Calē

Calēdarum, & poſt diē decimū Calendarū, utroq; ſermōe undecima dies ſignifica

[d] Bart. l. ij. creditum cer. pet.
[e] l. ij. C. ne. ſtat. def.

d l. q ante. Calendis cõuenietur[f], ante enim dies non uenit, alioquin momenti illius ratio esset habẽda, quod Calẽdarum initium antecessit, at in diebus momẽta temporũ non cõsiderari infra traditur[g]. Quapropter si tibi spondeam ante mensem Februarium cẽtũ aureos me daturum, initio eius mensis cõueniri potero, idq; receptius est.

g l. ij. §. eo.

¶f. FALSVM. Parere uerbũ, enitentis mulieris actũ significat, qua propter si exsecto utero infans ei detrahaẽ, peperisse nõ uideẽ. Hincq; est, quod si Titio legauerim si Arethusa pepererit, cũ cõditio uoluntaria sit, exsecto utero nõ eueniet[h]: si necessaria, secus est: ut cum quis si uxor sua pepererit filium instituit, & si decesserit, Titium: non enim respexisse modum uidetur quo filius in lucem prodeat, sed quomodocũq; natus sit illi cõsuluisse: & ideo ex coniectura mentis fit interpretatio, etiã si cõditionis uerba omnino nõ quadrent: & ita Baldo Salicetoque[i] uisum est, quod & nos cõtra Iasonis[k] sententiam probauimus.

h Bart. l. gallus. §. & quid si.

i Saly. l. fi. C. de post. hære. inst.

k Ias. l. qđ dicitur. de lib. & post.

tur. ¶ Falsum est eã peperisse, cui mortuꝰ filius ex sectus est.

VLP. LIB. IIII. AD L. IVL. PAP.
Lex CXXXIII.

SI quis sic dixerit, ut intra[a] diẽ mortis eius aliquid fiat[b], ipse quoq; dies quo quis mortuus est numeratur.

SI QVIS SIC. a ¶ Apud ueteres tres erant præpositiunculæ diuerso sensu, in, uls, cis, quæ quoniã obscuro sonitu promebantur, euphoniæ causa additionem eandem receperunt, diciq; ultra, citra, intra cœptum est: sicq; intra idẽ significat, quod in, unde recte dicemus, Brigantium intra alpes est, id est in alpibus ipsis, sicut Segusium citra alpes, Voconij ultra. Sic & qui dicit se intra Calendas facturum, in ipsis Calẽdis dicere uidetur, ut apud Aulum Gellium libro XII. capitulo XIII. Sulpitius Apollinarius disseruit. Vsus tamen obtinuit, ut non solũ diem Calendarum, sed omne tempus quod citra eum diem est contineat: quapropter si libertas sic relicta sit. Stichus intra annum postquàm mortuus fuero, liber esto[a]: statim post mortem liber est: Cuius cõsuetudinis loquẽdi ratio est, quia tempus concessionis usq; ad extremum diem, quo negotium explicari potest, pro uno habetur: unde quicquid citra extremum diem factum est, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo uerborum conceptione, intra diem mortis, dubium non est quin etiam dies quo quis moritur compræn sus sit, perinde ac si in diem mortis dictum esset. Præpositio enim ista, accusatiuo iuncta, etiam pro usque accipitur, ut in diem interpretemur usque ad diem, quod & supra[b] ex Grãmaticis annotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronuntiare iussus est, Calendis ipsis recte, atque ordine pronunciaturus est.

a l. si ita. in fi. de man. testa.

b l. notionẽ. in fi. 3.

PAVL. LIB. II.
Lex. CXXXIIII.

ANniculus[a] non statim ut natus est, sed trecentesimo saxagesimoqnto die dicit, incipiẽte planè, nõ exacto[b] die: quia

b ¶ FIAT. Si ergo Titio legauero, ut intra diẽ mortis suæ mihi monumentũ suis sumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum eadẽ die fiat, legatũ debebitur: idq; Accursius ꝓbat, quoniam id factũ eius naturæ est, ut per alium explicari possit[c].

c l. j. §. ne autem. C. de cad. toll.

ANNICVLVS. a ¶ Quoties in lege certi anni mentio habetur, intelligimus de perfecto, qui CCCLXV. dierum est, nec ideo minus perfectus est, quod ultimus dies nondum sit exactus, cũ satis sit esse cœptum: idq; in his quæ fauorem respiciũt, ut in usucapionibus[a], in testamẽtis[b], in libertatibus. Quod si de re odiosa agatur, de momento ad momẽtum fit computatio. Hincq; est, quod qui ultimo die uigesimiquinti anni contraxit, & læsus est, in integrum restituetur[c], idem & in præscriptionibus[d]. Quãdoq; etiã fit latissima interpretatio, & satis est cœptum fuisse annum, ut est in municipalibus muneribus[e], quæ curam Reipublicæ non exposcant. Idem si uerba hoc inferant, ueluti si scriptum sit, in XX. anno licere aliquem ad sacros ordines promoueri[f], sufficiet enim XX. annum esse cœptum. Idem si intra uigesimum dicatur[g], uel (quod fermè idem est, ut Aul. Gell. lib. XII. cap. XIII. tradit) ante uigesimum. Hæc enim uerba magis initium, quam finem respiciunt.

a l. & ideo. de usuca.

b l. de ætate. de testa.

c l. iij. §. minorẽ. de min.

d l. in oĩbus. de act. & obl.

e l. ad remp. de mun.

f Cle. fin. de ætat. ubi Card.

g l. q filiũ. §. fi. ad treb.

b ¶ NON EXACTO. Id est perfecto, & subauditur taxatiua: qui modus loquendi Iurisconsultis est frequens[h], ut cum dicitur, ueteratorem non ex tempore, sed ex genere & causa æstimandum. Item, domus appellatione[i] non proprietatem, sed domicilium contineri: interpretabimur enim, non ex tempore tantum, & non proprietatẽ tantum. Et id, quoniam subiecta materia hoc indicat: alioquin certum est, si quis debere se quinque dicat, tum quoq; taxatiuam subinduci[k], quod omnes ferè admittunt. Eadem ratione hic intelligemus, non tãtum exacto, sed etiam incipiente die.

h l. fin. de æd. edict.

i l. lex corne. §. domum. de iniur.

k l. rogasti. 3. si cer. pet.

c ¶ CIVILITER. Secundum iura ciuilia, nã naturaliter ultimus dies integer anno accedere deberet, & præterea quadrans, hoc est sex horæ, unde institutus singulis qbusq; quadriennijs est Bissextus.

QVAERERET aliquis. a ¶ Monstrosorũ partuum duæ uidentur in mulieribus esse species. Prima est, cũ quid aspectu inæquale nascitur: cũ enim ita homo à natura formatus sit, ut summa sit in eo proportio, respondeantq; uicissim singula mẽbra, quoties aliquid deficit, uel præter cæterorum naturam augetur, monstrũ est: ut cum magnitudine corporis nimia, uel paruitate quis nascitur, ut quos pumilios uocamus. Idem si superfluis membrorum partibus, ut bicipites & trimani: uel deficientibus aliquibus, ut qui unica tantum manu prodeũt, uel qui sine capite: itemq; quibus suo loco membra non sunt, ut qui oculos in pectore, uel in fronte, aures supra tempora habẽt. Hos partus prouenire Empedocles existimauit, ex defectu uel augumẽto seminis: alij ob uersam, uel spiritu interceptam matricem. Alia species est, quam Græci ἑτερομορφίαν uocãt, cum mulier partum producit, in animalis alicuius naturam deformatum, ut Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Etruscam mulierem serpẽtem peperisse: nati etiam tradũtur caninis capitibus quidam, alij & asininis auribus, fuere & qui uagiẽtes ruderent. Traditum est, cum Thales in Periandri armento ex equa natum monstrum conspicatus esset, quod pectore tenus humanam effigiem referebat, cætera bestiam: surridentem admonuisse, ne pastoribus quibus uxores deessent, uteretur. Sed Vlpianus fataliter, id est diuinæ uoluntatis, inclinante in id præstituta serie, nasci huiusmodi naturæ ludibria existimauit: cui facile Astrologi consensuri sunt, ex quibus Alchabitius quosdam gradus commemorat, in quibus si luna sit, dum aliquis concipitur: mõstrosum nasci opinatus est: quod & ex Iulio Materno cognoscere possumus. Accursius in cogitationem mulieris causam refert, si dum inire-

annum ciuiliter[c], non ad momenta tẽporum, sed ad dies numeramus.

VLP. LIB. IIII. AD LEG. IVL.

Lex CXXXV.

QVæreret aliqs, si portẽtosum, uel mõstrosum[a], uel debilem mulier ædiderit, uel inæqualẽ[b], uisu uel uagitu nouum, nõ humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, q̃ hominis partũ, an quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, ut hæc quoq; parẽtibus prosint: nec ẽm est quod eis imputetur, qui qualiter potuerunt, statutis obtemperauerunt: neq; id quod fataliter accessit, matri damnũ iniungere debet.

tur de aliquo animali cogitauit. Nã & Hippocrates mulierem suspicione adulterij laborantem, quod marito penitus dissimilem filiũ procreasset, hac ratione liberauit, q; in cubiculo picturam ea mulier habebat, cui similẽ infantem pepererat: idq; Hieronymus in quæstiõibus super Genesim refert. Quo argumento & Quintilianus matronam defendit, quæ Aethiopẽ enixa erat, cum eius coloris icunculam in thalamo haberet. Meminit etiã nõ absimilis rei Augustinus libro de Ciuitate dei x. Vbi & Iacob Hebræi inuẽtum approbat, qui ut uersicolorem gregem habe ret, in canalibus uariegatas uirgas ponebat, ut tales fœtus progignerentur, quales erant uirgæ, quas potum ducta pecora contemplabãtur, ut Geneseos cap. XL. habetur. Quæ ratio ut quandoq; uera sit, frequentius tamẽ accidere usu uidemus, ut legitimos patres filij referant, alioquin qui ex adulterio concipiuntur, maritis maxime similes essent, cum in huiusmodi coitu sollicitari de mariti aduentu mulierem uerisimile sit, & tamen experientia cognitum est adulteris similes esse adulterinos partus, quod & Plumbini dux patrum nostrorum memoria re ipsa expertus est: is cum de se prægnantem concubinam crederet, inuitassetq; ad baptismi sacra quàm plurimos primarios uiros, ea Aethiopem peperit, coquo suo simillimum: quapropter ridiculo habitus dux, quæstione ueritatem deprændit, cuius sententiæ fuisse etiam Phocylidem Poëtam eius carmen indicat.

οὐ γὰρ τίκτει παῖδας ὁμοίους μοιχικὰ λέκτρα.

Dissimiles gignũt stuprata cubilia natos.

Sanè hoc sciẽdũ, pro monstro nõ haberi partum, qui aliquatenus ampliora mẽbra habet, ut qui senis sunt digitis, uel tribus testibus, quos Græci τριόρχεις uocant: qualem fuisse Philelphum, ætatis suæ doctissimum, sed eundem libidinis indomitæ, uulgò ferunt. *l. nõ sunt. de stat. hom.*

b ¶ VEL qualem. Ratio Latini sermonis argumento est, corruptũ esse locũ, & inæqualem legendum uidetur, & sequalis dici posse, quem Græci ἄποιον appellant, quasi sine ulla qualitate

qualitate dicas. Alij codices simpliciter, uel uisu scriptum habent.

GENERI. Generi appellatione hic tradit progeneros, & si qui ulteriores sunt, contineri: quod ex proprietate sermonis esse Bartolus credidit, at alij contra. Ipse ex interpretatiõe esse non ambigo, cui tamẽ interpretatiõi larga uocabuli significatio, nec omnino impropria, accedit: & ideo in quacũque materia hoc pcedere, nisi ratiõis diuersitas aliqua reddat, qua aliud in genero aliud in progenero statui debere appareat. Præpositio eñ pro, in cõpositiõe uarie accipitur, quãdoque ut ordinem quẽdam designet, qui porrò, proculue sit: ut si pronepotem proauum, progenerũ, prosocerũ dicamus, quod in gradu distãtior nepos, auus, gener, socer sit. Quãdoque ut improprietatẽ ostẽdamus, eumque qui loco alicuius habetur: ut cũ dicimus, protutorem, proregem, proconsulem. Quãdoque ut extra ordinem rẽ gestam denotemus, unde Proprætor dicitur, nõ simpliciter qui loco Prætoris est, sed quilibet extraordinaria prætura insignis.

l. gallus. §. institutens.

l. j. §. de eo qui pro tut.

IDEM LIB. V.

Lex. CXXXVI.

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quàm ex filia ædi tarum, cæterarumque maritos cõtineri, manifestum est.

TER ENIXA. Procurabant ueteres Romani, quantũ poterãt, ut filijs ciuitas repleretur, multaque fœcũdis mulieribus præmia cõstituebant. Hinc cautũ Tertulliano s. cõsulto, ut quæ mulier ingenua treis liberos enixa esset[a], filio defuncto succederet: traditque Gellius profuisse hoc matribus, etiã si filij statim decessissent. Lucius quoque Columella moris antiquorum fuisse autor est, ut ancillis quæ tres liberos peperissent uacationẽ, quæ plures, libertatem cõcederẽt. Vnde forte illa cõditio in iure emanauit, Arethusa si tres pe perit, libera esto[b]. Apud Eusebiũ quoque proditũ est, matronis quæ filios progenuissent, lecticarũ usum, margaritarumque permissum, cũ alijs esset lege ademptus. Opinor & hac de re aliquid lege Papia Popæa fuisse cõstitutũ: quapropter Tranquillus testat, cũ eius legis Claudius uacationẽ certis ex causis permisisset, Latinæ cõditionis uiris ius Quiritium cõcessisse, fœminis uero ius quatuor liberorũ. Quod enim Romanæ mulieri priuilegiũ ex tribus filijs cõpetebat, Libertinæ, uel Latinæ cõditionis, ex quatuor dabatur: cuius rei in s. cõsulto Tertulliano exemplũ sumi potest. Hodie tamẽ & Honorij & Iustiniani cõstitutiõibus[c], extincta huiusmodi priuilegia sunt: nihiloque differre à fœcũditate uirginitatẽ uoluerũt: quod Græcus autor Procopius admodũ improbat, causamque euersiõis Rom. Imperij inde ortã arbitrat, quod cũ homines propagationi prolis nõ cõsulerent, infrequẽtiores factæ ciuitates, à Barbarorum ingentibus exercitibus se tueri nequiuerint. Igitur ostẽdit hic Iuriscõsultus, ter enixam mulierẽ dici, etiam quæ uno partu tres ædidit: nihilque refert diuersis temporibus: an uno utero tres pepererit: cum enim nõ eodem nixu plures infantes nascãtur, sed unus post alium, proprietas uerbi hãc interpretationem necessario recipit. Qua ratione sumi hinc argumẽtum potest, si ei qui tribus uulneribus aliquem affecerit certa pœna ex lege cõstituta sit, qui cum tridẽte seu trifixili telo uulnerauerit, teneri[d]: ut nihil referat, an diuersis temporibus, an eodem nixu, tres plagas incusserit: quod utique crebrius receptum est, præterque cum uerba legis actum percutiẽtis respiciunt: ut si ita concepta sint, Si quis ter aliquem uulnerauerit, uel si quis telum contorserit, itemque si quis in cuiusque crura sagittas iecerit.

a §. j. inst. ad S.C. Tertu.

b l. arethusa. de sta. ho.

c l. j. & ij. C. de iur. lib.

d Bar. l. fin. §. arb. fir. cæs.

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL.

Lex CXXXVII.

TEr enixa uidetur etiam, quæ terge minos peperit.

IDEM LIB. IIII.

Lex CXXXVIII.

HAereditatis appellatione, bo-

HAEREDITATIS. Bonorum possessio pro iure ipso hæreditario accipitur, quod cũ Prætoris decreto acquiritur: ut tametsi res ipsas hæreditarias possideamus, bonorũ tamen possessionem, id est ius ipsum à iudice impetrare nobis necessarium sit: nihilque ea ab hæreditate differt, nisi quod solo animo hæreditas aditur, bonorum possessio, ut acquisita uideatur, ius dicentis officium requirit. Qui ergo bonorum possessionem agnouit, hæreditatem habere: uel pro hærede gerere, etiam proprie dicetur[a]. Sed an bonorũ possessor ꝓprie hres appellabitur[b]? Et loco hæredis esse traditum est: quo fit, ut proprie hæres non sit[c], nam & prætor hæredem ipse facere nõ potest: sed cũ omnino hæredi subrogatus sit, qualibet dispositio de hærede uerba faciẽs, eum quoque comprændet[d]. Quod opinor obseruãdũ, etiã si materia odiosa pœnalisque sit[e], quãuis quidã aliter sentiant eo potissimũ argumẽto, quod in huiusmodi materia nec pater, qui iure peculij castrensia filij

a l. puberẽ. C. de iur. deli.

b l. j. §. de bo. pos.

c §. quos autẽ. inst. de bo. pos.

d l. i cõdit. §. si patronus. de cõd.

e Socy. l. j. ij. no. de uulg.

f l. pap. §. j. de inoff. — g l. si ante. l. seq. ad Syll.

filij occupat[f], nec fideicommissarius pro hæredibus habentur[g]. Sed illi quo ad effectum solum hæredibus æquiparantur, bonorum possessor etiam quo ad nomen.

norũ quoq; possessio continetur.

VLP. LIB. VII. Lex CXXXIX.

Aedificia Romæ fieri, etiam ea uidentur, quæ in continẽtibus Romæ ædificijs fiunt. ¶ Perfecisse ædificium is uidetur, qui ita cõsummauit, ut iam in usu esse possit.

PAVL. LIB. VI. Lex CXL.

Caepisse quis intelligitur, cũ quis alijs acquisiuit.

AEDIFICIA. Cũ populo Rom. aduersus Antoniũ in Mutinæ obsidione belligeranti pecuniæ deessent, scribit Dion, Senatorij ordinis uiris indictũ, ut quatuor obolos soluerẽt, in singulas quasq; tegulas ędificiorum quæ Romæ incolerẽt: idẽ à triumuiris cõpulsos ciues ait, ut ædificiorũ quæ Romæ habebãt, pensiones pẽderent: quod munus Colonariũ appellari M. Cicerone ad Atticum epist. lib. XIII. & C. Cæsare bellorum ciuilium cometario III. ipse arbitror, cuius uocis etiã in authenticis[d] mentio habetur, tametsi & Colũnariũ legi possit. Igitur potuit dubitari, quæ intelligãtur ædificia Romæ esse: & hic traditur, etiam quæ extra muros in continentibus urbis fiunt, contineri: Roma enim mœnibus non terminatur, sed continentibus ædificijs. Accursius casum in lege fingit. Si constitutum esset, ut qui ædificium Romæ fecisset, ciuis Romanus haberetur. Addit Bart. talem uere & proprie ciuem esse, quoniam quoties lex ea confert quæ solius iuris ciuilis sunt, proprie confert, non per fictionem: unde cõsequens est, ut etiam in odiosis huiusmodi receptitius pro ciue existimetur[b]. Ipse in ea quoq; specie interpretationem hãc intellexerim, cum cautum est, ut ædificia Romæ ultra certam altitudinem non erigantur[c], uel non destruantur, & si qua similia: intelligentur enim Romæ esse, & quæ in suburbijs sunt. Sanè quod ad ædificantium instructionem attinet, Græcum elegans extat Carmen,

d §. quidã. in auth. de non ali. — b l. cũ ex oratione. C. de exc. tut. ubi Bal. — c l. j. & ij. C. de æd. pri.

Σώματα πολλὰ τρέφειν καὶ δώματα πόλλ᾽ ἀνεγείρειν
Ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.

Aedificare domos, multorũ & pascere uẽtres,
Pauperiẽ ĩ miserã prõpta frequẽsq; uia est.

¶ §. PERFECISSE. Perfectum dicitur, cui nihil addi uel minui, salua integritate, potest[d]: idq; proprie. Quandoq; tamen ex subiecta materia aliter iudicamus, & perfectum ædificiũ interpretamur, quod in tali usu esse potest, qualem paterfamilias destinauit, sicq; Vlpiani uerba hic accipienda sunt, alioquin quodlibet imperfectum ædificium, aliquo in usu esse potest. Scribit M. Vitruuius architectonices lib. X. Ephesi antiquam legẽ fuisse, architectus cum publicum opus curandum recipit, polliceatur quanto sumptu sit futurum ædificio perfecto, si quod professus est, omne impensum fuerit & ultra quartã eius partem etiam aliquid, qđ præterea excurrerit de suo suppleat: quomodo hic accipiemus perfectum ædificium? an simpliciter, ut Vlpianus hic ait? Minime uero. Sed pfectũ intelligemus, cum factum est illud, quod fieri inter partes cõuenit: ante enim quàm res cõsummationẽ acceperit, factũ non dicitur, quæ si accesserit, non solũ factum, sed etiam perfectum dicetur. Sed finge, concedit lex uolenti laute ædificare, ut uicinũ ad proximæ rei uẽditionem cogere possit, an eum quoq; adiuuabit, qui lautum ædificiũ perfecit, sed addere illi aliquid desiderat, puta hortũ ampliare, uel impluuium? Qua in re cum ego impeterer, negabam adiuuari: cũ enim ornatus urbis ratione ita constitutum esset, & quo ciues ad expolienda ædificia incitarẽtur, in eo qui iam perfecisset, hæc ratio locũ non habebat: nam incitãdus nõ erat qui iam perfecisset, nec uolebat ædificare qui iam ædificasset: quandoquidẽ & modica illa ampliatio ciuitati ipsa ornamẽto non erat, sed ædificiũ quod satis iã perfectum fuerat: restringendumq; interpretatiõe decretum dicebam, quod non solũ aduersus legẽ ciuilem inductũ erat, sed etiã ius gẽtium tollebat, quod lib. Regum III. cap. XXI. habetur: nam & Tranquillus tradit, Augustũ Imp. forũ fecisse angustius, cũ possessoribus ꝓximas domos extorquere ausus nõ fuisset: aiebãtq; optimi principis Augusti exemplũ imitandũ, nõ cuiusuis alterius, qui eius decreti autor fuisset. Verũ cum non tam iuri meo q̃ iudicibus diffiderem, transegi: ut uerissimum sit illud Hesiodi.

μὴ δ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽ εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

Quod ut L. Columella ait, non solum de boue dicitur, sed etiam de omnibus partibus rei familiaris, adeò refert non habere malum uicinum.

d l. iurisperitos. de exc. tut.

CAEPISSE. Cum filio uel seruo aliquid relictum est, & præstitũ, quamuis eius

eius rei dominium incontinēti in patrem uel dominum transferatur, nihilominus ipse filius uel seruus cæpisse uidetur: qua in re potuit meritò dubitari, cum cæpisse non uideatur, qui restituturus statim est[d]. Sed hæc dissimilia sunt, pater em̄ uel dominus ex iure subiecti sibi hominis nituntur[b], qui etiā potuit illud ius non agnoscere[c]. Sed is cui quis restituere debet, proprio iuri nititur, & ut sibi restituat̃ actionē habet. Quāuis igitur effectū acquisitionis attendamus, ut acqsiuisse nō uideatur, nisi is cui quæsitū durat, tamē & filius uel seruus acquisiuisse uidentur, cū tale ius ex eorum persona cōsideretur, sicut quod pater cum moritur acquirit, acquisiuisse uidetur quia illud in hæredem transmittendi ius habet[d]. Idem in eo qui incontinenti restituere non habet necesse, commoditas enim medij temporis non modici effectus est[e]. Et ex his decidi potest quæstio, si lege municipali quicunq; aliquid iure contractus receperit dominio translato, teneatur Reipublicæ uectigalis nomine decem pendere, qui recepit, sed cōtractus deinde resolutus est, an debeat? Et extat responsum, non debere[f]: quoniam non uidetur receptum, quod receptum non durat[g]. Quod utiq; uerum est, cum recipientis ius extinctum est, alioquin si nō extinctū, sed translatum proponatur, ex hoc responso receptum uidetur.

.aliud. §. eo. — .qui hoīem. §. quidā. de solut. — .cū propo- nas. C. d' hæ re. inst. — Bar. l. fin. de cōd. instit. — l. sulpitius. de iure dot. — Abb. consi. 69. in j. gl. c. nā &. extra eo.

ETIAM. Referuntur hic duo exempla, quibus mater cum moritur filiū non habet, quem tamē post mortem habet. Primum est, cum ex fictione iuris habet, uere non habet: qui cū exsecto uentre natus est, uere mortua matre nascitur, sed lex eum qui in utero est fingit uiuere. Secundum est, è conuerso cū uere filium habet, sed lex interpretatur non habere: ut quando filius ab hostibus captus est. Et hinc consequens est, si mater aliquid sibi filijsq;, quos cum morietur habebit, acquisiuerit, eos etiam cōtineri, qui cæso utero nascuntur[a]; quod ex proprietate uerborum nō esse Baldus sentit[b], sed ex coniectura mentis, quæ in actu filijs ipsis fauorabili cum primis obseruanda est: cui ego facile assentior. Hincq; fit, ut is fratribus institutis, à matre præteritus, pro instituto habeatur, at extraneis institutis querelam inofficiosi testamenti habeat[c]. Generaliter enim proditum est, quæcunq; cæteris filijs indulgeantur, huic quoq; cæsari competere[d].

l. fi. C. de suis & leg. — l. cū mater. c. de inoff. test. — c l. posthumus §. de inoff. test. — d l. qd' dicitur. de lib. & posth.

VLP. LIB. VII.
Lex CXLI.

ETiam ea mulier cū moreretur creditur filium habere, quæ exciso uentre ædere possit: necnon etiam alio casu mulier potest habere filium quem mortis tempore nō habuit, ut puta eum qui ab hostibus captus remeauit.

VLP. LIB. VI. AD L. IVL. ET PAP.
Lex CXLII.

TRiplici [a] modo intelligi cōiūctio pōt: aut em̄ re per se

TRIPLICI. a ¶Explicat hic Iuriscōsultus triplicē cōiunctionis speciē, prosequiturq; exēpla cōiunctorum re & uerbis: quoniā cognito quod mixtum est, simpliciū natura cognoscitur, demū exemplum affert, quo ex tribus cohæredibus duo re coniungūtur, tertius nullo modo. Sciendum itaq;, coniunctos uerbis dici, qui una structura in eiusdē rei partibus cōiungūtur: ut si ita dixerim, Titio fundū Seianum lego, Seio eūdem fundum æquis portionibus: nam si Titius & Seius à diuerso uerbo regerētur, dubium non esset cōiunctos nō uideri: idem si respectu diuersarum rerū coniungerentur, ut si dictum esset, Titio fundū & Seio centum lego[a]: licet enim uerbis copulētur, quia tamē nō ad eiusdem rei certas partes uocātur, huiusmodi cōiunctio modici effectus est. Quod si ad eandē rem, non diuisam, sed solidam à principio cōiunctim aliqui uocentur, etiā re cōiuncti dicuntur: ut in proposito casu, si dictum sit, Titio & Seio fundū Seianū lego: uidetur enim quilibet ad integrum fundū uocatus, unde per cōcursum partes sibi faciunt, & altero excluso, alter totū habet: non quia collegæ portio sibi accrescat, sed iure proprio: quia cum à principio solidū uideatur sibi legatū, collega nō concurrēte portio decrescere non debet. In hac cōiunctione, qui re & uerbis cōnexus est[b], cæteris præfertur: duplex enim uinculū fortius alligat. At qui uerbis tātum iūgitur, eum excludit, qui solum re coniunctus est: cū enim uerbis cōiuncti ad eādem rem, licet certis portionibus, uocati sint, portionū illarū à testatore mētio facta uidetur, respectu cōiunctorum inter se, qui unum corpus cēsentur: unde si eorū aliquis excluditur, perinde cæteri admittūtur, ac si quo ad eum partiū mētio nulla fuisset facta: cōiunctiq; illi non uerbis solum, sed & re forent[c]: quapropter qui re solum cōiungitur, ab eis excluditur[d]. Quæ interpretatio quādoq; ex alijs cōiecturis cessat: & re coniunctus æqualiter cum coniuncto uerbis succedit, ueluti cum apparet re coniunctum

a l. huiusmodi. §. qbus. de leg. j. — b l. re cōiūcti. de leg. iij. — c l. j. §. hæc ita. C. de cad. tol. — d l. plane. in pri. de le. j.

iunctum à testatore cæteris prædilectũ esse, ut si quis ita scripsit[e], Titius hæres esto, Caius & Mæuius ex æquis partibus hæredes sunto. In hoc enim exemplo, cum primũ solidum Titio datum sit, q̃ Caius & Meuius uerbis coniuncti nominarentur, nõ uidetur fuisse mẽs testatoris, in deficientis portiõe eũ penitus excludi, interpretamurq́ intẽtiõis eius fuisse singulos separatim instituere, sed ut celerius scriberet, duos postremos coniunxisse: quod & Saly. probat[f]. Idemq́ si scriptum sit, Mæuio fundi partem dimidiam, Seio partem dimidiam lego, eũdem fundũ Titio lego: quamuis enim Titius re cõiunctus solum sit, tamẽ in Seij deficiẽtis parte cum Mæuio, q uerbis coniungitur, succedet: nõ enim minus eo dilectus uidetur, qui ultimo loco ad solidum uocatus est, cum Mæuius solum ad dimidiam admitteretur.

e l. si ita q̃s. de hære. inst.
f l. mæuio. de leg. ij.

coniunctio cõtingit: aut re & uerbis, aut uerbis tm̃: nec dubiũ est[b]: qn cõiũcti sint, quos & nominũ & rei cõplexus iũgit: ueluti, Titius & Mæuius ex parte dimidia hæredes sunto: uel ita, Titius Męuiusq́ hæredes sunto: uel ita, Titius cũ Męuio ex parte dimidia hæredes sunto. Videamus autem, ne etiã si hos articulos detrahas, &, q́, cum, interdũ tñ cõiũctos accipi oporteat: ueluti, L. Titius P. Mæuius hęredes sunto ex parte dimidia: uel ita, P. Mæuius L. Titius hæredes sunto, Sempronius ex parte dimidia hæres esto: ut & Titius & Męuius ueniãt[c] in partẽ dimidiam, & re & uerbis coniuncti uideãtur[d]. L. Titius ex parte dimidia hæres esto: Seius ex parte qua[e] L. Titiũ hæredẽ instituí, esto: Sẽpronius ex parte dimidia hæres esto. Iulianus posse dubitari ait, an tres semisses[f] sint facti, an Titius in eũdem

b ¶ NEC dubium. Potuit tamen dubitari, quoniam qui uerbis coniunguntur, ab initio sibi partes faciũt, qui re, per concursum: unde tanq̃ qualitates hæ inuicem aduersarẽtur, nõ uidebuntur posse iungi: quod falsum est, ut enim quis uerbis coniungatur, satis est si nominum complexu copulatus sit.

c ¶ VENIANT. Atqui cũ sine partibus instituti in hoc exẽplo proponantur, portio uacans etiam Sempronio accrescere deberet, ex Seruij sententia: qui quatũ ad ius accrescẽdi non esse cõiunctos ait[g], qui sine partibus instituuntur, sed intelligẽdus est Seruius, in his hæredibus qui separatim instituti sunt, cum enim partes expressæ nõ sint, cõiuncti re nõ uidentur: sed quoties uerbis iuncti sunt, non est dubium ius accrescendi uicissim esse[h].

g l. itẽ. §. j. de hære. inst.
h l. hæredes. 3. de hære. ist.

d ¶ VIDEANTVR. Cõfutatur hinc aliquorũ sententia, qui existimauerũt, si testator Titio & Seio leget fundũ, non esse re coniunctos, quia per copulã ab initio uidetur in uiriles portiones facta distributio[i]: quod si uerũ esset, Mæuius hic nõ cõiungeretur re Titio, unde merito eorũ opinio recepta non est: nã & copula ex propria natura solũ coniungit, licet tacite & per interpretationẽ distribuere uiriliter cẽseatur. Sed tacitus hic intellectus in cõiunctiõis materia nullius cõsideratiõis est[k]: q̃ppe hoc in ea potissimũ attẽdimus, an expresse eadẽ structura plures uocentur, an id minus: arbitror tamen in his quæ pondere, numero, mẽsuraúe cõsistũt prædicto casu cõiũctionẽ nullã re fieri[l], cũ enim diuisio absq́ creditorũ alio facto in eis protinus fiat, non uidetur solidũ ab initio unicuiq́ datũ, sed uiriles solũ portiones.

i l. j. C. si ... un.
k Bal. l. si ... tid. C. ... leg.
l l. si mihi. ... uer. oblig.

e ¶ EX PARte qua. Videretur his uerbis partem Titij omnem adimi, & Seio dari: sicut cũ dicimus, quod Titio legaui, id Seio do[m]: sed in legato aliud esse quidã responderũt: quod pleriq́ reprobãt[n], nõ enim differre hac in re legata ab hæreditate: unde cõmuniter tradũt, in proposito casu nõ omne legatũ transferri: sed Titiũ Seiumq́ coniungi[o], quod mihi à Iurisconsulti mente abesse uidetur, igitur forma uerborũ considerãda est: si enim dixero, in qua parte Titium institui: in ea Seium instituo, uerba trãslationem non inferunt, cum absurdum non sit in eadem parte duos institutos esse: at si dixero, quod Titio legaui, id Seio do, in persona Titij ademptio necessario infertur: non enim dari potuit Seio, nisi Titio auferatur[p]: ut enim nouum non est, eandem rem pluribus legari, qui per concursum sibi partes faciant, ita quod uni legatum est, alteri dari non potest, nisi illi adimatur: quoniam si per concursum admitteretur, non haberet secũdus quod primo legatum est, sed partem, quod contra testatoris uerba induceretur.

m l. sicut. d... adi. leg.
n Bar. l. re ... iũcti. ij. o... po.
o in. d. l. sicu...
p l. mæuio. ... leg. iij.

f ¶ SEMISSES. Et causa dubitationis ex relatiuo erat, si enim ad quãtitatẽ simpliciter referret,

semissem cũ C. Seio institutus est: sed eo[g] quòd Sempronius quoq; ex parte dimidia scriptus est, uerisimilius esse, in eũdẽ semissem duos coactos, & cõiũctim[h] hęredes scriptos esse.

VLP. LIB. IX.
Lex CXLIII.

ID apud se quis habere uidetur, de quo habet actionẽ: habetur enim quod peti potest.

PAVL. LIB. X. AD LEG. IVL. PAP.
Lex CXLIIII.

MAsurius scribit libro Memoralium, pellicẽ apud antiquos eam habitam, quae cum uxor nõ esset, cum aliquo tamẽ uiuebat: quam nunc uero nomine amicam, paulo honestiore concubinã appellari. C. Flaccus in libro de iure Papyriano scribit, pellicem nunc uulgò uocari, quae cum eo, cui uxor sit, corpus misceat, quosdã eam quae uxoris loco sine nuptijs in domo sit, quã Graeci παλλακήν uocant.

VLP. LIB. X.
Lex CXLV.

referretur, tres semisses faciẽdi erant, sed magis est ut ad eandem speciem trahatur, ideoq; censeatur uterq; in unum semissem coactus, sintq; re coniuncti: addunt aliqui, etiã uerbis coniunctos uideri, tãtamq; relationis emphasim esse, ut q̃uis duae sint oratiões, una uideatur: quę sententia recepta non est.

g ¶ SED EO. Quid si haec ratio cessaret, ut quia Sẽpronius ex triẽte solũ institutus esset? Et putarim in eundem semissem Seium nihilo minus admitti[q]: *l. Iul. quoq;. de hær. inst.* nec enim hac se ratiõe Iulianus tuetur, sed ꝓpter naturam relationis. Quid si etiam Titius in triẽte institutus esset? & hoc casu forte à natura relationis recederemus, tum ut omnes haeredes essent aequales, tum ne uideretur testator de parte solum haereditatis prouidisse.

h ¶ CONIVNCTIM. Re tantũ, ut creberrima se habet sententia: tametsi Iustinianus huiusmodi, qui solum re coniunguntur *l. j. C. de cad. tol.* disiunctos semper appellet[r].

ID APVD. Qui actionem habet rem habere uidetur: hincq; est, quod actiões quae ad mobilia cõpetunt, inter res mobiles computantur[a]. *glo. l. j. C. si aduer. trãs.* Procedit autem haec regula non ex ueritate, sed ex interpretatiõe legis[b]: *l. minus. j. tit. j.* alio quin minus est actionem habere quàm rem, quod propter litium anfractus introductum est[c]. *l. labeo. §. fi. s. eo.* Hinc est quod in odiosis uel correctorijs supra diximus regulam hanc non obseruari, quod etiam dicendum est, cum de rescissione contractus agitur. Quapropter cum transactionem ex eo rescindimus, quia in dimidia iusti pretij parte erratum sit[d], *Bart. l. si qs cũ aliter. s. de uer. ob.* iustum pretiũ non intelligemus, quod actione etiam legitima petitũ est, sed quod ex dubio euentu colligi potest. Inde etiã est, quod possessor in censum rem ipsam deferre debet[e], *l. forma. §. si eũ. de cẽs.* non qui interim actione aduersus eum experitur: prodestq; huiusmodi possessio, ne satisdare quis ex edicto compellatur[f]. *f l. pe. §. pen. q sat. cog.*

MASVRIVS. Explicat Iuriscõsultus pellicis significationem, ostenditq; ex Masurij Sabini sententia eo noĩe accipi, quae citra matrimoniũ cũ aliquo cõsuescat, domiq; retineat, subijcitq; uulgò sic accipi: quae cum eo se misceat, cui sit uxor. Sed priorẽ interpretationem nobilissimi Grammaticorum Valla & Perotus nõ recipiunt: quoniam latine à uiris dici nõ arbitrant, haec est pellex mea, sed ab uxoribus potius. Hinc Philomela apud Ouid. in metamorpho. se pellicem sororis dicit: & apud Senecam Tragicum Iuno se cedere pellicibus ait, ut manifeste appareat, pellicem non dici nisi uxoris respectu, forteq; à pellẽdo, quod maritos ad expellẽdas uxores cõpellat: ꝙ si apud aliquos autores aliter legatur ut apud Plin. Curtium, Tranq. corruptos codices uitio librariorũ contendunt: & non pellices, sed pallacas, quae Graeca uox est, legendum autumant. Verũ penes me antiquior est Masurij autoritas, quẽ & in Satyra Persius celebrat, & apud Graecos Athenaeus: nam & Nonius Marcellus pellicem esse, quam Graeci παλλακήν uocant, cum Iurisconsulto opinatur, ut meritò eiusdẽ significatiõis utraq; uox sit. Sed & Martialis Ponticum deludit, pellice laeua utentem: quem locum ne corruptum credamus ratio carminis manifesto argumento est: qui, si Vallae sentẽtia probaretur, nimis dura & barbara translatione usus esset. Satius ergo Iurisconsulti est expositionem sequi, & utramq; interpretationem defendere. Quod autem uero nomine amicam, paulò honestiore cõcubinam appellari hic traditur, Accursius nõ probat, ut honestius nomen concubinae censeatur, ꝙ amicae, & ideo nõ respectu amicae sed pellicis cõparationem fieri existimat: quae interpretatio cum sermonis ipsius ductu non admodũ cõuenit.

uenit. Igitur sciendum, apud ueteres concubinæ nomen inhonestum non fuisse, solumque sic appellatas, quæ extra legis pœnam, & sine metu criminis haberentur: at amicæ nomen, etiam quascunque meretrices continebat, quod ex Terētio Plautoque uarijs in locis constat: idque Græcorum exemplo, qui ἑταίρας id est amicas, quæcunque scortilla uocāt, etiam ignobilia. Hinc Aristophanes in Pluto, καὶ τάς γ' ἑταίρας φάσι τὰς κορινθίας, & quæ sequuntur. Institutas autem publicitus meretrices à Solone Philemon est autor, ut ea uenere contenti iuuenes, à pudicis solicitandis abstinerent. Sanè meretricem nō esse quæ cum uno aut altero, etiā pecunia accepta, se cōmiscet, dubium non est: sed eam quæ palàm & pluribus se prostituit, solamque huiusmodi de uicinia posse expelli existimauerim, ne probis mulieribus malo sit exemplo.

Virilis appellatione, interdum etiam totam hæreditatem contineri dicendum est.

TERENTIVS CLEMENS LIB. II.
Lex CXLVI.

Soceri & socrus appellatione, auum quoque & auiam uxoris uel mariti contineri respondi.

IDEM LIB. III. AD EDICTVM.
Lex. CXLVII.

Qui in continentibus urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.

VIRILIS. Virilis portio pro æquali intelligitur, unde si Titiū & Seium in uiriles partes instituero[a], æqualiter admittētur. Sed finge Titium hæredē esse non posse, an totū Seius habebit[b]? Et hic probatur habiturum, & hoc casu dictio illa uirilis, naturā suam non seruabit, quod & supra de dictione residuum tractauimus[c]. Et ex hoc responso sunt qui consequentem quæstionem decidant. Filia hærede instituta uetuerat[d] quis ædificium de nomine suo exire, sed ad uernas quos nominauerat pertinere iusserat, defuncta hærede & legatarijs, cum uernarū unus superesset, respondit Scæuola ei uirilem partem præstandam, Interpretatur Accursius, pro uirili portiōe omne fideicōmissum comprændi, atque ita à cæteris traditum est. Sed negari non potest, quin expositio hæc impropria sit, nec uerbis Iurisconsulti quadrās, unde ego proprie de uirili portione intelligo, & cum ex ordine contextus appareat prius hæredē decessisse quàm legatarios, statim ab eius morte ipso iure uirilis portio translata est, unde quàmuis alij decesserint, superstiti sola sua pars remanet, quoniam cæteri collegatarij legatum suum ad hæredem transmittunt, non enim ipsi quicquā restituere grauati fuerant, sed filia: & licet prohibitio ne de nomine suo exiret, uim aliquam fideicommissi habere uideatur, quia tamen nominauerat quibus legatū restitui uellet, satis est ipsis semel acquisitum fuisse: quæ decisio in fideicōmisso uniuersali non procederet, cum illud necesse sit agnosci, nec ipso iure quæratur[e].

a l. uirilis. de leg. præst.
b l. ij. C. de hære. inst.
c l. pōt. §. eo.
d l. pater. C. filiam. de lega. iij.
e Bart. l. j. de ... de leg. j.

SOCERI. Cū supra explicuerimus, an appellatione generi & nurus, progener & pronurus contineatur[a], cōsequens est idē in socero dicendum, correlatiua enim sunt, nec absque altero alterum esse potest. Illud hic tātummodo admonendus est lector, sicut soceri nomine socer magnus cōtinetur, ita dicendum de patruo, ut de eo lex uerba faciēs etiam patruum magnum cōprændat. In quo articulo magna est controuersia, uideturque crebrius recipi[b], ut in materia fauorabili cōprændatur, in stricta uero uel aliàs odiosa non comprændatur: in quam sentētiam & ipse accedo. Quādoquidē in fauorabilibus cū amplior fiat interpretatio, uerisimile est de utroque patruo actum, nec nouū est aliquam dictionem duplici de specie intelligi[c]. Sane socer à Græco sermone deducitur ἑκυρός, sicut socrus ἑκυρά, ut Modestinus scribit[d]: quo exemplo & aliqui ex antiquis soceram pronuntiauerunt, non socrum.

a l. nurus. l. generi.
b l. j. C. de suc. edi.
c l. in lege. lo... cati.
d l. iiij. de gra...

QVI IN continentibus. Continentia pro suburbijs accipiūtur[e], quod cum ipsa urbe se teneāt, cōtiguaque sint: qui ergo in his nascitur, Romæ natus dicitur. Quid si in uico aliquo qui urbi Romanæ respondeat[f]? Et licet is patriā Romam habeat, nō tamen Romæ natus intelligitur. Quid itē si lex eū qui Romæ natus nō sit à dignitatibus excludat, an is cuius mater extra domiciliū peregre peperit, recipiendus sit? Et certum est uerbis legis eū excludi, licet ex interpretatione aliud forte sit[g]: in eo enim loco is esse intelligitur, in quo domiciliū constituit, & non recessisse uidetur qui animū reuertēdi habet[h]. Quid si lex non de nato sed de oriundo loquatur? Et uulgò traditum est, oriundum esse[i], qui ipse natus est, uel qui inde originem duxit: puta quia pater uel eius maiores ex eo loco antiquitus prognati sunt. Sed peritiores oriundum non esse qui ipse natus sit existimāt, sed qui genus duxit. Sic T. Liuius: Nati, inquit, Carthagine, oriundi à Syracusis.

e l. ij. §. eo.
f l. q ex uico. ad mun.
g Pe. Cy. l. h... iusm. §. leg... tū. de leg. j.
h l. plerique. d... ritu nup.
i c. j. de usur... in 6.

Non

NON est sine liberis. Hæc dictio liberi, etiam de unico filio dicitur. Solet enim latine loquētibus plurali numero proferri, sicut pugillares, & Codicilli: q̃uis quandoq; etiam singulariter liberū dicamus: & ut Iustinianū omittā, cuius autoritas, quātū ad rem latinam attinet, nō multū posset: Modestinus[k], Nō potest, inquit, quis nolle suū liberū esse. Vlpianus quoque[l], Locupletior non est factus q liberū acquisiuit. Addit Valla se eandē uocem apud Quintilianū obseruasse. Pugillares quoq; (Sūt hi libelli uel tabulæ ceratæ, in quibus scribebāt, quos Græci, ut opinor, ἐγχειρίδια uocant) singulari numero reperiūtur, ut apud Ausoniū, Bipatēs pugillar expedi. Quod & de Codicillis frequētius inuenitur: sed tamē qui castigatius loquuntur, Caij sentētiam hic approbāt, ut dubium nō sit, qui cum unico filio filiáue decedat, sine liberis non decedere. Sed hoc amplius cōstitutum est, cōditionem si quis sine liberis decesserit, relicto nepote ex filia, deficere[m]: receptūq; est idē esse si additum esset, sine liberis ex se natis: quoniā per continuationē sanguinis, nepos uel neptis satis dicitur ex auito corpore nasci, ut Bald. & Corn. existimarunt, licet reclament aliqui[n]. Sed quid si cōditio de filijs loquatur? uidetꝰ enim in eo casu saltē duos requiri propter pluralē numerum. Sed in descēdentibus dubium nō est, etiā unico filio extāte substitutum excludi, idq; cōiectura pietatis[o], ne alienos suo sanguini præposuisse testator uideatur. Dubitari igitur potest, cum conditio illa extraneo adiecta est, nā tūc etiam ratio Caij hic cessat. Sed tamē unico nato deficere cōditionem uerius est[p], & receptius, ut ex præsumpta mēte pluralis numerus in singularem resoluatur. Sicut in lege municipali, qua extātibus liberis, fœminæ excludantur: nō enim est ratio, cur uno existēte, excludi nō debeāt. Quod & in ea specie proditū est, cum pontifex mihi sacerdotiū cōferri mādat, si pro alijs nō scripsit: nam ut submouear, uel pro uno scripsisse satis est: & ita plerisq; huius respōsi argumēto uisum est[q]. His accedat, quod ex facto respōdit Calderinus[r], cū hæredes si sine liberis decederent ædiculam cōstruere à testatore iussi essent, altero defuncto sine liberis, non tamē alterū interim teneri, nec cōditionem scindi.

k l. ius adūt. de pact.
l l. nemo prædo. j. tit. j.
m l. j. C. de cōd. inser.
n Guid. pap. q. 353.
o l. cū auus. de cōd. et dem.
p Bal. d. l. j.
q Bald. Card. c. mandatū. de rescr.
r Cal. consil. 42. de test.

CAIVS. LIB. VIII. AD L. IVL. PAP.

Lex CXLVIII.

NOn est sine liberis, cui uel unus filius unáue filia est: hæc enim enūtiatio, habet liberos, nō habet liberos, semper plurali numero profertur, sicut & pugillares, & codicilli.

IDEM LIBRO X. AD LEGEM IVLIAM PAP.

Lex CXLIX.

NAm quem sine liberis esse dicere nō possumus, hūc necesse est, ut dicamus liberos habere.

IDEM LIB. VIII. AD LEGEM IVLIAM PAP.

Lex CL.

SI ita à te stipulatus fuero, quanto minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes? non solet dubitari, quin si

Sunt & id genus pleraq;, quæ à recētioribus coacta legere est[s].

NAM quem. Argumētatur Iuriscōsultus per locum à contrarijs, repugnant enim habere liberos, & nō habere, ut altero cōcesso, alterum necessarium sit negari, qđ genus argumenti semper cōcludit, nisi ex mente loquētis aliud colligatur: uerbi gratia, Hæc cōditio, si Titius & Seius hæredes erunt, altero repudiāte deficit: ergo ista, si Titius & Seius hæredes non erunt, hoc casu euenit, & tamen his uerbis aliquis substitutus nō admittitur[a]. Sed primus hæres solidum habet, quod propter mentem testatoris est, qui uidetur primū magis dilexisse, q̃ substitutum[b]. Sed dubitari potest, cum pluribus substitutū est, si sine liberis legitime natis decesserint, an pupillo substitutum uideatur, & uideri Bar. sensit, idq; uerius est[c].

SI ITA à te. a ¶Qui promittit quāto minus à Titio exigetur, si nihil exigatur solidū debet, quia dictio hæc minus, ex mēte contrahētium uim comparationis amittit, & perinde est, ac si promisisset, etiā si nihil à Titio haberi poterit, quod etiam superius à nobis tractatū est. Hinc est quod cū Iustinianus cōstituerit coniugem inopem coniugi locupleti in quartā partem bonorū succedere, siue plures siue minus, filij fuerint, interpretabimur constitutioni locū esse, q̃uis filij nulli adsint: quoniā dictio illa minus, etiā ad nihilū referri potest[d]: idq; Alex. & Iason probant. Sed & Baldus, cū constitutū esset, ut qui cētū libris censerentur soluant decem, qui minus, soluāt quinq;, etiā eum quinq; debiturū scripsit, cuius census esset nullus[b]. Cæterū q̃uis hæc interpretatio admittatꝰ proprie, tamē cōparatiuum nomē naturā suā seruat, & positiuo cōfertur, & de eadē specie intelligitꝰ. Quapropter cū lex uerberantē mulcta x. aureorum

s Fely. c. oēs. j. dist.
a l. quāuis. C. de impub.
b Imo. §. cum ita.
c in. l. centurio. 5. col.
d authen. præterea. in fin. C. unde uir.
b l. fi. §. si cer. pet.

rum afficeret, uulnerãtem maiore, arbitrio iudicis: Respõsum est, non posse iudicem aliam, q̃ pecuniariam pœnã pro uulnere indicere. Comparatiuum enim maiore ratiõe mulctæ collationẽ facit[c]: idq́; Cy. Bal. Ias. scripserunt.

c l. ubi. de uer bo. obli.

nihil a Titio fuero consecutus, totum debeas [b] quod Titius debuerit.

TERENTIVS CLEMENS LIB. V. AD LEGEM IVL. PAP.

b ¶ DEBEAS. Is em̃, puta Seius, q in subsidiũ promisit, uidetur sub conditione debere[d], quatenus à Titio cõsequi nõ potero, & ideo proprie fideiussor nõ est, & ante euentũ conditionis, id est priusq́; constet à Titio me nõ posse consequi, utiliter cũ eo agi nõ põt. Arbitror tamẽ posse me ab eo totum petere, dũ tẽpore accepti iudicij, id est quo lis cõtestat̃, excussionẽ fieri procurẽ, & per iudicis interlocutionẽ declarari, quatenus Titius soluẽdo sit: nam quãto minus soluẽdo erit: tãto petitionẽ totius, prius præstitam moderabor, idq́; à Seio consequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quã sentẽtiã Celsus probat[e], licet in uulgatis codicibus cũ prius legeretur, tanto minus postea petere possum: additũ existimem, à Titio: & inde maxima ĩter doctores altercatio orta sit.

d l. x. de uerb. oblig.

e l. fi. si cert. pet.

DELATA. a ¶ Vt adire hæreditatem quisq́; possit, necessarium est eum scire hæreditatem sibi delatã, & delatiõis causam. Et ideo si nesciat testatorem mortuũ, uel dubitet de iuribus testamenti, uel quomodo sit institutus, pure an sub cõditione, uel an aliqs eũ præcedat: itemq́; an testator iure testatus sit, uel ex qua causa sibi hæreditas deferatur, ex testamẽto an ab intestato, uel ex quota parte sit hæres[a], suusne & necessarius an uolũtarius, adire non potest, quapropter nec repudiare. Explicat igitur Iurisc̃osultus quæ dicatur delata hæreditas, & ꝓprie sic dici arbitratur, qñ eã hæres adire potest, ita q̃ nihil neq́; ex parte hæreditatis, neque ex parte hæredis impedit, quominus eã consequi possit. Quod si aliqd impediat ex persona ipsius hæredis, puta quia ignoret, huic proprie hæreditas, ut quidã existimant, nõ dicitur delata. Hinc est quod furioso nõ dicimus delatã[b], large tamẽ accipiẽdo secus est. Hincq́; dubitatum fuit, Si lex municipalis hæreditatẽ delatã in quẽcũq́; successorẽ trãsmitti mãdet, an ea trãsmittatur quam quis sibi delatã fuisse ignorauit? Aliq negant[c], sed Alex.[d] & pleriq́; aiunt, quibus ego accedo, & q̃uis hæres ignoret, hæreditatem proprie delatã dici arbitror: potest enim eam quis adeundo cõsequi[e]: quod in dubitãte non procedit. Quapropter & infanti proprie dicitur delata[f], qui quãuis in præsentia ius suũ ignoret, tamen præsumitur qđ factus adultior sciet: at furiosus nec scit, nec sciturus præsumitur, unde illi non pleno iure, sed miseratiõis causa ratione fructuũ ꝓuidetur[g].

a l. is potest. d' acq. hær.

b l. j. §. furiosi de suc. ed.

c Math. nota bi. 194.

d Alex. d. l. is potest.

e l. pãtonius. co. tit.

f l. si infanti. C. de iu. del.

g l. j. §. d' bon. pos. inf. fur.

Lex CLI.

DElata [a] hæreditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi [b].

CAIVS LIB. X. AD LEGEM IVLIAM PAPIAM.

b ¶ CONSEQVI. Et repudiando amittere. Sed cur nondũ delatæ hæreditatis repudiatio nõ ualet[h] cum facilius uideatur spem ipsam à nobis segregare, quàm ius semel quæsitum? Alciatus respondet, eum qui repudiat, nihil iuris sibi acquirere, nec in aliũ transferre, nec enim transferre potest, quod ipse adhuc non acquisiuit[i]: & ideo quàmuis pendente conditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius defert, sed quãdo iure delato repudiat, subit incõtinẽti qui gradu proximus est, unde qui repudiauit, excluditur, pendente uero conditione nemo subit, cum interim uocetur nemo: quod si quis ius futurum pacto remisit, uel in iudicio publicæ personæ absentis nomine acceptanti renuntiauit, licet nihilominus lex ei hæreditatem legatumúe deferat, ex pacto tamen non agnoscere id lucrum tenetur, si modo paciscentis interest, & in hoc Rapha. Paul. Ias. cõsenserũt[k]. Sed unde est, quod decretalem bonorum possessionem repudiari nõ posse lex ait[l], quoniã antequam decreta sit, nõ est delata, postquam autem decreta est sero repudiatur, quod iam acquisitum est? Cum enim id sit delatum, quod adeundo possumus consequi, si in casu à lege permisso decretalem petam, cum eam consequi possim, cur delata dici non debet? Et si communem sententiam sequamur, qua traditum est, eandem bonorum possessionem antequam decreta sit dici edictalem, post uero decretalem? Non uideo quid responderi eleganter possit, sed existimo edictales bonorum possess. esse quas ordinarias uocamus, & quæ ius tribuunt, decretales uero extraordinarias, quæ sunt facti, ut Carboniana, & quæ uentris nomine, uel litis instituendę gratia[m]: itemque, quæ furioso decernitur, nam ut demus etiam in ordinarijs hoc iure decretum necessarium fuisse, solæ tamen extraordinariæ decretales dictæ sunt, quoniam hæ potissimum à decreto pendent: priores enim etiam antequàm cõcedantur aliquid sunt, & ius in se con

h l. is q heres. de acq. hær.

i l. fuit. eo. ti.

k d. l. is qui.

l l. j. de suc. edi.

m l. ij. §. si q ex libe. a Tertul.

ſe cõtinent, quo defuncti perſona repræſentatur, ſed poſteriores omnem ſubſtantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodem momẽto oriuntur, petentiq́ acquiruntur: nõ ergo ante decretum poteſt dici ius aliquod delatum eſſe, cum ius nullum adhuc ortum ſit, ſed ſperemus ut ex decreto prodeat.

HOMINIS. Homo commune nomen eſt, & tam maſculum quàm fœminã cõtinet, idq́ exẽplo Græci ſermonis, ἄνθρωπος, nam & Hebræi Adam, quo nomine terra natum hominem ſignificant, ad utrũq́ ſexum referũt, ut habetur Geneſeos V. Creauit eos, & benedixit illis, & uocauit nomẽ eorum Adam. Ridiculi uero ſunt antiquiores Græci, dum neſcio quẽ Adamum finxerũt Cœli & Terræ filium, qui Adameæ regioni nomen dederit, ut apud Stephanum περὶ πόλεων legere eſt. Dicitur autẽ homo ſiue ab humo, ut Varro exiſtimauit: ſiue à concordia, ἀπὸ τῆς ὁμόνοιας, quod nullum animal ſit ſocialius. Et hinc apparet, legem quę de hominibus loquitur, etiã de fœminis accipiendam eſſe, & quidem proprie[a], quod arbitratur Barto. etiam ſi articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito, moueorq́ exẽplo Græcorum, qui per articulos ὁ καὶ ἡ ſexum diſtinguunt. Illud conſtat, cum hominem dicimus, quemcũq́ contineri, nõ ſolum ſiue maſculus ſiue fœmina ſit, ſed ſiue liber ſiue ſeruus, ſiue pubes ſiue impubes[b]. Sed an is qui in utero eſt, homo dicatur[c]? Et conſtat non dici, expectari igitur lex iubet poſtquàm natus eſt, & in terram ceciderit[d], quæ uerba ex antiquorum conſuetudine interpretari debemus. Siquidem ſolebant ueteres ubi quis natus eſſet nudum protinus in terra ſtatuere, opemq́ Deûm inuocare, ut naſcẽti auxilio eſſent: cuius rei meminit Auguſtinus Ciuitatis diuinæ Libro IIII. & Plinius Libro. VII. Macrobiusq́. Hinc Statius: Tellure cadẽtem Excepi, fouiq́ ſinu.

a l.j.ſ.eo.
b l.iij.§.j.de lib.ho.exh.
c l.cũiter. C. de fid. lib.
d l.pen. C.de poſt.hær.

Lex CLII.

HOminis appellatione tã fœminã, quàm maſculum cõtineri nõ dubitat.

TERENTIVS CLEMENS LIB. XII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

Lex CLIII.

INtelligendus eſt mortis tempore fuiſſe qui in utero relictus eſt.

MARCELLVS LIBRO I.

Lex CLIIII.

INTELLIGENDVS. Qui in utero eſt, in ſui fauorem pro nato habetur, idq́ per fictionem legis, quæ licet per naturã impoſſibile ſit ante ſeptimum menſem eum naſci, & uiuere, hoc fingit: ut omnino uerum non ſit quod uulgò traditur, legem nunquàm fingere impoſſibilia, fingit enim dum ſubſit æquitas. Igitur ſi auus cuilibet nepoti, qui tempore mortis ſuæ uiuat, centum relinquat, etiam eum qui in utero eſt admitti, Dynus reſpondit. Qui enim in utero eſt, cum de ſuo commodo agitur, natus exiſtimatur. Quod tamen ſemper non procedit, ueluti cũ damnum nullum partui infertur, ſi natiuitas expectetur. Cur enim lex fingat, cum neceſſaria nulla cauſa hoc ſuadet: & ideo poſthumo non cõfertur[a], antequã ſit natus: item ad partem hæreditatis interim nõ admittitur[b]: nec prę teritus rumpit teſtamẽtũ[c], neq́ interim ſuus eſt hæres, nam & propter incertitudinem his in caſibus aliud conſtitui non potuit. Cæterum & ſi decretum ſit, in demortuorum decurionũ locum filios ſubrogari[d], Oldradus exiſtimauit eius qui in utero ſit rationem nõ habendam, cum huiuſmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure ſtatuti uel conſuetudinis defertur. Sed id ego uix probo, niſi protinus uel ſine dilatione ſubrogãdum lex diceret. Cum enim appareat moram ullam fieri non debere, haud quaquam uidetur interim infantis natiuitas expectanda, ſed & ſi uerba legis partui non conueniunt, ut quia de homine loquantur, tunc de eo nõ intelligemus, ſi tamen eiuſmodi ſit lex quæ ex ficta interpretatione extendi nequeat, ueluti ſi ſancitũ ſit hominis occiſorem decollari: conſtat enim qui prægnãtem abortire fecerit, ea lege non puniri: quoniam ut ſupra quoque diximus, hominis appellatiõe qui in utero eſt non cõprænditur: quod in hac ſpecie ea quoque ratione obſeruandum eſt, quoniam hic de eius cõmodo directe non tractatur, & in hoc omnes conſentiunt[e]. Illud quoque certum eſt, in computatione annorum, eius tẽporis calculum non duci, quo quis in utero fuit, etiam ſi eius utilitas hoc ſuaderet, ab hominis enim ortu ſolemus annos numerare, idq́ & Bald. prodidit[f]. Verum & quamuis dubitetur, an cõtra infantem ipſo iure currat præſcriptio, dubium nõ eſt, aduerſus eum qui in utero eſt uſucapionem procedere[g], licet reſtitutionem prætor polliceatur. Cæterũ & ſi mater prægnans apud hoſtes enixa ſit, nec infans reuerſus ſit, non uidetur in utero tempore captiuitatis fuiſſe, nec aliquod legis Corneliæ caput ei patrocinabitur, ne bis in eadem ſpecie fingere lex uideatur.

a l.ſi.ſ.d' col.
b l.antiqui.de peti.hær.
c Iaſ.l. poſthumo. C.de cõtra tab.
d Alb.in.l.pe. C.d' aduoc. di.iud.
e Fel.c. ſicut. de homicid.
f c.cũ in cunctis. de elec.
g l.etiam.ij. de min.

MILLE PASSVS. a ¶Vt sciamus qua lõgitudine sit passus, præfari nos oportet mensurarum aliqua nomina, ex quibus minima est Digiti, quorum quatuor Palmum conficiunt. X V I. Pedem. Est autẽ pes tanquàm as in numeris, & ideo dimidius pes Semis etiam uulgò appellatur, quãtum uidelicet pugno extensoque pollice metimur: sicut Spithama uox Græca, quæ & ipsa uulgò seruat nomen, quantum extẽsis articulis à minimo ad pollicem amplecti possumus: Latine Dodrans dicitur, & palmus maior quibusdam: at Cubitus sesquipedalis est, Gressus uero duos pedes & Semissem continet: Passus quinque pedes, sic dictus, qđ passis, id est dilatatis brachijs & manibus hanc dimensionem conficiamus. Vlna (sic enim Orgyian interpretor) sex pedibus, ut Herodotus scripsit, constat: Pertica duos passus in se habet, hoc est pedes decem, unde & decempeda dicitur: Plethrum pedes centum: Iugerum longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinem dimidio minus conficitur, duosq; in se Actus continet: Stadium passus centum uigintiquinque habet, qui sunt plus paulò pedes sexcenti: Diaulus duo sunt stadia: Miliariũ sunt mille passus, hoc est stadia octo: Dolichus stadiorum est duodecim. Leuca dictio est Gallica, cuius tamen Amianus Marcellinus meminit, mille & quingentos etiam ipsa passus habet, ut Antoninus in itinerario ostẽdit, licet plerisque in locis sit amplior: Parasanga uocabulum Persarum, triginta censetur stadijs, quæ mensura paulò minor est miliario Germanico: Schœnus apud Aegyptios sexaginta est stadiorũ: Stathmus, id est mansio, miliaria habet uigintiocto semis, huius in authenticis[d] mentio habetur. Est & uulgaris uox Mansum, qua tantum agri significatur, quantum singulis annis par bouum arare colereque potest[b].

a §. si igitur. in authen. ut om. obe.
b c. j. de cẽsib.

b ¶ VRBIS. Quapropter cum præfectus urbis, de his quæ intra centesimum lapidem perpetrata sint[c], cognoscat, inibitur computatio à continentibus, quod & in dubio semper seruandũ est: alioquin distinguimus quẽadmodum cõcepta sint uerba, ut si prohibiti sint ciues capras retinere prope urbem, computetur à muris, si prope Romam, à cõtinentibus, ut plerique hic sentiunt.

c l. j. §. cũ urbem. de off. præf.

MIlle passus [a], nõ à muro urbis[b], sed à continentibus ædificijs numerandi sunt.

LICINIVS RVPHIN.

LIB. VII. REGVLARVM.

Lex CLV.

PRoximi appellatione, etiam ille

PROXIMI. Quemadmodũ proximus intelligatur qui solus est, supra à nobis tractatum est: sed dubium est, cum lex agnato proximo hæreditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare, is qui se hæredem asserit? Et si non possideat, aliusq; agnatus ei contradicat, non est dubiũ probari debere: quod si in iudicio alius agnatus non appareat, durũ esset, si eum ad id cogeremus, ut probaret, neminem q; ipse sit, defuncto propinquiorẽ esse: idq; Cornæo[a] placuit, cui & nos assentimus: cũ proximus sit, ut hic dicitur, qui solus est, eumq; præsumamus solum, cuius socij nulli appareant: cũ uerisimile sit, ad lucri partem omnes conuolaturos si extarent. Teren. in Phorm. At si talentũm rem reliquisset decẽ, primus esses, memoriter progeniem uestram usq; ab auo atq; atauo proferẽs. Hinc & prouerbiale apud Græcos Carmen.

τῶν εὐτυχόντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς.

Omnes uirorum diuitum sunt proximi.

Sufficit igitur si intra eum gradũ esse se probauerit, unde legitimos prætor uocat, idq; & Alexan. probat[b]: hunc enim esse proximum agnatum censebimus. Cæterum hic superest uidere, & quæ prima sit huius uocis significatio, & cõstat à prope fieri proximum, & ideo uox est ualde generalis: unde uicinus proximus dicitur, & amicus: transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tam agnati quàm cognati dicuntur: in usu autem magis est, ut cũ ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter intelligamus[c]: quo sensu etiã qui ante se aliquem habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis, necessarijsq; personis solummodo deferri copiam de adulterio accusandi[d]: non enim dubium est licere patruo accusare, licet frater extet. Itemq; cum legatum rei alienæ ab ignorãte factum, traditur nõ ualere, nisi proximæ personæ relictum sit[e]: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu sit. Addidit Baldus[f] hoc differre proximum à cõsorte, quòd proximus per consanguinitatem dicitur, cõsors socius est, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, consortem eiusdem sortis & conditionis hominem significare, sed ex subiecta materia aliter atq; aliter μεταφορικῶς accipi.

a consil. 19[…] in 4.
b in l. is põ[…] de acq. hæ[…]
c l. ad ĩtestat[…] C. de le. h[…]
d l. quamuis[…] adult. C. d[…] adul.
e l. cum rem[…] C. de leg.
f Bal. l. dud[…] C. de cõtr[…] emp.

Maiore.

MAIORE. Interpretatur hic iurisconsultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore parte anni fuisset, ibi & maneret: ostenditq; maiorem partem anni intelligi, respectu possessionis aduersarij: hodie tamen hoc in interdicto id solum attẽdimus, utrobi litis contestatæ tẽpore ea res sit [a], de cuius possessione litigatur: idque exemplo interdicti uti possidetis, exæquata enĩ hæc sunt. Eadem autem ratione dicimus, utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & sicubi, si quo in loco Ouidius: Sicubi Colchorum memini regina uacaui.

§. sed hodie. Insti. de interd.

continetur, qui solus est,

IDEM LIBRO X. REGVL.

Lex CLVI.

MAiore parte anni possedisse qs intellgitur, etiã si duobus mẽsibus possederit: si mõ aduersarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis possederit.

Ita enim censeo legendum.

Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem sensisti in te claudier? Concisa autem sunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

QVANTVM. a ¶ Murus proprie dicitur publicus qui urbem munit, & mœnia continet: improprie hic uidetur accipi de priuato ædificio, quod paries dicitur: quo sensu aduersus Vallæ traditionẽ, etiam Corn. Tacitus lib. XV. utitur. Ostendit autem Iurisconsultus parietem esse etiam maceriam, sic appellatur paries sine calce aliáue compactione formatus. Erant autem parietum uaria genera, lateritij, lapidei, cæmentitij, testacei, cratitij. Fuerant Lateritij ex lateribus durissimæ soliditatis, utpote qui crudi sub sole diutius permanserant, ut exsiccarentur. Testacei ex latere cocto, qui etiam nunc sunt in usu: Cæmẽticij fiunt ex temere coniectis lapidibus calceq; commixtis, & imbricum modo hærentibus: Craticij: quos cõcraticios Papin. [a] appellat, ligneis cratibus insertis fiebant, seu asseribus arrectis transuersisq; in modum cratis, uocãturq; alio nomine intergeriui, ut etiam Festus ostendit, quod uidelicet uicinorum cænacula his dirimerentur, quod diffusius explicat M. Vitruuius.

l. si fratres. §. pro soc.

b ¶ VIA. Cum de priuata uia loquimur, quatenus seruitutis species est [b], ab itinere actuq; distat, quæ doctrina ex uocabulorum etymo, accipitur. Iter enim ab eũdo dictum est, & ideo iter ius est eundi hominis. Actus ab agendo, unde ius iumentum agendi actus est. Via à uehendo, & ideo ius in se continet etiam uehiculum ducẽdi, tametsi & qui habet actum, in consequẽtiam iumentorum etiã uehiculum adducere possit. Sane, lege XII. tab. ea mensura uiam cõfici traditum est, ut in porrecto pedum octo esset, in anfractu XVI. cuius dimidiũ actui tributũ est. Quũ uero de seruitute non accipitur, aliter uiam intelligimus, cõtinetq; nõ solum iter, sed etiam semitam: hoc autẽ distat iter à semita, quod iter latius est, semita angustior, & quidam quasi callis. Videtur etiã iter proprie dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio Fontino lib. de colonijs Italicis intelligi potest, quo sensu semitam transitem priuatum interpretabimur. Græci ἀταρπὸν dicũt, unde parœmia cuius Eustathius Odyss. N. meminit ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀταρπὸν ζητεῖς. Cum præsto uia sit, tu requiris semitã. Plaut. in Curcul. Semitam accipere uidetur pro ea uiæ parte, per quam incedunt homines, in cuius medio aguntur currus & iumẽta: quapropter apud eum parasitus minatur se facturum, ut obuij capite sistãt in uiam de semita. Mar. Seruius in IIII. Aeneidos cõmẽtario aliter explicat, nimirũ ut semita sit semis uia, uia actus dimidius, qua possit ire uehiculum, actũ autem duo capere propter euntiũ & uenientium uehiculorũ occursum, in qua re dissentit à Iuriscõsultis [c]. Sunt autẽ uiarum aliæ βασιλικαί, quas consulares uocãt, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducunt, & ex his utraq; publica est: sicut priuatarum duplex quoq; est species, Agrariæ, & quæ ad seruitutes spectant. Sed dubiũ est, uia publica ad quem pertineat? Et extat relatũ esse de regalibus [d], & ideo uideretur in simplici concessione castri eam non transferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere [e], & idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatũ redigere. Ipse censeo uiæ publicæ securitatem ad principẽ specialiter pertinere, eius fundũ ad

Inst. de ser. in prin.

AELIVS GALLVS De uerb. quæ ad ius pertinent significatione.

Lex CLVII.

QVantum ad iuris pertinet largã significationẽ, paries est, siue murus [a], siue maceria est. Item uia [b] est, siue semita, siue iter est.

c l. ij. ne q̃d in loc. pub.

d c. j. quæ sint reg.

e Bart. l. cõtinuus. §. cũ qs. de uerb. oblig.

ad municipes, iuriſdictionē uero ad eum cui caſtrum ipſum conceſſum eſt. Et ideo ſi quis in uia publica deliquerit, poſſe ſuppliciū de eo ſumere quęcūq;, cui ex generali principis cōceſſione hoc cōpetat: & ita quidam ex antiquis ſenſerunt, & ego ex facto conſultus, reſpondi.

CELSVS LI. XXXV. DIGEST.
Lex CLVIII.

IN uſu iuris frequēter uti nos, Caſſelius ait, ſingulari appellatione, cū plura generis eiuſdē ſignificare uelimus: nā multū hoīem ueniſſe Romā, & piſcē uilē eſſe dicimus. Itē in ſtipulādo, ſatis habemus hæredi cauere, ſi ea res ſecūdū me hærecdē meū iudicata erit. Et rurſus, quod ob eā rē te hæredēue tuū: nēpe æque ſi plures hæredes ſint, cōtinentur ſtipulatione.

VLPIA. LIB. I. AD S. C.
Lex CLIX.

ETiam aureos nūmos æs dicimus.

IDEM LIBRO II. AD S. C.
Lex CLX.

CAeterorū & reliquorū appellatione etiā omnes cōtinentur, ut Marcellus ait, circa eum cui optio ſerui legata eſt, cæteri Sempronio. Nam tentat, ſi non optet, oēs ad Sempronium pertinere.

IN VSV. Orationum alia eſt particularis, ut cū ſignū particulare præponitur, quale eſt quidā, aliqs, unus: Alia ſingularis, ut ſi nomen propriū ei inſeratur: Alia eſt indefinita, ut cui nullus terminus præpoſitus eſt, unde eius ſignificatio ualde ambigua eſt particulariter ne, an in uniuerſum accipienda ſit. Et cum ex proferentis mēte id pēdeat, eā ex ſubiecto argumēto conijcimus. Cōſtat autē neceſſario huiuſmodi ſermonē uniuerſalem ſenſum nō accipere, & idcirco in teſtimonijs nō fiet hæc interpretatio[a], ſed potius aduerſus eum qui produxit, ut nō probatū ſit, intelligemus[b]. In legibus autē nō ita eſt, & ideo in his indefinita æquipollet uniuerſali, cū legum natura ſit, ut de uniuerſis cōſtituantur. Sed etſi lex uelit homicidam ſummo ſupplicio affici, niſi ab hærede pacem impetrauerit omniū cōſenſum, ſi plures adſint, requiri exiſtimo: idq; frequētius receptum mihi uidet. At in diſpoſitiōibus hominum nō æquipollet, niſi uerba ex ſui natura generalitatē quādam ſignificēt, ut piſcis, aurū, argētum, lana: idē in hærede ex cōmuni uſu loquēdi, cū ēm plures ſunt hæredes, hæc dictio hæres uni ſoli omnino nō cōuenit[d], cū inſolidū nō ſit hæres, ſed unà cū alijs admittat, meritò inualuit uſus, ut de omnibus intelligeret: ſed & ſi hæres indiffinite prohibitus ſit ne alienet, exiſtimauerunt pleriq;, de omnibus ſucceſſoribus actum uideri, ſi tn̄ generale id nomē certis finibus cōtineretur, ut homo, particulariter potius propter ſermonis proprietatē intelligeremus, & mediocris poſſet accipi[e]. In diſpoſitione quoq; ipſi proferēti fauorabili uerisimile eſt tali ſermone eum uniuerſaliter prouidiſſe, ut cum pater filium ſuum ſe inſtituere, uel filio tutores dare profeſſus eſt[f]: qd' ſi pluraliter id nominis proferat, tunc uniuerſaliter, & ideo collectiue, ſemper accipitur, ut ſi filios exhæredare ſe dicat, uel cognatis legare[g].

a l. nō hoc. ubi laſ. C. unde leg.
b Bar. l. ſi pluribus. de lega. ij.
c l. iij. §. cato. de uerb. oblig.
d Bar. l. Lucius. §. Sempro. de leg. iij.
e l. legato general. de lega. j.
f l. ſi qs ita. d testa. tut.
g Raph. d. l. pluribus.

ETIAM aureos. Aes ſeparata ab auro argētoq; metalli ſpecies eſt, apud antiquiſſimos quoq; prius in uſu quā ferrum, ut Heſiodi poëte carmen indicat: unde & pecunia ſolo ære cudi cœpta eſt, hicq; paulatim factum eſt, ut qualiſcunq; pecunia, æris appellatione compræenderetur: idemq; in trāſalpina Gallia de argēto: qualemcūque enim nūmorū ſpeciem, ſimpliciter argentum uulgò appellant: nā & Græcis ἐξαργυρίζειν quod Mar. Cicero ex argentare trāſtulit, in pecuniā redigere ſignificat. Nummus autē aureus, cuius hic mētio eſt, ſeſtertios æris centum ualebat, quod in Diſpunctionibus annotaui, hoc eſt denarios argēteos XXV. Idem autem eſt denarius qd' drachma. Sed deinde minoris æſtimationis aureus fieri cœpit, & in Cæſarum conſtitutionibus ſolidus appellari, quorum LXXII. auri libram conficiunt: qua ratiōe cū aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmā auri pendat, cōſequens eſt ſolidū drachmam pependiſſe, eiuſq; præterea tertiam partem, hoc eſt ſiliquas ſex. Sanè & Græci χάλκον id eſt æs, pro quacunq; pecunia accipiunt, unde ἄχαλκος apud Lucillium epigr. II.

Ἑρμοδότου τόδε δόγμα τὸ πάνσοφον, εἴ τις ἄχαλκος
μηκέτι πεινήτω θεὶς τὸ χιτωνάριον.

Hermodoti hoc dogma eſt, quiſquis miſer indiget ære
Philoſophi aſſumat pallia, diues erit.

l. quoties. C. de ſuſcep

CAETERORVM. Sicut ſupra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de toto dici: ita de dictione cæterorum admittendum eſt: & ideo legata Titio optione ſeruorū, & cæteris Sempronio

pronio relictis, si Titius non optet uel alio modo à legato excludatur, omnes ad Sempronium pertinebunt[a]: nō quod portio Titij ad illum per ius accrescendi deuoluatur: sed ex ui ipsorum uerborum: & ita Pontanus[b] id respōsum declarat, & in eo cui superfluum relictū erat Raphaël[c] ex facto cōsultus idem respondit. Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco καὶ ἕτερα, id est & alia: & ideo cū abbreuiatiōis causa apponitur, eius uirtute censentur alia repetita, quæ ex natura & cōsuetudine actus requirebātur, obseruabimúsque hac in re notarij ipsius consuetudinem: unde in re dubia, non licebit eius successori absque iudicis mandato eam clausulam extendere, ut Bart. sensit[d]. Sed & ubi de iure necessaria est scriptura, uel expressio uerborum, non est existimandum sufficere, quod eius clausulæ inuolucro tabelliones implicant[e], & ideo nec iuramentum, nec stipulationem in se continere uidebitur. Sunt & qui plurimum referre putent extensim cætera scriptum sit, an præscriptis notis &c. quod ridiculum ego arbitror.

a l. cū optio. de op. leg.
b Com. singu. 5.
c Com. consi. 05.
d Bart. l. gallus. §. ij.
e l. j. de his quæ ī testa.

PAVLVS LIBRO II. AD S. C.

Lex CLXI.

Illa uerba, optimus maximusq́ue, uel in eū cadere possunt, qui solus est: sic & circa edictū prætoris supremæ tabulæ habētur etiam solæ. ¶ Pueri appellatione, etiā puella significatur: nā & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ καὶ ἡ παῖς appellant.

IDEM LIB. VII.

Lex. CLXII.

Non est pupillus qui in utero est.

ILLA VERBA. Legauit testator fundū suum, quem optimum maximumq́ue habet: dubitatū fuit, si in uno uerba hæc locum sibi uendicarēt, superlatiua enim de pluribus solent dici. Sed quoniam quādoq́ue etiam simpliciter pro positiuis accipiuntur, uerius est, ad unum quoq́ue referri, idque prætoris exēplo, qui cum se daturum bonorum possessionem secūdū supremas tabulas edixisset, eum quoq́ue admittit, qui solis tabulis institutus sit[a]. Cui exemplo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert. Is cum lex ultima testamenta rata esse debere mandaret, ultimum interpretatur primū, post quod tamen aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq́ue ex uoluntate legis esse autumat, licet non ex uerbis.

a l. j. §. j. ī. de sec. tab.

¶ §. PVERI. Puerum à puritate dici quidam existimauerunt, quam dictionem etiam de fœminis prædicari, Paulus hic tradit, sententiæq́ue suæ duo argumenta adducit, quod etiamnum fœminas à partu recentes puerperas uocemus, itemq́ue quod Græci utroq́ue genere ὁ καὶ ἡ παῖς dicant: sed iudicio meo hæ rationes non cōsistunt, cum puerpera nō à puero, sed à puera dicatur: Veteres enim pueras dixisse, ut in Caligu. Trāquillus autor est, & M. Varro Noniusq́ue Marcellus indicāt, unde diminutiuum puella: nec Græcorū exemplo quicq́ue moueri possumus, cum apud eos παῖς cōmune nomen sit, ut ipse ait, & Theocriti carmine in syracusis admonemur.

Καλλίστα παίδων πέρα τὴν πάντα τελεῖ.

Latinorū nemo puerū feminino genere ꝓtulit. Satius est ergo id responsum per eā interpretationem simpliciter accipere, qua masculinum concipit fœmininum.

NON EST pupillus. Qui in utero est, pupillus nō est, sed uiscerū matris quædam portio: & ideo ancilla prægnante uendita, si partus euincatur, nō agitur duplæ: quia non uidetur magis in cōtractu ad partū habitus respectus, q̄ ad quoduis aliud intestinū[a]. Hincq́ue est consequēs, ut non ideo pretiosior sit ancilla, quòd prægnās sit: quāuis enim aliqua spes lucri inde dño subesse uideat, cōtrario tamen detrimēti periculo eliditur. Quid enim si ancilla abortiret: cum præsertim parturiēs mulier cēseat in periculo mortis esse[b]. Meritò ergo in legis falcidiæ computatione propter ancillæ uentrē hæreditas non augetur[c], quod periculū in brutis tam frequēs nō est. Si tamen chariore pretio propter partum quis ancillā emat, quod ex ea natum erit titulo oneroso habere uidebit[d]. Sed & si fur matrem substulerit, partum quoq́ue qui apud eū conceptus est cōtractasse uidetur, unde neq́ue eum ullo tēpore per possessionē acqrit, quod supra attigimus[e]. Et ex his consequens est, si mulier prægnās in exilium acta sit, filium ibi natum nō uideri exulem[f]. Sed & legem Corneliam aduersus homicidas latam, uerius est non procedere in eo, qui abortionem procurauit, tametsi alij aliter senserint[g]. Illud quoq́ue traditum est, si lex portorij uectigal pro quocunq́ue animali imponat, pro eo quod in utero est nihil soluendum esse, nam & huiusmodi in cēsum non refertur, & in hoc omnes cōsentiunt. Sane Iuriscōsultus pupillum hic uidetur lata significatione accipere, pro quocūq́ue infante. Accursius tamen etiam proprie accipit,

a l. si prægnās de euic.
b Abb. c. pastoralis. ī fi. de off. ord.
c l. i. l. fal. placuit. ff. ad. l. fal.
d l. quod si ex pamphi. de leg. ij.
e l. partū. ī. e.
f Bar. l. in seruorū. de sta. hom.
g Fel. c. sicut de homic.

accipit,& ideo infert tutores pupillis suis datos non uideri uētris tutores fuisse, si infans non nascatur,cuius sententia uera est[h].

h l. cū pater. de neg. gest.

IN VVLGARI. Instituit testator filium quē habebat,& quoscunq; habiturus esset, eiq; q supremus morietur Seium substituit,dubitari potuit, si alios filios nō habuerit, an Seius illi saltē quem tum cū testaretur habebat, recte substitutus uideretur. Et exēplo legis XII. tab.recte substitutū defendit[a], quoniam in ea lege supremus dicit̄, qui unicus fuit,satisq; est ut ultimus qs cēseatur, qui post se neminē habeat, etiam si à nemine quoq; præcedatur, quod & supra latius attigimus.Sed in hac specie dubium est,si plures ille filios haberet,an inuicem substituti uiderentur[b];& receptum est cēseri legititimæ successionis inter plures cohæredes ius reseruatum,nisi ultimo decedēti in omni hæreditate substitutio facta sit[c];non enim qui supremus moritur omnē hæreditatē restituere pōt, nisi ipse eā habuerit,at habere eam nō potest, nisi uicissim eos grauatos dicamus. Sunt qui idē esse opinantur[d],cū ita uerba cōcepta sunt,ut post mortem omnium restitutio facienda sit, tametsi expresse dictū non sit,ut qui ultimus moriatur,restituat[e]:quod rationē in se ullam non habet,nō ergo ultimus omnium portionē, sed eo in casu unusquisq; suam restituet.

a l.qui duos. de reb. dub.
b l. uel singulis.§.d'uulg.
c l.titia seio. §.ij.d'le.ij.
d Soc. §. cum ita ad Tre.
e arg. l.codicillis. de usu fru.leg.

a ¶VVLGARI. Accursius interpretatur,id est pupillari.Ego aliter sentio,cū enim testator filijs institutis ei q supremus morietur substituit,si unicus ille ante aditam hæreditatē decedit, substitutus ex uulgari admittetur,si post aditam,ante tamen quàm pubes esset,ex pupillari:unde à principio ea substitutio satis potest uulgaris appellari, nec obstat quod ex uulgari ei non succedatur, sed testatori, quia pronomen illud pro superuacuo habetur,idq; Albericus probat[f]. Sed qd si dictū sit, mihi & ei qui supremus moriet̄. Seius hæres esto:Et adhuc opinari quis possit de uulgari & pupillari substitutione solū egisse testatorē ut ordinem coniuncta denotet, quasi sibi substituerit si filius hæres non erit,& filio si hæres erit.Quidam etiam fideicommissariā cōtineri aiunt,ut Ponta.& Ias.[g] & in electione substituti esse,directe an per fideicōmissum hæreditatem uēdicet: quæ sententia propter uerisimilē testatoris uolūtatē adiuuanda est.

f l.j.in princ. de uulg.
g Ias.l.penult. C.de imp.

POMPONIVS LIB. II. AD S. C.

Lex CLXIII.

IN uulgari[a] substitutione, qua ei qui supremus morietur heres substituitur,recte substitutum etiā unico ītelligitur: exemplo legis XII.tabul.ex quibus proximus agnatus, etiam solus habet. ¶ Si qs ita[b] in testamēto scripserit,si qd filio meo acciderit, Damas seruus meus liber esto: mortuo filio,Damas liber erit: licet enim accidat & uiuis,attamen uulgi sermone etiā mors significat̄.

VLPIANVS LIB. XV. AD S. C.

Lex CLXIIII.

NOmē filiarū, & in posthumā[a] cadere questionis nō

b ¶§.SI QVIS ita. Humanitus accidere, est mori[h], & ita docti solent loqui.Sed testatores ex uulgi sermone, qui cōcior est[i], & breuior, simpliciter accidere,& cōtingere pro uita defungi accipiunt:ultimus enim qui homini euenire possit casus,est mors: meritò illa conditio,si quid acciderit,de morte intelligitur[k],alioquin propter generalitatem nullius ferè momēti esset.Sed an mors ciuilis hoc quoq; casu sufficiat,ut quia in exiliū quis missus sit;& Baldus[l] de ea sentire cōtrahentes nō arbitratur. Hincq; argumētum sumi potest,imperiti testatoris uerba ex uulgi consuetudine declarari,quod & Socinus[m] in ea specie annotauit, cum filiū quidam uiuum & mortuum relinquere se Titio in testamēto dixisset,interpretatus est enim Titium uiuenti tutorem datū, mortuo hæredē[n].Sed huiusmodi uerbis hæreditatem dari periculosius est, quàm ut ego affirmare ausim, cū & curam mortui gerere quis possit,dum pompā funeris,ornatum sepulchri,parētaliaq; huiusmodi procurat.

h Inst.de donat. in prin.
i l.publia.de pos.
k l. uxorē. §. seia.de le.3.
l Bal.in rubr. C.depos.
m l.qui duos. de reb.dub.
n Lancel.l. c. turio.in fi.

NOMEN filiarū. a ¶Posthumus proprie intelligitur, qui patre humato natus est: sed & qui post testamentum natus est largo modo posthumus dicetur[a]. Sed pone testatorem de filiabus aliquid disposuisse, an de posthumis quoq; actum censebimus? Et dubium nō est,ex proprietate sermonis posthumas ea appellatione contineri:sed quia earum meminisse nō uidetur,neq; cogitasse ut posthumæ nascerentur,ad futuros post mortem suam filios respexisse non creditur[b], & ideo propriam significationem ex interpretatione restringimus,quæ interpretatio locū non habet, cum contrarijs coniecturis prior præsumptio tollitur,ut si in parte testamenti posthumarum mentionem fecerit,non enim oblitus uideri potest, qui aliqua in parte posthu

a l. iij.§.j. de iniust.rup.
b l. q filiabus. de leg.j.

posthumam commemorauit. Idem si necessario posthuma admitti deberet, ut in institutione, testamētum enim corrueret. Quod & dicendum est, cum filiabus tutores[c] quis designat, utilis enim hic actus posthumæ est, nec hæreditati dāno sus: unde propter fauorem de posthumis quoq; actū credimus, & uim uerborum obseruamus. Sanè qui post testamentum nascitur, indistincte admittendus est, si tamen testator eum natū esse sciuit: cum enim nihil mutet, declarare uidetur, de eo quoq; se intellexisse, & hoc Bart. probat[d].

est, quàmuis posthumæ nō cadere in eā, quæ iam in rebus humanis sit, certum est. ¶ Portionis [b] nomē, non semper dimidiam significat, sed prout adiectum est: potest enim iubere aliquis, & maximā partem partiri posse, & uicesimam & tertiam, & prout libuerit, sed si non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur. ¶ Habere [c] sicut peruenire, cū effectu accipiendum est.

i qs filiab. testa. tut.

si cognatis reb. dub.

b ¶§. PORTIONIS. Portio uidetur mihi de qualibet parte dici: quapropter cū lex in totum uel pro parte aliquid recipi uetat, qui uel minimū recipit, pœnæ reus est[c]. Et emphyteota qui particulare dānum tolerare, suoq; periculo ferre debet, qualecūq; erit, feret[f]. Et facultas rem à socio uenditam luendi, illi qui in ea partem habeat competens, uel ei cuius sit millesima nō denegabitur[g]. Quoties autem uerisimile nō est, de minima re actum esse, ut quia dispositio nullius redderetur momenti, ueluti in eo qui partē fundi promittit[h], uel alio simili dubioq; casu, de dimidia accipiēdum est[i]. Vnde qui partis bonorum usumfructum legat, de dimidia intellexisse uidetur [k]. Et cū quis ab altera se parte electum ait, non minus quàm dimidia sit intelligemus [l]: alioquin quæ in pauciore numero esset, cum nullius momenti haberetur, alteram nihil impediret. Quod si portiunculæ mētio fiat, uel alicuius, uel quātæcunq;, uel certe partis, uerius est etiā de minima intelligi[m]. Idem si quātula, uel minuscula scriptum sit[n]: nisi ad certam aliquam iuris dispositionē se referant, ex subiecta enim materia interpretationē recipiunt. Quapropter qui in testamento sextam partem hæreditatis suæ relinquit, sextam assis legasse intelligetur, idq; Barto. uisum. Quod in hæreditate procedit, quam lex in duodecim partes diuidit, in alijs uero rebus Angelus dissentit[o], quod & nos probamus. Quapropter si duas partes rei petieris, non duas ex asse, sed ex tribus partibus petijsse uideberis: qđ si sex partes dari testator uoluerit, dubium non est semissem deberi. Qua ratione si unam partem hæreditatis relinquere se dixerit[p], de una uncia intelligendum uidetur.

auaritiæ. n fi. d'elec. b. 6. j. C. de iure emph. ald. l. j. C. com. ser. a. l. l. cū post gener. de r. dot. plane. i fi. e leg. j. etiam. de usufr. l. c. si prius uā. 28. dis. ar. l. ij. C. ū & quib. b. x. qui cōcub. j. de le. 3. ng. l. defun a. d'usufr.

p Bar. l. iterdū de hær. inst.

c ¶§. HABERE. Regula est generalis quā alibi attigimus, Verba cū effectu accipienda esse[q]. Is autem est effectus, ut ex persona sua qs habeat, ut deductis oneribus, lucrum illi supersit, ut momentanea nō sit acquisitio, quæ si nō interueniant, habere quis proprie & stricte non uidetur. Effectū quoq; ea respicere existimantur, quibus actus alicuius sit momenti, nō autē elusorius remanet[r]. Sed & ut lex rebus ipsis, nō uerbis imposita cēseatur, ad effectum pertinet[s]. In iure quoq; lectum est uim pro effectu accipi: ut apud Marcellum[t], ei qui hominem stipulatus est, promissor eum dando qui tūc illi seruierat, liberaē ui ipsa. Sic & Corn. Tacitus lib. XIII. Vectigal mancipiorum remissum magis specie, quàm ui. Cuius locutionis ratio est, quia uis à Græco βία descēdit, cuius contrarium & κατ᾽ ἀντίστοιχον est ius. Vnde ad differentiā eius quod ipso iure fit, dicimus aliquid in effectu, uel ui ipsa factum.

q l. aliud. l. cæpisse.

r c. si ciuitas. de sent. exc. in 6.

s l. ij. C. com. de leg.

t l. qx. §. stichū. de solu.

POMPONIVS LIB. V. AD S. C.

Lex CLXV.

VEnisse ad hæredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno.

VENISSE. Ad hæredem id peruenisse existimandum est, quod deductis oneribus peruenit: hocq; exemplo legis falcidiæ rationem inibimus. Ad legatarium uero qui fundū accipere, & decem hæredi dare iussus est, totum fundum iure legati peruenisse interpretabimur[a], & hoc quantum sit ad hæredis falcidiam, qui X. illa conditionis implendæ causa sibi data computare non tenetur, alioquin uerum est, huiusmodi legatarium in toto fundo lucratiuum titulum nō habere[b]. Et hinc generalis regula colligitur, eatenus habuisse quēlibet uideri, quatenus deductis oneribus remanet [c]. Hinc si quis sacerdotiū ualoris centum aureorum impetrauerit, illud obtinere poterit quod ducentis censeatur, si deductis oneribus sola cētum sint reliqua: quod & in portoriorū legibus obseruandum est. Habetur autem in his oneribus & medij temporis usurarū ratio[d], & cuiuslibet pecuniæ, quę pro re ipsa effundatur, quale est

a l. ad ueteraniad l. fal.

b l. nō amplius de leg. j.

c Dec. cō. 156.

d Ias. d. l. non amplius.

ἑρμηνευτικόν, id est, proxenetæ merces, hastarumq; solennium impendia, & si qua similia. Sanè cum lex exactionis effectum non respicit, sed petitionis modũ, aliud dicẽdum est: ut si actorem mandet duos aureos in singula cẽtũ, quæ petat pro sportulis, deponere, sacramẽtoq; sic cõtendere[c]: nihil enim refert, quod reus ita inops sit, ut etiam si uincatur, petitam summam soluere nequeat,

c l. cũ quædã. de iurisd. om. iud.

IDEM LIBRO VI.
Lex CLXVI.

VRbana familia[a] & rustica, non loco, sed genere distinguitur: potest enĩ aliquis dispensator[b], non esse urbanorum seruorum numero, ueluti is qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibiq́ue habitet, & tamen multum abest à uillico[c]. Insularius[d] autem urbanorum numero[e] est: uidendum tamẽ est, ipse dominus quorũ loco quãdoq; habuerit: quod ex numero familiæ, & ex uicarijs[f] apparebit. ¶ Pernoctare[g] extra urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis ĩ urbe est: per enim totam noctem significat.

VRBANA. a ¶ Vrbana mancipia non loco, sed genere usus cognoscuntur[a], & à rusticis separantur: unde qui rationes uillicas dispẽsat, & de cibarijs prouidet, in rusticis computabitur: at qui insulas custodiunt, urbani existimabuntur, cum tamẽ dubitamus, quid paterfamilias senserit, ex eius consuetudine deprændemus[b]: cuius rei & ex rationibus libellisq; eius, aut uicariorum, qui uel rustica curant, uel urbana, certiores fieri poterimus.

a l. quẽadmodũ. de sup. leg.

b l. seruis urb. de leg. iij.

b ¶ DISPENSATOR. Seruus est qui impẽdia domus curat, & uictui præest: huic obsonatores, piscarij, coqui, idq; genus serui parent. Sumpsit nomen ab expendendo pecuniã, uel quod rationes dispendat, id est procuret, & consideret, calculumq; ducat: hi ut plurimum in urbe degunt.

c ¶ VILLICO. Villicum M. Cato. & L. Columella pro eo seruo accipiunt qui ruri præest, & agriculturam rusticasq; operas curat eisq; secundum domini utilitatem præcipit, huic serui ipsi agri cultores subijciuntur.

d ¶ INSVLARIVS. Recẽtiores quidam insularium accipiunt seruum, qui propter aliquod delictum in cõpedibus opus faciat, in insulamq; relegatus sit, quod falsum est. Insularius enim simpliciter seruus accipitur insulæ custos, cuius rei Põponius autor est[e]. Insulas autem Festus interpretatur domos quæ uicinorum communibus parietibus nõ coniungũtur, sed quoquo uorsum uel priuata uel publica area ambiuntur. Quam sentẽtiam sunt ex recentioribus qui improbent, quoniam ex P. Victore constat, longe plures Romæ insulas, quàm domos fuisse, quod uerisimile non esset, si hoc significatu insulæ acciperentur: quapropter ipsi interpretãtur insulas eas ædes esse, quæ inquilinis locari solerẽt: quod & ipse probarem, si aliqua hoc Etymologiæ ratio suaderet. Festi igitur opinionem sequor, quæ ex Corn. Taciti li. XV. cõfirmatur. Is propter crebra incendia, cũ multi aquæductus in urbem deferrẽtur, à Nerone excogitatũ tradit, ut aqua priuatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus in locis haberetur, in publicũ flueret, ædificiaq; nõ communione parietum, sed propriis quæq; muris ambirẽtur, canalibus, ut opinor, eis in parietibus additis, ut reprimẽdis ignibus aqua facilius decurreret, hinc insulæ nomen deductum. Erant autẽ non modo ab incẽdijs tutiores[d], sed etiam à furibus, qui per tegulas cõmeare in eas non poterant, ideoq; in eis pretiosiora quæq; reponebantur, ut quæ solius effracturæ periculo subijcerentur.

e l. si ita. de usu & hab.

d l. iij. §. ex[...] ctarij. de [...] præf. uig[...]

e ¶ NVMERO. Numerus etiã ordinem & turmam significat[e], unde numeri militũ dicũtur: hinc & numerus familiæ. Obseruandum igitur erit, an paterfamilias in ordine & consortio rusticorum seruorum aliquem haberet, an uero urbanorum.

e l. j. in fin. bon. poss. test. mil.

f ¶ VICARIIS. Serui ordinarij dicũtur, quibus peculium dominus cõcessit, negotiariq; sinit[f]: Vicarij sunt, qui ordinarij uices gerebant, quidamq; quasi subinstitores. Igitur si ordinarius urbana rusticaq; negotia pertractasset, habuissetq; alios uicarios urbanis, alios rusticis, qui seruus in rustici uicarij famulitio erit, rusticus censebitur. Martialis,

f l. si seruu[s]. de pecul.

Esse sat est seruum iam nolo uicarius esse,
Qui rex est, Regem Maxime non habeat.

g ¶ §. PERNOCTARE. Qui prouinciæ præest, extra eam etiam uoti soluendi causa pernoctare nõ potest[g]. Quæritur, quid sit pernoctare: & integrã noctem significari, Iurisconsultus ait. Sic Flamen Dialis quoties ualetudo aduersa incidisset, nõ ultra binoctiũ pernoctare poterat, ut Tacitus lib. III. scribit. Sic & in lege XII. tabu. Quæ trinoctio abnoctasset, usurpabatur, ut ex Q. Mutio A. Gellius

g l. illud. d[e] fi. præf.

Gellius lib. III. tradit. Id autẽ dictio per in compositione demonstrat, quæ uox ad integram noctem refertur. Quo argumẽto si lex prætori in delictis sui officij tempore perpetratis iurisdictionẽ mandet, cum prioris tempore qs uulneratus à sicario esset, & sub successore petijsset, responsum à quibusdam est, neutri ius cognoscẽdi pertinere, cum integrum delictũ neutrius tempore factũ sit, perpetrare aũt ad totum refertur[b]. Sed hæc decisio uera non est, qui enim lætifere percussit[i], quod in se est omne delictum perfecit, & ideo ad primum magistratum ius cohertionis pertinet[k]. Sanè hoc exemplo & pernox luna dicitur, quam Græci πανσέληνον uocant. Sic & peregisse reum dicitur, non qui solummodo detulit, sed qui condemnauit[l]: quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, & perlegere, & perferre, & percipere: hæc enim omnia ad quandam integritatem perfectionemq́ referuntur. Tametsi nõ negauerim in compositione eam dictionem aliter quoq; accipi, ut cum perfidum, periurũ dicimus. Itẽq; perpluere, pspicuus: & rursus perpauci, pertinax: sed & perorare dicitur, cui finis orandi demandatus tantummodo est.

Alb. hic.

l. fi. §. sicut. de bo. cor.

l. diuortio. §. si uir. sol. mat. Alex.

l. ij. de adul.

VLPIANVS LIBRO XXV.

Lex CLXVII.

CArbonũ appellatione materiã[a] non contineri, sed an lignorũ? & fortassis quis dicet, nec lignorum[b]: non enĩ lignorũ gratia habuit: sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciãt, utrũ ligno, an carboni, an suo generi annumerabimus? & magis est, ut propriũ genus[c] habeat. Sulphurata quoque de ligno æque eandẽ habebunt diffinitionem: ad faces quoq; parata, non erunt lignorum appellatione compræhensa, nisi hæc fuerit uoluntas. Idem etiam de nucleis[d] oliuarũ, sed & de balanis[e] idem est,

CARBONVM. Materia rei appellatione, quæ ex ea conficitur, non uenit. Vnde qui carbones dicit, de lignis nõ intelligit, qui libros, de chartis, qui calcẽ, de lapidibus: quamuis ex lignis carbones, ex chartis libri, ex lapidibus calx conficiatur: idq; & Accursius, & quadam disputatione Pylleus probat. E conuerso, nec appellatione materiæ, quod ex ea factum est, compræhenditur, si speciali nomine nuncupetur, nisi eiusmodi sit quod effectum est, ut in materiam suam redigi rursus possit[a]: quale est argentum factum, uel aliter mentem testatoris conijciamus. Hinc est quod ligni appellatione, id solum cõtinetur, quod comburendi causa paratum est[b], & à solo diuulsum, & alio speciali nomine non appellatum, nisi uel testatoris uoluntas, aut conditio, uel regionis natura aliud suaderẽt. Quo exemplo cũ omnia nemora quis locasset, respondit And. Siculus[c], de eo nõ censeri actum, quod materię causa haberetur, cum id in alium elegantem usum destinatum esset. Sed hac in re planè μάταιος est, & Siculis gerris uaniora conscribens.

l. quæsitum. §. illud. de lega. iij.

l. ligni. de lega. ij.

c Barb. consi. 26. in 2.

a ¶ MATERIAM Sic prorie ligna appellantur, quæ ædificiorũ causa, uel alterius operis habentur, inde materiarij fabri. Hic autẽ de materia intelligit, quã idcirco quis præparauerat, ut carbones cõficeret, hi in antiquorũ eulogijs[d] Græca uoce dẽdrophori appellãtur, quod arborem ferunt & torrent.

d l. fin. de iur. im.

b ¶ LIGNORVM Sũt ligna proprie quæ comburẽdi causa habemus: unde materia carbonum, cum in alium usum principaliter habeatur, non intelligitur lignum esse.

c ¶ GENVS. Cum enim speciale nomen titiones, sulphurata, faces, & nuclei habeant, nõ uidetur quisquam ligna nominans, de eis intelligere. Sunt autem sulphurata tenuissima ligna sulphure utrinq; illita, ad accendendas lucernas, quorum & Martialis meminit, nos uulgò sulphuretos uocamus.

d ¶ NVCLEIS oliuarum. Hi enim ab antiquis ossa oliuarũ appellantur, ut meritò pro lignis habendi nõ sint: quod & in cæteris dicendũ est, quales sunt glandiũ, nucũ, amigdalarum, & si qua similia. Idemq; in uinacijs statuendum, cum acini nõ ignibus tantum, sed & pascendis columbis usui esse soleant.

e ¶ BELLARIIS. Antiqui codices balanis habẽt, & castigatius. Significat βάλανος glandem generali nomine, sed specialiter de palmulis, quas uulgò dactylos uocamus, accipitur. Palma enim in Aegypto & Syria eos fructus fert, gustu suauissimos, ut bellaria omnia præcellant. Sunt bellaria quæ sub finem conuiuij afferuntur, & secundæ mensæ appellãtur. Iulius Pollux palmam aliam marem, aliam fœminam arbitratur: & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophontisq; sententia proprie balanos dici: propendent autem ab inuolucro, corticosóue operimento, quod elaten seu spathen uocant, & ipsum magni in medicina usus, ut Galenus ostẽdit, tametsi

hodie in eis regionibus nullum alium, quàm ignibus usum præstet.

f ¶ PINV. Nil aliud est pinus, quàm picea excultior, eius nuces strobyli, coccali, coni, & Latinis nuclei uocantur, qui pinei sunt detrahūtur gustatu idonei, & medicina utiles. At Iurisconsultus hic, cum integros strobylos dixit, de pinu agresti, uel picea intellexisse uidetur, qui cassi & cibo inutiles sunt, ideoq́ à cono non diuelluntur, solis ignibus aptissimi. Potest & de nuce ipsa pinea domestica intelligi, in quibusdam enim regionibus ita abundat, ut eius fructus nulla sit æstimatio: nam de ea strobylos specialiore significatiōe dici ex Dioscoridis lectiōe obseruatū est, qui lib. I. cap. LXXXV. itemq́ ca. LXXXIX. στρόβιλον pro pinu accipi, πίτυν pro picea, πεύκην pro tæda, quæ congeneres omnes arbores sunt. Sanè ubi nucis pineæ fructus in pretio sit, non opinarer, legatis lignis, strobylos eius integros contineri: sed tum deberi, cum fructus exempti fuerint.

uel si qui alij nuclei sunt. De pinu [f] aūt integri strobuli, ligni appellatione cōtinētur.

IDEM LIB. IIII. AD SENATVSC.

Lex CLXVIII.

PAli & perticæ in numerū materiæ redigēdi sunt: & ideo lignorū appellatione non continentur.

IDEM LIB. V.

Lex CLXIX.

NOn tantū in traditionibus, sed etiā in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis, adiectio hæc, uti optimus, maximusq́ est, hoc significat, ut liberū præstet prædiū, nō etiam ut seruitutes ei debeant.

VLPIANVS LIB. XXX. AD S. C.

Lex CLXX.

HAeredis appellatione oēs significari successores credēdum est, & si uerbis non sint expressi.

PALI. Pedamentorum, quæ uitium adminicula sunt, tria sunt genera: unum robustum seu fissile, ex quercu, uel iunipero, quod appellatur Ridica: alterum est è pertica, qui palus dicitur, hicq́ teres est: tertium ob inopiam ex harundineto sumitur, sicq́ M. Varro, & L. Columella tradiderunt. Hæc pedamenta, quæ & statumina uocantur, lignis legatis non continentur, quoniam in materia sunt, & alium usum quàm ignis præstant: putauerim tamen, cum propter uetustatem amplius in uineæ usu esse nō poterunt, præstanda: nam ratio Pauli tunc locum non habet: nec enim amplius in numerum materiæ rediguntur, imò tunc solent patresfamiliarum eos palos comburere.

NON TANTVM. Qui fundū tradit, uēdit, legat, ita uti optimus maximusq́ est, non illi quidē seruitutē deberi ait, sed nemini eum debere: qua de re supra à nobis tractatum est. Sed quid si fundus ea cum clausula uenditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus sit? Et si uēditor sciens emptorem eius obligationis non admonuerit, Aretinus[a] respondit, quanti minoris emptor comparaturus rem erat, posse uenditorem cōueniri, nec eius adiectionis prætextu excusari. Sed & Pau. Castrensis[b] nō imputari hoc casu emptori existimauit, si cum generaliter sciret fundū obligatum, minime diligentiā adhibuit, ut quantitatem, summamq́ debitę pecunię certius exploraret: cū em̄ eius declaratio ad uenditorem pertineat, tutò negligere potuit, qui ius suū non diminui sciebat[c], nisi specialiter fuisset admonitus. Erat autem clausula hæc & in contractibus[d], & in testamentis apponi solita, quod & antiqua inscriptio ostendit, quæ in Gratiano oppido Montisferrati sic legit̄ V. F. T. Vectius. T. L. Hermes Seplasiarius, mater genuit mater recepit, hi horti ita uti opt. maximiq́ sunt cineribus seruiant meis, nā curatores substituam qui uescātur ex horum hortorum reditu natali meo & præbeant rosam in perpetuum, hos neq́ diuidi neq́ abalienari uolo.

HAEREDIS. Hæres meus Seio centū dato, primus hæres nō adiuit, an substitutus si adeat tenebitur? Et dubium nō est ad quoscunq́ gradus hæredis nomē pertinere[a], tum omnes quoq́ successores intelligi, siue iure ciuili, seu prætorio, siue directe, siue per fideicōmissum succedant: sed & qui particulariter succedit, seu in certa re, hæredis appellatione continebitur[b], dum uel materia fauorabilis sit, uel res eiusmodi sit naturæ, ut in singularem successorē transeat. Sed & cū quis sibi & quibuscunq́ hæredibus paciscitur, de particulari quoq́ accipiendum erit[c]. Idem si hæredibus & successoribus dictū sit[d], ut geminatio alicuius sit effectus, nec alterum uideatur superfluum[e]. Sed in hoc quidā dissentiunt, cum hæredes de iure ciuili, successores de prætorio intelligere possimus[f], quod non probo: qui em̄ sic cōtrahit, nō modos successionis

a cōs. 105. i
b consi. 195 j. in nouiss
c l. sicut. §. uidetur. s. bus mo. pig
d l. Iul. §. ide Iuli. de act emp.

a l. hæreditatis. s. eo.
b l. in cōuent nalib. j. tit.
c Ro. l. ĭ tēpu de usucap.
d l. fluminū. § j. de dā. in
e Ias. l. quidā §. j. de ædi
f l. stip. ista h bere. ĭ prin de uerb. obl

sionis, sed effectum cōsiderasse uidetur. Adde quod cum hodie ex iure prætorio ferè nunquam succedatur, non est uerisimile infrequētis casus mentionem factam: nam & si hæredis tantum mentio facta esset, satis hoc responso apparet bonorum possessoris habitā ratione. Verior itaque prior est sententia, quam de facto consultus, Alexā. approbauit[g].

93.ini 2.

POMPO. LIB. XVI.

Lex CLXXI.

PEruenisse ad te recte dicitur, quod per te ad alium peruenerit, ut in hæreditate à liberto per patronum filiumfamilias patri eius adoptiuo acquisita, responsum est.

PERVENISSE. Per rogationem adoptauerat quis filiū, qui cuiusdā liberti patronus erat, caueratque quod ad eum filium peruenisset, eo impubere defuncto, his ad quos ea res pertinere potuisset, restituturum: deinde is filius liberto suo successit, quæ hæreditas ex regula iuris nec momento quidē in eius persona cōstitit[d], sed protinus patri quæsita est, fuit dubitatum, an ad filium hæreditas peruenisse diceretur? Et dixisset aliquis, non uideri peruenisse, huiusmodi enim uerbū cum effectu accipitur, & dictio per illi addita, perfectionem quādam acquisitionis denotat[b], sed tamen in proposito casu aliud dicēdum fuit, nō eo solū argumento, quod etiā si cautio nulla interposita fuisset, nihilominus ea hæreditas restituēda erat, quia ipsius filij respectu non autē patris delata uideretur[c]: sed hac etiam ratione, quia uerba stipulationis hoc inferunt, peruenisse enim ad me dicitur, quod per me ad aliū peruenit, dū ille iure meo nitatur, ut superius à nobis expositum est: idem si culpa mea peruenerit. Exempli causa, Constitutum est, ut Præfectus pro apparitoribus suis in id teneatur, quod ad se peruenerit, si aliquid peruenerit, quamuis amplius non habeat, ut quia per iniuriam amisit, nihilominus tenebitur[d]. Alibi quoque proditum est, id solum peruenisse uideri, quod deductis expensis superest, idque in uenditore hæreditatis[e], qui quod ad se peruenit tradere tenetur. Responsum est, dubitatū quoque extat, an peruenire uerbū in substitutionibus directū sit, an solum fideicōmissi uires habeat? & non esse directum frequentius traditum est[f], nisi additū esset, ut eo ipso perueniat, uel pleno iure, uel libere: huiusmodi enim uerba eius sunt effectus, ut hæredis manus expectanda non sit. Sanè hoc in cōtextu annotanda est constructionis forma, qua Iurisconsultus acquisitā à liberto hæreditatem, id est liberto dixit. Sicut cum nos à quæstoribus acquisiuisse mancipium dicimus, hoc est lucrifecisse, uel comparasse. Accursius cōstructionis huius nouitate motus ὑπόθεσιν, seu facti speciem aliam fingit: quam adeò nō probo, ut eam referre distædeat.

.placet.de acq.hær.

.qui cōcubinam.§.ij.de leg.ij.

.sed si plures.§.in arrogato.ff.de uulg.

Paul.Cle.j. §.cæterum. de priuil. .ij.§.j.de hære.uend.

Mod.l. centurio.in fi.

VLP. LIB. XXXVIII.

Lex CLXXII.

LIberti appellatione, etiam libertā contineri placuit.

LIBERTI. Solebāt testatores uestiaria, uel cibaria libertis libertabusque suis relinquere[a], quod & de iuribus sepulcrorum obseruatum fuisse, ex quàm plurimis inscriptionibus constat. Pone testatorem solum mentionem libertorū fecisse, existimat Vlpianus etiam de libertabus accipiēdum, quod etiam in fideicommissis proditum est. Cuius rei ea est ratio, quod masculinum semper sub se fœmininum complectitur[b], ut superius tractauimus. Tres autem libertorum fuisse species Caius institutionum lib. I. tradit: Alios enim Ciues Rom. alios Latinæ conditionis, alios esse Dedititios. Ciues Rom. sunt qui testamēto aut in æde sacra, aut ante consulem fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolā, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittūtur. Dedititij uero sunt, qui post admissa crimina supplicijs subditi, & publice pro criminibus cæsi sunt, aut in quorū facie uel corpore quæcunque indicia aut igne aut ferro impressa sunt, & ita impressa, ut deleri non possint. Hi si manumissi fuerint, Dedititij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertatum ideo Ciues Rom. meliorem statum habent, quia & testamēta facere possint, & ex testamento quibuscunque personis succedere: nam Latini & Dedititij nec testamenta condere, nec sibi ex testāmento aliorū aliquid dimissum possunt ullatenus uendicare: tametsi Latini certis rebus priuilegia Ciuium Rom. libertorum consequi possunt, Dedititij uero nulla ratiōe possunt ad Ciuium Rom. libertorum beneficiū peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est si iterum ab ipsis aut testamento, aut in æde sacra, aut ante consulem manumittuntur, Ciuium Rom. priuilegia consequuntur: hæc Caius. Quæ uerba referre placuit, quod Iustinianus, qui has differentias sustulit, nimis cōcise, & suspensa, ut dicitur manu, eas declarauit, tametsi ad multorum in iure ueteri locorum interpretationem pertinerent[c]. Nam cum de manumissis uindicta mētionem reperimus, Ciues Rom.

a l.iiij.de ali. leg.

b l.cum pater. §.cū inter. de leg.ij.

c l.qui Romæ. §.flauius.de uerb.obl.

intelligimus: eo enim modo ante consulem, seu quod idem est, proconsulem, uel prætorē manumittebantur, fiebantque Ciues Roma. nisi aliter conuentum esset[d]. Persius: Vindicta postquam meus à prætore recessi. Hinc Corn. Tacitus lib. XIII. eos tradit, qui uindicta manumissi nō essent, aliquo uelut seruitutis uinculo teneri. Auson. ī Grippo Triplex libertas, capitisque minutio triplex. Meminit & Boëtius in Topica M. Ciceronis.

d l.j. §. illo. C. de lat. lib. tol.

IDEM LIBRO XXXVIII.

Lex CLXXIII.

Collegarum appellatione hi cōtinētur, qui sunt eiusdem potestatis.

¶ Qui extra cōtinentia urbis est, abest: cæterum usque ad continentia non abesse uidebitur.

IDEM LIB. XL.

Lex CLXXIIII.

Aliud est ꝑmittere furem non

COLLEGARVM. Collegas Iurisperiti nostrates eos proprie dici opinantur, qui simul habitant, quasi unà se colligant: cui sententiæ ueterum autoritas aduersatur, à quibus proditum est, ab eligendo collegas dictos, quasi in idem munus coëlectos diceremus: quod & Iurisconsultus hic sentit, cum eiusdē esse potestatis ait, sicut erant consules, prætores, tribuni plebis, & similes. Quapropter And. Siculi rationem non approbauerim[a], ecclesiam collegiatam (ut ipse ait) negantis, quoniam eius Canonici simul nō habitarent: nam hoc nil referre uerius est, dum aliter de eorum iure constet: sufficitque si eligere actorem consueuerunt[b], & sigillo communi uti, aliaque eiusmodi facere, quæ uniuersitatū propria sunt. Eadem ratione collegia dicuntur, in quibus qui dent nomen eligūtur, dum pauciores tribus non sint[c]. Sic collegium doctorum dicimus, sic & nauiculariorum, sic cæterorum artificum. Fuit & collegium olim Poëtarum. Solētque hi aliquos sibi præficere, ut plurimum duumuiros, quos uoce parum Latina Abbates uocamus. Sunt & qui unicū rectorē habeāt, sunt & qui nullum: nec enim ut collegium dicatur, necessarium est aliquē ei præfici[d], imò eo casu cōgregandi collegij, referendique ius ad eum pertinebit, qui in albo prior antiquiorque sit[e]. Posse autem eius collegas de his quæ ad artem suam pertinent constituere, seque uicissim illis decretis alligare, euidentissimi iuris est: dum tamen alijs præiudicium nullum inferant[f]: ut si monopolium sapiant, uel ambitiosa sint. Vnde cum semel constituissent, ne qui sacris initiatus esset admitteretur, Respōsum est, decretum non ualere. Quod tamen in collegio iudicum, quale Mediolani est, non censetur seruādum: nec enī huiusmodi decreto libertas ecclesiastica imminuitur, cum iure quoque Canonico à ciuilibus iudicijs abstinere eos honestas suadeat[g]. Sed nunquid constituere possint, ut aliquis non recipiatur, nisi omnibus consentientibus? Et licet constitutio ex se ualeat, præsertim si iuramentum accesserit, putauerim tamen, qui à maiore parte admissus sit, iure admissum uideri. Nec enim legem sibi imponere potuerūt, à qua recedere non possint, tametsi periuri efficiantur[h]. Id enim in collegijs maior pars potest[i], quod totus ordo[k]. Et hoc maxime annotandum aduersus eos est, qui singuli plurima promittunt munificosque se exhibent, cum uniuersi eius legis prætextu nihil extricent, fidemque uiolent. Si tamen à principe eiusmodi constitutio confirmata esset, non diffiteor omnium consensum necessarium esse[l]. Sed quam maiorem partem esse dicemus? Et receptum est, duas partes ex tribus necessario requiri, si tamen autoritate ordinarij iudicis omnes citati sint, & quia nō aduenerint contumaces habiti, in his qui paruerint solis ius uniuersitatis residet, tametsi minima pars adsit: Secus si à collegis simpliciter fuerint uocati, ut quia collegium præfectis careat, uel præfecti iurisdictionem non habent[m]. Et ita ego censeo, repugnantiumque sententias concilio.

a Barb. cons. 17. in j.

b Abb. c. à nobis. de iure patr.

c l. neratius. §. eo.

d Inno. c. cum nō. de præb.

e l. fi. de alb. scr.

f l. fin. C. de iur. om. iud.

g c. ij. ne cle. uel mo.

h c. dilecto. ... præb.

i l. quod maior. ad municip.

k Bald. l. fin. C. de aut. præst.

l glos. c. ubi ... ucrb. singulis. de elect. in 6.

m Dec. c. cum oēs. de cōs...

¶ §. QVI EXTRA. Absentium procuratores rem ratam haberi[n], aut iudicatum solui, satisdare debent, præsentis non debent. Quæritur ergo, quis abesse dicatur? Et Iurisconsultus respōdet, eum abesse, qui extra cōtinentia urbis est, id est suburbia, & quatenus se urbs continet. Vulgati codices continentiam fœminino genere scriptum habent, sed ratio Latini sermonis hoc nō patitur, neutro itaque genere pronuntiandum est. Sane uerbū id abesse uarijs modis in iure accipi supra[o] ostendimus, ut minime operæ pretium sit ea quæ diximus repetere: tametsi & infra Iurisconsultus de eodem nonnihil scribat.

n glos. l. præsens. de pr...

o l. mulieris.

ALIVD est promittere. Qui uendit mancipium, tenetur id præstare[a]: eum furto noxaque solutum: quæ uerba hoc significant, ut tempore quo uenditur solutus sit. Vnde quis aliquando furtum fecerit, si tamen ea noxa sit liberatus, redhibitioni locus non est. At qui furem non esse dicit, de moribus

a l. j. in prin. de æd. ed.

esse, aliud furto noxaꝗ solutū: qui eum dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur: qui furto noxaꝗ solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

POMP. LIB. XXIII.

Lex CLXXV.

Faciendi uerbo reddēdi causa etiam continetur.

VLP. LIB. XLV.

Lex CLXXVI.

Solutionis uerbo satisfactionē quoque omnem accipiendam placet, soluere dicimus enim, qui facit quod facere promisit.

ribus dixisse uidetur, & ideo hoc prestare debet, quod nunꝗ furtum cōmiserit[b]. Sed etsi ipsi uenditori quandoque furatus fuerit, non dubitatur quin ex stipulatione emptori succurratur[c]. Sed finge uēditorem, ut iudicium euitet, asserere, nullum furtum sibi à seruo unquam factum fuisse, sed seruum se uolēte accepisse: & ꝑpter familiaritatem quā cum seruo dominus habuit: fortè credendum ei uideretur, cum traditum sit, admitti eam excusationē, qua dominus rei, ut furem liberet, sua spōte rem ablatam attestatur[d]: si ex amicitia, uel familiaritate, quam cum domino is qui furti reus est, habebat, uerisimile id sit. Qua ratione deprænsi in concubitu, & adulterij accusati, se excusant, si coniugium contraxisse adseuerent, eorumꝗ adfirmatio uerisimilis sit[e]. Sed in proposita quæstione eam assertionem emptori non obesse existimauerim: cum enim integritatem morum, & propositi, id est uoluntatis serui pollicitus uenditor se præstiturum uideatur, non sufficit si sua sponte ablatam rem dixerit, nisi & hoc probetur, credidisse seruum qui abstulit, se uoluntate domini auferre.

FACIENDI. Quæ in fraudem creditorum facta essent, restitui prætor iubet[a]. Finge in fraudē creditorum illud quod sub conditione, uel in diem debebam, me creditori ante tempus reddidisse, an creditoribus consuletur? Et indubitati iuris est consuli, factum enim dicitur, quod est redditum. Quapropter & cum prætor si quid metus causa factum affirmaretur, auxilium pollicitus esset[b], diuus Marcus edicto declarauit, id quoque factum uideri, cū per metum sibi rē suam non adito iudice aliquis debitorem reddere compulisset. Sanè cum stipulationes aliæ in facto, aliæ in dando consistant, ea quæ de reddendo est, si actum sit ut incontinenti reddatur[c], magis facti quàm datiōis existimatur[d]: tametsi & negari non possit, uerbum facere tam generale esse, ut & dationem comprændat, quod infra suo loco dicemus: qui enim dat, proculdubio aliquid facit.

SOLVTIONIS. Quid solutionis, liberationis, satisdationis, satisfactionisꝗ uerbo cōtineatur, superius à nobis traditum est. Hic solum admonendi sumus, procuratorem qui solutioni recipiendæ constitutus sit, si delegationem aliamúe satisfactionem recipiat, debitorem non liberare: ut enim solutionis uerbo uerum sit omnem satisfactionem accipi, tamen cum aliud pro alio inuito creditore præstari non possit, qui mandat ut solutio recipiatur, mandasse id intelligitur, ut in specie debita recipiatur: & ideo absꝗ domini consensu, procurator reum debendi liberare nō potuit, idꝗ Alex.[a] in facti quæstione respōdit, quod & nos probamus. Dum ergo hic omnem satisfactionem cōtineri dicitur, subinferendum est[b], quam tamen creditor acceptare uoluit. Addit Bar. quoties lex pecuniā solui uult, de alia satisfactione intelligi non posse, quod à nobis superius explicatum est. Illud constat, procuratorem ad recipiendum solutionem constitutum, si confiteatur se recepisse, debitorem non liberare, nisi uera de numeratione aliter constaret, idꝗ frequētius receptum est: quoniā si de numeratione non appareat: qui confitetur, donare uidetur: at huiusmodi mandato non est existimandum id actum, ut donare liceat[c]. Fuere tamen, qui hoc in articulo dissentirent, quorum sententia hac mihi uidetur ratione defendi posse: nam cur non ea sit interpretatio ut de donādo mandatum uideatur, ratio illa prodita est, quod qui donat perdit, remꝗ suā prodigit, quod in nostro casu non est, cum possit dominus aduersus procuratorem agere, ut rationes reddat, restituatꝗ quod se recepisse confessus est: quod si soluendo procurator non sit, æquius est ut domino id imputetur, qui huiusmodi procuratorem elegit, ꝗ creditori, qui bonam fidem sequutus ei satisfecit, & apocham recepit. Et satis durum uidetur ad debitorem id pertinere, ut probare debeat ueram numerationem interuenisse, ut sic in domini facultate sit procuratorem eligendo, duriorem debitoris cōditionem facere. Et fortè uerior hæc opinio est, nisi ꝙ ut in cæteris rebus, sic in iure numerantur plerumꝗ sententiæ, non ponderantur.

NATVRA. Cauillari uarijs in iure modis

l. qd' si nolit. §. j. eo. titu.

l. furtū. co. titu.

Bar. l. inter. §. recte. de fur.

gl. l. pen. C. de fideiuss. Fely. c. j. de præs.

l. oēs. in fin. quæ i fr. cre.

l. extat. qd' met. cau.

l. si pœnā. de uerb. obl.

Sal. l. cū allegas. de usur.

a consi. 95. in iij.

b l. item liberatur. in fi. qb. mod. pig.

c Bart. l. ij. in fi. si cer. pet.

dis accipitur, Cauillatur, qui calũnioſe agit: cauillatur, qui breuiter & falſe aduerſariũ ſermone captat, aut irridet: cauillatur, qui ſciẽs, ut ſuam ſententiam tueatur, falſa prodit. Specialius uero, & ut ita dicã, ἐμφατικωτέρως cauillari dicitur, qui eo aſſumpto qđ euidenter uerum eſt, diſſimiliter acceptis terminis, qđ falſum eſt infert. Id tribus modis fieri Ariſtoteles in Elenchis tradit: Aut enim argumẽtum in materia peccat, aut in forma: aut in utroq;. In materia, ut ſi dicã, quæ in nullius bonis ſunt, occupanti cõceduntur, res ſacræ in nullius bonis ſunt, ergo occupanti conceduntur. Is autem ſyllogiſmus proprie σοφιστικός appellatur, de quo Accurſius Iuriſcõſultum hic intellexiſſe exiſtimat, cui & ipſe aſſentior. In forma, ut, omnis ſeruus in poteſtate eſt, filiusfamilias eſt in poteſtate, ergo filiusfamilias ſeruus eſt: nomenq; huic argumento παραλογισμός eſt. In utroq; peccat, cum dicimus, quilibet ſeruus pro mortuo habetur, nemo alieni iuris eſt, qui ſeruus non ſit, qui igitur alieni iuris non eſt, pro mortuo non habetur. Sed hæc latius ab Ariſtotele eiusq; interpretibus accipiẽda ſunt. Quomodo autem cauillatio Græce appellatur, Iuriſconſultus hic oſtẽdit: ſed in uulgatis codicibus uox illa deficit. Fuere igitur qui διαβολὴν reponendum exiſtimauerunt: eam ſic definiendam Lucianus arbitratus eſt, ut ſit Criminatio ἐκ τῆς ἐπηρείας id eſt nocumẽto orta, cum reo nihil ſciente, nedum ad contradicendum non admiſſo, ſoli delatori fides adhibetur. Qua ex definitione apparet, eam uocem hoc in loco non eſſe reponendam: hic enim non de calumnia agitur, ſed de ſophiſtico argumento. Antiqui codices hic γοητείαν habent, & infra de regulis iuris, ubi idem reſpõſum legitur, σόφισμα, quæ lectio utraq; cõuenit, poſteriorq; plus mihi arridet, quæ magis ſpecialiter rem exprimit, quandoquidẽ γοητεία pro quacũq; fraude uidetur poſſe accipi. Apud antiquiores tamen ſophiſtarum nomen honeſtum fuit, & qui philoſophiæ doctores erant, uulgò ſophiſtæ dicebãtur, idq; ex Philoſtrato, & M. Victorino palã eſt: ſuſpicorq; propter malos eorum mores, nominis quoq; dignitatem conuerſam: nam & Plutarchus, grauis autor, à maiorum inſtitutis eos degeneraſſe oſtendit, & pro Philoſophis, Planos, Sycophantasq; quoſdam fuiſſe. Sanè hinc apparet, ex breuiſſima mutatione ueritatẽ obnubilari: unde proditũ eſt, mutato facto, etiã ius mutari: nec ideo Iuriſconſultum reprændi poſſe, qui uaria reſponderit, cum aliquantulũ mutatæ ſibi facti ſpecies eſſent propoſitæ: ex facto enim ius oritur, quo uariato, & ipſum uariari neceſſe eſt. Sed an huiuſmodi cauillatiõibus uti aduocatũ deceat? Et graui uiro cõuenit nunq; uti[a]: nec enim debet quis de uictoria magis, q; de ueritate eſſe ſolicitus: quoniã id uitiũ, ut Cicero inquit, maxime cõtra prudentiã eſt. Sed recentiores pleriq; ambitione præcipites, omnes diſciplinas puerilibus hiſce nugis peruertere, & quũ paucis ueritatẽ explicare poſſent, per argumẽta & oppoſitiones, artem in uerborũ contentionem deduxere. Sic magno reip. Chriſtianæ detrimento Theologi, ſic & Philoſophi, ſic deniq; & legũ interpretes fecere: receptiſſimumq; apud omes eſt, licere aduocato bonam cauſam falſis ratiõibus tueri, & fraude fraudem trudere. Imò pro conſilio proditũ eſt, plurimas ſemper rationes iudicibus afferẽdas, uerisq; falſas immiſcẽdas, cum indocti pleriq;, qui iuſto argumẽto fidem nõ adhibuerũt, futili moueãtur. Sed & neſcio cuius Põtificis factũ laudatur, qui nocẽti impunitatẽ promiſerat, ut delicti cõfeſſionẽ extorqueret: huiuſmodi ego dolũ ꝓbare nõ poſſũ, nec ex ſimili cõfeſſione dãnari reum debere arbitror, cũ ea fiducia fateri potuerit, ut quã primum litiũ carcerisue moleſtiã euitaret: cũ crederet fore, ut ſibi fidem iudex ſeruaret: niſi ergo ſpe huiuſmodi defectus reus, priorẽ confeſſionẽ ratã habeat, liberabitur: atq; ita Imo. & Decius ſcripſerunt[b]: licet in contrariam ſententiã frequentius itum ſit, pro qua apud Græcos extat hic Aeſchyli ſenarius,

Ἀπάτης δικαίας οὐκ ἀποστατεῖ θεός.

A fraude iuſta nec deus quidem abſtinet.

IDEM LIB. XLII.

Lex CLXXVII.

Natura cauillationis, quam σόφισμα Græci appellauerũt, hęc eſt, ut ab euidẽter ueris, ꝑ breuiſſimas mutatiões, diſputatio ad ea, quæ euidenter falſa ſunt, producatur.

IDEM LIBRO XLVIII. AD S. C.

Lex CLXXVIII.

Pecuniæ[a] uerbũ, non ſolũ numeretam pecuniã cõplectitur, uerum etiam

PECVNIAE VERBVM. a ¶ Pecuniam dictã eſſe à pecu receptũ eſt, quod in pecoribus omnis ueterũ cẽſus eſſet: hincq; tractum eſt, ut appellatio pecuniæ[a], cũ latiſſime accipitur, ad omnẽ cẽſum referat, quo ſenſu & ſpecies, & corpora, & iura quoq; cõtinẽtur: in fauorabilibusq; propius eſt, ut ita intelliga

a 23. q. ij. dñs

b l. ea eſt. ſ. tit. j.

a l. fi. C. de cõſt. pec.

telligamus. Plinius tamē pecuniā pro nummis simpliciter accipit, quod pecudum nota antiqtus moneta signaretur, q sensus in materia odiosa probabilior est[b], hocq; & uulgarem loquēdi usum secuti pleriq; tradiderunt: quod si subiectū argumētū nec omnino fauorabile[c], nec odiosum sit, mediā uiā deligemus, pecuniamq; ad id qđ in nūerato est referemus[d]: idemq; si pondere uel mensura cōsistat, ut in legatis & cōtractibus: nisi aliud ex cōiectura uolūtatis appareat, uel ratio legis æque ī corporibus pcedat, atq; in quantitate[e].

omnē oīno pecuniā, hoc est, oīa corpora: nā corpa quoq; pecuniæ appellatiōe cōtineri, nemo est q ignoret. ¶ Hæreditas[b] nomē iuris est, quod & accessionem, & decessionem[c] in se recipit: hæreditas autem uel [d] maxime fructibus augetur.

¶ Actionis[e] uerbum generale est, & speciale: nā omnis actio dicitur, siue in personam, siue in rem sit petitio, sed plerumque actiones personales solemus dicere. Petitionis autē uerbo, in rem actiones significari uidentur. Persecutionis uerbo, extraordinarias persecutiones puto contineri: ut puta fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ nō habent iuris ordi

b ¶ §. HAEREditas. Ipsum ius est, personā defuncti referens, ideoq; ab ipsis rebus hæreditarijs differt: unde qui hæreditatem uendit[f], rebus hæreditarijs euictis nihil pręstat, ἀναφορικῶς tamen supra dixi, pecuniam ipsam hæreditariā hæreditatis nomine accipi posse.

c ¶ DECESSIONEM, Id est diminutionem: plerūq; enim accidit ut diminuatur hæreditas, quo casu grauatus restituere, si tantū ex fructibus percepit, restituere eos compellitur, quatenus decessit hæreditas, ut Celsus & Metianus scribunt[g].

d ¶ VEL, Id est etiam fructibus. Augetur enim & alijs modis, ut partu ancillarū, itemq; pensionibus: interestq; hoc scire, ut omne hæres habeat, nā & fideicommissario huiusmodi fructus restituēdi sunt: nec distinguitur, coactus hæres, an spōte adierit: pars enim hæreditatis sunt, nihilq; à cæteris rebus hæreditarijs differūt[i]. Sed quid si iacēte hæreditate seminatū est, & ea adita ab hærede fructus percepti? Et existimauerim eatenus cōputandū, quatenus in agro spes, quæ aditionis tempore suberat, uendi potuisset. Et ita accipi quod uulgò dicitur, in lege falcidia fructus pendētes hæreditatis esse [k], quodq; alibi traditur, hosce fructus filiū sibi in legitimam iure naturæ debitam imputare[l]; licet alij aliter.

e ¶ §. ACTIONIS. Iure gētiū olim actiones nullæ erant, sed manu regia cōtrouersiæ dirimebātur: deinde in XII. tabulis actiōes repertæ sunt, & certis uerborū formulis conclusæ, quas à pontificibus litigaturi accipiebāt: qui formulā male cōcepisset, causa cadebat. Huiusmodi aūt quęstiones in hoc gñe, ut Quint. lib. III. ait, uersabātur, an huic, an cū hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tēpore agere liceat: quas nūc dilatorias, declinatoriasq; exceptiones appellamus. Hæ formulę ex natura actionū uariæ erāt, in petitiōe fundi, huiusmodiq; rei immobilis, hæc ex parte uēdicātis uerba recepta fuisse traditū est. Fundus qui est in agro, q Sabinus uocat, meus est: eū ego ex iure meum esse aio: ibi ego te ex iure manu cōsertū uoco. Cui is, à quo uendicabatur, sic præscribebat: Vnde tu me ex iure manu consertum uocasti, inde ego te reuoco. Quorū uerborum Cicero in oratione pro Murena meminit, uimq; eo℞ lib. ult. cap. IX. A. Gellius explicat. Rei uero mouētis uendicatio sic fiebat, apud magistratū Populi Rom. uel Pręto rem, uel Præsidē, is qui uēdicat in iudicio rē exhibitā tenens dicebat: Hanc ego rē ex iure Quiritium meā esse aio. Cui aduersarius, At ego eam cōtra uendico. Quod si aduersarius cōtra non uēdicabat: sed actui assentiebatur, cessio in iure dicebatur[m]: fiebatq; ut plurimum, cū filium quis adoptionis causa uendicaret, imaginaria enim hæc uenditio obseruabatur, prætorq; uendicanti addicebat, idq; legis actio uocabatur: cuius rei lib. instit. II. Caius est autor. Actionis in personam uerba erant, In usu aio te mihi dare oportere[n]. Itē q; oportere facere, quorum Val. Probus in libello de præscriptis notis meminit. Harum actionum præparatoriæ erant Interrogationes, & Vindiciæ. Interrogatio sic fiebat. Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. Id est, quādo te in iure conspicio, postulo an te facias autorē. Vindiciæ erāt ius possessionis, quo disceptabatur pēdente iudicio, penes utrum res quæ uendicabatur deberet remanere: sic dictæ, ut Pedianus ait, q qui in his obtineret, uindicē, id est prædē dare deberet, nil in re possessa deterius interim facturū. Pōpon[o]. Cum animaduertisse, inquit, Virginius App. Claudium uindi

Margin notes: [b] ...ed iul. §. ...utui. ad ...aced. — [c] si uero. in ...sol. mat. — [d] ...ar. l. talis. ...e leg. j. — [e] ...j. et seq. de ...alum. — [f] ...l. ij. in prin. ...de hære. uē. — [g] ...l. si is qui ...cecc. ad Treb. — [h] ...l. ancillarū. de pet. hær. — [i] ...l. ita tn̄. §. j. ad Trebel. ubi Alex. — [k] ...l. in lege. ad l. fal. — [l] ...l. in fideicō. ad Trebel. ubi Alex. — m l. j. §. j. de rei uēd. — n l. uerbum oportere. ff. eo. — o l. ij. de orig. iur.

uindicias filiæ suæ à se abiudicasse, & ei qui in seruitute ab eo suppositam petierat, addixisse. Quæ uerba adduxi, quoniam in uulgatis codicibus corrupta circumferuntur. Cæterum proposita formula, Prætor de ea primum cognoscebat, ut an formula uel actiōe actor excidisset, perspiceret: ut sic actionem, quod Vlpianus quoq;[p] usurpat, eximeret: si uero negotio conueniens[q], iustaq; ea formula uideretur, actionem dabat, quam quoniam certis uerbis partes petebant, impetrare dicebantur. Interrogabat enim, An sibi de ea re iudicandi potestatem facerent? Ipsiq; se facere respōdebant: sicq; iudicium accipiebatur, id est lis contestabatur, deponebantq; in æde sacra sportulam, in qua pecunia erat, quam qui uicisset, lucrabatur: ea pecunia sacramentum dicebatur. Inde est apud M. Varronem, & Ciceronem, Sacramento uincere. Et quia deinde cœptum est ex huiusmodi ære iudicibus honoraria persolui, sportulæ iudicum inde nomen traxerunt. Erant & qui re ipsa non deponerent, sed simpliciter sponderent: unde ductum, ut Sponsione contendere dicerentur, tractabanturq; huiusmodi sacramēta & sponsiones, ut ego arbitror, sponte partium: inuiti uero compellebantur uadimonium facere, id est sub certa pœna se iudicio staturos promittere. Id etiam Vadari dicitur, quod uidelicet ea de causa qui multæ fidei possessor non erat, uadem, id est fideiussorem dare tenebatur. Supererat postremo legis actio, cum prætor negotiū definiebat: id tribus uerbis explicatur Do, Dico, Addico. Primum ad actiones, quibus rem dari petimus: secundum ad facta, uel rei uendicationem: ultimum ad executiones pertinet, sicut & adiudico. Cū igitur lex de magistratu, apud quē legis actio est, uerba facit, de ordinario iudice intelligit[r], qui non solum iudicare, sed etiam exequi possit. Idemq; est, cum de eo meminit, cui adiudicatio data sit, ut supra uidimus[s]. Sanè actionum uariæ sunt species, non enim in rem aut in personam tantum sunt, sed etiam mixtæ, quibus utrumq; persequimur[t]: qualis est familiæ herciscundæ formula. Sicut & personales in rem scriptæ, ut quæ ad exhibēdum datur[u], omniaq; ferè interdicta: licet enim in personam sint, tamē ratione rei competunt[x]. Dicuntur autem Interdicta, quasi interim dicta: cum enim possessionem respiciant, totam litem non perimunt, quin de do

p l. sed & si. §. ait. 3. ex qb. cau. ma.
q l. j. C. de for.
r l. iiij. de adopt.
s l. aliud. 3. eo.
t §. quædam inst. de act.
u l. iij. §. est aūt. et. §. fi. ad exhib.
x l. j. §. interdicta. de interd.

narij exequutionē. ¶ Hoc uerbum[f], debuit, omnē omnino actionem cōprændere intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissaria fuit persecutio.

minio quæri possit. Quapropter & præiudicia quandoque appellantur. Interdicere autem apud ueteres id significat, quod interim dicere. Cicero in Rhetoricis ad Herennium lib. II. cap. XI. Verum pueriles horum opiniones rectissimis rationibus, cū uoles, refellemus: impræsentiarum hoc interdicere nō alienum fuit[y]. Est & officij iudicis imploratio, quā Persequutionē proprie uocamus[z]: solaq; æquitate suggerente conceditur, & ideo extraordinarium est iudiciū. Pertinet autē admixti imperij causas, sicut Accusatio ad meri[a], Actio simpliciter ad nudam iurisdictionem: sic res iudicata executioni mandatur, sic de damno infecto cauetur[b], tutores constituuntur, iudices dātur, decretum semel iterumq; interponitur: sic & fideicōmissa olim effectū habebant, licet hodie Iustiniani constitutione actio concessa sit, tam personalis q; hypothecaria[c]. Addit Angelus[d], officiū quoq; iudicis competere, quod in executiōibus exerceri solet, quoniam si in testamēto nō cancellato nec abolito scripta sint, executionem in promptu habeāt[e]: cui ego assentior, licet alij cōtra, quorum sententia hoc iure uerior esset. Sunt & qui hoc iure fideicommissa ordinarie per actionem peti crediderint, nam plerūq; ex fideicommisso rem peti, agi, uendicari, in ipsis gestis reperitur. Accedit his quod Vlpianus[f] scribit, per omnia exæquata esse legata fideicommissis, uideturq; crebrior hæc esse sententia, cui tamen nos minime assentimur: nec enim Vlpianus è conuerso dicit fideicommissa legatis exæquari, ut sicut ordinario iure legata petuntur, ita & fideicommissa peti necessario fateamur: annotauimusq; plerisq; in locis, uerba illa, peti, agi, uēdicari, ad officiū iudicis referri: qua de re Paradoxorum lib. II. cap. X. diffusius disputauimus: sentitq; nobiscum[g] Petrus, Cyn. Bal. Imol. Raphael, & quādoq; idem asseruit Bartolus cum Accursio.

f ¶ §. HOC VERBVM. Verbū debere si ad oēs omnino actiones refertur, proculdubio etiā eam quæ in rem est cōprændet: quā sentētiā uериorē esse, etiā supra testatus sum[h], & Accursius hic probat: atq; ideo cōsequens est, ut lex municipalis aliquid aduersus eum, qui quod sibi debetur petere negligit, constituens, etiam de eo intelligatur, qui uendicare rem suam nolit[i], licet aliqui dissentiant. Qua ratione etiam arbitror si quis liberatio-nem

y l. actionis. de act.
z l. actionis. eo.
a l. imperiū. iur. om. iu
b l. iubent. e tit.
c l. j. C. com de leg.
d Ang. §. fi. auth. de ha re. & fal.
e Mod. l. fin C. de edi. d ui. Adr.
f l. j. de leg.
g l. etiā. C. d cōpensat.
h l. creditore 3. eo.
i Bal. Ias. ist de act. i pri

nem ab eo quod sibi debetur legauerit, etiam legata uideri, quæ uendicari potuissent, nisi cum probatur testatorem hoc non egisse, ut donaret, sed quia uere redditas sibi rationes existimabat[k], tunc enim ne furtum committere quisque tutor impune possit, proprius est, ut in rem actio hæredi det. Sed & si quis uetet rationem reposci, clarū est his uerbis nō esse rei suæ dominium remissum[l]. Sed num is qui id quod Titius debet, fide sua esse iussit, promisisse etiam uidebitur, quod officio iudicis accessoriæ debetur, quales in contractibus bonæ fidei sunt usuræ? Et non teneri uerius est, nisi in omnem casum promiserit[m].

l. l. cū ne= §. C. de fi= icō. l. pa= im. C. de ll. q. xij.

i. §. pen. lib. leg.

uæro. ff. c.

IDEM LIB. LI.
Lex CLXXIX.

INter hæc uerba, quanti ea res erit, uel quanti eam rem esse apparet, nihil interest: in utraque enim clausula placet uerā rei æstimationē fieri.

POMP. LIB. XXX.
Lex CLXXX.

TVgurij appellatione, omne ædificium, quod rusticæ rei magis custodiendæ cōuenit, quam quod urbanis ædibus, significatur. Ofilius ait, tuguriū à tecto, tāquàm tegularium esse dictum, ut toga, quòd ea tegamur.

IDEM LIB. XXXV.
Lex CLXXXI.

VErbū illud ptinere, latissime patere.

INTER HAEC VERBA. Hæc uerba, quāti ea res est, ad ueram rei de qua agitur æstimationem referūtur[a], nō etiam ad id quod interest: illud enim plerumque rei pretiū excedit. Quandoque tamen etiam id quod interest cōtinent: uerbi gratia, in magistratum qui damni infecti caueri non curauerit, lex quāti ea res est actionem dat[b], eius enim culpa non minus damnum rei quam accessiones quoque respicit: unde meritò omnis utilitas actori reponēda est, quoniam ea res, id est detrimentum de quo agitur, tāti est. Sed & hæc clausula ad eam quæ petita est quantitatem quandoque refertur[c], licet ueritas æstimatiōis alia sit, ut quidam sentiunt[d], quod tamē ipse omnino non probo, intelligimusque quāti ea res est, scilicet quę petita est[e]. Refert & quandoque ad pœnam, ut cum quis stipulatur, si dolus malus non aberit, quanti ea res erit dare spondes[f]? Est & alia clausula huic similis, In quātum iudici æquum uidebitur[g]: quæ sine dubio idque quod interest continet. Hinc autem notandum est, nō differre quanti est, uel quāti esse apparet, id enim esse dicimus, quod probatum est. Vnde in iudicijs id uerum esse proditum est[h]: nō quod ex se simpliciter uerū est, sed quod ex actis uerū esse probatur. Qua ratione infertur, debere iudicem[i] secundum acta iudicare, non secundum conscientiam suam: nisi is legibus solutus sit, ut princeps: uel qui absque actorum confectione ius dicere possit, uel exploratissimum habeat, nihilque penitus dubitet, quin ueritas aliter se habeat, quàm probatum fuerit: tunc enim principem admonere debet, cum probabiliter dubitet, illudque exequetur quod sibi responsum fuerit[k]. Crediderim & posse eum munere iudicandi absolui, si sibi non liquere iurauerit: cum enim per cōscientiam suā probationes infirmētur, nō iniuria qd agere debeat dubitare potest, & ideo more maiorū iurabit N. L. id est, non liquere[l]. Quod & A. Gellius cum iudex à prætore allectus esset, se in casu nō æque dubio fecisse autor est, lib. XIIII. cap. II.

arbitro. §. dol. prætor. ij. bon. rap. ij. §. ī eū. dā. inf. .§. si quis s di. j. in fi. qui . cog. æc uerba. od. nouissima. l. fol. . de uar. gn. . de prob. licitas. §. ritas. de f. præf.

k §. fi. ī auth. de iudic.

l l. pomp. de re iud.

TVGVRII. Tugurium rustica est casa, à tegendo dictum, quòd uidelicet maximū in eo usum præstet, quòd ab aëre & pluuijs nos tegat: propter fragilitatem enim cratiū, nec à frigore satis defenditur, nec à calore, neque admodū à furibus, effractoribusue tutum est. Hincque apparet debere quascūque res ab eo potius denominari, quod sibi specialius est, quàm quod cum alijs cōmune habeat. Sic stipulatio potius à uerborum firmitate quàm à cōsensu nomē sumpsit[a]. Sic hominem negat Fab. Quintil. ab humo dictum, cum id omnibus animātibus cōmune sit: nā & ab eo quod potentius est, unūquodque denominari debet, potentius autem id cēsetur, quod magis specialiter cōuenit[b]. Sanè uidetur Iuriscōsultus tugurium accipere pro quacūque domo rustica, quod ita simpliciter uerū nō est, quæ enim parietibus & tegulis lateritijs cōstat, tuguriū nō est: igitur de gurgustiolo intelligēdū est, quod uel harūdine, uel ulua palustri, stramentisue, uel etiam, ut Virg. scribit, cespite cōtectū sit: cuius parietes uiminei, luto uel huiusmodi materia crustati sint. Videturque prius dictum esse tegurium à tegulo, quasi tegulariū: nō autē à tecto, ut uulgati hic habēt codices. Plin. tegulo aquaticarū harūdinū domos suas septētrionales populi operiunt. Hūc in modū domūculas suas habebāt Aphri, quas Virg. Mapalia, Iuuenalis Attegias uocat.

a l. j. in prin. de uerb. ob.

b l. quæritur. de stat. ho.

VERBVM illud pertinere. Verbum pertinere latissimā habet significationē siue

siue enim res aliqua ad me iure dominij, siue etiã iure possessionis tantũ spectet, pertinere dicitur, idẽ si iure pignoris: sed & si nullo iure pertineat, sed pertinere possit, idem dicendum est. Quare si quis mihi Stichũ dare promiserit, quo casu sola psonali actione conueniri potest, uere potero dicere Stichũ ad me ptinere. Quapropter dicuntur articuli ad causam pertinere, q quoquo modo uel leuissime adminiculentur[a] atq; ideo admittendi sunt. Sed & qui quamcunq; in libello rẽ petit, cũ his quæ ad eam pertinent, petijsse intelligẽ quicquid ad eam spectat, seu ex iuris communis, uel municipalis forma[b], seu ex consuetudine, seu per se, seu per alium[c]. Vnde qui fundum cum his quæ ad fundum pertinent uendidit, ius quoq; incidendi nemoris pro illius fundi usu uẽdidisse intelligetur[d], si ex domini cõsuetudine id nemus in hoc deputatum erat, atq; id Socyno placuit. Sed & si Roma. Pontifex episcopo concedit quæcunq; ad legatos pertinẽt, ea quoq; tribuisse uidebitur, quæ speciali priuilegio legati consequuntur, ut Decius respõdit[e], & mihi placet quoniam id beneficium tanq̃ fauorabile interpretatione adiuuãdum est. Cæterum dubitari potest, cum is qui furti accusat, debeat asserere in libello, an res ablata iure proprietatis, uel quasi dominij ad se spectet: si simpliciter ad se pertinere dicat, an causam obtinere possit: Et quidam negant, propter eius uerbi incertitudinẽ[f]. At ipse aio: debet enim ad iuris dispositionem referri, ut de eo intelligatur, quod sustinendæ intentioni necessariũ erat[g]. Illud non omittendum, id uerbum in substitutionibus commune esse, & tam ad directam q̃ fideicommissariam substitutionem referri[h], idq; frequentius proditum est.

a Bal. c.iij. extra. de testi.
b Doct. c. cum ad sedem. de rest. sp.
c glos. c. fi. de elect. in 6.
d Socy. l. j. de reb. dub.
e consil. 128.
f Socy. cõs. 8. col. ij.
g l. si qs intentiõe. de iudi.
h l. licet. C. de pact.

tet: nam & eis rebus petẽdis aptũ est, quæ dominij nostri sunt, & eis quas iure aliquo possideamus, q̃uis nostri dñij non sint: ptinere ad nos etiã ea dicimus, quæ in nulla eorũ causa sint, sed esse possint.

VLP. LIB. XXVIII. AD EDICT. Lex. CLXXXII.

PAterfamilias peculiũ habere nõ potest, queãdmodũ nec seruus bona.

IDEM LIB. XXVIII. AD EDICT. Lex CLXXXIII.

TAbernæ appellatio, declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo quòd tabulis claudatur.

PATERFAMILIAS. Peculium lata significatione pro patrimonio omni accipitur[a], ea quoque pecunia, quam repositam quis in subitos casus habet, peculium dicitur. Quapropter Proculus se audisse rusticos senes refert, asserentes pecuniam sine peculio fragilem esse[b]. Sed hoc sensu minime id responsum intelligi potest. Est & peculium, de quo hic Iurisconsultus loquitur, quod nisi his, qui in aliena potestate sunt, quæritur: & cum extra potestatem mittuntur, amplius peculium non est[c]. In filijsfam. Profectitium dicitur, quod propter patrem habent, Aduentitium quod aliunde, Castrẽse quod militibus acquiritur, Quasi castrense his qui priuilegia militũ habent, quales sunt sacerdotes & aduocati. Habent & serui peculiũ, quod illis dominus administrandũ permittit, unde exercitoria institoriaq́ue actio prodita est, alioqui proprium nihil habere possunt serui[d], præterquam si quid conniuentibus oculis domini acquirant[e], uel ex dimenso suo, uel aliunde. Iure tamen gentium nõ ambigo seruum bona habere posse, quod in Hebraica Regum historia cap. IX. & cap. XVI. probatur. Vnde si paulò opulentiores essent, ad munera quoq; publica eligebantur, quod ab Aristotele lib. Politicoꝝ IIII. cap. XV. proditum est. Nam & eo iure dominis sine legitima prole decedentibus, succedebant, ut ἐν τοῖς βιβλίοις Geneseos cap. XV. habetur. Et ideo Corn. Tacitus nõ multũ à liberis apud Germanos differre eos tradidit. Vnde non dubito, seruum naturaliter possidere potuisse[f], licet ciuiliter secus sit[g]. Nec mihi placet quorundam sententia duplex ius gentium distinguentium, ut ex antiquiore serui sibi acquirerent, ex posteriore non acquirerent, sed pro nihilo reputarẽtur: hæc enim distinctio iure probari non potest, & lex expressim iure ciuili incapaces eos esse[h], non autem gentium dicit, mecumq; Archid. & Aret. sentiunt[i].

TABERNAE. Taberna dicta est, quòd tabulis, ut Festus interpretatur, conficeretur, non quòd tantummodo clauderetur: omne tamen ædificium, licet tabulis nõ conficiatur, uel claudatur, taberna dici potest. Et hinc apparet, argumentum ab etymologia, etiam negatiue assumendo, non ualere. In quo articulo inextricabiliter ferè disputatum est. Sed hanc rem ego sic finire soleo: Cum etymologia uim diffinitionis habet, quam κατ᾽ ἀντίλεξιν Victorinus appellat, argumentũ

a l. cogi. ad Treb.
b l. chorus. de leg. iij.
c l. fin. C. de inoff. test.
d l. recte. §. [...] qb. cau. m[...]
e l. iiij. de m[...] numiss.
f l. qd' seru[...] de acq. p[...]
g Bart. l. si quod. de c[...] di. ind.
h l. quod at[...] net. §. tit. [...]
i l. j. de acq[...] pos.

gumentum & affirmatiue & negatiue concludit: ut donatio, est doni datio: exceptio, est actionis exclusio: instrumentũ, quod instruit causam. Appellarũt autem ueteres id genus non etymologiam, sed aduerbium. Cum uero etymologia naturã suam seruat argumẽtum affirmatiue nõ est efficax: cum enim generalius id sit, unde fit deductio, quàm ipsum quod deducitur[a], posita aliqua generis parte, nõ sequitur eã speciem de qua agimus poni: unde qui dicit, id de meo fit tuum, non ideo concludit esse mutuũ. Negatiue uero efficax est, quia à quo remouetur genus, ab eo & quælibet species remouetur: exempli causa. Fur à ferendo, id est contrectando dicitur: uerum erit si dicamus res non fuit contrectata, igitur in ea furtum factum non est[b]: & id pro regula proditum est. Quæ hanc exceptionem patitur, ut non procedat, cum ratio inuentionis uocabuli aliud inducit. Quid enim si quid inductum est ab eo quod fieri deberet? Non sequitur si id minus fiat, nomen non cõpetere. Tutores dicti sunt quod pupillum tueri debẽt: Monachi, quòd solitarij esse deberent: non cõsequitur, eum tutorem, qui pupillum negligit, non esse tutorem: nec assiduum in frequentibus locis, non esse monachũ. Quod & in Pontifice, & Augusto ex recentiũ interpretatione dicẽdum est: iam diu enim est, cũ nec Pontifices ad uitam æternam nobis pontẽ faciũt, nec augẽt imperium Augusti. Quid item, si ab eo, quod olim & frequẽtius obseruabatur, nomen deductum sit? ut nuptiæ quod in his solerent obnubi capita[c]: tametsi non obnubantur hodie mulieres, sunt tamen nuptiæ. Sic taberna prius dicta, qđ ex tabulis fieret, unde etiam si alio modo cõficiatur, nihilominus seruat nomen. Sic monasterium nomen retinet, etiam si à monachis derelictum sit[d]. Putarem tamen in dubijs propius esse, ut arbitremur, ab eo quod de substantia in præsentiarum sit[e], fieri deriuationem, quàm ab eo quod esse deberet, uel olim fuerit. Et ideo cõsequẽs erit, caret molis, ergo non est molendinum, ut Baldus scripsit[f]. Item non inuenitur in bonis pupilli, ergo in inuentario describendum nõ est[g], ut Bartolus existimauit, & hæc in etymologia procedunt, quam ueriloquium Cicero appellat. In allusione uero aliud est, hæc enim nec ad substantiam rei, nec ad deriuationem omnino respicit, sed ad solius uocis similitudinem refertur: ut possessio quasi positio, magistri quòd monstrent, furtum quasi furuum, testamentum testatio mentis, sacellum sacra cella, interdictum inter duos dictum: uera em possessionis etymologia est, à sedibus: magistri, quod curam magis cæteris præstare debeat: furis à Græco φῶρ, quæ uox ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, auferendo cõtrectandoq; deducitur: testamenti sacelliq; à simplici testatiõe, & sacro: interdicti, quasi interim dicti, ut supra ostẽdimus. Vnde consequens est, ut cum allusio ad similitudinem uocum solum referatur, argumentum ab ea nõ sit iustum, nisi similitudini nominis similitudo quoque rationis accedat. Damnantur plerisq; huiusmodi allusiones, ut à Donato, Fabioque. Quitilia. libro I. Sed & Hieronymus quadam epistola interpretẽ Lucæ damnat, qui alludit in uerbis, friget in sensu. Videtur allusio esse quam Græci, ut Martianus inquit πάρισον uocant, uel παρονομασίαν id est adnominationem.

PAVL. LIB. XXVIII.

Lex CLXXXIIII.

INde tabernacula, & cõtubernales[a], dicti sunt.

VLP. LIB. XXVIII. AD EDICT.

Lex CLXXXV.

INstructam autem tabernam sic accipimus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem parata constat.

INDE. a ¶ Contubernalis. Aedificia antiquorum solis tabulis constabant, claudebanturq;: unde taberna generaliter potest accipi pro omni habitatiõe, & tabernaculo. Inde & contubernales, qui simul habitãt. Vsus tamen posteriorum obtinuit, ut tabernã simpliciter dicamus, in qua merces uenduntur. Sicq; Catullus dixisse uidetur. Salax taberna uosq; contubernales A pileatis nona fratribus pila. Sic & M. Cicero tabernarios accepit pro his qui negotiationes in tabernis faciunt. Dum, inquit, opifices, & tabernarios, atq; illam omnem fecem ciuitatis, quid est negotij concitare. Addit Nonius Marcellus, tempestate sua tabernas appellari solitas uinarias, quod & uulgò nunc obtinet. In re militari contubernales[a] dicuntur, qui in ijsdem tabernaculis seu tentorijs militant, Hinc & cõtubernium. Sanè quod in Quiritibus matrimonium est, in seruis contubernium quãdoq; appellatur[b].

INSTRVCTAM. Qui tabernam uendit uel etiam legat, de loco ipso intellexisse uidetur[a], non de instrumento uel mercibus: qui uero pignerat[b], etiam merces pignerasse intelligitur, nullum enim inde detrimentum debitori affertur, cum non ideo plus debeat. Idemq; si quis de taberna

a l. rem. §. j. commod.
b l. liberorũ. j. eo.
a l. qui tabernas. de contrah. emp.
b l. qui tabernã. de pig.

ĩ quid. §. ter. de lc= a. iij.
.de acqui. f.
ł. de pat. t. in prin.
ũ dilectus. consu.
b. c. j. in e iud.
ld. c. j. §. quid. de r. inuest. tor. de a. tut.

pannaria

pannaria seu pannorum contrahat[c], uidētur enim merces causa demonstrationis adiectæ. Quod si tabernam cum instrumēto dicit, nō contineri institores Paulus respondit[d], sunt enim illi negotiationis ipsius, nō autem loci instrumēta, unde tabernæ Cauponiæ instrumento legato, loci tātum instrumenta præstabuntur, ut doliaria uasa, uectiones, ancones, calices, trullæ, quę circa ahenum solent traijci, congiaria, sextaria: nec obstat quod instructam tabernā hic Vlpianus appellet, quæ nō solum rebus, sed etiam hominibus ad negotiationem parata est: quia quāuis taberna hominibus instructa dici possit[e], non tamen institores ipsi tabernæ instrumenta proprie sunt, nisi cum tabernam pro uniuersitate iurium ipsius negotiationis, non autem simpliciter pro loco accipere nos cōstat, de cæteris igitur seruis accipiendum hic est, cū eiusmodi est negotiationis genus, ut sine operis non consistat[f].

IDEM
Lex CLXXXVI.

COmmēdare nihil aliud est, q̄ꝫ deponere.

IDEM LIB. XXX.
Lex CLXXXVII.

VErbum, exactæ pecuniæ, nō solū ad solutionē referendū est, uerū etiam ad delegationem.

IDEN LIB. XXIII. AD EDICT.
Lex CLXXXVIII.

HAbere duobus modis dicit, altero iure dominij, altero obtinere sine interpellatiōe id quod

COMMENDARE. Commēdare uarijs modis in iure accipitur: Commendamus amicum, quem laudibus, ut charior alicui sit, prosequimur. Commendamus rem quam deponimus: unde qui centum tibi cōmendat usuras exigere non potest, id enim notissimos depositi terminos excederet: Cōmendat[a] & Roma. Pontifex sacerdotia, cum administratorem generalem alicuius opulenti templi aliquem constituit, censeturq́ꝫ is liberam habere procurationem, modo nimirum reperto, quo citra ius irreuocabili tituli ex sacrorum fructibus οἱ ἐλκισιπέπλοι luxuriarentur: Commendat etiam qui custodiam mandat. Sanè uerbis generalibus facta commendatio[b] nō obligat[c], & testator qui libertū suum hæredi commendat, non ideo alimenta legasse existimatur. Sed & si Seium tibi commendem, iubeamq́ꝫ ei plenam fidē adhiberi, nō tamen meo periculo illi credes, cū aliquid persuadere tibi uoluerit[d], quod ad suam utilitatem uel honorem pertineat, ut si se constitutum à me procuratorem dicat.

VERBVM EXACTAE. Exigere uarie accipitur, exigit qui extra agit, id est expellit: inde exacti reges urbe Roma Pōponio[a]. Exigit qui requirit, qui perficit, qui iniuste petit[b]. Sed stricta significatione proprie exegisse dicitur[c], qui id recepit, quod institūta actione petebat, unde exigere ab inuito accipitur. Iuriscōsultus tamē latius id uerbum patere existimauit, & exactam pecuniā intelligit, quæ persoluta est, siue enim uolēs, siue inuitus debitor dederit: nō est dubium dici eum soluisse. Sed & exegisse dicitur, cui per delegationem satisfactum est, cū delegationem uicem solutionis habere receptū sit[d]: hincq́ꝫ arbitror in dubijs hunc sensum admittēdum esse, ut exegisse dicamus, etiam quod sponte debitor obtulit cū alioquin inuitum potuissemus cogere: unde qui procurator ad exigendum cōstitutus est, etiam præsente domino uolūtariam solutionem recipere poterit[e], idq́ꝫ crebrius probatū est. Sed an mulier, cui usufructus à marito legatus est, donec dotem non exegerit, si alteri actiones cedat, legato excludetur[f]? Et nō excludi uerius est, qui enim cedit, non ideo exigit, quod si cessionarius ipse exegerit putauerim usumfructum amplius non deberi, non enim à testatore hæredem intantum uoluisse grauari credēdum est: atqui ideo usumfructum legauit, quia interim dotem hæres possidebat. Sibi igitur imputet mulier, ex cuius facto conditio deficit[g].

HABERE. Habere generale uerbum, quod & ad ius dominij, & ad possessionem refertur: qui etiam de facto detinet, ut seruus, habere dicitur[a]. Cornelius Fronto, in libro quem de uerborum differentijs scripsit: Habere, inquit, potest etiam fur, nequam: possidet nemo, nisi qui aut relictæ, aut donatæ, aut emptæ rei dominus est: ita in habente onus, in possidente usus est. Quibus uerbis à iure antiquo proditam differentiam declarare uidetur, non autem id iuris quod hodie receptum est[b]. Solebat autem in uenditionibus emptori promitti habere licere, quæ uerba cum ex se duplicē habeant intellectum, in hoc contractu alterum tantummodo recipiunt, ut uidelicet emptori liceat sine interpellatione obtinere, in eo enim contractu de iure dominij actum nō uidetur[c]: quoniam uerior est eorum sententia, qui non teneri ad dominij translationem uenditorem existimauerūt, & ideo tradēdo liberari, quod & Iurisconsultus hic sentit[d], & nos quādoq́ꝫ dispu

c Bar.l.cū pater.§.mensæ de leg.ij.
d l.tabernæ.ď fund. instr.
e l. librorum. §. sed si biblioth. de lega.iij.
f l.cum quæritur.de fund. instr.
a c.nemo. de elect.
b Barto.l.Lucius.de fideiuss.
c l.fideicō.§.j.de leg.iij.
d l.fin.C.quod cum eo.
a l.ij.de orig. iur.
b x.q.ij. quia. Arch.

c l. fideicō... si rem.d... ga.iij.
d l. quāuis interdum Vell.
e l.non solu... sol.mat.
f Bart. au... quod loc... si.C.si m... sec.nup.
g l.qui per... lium.j.tit... Bart.l. a... plius.in f... rē rat.hab...
a l. stip. is... §.hi qui. uer. oblig
b j.eo.l.qu... stio.
c l.si ita.d... cōt.emp.
d l.si stip.d... usur.

disputando demonstrauimus[c], licet in cõtrariam partem frequentius itum sit. Sanè hæc stipulatio habere licere diuisionem non recipit[f], accedit enim contractui uenditionis, qui pro parte ualere non debet: unde si rei diuiduæ accederet, aliud dicendum esset, quod plerique probant[g].

l.j.C. de eo. quod inter. l.cum ex cã. de uerb.obl. l.iij.§. de uerb.ob.

§. CAVTVM. Siue fideiussores quis dederit, siue pignora, cauisse dicitur: uerbũ enim cauere, idem significat, quod securũ facere. Is autẽ securus est, cui uel pignore, uel fideiussione consultũ est. Et ideo quoties lex ea causa caueri postulat, quod securiorem reddere creditorem uelit, existimarẽ simplicem stipulationem nõ sufficere: si uero eum quem adhuc debitorem esse non cõstat cauere uelit, secus est, quoniam Iustinianus sanxit[h] cautionis nomine, uel ἀσφαλείας (ita enim ille scripsit, licet in uulgatis codicibus Græca uox, quæ securitatem significat, deficiat) nudam promissionem significari. Satis quippe illi cautum dicitur, qui per stipulationem iuri suo consuluit. Quod si is debitor pauper suspectusúe sit, sola stipulatio nõ sufficeret[i], non enim securus creditor esset, qua de re superius[k] à nobis latius disputatum est.

.sancimus. C. de uerb. signifi. .pen. de peti. hæred. .satisdatio= nis. si fundus. oc.

quis emerit. ¶ Cautum intelligitur, siue personis, siue rebus cautum sit.

IDEM LI. XXXIIII.

Lex CLXXXIX.

FAcere nõ oportere, & hanc significationẽ habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod cõtra conuentionem fieret, & curare ne fiat.

IDEM LI. XXXIIII. AD EDICT.

Lex CXC.

PRouinciales eos accipe debemus, qui in prouincia domicilium habẽt, non eos, qui ex prouincia oriundi sunt.

FACERE. Promisit aliquis non facere[a], quominus domo mihi locata frui possim: habent ea uerba duplicem significationem. Altera est ut abstineat ab omi facto, per quod usus meus impediretur. Altera est, ut etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hic ex uulgari scriptura sensus elicitur. Alij tamen codices, facere oportere, absque negatione scriptum habent: qua ex lectione colligitur, facti appellatione, etiam ne fiat contineri. In quo tractatu sic distinguendum opinor: aut facta accipimus, quatenus ab his quæ iuris sunt differunt, & proprie obligationem, ne quid fiat, facti esse dicemus: cum enim in dando non consistat, consequens est ut facti sit[b]. Aut in naturalem sensum id uerbum accipimus, & qui non facit, proprie facere non dicitur: quapropter lex perduellionis, quæ eos insequitur, qui aduersus principis personam aliquid faciunt, in eo locum sibi non uẽdicabit[c], qui conspirationem sciens, non reuelat, idq; receptius est, punietur enim mitius: & hoc ex proprio sensu dicendum est, nam ex interpretatione legis aliquãdo ultra uim uerbi aliud respondemus. Vnde fraudem facere creditoribus intelligitur, qui seruitutes per neglig ẽtiam amittit, uel rem pro delicto habet[d]. Cæterum cum in lege de eo fit mentio, qui contra facit, obseruabimus qualis sit iussio: si enim affirmatiua est, qui negligit, aduersus eam facere dicitur[e]: rursus si prohibitiua, ne quid fiat, sit: aduersus eam negligendo non facimus, sed faciendo tantũ. Hincq; apparet, si à testatore ei hæredi pœna constituatur, qui aliqua in re aduersus testamẽtum fecerit, pœnam committi, si legata soluere hæres neglexerit, idq; indubitati iuris opinor, tametsi quidam aliter existimauerint[f].

ij.§. de erb.ob. j. & ij. ad pomp.

d l.iiij.§. quæ infra.cred. e l.si quis maior. C. de transf. f Alex. l. ubi. §. qui id qd'. de uerb.obl.

PROVINCIALES. Vario modo uidetur accipi prouincialem posse, & qui origine incolatuq; ex prouincia est, is omnino absq; ulla dubitatione prouincialis est: sed & qui in prouincia domicilium habẽt id nominis sortiũtur. Hinc Apollonius Rhodius dictus est, quàmuis patria Alexandrinus esset, ut Suidas scribit, Aggripinenses quoq; apud Corn. Tacitum libro XX. deductis, inquiunt, olim alienigenis, & nobiscum per connubia societatis, quique mox prouenere hæc patria est: ut minime dubitari oporteat, ex iure domicilij patriam acquiri, & id proprie, licet aliqui dissentiant. Qui uero in prouincia orti sunt, & alibi domicilium habent, sentit Iurisconsultus ex recentiorum sententia non esse prouinciales: quod interpretatur Iac. Oldra. Alberi. ex communi loquendi usu. Sed ipse prouinciales esse magis sentio, ne minus natiuitas, quàm domicilium possit: deceptiq; in eo sunt interpretes, quod oriundum existimauerunt idem significare quod ortum, cum supra ex Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici respectu originis maiorum suorum, non respectu suæ. Quamuis igitur originem patris filius sequatur[a], non tamen eius patriæ nomine censetur, cum aliò pater habitatum concessit, & liberos sustulit, & ita nostræ opinioni respõsi huius uerba non obstabunt. Accursius, Bartolusq; dictionem duntaxat in uerbis Iurisconsulti

a l. aßumptio. ad municip.

consulti subaudiunt, quam & aliqui ipsi contextui inseruerunt, nec exemplo caret, ut ita subaudiamus, quod à nobis supra demōstratum est[b]. Et ex his infertur, appellatione Florentinorum, non solum eos contineri, qui Florētiæ originarij incolæq; sunt, sed etiam qui altero tantum iure nitūtur. Recipit tamē id ex materiæ qualitate aliquam restrictionē. Finge concessum adversus Florentinos ius prænsiōis (Clarigationē ueteres dixere) iniquū esset eos qui Florentiæ nō habitant, nec munera subeunt, comprændi, tametsi inde orti proponantur[c], cùm enim Reipublicæ munera ibi non subeant, non debent in eas pœnas incidere, quæ propter Reipublicæ delictum irrogātur, quales sunt huiusmodi prensiones, manuumq; iniectiones. Sed an idem est siue prouincialem dicamus, siue eum qui de prouincia sit[d]: & idem esse communiter traditum est, nisi quod illa uerba de prouincia, aliquanto magis ad originem, quā ad domicilium referuntur[e].

b in l. annicuius. §. eo.
c Alex. in rub. sol. mat.
d c. j. de spōs.
e l. j. in fin. de tut. & cur. dat.

PAVL. LIB. XXXV.

Lex CXCI.

Inter diuortium & repudiū hoc interest, quòd repudiari etiā futurū matrimonium pōt, non rectè aūt sponsa diuertisse dicitur: quòd diuortium ex eo dictū est, quòd in diuersas partes eunt q discedunt.

INTER DIVORTIVM. Repudiare generale uerbum est, quod proprie ad ius quærendum refertur: quæsita enim proprie non repudiantur, atq; hinc dicimus hæreditatem delatam repudiari. Hinc etiam Repudium dicitur, cum futuri matrimonij sponsalia dirimuntur. Diuortium uero non nisi inter coniuges est[a]: quàmuis pinguiore mineruа putem etiam de sponsis dici posse. Qua ratione & P. Virgilius diuortia aquarum dixit, nec etymologia omnino repugnaret, cum etiam discedant sponsi, in diuersasq; eant partes. Non diffiteor tamen ἐμφατικώτερον in coniugibus dici, cum enim coniuncti prius fuerint, misso repudio, uere in diuersas partes eunt. Est & apud Vlpianum[b] Fribusculum dictio à me nusquàm alibi lecta, cum propter iram subitariam coniuges recedunt, non tamen diuortūt, sed cessante fribusculo, & quiescente ira, reuertuntur.

a l. iter stuprū. §. j. §. eo.
b l. cum hic. §. si diuortiū. de do. int. ui.

HAEC ADIECTIO. Hæc adiectio, pluris úe quæ solet numero certo adijci ad modicam summam refertur: quod & dicendum est, cum quis plus minus dicit[a], quā clausulam duabus notis P. M. antiqui scribere solebant. Hincq; argumentari possumus, eum qui ueræ æstimationis nescius fundum centum aureis uendat, & si plus ualet, illud reliquum donare se asserit, non intelligi donasse, nisi cum aliquid modicū plus ualet[b]. Quapropter si multo pluris res uendita ualeat, poterit contractus rescindi. Sed & si me ultra iusti pretij dimidium deceptum, uel rem eius pretij quod accepi, duplo plurisq; ualere ꝓbauero, contractus rescindetur: quoniā quicquid illud est qđ dimidium excedit, tametsi modicum & incertum, sufficit ut contractus rescindatur[c]. Qua ratione in interdicto retinendæ, si cæteris probationibus paribus, alter litigantium se tanto tempore quanto aduersarius intēdit possedisse, plusq; probauerit, obtinere debebit, sufficit enim etiam tempus incertum, ut longiore possessione usus uideatur, & ex eo aduersarium superet[d]. In testimonijs uero hæc adiectio nullius est effectus[e], quoties de certa quantitate affirmare testes debent: si enim incertum afferunt pro superuacuo habetur, quoniam probationes necessario concludere debent[f]: idq; crebrius receptum est, nisi testem iudex rursus interroget, ut certius testimonium perhibeat, & de quanta summa senserit declaret[g]. Et hæc non solum in hac dictione obseruanda sunt, sed etiam in præpositionibus, ultra, citra, circiter, penè, locum sibi uendicant, & si quæ aliena similes, quæ tamen ex subiecta materia aliter atq; aliter accipiūtur[h]. Vnde in his cum certa significatio afferri nō possit, arbitrio iudicis erit deferēdum[i], cuius partes etiam in eo uersabuntur, ut constituat quæ minuscula summa sit, quandoquidem in iure pro modica summa quandoque duo aurei accipiuntur[k], quandoque quarta pars eius de quo agitur[l], quandoque quod intra sextam est, ut cum ab arbitro nos læsos dicimus[m], quandoq; quod minus centum aureis est: huiusmodiq; lites ideo breuiores sunt[n]: quandoque quod X. libras non excedit[o], ex qualitate igitur personarum ius dicentis religio, quid constituendum sit, discernet: nam & pauperi

a l. publia. in fi. dep.

IDEM. LI. XXXVIII. AD EDICT.

Lex CXCII.

Haec adiectio, pluris úe, nō infinitam pecuniā continet, sed modicam dumtaxat. Adiectio hæc solidorum X. pluris úe, ad minusculam summam refertur.

b Bart. in l. si qs cū aliter. de uerb. obl.
c l. ij. C. de resc. uen.
d c. licet causa. de proba.
e Ias. l. & si post. si quis caut.
f c. in præsentia. de ꝓbat.
g §. illud. in auth. de test.
h iij. q. 7. qui fine.
i l. j. §. de iure delib.
k l. idem. §. de dolo.
l l. si qs ī suo. §. de inof. te.
m l. societatem. §. arbitrorū. ubi Bart. §. pro soc.
n Bar. in auth. nisi. c. de sen. paß.
o l. sed et si. §. j. §. de iudi.

& pauperi uiro maximum erit, quod locupleti & assiduo modicum. Sane in antiquis quibusdam codicibus aliter, quàm in uulgatis responsi huius uerba concepta sunt, hoc scilicet modo: Hæc adiectio plurisúe, non infinitam pecuniam continet, sed modicam, ut taxatio hæc solidorū decem, pluris úe, ad minutulam summam refertur.

IDEM LIBRO I.

Lex CXCIII.

HAec uerba, quāti eam rem aparet esse, non ad id quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur.

VLPIANVS LIB. XLIIII. AD EDICTVM.

Lex CXCIIII.

INter donū & munus hoc interest, quod inter genus & speciem: nam genus esse donū Labeo ait, uel à dando, uel à donando dictum. Munus speciē: nam munus esse donum cum causa: utputa natalitium, nuptiarum.

HAEC uerba, quanti. Verbum esse ad ueritatē refertur: unde si Prætor quāti ea res sit actionē det, de ea quātitate, quæ uerā æstimationē complectatur intelligemus, non autem de eo quod præterea interest: & cum de re danda agitur, facillime cognoscitur quanti ea res sit: sed cū ideo datur actio, quia aliter quàm debeat fiat, difficilius ratio initur, quoniam pleraq; facta in promptu æstimari nequeunt, & ideo consultius tunc est, certam pœnam comprændere, quod in prætorijs stipulationibus obseruandū Venuleius inquit, alioqui ex qualitate negotij discernemus, quāti æstimatio ducenda sit. Finge iusdicenti me non paruisse, in eo cōdemnabor quod habita ratione iudicis & mea æquum uidebitur, ut quo grauior & dignior est iudex, uel contemptus iniquior, eo grauius, & in maiorem quātitatē puniar: non autem eius quod interest tali casu ratio ducetur. Tripliciter autem nostra interest singulariter, cōmuniter & ex conuentione, quæ qui apertius dignoscere uelit, is eum librū legat, quem de eo quod interest inscripsi, nec ulterius hoc in responso à nobis elucubrandum est, cum in eiusdem argumenti lege supra explicata sint, quæ ad rem pertinere uisa sunt.

l.fi.de præto.stip. l.j.in fi.si qs ius dic.

INTER DONVM. Quid inter munus & donum interesset, non Iurisconsulti tantum, sed & Grammatici plerumq; dubitauere, alijs opinantibus dona ad deos pertinere, ut Seruio & Donato: alijs ad homines etiam quibus à potentiore donatur, ut cum pauperibus diuites, Imperator militibus donat, qd' Corn. Frontoni placuit, sed uerior est Iurisconsultorum interpretatio, ut donum latiore significatione accipiatur, quàm munus: esse enim munus quod ex necessitate officij, iustáue aliqua causa præstatur, ut cum patrono donatur, qui nuptias cōtraxerit, uel qui filiū sustulerit. Terent. in Phorm. Nam Herilem filium eius duxisse audio uxorē, ei credo munus hoc corraditur. Et rursus: Porrò autem ferietur alio munere, ubi Hera pepererit: Porrò alio autem, ubi erit puero natalis dies. Erat em̃ hæc ueterum consuetudo: unde & ΣΩΤΗΡΙ nostro recēs nato, Magi reges aurū, thus, mirrham obtulerunt. Suntq; hæc munera quæ nuptiarum & natalitia hic dicuntur, Græcis ἐπαύλια, & γενεθλίδια. Apud eos em̃ uarijs ex causis, uaria munerum nomina habētur, ob inuentionem εὕρετρον, ob redemptionem rei amissæ[a] λύτρον, ob nuntium μήνυτρον, ob uictoriam νικητήριον, ob certamen ἔπαθλον, ei qui nos duxerit ἡγεμόσυνον, qui sono demulxerit προαύλιον, qui nutriuerit θρέπτρον, uel τρόφημα, qui medium se uel interpretem pro nobis gesserit[b], ἑρμηνευτικόν, qui rem mihi meam attulerit φόρετρον. Arbitror & φυτίον dici posse emphyteoticam pensionem, seu mercedem meliorationis quæ pro plantis pēditur, unde uulgus corrupte Fictum dicit, ut quod in prædijs urbanis est ἐνοίκιον, in rusticis sit φυτίον, uideturq; utrumq; Latine dici posse Colonarium. Est & Cœnacularium Vlpiano[c], pro pensione quam inquilini pro conducto cœnaculo soluūt, Cœnaticum uero Sportulam significat, quam cœnæ nomine extorquebāt à prouincialibus milites. Sed & quæ medico præmia præstantur, Soteria, uel Iatrea dicuntur: quæ præceptori, Didactra, uel Didascalia, Latine Minerualia: quæ artifici, Epichera: aliquid ferenti, Comistra: benefico, Charisteria: quo exemplo & Latini, quod iudicibus datur, sportulas uocant: quod Iurisconsultis Honorarium: quod militibus stipendium: quandoq; & Solacium, Græci & obsonium dicunt, Lucæ in euangelio, unde & Iselasticorū obsonia Plinio X. in epist. quod extra ordinem exercitui, Donatiuum: plebi, Congiarium: quod Reipublicæ pro solo occupato, Solarium[d]: quod magistratui pro suppellectile, cęterisq; ad cōmeandum necessarijs, Vasarium: quod ubi cōmeauerit, pro præmio gesti honoris, Salarium: quod nutricibus in mercedē, Nutritiū: quod nautis Naulū: quod præconi, Præconium, Plauto in Menech. quod aduocatis,

a l.falsus.§.pleriq;.de fur.

b l.fi.ſ.de proxen.

c l.solutū.i fi.de pig.act.

d ſ.ne quid in loco pub.

uel amicis, Strena: quod principi in nouæ dignitatis honorem, Coronariū: quod cōmentariensi ob diligētis custodiæ significationē, Carceraticum[e]: quod Reipublicæ ob cloacarum purgationē, Cloacarium: quod absenti ut alere se possit Viaticum: quod ut quis singulis diebus se alat, Diarium: quod ꝓ calceis impenditur, Calciarium: pro uestitu, Vestiariū: idꝗ genus similia, Est & Xeniū proprie munus quod hospitibus datur, sed in iure ꝓ munusculis accipitur, quæ iudicibus solent ad eorum gratiam aucupandam mitti[f], de quo extat prouerbium οὔτε πάντα, οὔτε πάντη, οὔτε παρὰ πάντων. Testatur Plinius Cæcilius quadam epistola in causis dicēdis se omī dono, munere, xenijs abstinuisse, quæ uerba à Iurisconsulti nostri distinctione nō dissidēt. Xenicon uero apud Aristopha. pro militari nutrititio accipitur, quod Corinthij aduenis militibus pendebāt. Laurentius tamen Valla etiam cum causa donum dici existimauit, Iurisconsultosꝗ insectatur, quod pugnantia simul scripsisse uideantur, sed hanc ego litem infra dirimam. Quod autem hic dicitur, interesse inter hæc uerba hoc, quod inter genus & speciem: non aliud significat: quàm sicut latior est generis quàm speciei significatio, ita esse latiorē doni notationem ꝙ muneris, nec enim proprie donum genus est. Similiter & alibi scriptū est, plebs à populo differt, quod species à genere, quòd uidelicet latius populi nomen pertineat[g].

e l.pen.de bo. dam.
f l.solēt.§.penul.de offic. procons.
g §.plebs.īst. de iur.natu.

PRONVNTIATIO. Sub masculino nomine contineri fœmininum, nō ex ꝓprietate sermonis est, sed ex extensione, quod uerbum porrigitur hic ostendit: quia tamen extensio hæc communi usu recepta est[a], in quacunꝗ ferè materia regula hæc obseruabitur, nisi cum aliam loquentis intētionem esse apparebit, ut quia diuersa ratio diuersum ius suadeat: quapropter si filij exulum lege lata extra urbem expellendi sunt, de filiabus actū non uidebitur propter enim sexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi imminet[b], qua de re à nobis latius supra tractatum est[c].

a Bal.c.ad audientiam.de resc.
b Bald.l. quæcunq;.de ser.fug.
c l.j.I.

a ¶ §. FAMILIAE. Familia ad res & personas refertur: cum de personis intelligitur, quinꝗ modis potest accipi. Primo ut certas personas, puta libertum contineat. Secundo ut corpus quoddam, cuius caput iure ꝓprio membra subiecta habet, ut filiorū, nepotum, pronepotumꝗ soboles qui in patrisfamilias potestate sunt. Tertio corpus in quo nō præminet alicuius potestas, sed cōmuni omnes iure utuntur, ut agnati inter se. Quarto seruientiū turba, qui uetustissimus huius uocis significatus est: antiqui enim Famul seruum dicebāt, unde famulari uerbum, à quo familia. Quinto nec ad ius proprium, nec ad cōmune, neꝗ ad seruos refertur, sed ad originem & memoriam: ut cum dicimus, hic est ex Iulia familia, id est originem à Iulio traxit.

IDEM LIB. XLVI.

Lex CXCV.

PRonuntiatio sermonis ī sexu masculino, ad utrunque sexum plerunꝗ porrigitur. ¶ Familiæ appellatio[a] qualiter accipiatur uideamus, & quidem uarie accepta est nam & in res, & in personas diducitur[b]. In res, utputa in lege XII. tabularū his uerbis. Agnatus proximus familiā[c] habeto. Ad personas autem refertur familiæ significatio, ita cū de patrono & liberto loquitꝰ lex, ex ea familia, & ex ea[d]

b ¶ DIDVCITVR, diuiditur.

c ¶ FAMILIAM. Id est hæreditatem. Cicero ad Heren. libro Rhetoricorum primo cap. XXVI. uerba legis XII. tabularū sic concipit. Paterfamilias uti super familia pecuniáue sua legauerit, ita ius esto: si intestatus moritur, familia pecuniaꝗ eius agnatorum gentiliumꝗ esto. Sed quomodo dignoscimus de rebus, an personis actum sit? Et proditū est, cum familiæ relinquitur, de personis actum censeri[d]: cum à testatore de familia disponitꝰ, tunc de rebus agi. Nec enim possumus tunc de personis intelligere, quæ cum liberæ sint, ad nullius dispositionem pertinēt. Ego arbitror, & cum de familia disponitur, de famulitio seruorūmue choro actū uideri: obsoleuit enim ex cōmuni usu illa, quæ in XII. tabulis est significatio, quapropter de ea in dubio accipiendum nō est, nisi cum aliqua nos in hoc coniectura adigit, ut quia testator rogat hæredem, ut familiam suam restituat, si enim de seruitio intelligeretur, non erat opus hæredē rogare in eo quod directe legari potuit[e].

d Bart.l.fin. C.eo.
e l.nā quod.in fi.ad Treb.

d ¶ EX EA FAMILIA. Accursius uerba legis sic adscribit, Ex ea familia in eam patroni familiam liberti bona ueniant. Intelligitꝗ de bonorum possessione, quæ patrono in liberti bonis daturꝰ[f]: qui sensus non quadrat, quoniam huiusmodi bonorum possessio ex edicto prætoris descendit: at hic de duodecim tabularum lege agitur. Ipse igitur aliter sentio, & opinor uerba legis hæc fuisse: Ex ea familia, unde Titius missus manu est, in eam

f §.quinto. insti.de bon. poss.

in eam familiam adscribatur. Liberti enim nomine, seu ut ita loquar, parentela patroni censebantur, ut in dispunctionibus docuimus, accipiturque tunc familia pro singularibus ipsorum personis, nec enim communia cum cæteris cognationis iura habẽt, nec aut serui, aut domus habitatores sunt: meritò igitur hæc significatio à cęteris distinguenda fuit.

e ¶ IVRE proprio. Personę subiectæ natura sunt, id est æquitate naturali, uxor marito, gener nurusq socero, deniq quilibet familiaris domino. Filij uero & nepotes, cæteriq deinceps qui in potestate sunt, etiam iure ciuili subijciuntur[g].

f ¶ MATREMfam. Videtur hic probari, uxorẽ in familia uiri esse[h]: habet enim maritus dominium, id est quãdam præminentiã in illam. Quapropter legato facto familiæ, etiam uxor admittetur[i]: quod & in uidua obseruandum est, iuris enim interpretatiõe adhuc in matrimonio esse existimatur. In odiosis tamẽ fortè aliud obseruãdum esset. Et ideo si quis in exilium cũ familia mittatur, uxor ea lege non tenebitur, idq Oldradus, & Albericus probant.

g ¶ NEPTES & deinceps. Hic cõstat familiæ appellationem ultra quartum gradum in descendentibus intelligi, in prohibitione autem alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuo remaneant[k], Iustinianus sanxit, ultra quartum gradum descendentium prohibitionem non extendi, cuius rationem alij uiderint. Illud constat, in fideicommisso familiæ usque ad decimum gradum agnatos admitti, quoniam gradatim, instar successionis, quæ ab intestato defertur, uocãtur: in fideicommisso uero quod duobus antiquioribus de domo relictum sit, cum nõ sanguinis coniunctio, sed solum familiæ nomen in testatoris consideratione fuisse uideatur, etiam decimi gradus ulteriores non excludi, quidam senserunt[l].

h ¶ DOMO. Quãdoq tamẽ domus pro familia accipitur, idq præsertim in uulgari sermone: uideturq μετωνυμικῶς continens pro contento poni[m]: quapropter ꝓprie de his qui unà habitant intelligitur[n].

i ¶ DOMINIVM. Id est præminentiã. Alioqui alio sensu dominiũ est ius perfecte disponẽdi de re sua corporali[o]. Sanè qui solo huiusmodi præminẽtiæ iure etiã principibus subsunt, ĩ eos delinquẽdo, perduellionis crimine non notantur[p].

k ¶ SED & ius. Vt quis paterfamilias dicatur, satis est ut familiæ suæ dominus sit, quoniã hæc uox non solum in eis locum habet, qui uere patres sunt, filiosq habẽt, sed etiã in eis qui sine prole sunt, dum iura in domo sua habeant, quæ cæteri patres familias.

l ¶ QVOTQVOT capita. De suis hæredibus intelligendum, quia qui in aliorum potestate recidunt, familias non habent.

m ¶ EMANCIPATVS. Extra patrisfamiliã emancipati sunt, ut hic traditur, alioqui propriã familiam nõ haberẽt: quod hoc iure maxime procedit, quo emãcipati agnationẽ nõ seruant[q]: sed cũ hodie instar suorũ redacti sint[r], putauerim in fauorabilibus eos contineri, siue de familia lex uerba faciat, siue de agnatione[s]. Quod in legibus quoq municipalibus obseruãdũ esse arbitror, qbus agnati masculi cæteros excludunt: non enim in his uinculum patriæ potestatis in animaduersione est, sed id solum, quod cognomen familiæ, eiusq insignia seruent[t]: quod etiam emancipatis conuenit, licet alijs aliter uisum sit[u].

n ¶ AGNATORVM. Accipitur ergo familia etiam pro agnatiõe, quod dubium esse

inquit, in eam familiam: & hic de singularibus personis legẽ loqui cõstat. Familiæ appellatio refert & ad corporis cuiusdã significationẽ, quod aut iurẽ ꝓprio ipsorum, aut cõi uniuersæ cognatiõis cõtinetur. Iure eñ proprio[e] familiã dicimus plures ꝑsonas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure subiectæ: utputa patremfamilias matrẽfa.[f] filiũfam. filiãfa. quiq deinceps uicẽ illorum sequũtur, ut nepotes, & neptes[g], & deinceps. Pater autem fam. appellatur, qui in domo[h] dominium[i] habet, recteq hoc nomine appellatur, q̃uis filiũ nõ habeat: nõ enim solam personam eius, sed & ius[k] demonstramus. Deniq & pupillum patremfam. appellamus: & cũ paterfam. moritur, quotquot[l] capita ei subiecta fuerũt, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrumfamil. nomẽ subeunt. Idemq eueniet ĩ eo, qui emãcipatus[m] est, nam & hic sui iuris effectus, ꝓpriã familiam habet. Cõmuni iure familiã dicimus omnium agnatorꝫ[n]:

in suis. de ...b. & post.

quicunq. ... de re mil.

l. fin.

authen. de ... st. fideicõ.

l Deci. 321. in fi.

m l. pe. de test.

n l. cum unus. de ali. leg.

o Bar. l. si quis ui. §. differẽtia. de acq. poss.

p Cle. pastoralis. §. deniq. de re iud.

q l. tutelas. de cap. dim.

r l. meminimus C. de leg. hæred.

s d. l. fi. & l. qui se patris C. unde lib.

t Bal. ĩ l. fi. C. de emã. lib.

u Dec. cõsi. 13.

nam & si paterfami. mortuo, singuli singulas familias habēt, tamē omnes qui sub unius potestate fuerūt, recte eiusdē familiæ appellabuntur, q ex eadē domo[o] & gēte pditi sunt. Seruiētium[p] quoq; solemus appellare familiam, ut in edicto prætoris ostendimus, sub titulo de furtis: ubi prætor loquitur de familia publicanorū: sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddā seruorum cōtinetur: quod demonstratur eius rei causa paratū esse, id est uectigalis causa. Alia autē parte edicti, omnes serui continētur, ut de hominibus coactis, & ui bonorū raptorū. Item redhibitoria, si deterior res reddat emptoris opa, aut familiæ eius, & interdicto unde ui, familiæ appellatio omnes seruos comprændit, sed

non debet: cum huius uocabuli significationem, Iustinianus in cognatis quoque, cæterisq; propinquis acceperit, quod ideo esse ab eo constitutum arbitror, quoniam agnatis cognatos æquales in successionibus fecerat. Cum igitur familiæ testator relinquit, qui proximiores in gradu tempore testamēti, uel mortis erāt, admittēdi sunt[x], quippe illi proprie agnati sunt. Qui uero post eius mortem concepti sunt[y], cum agnati non sint, non admitterentur, nisi aliter de uoluntate testatoris appareat. Veluti in fideicommisso conditionali, cum enim dies tempore existentis conditionis cedat, eos admittemus, qui tunc in familia proximiore gradu erunt[z]. Vnde fit, ut prohibita hæredi alienatione extra familiam, illi censeantur uocati, qui propinquiores ipsi hæredi supererunt cum alienabitur, tametsi alij extent ipsi testatori coniunctiores: idq; quamuis doctissimis quibusdam reclamantibus[a] receptius apud recentiores uidetur, quoniam de manu hæredis fideicōmissum accipitur. Sed in directis substitutionibus, cum ab ipso testatore continenter hæreditas deferatur, eius proximiores censentur uocati[b]. Sed & si quis uelit fundum in familia remanere, satis conijcitur, mortuis his qui bus fideicōmissum restitutum est, eorum pinquiores deinde admitti, licet post testatoris supremum diem natos[c]. Sed quid si cuilibet ex familia relictū sit? & promiscue inobseruato gradu quicunq; admittentur[d], dum intra decimum gradum sint, ut etiam Paulus Castren. respondit[e]. Quid item si simpliciter quis iussus est fundum in familiam relinquere? Et posse eum quem uelit de familia eligere idem respondit[f]. Quid rursus, si familiæ alicuius extranei cum ille iam fato functus esset, reliquero? Et admitti eius descendentes omnes æqualiter, plerisq; uisum est[g].

x l. cum ita. §. fi. de leg. ij.

y l. titius. de suis & leg.

z Io. An. rub. de testa. in Spec.

a Socy. in l. si cognatis.

b l. fi. C. de insti. & subst.

c Com. d. §. fi.

d l. unum. de lega. ij.

e Paul. consil. 383. notādū. in primo.

f cōs. 32. proprietarius. in j. l. uoluntas. C. de fideic.

g Bar. d. l. si cognatis. in fi.

o ¶ EX EADEM domo & gēte. Sed nūquid filius illegitimus ex familia erit? Et cum agnatus nō sit, non erit, si familiam hac quarta significatione accipiamus. Gens enim hic pro agnatione sumitur, unde gentiles agnati. Sed cum hodie in fauorabilibus Iustinianus omnes cōtineri sanxerit[h], qui ab eodem sanguine proficiscunt, cognatosq; etiam admiserit, dubitandum non est, quin naturales hoc casu ex familia censeantur: qđ aliter ī spurijs est, quoniam illorum patrem incertum lex existimat odioq; insectatur.

h d. l. fi.

p ¶ SERVIENtium. Non de seruis solum intelligendum est, sed etiam de quibuscunque famulantibus, & operam suam in id, quod demōstratum est, præstantibus. Sic in edicto familia publicanorum accipitur[i]. Sic & quid raptum, uel ui factum cum familia dicitur[k]. Sic ædiles emptorem, qui redhibitoria experitur, resarcire uenditori uoluerunt, quatenus seruus culpa sua, familiæue suæ deterior factus est[l]. Sed cum in prædictis casibus dominus ex delicto familiæ obligetur, an in cæteris quoque idem generaliter constituemus? Et non obligari dicendum est[m], quapropter liberabitur, si seruum pro noxa det, nisi eum delinquenti consensisse constet, quod ex cōiecturis quoque deprændetur ut quia consultus de delicto tacuit, uel cum posset, non prohibuit[n]. Sed & nobiles qui in famulitium suum Sicarios, Lenones, idq; genus improbos retinent, ex eorum delictis, arbitratu iudicis puniendi sunt[o]: præsumuntur enim eorum conditionem notam habuisse, nec eis licuit detestabiles hosce domi habere[p], & fauoribus prosequi: & ideo etiam si dolo careant, culpa non carent. Caupones quoque & nautas pro familia sua teneri constat[q], si damnum in re commissum est, cuius custodiam præstare debuerūt. Sed finge hospitem ab aliquo ex familia cauponis uulneratum, quid erit? Et si in diuersorio dum cauponum curæ confidit affectus est, putarim dominum obligari, damnumq; ab eo emendandum

i l. j. §. familiæ. de publ.

k l. ij. §. hæc actio. ui bo. rap.

l l. j. l. addes etiam. de ædi. edi.

m l. ij. 3. de noxal.

n c. Petrus. de homici.

o cle. ne ī agr. §. porrò. [illegible] stat. mona.

p c. constitutis. de testi.

q l. j. 3. naut. caup.

dum, alioquin cauponem absoluendum[r].

q ¶ FILII. Siue in potestate, siue sui iuris sint, siue unà cum patre habitent, siue separatim: eademq́ interpretatio in ædilitio edicto capitur[s].

& filij[q] continentur. Itẽ appellatur familia plurium personarũ, quæ ab eiusdem ultimi[r] genitoris sanguine ꝓficiscũt: sicuti dicimus, familiã Iuliã, quasi à fonte quodam memoriæ. Mulier[s] aũt familiæ suæ & caput & finis est.

CAIVS LIB. XVI. AD EDICT. PROVINCIALE.

Lex CXCVI.

r ¶ VLTIMI. Retro computando. Et hæc ultima significatio intelligitur, cum propter antiquitatem originis, gentiles isti nullo gradu se cõtingunt: sic enim hoc casu ab agnatione differet familia, & ita cæteri interpretes sentiunt. Sed cum in hoc responso tot familiæ significatiões proditæ sint, quomodo cognoscemus de qua intelligere nos oporteat? Et ex subiecta materia arbitror diiudicandum esse, ut in relictis familiæ, constitutionem[t] Iustiniani seruemus, si lex captum à familia prætoris certa pecunia condemnet, de seruientibus, iureq́ officij capientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non censebitur[u]. Si pistor panem coquere Titio eiusq́ familiæ promisit[x], de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamilias curæ domui suæ tantum prouidisse, ut quibusdã uidetur[y]. Quem sensum & accipere lex debet, quæ ciuem cogit, cum familia sua in urbe habitare. Idem & dicendum, cum lex alicui & eius familiæ priuilegium concedit[z].

s ¶ MVLIER. Caput, id est principium. Refertur autem hoc ad ultimam familiæ significationem, in uiris enim familiæ nomen per omnẽ descendentium seriem durat. Vnde Ascanius, qui Iulus dictus est, Iuliæ familiæ primus autor, descendentes suos Iulios appellatos semper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorũ Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina nõ seruant, sed patrum suorũ, unde in eis nulla familiæ origo propagatur, sed cum eis extinguitur.

FAMILIAE. Cum familia à famulãdo, id est seruiẽdo deducatur, ut supra ostendimus, nõ uidebatur eius appellatione posse dominum contineri, tanquàm Etymologia repugnaret, & tamẽ aliter Caius hic censuit: quoniam nomina hæc collectiua uel uniuersitatum, non membris solum, sed & capite cõstant, ideo illud quoq; comprændere debent. Sic appellatione militum, Imperator[a], appellatione Populi, Senatus continebitur[b]. Qua ratione cum curiam dicimus, etiam de Cardinalibus[c], cum monachos, de Abbate[d], cum capitulum, de Decano quoque intelligemus[e]. Sic & scholasticorum nomine, rector admittetur: nam & episcopus qui studiorũ causa in Achademia sit, nihilominus scholasticus dicetur, idq; Baldus tradit[f].

FAmiliæ appellatiõe, & ipse princeps familiæ continetur. ¶ Fœminarum liberos, in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, nõ matris familiã sequuntur.

VLPIANVS LIB. I. AD EDICT.

Lex CXCVII.

INdicasse reũ, ẽ detulisse: arguisse, accusasse & conuicisse.

¶ §. FOEMINARUM. Hoc regulariter proditũ est, ut filij legitimi patris familiã sequãtur, nõ matris: nisi specialiter aliud indultũ sit[g], ut Iliesibus, Delphis, & Ponticis, qbus ex priuilegio cõpetit, ut ex alienigenis & eorũ mulieribus nati matris originẽ sequãtur. Ex hacq; regula traditũ est, nobilis matris filiũ nõ idcirco nobilem esse, quoniã ex patre solũ deducit nobilitas: unde nec gẽtilitia matris insignia filio gerere cõcessum est: nec præter principem quisquã cõstituere posset, ut originẽ matris filij sequerẽtur[h]: quoniã ne id ab aliquo decernatur, lege expressim prohibitũ est. Et id in legitima prole sibi locum uẽdicat, alioquin spurij, cæteriq; illegitimi uẽtrem sequũtur[i]. Sic & natus pẽdente status cõtrouersia, cũ matre euẽtum litis maternæ sequetur, quod in eis non seruatur, qui ante litem motam nati sunt[k].

INDICASSE. Deferre reum, idem est quod postulare[a], id est coram iudice nocẽtem nominare, & ut cognitionẽ suscipiat petere. Fiebat autem id libello, cui subscribere necesse habebat qui detulisset, ut si obtinuisset, præmijs afficeretᵗ, & si succubuisset, ex Turpiliano Senatusconsulto puniretur. Hoc peracto disputabatur, an suscipienda cognitio esset, de indicijsq; cognoscebatur: id erat arguere reum, id est demonstrare, & ex argumentis probare, ab eo commissum crimen: q si subesse legitimas coniecturas iudex uidisset[b], ulterius procedẽdum esse interloquebatur, sicq; eius nomẽ, q delatus erat, inter reos recipiebatur[c]: tum iudex oratores, aduoca-

ff.l.j.col. C.de ser. . quod si no t.§.idem.

l.l.fi.

Lay.d.l. ediles. , tria one- ra.de excu. ut. Cep. de ser. arb.ca.50.

l.ij.C. de e- pis.& cler.

a l.j.de test. mil.

b §.plebs.ist. de iur.nat.

c Oldr.hic.

d c.fi.d' simo.

e c. quia.§.j. de cõce.præ ben.in 6.

f in prob. de cre.i.3.col.

g l.j.ad mun.

h l. exẽplo.C. de decur.

i l.cũ legit.ff. de stat.ho.

k l.fi.C.de libe.cau.

a l.deferre. de iur.fis.

b l. senatus.in fi.eo.tit.

c Bar.l.is qui reus. 4.col. de pub.iud.

tosúe admittebat, qui unà cum partibus continuis oratiõibus de causa disputabãt, tumq; proprie Accusare dicebantur, & hinc Accusator, inde reus esse. Si reus conuictus esset, præmiũ accusatori decernebatur, quarta pars bonorũ rei, ut in crimine Lęsæ Maiestatis Corn. Tacitus lib. IIII. autor est: Silio, inqt, condemnato M. Lepidus quartam accusatoribus, secundum necessitudinem legis, cætera liberis concessit. Igitur ostẽdit Iurisconsultus indicare reum id significare, cũ non solum delatus, argutusq; reus, sed & accusatus cõuictusq; esset. Quapropter cum ei præmiũ debeatur, qui famosi libelli autorem indicauerit, ut cõstitutiõi locus sit, reum oportet esse conuictum[d]. Et quæ diximus ex stricta significatione procedunt, nam latius quandoq; ea uerba accipiuntur, & arguisse quoq; non uidetur, nisi & qui cõuicerit. Vnde cum ex Senatusconsulto libertas pro præmio seruo debeatur, qui cædem domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostẽderit[e], & dãnari fecerit. Sic & in quibusdã cõstitutionibus respõsum à prudentibus est, cũ præmia his decernerentur, qui impietatis reos arguerent[f]: id ẽm uerbũ generaliter pro ostendere demonstrareq; accipitur, ut in carmine Virgiliano.

Degeneres animos timor arguit.

d l. lex Cor. in fi. de iniur.
e l. si quis in grau. §. si ex stipu. ad Syll.
f Albe. l. j. C. quib. ex ca. ser. pro præ.

IDEM LIBRO II. DE OMNIBVS TRIBVNALIB.

Lex CXCVIII.

VRbana prędia[a] omnia ædificia accipimus, non solum ea quæ sunt in oppidis, sed & si fortè stabula[b] sunt, uel alia meritoria[c] in uillis, & in uicis, uel si prætoria[d] uoluptati tãtum deseruientia: quia urbanum prædium nõ locus facit, sed materia[e]. Proinde hortos[f] quoq;, si qui sunt, in ædificijs constituti, dicendum est in urbanorũ appellatione contineri. Planè si pluriũ horti in reditu sunt, uinea-

VRBANA. a ¶ Seruitutum aliæ sunt urbanæ, aliæ rusticæ: quæ sic nomen sumũt, quòd prædio urbano, uel rustico debeãtur: obseruamus enim non simpliciter seruitutem ipsam, sed prædium cui debetur[a]. Vnde quamuis uia cẽseatur rustica seruitus, si tamen per fundum tuum eam mihi debeas, ut ad domum meam ire agere possim, uerius est urbanam seruitutem tunc esse, quoniam urbano prædio debetur. Quæ autem sint urbana prædia sic explicat Iurisconsultus, ut sint omnia ædificia habitandi causa facta, ubicũq; sint, siue in urbe, siue extra urbẽ, in uicis uillisúe, & conciliabulis: urbanũ enim prædium materia non locus facit.

a l. j. §. area. de ser. rusti. præd.

b ¶ STABVLA. Diuersoria, & quas tabernas uocamus, ueteres stabula appellarũt. Sed & hæc uox pro septis accipitur, quibus iumenta uel greges stabulantur: in priore significatu hic capienda est, quod arguunt subsequentia uerba: tumq; certissimum est, urbanum prædium stabulũ esse. In posteriore sensu uidetur accepisse Neratius[b], cum numero urbanorũ nõ esse, quoniam à cæteris ædificijs separata sint, scripsit. Cum enim non pro hominum habitatione, sed pro pecorum, quæ in rei rusticæ fructu sunt, commoditate structa fuerint, naturam rusticorum sequuntur, tametsi ædificijs cõstent.

b l. eo iure. §. qb. cau. pi

c ¶ MERITORIA. Mereri est mercede operam præstare: unde loca meritoria, quæ mercede locãtur, fortè uiatoribus, uel peregrinantibus. Hinc & meritoria scorta, meritoriæ rhedæ, & muli meritorij, idq; genus similia.

d ¶ PRAETORIA. Prætorium domus Imperatoria est, quòd quẽcũq; militũ Imperatorẽ, antiq prætorẽ dicebãt[c]. Sic & Principia pro principis tabernaculo accipiũtur Vegetio. Cœpit tñ prętorij appellatio ꝓ ornatiore domo accipi, in qua paterfamilias ruri habitat. Tripartito ẽm uilla diuidit: Prima Vrbana, quã dñs ipse ad ĩhabitãdũ sumit[d], ea & prętoriũ dicit Palladio, Trãq. Papinio in Pollij Surrentino, & Iuriscõsultis. Altera Rustica, quã uillici operæq; rusticæ incolunt[e]. Tertia fructuaria, in quã fructus deuehuntur: unde & à uehendo uilla dicta, autor L. Columella.

c l. officiũ. in fin. §. de re mil.
d l. plenum. d usu & habi
e l. uideamus locati.

e ¶ MATERIA. Quid ergo si quis tuguriũ, uel casam ex stramẽtis ædificet? Et si pro usu hominis sit, urbanũ esse prædiũ receptũ est: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, nõ magis poterit, quàm ex domo[f]. Si uero bouum, pecorumq; habitatiõi pręparata sit, aliud est, nisi domui cõiuncta uel proxima sit, nam tunc urbani ædificij pars censebitur[g].

f l. pleriq;. d in ius uoc.
g Cep. cap. xj. de seru.

f ¶ HORTOS. Cum horti propter amœnitatem urbani prædij, cui contigui sunt, cõparentur, æquum est urbanis eos contineri: quod si plurimum in reditu sint, id est principaliter propter rusticos reditus constituti secus est. Quid ẽm si olitoribus locẽtur, uel uineas includunt, arguitur inde mens patrisfamiliæ nõ minus utilitatis ut fructus uendat, quàm amœnitatis causa eos colentis.

Olitorij.

rij forte, uel etiã olitorij[g], magis hæc nõ sunt urbana.

IDEM LIB. VIII.
Lex CXCIX.

ABsentem accipere debemus eũ, qui non est in eo loco, in quo petit: non enim trans mare absentẽ desideramus: sed si forte extra continentia urbis est, abest, cæterum usq; ad cõtinentia nõ abesse uidetur, si nõ latitet. Abesse non uidebit, qui ab hostibus captus est, sed qui à latronibus detinetur.

IULIANUS LIB. II. DIGEST.
Lex CC.

HAec stipulatio, noxis[a] solutum præstari, non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam executionẽ[b] & cohertionem capitalem habent.

IDEM LIB. XXXI. DIGEST.
Lex CCI.

IUsta interpretatione recipiẽdum

g ¶OLITORII. Ab olere fit olitor, non ab oliuis, ut Accursius existimauit.

ABSENTEM. Abesse quis dicitur uarijs modis, sunt enim qui ex causa necessaria probabiliq; absunt, ut milites[a]: qui ex probabili tantum, ut qui studiorũ causa peregre agunt: qui necessario tantum, ut relegati: sunt & qui sponte, ut mercatores. Accipitur autẽ absentia uarijs modis, ut supra à nobis annotatum est. Hoc uero in responso, is tradit abesse, qui extra urbis continẽtia est. Quapropter cum lex uelit in iudicijs ordinarijs[b], sub ipsum causæ initiũ reum coràm & in faciẽ, nisi absens sit, citari: non ualebit citatio ad domũ facta, nisi proponatur reũ extra continẽtia urbis fuisse[c], uel nisi latitet, ut hic dicitur: postquàm uero semel in iudicium uenerit, sufficiet si denuntietur domũ[d]. Sed & in causis quæ celeritatẽ requirunt, ut quia periculosa sit mora[e], satis erit etiam à principio libellum uocationis domũ deferre[f]: diceturq; tunc abesse, qui in iure nõ est. Quod autem hic subijcitur abesse non uideri, qui ab hostibus captus est, eam habet ex ueterum interpretũ sentẽtia rationem[g], quia capti ab hostibus pro mortuis habentur, in quo ipse dubito, quoniam etiam qui mortui sunt abesse dicũtur. Verius igitur est, absentem secundũ subiectam materiam accipi, & cum hic respectu petitionis loquamur, non poterit captus ab hostibus neq; tanquàm absens uocari, citatione in domum suam delata, sed eius successor uocandus erit. In capto uero à latronibus aliud est, licet ei propter iustã causam Prætor succurrat[h].

HAEC STIPULATIO. a ¶Licet noxæ appellatione omne delictum cõtineri uerũ sit[a], cum tamẽ emptor mãcipij à uenditore stipulatur noxis solutum esse, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum cẽsetur. Cuius rei illa est ratio, quoniam ædiles qui constituerãt quibus casibus redhibitiõi locus sit[b], noxam ab huiusmodi fraude distinxerãt. Vnde creditur contrahentes uerba sua secũdum legis sensum de ea re loquentis intellexisse: qua ratione affirmãdum uidetur, generalis uerbi significationem restringendã esse, ut secundũ legis dispositionem contractum censeat. Sic qui posteris & successoribus hæreditatem relinquit, masculos fœminis prætulisse existimandus est, qñ ex lege municipali præferebãtur[c]. Sic hæres qui legata generaliter soluere promittit[d], deducta falcidia promisisse intelligitur: quod hanc quoq; rationem habet, quum enim huiusmodi cautio ex necessitate præstetur, nõ uidetur ulterius cautum, q̃ quatenus ex legis iussione cauendum fuerat, quod & in huius responsi specie dicendũ est, alioquin uerba contrahentium generalia satius est generaliter accipi[e].

b ¶PUBLICAM executionem. De quibus delictis supra habetur sub rubrica de publicis iudicijs. Crimen quoque famosi libelli publici iudicij est[f], quam rem Corn. Tacitus libro histor. primo sic exequitur: Legem Maiestatis Tyberius reduxerat, cui nomen apud ueteres idem, sed alia in iudicium ueniebant, si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, deniq; male gesta Republica maiestatem Pop. Rom. minuisset, facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractauit, commotus Cassij Seueri libidine, qua uiros fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat. Quæ uerba referre placuit, ut ambigere desinerent doctores, quomodo crimen illud publicum sit, quod tamen in tractatu publicorum iudiciorum non connumeretur[g]: apparet enim sub lege Maiestatis contineri, cum ad eius exemplum iudicetur[h].

IUSTA. a ¶Sicuti filius etiam filiam continet, ita & nepotem, eademq; ratione opinor

b l.j.l. quis sit. §.qđ aiunt. de ædil.edi.
c But. cõst. 2. de const.
d l.fin.C.ad le falc.
e glo.l.si prior.sol.mat.
f l.quod senatus.d' iniur.
g l.j.de publi. iud.
h l.famosi.in fi.ad.l.iuli. mai.

ſi.d' restit. inte. — si uero e= i.in auth. exh.reis. — ulcinius. illud. ex ib.cau.in f. — r post.de li. — causam. dolo. — .§.abes= de dã.if. ulieris. od. — succurri= 3.ex qb. maio. — ebs.§.fi= j.co.

opinor & neptem: cumq; conformes esse has regulas Iurisconsultus hic ostendat, consequens est, ut sicut masculinum non nisi per interpretationem fœmininum sexum continet, ita & filius ad nepotem ex sermonis proprietate non referatur, sed tantummodo ex interpretatione, per quam ex similitudine rationis fit extẽsio, & ita communiter receptum est. Hincq; si testator filijs Titij & eius descẽdẽtibus fundum per fideicõmissum relinquat, si aliqui filij super sint prius admittẽtur[a] tanquàm sub illo nomine, filijs, censeantur nominatim uocati, nec cum eis unà nepotes Titij, ex alijs filijs præmortuis, succedent: illi enim sub nomine descendentium, potius quàm filiorum comprændẽtur: quippe appellatio filiorum, non nisi per extensionem, descẽdentium uero etiam proprie, ad eos refertur. Donec ergo supersunt filij qui prius nominati sunt, nõ erit locus cæteris descẽdẽtibus posteriore loco scriptis: & ita quidam sentiunt[b]. Idemq; dicendum in ea specie, cum existentibus filijs, fœminæ à successione repellantur: censebitur enim filias fœminas exclusas: quoniam sub dictione filijs, per quam uocarẽtur, non nisi per interpretationem continentur: at sub uerbo fœminæ, per quod excludũtur, proprie habentur.

a l. cum ita. §. fi. de leg. ij.

b Dec. cõsi. 1. in fi.

b ¶ PATRIS nomine. Sicut filij nomine nepos, sic & patris auus continetur: quod generaliter uerum est, nisi cum materia odiosa est, & non omnino tãtum rationis est in auo quantum in patre. Hinc lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam uxorẽ ducat, cuius pater artem ludicram fecerit[c]; nõ uidetur prohibere, si non pater, sed auus fecerit: quoniam quo magis ille gradu distat, eo minus artis infamia descendentes afficit. Eadem quoque patri concedens, ut depræhensam in adulterio filiam occidere possit, tantũ iuris auo dedisse non uidebitur[d], ad cuius dedecus adulteræ turpitudo non ita pertinet, sicut ad patrem sanguine iunctiorem. Sed & quoties certam personam patris appellatione intelligimus[e], ad auum non fiet extensio. Quid si lex aliquid soli patri concedere se dicat, an propter eam dictionẽ restrictiuam auus excludetur? Et ex subiecta materia faciendam interpretationem pleriq; senserunt, & in dubio casu propius est ut non excludatur: nam & lex cõtra ueteris iuris regulas, solis matri & auiæ tutelã defert[f], & tamẽ frequentius proditũ est, proauiam non excludi[g].

c l. lege Iul. de ritu nup.

d l. patri. 1. de adult.

e Bart. l. liberorũ. in fi.

f auth. ut ma[tri] & aui.

g Mod. in. l. gallus. §. in[.] stituens.

est, ut appellatione filij[a], sicuti filiãfami. contineri sæpe respõdimus, ita & nepos uideatur cõprændi: & patris nomine[b], auus quoq; demonstrari intelligatur.

ALPHENVS VARVS LIB. II. DIGESTORVM.

Lex CCII.

CVm in testamẽto scriptũ esset, ut hæredes in funere, aut in monumento dumtaxat aureos centum consumerẽt, non licet minus consumere: si amplius uellent, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere uidentur.

CVM IN TESTAMẼTO. Cũ testator certã summã in funere erogari mandat, potest & plus expendi, in maiore em̃ summa etiam minor continetur: quòd si eam summam dũtaxat consumi uoluit, adhuc idem est, uidetur enim taxationem additam, ut ei qui grauatus esset, consuleret: unde licitum est fauori suo renuntiare, & quicquid ulterius uelit, impendere. Quod hodie fortè aliter esset obseruandum, cum plerumq; accidat, ut prudẽtes testatores mandent se duobus tantum cereis, totidẽq; presbyteris præsentibus sepeliri, propter enim auaritiam quorũdam sacerdotum cohercendam, ita præcepisse uidẽtur: qui contra Christianæ legis simplicitatem, mille strophas inuenerunt, unde hoc nomine pecunias extorquerẽt. Quid enim ipsi propter pallia, propter cruces, propter æris campani sonitus, propter deniq; sacræ humationis, uel defodiendi cœmiterij ius remiserunt, quod aliquo colore possent exigere? Ad hæc, candelas, cantores, sandapilarios, parochos, pannos? Quid de his controuersijs dicam, quæ ad quartam canonicam pertinent? Vt si quid sponte loco sepulchri legatum est, ex necessitate legis contra uoluntatem testatoris pars deducatur[a]. Cum igitur in proposita specie, non tam ut hæredi consuleret testator ita mandasse uideatur, quàm ut auaritiæ symonicoque ambitui sacerdotum obuiam iret, non putarem licere plus impendere, nec responsum hoc Alpheni obseruandum. Illud constat, executorem cui sepulchri cura mandata sit, si præter iussum plus impenderit, nulla actione ab hærede consequi posse[b], quòd si minore pretio industria sua mandato defunctus est, hæredi quod superest proficere[c]: tametsi enim non posse minus quàm iussum sit impendi hic dicatur, si tamen

a c. j. de sepu[l.]

b l. qui alie[na] §. j. de ne[g.] gest.

c l. lucius. j. de leg. [..]

men per industriam, uel quia apud artificem quis gratia ualeat, aliaúe ratione minore precio quis id consequatur, quod secūdum communem æstimationem designata à testatore pecunia fuisset censendum, satisfecisse mandato uidebit̄, accrescétque hæreditati illud lucrū, ut Dynus Albericusq́ꝫ prodiderunt. Quid si ultra modum facultatis suæ iusserit quis sumptum fieri? Et hanc uoluntatem non esse sequendam, recepti iuris est[d].

r si quis. qd ergo. relig.

IDEM LIB. VIII. Lex CCIII.

IN lege cēsoria portus Siciliæ ita scriptum erat: Seruos quos domū q̄s duceret suo usu, pro his portorium ne dato. Quærebatur, si q̄s à Sicilia seruos Romā mitteret fundi īstruēdi causa, utrū pro his hoībus portorium[a] dare debet, necne? Respōdi duas esse in hac scriptura quęstiones: Prima qd esset domū[b] ducere: Altera quid esset suo usu ducere. Igit̄ quæri solet, utrum ubi quisq́ꝫ habitaret, siue in prouincia, siue in Italia, an dūtaxat in sua cuiusq́ꝫ patria domus esse recte diceretur? Sed de ea re recte cōstitutū est, eā domū unicuiq́ꝫ debere existimari, ubi quisq́ꝫ sedes[c] & tabulas haberet, suarumq́ꝫ rerum cōstitutionē fecisset. Quid autē esset, usu suo magnam esse dubitationem[d]: & magis placet, quod uictus sui[e] causa paratū est, tantū cōtineri. Itémque de seruis eadē ratiōe quæri, qui eorū usus sui causa parati essent: utrū dispēsatores[f], īsularij,

IN LEGE CENsoria. Solebant censores publica locare, & ideo pacta cum publicanis inibant, quibus statuebatur, quatenus uectigal exigūdū esset. Cum igitur in lege cēsoria portus Siciliȩ cautū esset, ne ꝑ seruis quos quis domum pro usu suo duceret, uectigal solueretur, fuit apud Alphenum dubitatum, quomodo eiusmodi uerba accipienda essent.

a ¶ PORTORIVM. Id est uectigal, quod quia de rebus inuectis soluatur, nomen sumpsit sic, & portorium quod pro his mercibus quæ in portu sunt, det̄: cuius exactor & māceps Portitor appellatur antiq̄s autoribus.

b ¶ DOMVM. Vbi igitur domicilium aliquis constituerit, domum habere dicitur, ut satis non sit quod aliquo in loco quis habitet, animo fortè recedēdi, sed necessarium est domicilium esse constitutum, id est rerū suarum summam ibi esse, frequentiusq́ꝫ à patrefamilias incoli.

c ¶ SEDES, Id est habitationē perpetuam. Vergilius: Nec uero hæ sine sorte datæ sine iudice sedes. Et rursus: Priusquàm sedibus ossa quierint. Potes etiam intelligere agros, seu fundos: unde possessio non à pedibus, ut uulgò legitur[a], sed à dictiōe pos, unde fit impos, & compos, & potis: itemq́ꝫ à sedibus dicta est. Hinc capere sedes, mutare sedes, occupare sedes, & similia apud ueteres exempla. Ille ergo possidet, qui sedere, id est sedem ponere potis est, à sessitando Galli etiā num uulgò continuare possessionem sessire uocant.

de acqui. 3.

d ¶ MAGNAM dubitationem. Et ratio dubitationis esse poterat, tum quia cum de usu loquimur[b], generaliter accipimus, ita ut familia quoq́ꝫ ipsa uti possit: tū etiam quia iure cōmuni de his quæ patres familias ad usum propriū reuehunt uectigal nō soluitur[c]. Vnde ut lex censoria aliq̄d induceret, debuisset latior interpretatio sumi. Accedit his, quòd sicut in dubijs quæstionibus aduersus fiscū facilius respondēdum est[d], ita & aduersus publicanos, qui causam à fisco habēt. Et certe negari non potest, quin aduersus proprietatem uerbi ex hac interpretatione fiat restrictio.

b l.iij. de usu.

c l. uniuersi. C. de uectig.

d l.nō puto. de iur. fisc.

e ¶ VICTVS SVI. Ratio decisiōis est, quia immunitas ei cōcedebatur, qui domum pro usu suo duceret: quibus uerbis apparet non illud consideratum fuisse, quod usui domino quoquo modo esse posset: sed qđ usui in domo esset: id autē est, quod uictus patrisfamilias causa habetur: ut serui, qui ad domini personam tuendam, eiusqúe cultum pertinent. Non igitur nouum est, ex præcedentibus uerbis subsequentia coarctari. Satisq́ꝫ priuata portus Siciliæ lex operabitur, cū iure communi etiam de seruis, quos sibi usuarios quis duxit, uectigal pendatur: licet aliud sit in cæteris rebus[e]. Vnde cōmuniter receptū est, si lex triticum extra territorium absportari uetet, qui pro suo usu ducat, non censeri prohibitum[f]. Addunt plerique, iuramento eius qui absportat stare publicanum debere[g], quod intellexerim, dum nullæ sint ex aduerso coniecturæ[h].

e l.fi. §. quoties. de publica.

f Bar. l. cætera. §. ij. de leg. j.

g Clem. fin. de censi.

h l.j. C. de lit. & iti. cust. lib. xij.

f ¶ DISPENSATORES, Qui sint hi serui,

uillici, atriēses[g], textores[h], & operarij[i] quoque rustici, qui agrorum colendorum causa habētur, ex qbus agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret[k]: omnes denique seruos quos quisque emisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset ut uenderet. Et sibi uideri, eos demũ usus sui causa patrēfamilias habere, qui ad eius corpus tuendũ, adq́ue ipsius cultum præpositi destinatiq; essent: quo in genere uectores[l], cubicularij[m], coqui, administratores[n], atq; alij qui ad eiusmodi usum parati essent, numerarentur.

PAVLVS LIBRO II. EPISTOLARVM.

Lex CCIIII.

PVeri appellatio, tres significationes habet: unam, cũ omnes seruos, pueros appellaremus: alteram, cũ puerũ contrario nomine puellæ diceremus: tertiã, cum ætatē puerilem demonstraremus.

serui, sicut & Insularij, & Villici, à nobis supra expositum est.

g ¶ ATRIENSES. Horum summa erat autoritas, quòd domini negotia procurarēt, res uenales distraherent, debita exigerent, & in alios seruos nõ parum iuris usurparent, quod ex Plauti Asinaria cognosci põt: arbitror & alimenta cæteris seruis diuidere solitos, & inde ab atrio nomen sumpsisse: cõstat enim in atrio sportulas cibariaúe distribui.

h ¶ TEXTORES. Serui à texendo dicti.

i ¶ OPERARII. Qui ruri operabãtur, unde & antiqs autoribus simpliciter operæ appellãtur: affirmat M. Cicero ab operis Clodianis Milonē insidias passum fuisse.

k ¶ TOLERARET. Id est sustentaret: nouus modus loquendi Cæs. equos tolerari cætera iumēta interijsse. Sic & Tacitus tolerare uitam, Græci διαζῶ dicunt.

l ¶ VECTORES. Solebãt ueteres uel lecticis deuehi, uel curribus: unde serui Vectores dicti, quo genere Lecticarij, Agasones, Mulionesq; sunt, quos tamē usu suo habeat.

m ¶ CVBICVLARII. Qui cubiculo uel ad limita assident.

n ¶ ADMINISTRATORES. Ministri ipsius patrisfamilias in mensa, sic enim proprie ministrare accipimus à manibus ducto sermone.

PVERI. Explicatur hic triplex pueri significatio: Prima est, cum seruos pueros appellamus, cuiuscũq; ętatis sint. Sic Persius: I puer & strigiles Crispini ad Balnea defer. Qui sermo in uulgari idiomate etiam hodie est in usu. Altera est, cum contrario puellæ nomine utimur, ut uidelicet sexum discernamus: tametsi dubium nõ est pueris legatis[a], etiam puellas contineri: qua de re supra dictum fuit. Tertia est, qua ætatem iudicamus, unde propria significatione, cum puerum dicimus, impuberem intelligemus, id est qui quatuordecim annos nõ expleuerit. Accipitur tamē aliquãdo aliter ex subiecta materia: unde cũ prætor à postulãdo pueritiam excusauit[b], excusatus censebitur, qui decem & septem annos nondum cõpleuit: sed & legatis usq; ad pubertatem alimentis[c], donec ad decimũoctauum annum quis peruenerit, debebũtur: quod propter alimentorum fauorem constitutum est, & rationem habet: ante enim eam ætatem, ut plurimum uidemus nõ sufficere pueris suam ipsorum artē, uel industriam, ut se alant: meritò interpretatio in id tempus proferenda fuit, nã & tunc plenæ pubertatis esse incipiũt[d]. Accipitur & in sacris literis pleniore significatione hæc uox, ut apud Esaiam: Maledictus puer centum annorum[e]. Sed hoc ἀναφορικῶς accipiendum est, id est per relationem ad tempus, quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum ætates distinguãtur, uaria fuit apud ueteres sententia. Nam Macrobius gradus omnes humanæ uitæ septenario numero diuidit: Bis septē annis pueritia perficitur, incipitq; pubertas: Post ter septem genas flore iuuenta uestit, idemq; annus finem in lõgum crescendi facit: Post quater septem in latum quoq; crescere definimus: Quinquies septeno uirium incrementum absoluitur: Sexta hebdomas ante collectum robur conseruat: A sexta in septimam fit occulta paulatim diminutio: Septima totius hominis maturitatem adfert, etiam animi: Decima uitæ metam præscribit. At Seruius Tullus Rex Romanorum cum classes censum faciendi gratia instituieret, Pueros existimauit, q minores essent annis septemdecim: abinde usque ad annum quadragesimum sextum, Iuuenes, & militiæ idoneos: qui supra eum annum erant Seniores: idq;

a l. seruis. §. si pueris. de lega. iij.

b l. j. §. pu[...]tiã. d' pos[...]

c l. mella. [...] ali. leg.

d l. arroga[...] §. nõ tan[...] de adopt.

e ij. q. 7. P[...]lus.

res: idq; ex Tuberonis historia A. Gellius libro decimo refert. Aristoteles uero in Politicis, corporis uigorem post annum trigesimum sextum minui putat, animi uero post duodequinquagesimum. Sed M. Varro, cui propemodū consentiunt Arabes medici, quinque ætatis gradus cōmemorat: Pueritiam, ad quintūdecimum: Adolescētiam, ad trigesimum annum: Iuuentutem ad quadragesimumquintum: Virilitatem, ad sexagesimum: qui ulterius uiuendo progrediuntur, Seniores esse. Cæterum prudentius existimasse Iurisconsulti nobis uidentur, qui Infantiam ad septimum usq; annum acceperunt[f]: Pubertatem, seu Adulescentiam à quartodecimo initium sumere, uigesimoquinto perfici: Iuuentutem inde appellari, cui certus terminus non sit constitutus, sed ex habitu corporū, & consuetudine eum, ad cuius notionē pertinet, existimaturum: ut qui adhuc inter Seniores numerari non cœpit, pro Iuuene habeatur: atque ita Marcellus respondit[g]. Eodem modo & de Senecta iudicandum, nisi quod ab oneribus personalibus maiores quinq; & quinquaginta annis tanquàm senes excusantur[h]: à tutela uero & cura qui supra septuaginta annos uixere. Existimauit Bartolus, qui uerum dicit, de adulto intelligere: perinde ac si eadem sit conditio, cum uir factus erit, uel cum adultus erit: sed hanc ego sententiam Dispunctionum libro quarto capite XII. confutaui.

.§.j.de / m.tut. / j.de mino. / ō aliter. / e leg.j. / i.C.qui / ate.

IDEM. LIB. IIII. EPITOMARVM ALPHENI.

Lex CCV.

QVi fundū uendidit, pomum[a] excepit: nuces, & ficus, & uuas dūtaxat duracinas[b], & purpureas, & quæ eiusdem generis[c] essent, quas non uini causa habe-

QVI FVNDVM. a ¶ Appellatione Pomi omnis fructus, ædēdi causa paratus, continetur: nō ita si ad potum pertineat: & dubium in hoc casu faciebat, quoniam pomum dupliciter accipi potest, speciali significatione, qua mala intelligimus, itemq; generali. Videbatur autem potius specialiter capiendum, tum quia uerba in casibus dubijs sunt potius secundum speciem, quàm secundum genus interpretāda[a], tum quia cum exceptio hæc à uenditore facta fuerit[b], æquum erat pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit apertius dicere. Adde quod indefinite prolatus fuit huiusmodi sermo, & in contractibus indefinita oratio proprie uniuersali non æquipollet[c]. Sed tamen aliud Paulo uisum est: non enī aliter, quàm in uniuersum, exceptio illa indefinita intelligi potest, alioqui nullius effectus esset: nec in specie de malo tantummodo fuit accipiendum, cum non minus proprie nuces, cæteriq; fructus, pomi nomine comprændantur, quàm mala: licet hodie in uulgari usu loquentium aliud sit. Non ergo tam ambigua est pactio, ut quid actum sit, intelligi nequeat: unde uerbis standum est, nec contra uenditorem interpretatio sumenda.

oc legatū. / leg.iij. / eteribus. / pact. / r.l.si plu / bus.de le- / .ij.

b ¶ DVRACINAS & purpureas. Ostendit Iuriscōsultus eas uuas quas nō uini causa habemus, sed esus, poma dici posse: eas Græci τρώξιμους, quasi comestibiles dicas, appellant: atq; ita in antiquis est codicibus. Sunt autem duracinæ, uuæ duriores, quæ propter firmitatem etiam contra frigora durarent, & ideo seruarentur: sunt qui earum species esse Veniculas, & Numesianas credant: purpureas uero appellasse Iurisconsultus eas uidetur, quæ in ollis condirentur, quoniam cum adhuc rubescunt, ante uidelicet perfectam maturitatem, decerpi debent, ut Cato præcipit: qua ratione etiam Omphacium fit Dioscoridi, uuæ uidelicet μήπω περκαζούσης. id est nondum nigrescentis, ut ego interpretor. Potest & hic intelligi de uitis syluestris, quam Græci τὴν ἄμπελον ἀγρίαν, uocant, uuis: Hæ enim πυῤῥοί, id est ruffi coloris sunt, uel ut Plinius inquit, cocco similes. Sunt & satiuæ aliquæ purpureæ, esui aptissimæ, quas Græcas in prouincia Massiliensi uulgò appellant. Ouidius Metamorphoseos libro VIII. non uuas, sed uites ipsas purpureas appellat,

Et de purpureis collectæ uitibus uuæ.

Meminit & Plinius libro XIIII. capi. tertio & quarto.

c ¶ GENERIS. Vuarum quæ esui seruantur, quasq; aliqui suburbanas uocant, hæ species ab autoribus proditæ sunt: Præcoquæ, quas & Lagoas, quasi Leporarias dicunt: Duracinæ, purpureæ, Digitales, Rhodiæ, Libycæ, Ceraunize, Stephanitæ, Tripedianæ, Vnciariæ, Cydoniæ: & ex his aliquæ etiam uinis conficiendis usui esse possunt. Vnde si uenditor edules esse asserat, emptor uero tanquam uinarias ad se pertinere contendat, putarem id, quod uerisimiliter actum est, obseruandū: & ex pretio fundi, uuarumq; quantitate æstimandum, quid contrahentes senserint: in re uero planè dubia contra uenditorem pronuntiandum.

d ¶RECEPTA. Id est excepta. Inde receptitius seruus, quẽ mulier de dote excipit, ut Gellius interpretatur. Est etiã Recipere praestaturũ se promittere, quod Graeci ἀναδέχεσθαι dicunt, & uterq; sensus hic quadrat.

remus, & Graeci τρωξίμους appellant recepta[d] uideri.

IDEM LIB. VI. EX MINVTIO.

Lex CCVI.

VInaria uasa[a], propriè uasa torcularia esse placet: dolia aũt, & serias, tamdiu in ea causa esse, quamdiu uinum haberẽt: cum sine uino esse cœperint, desinere in eo numero esse, quoniam ad alium usum transferri possunt: ueluti si frumentum in his addatur. Eãdem causam amphorarum esse, ut cũ uinum habeãt, tũc in uasis uinarijs, cum inanes sint, tũc extra numerum uinariorũ sint, quia aliud in his claudi possit[b].

VINARIA. a ¶ Varia sunt apud ueteres uasorum nomina, quibus uina imponebantur: & in primis ea erant, quae conficiundo musto usui habebãtur, & torculari coniuncta erant, unde Torcularia dicta sunt: eo perfecto, in Dolia & Serias ĩferebatur, in quibus deferuescceret: erãt haec uasa maiora, & capacia, & non minus quam Culleum, id est uicenas amphoras continebant: uideturq; serias figulini fuisse operis, nec solebant ea de cellis uinarijs absportari, licet alij quoque usui esse possent, quàm uino cõtinendo: ubi deferbuisset, quod promercale effici uolebãt, ut melius inueterasceret, in minora uasa, & certae mẽsurae, diffundebatur: cõsueuerantq; patresfamilias illud sic diffusum uendere. Ea uasa erant Amphorae, uel Vrnalia, aut Cadi: dicta sunt urnalia, quòd urnã continerent, haec est mensura sextariorum uigintiquatuor. Est autem Sextarius quinaedenae unciae, sic dictus, quod sexta sit pars congij. Sextarij sedecim conficiũt Modiũ, modios sex cõtinet Medimnus: at Amphora idem est quod Quadrãtal, quia pedem quadratum recipiat: id duarum urnarum pondus est, sicut cadus uel metreta triũ. Diffundebatur etiam quandoque in Cupas uel Cupulas, quae & ipsa uasa modica erant, sed non certae mensurae, ut arbitror. Quaesitum igitur fuit quae propriè uinaria uasa essent: & ea solum Vlpianus respondit, quae torcularia sunt: dolia enim, & seriae, & amphorae, etiam in alium usum, quàm uini habẽtur: ut si tritico, uel pecunia impleantur. Sic Horatius, amphoram mellis: Persius, Argenti seriam dixit: Cicero quadrãtal tritici. Et haec ex proprietate uerbi locum sibi uendicant. Sed si legatum sit uinũ, uel uenditũ, amphorae & cadi debebuntur, dolia non debebuntur: quoniam ea non solent loco amoueri, sed patribusfam. remanent. Sic apud Terẽtium, Chremes uir locuples, Releui, inquit, dolia omnia, omnes serias. At Horatius se empto uino uti ostẽdens, Torquatum uocat, ut secum uina bibat, Tauro iterum cõsule diffusa.

[Marginal notes: l.uinum.de tri.leg. — l.iij.eo.tit. — d.l.3. &]

b ¶POSSIT. Si tamen uini solum causa eis paterfamilias semper est usus, uinariorũ uasorum numero erũt, ut ueteres probauere. Idem si in eũ tantũmodo usum comparata fuisse huiusmodi uasa constet. Sed haec interpretatio ex mente, nõ ex uerbis descendit: Iurisconsultus autẽ hic de ui uerborũ disputat.

[Marginal note: Iac.& A hic.]

AFRIC. LIB. IIII. QVAESTIONVM.

Lex CCVII.

MErcis appellatione, homines non contineri, Mela ait: & ob eam rem mangones, non mercatores, sed uenalitiarios appellari ait, & rectè.

MERCIS. Mercator est qui negotiationis exercendae, quaestusq; faciendi causa merces emit, ut uendat. Quapropter qui semel emit pannos ut uenderet, mercator non est, quia in eo deficit exercitium. Idemq; & cum quis possessiones conducit, & locat, hae enim merces non sunt[d]. Sed & cum quis triticum, uinum, oleum, in agris suis collectum uendit, non ideo mercator est, non enim ab alio emit, ut uendat[b]. Vsurarij quoque mercatores non sunt, quia pecunia in merce non est: imò si quis sit mercator, & fœnus etiam exerceat, mercatorum priuilegijs non fruetur: quoniam non est uerisimile, legislatorem tam improbo homini quicquàm uoluisse indulgere. Caeterum & qui amplum patrimonium habens, in re modica negotiatur, licet eius respectu mercator sit, non tamen huiusmodi priuilegio fruetur[c]. Cum enim quilibet ab eo nomen sortiatur quod principaliter agit, non uidetur lex mercatorem accepisse, qui principaliter non sit, & ampliorem partem substantiae in mercimonijs non habeat. In qua tamen quaestione, quae ratio legis sit, in primis attendemus[d], & si citra fraudẽ in album mercato

[Marginal notes: d l.mercis.s — b Bar.l. leg tis.de leg. — c l. semper. negotiatores.de iure immu. — d Bal. in rub C.de const pec.col.fi.]

mercatorum quis fuerit assumptus, eiusq; negotiationis se profiteatur, mercator proprie existimandus erit, tametsi non magnam fortunarum suarum partem in quæstum deduxerit[e]. Venalitiarij sunt, qui quæstus causa uenalitiarum rerum negotiationem exercent. Sunt autem uenalitiæ res, quæ in usum indigẽtium uenales propositæ sunt: quapropter q ipsi à mercatoribus minutatim emunt ut rursus uendant, uenalitiarij sunt. Hos uulgò Reuenditores appellamus. Sic & Propolæ & Annonarij, quiq; à rusticis esculenta emunt, ut deinde uendant, uenalitiarij sunt. Mangones quoq; uenalitiarij sunt, quoniam uenalitia, id est seruos uenales expositos ipsi emere præoccupant, ut charius uendant. Cũ enim mercis nomen in huiusmodi seruis locum non habeat[f], tametsi mercis loco sint, consequens est, ut saltem uenalitij appellatione censeantur. Dicuntur autem mangones, quòd homines agant in manum, id est potestatem. Artifices sunt, qui rem à se in aliam formam elaboratam uendunt[g], quales sunt cerdones, fabri, pelliones, sutores, textores, sarcinatores, fullones, bractearij. Mercis enim appellatio ad hos non pertinet[h]: quod & in Pigmentarijs dicẽdum est, qui ipsi medicamenta conficiunt, & contusas species minutatim uendunt: nam Magnarij negotiatores, qui trans mare ad se deuehi species curant, uere, & ut ita dicam, ἐμφατικωτέρως, mercatores sunt. Sed quid si utrumq; aliquis faciat, ut quia trans mare negotietur, & etiam domi pharmaca conficiat, officinisq; assideat? Et mercatorem esse dicendum est, si id principalius agit[i]. Quid item si ipse non exerceat, sed institorum seruorumq; opera utatur? Et si nullo modo ipse negotium tractet, uerius est mercatorem uel artificem non esse: sed si aliquando non solum rationes excutiat, sed & ipse negotium curet, aliud esset. Illud non negauerim, leges quæ respectu exercitij, propter uilitatem aliquem notant, in eo nõ procedere, qui per alios artem exerceat[k], licet ipse rationes deinde à seruis exigat. Sic tabernaria, licet inter uiles & abiectas personas connumeretur, si tamen per alios solum exerceat, uilis non censebitur[l]. Sic & Clericus, qui præsens ipse eam artẽ non exercet[m], uti tabernarius non notabitur. Tradit Philostratus in sophistarum uitis, lege fuisse prohibitum, ne quis artifex, seu ut ille inquit, τῶν βαναύσων ἢ ἀτελῶν ἐργάζων statuam in Olympijs habere posset: quo argumento Isocratis Rhetoris patrem Theodorum ostendit in strumenta musica non confecisse, cum ipsius statua in Olympijs conspiceretur. Potuit igitur non ipse quidem confecisse, sed aliorum opera in eo artificio usus esse. Sic & Aristoteles in tertio Politicorum accipiẽdus est, dum in bene instructis ciuitatibus tradit, à ciuium consilio excludi τοὺς βαναύσους id est ipsos uilium artium operarios: poterunt ergo eorum domini admitti, si ipsi non operentur: in qua tamen re urbis ipsius consuetudo obseruabitur, an eos quoq; qui his imperant inter uiles & mechanicos habeat. Eiusmodi legem apud Hebræos quoq; fuisse ostẽditur Ecclesiastici cap. XXXVIII. ubi de pigmentarijs, pictoribus, fusoribus, architectis, fabris, & figulis uerba faciens: In ecclesiam, inquit, non trãsilient, & super cathedram iudicis nõ sedebunt. Constat autem iure ciuili non uenalitiarios & artifices solum, sed etiam mercatores inter inhonoratas personas censeri[o]. Quapropter lex trapezitas, id est mensarios, gemmarumq; & argenti, & uestium distractores, omnesq; apothecarios, & quibuscũq; ergasterijs adhærentes, à dignitatibus & militia submouet. Sed hodie aliud dicendum uidetur, non enim ea est in prouincijs Populi Rom. opulẽtia, diuitiarumq; copia, quæ olim florente imperio fuit, & ideo mercatores passim inter uiles non habentur: & cum huiusmodi artium negotiationumq; autoritas & honor ab ipsius populi existimatione dependeat, ea exercitia sordida interpretabimur, quæ ex urbis consuetudine pro sordidis habentur[p]: ea uero honesta, quæ ab honestis cõmuni sententia personis geruntur: uideturq; communem urbium in Italia opinionem ab eo nõ recedere, quod M. Cicero officiorum lib. I. censuit. Is illiberales & sordidos quæstus eorum esse scripsit, qui in hominum odia incurrunt, ut Portitorum (hi sunt qui uectigalia portibus insidentes exigunt, & magnarijs publicanis subseruiũt) & Fœneratorum, itemq; eorum quorum opera, non quorum artes emuntur. In quo genere etiam sunt opifices, qui in rebus sordidis uersantur, & maxime qui uoluptati & gulæ subseruiunt, ut cetarij, lanij, coci, fartores, piscatores. Sed & unguentarij eòdem pertinent quos urbe expulsos à Lacedæmonijs, autor est Seneca naturalium quæstionum lib. IIII. Hi Myropolæ Græcis dicuntur, effœminandorum animorum artifices. Saltatores quoq; in eadem causa sunt, sed & Mercatores tenues, sicut & Venalitiarij, qui à mercatoribus emũt, ut statim uendant (uulgò Retaliatores dicuntur) sordidi sunt, q uidelicet lucrum mentiendo faciant. Et ex hac Ciceronis diffinitione apparet egregios Pictores & Statuarios uiles non cẽseri, sicut nec copiosos mercatores. Sed an

e ...si quid. in ...i. de ædi. ed.
f ...seruos. i si. ...de leg. iij.
g ...s. dist. eij... ...iens.
h ...j. §. j. de ...ribut.
i ...legatis. §. ...i unus. de ...eg. iij.
k ...rg. l. iij. §. ...i pcurator. ...ui sat. cog.
l ...humilem. ...bi Alb. de ...ncest. nup.
m ...quæ adul. ...C. de adult. ...om. c. j. de ...ita cler. i 6.
o l. si cohort. C. de cohor. lib. xij.
p Bar. l. j. C. de dig.

literator pædagogus uilis sit? Et non esse arbitrarer, profitetur enim studia liberalia: quod si menstrua mercede in domo aliena conductus deseruiat, Luciani testimonio, in libello cui titulum fecit, περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων, tanquam indecori muneris affectator, reijciendus est, eos quoque qui rem alicuius priuatam administrant (uulgò Factores uocamus) ueluti indecores à perfectissimatus dignitate leges repellunt[q]. Huiusmodi enim procurationem suscipientes, tanquam immemores libertatis & generis, lex notat[r]. Sed quid de Scriba, aut Tabellione censebimus? Et cum eis merces hodie, non tam pro opera, quàm pro industria & publico autoramento constituta sit, non uidentur pro ignobilibus habendi, idque ex Ciceronis diffinitione: licet constitutionibus Cæsarum aliud cautum sit[s]. Scribit Aemilius Probus, apud Graios honorificentius esse Scribarum officium, quàm apud Romanos: hi enim mercenarios existimant, at Græci ad id munus neminem admittunt, nisi honestis natalibus, fideque & industria cognitum: quòd necesse sit eos omnium consiliorum esse participes, quem morem etiamnum seruari ubique constat. Quid rursus de Præcone dicemus? & M. Cicero epist. lib. VI. ex autoritate Balbi Iurisconsulti ignobile munus arbitrari uidetur, unde uetari eum in decurionibus esse[t], ad Leptam scripsit. Quam sententiam & nos probamus, non enim simpliciter hic musicam profitetur, sed uoce & clamore populum alloquitur. Iuuenalis,

Quondam hi cornicines & municipalis harenæ
Perpetui comites, notæque per oppida buccæ.

q l. j. C. de perfect. dig. lib. xij.
r l. si qs proc. C. de decur.
s l. uniuersos. C. de decur.
t l. eos. §. de decur.

IDEM LIB. IIII. QVAESTIONVM.

Lex CCVIII.

Bonorum appellatio, sicut hæreditatis, uniuersitatem quandam ac ius successionis & non singulas res demonstrat.

BONORVM. Cum bonorum appellatio ad successionem refertur, pro hæreditate capitur, seu iure uniuersali, quo etiam æs alienum continetur. Cuius rei exemplum accipi potest, cum quis bonorum possessionem petit, uel bona sua Titio restitui mandat[a], declarauimusque supra quando id locum habeat, ut censeatur appellatione bonorum de uniuersitate agi: regulariter enim eo sermone æs alienum non significari constat, in eoque ab hæreditate non modico interualo differunt bona: tumque hoc Iurisconsulti responsum non procedit: quod quibusdam exemplis explicari potest. Finge centum filiæ relicta hac conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat, an dotem maternam, quam restituere pater tenebatur, petere poterit? Et cum huiusmodi dos æs alienum sit, constat non prohiberi[b]. Idemque in emphyteoticis bonis, quæ ex forma initi contractus necessario ad filios hæredes pertinerent[c]: quod si prohibita esset de hæreditate petere, aliud constitueretur: tametsi enim ut quodlibet æs alienum debeantur, non est dubium hæreditatis appellatione æs alienum contineri. Finge rursus: maritum uxori de bonis suis centum legasse, an compensare uoluisse credemus quod uxori debebat[d]? Et negant plerique, cum enim ea uerba hoc uelint, ut æs alienum prius deducatur, restituendum erit uxori omne debitum, deinde eo amplius legatum præstandum. Qua ratione si mulier ære alieno oppressa, bona sua in dotem dat, etiam in detrimentum mariti creditores exequentur: quoniam id actum uidetur, ut id solum, quod ære illo deducto superest, sit doti[e]. In ea quoque specie aperta inter hæreditatem bonaque differentia est, quòd cum hæreditas sit uniuersitas quædam, augmentum omne illi accedit: unde quadranti, quem deduci de hæreditate posse C. Falcidius constituit, is seruus imputabitur[f], qui in hæreditate tempore mortis non erat, sed post fuit, ut quia ab hostibus reuersus sit. At in bonis aliud est, quapropter cum legitima quæ patrono debetur, non quota pars hæreditatis, sed bonorum sit, quod augmentum post tempus mortis prouenit, nihil undecunque post tempus mortis prouenit, nihil patrono proficiet[g], sed hæredi. Sed quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio debetur? & cum ea quoque ex bonis præstanda sit, uidetur augmenti nullam rationem ducendam[h], & ita plerisque uisum, & ex facto respondit Curtius[i]. Contra uidentur sentire alij, cum enim iure institutionis debeatur, & ideo in ipsis corporibus hæreditarijs accipi possit, augmentum non minus filio quàm hæredibus proderit[k]: nam & filius in legitima hæres est. Sed hæc ego non probo, cum clarissimi iuris sit, ex bonis non ex hæreditate legitimam deberi, & institutio solum requiritur[l], ut honoratiore titulo filius succedat, alioqui non posset pater in certo fundo filium pro legitima sua instituere, cum fundus quota hæreditatis pars non sit[m], & tamen constat posse: & hic enim ex corpore rerum hæreditariarum est[n]. Sibi ergo imputet: qui statim fundum pro legitima non petijt. Hincque etiam consequens est, ut cum legitima hæc portio non nisi deducto ære alieno debeatur, si hæres moram non fecerit quo minus deducatur

a l. iij. de bon. poss. l. nam qd. in fi. ad Treb.
b Bart. l. ut iurisiur. in fi. de oper.
c Ias. auth. unde. C. de inoff. test.
d Ias. auth. præterea. col. pen. C. unde uir.
e Guid. Pap. q. 447.
f l. serui qui ad l. falc.
g l. si patronus in fi. de bon. lib.
h Ias. in auth. nouissima.
i Curt. cons. ult.
k Corn. cons. 265. in j.
l l. Pap. §. quarta. de inoff.
m §. cæterum in auth. ut cum de app.
n l. scimus. § repletione. C. de inoff.

deducatur, non esse compellendum ut restituat fructus, interim dum ad liquidum res perducitur perceptos[o]; quod & in ratione legis falcidiæ obseruamus, in qua tamen quæstione aliter atque aliter altercatum est[p].

CORAM TITIO. a ¶ Coram & in præsentia idem est, referturque ad corporalem præsentiam. Vnde si testis aliquid coram Titio factũ dicat, quãuis Titius non intelligeret, nõ ideo mẽdax erit, dum corporaliter adesset[a]. Sic & lex quæ solẽnia testamẽti in præsentia testium fieri requirit[b], nõ tamen in hoc adigit, ut intelligãt, sed satis est ut sciant, cui rei sint adhibiti[c]. Ex natura tamen rei plerumque illud coràm factum nõ uidetur, cui intelligẽtia nõ accesserit[d], ut cũ quis coram Titio facere iubetur, nam nisi eo intelligẽte fieret huiusmodi præceptũ nullius effectus esset. Quid enim opus erat eius præsentiã adhibere, qui quod agatur nõ intelligat? siquidẽ aiebat Epicharmus Philosophus mẽtem eã esse, quæ uideat, non autẽ oculos: qui igitur animo non adest, abesse uidetur. Sed & notarius, qui intelligẽtibus testibus conficere instrumenta debet, si simpliciter scribat, rem coram illo & illo gestam, nisi intellexerint, puniri potest: cũ enim oporteat ut testes negotiũ percipiãt, id uerbum secundum naturam actus accipietur, ut non corpore solũ, sed etiam animo præsenti essent: unde si aliter reperiat, tabellio ipse reus agi poterit. Quapropter cum aduocatus in præsentia cliẽtis positionibus latino sermone respondet, nõ debet notarius in actis profiteri coram cliente respõsum fuisse, nisi sciat eum Latini sermonis peritiã habere, ut intellexerit[e]. Sed an in prædicta quæstione notarius reus, crimine falsi puniri poterit? Et non putauerim, nisi dolose egisse aliter probetur: ut quia data opera tempus obseruauit, quo q præsens erat, non attenderet, uel sciẽter affirmasse eum scripsisse: qui somno allectus capite annuebat; alioqui qui præsens negotio, habituque intendentis est, intellexisse quoque præsumitur: nec fraudi notario esse debet, qui præsumptionem legis sequutus est[f].

FLOR. LIB. X. INSTITVT.

Lex CCIX.

Coram[a] Titio aliquid facere iussus, nõ uidetur præsente eo fecisse, nisi is intelligat: itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat nõ uidetur coram eo fecisse: scire autẽ, non etiam uelle is debet: nam etiã inuito[b] eo recte fit, quod iussum est.

b ¶ INVITO. Et hoc casu non procedit quod dici solet, qui potest inuitis facere, multo magis & ignorãtibus, & absentibus: & ratio est, quia uis uerborum ita suadet. Qua ratione & qui cum cõsilio alicuius facere tenetur, satis est si consilium accipiat[g], licet nõ sequatur, tametsi & hoc perpetuũ nõ sit. Quid enĩ si expressim mãdatum est ut sequatur? Quid si tacite ex cõiecturis hoc colligamus? ut quia consultor idem & administrationis collega sit. Item quia is qui requirere cõsilium debet, inhabilis & idiota alioqui sit, ut cum lex adolescentibus permittit[h] suspectos facere curatores, dum ex consilio necessariorum id faciat[i]. Qua ratione cum princeps causam difficilem & maxime cõtrouersi iuris cuidam legũ imperito mandasset, ut nõ nisi me cõsulto iudicaret: respõsum fuit, mãdatum nõ obseruasse, qui simpliciter consilium petijt, nisi & sequutus fuerit[k], Idemque dicendum est, quoties aliæ coniecturæ hoc suadeant, nec enim omnes enumerare possumus.

MART. LIB. VII. INSTITVT.

Lex CCX.

IS qui natus est ex mãcipijs urbanis, & missus est in uillã nutriendus, in urbanis seruis constituet.

FLOR. LIB. VIII. INSTITVT.

Lex CCXI.

FVndi appellatione omẽ ædificiũ, & omnis ager continetur: sed in usu ur-

IS QVI NATVS. Qui in uillam mittitur, ut interim nutriatur, nõ ideo in rusticis seruis cõstituitur: quia quæ ad tempus in aliquem locum delata sunt[a], nõ censentur ibi esse, sed potius in loco in quo adesse cõsueuerunt[b]. Quapropter si quis omnẽ supellectilem, quam in urbe habet, legauerit: ea quoque continebuntur, quæ in uillam missa sunt eo animo, ut diutius ibi non essent, sed in urbem referrentur, ut Paulus Castrensis respondit. Hincque consequens est, seruis rusticis legatis, eum qui in uillam nutriendus missus est non cõtineri[c]. Idemque arbitror, si omnes serui qui in uilla sunt legati fuerint: quod si dictum fuerit, qui in uilla quoquo modo sunt, secus esse Bart. sentit, & ratione non caret[d].

FVNDI. Explicat Iurisconsultus, quid fundus, qd ager sit: quid uillæ, quid ædes, itemque quid area. Fundus omnẽ agrũ, omneque ædificium significat[a], quia ut supra uidimus, ab eo nomen sumpsit, quod fundari super eũ

u 3 quæque

o ...ng. consi. ...r.
p ...in fideicõ... ...ßi. de usu. ...b. d. auth. ...s. uerb. 7.
a ...r. l. j. in fi. ...e aut. tut.
b ...si unus. C. ...e testa.
c ...qui testa. in ...de testa.
d ...liem. §. co... ...am. de arb.
e ...d. l. j. C. ...e er. aduo.
f Bal. l. si tutor. C. de peri. tut.
g c. cum olim. de arb.
h l. Titium. de adm. tut.
i l. impuberibus. de susp. tut.
k Raph. Cõ. consi. 55.
a l. j. C. de uerbo. sig.
b l. quæsitum. §. fi. de lega. iij.
c l. seruis urb. de leg. iij.
d Bar. l. generali. §. uxori. de usufr. leg.
a l. quæstio. l. loci.

bana ædificia ædes, rustica uillæ dicūtur. Locus uero sine ædificio, in urbe area, in rure autem ager appellatur: idemque ager cum ædificio fundus dicitur.

VLP. LIB. I. DE ADVLT.
Lex CCXII.

Præuaricatores eos appellamus, qui causam aduersarijs suis donant, & ex parte actoris, in partem rei concedunt, à uaricando enim pręuaricatores dicti sunt.

IDEM LIB. I. REGVL.
Lex CCXIII.

Cedere diem significat incipere deberi pecuniam: uenire diem, significat eum diem uenisse, quo pecunia peti possit. Vbi pure quis stipulatus fuit, & cessit, & uenit dies: ubi in diem, cessit dies, sed nondum uenit: ubi sub conditione, neque cessit, neque uenit dies, pendēte adhuc conditione.

quæque res possit, ut minime Iouiani Pontani sententiam probem, qui dictum opinatur, quòd fructus patrifamiliæ fundat, id est præstet: quod & M. Varro tradidit. In formulis ueterum Iurisconsultorum uidetur latiorem fuisse agri, quam fundi significationē, dum ita uerba cōcipiebāt: Fundus qui in agro est, qui Sabinus uocatur. Sed fortè in ea formula ager pro ipso territorio accipitur, non pro prædio, de qua significatione suo loco dicemus. Villę domus sunt in quas fructus deuehuntur, quod & supra ostēdimus, uulgò tamen in Gallia uillas etiam ciuitates dicunt: sed hanc significationem sermo Latinus non admittit. Aedes urbana sūt prædia, quæ solo superficieque constant. Est autē Superficies, omne quod supra faciem terræ est: quapropter in prædijs urbanis parietes & tecta, in rusticis arbores, herbæ, frutices superficiei adscribūtur. Latiorē esse ædiū quam domus appellationē plerique senserunt[b]. Aedes enim pro omni specie ædificij capi, etiam si nulla adsint tecta: at Domū non dici, quę adhuc cōtecta nō sit. Sed promiscue hæc accipi, ego magis sentio, exemplo Græci sermonis. Vnde apud Homerū ὀλύμπια δώματα. Area, locus sine ædificio est, ab ariditate dictus, quòd in ea fructus arescant: alij quod solo sit nimio solis ardore arido: quidā quòd sicut ara in templis pura est, ita hæc ab ædificijs pura, nec obtecta sit: sunt & qui ab aëre dictam credant. Ego priorem etymologiam probo, & aream proprie pro rustico loco interpretor[c], de quo P. Vergil.

Area quam primū ingenti est æquāda cylindro.

Nec in urbe sibi nomen uendicare arbitror, nisi μεταφορικῶς. Videtur enim quod ueteres impluuiū, cohortem, plateam, hypetriumque dixerunt, unico nomine per translationem aream appellari posse.

PRAEVARICATORES. Varices noxiæ uenulæ sunt in cruribus, quæ propter atram bilem turgescunt, & ferro adustioneque curantur: Græci Ixyas uel cirsos appellant: qui eo morbo laborant, recta ire nequeunt: inde Varicari uerbum in transuersum ire significat, & præuaricari. Sunt autem Præuaricatores, qui cum aduersa parte colludūt, quod frequentius ab accusatoribus fit, qui subornati uera crimina abscōdunt, & diuersam partē prodita causa adiuuāt[a]: & inde nomen traxerunt, quasi uaricentur, id est in aduersam partem eant. In hos ex legibus grauis pœna constituta est[b], condemnatique etiam infamia notantur. Labeo à uaria certatione id nomē tractū aiebat, sed eius sententiæ etiā ratio syllabæ refragatur, quę in præuaricatore quandoque producitur, cum Varius primam corripiat. Sanè existimauerunt aliqui[c], eum aduocatum, qui uisis alicuius iuribus, aduersæ parti accessit, cum priori renuntiasset, præuaricatorem non esse: non enim causam prodit, qui aperte aduocaturum se negauit. Quod & ipse probo, dum sciamus, qui causæ alicuius secreta iam cognouerit, non debere in alias partes transire, quoniam ea aduersarijs prodēs, lege Corn. falsi cohercetur[d]. Quid ergo si nihil secreti in causa, sed omnis quæstio iuris est? Et licere ei defendere quem sciat iustiorem causam habere, uerius est, dum tamen honorarium quod ab alio causæ tuendæ gratia recepit, restituat: sicque in Senatu damnatum Tuscillium Nominatum, Vicentinorum causæ desertorem, Plin. Cæcilius ad Valerianum scripsit.

CEDERE DIEM. Cedere uerbum uariæ significationis est, accipitur autem quandoque pro incipere in ius alicuius uenire, unde & accedere dicimus: sic cedit dies hoc in responso, cum incipit ea dies res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non possit. Venit uero dies, quando perfecte pertinet, ut quia & obligatio & actio

efficaciter

b l.j. §. deinde. de don.

c l.fi. C. de seruit. in fi.

a l.j. de præuaric.

b l. athletas. §. pen. de his qui not

c Bar. d. l. j.

d l.j. §. qui deposita. de fal.

¶ Aes alienum est, quod nos alijs debemus: æs suũ est, qd' alij nobis debent.

efficaciter & uere orta est. Referuntur autem hic exempla stipulationis puræ, & quæ in diem, itemꝗ eius quam sub conditione concipimus. Videndum igitur est specialiter de singulis. In prima specie quãdo debetur pure, & cessit & uenit dies, quia obligatio & actio efficaciter est orta, suspenditur tamen actionis exercitium[a] ὧν πλάτει & modico tẽpore, arbitratu iudicis[b]: nõ enim creditor statim cum sacco uenire debet[c]. Aliquibus tamen casibus id tẽpus quale sit expressum est, in constituto, ut ante decimum diem non cõueniatur[d]: in dote, quæ cum olim annua, bima, trima die deberetur, hodie post annum soluenda est[e]: in re iudicata, cuius executioni quadrimestris dilatio indulta est[f], posseꝗ q pro tribunali sedet, huiusmodi terminos ex causa mutare[g]. Si quis tamẽ huiusmodi tempus humanitatis causa indultum non obseruaret, sed statim peteret, non ideo ante diem diceretur agere, nec illi in nimiæ celeritatis pœnam duplicarentur induciæ[h]. Hincꝗ est quòd in præscriptione eius dilationis rationem non habemus[i]: unde nec compensationi impedimẽto est[k], neꝗ exceptioni: cum uideatur dolo facere actor qui id petit quod post eum terminum restituere cõpellitur[l], & hæc communiter approbata sunt[m]. In secũda specie, cum de obligatione in diem agitur, receptior est opinio, ante diem & obligationẽ & actionem esse ortam, sed obstare exceptionẽ: cuius sentẽtiæ illa est ratio, quia cum dies addita obligationis executionẽ respiciat, nõ debet interim eius substantia impediri[n], unde obligatio actioꝗ formãtur, cum nõ soleat tẽpus adiectum ipso iure, effectum obligatiõis auferre[o]. Non procedit tamẽ hæc conclusio in promissione ususfructus, in ea enim ante diem nec obligatio neꝗ actio nascitur[p], siue quia cũ ad hæredes ususfructus nõ transeat, si anteꝗ dies ueniret moreretur creditor, frustra obligatio esset orta: lex autẽ plurimum cauet, ne quicꝗ frustra inducatur, siue quia ususfructus anteꝗ dies ueniat in rerũ natura non est, sed in ipsa proprietate permanet, nec operæ pretium fuit separatam à proprietate rationẽ eius haberi priusꝗ constaret omnino esse re ipsa præstãdũ, ut quia & cessisset & uenisset dies. Nõ procedit rursus in actione in rem[q], nam in ea ante diem actio nulla oritur, translatio enim dominij uel iuris in re per executionem legis fit, quam lex ante diem nõ facit, unde huiusmodi actio competere non potest, uendicatio enim propter do-

a ... fi. inst. de ... ut. stip.
b ... j. de iure ... cli.
c ... quod dicimus. de sol.
d ... promissor ... j. de cõst. ... ec.
e ... j. §. exactio. C. d' rei ... x. act.
f ... fin. C. de ... sur. rei iud.
g ... ij. de re ... id.
h ... hodie in ... li. de act.
i ... in rebus. ... C. de iure ... lot. in fi.
k ... si cum mili ... in fin. de ... cõpens.
l ... si socer. §. ... Lucius. ff. so ... u. mat.
m ... ar. in l. ita ... tip. in j. q. ... ex his. C. ... ñ di. leg.
n ... obli. fere.
o ... §. placet. de ... ct. & ob.
p ... j. in fi. quãdo dies leg. ... ced.
q ... Semper. At ... alus. d' usu. ... eg.

minium in re detur. Quapropter cum repudiatio ad dominium referatur, qui legatum in diem ante eam diem repudiat, nihil agit[r], adhuc enim ad eum nõ pertinet. Et hinc etiã consequens est, ut quoties ex dispositione legis tacita dies sub auditur, ante eius aduentũ actio nõ oriatur[s]. Lex cũ quandoꝗ perperam agi dicit[t], quandoꝗ peti non posse: quæ uerba ad actionem solum referũtur, licet hoc casu aliqui etiam obligationem non nasci crediderint[u], quæ sententia recepta nõ est. Nam & in die incerta ueluti cum moriar, crebrior est eorum opinio qui idem iuris esse opinantur, ut ante diem solũ oriatur obligatio, post diem uero actio: unde qui ante diẽ soluit non repetit[x], cum uere interim deberet, licet agi nõ posset. Nec nos mouet, quòd medij tẽporis utilitas incerta est, nõ enim hoc obesse potest quo minus in id quod principaliter deductũ est, obligatio proueniat. Quapropter si ultra diei incertitudinẽ alia quoꝗ quæ in promissionem deducuntur incerta sint, ut cũ quis fructus qui ex fundo percepti fuerint promittit, neꝗ obligatio neꝗ actio interim oritur[y], hæc enim maxima incertitudo conditionem sapit. Idem cum non solum dies sed obligationis quoꝗ substantia post mortem confertur, tunc enim obligatio ab hærede incipit[z]. Sanè & in diem quæ multiplicandæ obligationis causa additur solet distingui, ut in legatis annuis ante diẽ nec obligatio nec actio competãt, quoniam tacitam in se, sequẽtium annorũ respectu, conditionẽ habeant[a], in contractibus uero competat[b]: cuius rei ratio à nobis libro Paradoxorum I. cap. XVI. disputata est. In tertia specie, quando sub conditione aliquid debetur, certissimum est neꝗ obligationem, neꝗ actionem ullam esse, antequam conditio euenerit: idemꝗ est siue expressa sit conditio, siue tacita, ut quæ à lege subinducatur[c], dum tamen propriam conditionis naturam habeat, substantiamꝗ rei non autem solam executionem respiciat[d]: conditio enim quam certum est extiturã, uel quæ tẽpus præsens respicit, proprie conditio non est, sed pro pura habetur.[e]

¶ §. AES ALIENVM. Vetustissimorum Romanorum pecunia in ære consistebat, quoniam propter eorum paupertatem, rarus illis argẽti, rarior auri usus fuit: indeꝗ æris appellatio, pro pecunia accipi cõsueuit, & quamuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuissent, seruauerũt tamen antiquum nomen, & siue pecunia aurea, siue ar-

r l. si ita scriptũ. §. j. de leg. ij.
s l. interdũ. de uerb. obl.
t l. iij. §. si qs ij. de eo qd' cer.
u l. continuus. §. ij. de uer. ob. ubi Are.
x l. sub conditiõe. de cõd. indeb.
y l. j. de cond. & dem.
z l. j. C. ut act. ab hære.
a l. si in singulos. de ann. leg.
b l. si Stichũ. §. j. de uer. obli.
c l. item quia. §. j. de pact.
d l. ita demũ. in fi. de arb.
e l. si pupillus §. j. de nouat.

Lata culpa, est nimia negligentia, id est non intelligere, quod omnes intelligunt.

MARC. LIB. I. PVBL. IVDIC. Lex CCXIIII.

Munus proprie est, quod necessario subimus, lege, more, imperioue eius qui iubendi habet potestatem. Dona aūt proprie sunt, quæ nulla necessitate iuris, officioue, sed spōte præstātur: quę si nō præstentur, nulla repræhensio est, & si præstentur, plerunq; laus inest. Sed in hoc uentum est, ut non quodcunq; munus, idem donū accipiatur: at quod donū fuerit, id munus recte dicatur.

gentea esset, æs appellabatur: quapropter æs alienum dicitur, omnis pecunia aliena, id est quæ nostra non est, sed alijs debetur: sicut æs nostrum est, quod nobis alij debent, μεταφορικῶς uero latius quoq; accipitur, ut cum dicimus, quicquid in ære nostro est, id in tua manu esse scito. Intelligitur enim, non solū in nostris nūmis, sed etiam in omni facultate & potestate. Trahitur etiam quādoq; latissime ad professionem, ut cum Iuriscōsultus de sophismate dialectico interrogatus, respondet, id in ære suo non esse, id est ad professionē suā nihil attinere. Sanè notandus est hic loquendi modus, æs suū est, quod alij nobis debēt: rectius enim scriptum fuisset, æs nostrū, nisi ea uerba ex aliqua lege desumpta credamus, quam hic Iurisconsultus interpretetur, ut ἀποφαντικῶς apposita sint, uel (ut Accursius solet loqui) materialiter.

¶ §. LATA CVLPA. Explicat Iurisconsultus quid sit lata culpa, & eam ita diffinit, ut sit nimia negligentia, per quam non intelligimus quod omnes intelligunt, aduersus quam doctores nostri nouas argutias cōfinxerunt [a], ut & aliquid ipsi scire uiderentur, quod Iurisconsultum latuisset, fiuntq; hac ratiōe ex interpretibus accusatores, uel potius calumniatores, Aiunt primo, non in negligendo solum esse culpam, sed etiam in faciēdo, cum id fit, quod fieri non debet [b], quasi negligere etiam ad factum non referatur, cum aliquam rem non adhibita cura, sed cum neglectu pertractamus. Aiunt iterum, dementem uel pupillū nō intelligere quod omnes intelligunt, & tamen in culpa ideo non esse. Sed hi non idcirco nō intelligunt, quia negligentiæ eorum aliquid imputetur, sed quia in altero naturæ uitiū, in altero ætatis defectus est: nam & cum lex aliquid nō intelligēti imputat, de eo accipiendū uidet̄, qui si uoluisset intelligere, potuisset. Sicut cum neganti aliquid damni irrogat, de eo accipitur qui consentire potuit [c], Sicut & proprie silere solum dicitur, qui potest loqui. Et proprie excusatur q potest acceptare [d], unde & generalis est regula: Eius est nolle, qui potest & uelle [e]. Argumētantur rursus, Medicus propter imperitiā & latam culpā tenetur [f], & tamen nō omnes medicinā intelligunt. Sed & hoc eadē ratiōe tollitur, nō enim in alijs ꝙ medicis ignorātia medicinæ negligētiæ imputatur. Negligēs eñ dicit̄ in sua quisq; cōditione & professione, nō in aliena. Subdunt etiā errorem iuris latę culpæ assignari [g], & tamen pauci Iurisperiti sunt. Sed hoc in pœnā ignorantium constitutum est, cum omnes prudētes uiri quæ ipsi ignorāt, ab alijs peritioribus scrutētur: qui igit̄ ipse nec scit, nec peritiores cōsulit, in lata est culpa: nam & idem hominum genus Hesiodi carmine improbatū est, ꝙuis & generalis hæc dictio secundum subiectam materiam restringatur, ut eis solum intelligatur, qui eiusdem conditionis uel professionis sunt [h]. Et ex hac diffinitione infertur, quod non omnis imperitia latæ culpæ assignatur, sed si in eo quis errat, quod communiter oēs eius artis intelligunt, est lata culpa: si in eo, quod soli excellentes, est solum leuis: si in eo quod non nisi rarissimus quisque sciebat, ut quia excellētissimis solum erat cognitum, leuissima uidetur culpa, ut pleriq; senserūt. Sed quia hic tractatus iterum & iterum in cognitionem reuocabitur, infra quid sententiæ nobis sit differemus [i].

MVNVS. Duplex est muneris significatio de qua hic agitur: altera onus officiumue quodcunq; intelligitur, quod necessario subimus: altera largitiones accipiuntur, quæ ex causa aliqua, non tamen necessaria fiunt. In priore significatione quēadmodum soleat distingui, superius [a] à nobis tractatum est. Illud superest addendum, existimasse Accursium, non licere munera, quæ ad uectigalia pertinent, ex sola cōsuetudine imponi, nisi etiam lex accesserit [b], & ideo dum hic dicitur, munus lege, more subiri, coniunctim accipit: sed crebrius receptum est, ut disiunctiue hæc soluta oratio accipiatur, sufficiatq; alterum, siue lex iubeat siue cōsuetudo, dum uetustissima & post hominū memoriam sit: ea enim

a in l. qd' nerua. dep.
b l. si seruum. §. j. de uer. oblig.
c l. ab administratiōe. C. de leg.
d Abb. consi. 22. in ij.
e l. iiij. j. tit.
f l. illicitas. fin. de offi. præs.
g l. reg. §. de iur. ign.
h l. j. §. ij. de op. no. nūt.
i l. latæ. l. magna.
a l. munus. §. eo.
b l. si publie. §. fi. de publie.

p.§.j. a.co. ea enim priuilegij ius habet,& qualis nũc est præsumitur semper retro fuisse[c]:estq; illa firmissima præsumptio,quam uulgò iuris & de iure uocant:nec in ea consuetudine introducenda uidetur principis scientiam necessariò requiri, cum non simpliciter, sed in uniuersũ iuri omnium officiat[d]. .d.§.fi. x.cõs.6. Qua ratione & ad uersus Imperatorem, ex tali iure, poterunt pleræq; Italiæ urbes præscriptione se tueri, tametsi Imperator ignorasse se alleget, idq; uerius uidet̃, præsertim cum ex fama satis potuerit hoc Cæsar scire, si modo res Italas curasset.

PAVL. LIB. SINGVL. AD L. FVSIAM CANINIAM.

Lex CCXV.

Potestatis uerbo plura significantur: in persona magistratuum, imperium: in persona liberorum, patria potestas: in persona serui, dominium. At cũ agimus de noxæ deditione, cũ eo qui seruum non defendit, præsentis corporis copiam facultatẽq; significamus. In lege Attinia in potestatem domini rem furtiuã uenisse uideri, si eius uẽdicandæ potestatẽ habuerit, Sab. & Cassius aiunt.

Curat autem minimum, ut qui tot egregias urbes, eius fidem implorantes, in summas calamitates incidere permittat, cum ipse interim, uel sacrificulorum preculis, uel alijs non æque necessarijs rebus operam insumat. Sanè aduersus uectigal quod ad alium quam ad principem pertineat, non est dubium usucapionem procedere, etiam breuioris temporis, dum titulus & bona fides possessioni præscribentis accesserint[e]. .d.§.fi. b.cõsi. Quod ad alteram muneris significationem attinet, à nobis latius supra disputatum fuit. Illud in præsentia omittendũ non est, existimasse Vallam, Martianum hic Vlpiano aduersari[f], ter do= n.5.co. quod ille tradit, doni significationem latius quàm muneris patere: at hic aliter distinguatur, nimirum munus ad necessitatem pertinere, donũ sponte dari, rursus in hoc uentum esse, ut omne donum munus dici possit. Sed has obiectiones ipse sic extrico, ut munus, si generaliter accipiatur, cum ad onera officiaúe etiam pertinet, uerum sit non quodcunq; munus donum esse: sed si pro largitione accipiatur, tũc id significare, quod ex necessitate alicuius officij, uel ex causa datur, nisi quòd in hoc ex communi loquendi usu uentum est, ut qualiscunq; largitio uel donũ, munus dici possit. Vlpianus igitur rationem sermonis, Martianus usum considerat.

POTESTATIS. Potestatis uariæ sunt significationes, ex quibus quinq; hic cõnumerantur. Prima est, cum de magistratu dicimus, eum habere potestatem, intelligimus enim merum imperium, quod nil aliud est, q; potestas animaduertendi in facinorosos homines[a]: dicitur autem merum, quasi liberum, quoniam cum delicta ex uarijs causis uel aggrauentur[b], uel eleuentur, in arbitrio ius dicentis residet, quam potissimum pœnam irroget: qđ non est in causis pecuniarijs, in quibus certã proferre sententiam, secundum ea quæ probata sunt, debet. Vnde in his quæ officio iudicis expediuntur, quoniam summo iure non debentur, plurimumq; in arbitrio eius cõsistunt, & tamen priuatam utilitatem respiciũt imperiũ mixtum exercetur. Merum igitur imperium in anquisitionibus, accusationibusúe cõsistit, Mixtũ persequutionibus, Simplex iurisdictio actionibus. Secunda significatio est in persona liberorum, ut patriam potestatem intelligamus: hoc ius proprium Ciuium Romanorum est, quoniam à lege XII. tab. introductum: sed cum constitutione Antonini[c], qui in orbe Romano sunt, ciues Rom. effecti sint, sequitur ad omnes Christianos hodie illud pertinere. Quapropter & Francis communicatum est, qui licet Regibus Germanorum, quos Imperatoris titulo Romani Pontifices insigniuerunt, non subsint, Romani tamen imperij & ipsi pars sunt, eoq; iure uiuunt. Tertia significatio est, in persona serui, & ad dominium refertur: ut cum dominus se suos seruos in potestate habere dicit, uel de potestate dimittere, id autem ex iure gentium descendit, quo iure capti in bello, capientium fiebant, unde & mancipia dicuntur. Sic Ausonius,

Capta manu, sed missa manu nesciuit herile
Imperiũ, dominæ uult domina esse manus.

Quarta accipitur pro facultate, quæ in præsentia & ad manum sit: unde cum lex[d] nisi dominus seruum pro noxa det, cogat eum ad suscipiendum iudicium, si modo in potestate sua sit, intelligemus potestatem, id est facultatem exhibendi: quid enim si ad aram confugerit? Quinto in lege Attinia in potestatẽ domini res uenisse uidetur, si eius uendicandæ sibi facultas data sit, & ipse neglexerit, nõ enim amplius cẽsetur inuito domino ablata, unde

a l.imperiũ.de iur.om.iud.
b l.aut facta. de pœn.
c l.qui ĩ orbe. de stat.ho.
d l.quoties.de nox.

unde tanq; furtiua non sit, poterit usucapi. Accursius nō sufficere existimauit, quòd dominus rei uendicādæ facultatē habuerit, nisi etiam apprænderit, uel litis æstimationē sit cōsequutus: quæ interpretatio respōsi huius uerba nimis coarctat. Et hæ sunt quas huic uerbo significatiōes Paulus refert: uerisimile autem est, noluisse eum plures recēsere, sunt em̄ & aliæ: ueluti cū ipsos magistratus simpliciter Ptātes appellamus[e], ut est apud Plin. & Apul. sic & Iuuenalis. An Fidenarū Gabiorumq; esse potestas: Quod μετωνυμικῶς dictum uideri potest, cum generaliter potestas[f], pro qualibet iurisdictione quādoq; accipiatur, nā & quod Paulus ad Rom. dixerat, ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις, Latini potestatibus sublimioribus habēt[g], quibus omnis anima subdita esse præcipitur: Antiquiores tamē, cum potestatem dicebant de maioribus magistratibus intelligebāt, qui merum imperium haberent[h]: quod & Paulus Castrensis annotauit. Dicitur etiā Episcopus ecclesiæ fundos in potestate habere[i], id est in cura & administratione, tutor quoq; in pupilli caput potestatē habet[k], id est autoritatē. Vnde & alibi sua potestate quis fecisse dicitur, quod ꝓpria autoritate fecit[l]. Sed & in edicto prætoris potestatem sui non facere intelligitur[m], qui sui copiam, ut cōueniatur, non facit: quales sunt absentes, uel qui latitant. Illud quoq; in potestate cōsistere existimatur, quod in actu non est, sed esse potest, quod Græci δυνάμει dicūt, quo sensu & Iulianus[n] nam δυνάμει, inquit, qui à fideiussore petit, à reo petit.

e l.fideiuss.de pig.
f l.iij.de reb. eo.
g c.fi.de iudi. xj.q.j.magnum.
h l.eum qui.de iur. om.iud.
i c.j.de reb. eccl.
k Inst. de tut. in prin.
l auth.de def. in prin.
m l.iij.ex qb. cau.in pos.
n l.aduersus. de arbi.

VLP. LIB. I. AD L. AELIAM SENTIAM.

Lex CCXVI.

VErum est, eū q carcere claudit, non uideri neq; uinctū, neq; in uinculis esse, nisi corpori eius uīcula sint adhibita.

IAB. LIB. I. EX POSTERIORIB. LABEONIS.

Lex CCXVII.

INter illā conditionē, cū fari potuerit, & postq; fari potuerit, multum interest: nā posteriorē scripturam, uberiorem esse constat: cum fari potuerit, arctiorem: & id tantūmodo significari tēpus, quo primum fari possit. ¶ Ita data conditione, illud facito in diebus, si nihil præterea fuisset adiectum, in biduo conditionem impleri oportet.

VERVM. Quoties reus in carcerem conijcit: & corporali aliqua pœna afficiēdus est, in uinculis teneri debet, si de crimine conuictus est[a]: sed & si cōuictus nō fuerit, uerum grauissimum delictum commisisse arguatur, uerisimiliaq; extent indicia, in uinculis quoq; causam dicere debet[b]. Meritò igitur hic dubitatum fuit, quēadmodum in uinculis quis esse intelligatur. Et quāuis in carcere sit, non tamen idcirco uinctus censetur. In edicto tamen prætoris, quo his qui in uinculis essent per in integrum restitutionē succurritur[c], etiā qui simpliciter inclusi sunt cōtinentur. Sed id ex æquitate per interpretationem extensum est, non ex uerborum proprietate, de qua hic agitur. Sanè uaria sunt uinculorum genera, nā & Compedes, & Pedicæ, & Manicæ leguntur: tum Catenæ, Nerui, Boiæ. Sunt autē Boiæ damnatorū torques, quasi iugum bouū: unde locus Plautinus ī seruum uinctum, Boius boiā terit. Ad hæc sunt & uincula ad infamiam magis & pœnam, q̄ custodiam pertinētia, ut collaria quibus in publico blasphemi & lenæ etiamnum alligātur, ut derisui uiatoribus sint. Est & Numella ligneum instrumentum, quo quis incuruus & quadrupes caput & pedes exerit, hocqúe modo impetitur: uulgò Berlinam dicunt: at Græci κυφῶνα, cuius mētio Aristophani quoque in Nubibus est. Solebant & mulierculæ sic notari, ut caudici siue stipiti alicui alligatæ opus facere cogerētur. Propertius,

Codicis immundi uincula sentit anus,

Iuuenalis,

Horrida quale facit residēs in codice pellex.

Serui quoq; in cōpedibus opus faciebant, ne facile fugam possent capessere. Idem,

Squallidus in magna fastidit cōpede fossor.

Inde etiam in latomijs, hoc est lapicidinis custodiebantur, idem & in ergastulis.

a l.si cōfessus. de cust.rei.
b l.diuus.eo. tit.
c l.succurri tur.ex qb cau.ma.

INTER ILLAM. Illa conditio, cum fari poterit, citius uenit quàm illa, postq; fari poterit: quoniam prima statim cum primū quis potest proloqui adimpletur, at alia successiuum aliquod tempus designat. Oldradus primam referri ad potentiam naturalem existimauit, unde cum septimo anno infantiam pueri exeant, sequitur ut eo tempore dies ueniat, at sequens ad actum ipsum refertur. Quapropter cui legatum est, postq; fari poterit, si mutus esse perseueret, legatum non consequetur: & hanc interpretationem, licet hic uacillet, tamen alibi Barto. approbauit[d]. Mihi non placet, quia non uideo, cur

d l. j. de iniust. rup.

cur & in priore casu non debeat expectare, donec actu fari quis possit, non enim posse proprie dicimus, quod actu facere non possumus, nec ulla est ratio cur hæc coniunctiua cum, ad potentiam solam referatur, & postquam etiã actum respiciat. Alibi Bart.[b] cum, non ita expressam conditionem facere attestatus est, sicut postquàm: & ideo legatum Titio cum hæres certæ ætatis esset, non uideri cõditionale, cũ tamẽ legatũ, postquàm certæ ætatis erit, conditionale sit[c]. Sed hæc sententia recepta non est, utramque enim esse conditionẽ hic dicitur, nisi quòd hæc posterior aliquanto uberior est.

cui lege- .§.j.de b.obl.

ibertis. s.§.ab redibus. li.leg. bertas. i.de mã. t.

PAP. LIB. XXXVII. QVAESTIONVM.

Lex CCXVIII.

VErbum facere, omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, soluendi, numerandi, iudicãdi, ambulandi.

¶§. ITA DATA. Quoniam pluralis elocutio duorum numero cõtenta est[d], si quis conditionem hãc apponat, illud facito in diebus, & ulterius aliud non exprimat, in duobus diebus faciendum erit: quod tamen non procedit, quando per errorem omissus est numerus: tũc enim ob incertitudinẽ uitiatur[e]. In odiosis quoque propius est, ut imperfectam sententiam existimemus[f], & huiusmodi oratio nullius sit effectus. Sed & si quis promiserit aliquid dare in diebus illis, nihil agit: Videtur enim se retulisse ad communem usum loquendi, quo ita solemus tempus infinitum significare: translatione à mysticis fidei Christianæ libris accepta, in quibus quæ uel olim fuerunt, uel post innumera annorum curricula erunt, additur, in diebus illis esse facta, uel futura. Et ita aliqui[g] existimauerunt, licet articulus cõtrouersus sit. Ego in arbitrio iudicis cõsistere opinor, qui ex coniecturis colligat, qua mente promissio huiusmodi facta sit.

stip. de .obl. .d.§.fi.

eum qui de uerb.

VERBVM FACERE. Verbum facere perquam generale est, & ad quæcunque facta refertur: & quandoque facere interpretamur id est dare, unde qui facere iussus est ut centum habeam[a], eam summam dare cogi potest: quandoque significat soluere, ut cum dicimus quasdã esse personas, à quibus exigi plus non potest, quàm facere possint[b]: intelligitur enim, quàm commode soluere possint. Interdum idem est facere quod numerare, unde paria fecisse dicitur, qui pecuniam quam acceperat, numerauit, & id quod debet reddidit. Sic & iudicare hoc uerbo continetur, ut cum dicimus, factum eius rei esse iudicium. Sed & iter facere dicitur, qui ambulat[c]: unde & stipulatio, iter fieri[d]. Et hæc quidem hic Iurisconsultus. Cæterum alijs quoque modis accipitur, ut cum paciscimur, ne seruum facias furem, aut fugitiuum, id est ne ad furtum fugam ue solicites: uel cũ mandat lex, ut soboles quam censi ti fecerint nõ alienetur[e], declaramus fecerint, id est procreauerint: uel cum quis pro misit damni infecti uicino, in ea enim stipulatione damnum facere intelligitur[f], id est pati: uel cum aliquem reum facturos nos pollicemur, id enim est reum facere, quod accusare[g], & indicare: sicut facere suspectum tutorem, est detegere, & iudici approbare suspicionis causas[h]. Sed finge constitutum, pœnas maleficiorum quæ noctu committantur duplicari, quomodo intelligentur maleficia? Et cum dicantur quasi malefacta, uidetur non contineri, quæ dicta, scripta, consulta male sint. Qui igitur noctu conuitiatus fuerit, in eam pœnam non incidet[i], & id frequentius probatur. Ego non dubito, etiam in lege pœnali malefacta dici, quæ scripta, dicta, consulta criminose sint: cum uerba generaliter, & quatenus sermonis proprietas fert[k], tum quoque accipi debeant. Sed ne conuitia hoc casu comprændantur, ratio legis suadet, ex qua de his delictis significari ostenditur, quæ ex tenebris nocturnis uel facilius, uel grauiore cum noxa fierent: quod in iniuriarum crimine non est. Sanè cum antiqui Maleficos speciali nomine Incantatores intellexerint[l], huiusmodique Diuinatores, de eis potius est, ut legis uerba accipiantur, cum noctu præsertim soleant umbras euocare, & animas responsa daturas, ut Canidia apud Horatium. Quo sensu & Exodi XXII. scriptum est, Maleficum ne patiaris uiuere, id est Sortilegum & carminibus ueneficia facientem.

æres. g.j.

t qui.de ud.

IDEM LIB. II. RESPONS.

Lex CCXIX.

IN cõuentionibus cõtrahentiũ uolũtatẽ potius quàm uerba spectari placuit: cum igitur ea lege fundũ uectigalem municipes locauerint, ut ad

IN CONVENTIONIBVS. Certissimi iuris est, in contractibus, siue bonæ fidei, siue stricti iuris sint, id in primis obseruandum quod actum est, etiam si uerba improprie accipiantur. Alioquin nisi de uoluntate constet à uerbis nõ recedimus. Constat autem quandoque expresse[a], puta ex præfationi

c §.Cato. d d.l.j.de his qui deie.

e l.cũ satis.de agr.lib.xj.

f l.Proculus. de dã.inf.

g l. si uteris. C.de fi.inst.

h l.ij. C. de usu.pup.

i Bar.l.aut facta.de pœn.

k l.cũ lege.de testa.

l rubr.C.de malef.

a l.Titia.l. ita stip.de uerb.obl.

fationibus, uel præcedenti tractatu: quādoq; tacite[b], ut quia natura contractus, qualitas rei, personæ, contrahentium cōsuetudo, eius quod actum est, coniecturam inducant: poteste; hoc in responso exemplum accipi: fundus enim emphyteoticarius, uel uectigalis, & ad hæredē cōductoris, & ad successorem particularem, nisi aliud actū sit, trāsferri potest. Quid ergo si cōtrahentes pacti sint, ut ad hæredes transeat? Et uidebatur eam pactionē proprie intelligi debere: tum ex communi regula, qua cauet: In casibus dubijs, à proprietate sermonis non esse recedēdum[c]: tum quia aliàs pactio esset superflua, cū enim ex tali contractu & hæredes & legatarij admitterentur, nisi per huiusmodi pactionem diceremus censeri legatarios exclusos[d], nónne nullius esset momenti? Quæ interpretatio fugienda est. Accedit his, quòd magna subest ratio, cur hæres solum admittēdus sit, non autem legatarius: esset enim non modicum detrimentum domino, qui aduersus legatarium nullam actionem personalem haberet, cum actiones in personam, neque rem ipsam, neq; singularem successorem sequantur[e]: de hærede ergo solum debuisset intelligi, qui ipse in personam cōueniri potest. Sed tamen Papiniano aliter uisum est, quoniam uoluntas cōtrahentium ante omnia spectanda est, etiam quòd aliud dictum sit. Voluntatis autem coniectura ex natura contractus colligitur, & licet debeant uerba intelligi ut effectus alicuius sint, non tamen operantur nisi secundum naturam actus: idq; & Bal.[f] & Alex.[g] responderunt: nec probabile aliquod damnum locatori infertur, cum non possit legatarius propria autoritate possessionem ingredi, sed ab ipso introducendus sit, quo tempore eum in dominum agnoscet[h], seq; obligabit, quinquagesimamq; illi, quod præmiū uulgò Laudatorium uocant, præstabit. Et quod in legato dicitur, in donatione quoque locum habere receptum est: nec enim tunc aliqua denuntiatione opus est, sed satis est, petitio introductionis, & solutio quinquagesimæ. Nec distinguitur, locator emphyteotici fundi sit priuatus aliquis ciuis[i], uel Respublica, uel ecclesia: poterit enim conductor ius suum per legatum uel donationem transferre, etiam eis irrequisitis, dum saluo eorum iure & citra fraudē alienet[k]: & ita crebrius approbatū est. Qua autem ratiōe uectigales agri ciuitatum locari solerent, ex Iul. Hygino à nobis traditū est disspunctionum lib. III. cap. X. Sed & quibus casibus appellatio hæredis ad singulares successores pertineat, supra attigimus[l].

b l. semper. in stip. j. tit. j.

c l. nō aliter. de leg. j.

d l. si quando. de leg. j.

e l. fi. de cont. emp.

f Bald. rubr. C. de cōtra. emp.

g Alex. consi. xxj. col. ij. in 5.

h l. iij. C. de iure emph.

i l. j. C. d. fund. patr. lib. xj.

k l. ij. C. ne rei dom.

l l. hæredis. §. eo.

hæredem eius qui susceperit ptineret, ius hæredum ad legatarium quoque transferri potuit.

CALLIST. LIB. II. QVAESTIONVM.
Lex CCXX.

Liberorū appellatione, nepotes & pronepotes, cæteriq; qui ex his descēdūt, continentur: hos em̄ oēs liberorū appellatione lex XII. tab. comprændit: toties enim leges necessariū ducūt, cognatio nū singularū nominibus uti, ueluti filij, nepotis, pronepotis, cæterorumúe qui ex his descēdūt, quoties non omnibus, qui post eos sunt, præstitum uoluerint, sed solis his succurrerēt, quos noīatim enu-

LIBERORUM. Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterosq; descendentes contineri certum est, idq; exemplo XII. tabularum, quæ primam successionis causam liberorū esse uolebant, & de omnibus descendentibus intelligebant. Quo sensu & prætores in edictis acceperunt, ut cum patroni liberos in ius sine uenia uocari prohibuerūt[a]: stricte tamē hæc uox quandoq; accipitur, & usq; ad trinepotem solum intelligitur, & ita ueteres existimabant quod Pomp. & Paul. refert[b]. Sed C. Cassius & Vlpianus, & in hoc responso Callistratus latius pertinere existimauerunt, & in infinitum dici, id tanq; honestius meritò obtinuit. Cum igitur nomen liberorum sit collectiuum plurium graduum, qui fratrem & eius liberos instituit[c], ordine successiuo uocasse uidebitur, quod nō est receptum, si filios dixisset[d]: proprie enim appellatione filij nepotes & deinceps descēdentes non contineri uerius est, sed ex interpretatione tantum: quo in tractatu quid ipse sentiam, supra explicaui[e]. In præsentia, quid ab alijs communiter traditum sit, recitabimus: & quadrupliciter in hoc distingui à maioribus solet: aut em̄ filijs prouidetur, aut grauātur, aut de eis uersus alium fit mentio, aut in conditione ponuntur. In prima specie appellatione filiorum comprændi nepotes receptius est[f], cum enim actus hic fauorabilis sit, debet lata significatio accipi, & hoc siue in testamentis, siue in legibus, siue in beneficijs principū loquamur: fit enim in his amplior

a l. sed si. § fi. de in ius uoc.

b l. iurisco. grad.

c c. Raynut. us. de test.

d l. gallus. §. j.

e l. filij. l. iu sta. l. nat rum.

f l. Lucius. hære. inst.

merarent. At ubi nō personis certis, non quibusdā gradibus præstatur, sed omnibus qui ex eodem genere orti sunt, liberorum appellatione comprænduntur.

¶ Sed & Papyrius Fronto lib. IIII. Responsorum ait, Prædio cum uillico, & contubernali eius, & filijs legato, nepotes quoq; ex filijs contineri, nisi uoluntas testatoris aliter se habeat: filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere. ¶ Diuus quoque Marcus re-

plior interpretatio[g], licet in priuilegijs sit contrà. Si igitur pater filios suos instituat, etiam nepotem ex filio præmortuo instituisse uidebitur: quod tamen uarie acceptum est, aliquibus ideo institutum censentibus, quia nisi ita interpretaremur, præteritione testamentum rumperetur, interpretamur autē semper ut actus ualeat: Alijs, ne durū, absurdū ue aliquid consequatur, quale est cum à parentibus filij separarentur, uel melioris fierent conditionis nepotes q̄ filij, idq; genus similia: Alijs, quoniam dispositio in futurū confertur, cum enim uerisimiliter dubium sit, an in id tempus filij uel nepotes existant, debet mens testatoris largius accipi, ut non existentibus filijs, nepotibus prouisum uideatur, ut etiam in facti quæstione consultus Alex.[h] respondit: quæ declarationes dubitationem nullam habent, cum generaliter propter fauorem ea interpretatio ex doctorum frequentiore sententia procedat: unde & in municipalibus statutis idem obseruatur. Finge cautum esse[i], ut filij masculi exclusis fœminis succedant, nunquid nepotes etiam ipsi præferentur? Et responsum est, præferri: ratio enim eius legis est, ut agnatis saluæ sint facultates: quæ ratio in nepotibus locum habet, & tametsi in lege expressa non sit, ab ea tamen argumentari nos posse receptius est[k]: cum enim hoc beneficium à lege patri conferatur, ut fœminam excludat, debet etiam in nepotem eiusdem sexus perpetuare[l], qui in successione patris sui locum tenet, eiq; subrogatur, nam & cum filia propter fauorem filij masculi excludatur, masculo ipso superstite nepote defuncto, idem fauor durat: unde etiam si ipsa mascula sobole relicta decederet, nihilominus frater, eius ue filius ei soboli præferrentur: quoniam fauor propter quem ipsa exclusa fuit, non extinguitur: & sicut filia ipsa succedere non potuit, ita & ex ea nepos repellitur, ut amputata radice, rami quoque decidunt[m]. Et huius interpretationis, uti diximus, causam præstat fauor, quo cessante, interpretatio quoque non admittitur. Et ideo cum quis tutorem filijs dedisset, non censeri nepotibus prouisum Vlp. respondit[n]: tum quia respectu tutorum nullus est fauor, imò onerosa est tutela: tum quia non multum inde commodi nepotibus oritur, cum cessante testamento, de tutore illis per iudicem prouidendum sit, & ita Bart. sensit. In sequenti specie, filiorum uerbo non contineri nepotes certius est: unde qui filios exhæredat, nepotes exhæredes fecisse non uidebitur[o], odiosum enim hoc est: quod & in dispositione legis proditum est. Et ideo lex Iulia, quæ ius patri facit, filiam adulteram occidēdi, in nepte non habet locum[p]: idemq; dum prohibet Senatori filiam eius ducere qui artem ludicram exercuerit, poterit enim in neptis matrimonium conuenire[q]. Nam cum leges huiusmodi merum odium filiorum & quidem principaliter sapiant, merito nepotes non continebuntur. Quòd si directo odiosæ non essent, aliud respondendum fuisset: ut in S. consulto quo tutor pupillam sibi uel filio suo nuptui collocare prohibetur, nam nec nepoti quidē impune collocabit[r]. Sed quid iuris esse dicemus, cum testator filijs alienatione bonorum interdixit, an nepotibus quoque uetitum credemus[s]? Et non uideri traditum est, huiusmodi enim prohibitio odiosa est, sed hæc conclusio aliquo modo restringenda est. Pone institutos filios, & ne alienent grauatos, si enim in uerbis institutionis nepotes cōtineātur, cur non & in uerbis prohibitionis comprændi debent? Consentaneum certe est, eadem uerba eandem recipere interpretationem, nec est uerisimile uoluisse patrem minus oneris nepotibus imponi, quàm filijs imposuerit. Et quod in hac prohibitione diximus, in fideicommisso quoq; respondendum est: ut fideicommisso filijs iniuncto, nepotes non contineantur[t], nisi sub ijsdem uerbis institutio substitutioq; concepta sit: tametsi imprudenter hac in re labi mihi Decius uideatur[u]. Pone rursus, uerba prohibitionis, hæredibus filijs institutis, in rem concepta esse, ut quia dictum est, ueto bona mea uendi, quia uolo ut ad illos & illos perueniant: uidetur enim hoc casu esse etiam nepotibus interdictum, & ita etiam censuit Alex.[x] quod multo magis dicendum est, cum ratio disposi-

g l. sed & si. §. j. de exc. tut.
h cōs. 9. in j.
i Alex. consi. 26. in iij.
k l. quāuis. C. de fideicom.
l l. gallus. §. uidendum. de lib. & post.
m l. si uina. C. de bon. mat.
n qd' si nep. de test. tut.
o l. j. §. quæritur. de uent. insp.
p l. patri. de adul.
q l. lex Iul. de ritu nup.
r l. S. cōsultū. de ritu nup.
s glo. §. nos igitur. de rest. fi.
t Dec. consil. 218. uer. ult.
u consi. 95.
x §. diui. arg. l. peto. §. fratrē. de leg. ij.

tione generalior est: ut cum quis prohibuit alienationem filijs, quia uolebat bona perpetuò in familia remanere, hoc enim casu om̃es descendentes prohibiti censebuntur[y]: quod & responsum est, cum testator fratris fideicõmisisset, ut hæreditatem filijs restitueret, quia mentis suæ erat: ne bona extra familiam peruenirent, petent enim fideicõmissum nepotes quoque, & cæteri descẽdentes: & ita contra quàm Iason responderat, ex facto iudicari uidi. In tertio casu, cum de filijs alterius respectu disponitur nõ cõprændi nepotes constat, nisi dura aliqua separatio induceretur, ut cum quis ancillam cum filijs legat, tũc enim Papyrij Frontonis responsum, cuius hic Callistratus meminit, attendendum est: cũ non sit uerisimile, uoluisse testatorem à patribus suis, filios separari[z]. Idem si aliqua alia coniectura hoc suadeat, quales sunt quas supra retulimus, quando aliàs actus effectum non sortiretur, uel absurdum aliquid consequeretur, uel consuetudo sermonis ita suaderet, & si quæ aliæ sunt similes[a]. In ultima specie concludendum est, quoties conditio uel causa fauorem filiorum respicit, etiam nepotes eo sermone cõtineri: uerbi gratia, Lex dicit[b], si mater filijs tutores nõ petierit, ius uendicandorum bonorum non habeat, illis enim uerbis etiam quæ nepotibus tutores non petierit, ab hæreditate repelletur, nam actus hic filijs ipsis fauorabilis est: quòd si de fauore filiorum principaliter non agatur, aliud est: ut in eo exemplo, cum lex à tutela eum excusat, qui tot filios habuerit, non enim nepotes excusationis causam præstarent, nisi lex liberorum uerbo uteretur[c], principaliter enim hoc casu de patris, non autem filiorum fauore agitur: unde cum filiorum fauor non urgeat, à proprietate uerborum nõ recedimus, quæ in conditionibus maxime attenditur, & primum locum in casibus dubijs tenet[d]. Excipiuntur tamen aliqui casus in quibus filiorum appellatione generaliter dicendum est, nepotes non significari. Primus est, in communi loquendi usu, ex consuetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus, & ita

y l.pater fil. §.fundum. de leg.iij.

z l.uxorem.§. concubinæ. de leg.iij.

a l.alimẽta. §. libertis.de ali.leg.

b l.ij.§.si mater.ad Tert.

c l.ij.§.hoc autẽ.de excu.tut.

d l.mcuius.de cõd.& de.

scripsit, non uideri sine liberis defunctũ, qui nepotem suum hæredem reliquit. ¶ Præter hæc om̃ia, natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreandorum animo, & uoto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descẽdunt, contineri: neq; enim dulciori nomine possumus nepotes nostros, quàm filij appellare: etenim idcirco filios filiasúe cõcipimus, atq; ædimus, ut ex prole eorũ earumúe, diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

sentit Accursius[e]. Sed doctiores nõ addicũt, nisi probaretur huiusmodi consuetudo, nec ex sermone uulgari ad Latinum probabile argumentum deduci potest[f]. Secundus casus est, quoties lex ex aliqua causa significatione eius dictionis coarctat, ut cũ fructus in quartam, quæ ex Falcidia debetur[g], nõ imputari quàmuis testator iusserit, lex Iustiniani præcepit subijcitq; eo præcepto nepotes non alligari: ideq; in hoc responso, cum leges necessariũ ducũt cognationum singularum nominibus uti, quia nõ omnibus præstitum uoluerint, sed his solis quos nominatim enumerant: ut cum diuus Pius constituit[h], ne liberi Decurionum usque ad pronepotes torqueri possent, uel cum usq; ad eum gradum concedit lex ei succedi, qui incestas nuptias cõtraxerit[i] & si qua similia. Tertius casus est, cum de filio non disponitur, ea solum ratione, quia sit filius, sed etiam respectu alicuius qualitatis ei inhærentis: nam dispositio huiusmodi ad eum non refertur, cui ea qualitas non insit, ueluti cum lex filium spurium institui prohibuit, non enim existimabitur uetita institutio legitimi, ex filio spurio, nepotis: in eo enim qualitas illa deficit[k]. Idem in municipalibus statutis, quæ exclusa filia, filios masculos ad successionem admittunt, non erunt admittẽdæ neptes, cum qualitas masculina illis desit, quod & ab Alexandro[l] responsum est, in eo qui filium primogenitum ad fideicommissi petitionem uocauerat. Quartus casus est, cum sub alio nomine potest censeri magis proprie nepotes uocatos, quàm sub nomine filiorum: ut si fratri meo, & eius filijs, & descẽdentibus fideicommittam, admittuntur enim prius filij quàm nepotes[m], tanquàm prius nominati, cum de nepotibus potius uerbo descendentis, quàm uerbo filij actum cẽseatur: sub illo enim proprie, sub hoc non nisi per interpretationem continerẽtur: idq; Decius respondit[n], & mihi non displicere supra attestatus sum. Quintus casus est, in contractibus, in eis enim fit interpretatio aduersus eum, pro quo pactio concepta est[o]: & ideo si quis accipiat emphyteoticum

e glo. Inst. qui dar. tut.

f Alex.d. con fil.26.

g l. iubemus. C.ad Treb Dec.cõs.87

h l.à diuo.C. de quest.

i l.si quis inc sti.C. de incest.nup.

k l.fi.de natu lib.

l cõs.123.in j

m l.cum ita.§ si.de leg.ij.

n cõs.j.in fi.

o l.ueteribus. de pac.

teoticum fundum pro se & filijs, nepotes nō admittētur[p], & ita quàm plurimis uisum est: quæ sententia apertissime falsa est, cum supra traditum legerimus, eum qui pro se & hæredibus huiusmodi fundum conducit, etiam legare posse, atqui magis impropriè appellatione hæredis legatarius comprænditur[q], quàm filij appellatione nepos. Illud receptissimum est, clientem cui beneficiarius fūdus (fundum uocant) pro se & filijs conceditur, etiam nepotibus, cæterisque descēdentibus relinquere posse, hic enim contractus latissimam interpretationem propter beneficij naturam recipit[r]. Qua ratione idem & in donationibus dicendum esset, fauorabilis enim hic cōtractus est. Sextus casus est, cum de filijs fit mētio ex proprio corpore natis, nam uidetur nepotes non contineri, & hos præsertim qui ex filiabus nati sunt, & sic ab aliquibus responsum comperi[s]. Sed in hoc opinatissimi scriptores dissentiunt, sanguinis enim continuatio in nepte quoque est[t], nisi igitur alia cōiectura adsit quæ nos in aliā partē deducat, promptius est ut pro nepotibus pronuntiemus[u].

p ...af.§.insti-tuens. q ...l.prox. r ...f.d.§.in-stituens. s ...uid.pap. 353. t ...lex.l.ex fa ...o.§.fi.ad ...reb. u ...Lucius.

PAVLVS LIB. X. RESPONSORVM.

Lex CCXXI.

Paulus respōdet, falsum tutorē eū uere dici, qui tutor non est, siue habenti tutorem datus est, siue non: sicut falsum testamentum, quod testamentum nō est: & modius iniquus, qui modius non est.

PAVLVS. Quod falso tutore autore gestum est, per in integrum restitutionem emendat prætor, & quanti ea res est aduersus eum qui dolo fecit, actionem dat[a]. Declarat hic Iuriscōsultus, quis dicatur falsus tutor: & eum esse interpretatur, qui uere tutor datus non est, uel qui datus est, sed perperam & inutiliter, ut qui habenti alium tutorem datus est[b]: sicut & falsum testamentū dicitur, quod nullū, uel inutile est, idemque in modio iniquo. Et hinc accipi argumentum potest, tutorem inutiliter datum, proprie tutorem non dici[c], & ideo adiectione illa falsi distinguitur: unde consequens est, ut hic probetur quod cōmuniter traditum est, quod nullum est actus nomen prorie non habere, si actus iuris ciuilis sit: qua ratione testamentum nullum, non est proprie testamentum[d]; stipulatio nulla, non est stipulatio[e]: sententia nulla, non est sententia[f]: quod nō in iudicijs solum, sed & in compromissis procedit. Sic & electio nulla, nō dicitur electio[g]; & cessio perperam facta, non habet cessionis nomen, & qui iurat se statuta obseruaturum[h], de his quæ nullo iure ualēt, iurasse nō intelligitur: sic & alienasse emphyteota non dicitur[i], qui uenditione nulla, & non solenni distraxit. Quòd si nomina facti, non autem iuris sint, quod inutiliter actum est, proprie nomē seruat. Vnde libellus incertus, uel citatio inutilis[k], nomen suum seruāt, licet in effectu nō obligent[l]. Sic & episcopus īutilis, uel hæreticus episcopus proprie est, tametsi perinde habeatur[m], ac si non esset. Eadem ratione etiam inutilis maritus[n], nomen mariti seruat, quàmuis legis interpretatione eius uxor orbata existimetur. Sane plerumque accidit, ut etiam actus iuris sub uero nomine designentur, licet cassi & inutiles sint: quod quandoque fit enuntiationis causa, ut cum lex matrimonium nullum, uel diuortium, simpliciter suo nomine appellat[o]: quandoque per locum qui ex affectu dicitur[p], ut cum Titiū rem suam emisse scribimus, nimirum indicantes, hoc eum egisse, ut rem emeret: quandoque actus sustinendi causa, ut cum iussus est quis hæreditarium seruum manumittere, & deinde hæres esse[q]: sufficiet enim uel de facto manumittere, ut adire possit. Sed & lex Pontificia[r]: Rex, inquit, Cæsarem in dominum non recognoscit: quod de facto interpretantur plerique, hoc enim uerbum magis ad factū, quam ad ius refertur.

a ...l. nouissi. ...fal.tut. b ...interdum. ...t.de cur. c ...j.de test. d ...§.j. quē ...test.ape. e ...§.sed si ...hi. de uer- ...obli. f ...§.cōdē- ...tum.de ...iud. g ...rt.l.filiū. ...leg.præf.

h Fely.c.ex tenore.de rescrip.
i Bald.l.ij. de epi.audi.
k l.j.in princ. de fer.
l c.j. de præs.
m c.inter. de transf.præl.
n l.fi.C.ad le. ful.de plag.
o l.qđ seruus. de cōdi.ob. turp.
p l.Labeo.ȝ.e.
q l.mulier. §.j.de cōd.ist.
r c. p uenerabilē.qui filij sint leg.

HERMOGENIANVS. LIB. II. IVRIS EPITOM.

Lex CCXXII.

Pecuniæ nomine, nō solum numerata pecunia, sed omnes res, tam soli, quàm mobiles, & tam corpora, quàm iura continentur.

PECVNIAE nomine. Pecuniæ significationem uario modo accipi[a], supra demonstrauimus: & quandoque latius patere, quàm ut id quod in numero est solum comprændat, mobilia enim & immobilia complectitur, atque etiam iura, cęterasque huiusmodi res incorporales: quapropter si tibi pecuniā, quam Titius debet, donauero, actionē quoque donasse uidebor[b]: hincque apparet, pecuniæ uerbum uniuersale esse, ut merito Senatusconsultum Trebellianum in eo locum habeat[c], qui pecuniam omnem restituere rogatus sit, de iuribus enim actū quoque intelligetur: cuius rei rationē assignat hāc Accursius, quia omnes res in pecuniā cōuerti possunt, idque IIII. Ethycorū Aristoteles sensit. Sed

a l.pecuniæ. ȝ.eod.
b Bar.l.si seruus.§.fi.de stip.ser.
c l.nā qđ.in fi. ad Treb.

hac ratiõe etiam cum nummũ dicimus, aliud ꝙ quod in moneta est significaremus, parq́ꝫ esset nũmi & pecuniæ notatio[d], quod falsum est. Verius igitur[e] quod Augustinus in lib. de doctrina Christiana tradit. Dum totum[f], inquit, quod homines in terra habent, quorũq́ꝫ domini sunt, pecunia dicitur: quia antiqui quod habebãt, in pecoribus habebãt. Sanè restringit̃ hæc significatio, quandoq́ꝫ ex subiecto argumento. Pone in sermone hominis illiterati, & idiotæ[g], facta est pecuniæ mentio, intelligemus anguste de pecunia numerata[h], quã & uulgares denarios uocãt: cum denarius proprie sit decem asses, hoc est argenti drachma[i].

d l. litigatores. §. quod ait. de arb.
e Ias. l. talis. de leg. j.
f j. q. 3. totũ.
g Bar. l. uxorẽ. §. legauerat de leg. iij.
h l. j. ad Mace.
i Card. cl. exiui. §. porrò. eo. tit.

PAVLVS LIBRO III. SENT.

Lex CCXXIII.

Latæ culpæ finis est, non intelligere id, quod om̃es intelligunt. ¶ Amicos appellare omnes debemus, non leui notitia coniunctos, sed quibus fuerint iura cũ patrefa. honestis familiaritatis quæsita rationibus.

VENVLEIVS LIB. VIII. STIPTL.

Lex CCXXIIII.

Vinculorũ appellatione, uel priuata, uel publica uin

LATAE culpæ. Culpæ nomen generale est, & dolum quoq́ꝫ compraendit: qui em̃ dolo fecit, utiq́ꝫ in culpa est. Vnde qui ꝓmiserit damnũ præstare quod serui mei culpa cõtigerit, si quid dolose deliquerit, ut quia furtum fecerit, resarcire quoq́ꝫ tenebitur. Solent tamen Iuriscõsulti[a], cũ culpã non præstãdam simpliciter dicũt, de leui intelligere: lata em̃, cum dolo proxima sit, ferè semper præstãda est. Dicitur autẽ dolo ꝓxima duobus modis, aut quia præsumptã in se fraudẽ contineat[b], ut cũ nõ eam diligentiã in rebus alienis quis adhibuit, quã in suis: aut q̃a tam supina & inexcusabilis culpa est, ut tametsi nõ præsumat̃ fraus, parũ tamen ab ea distet[c]: ueluti cũ quis in gratiã amici negligens fuit, licet em̃ gratia & nimia facilitas excuset à dolo, ꝓxima tamẽ illi est. Et ideo regulariter proditũ est, cũ lex aliquẽ dolũ præstare teneri dicit, etiã de lata culpa intelligi: quod tamẽ queadmodũ accipiẽdũ sit infra tractabimus[d]. Quis aũt huius culpæ sit finis, id est definitio, superius disputauimus. At leuis culpa sic definiri potest, ut sit negligẽtia, qua quis in rebus alienis eã curam non adhibet, quam cæteri patresfamilias solent, tametsi in suis minime diligentior sit.

a l. cõtractus. j. tit. j.
b l. quod nerua. dep.
c l si proc. in fi. mand.
d l. magna.

¶ §. AMICOS. Pluribus modis accipitur amicitia, est enim quædã maxima, & penitus inhærens animis inuicem se amantium, cuius multa exẽpla cõmemorat Lucianus in Dialogo qui Toxaris inscribitur, quamq́ꝫ Græci sic explicãt, σώματα μὲν δύο ψυχὴ δὲ μία, ut eadẽ anima duobus in corporibus esse uideat̃, qđ idẽ uterq́ꝫ uelit, nolitq́ꝫ. Alia est quæ hic describit̃, nõ quidẽ tam ardẽs, sed tamẽ nõ leuiter cõiuncta, & honesta cõsuetudine introducta: & de hac proditũ est leges accipiẽdas esse, quæ causa amicitiæ aliquid indulgẽt[e], uel uetant: prior em̃ illa, cũ Hesiodi Erigone ad superos, opinor, recessit, & nusq́ꝫ in humanis habitat. Est & alia uulgaris, qua congerrones, idq́ꝫ genus socij etiãnũ uulgò amicos se inuicem appellãt: ea ex leui notitia contingit, & inter improbos quoq́ꝫ plerũq́ꝫ est. Sunt aũt arctissimæ illius amicitiæ causa pleraq́ꝫ cõcessa, & quicqd cognationis fauore introductũ est, id om̃e ad huiusmodi amicos extenditur[f]: quæ em̃ maior potest esse cõiunctio? Hinc aliqui tradiderũt liciti eius amoris ardorẽ, uim clausulæ codicillaris habere[g]: aliqui reuocationẽ clausulę derogatoriæ inducere, quæ in priore testamẽto adiecta sit[h]: aliqui in substitutione fideicõmissaria simpliciter facta hoc operari, ut amici sui filij substituto præferãtur[i]. Sũt & q̃ sicut cõiunctũ, ita & amicum absq́ꝫ mãdato ad agẽdũ admitti crediderint[k]. Quæ oĩa uera esse ego arbitror in priore illa amicitia, quæ usq́ꝫ adeò nostris tẽporibus rara est, ut cuiusdã prodigij loco sit, si usq̃ gentiũ reperiatur. Sed nũquid amicus ad testimoniũ admissus ꝓ amico probet[l]: Et de fide diminui illi constat, & ideo ex numero testium cõualescere posset, ut si, ubi aliàs duo sufficerent, tres amici reciperentur. Addũt aliq̃ tã immẽsam amicitiã posse deprẽdi, ut nõ solũ diminueret̃, sed om̃ino eleuaretur[m]. Cõtra Bal.[n] cũ amicitia uirtutis & fidei nomẽ sit, nõ esse, admittẽdũ, ut ꝓpter eã fidei minus testi adhibeat̃. Sed in hoc deuentũ est, ut amicitiæ causam iudex inspiciat, & si ex societate ociosa, uel non multum egregia, nec seueris uiris laudata cõsuetudine prouenisse depræhenderit, summamq́ꝫ esse, nihil eis fidat, & ita arbitret̃, magna em̃ affectio ueritatẽ prorsus impedit[o]. Nec refert ad amicitiã se inuicẽ unq́ꝫ uiderint aliqui, uel id minus, cũ ex fama & bonis operibus sæpius accidat[p], ut inter ignotos quoq́ꝫ nõ uulgaris dilectio exoriat̃. Sanè nõ om̃is q̃ parcit amicus est[q], nec om̃is qui uerberat, inimicus: ut Augustinus ait.

VINCVLORVM. In uinculis esse dicitur, quicunq́ꝫ uinctus est, siue publice à magistratu, siue priuatim, ut seruus à domino. Custo

e l. sciendũ. §. si alicuius. ff. de legatio.
f c. requisisti de testa.
g Bal. l. si un C. de test. manu.
h Rom. consi 179.
i Barb. l. cũ acutiss. col. 17.
k Ias. l. exigẽdi. C. de pr cur.
l l. ij. de test.
m Fely. c. quoties. de test.
n Bald. l. eos. C. de testi.
o iij. q. 5. accusatores.
p 29. q. j. c. j.
q 5. q. 5. c. no omnis.

cula significantur custodiæ uero tantum publica custodia.

TRIPHONIUS LIBRO I. DISP.

Lex CCXXV.

FVgitiuus[a] est, nō is qui solū fugiendi cōsiliū à dño suscеperit, licet id se facturum iactauerit[b], sed q in ipso facto fugæ uitiū mētis deduxerit: nā & furē, & adulterū, & aleatorē, quāquā alia significatione[c] ex animi propositiōe cuiusq; sola dicere quis posset, etiā hūc q nūq; alienā rē inuito dño subtraxerit, qui nunq; alienā matrēfam. corruperit, si modo eius mentis sit, ut occasiōe data id cōmissurus sit, tamen oportere hæc eadē crimina assumpto actu[d] intelligi: & ideo fugitiuū quoq;, & erronē, nō secūdū propositionē solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

PAVLVS LIB. I. MANVALIVM.

Lex CCXXVI.

MAgna negligētia culpa ē, magna culpa dolus est.

no. Custodia uero ad ius publicū pertinet, cū quis in carcerē detrusus, uel sub custodia Magistratuū est. Potest aūt qui tribunali præest ex qualibet leuissima suspicione eū quē nocētem arbitretur, in carcerē ducere[a]; oportet tamen qualē qualē uestigationē præcessisse, ne iniuriā faciendi causa hoc mādasse uideat[b]. Quo casu grauatur eius opinio, licet pœnā aliquā nō subeat. Solum ēm in ciuilibus receptū est, ut iudex iniuste aliquem in carcerem retinēs, actione iniuriarū conueniri possit[c]. Hincq; apparet, cū iudex ordinarius à captura nocentis cœpit, non excusari reū quominus in examine interrogatus sub sacramēti religione respondere teneatur[d], deliquerit an nō deliquerit, alioqui lex ius capiendi non cōcederet, si nō nisi præcedētibus indicijs interrogari posset. Accipitur aūt custodia pro carcere[e], quoniā in illum rei nō pœnæ causa, sed custodiēdi mittūtur, unde si effugiāt, custodes ipsi tenētur. Qm̄ lex præsumit, nō posse parietes effringi[f], nec instrumēta huiusce rei causa haberi sine eorum culpa, idq; & Aret.[g] respōdit. An autē ob æs alienū capi & in carcerē detrudi quisq; possit? Peritiores negāt, nisi fiscalæ sit nomen[h], cōtumaciaq; accesserit, uel nisi aliquis iam cōdemnatus sit, quo casu cedēdo bonis liberatur[i]. At olim lege XII. tab. aliud erat, cui per desuetudinem recte derogatum fuisse, apud Gellium Cæcilius Iurisconsultus disputat.

ald. l. nullus. . de exh. re. — lo. c. fi. de ccus. in 6. — Bald. l. ij. C. le his q lat. — pen. C. qui o. ced. — art. l. mar= llus. rer. not. — d cōmen= riensem. C. cust. re. carceri. in de cus. re. e. cōs. 38. — emo carc. de exa. b. .C. qui bo ced.

FVGITIVVS. a ¶ Qui mancipia uendūt, ex edicto Aediliū curuliū certiores facere emptores debent, seruus fugitiuus, an erro sit[a]. Sūt aūt Errones, hi q à dño recedūt, ut cum uagati aliquādiu fuerint, reuertātur: sic apud Ouidiū Sappho Phaonem appellat. Nec uos erronem tellure admittite nostrum. Licet eius loci interpretes Grāmatici id iuris uerbū, nō perceperint. Sanè ostēdit Iurisconsultus, solā mentē ꝓpositūq; fugiēdi nō sufficere: ut fugitiuus quis dicatur, nisi & aliquis actus fugæ accesserit.

l. quis sit. ædi. ed.

b ¶ IACTAVERIT. Verba ēm iactatoria nō obligāt, & nullius effectus sunt[b], unde & si quis iactauerit, se Titium occisurū, q̄uis deinde cōstet fuisse occisum, nō tn̄ aduersus iactatorem illū præsumetur, ut cōdemnari possit, sed solū poterit quęstiōi subijci[c]. Quid si hoīe occiso, gloriosulus aliqs inter cōgerrones suos iactauerit se eius criminis autorē. Et putauerim nō sufficere id quæstioni, nisi aliæ coniecturæ accedāt, ut qa inimicus eius esset, uel alioq percussor, & reprobæ uitæ. Nā & cōfessio extra iudiciū habita, tāti nō est, ut ex ea solum torqueri qs possit[d].

b l. fi. de hær. inst. — c l. ad metum. C. qd' me. cā. — d l. capite. §. de adulte.

c ¶ ALIA significatione. Quantū sit respectu Dei, ut Accurs. exponit. Quoniā apud Matthæū scriptū est[e]: Qui uiderit mulierem & concupiuerit, iam mœchatus est in corde suo. Ego non arbitror Ethnici scripta ab Euāg. interpretationē accipere. Satius igitur est, ut de eo loco intelligamus, quē κατὰ τὸ προσπάθειαν Hieron. appellat. Grāmatici ab affectu uocant. Cicero in Aratæo carmine.

Vt quōdam Orion manibus uiolasse Dianā.

Id est, uiolare appetisse. Vergilius,

Galli per dumos aderant, arcemq; tenebant.

Id est affectabant tenere. Qua figura & adulterum, & furem, & aleatorē dicemus, qui horum criminum affectatores fuerint.

e 32. q. 5. qui uiderit.

d ¶ ASSVMPTO actu. Id est, ab actu quē facere cœperit, & per eum non stetit, quo minus faceret, ut Oldradus ait.

MAGNA negligētia. Negligētia simplex est, quam culpā leuissimā uulgò uocāt. Culpa uero, cū simpliciter in lege ponitur pro ea accipit, quæ leuis est: id ēm inter leuissimam & latam mediū est, & hoc nisi subiecta materia repugnet. Idem in testibus qui si culpā interuenisse in cōtractu profiteātur, propter incertitudinem nō probant[a], debuerunt

a Alex. l. si mora. col. 5. solu. matr.

runt enim declarare expressius de leuissima, leui,uel lata intelligerent, & hoc Cornæo uisum est[b]. Magna uero, uel lata culpa, dolus est,intellige præsumptus. Nam uero dolo lata culpa solũ proxima est. Appellatur & quãdoq; in iure hæc culpa latior,ea ratione qua cõparatiuum pro positiuo scribimus[c], ut apud Vergilium, Tristior & lachrymis oculos suffusa nitentes. Cum igitur lata culpa dolus sit,cõsequẽs est,ut quælibet dispositio, qua dolum malum duntaxat præstari tradatur, etiam de lata culpa intelligatur[d]. Quod ego uerum esse arbitror,præterq; in lege Corn. de Sicarijs[e]. Qui enim ex lata culpa eo crimine deliquerit non illius legis pœna,sed leuius punietur. Quo exemplo responsum est, cum ex statuto pœna mortis homicidæ irrogatur[f],nisi quis se defendendo occiderit nihilominus eum quoq; non contineri,qui lata culpa, non autem dolo deliquerat,idq; receptissimum est. Addunt alij idem esse generaliter ubi agitur de pœna etiam pecuniaria,& lex mentionem expressam doli facit,tunc enĩ nõ sufficere latã culpam[g]. Quapropter ut iuramentum in litẽ deferatur aduersus eum qui in culpa lata solũ est,obtineri nequit[h]. Idem in eo dicendum, qui sententia iudicis infamia notatur[i]:hoc enĩ in solius doli ultionem concessum fuit. Sed & qui in lata culpa est, uere malæ fidei non est[k], at qui in dolo est,ipse est malæ fidei. Quapropter & in integrũ restitutio hoc casu non conceditur[l], quam tamẽ & maxime negligẽtes solẽt impetrare. Sanè queadmodũ in cõtractibus culpa præstanda sit,longa est disputatio, quæ tamẽ paucis finiri sic potest, ut distinguamus, an utriusq; causa ineantur contractus,an dantis tantum,an accipientis. In priore casu non solum lata,sed & leuis culpa præstãda est:quod in uenditione,pignore,dote,emphyteosi,locatione,societate dicendum est[m],nisi res locata friabilis sit,& quæ facillime frangitur[n]:tũc enim & leuissima culpa præstabitur. Sed & si quis socium negligentiorem assumpserit,sibi imputet:non enim quicq; præstabit, dum in suis rebus diligentior non sit[o]. Sequẽtis speciei contractus solũ dolum & latam culpã recipiunt[p]:quapropter qui depositũ accepit,leuis culpæ nõ damnabitur, cũ enim sua gratia cõtractus initus nõ sit,sed aliena, æquum uisum est,ut solũ dolũ seu latã culpã præstaret. Qua ratione si cõtra naturã cõmodati[q], gratia cõmodantis solius cõtrahatur,leuis culpa nõ oberit. Non tamẽ hæc perpetua sunt: Nã in mandato etiã leuis culpa quãdoq; præstabitur[r], ut cũ res, de qua mãdatum est,mediocrẽ diligentiam requirit: præstabitur & leuissima,cum natura negotij exactissimam industriam postulat,ut ĩ Procuratore ad lites[s], & Præfecto Liburnicarum:Qui enim huiusmodi mãdatũ suscipit,se actui mãdato idoneũ penitus profiteri uidetur, & ita Alex. respõdit[t]. Negotiorũ quoq; gestor,leuis culpæ nomine cõuenietur,cũ enim se spõte offerat,mediocrẽ diligentiam præstare debet[u]. In tutelæ quoq; contractu quo minoribus magis succursum esset,leuis culpæ nomine agi posse placuit, nisi in exactiõe nominũ cessatũ esset[x],uel in prædiorũ emptiõe captio fuerit,tũc enim solũ lata culpa gestum resarciet[y]. Sed & tutorũ hæredes ex lata culpa solum cõueniẽtur[z]. In ultimo casu receptum est,etiã leuissimæ culpæ rationẽ reddendam, unde & cõmodatarius sic condẽnabitur:cum enim ob eius gratiã contractus initus sit,debuit diligentissimus esse[a], ne beneficium cõmodãti damnosum fiat. Quod & in cõtraria actione depositi & mãdati eadẽ ratione receptum est[b]. In precario tamen,solũ latæ culpæ periculum subeundum est,sibi enim imputet dominus,qui statim precarium nõ reuocet[c], si accipientis diligentiam suspectã habeat:nã postq; reuocauerit,si mora facta fuerit,de leuissima quoq; iudicium reddetur[d].

b Corn.consi. 108.in j.
c l.quod nerua.dep.
d l.cõtractus. j.tit.j.
e l.i lege Cor. §.ad l. Cor.
f Cardi.c. lator. de homicid.
g l.ij.§.sed & si.§.ui bo.rap.
h l.in actiõib. de in lit. iur.
i §.suspectus. instit. de suspec.tut.
k l.sed & si. §.scire.de pet.hær.
l l.ubi.de ædẽ.
m d.l.contractus.
n l.si merces. §.qui colũnã.locati.
o §.fi.Insti. pro soc.
p d.l.contractus.
q l.si ut certo. §.interdũ. commod.
r d.l.contractus.
s l.à proc.C. mand.
t Alex.consi. 41.in 3.
u l.tutori.C. de neg.ge.
x l.ij.C.arb. tut.
y l.tutor p.§ ij.de ad.tut
z l.j.C.de hæred.tut.
a §.itẽ is.Inst qb.mo.re.
b l.si seruus.§ iustiss.de fur
c l.quæsitũ.§ illud. de præca.
d d.§. ex hoc & §.seruitus.

IDEM LIB. II. MANVAL.

Lex CCXXVII.

EX illa parte edicti,eum quem ei hæredem esse oportet, hæredis hæredibus bonorum possessio non defertur. Item in substitutiõe his uerbis, quisquis hæres mihi erit,proximus hæres tãtum significatur, imò nõ tantũ proximus hæres,sed etiã scriptus.

EX ILLA. Verba edicti unde legitimi à prætore uocãtur[a] sunt,eũ quẽ ei hæredem esse oportet, si intestatus mortuus esset, bonorum possessorẽ faciã. Quibus uerbis is agnatus cui iure ciuili hæreditas delata esset, ad bonorum possessionẽ à prætore admittit. Vnde cũ eius agnati hæres,aut nõ æque ꝓximo,aut nullo penitus gradu eũ q intestatus mortuus est cõtingat, meritò à bonorũ possessione rejcit,sicut & ab hæreditate repelleret. Sicq; uerbũ illud hęredis,in edicto ꝑtoris ad ꝓximũ tm̃ refert. In casibus tñ,in qbus ius agnoscẽdæ bonorũ possess. ad hæredẽ trãsmittit,uideret hæredẽ quoq; hæredis cõtineri[b]: ut cum intra terminũ deliberandi legitimus hæres moritur[c],nisi tũc eum hoc edicto non uocari

a l.j.unde leg
b l.emãcip.C qui adm.
c l.cũ antiquioribus.C.de iur.delib.

uocari,sed aliarum constitutionũ extensione dixeris,quod magis probo. Alius est etiã casus,quo proximus tãtum hæres intelligitur, in illa uidelicet substitutione: Quisquis mihi hæres erit,Titio filio meo, si pupillus morietur,hęres esto. Cuius rei illa est ratio,quòd substitutionis pupillaris spes ad hæredẽ nõ transmittit[d],quapropter si iuri accrescẽdi cõiuncta sit,aliud esset:cum ẽm ius accrescẽdi nõ personã sed rẽ respiciat, hæredi quoque hæredis portio accrescit[e]. Et ideo in ꝑposita substitutionis specie,si pupilli cohæredẽ adijsse proponatur,deinde pupillũ mortuũ,eius quoqꝫ hæreditas illi necessario accrescet[f];quod procedit etiã si ante pupillũ cohæres iste decesserit. Qui enim ei succedet, pupillo quoqꝫ succedet,ne diuersum ius iter ipsum & eius autorem inducatur:absurdum quippe esset, primum hæredem potuisse cogi,eius uero successorem non posse,& melioris fieri conditionis,idqꝫ in pupilli damnum, cuius interest ex testamento,quod ei fecit pater,adiri hæreditatem[g]. Vnde cum de fauore eius agatur,hæreditas eadem cũ paterna censetur[h],& altera alteri accrescit, tametsi uere duæ hæreditates sint. Quod autẽ subijcitur, hac substitutione scriptum hæredem solum comprændi,hoc significat,ut nec per filiumfamilias pater,nec per seruũ dominus admittatur,non enim illis affectus fuisse testator uideatur,sed eis solum quos nominatim scripserat,cum domini uel patris spes in huiusmodi acquisitione incerta sit. Quid ẽm si ante quæsitam hæreditatem filius uel seruus de manu exeat[i]? Quid si nullis minis, nullis precibus compelli possint,ut adeant? Sed de hoc latius supra à nobis tractatum est[k].

d ...ed si plu... s.de uulg. *e ...ex pluri... s.de suis leg.* *f ...patri. de q. hæred.* *g ... pupil- ...de acq. re.* *h ...ap. §. sed impube- ...de inoff.* *i ...ũ propo- ...C.de hæ inst.* *k ...iedũ.3.e.*

IDEM LIB. SINGV. DE COGNITIO.
Lex CCXXVIII.

MVnicipes intelligendi sunt,& hi qui in eodem municipio nati sunt.

MVNICIPES. Vrbium quæ Romano Imperio subijciebãtur,uaria fuit cõditio:ut enim stipẽdiarias & fœderatas omittamus,earũ quæ ius ciuitatis Romanæ habebant,aliæ Colonię,aliæ Municipia dicebant. Coloniæ erãt,in quas ciues Romani habitatum deducti erant,agerqꝫ eis assignatus: solebãt autẽ deduci ueterani, & pro diutinorꝫ laborũ mercede,unde senectutẽ tolerarẽt,iugera bina accipiebãt. Causa deductiõis erat,uel infrequẽtia urbiũ,uel pœna,qua ueteres Coloni male de Republica meriti,mulctabãtur. Hæ coloniæ tanqꝫ quædam urbis Romanæ effigies,paruaqꝫ simulachra erãt,Metropolis enim suæ legibus necessitatibusqꝫ adstringebãtur,& ideo magis obnoxiæ qꝫ Municipia, licet propter autoritatẽ amplitudinẽqꝫ Pop. Rom. maiore in honore essent,unde & ĩ præmiũ ius Colonicũ qbusdã ꝓuincialibus qñqꝫ tributũ fuit,ut Berytẽsibus & Aeliopolitanis[d]. Municipes igit aliquãto melioris erãt cõditionis,qꝫ uidelicet suis legibus, suisqꝫ moribus uiuerẽt, & nihilominus ciues Romaæ essent, honoresqꝫ ĩ urbe Romana capesserẽt,& sicut cæteri suffragiorũ ius haberẽt,unde & nomen sumpserũt: ab eo uidelicet, quòd honorarij muneris capaces eẽnt, licet onerꝫ necessitatibus nõ adstringerent,ut lib. XVI. A. Gellius diffusius explicat;atqꝫ ita intelligenda sunt Vlpiani uerba, dũ proprie Municipes appellari tradit[b]. Qui in ciuitatẽ Romanã adsciti sunt, ut munera nobiscũ faciãt. Sed nũc abusiue municipes dicunt,suę cuiusqꝫ ciuitatis ciues. Vnde Puteoli,& Capua,licet Coloniæ Romanorꝫ essent, tñ καταχρηστικῶς municipia nũcupabãtur,& earũ urbiũ ciues se uicissim cõmunicipes appellãt:Conciuẽ ẽm latinã uocẽ nõ esse,pleriqꝫ arbitrãtur,exemplo Græci sermonis συμπολίτης. Fiũt autẽ Municipes aut natiuitate,siue origine,ut quia ab eo municipio aliqs originẽ ducit:idẽ si pater eius,paternam enim patriã sequi filios legitimos receptum est[c]. Aut manumissione,quoniã liberti patroni sui patriã acquirunt[d],unde manumissi hodie ciues Romani fiunt. Aut adoptiõe, aut qa alienigena à patre Florẽtino adoptatus sit,fiet enim municeps Florẽtinus. Quo exemplo receptum est,ut Monachus,uel Canonicus,uel Rector eius urbis municeps censeatur,in qua iure sacerdotij necessario residet. Quod & de milite fatendũ est[e]. Illud nõ prætereundũ,P. Mario, L. Asinio cõsulibus factum fuisse Senatuscõsultum,ne simulata adoptio in ulla parte publici muneris iuuaret:cæteriqꝫ simulatũ, cum beneficia sortiti,statim emittunt manu quos adoptauere,ut Corn. Tacitus lib. XV. scribit, Allectione quoqꝫ creantur municipes, cum Respublica aliquẽ eligit[f], & in ciuẽ assumit. Quod si actũ sit, ut qui allectus est ab omnibus sit muneribus immunis,non ideo tñ minus municeps est, nisi etiã ab honoribus excludatur,tũc ẽm abusiue municeps dicetur.

a l.j.de cẽsib. *b l.j.ad muni.* *c l.assumptio. ad muni.* *d l.j.C.de lat. lib.toll.* *e l.municeps. §.fi.eo. tit.* *f l.ciues.C. de incol.*

IDEM LIB. SING. DE TACIT. FIDEIC.
Lex CCXXIX.

TRãsacta, finitáue intelligere debe-

TRANSACTA. Agit qui in iudicio prosequitur id quod sibi debet. Ab hoc uerbo deducuntur exigere, peragere, transigere. Exigit,qui quod iudicio prosequutus

est recipit. Peragit, qui obtinet: unde peregisse reum dicitur, qui damnauit. Transigit, qui actionem sibi competentem[d], siue instituta siue instituenda sit, aliquo accepto, causa concordiæ omittit. Hæcque transactionis uera & stricta est significatio: generaliter tamen etiam accipit pro quocunque actu quo concordia inducatur, uel ab obligatione recedatur[b], uel ad finem aliquid ducatur. Vnde trãsigere æstatẽ Plinius dixit, sic & transigere æuum, trãsigere diẽ dicimus. Igitur in Senatusc̃osulto, quo trãsacta finitaúe rata maneant[c], cautum est: transacta generaliter accipiemus, etiam quæ sine controuersia finita sunt. Cur autẽ specialiter potius uox hæc accipiatur, dubitari potest: an quòd particula, ue, subdisiũctiuæ uim habet, & eodem sensu intelligẽdam ostendit, quo & finita intelligit: an quòd nulla est ratio cur magis in specie accipiatur? Nec enim solum rata esse debent, quæ iusta transactione sopita sunt, sed & quæcunque alio modo finem habuerunt. Quapropter uulgò dicimus[d], litis finitæ exceptionẽ, si ne ulterius procedatur opposita fuerit, cõtestationẽ impedire. Sunt autem huiusmodi exceptiones non hæ tãtũ, quæ hic enumeratæ sunt, rei uidelicet iudicatæ, uel trãsactæ, uel usucaptæ, sed etiã multæ aliæ: unde generaliter proditũ est, quancũque exceptionẽ peremptoriam, qua euidenter & incontinẽti constare possit, nõ potuisse reum in ius uocari, litis cõtestationẽ impedire[e]: ueluti, quoties constat actionẽ nullam actori cõpetere, ut quia lex dicat, eius rei nomine actio nulla petitióue sit[f]. Idem si agẽtis nihil intersit, uel in criminalibus accusationibus ex exceptione obiecta factum impunibile reddatur[g], idque protinus appareat. Nam recepti iuris est, nullam exceptionẽ, etiam rei iudicatæ, contestationẽ & causæ statum impedire, nisi statim probari possit, idque se facturũ reus recipiat. Quæ enim altiorẽ indagationẽ requirunt, post iudiciũ acceptum reseruantur[h].

d l.j.de transf.
b l.j.de pact.
c l.j.in fi.ad Tertul.
d c.j.de lit. cõtest.in 6.
e Bar.l. elegãter. §. si quis post.de condi.inde.
f l.mater.de inoff.test.
g l. si seruus. C.de his qui ad eccl.
h Bar.l.nã & postea.de iureiur.

mus, non solum de quibus controuersia fuerit, sed etiam quæ sine cõtrouersia sunt possessa.

IDEM LIB. SINGVL. S. C. ORPHITIANI.

Lex CCXXX.

VT sunt iudicio terminata, trãsactione composita, lõgioris temporis silentio finita.

VT SVNT. Enumerantur hic tres exceptiones quæ litis contestationẽ impediunt, si à reo sint oppositæ, quia litigare se uelle neget, tanquam res minime dubia sit, quam finitã esse iam constet. Quòd si simpliciter se non debere asserat, litemque contestetur, tunc in uim peremptoriarum obijcientur, cognoscetque iudex, & diffinitiue pronũtiabit. Sanè annotandus est loquendi modus, dũ Iuriscõsultus finita intelligit, quæ longioris temporis silentio finita sunt: quibus uerbis per usucapionem negotium finiri ait, non autem dominiũ acquiri. In quo articulo à nostratibus doctoribus diu disputatum fuit[a], in hocque tandem deuentum, ut usucapione directũ dominium, præscriptiõe utile solum acquiratur. Esse autem usucapionẽ in rebus mobilibus, præscriptionem in immobilibus. Quæ sentẽtia omnino mihi non placet: Passim enim ueteres usucapionem appellãt, etiam immobiliũ rerum[b]: idque & Iurisconsultorum uerbis, & ex XII. tabularũ lege, cæterisque autoribus, & M. Cicerone præsertim in Topicis, probari potest. Præscriptionem uero assumere proprie uidetur pro exceptione ipsa, quæ ex usucapione descendit: & ideo recte iudicio meo definiuerunt ueteres, Præscriptionem esse exceptionem, quæ ex temporis lapsu substantiam capit, & actioni obijcitur[c]. Licet Neoterici futilibus quibusdam argumentis dissentiant. Igitur per usucapionem acquiri uerum & directum dominiũ, siue mobiles sint res, siue immobiles ego arbitror: Et cum dominium sit iuris, non est dubium, posse autoritate legis proprie & uere transferri. Niticurque ea ratione lex, quod qui usucapi rem suã permittit, præstare consensum translationi uidetur[d], alioqui nec mobilium rerum usucapio unquam procederet, cũ inuito domino cõtrectatæ res, uitio reali, id est furti afficerentur. Quo casu lex Attinia usucapionẽ inhibet. Cum ergo in huiusmodi rerũ usucapione cessante odio furis interpretetur lex accessisse consensum, meritò dubitãdum nõ est, directum dominiũ acquiri: in rebus autem immobilibus, cũ aduersus scientẽ & negligẽtem usu quis acquirit, eadem ratio suadet, ut idem credamus. In ignorante magis dubitari posset. Sed tamen tum quoque propter autoritatem legis uerius est, directũ trãsferri: licet ratione naturali perspecta, quandoque dicatur utiliter aduersus eum præscribi[e], idque eius effectus est, quod re huiusmodi ad extranei manus delata, posset naturalis dominus uendicatione uti, nec admitteretur possessor qui ab alio usucaptũ esse affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de iure alterius disceptare? Illud uulgò cognitum, qui cũ mala fide usuceperit, nullum dominij

a in rub.de præscrip. extra.
b l.iij.l.si in fi.l.e. de usucap.
c 16.quæ.iij summa.
d l. alienationis.§.co
e l.j.in fi. aqua pl. ar.

minij ius acquisiuisse[f], sed sola exceptione defendi: Cæterum iure Pontificio nec usucepisse intelligitur[g].

qs empt. .de præ= p.xxx. .de præ= p.

IDEM LIB. SINGVL. AD S.C. TERTVL.

Lex CCXXXI.

QVod dicimus, eũ qui nasci speratur, pro superstite esse, tunc uerum est, cũ de ipsius iure quæritur: alijs autem nõ ꝓdest, nisi natus sit.

QVOD dicimus. Superius traditũ fuit, eum qui in utero est haberi pro nato. Quæ regula hic declaratur, ut uera sit, quoties de eius utilitate quæritur, alijs em̃ nõ prodest nisi natus sit. Quapropter in illa conditione fideicõmissi, si rex Parthorum sine liberis ex se legitime natis decesserit, talis Respublica sit hæres. Respondit Baldus[a], qui in utero tẽpore mortis fuerit, nõ esse impedimento, quo minus euenisse cõditio uideatur: hic enim nõ de uẽtris, sed de hæredis commodo agitur. Quod si is hæres qui grauatus est ipse posthumi pater sit, aliud mihi uideretur: interest enim haud dubie eius qui in utero est, ut pro nato habeatur, sicq; paternã hæreditatem locupletiorẽ habeat. Quod & Aretinus[b], licet alia ratione motus, probat. Cæterum ex hoc respõso tradũt pleriq;, si ei qui Lupum ceperit aliquod præmiũ constitutum sit, uenatorẽ à quo Lupa prægnans capta fuerit, non ultra unicum præmium cõsequi posse, etiã si deinde enixa plures Lupulos ædiderit: hoc enim casu, non de Lupulorũ, sed de uenatoris utilitate agi. Quod ut uerũ arbitror, ita constãter negauerim, fictionẽ hanc in Brutorũ partu locũ habere, solius em̃ hominis causa introducta est, nec æquitas ulla subest, ut in beluis eadẽ fingamus. Et quod diximus in aliorũ commodũ non fingi, intelligendũ est, ut nec patri quidẽ prosit: nam ut ius trium liberorũ interim habeat, haudquaq; satis est, duobus natis, alium in utero adhuc esse, idq; Diuus Seuerus cõstituit[c]. Quocirca nec matri q̃dẽ proderit, quæ licet prægnans puniri summo supplicio nequeat[d], & uẽtris nomine in possessionẽ mittatur[e], non tamen hoc ideo est, quia iam peperisse fingat̃, sed quia qualiscũq; futura est spes in lucem prodituri hominis, extinguẽda non fuit. Subest autem spes illa à cõceptionis die, usq; ad decimum mensem, Diciturq; conceptus infans, post infusum semen, ab eo enim tẽpore post decẽ dies dolores capitis, uertigines q; oculorũ mulieri oriuntur, indiciũ scilicet, ut Plinius inquit, inchoati hominis: motus uero in utero quadragesimo fit die, sicq; & omnibus antiquis, & etiam Iurisconsultis conceptum accipi dubium nõ est: licet recentiores aliqui, solum quadragesimo die conceptum infantẽ dici opinẽtur[f], tũc enim infundi illi animã. Sed Physicorũ celeberrimi quadragesimoquinto in maribus, id fieri prodiderunt, longiore in fœminis termino. Empedocles, Diogenes, Herophilus dum in utero sit, propriam animã non habere ullam existimauerũt, sed matris uirtute agitari. Orthodoxi autores animam formato iam in humanam effigiem semine, à Deo creari, infundiq; receperunt, quo autem tempore corpus ipsum formetur, in medium reliquerunt. Quod & nos facturi sumus, cum id ad Iurisconsultos minime pertineat, qui, ut diximus, conceptionem ab infuso semine appellant, non à conformatione quæ in utero fiat, quandoquidẽ & inter ipsos Philosophos hac de re minime conuenit, uarijs Empedoclis Asclepiadæq; sentẽtijs, quarum libro de placitis Philosophorũ quinto, Plutarchus meminit.

a .l. qui in ...ro. de sta ho.
b e.l. q filia s. de le. j.
c .de excu.
d ægnãtis e pœnis.
e s. si mul. .nom.
f In authẽ. de rest. & ea. §. unum.

CAIVS LIBRO I. DE VERBO. OBLIGA.

Lex CCXXXII.

HAec enũtiatio, quæ fuit pluris aureorũ XXX. simul & q̃titatis, & æstimatiõis significatiua est.

HAEC ENVNTIATIO. Quoties ita loquimur, quod in cẽsum detulit Titius, pluris est aureorum XXX. id significare potest, nõ solum quantitatem triginta aureorum in censum relatam, sed etiam tantum rerum seu corporum detulisse, quãtum æstimatio triginta aureorum efficere potest. Superius autem admonui, in Cæsarum cõstitutiõibus ita taxari aureũ[a], ut septuaginta duo aurei libram conficiant, licet aureus qui hodie in usu est, minoris sit æstimationis, cũ nonagintasex ex eis libra contineat. Vnde aliq censuerunt, tametsi constitutum sit, donationem ultra quingentos, nisi insinuata sit[b], non ualere, eam tamen in qua DCLXVI. nostrates aurei erogati sint, ualere. Et ita Angel. & Iasoni uisum est[c]. Nobis uidetur, aureũ quo hodie utimur, ex generali omnium populorum consuetudine esse, ueteri illi subrogatũ: & ideo quę de solido in iure ciuili cauta sunt, ad nostrum hunc, quamuis leuioris sit põderis, referenda. Nam & in præsentia propter temporũ qualitates pauperiores sunt ciues quã olim essent[d], & ante eas constitutiones, cũ Romanum floreret Imperium, cõstat grauioris ponderis aureos nummos signari solitos,

a l. quoties. C. de suscept. lib. x.
b l. sancimus. C. de don.
c Ias. l. ij. §. ex his. in fi. de uer. obl.
d §. j. Inst. de suc. lib.

litos. Sunt & qui denarios aureos uariæ æstimationis quoque signatos fuisse crediderint, idemque arbitrãtur denarium & nummum esse[c], uulgarisq; sermonis argumento utuntur: qua in re uulgarem ipsi doctrinam planè ostendunt. Denarius enim argẽteus solum erat, põderis drachmę, quatuorq; sestertijs nummis cẽsebatur, hoc est æris assibus decem, unde & nomẽ sumpsit. Tritiora sunt hæc apud rei Latinæ peritos, quàm ut autorum tibicinibus sit opus: apud Græcos tamen dubiũ nõ est auream quoq; drachmam signari solitam, quam à similitudine ponderis Plinius quandoq; καταχρηστικῶς denarium appellat.

c Docto. in l. quæ extrinsecus. de uerbo. obl.

IDEM LIB. II. AD LEG. XII. TABVL.

Lex CCXXXIII.

SI calumnietur, & moretũ, & frustretur: inde & calũniatores appellati sunt, qui per fraudem & frustrationẽ alios uexarẽt litibus: & inde cauillatio dicta est. ¶ Post Calendas Ianuarias die tertio ꝑ salute principis uota suscipiuntur.

SI CALVMNIETVR. Arbitror enũtiatiue uerba hæc posita esse, & ut recentiores dialectici dicunt, materialiter. Interpretatur autem ea Iurisconsultus, ut Calumniari idem sit, quod per moras & frustrationes negotium differre, uel per fraudem alios litibus uexare: idemq; & Cauillari dicit, utrũq; enim uerbum ab antiquo uerbo Caluire deducitur, quod decipere significat, & frustrari: tracta à caluis metaphora, qui eos frustrantur à quibus præ capillis prædendi uidentur. Quæ autem mora calumniæ præsumptionem inducat, sic definiri potest, ut qui in termino accusationi prosequendæ, arbitratu iudicis constituto, non adest, cauillari uideatur[a]: non debet autem is terminus esse longior, quàm ut intra biennium causa expediri possit: is enim est instantiæ criminalium finis, sicut triennium in ciuilibus[b]. Et ideo bis errant uulgares latrumculatores, qui si reum conuincere nequeant, eum rebus sic stantibus absoluunt, ut quandocunq; uel minima coniectura ducti, rursus in carcerem trudant. Nam elapso biennio inquietari amplius non potest, & cum accusatori statutus est terminus probationum recipiendarũ causa[c], si probatum nõ sit, diffinitiue reus est absoluendus, non autem ea forma, quam consussores, & δημοβόροι iudices repererunt[d]. Sanè & qui de re minima litem criminalem orditur, uidetur nõ absurde calumniator posse appellari[e]: exemplo Atheniensium, qui huiusmodi homines Sycophãtas uocabãt, quòd propter subreptos ficus, minimaq; huiusmodi detrimenta, capitalem quæstionem excitarent. Quapropter si qui collitigãt de re minima, & uicissim longas ambages tricasq; accumulant, non de utilitate soliciti, sed ut aduersario noceant, putauerim partes religiosi iudicis fore, ut ceu cauillatores eos reijciat, actionemq; deneget.

a l. qui crimẽ. C. de accus.

b l. j. C. ut int. cer. temp.

c l. properandum. §. & si quidẽ. C. de iudi.

d Imol. c. j. de offi. ord.

e l. fustibus. C. de infã.

¶ §. POST KALENDAS. Votũ est alicuius faciendi, uel non faciendi, uersus Deũ deliberata & iusta ꝑmissio. Solebant autem ueteres quàm plurima uota pro principe nũcupare. Concipiebantur uota anniuersaria ob diem Imperij, cum uidelicet ad Imperium princeps assumptus esset, quorum & in iure mẽtio habetur[f]. Imperatori Vespasiano diem Imperij fuisse Calendis Iulijs, eumq; in posterum celebratum, apud autores traditũ extat. Concipiebantur ob salutem principis à Sacerdotibus & Consulibus, idq; post tertium diem Calendarũ Ianuariarũ, ut hic dicitur: pertinebatq; in prouincijs hæc cura ad Præsides, qui commilitonibus & Prouincialibus præibant, ut Cæcilius Plin. lib. X. Epistolarũ est autor. Calẽdis ipsis non autẽ post tertiũ diem hæc uota suscipi Corn. Tacitus libro quarto sentire uidetur. Idem Tiberium ægre tulisse tradit, quòd Pontifices cum pro eius incolumitate uota susciperẽt, ijsdẽ Dijs filios quoq; Germanici commendassent. Sed & libro X V I. Thraseæ ab accusatore obiectũ scribit, quòd principio anni solẽne iusiurandum uitaret, nuncupationibusq; uotorũ non adesset, quàmuis Quindecimuirali Sacerdotio præditus. Addit Septimius in Apologetico, Tum solitos ciues focos & choros in publicum educere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu obolefacere, uino lutum cogere, cateruatim cursitare. Concipiebantur & pro salute principis uota à priuatis, aliquid uouentibus, si principem superstitem reliquissent, ut in Augusto Tranquillus ostendit. Idem autor est C. Cæsarem Caligulam plerosq; huiusmodi conualescentes, tanq; impostores per ora hominum traductos, infulatosq; pessime mulctasse, quosdam etiã ad necem usq; cõpulisse. Erãt & alia uota quæ in quinquenniũ publice nuncupabãtur, habebanturq; tum ludi pulcherrimi, & Quinquennalia appellãtur. Eorum origo uidetur ex libris Sibyllinis emanasse, qbus tradebatur, ut in difficillimis Reipublicę téporibus

f l. omnes. de ferijs.

bus uer sacrum uouerent, si ad quinquenniũ proximum res ita saluæ, uti tunc erãt, forent: cuius rei libro XXXII. T. Liuius meminit. Horum uotorũ Ludorumq́ Quinquẽnaliũ & Nazarius & Mamertinus in Panegyricis mentionem fece-rũt. Sunt & Decẽnalia uota, quorũ rationẽ Dion. in Augusti uita sic exequitur: cũ Augustus Rẽpublicam restituere uellet, reclamãtibus cunctis, non ultra decenniũ se imperaturũ promisisse, quo tempore elapso, precibus adactum, in sequens decẽniũ distulisse, atq́ item in aliud. Quãobrẽ eius successores, licet perpetuã administrationem accipiant, singulis tamẽ decẽ annis ludos uouẽt, quos celeberrimos faciũt, tãq́ principatũ tũc renouare incipiant. Hinc & Vicennalia & Tricennalia dicta sunt. Notantur autem in ueteribus nomismatis hoc modo VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. Horum meminit Trebellius in uita Galieni, Et Amianus Marcellinus, qui Constantium Imperatorem scribit Arelate Tricẽnalia celebrasse, Theatralesq́ & Circenses ludos ambitioso apparatu.

¶ §. TELVM. Plectit lex Cornelia eum, qui cum telo, causa hominis occidendi fuerit: dubitatum est quemadmodum telum accipiendum sit, & nõ solum quod ab arcu mittitur significari, sed omne quod manu mitti potest Iurisconsultus ait: idq́ argumento ab Etymologia sumpto: siquidem telum dicitur ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, quod longe significat. Probatur idem & Græci sermonis similitudine: quod enim nos telum dicimus, illi βέλος dicunt: deduciturq́ ea uox ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, id est à iaciẽdo. Quàmuis quod arcu mittitur, proprie ab eis τόξευμα dicatur, τόξον enim arcum significat: unde & toxicum, quoniã eo sagittæ intingebantur, ut Plinius ait. Quòd autẽ ita sit in sermone Græco, probat Iurisconsultus autoritate Xenophõtis, qui ita scribit τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι πλεῖσοις δὲ καὶ οἰσοί. Huiusmodi, inquit, tela simul ab eis habebãtur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimis autem & sagittæ. Sic autẽ emẽdandus hic est locus, ex antiquorũ codicum lectiõe, suspicorq́ eodẽ modo scriptũ fuisse à Tribuniano in Institutionibus sub rubrica de publicis iudicijs, ubi Epigrãma ĩ Xerolopho scriptũ allegatur. Quàmuis enim me non lateat, in Xerolopho tripodes fuisse, in quibus epigrãmata scribi solerent, ut etiã Priscianus Grammaticus libro primo scribit: Xerolophiq́ mentio pro tumulo ex congestis lapidibus facto sit etiam Suidæ: tamen conuenire magis uidetur, ut Xenophõtis facta sit mẽtio, acceperitq́ Tribunianus eum locũ à Iuriscõsulti hoc responso.

QVOS NOS HOSTES. Hostis apud antiquos pro peregrino accipiebatur, quòd suis legibus ita uiueret, sicut nos nostris, & ideo par nobis uideretur. Hostire eñ æquare significat, unde Hostimentum æquamentum est. Sic Plautus in Asinaria, Par pari hostimentum datum est, opera pro pecunia. Deinde cœpta est hæc uox in alium sensum accipi, ut uidelicet perduellem significaret: nam & illi iure gentium æquali causa ad bellum procedere existimabãtur: unde quos eo bello capiebant, seruos sibi efficiebant, dominiumq́ eo iure acquirebant: & licet ex sua malicia lucrari nemo debeat, captiuos tamen sibi acquirebant: quoniam non per maliciam aut fraudẽ agere, sed æqua cũ Romanis causa rem gerere existimabãtur. Licet enim iure ciuili Romani præcellãt, iure tñ gẽtiũ æquales cæteris cẽsentur. Meritò igitur hostes, publicos inimicos significãt: quos ueteres, quia cum illis duellum, id est bellũ esset, Perduelliones

¶ Telum uulgò quidẽ id appellat̃, quod ab arcu mittitur, sed nũc omne significat̃, quod manu mittit̃: itaq́ sequit̃, ut & lapis, & lignũ, & ferrũ hoc noĩe cõtineatur: dictũ ab eo quòd in longinquũ mittitur, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, Græca uoce figuratum: nã & hãc significationẽ inuenire possumus & ĩ Greco noĩe: nã quod nos telum appellamus, illi βέλος appellãt: eoq́ nomine uulgò quidem id significatur, quod ab arcu mittit̃. Sed nõ minus omẽ significat̃, quod mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, & id quod ab arcu mittitur, apud Græcos qdẽ ꝓprio noĩe τόξευμα uocatur, apud nos aũt cõmuni noĩe telũ appellat̃: sic & Xenophon. τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι πλεῖσοις δὲ καὶ οἰσοί.

IDEM LIB. II. AD LEG. XII. TAB.

Lex CCXXXIIII.

QVos nos hostes appellamus, eos ueteres Perduelles appellabãt, ꝑ eandẽ adiectionẽ indicãtes cũ qbus bellũ eẽt.

liones appellabant: ea enim dictione hi solum indicantur, aduersus quos ius belli est. Quapropter priuatus inimicus, noster perduellio non est, latrones quoque perduelliones non sunt. Vnde & Cicero libro II. Officiorũ: Pirata, inquit, non est ex perduelliũ numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum ergo hanc uocẽ per duellionis adijcimus, de his indicamus, quibus cum sit bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter Accursius intelligat. Hincq; apparet, quod sit perduellionis crimen[a]: nimirũ cum quis hostili animo aduersus Rempublicã uel principẽ animatus fuit. Quapropter nõ omne læsæ maiestatis crimen, idẽ & perduellionis est, sed alterũ altero generalius est. Sed qd si legatus Cæsaris mihi mãdet, ut principi aureos cẽtũ mutuem sub pœna perduellionis, an nisi id faciã, ceu hostis plecti potero? Et puto nõ posse legatũ statuere id perduellionis crimen esse[b], quod nõ sit: sicut nec in huiusmodi iussionis exequutionẽ contumacium bona publicare poterit[c]: qđ principi, hisq; qui in summa administratiõe sunt, tãtum cõceditur. Nec ideo, quòd extra ordinẽ id munus aliquibus demandatum sit, uidẽtur in summa administratione esse: imò hac in re cõcussoris potius munere funguntur, tyrãnicæ auaritiæ satellites, publici fures, &, quod dicitur, splen patriæ. Sed quid si ipse princeps aliquem nouarum rerum suspectum, urbe abscedere iubeat, certaq; illi confinia constituat, unde citra suum iussum nõ abscedat, isq; nõ paruerit, an læsæ maiestatis reus erit? Et Bald.[d] negauit: sed tãtummodo arbitratu principis extra ordinem ceu sacrilegum plectendum[e].

a l.fi.ad l.Iul. maie.
b l.famosi. uersic. hoc tamẽ.eo.tit.
c l.j.C.ne sine iuss.
d Bald. consi. 271.in 2.
e l.sacrilegij. C.de diuer. resc.

¶ Locuples est, qui satis & idonee habet, pro magnitudine rei, quam actor restituẽdam esse petit. ¶ Verbum uiuere, quidam putabant ad cibum pertinere: sed Offilius ad Atticum ait, his uerbis & uestimenta, & stramenta contineri: sine his enim uiuere neminem posse.

IDEM LIB. III.
Lex CCXXXV.

Ferri proprie dicimus, quæ quis suo corpore baiulat: portari ea, quæ quis iumẽto secũ ducit: agi ea, quæ animentia sunt.

¶§. LOCVPLES. Locupletes antiqui locorum, id est agrorũ plenos appellabant: unde qui ex prædiorũ possessionibus diues est, is proprie est locuples[f]. Cũ ergo in edicto Prætoris qui in ius uocati sunt, fideiussorẽ locupletem iudicio sisti dare debeant, eum intelligemus, qui satis & idonee habet: in rebus tamen immobilibus pro magnitudine rei quæ petitur. Et inde cõsequẽs est, ut qui pro qualitate rei, de qua agitur, satis non habet, dicatur pauper. Et ideo facto legato pro pauperibus puellis marito tradendis, poterit hæres etiã nobilis uiri filiã eligere, qui licet habeat unde uiuat, non tamen salua dignitate sua, si quicquã dotis nomine alienaret, uiuere posset[g]. Scribit Cor. Tacitus Valerio Messallæ consuli, qui oratoris Coruini pronepos fuit, obtulisse Neronem in singulos ãnos quingẽta sextertia, qui bus paupertatem innoxiam sustẽtaret. Quæ summa nostræ pecuniæ est, duodecim milium & quingẽtorũ aureorũ. Eam si quis hodie habent, omnium ditissimi existimãtur, & tamen tunc Messalla paupertate laborare credebatur. In arbitrio itaq; ius dicentis erit, ut ex personarum & rerum qualitate dijudicet, quem locupletem, quemq; pauperem ducat: ut quis uero ab accusatione propter paupertatem reijciatur, sufficiet si minus quàm quinquaginta aureos in bonis habeat[h]. Absurdum fortè uisum est, illum ad criminis exequutionem admittere, qui si aduersus edictum eum cui uenia debetur in ius uocaret, nõ haberet unde pœnam solueret[i].

f l.ij.§. qui satis.l.
g Bal.l.[...] ad dec[...] de ep.[...]
h l.nom[...] de acc[...]
i l.fi.d[...] uoc.

¶§. VERBVM VIVERE. Superius à nobis tractatum fuit, quemadmodũ appellatione uictus, etiam uestimenta continentur: additur hic etiam stramenta cõtineri: quo nomine, significatur omne quod solo causa quiescẽdi insternitur, ut storeæ, phormiones, paleæ & mattæ: unde & uulgò mataracia uocamus. Sed quod de uerbo uiuere hic dicitur, num & in uerbo nutrire eandem interpretationẽ accipiemus[k]? & apud Cornæum respõsum extat, idẽ esse. Quid si cibare dictum sit? & aliud esse arbitror, cum cõstet cibum cibariaq; ad esculenta solum referri. Cibi uero appellatione potum quoq; contineri[l], dubium non est: at Cibarium panem antiqui intellexerunt nigriorẽ, à quo furfur excretum non esset, sicut similagineum: Albicantissimum qui ex solo flore constat.

k Corn[...] 45.in[...]
l Arch[...] qbus[...] sec.d[...]

FERRI. Enarrat Iurisconsultus differentiam inter hæc uerba ferri, portari, agi: ut Ferri sit proprio corpore baiulare, Portari secum cũ iumento ducere. Quapropter aliqui prodiderũt, cũ lege municipali caueretur, ne quis triticũ extra territoriũ portaret, solũ de eo actũ uideri, qui cum iumẽto duceret: quibus

bus tamen ipse minime assentior, cum enim hoc cōstituatur, ut uilior sit annona ciuibus, siue iumento, siue per baiulos, siue quoquo alio modo, quis deferat, par est ratio: nimis enim propria & subtilis est hæc Iurisconsulti nostri interpretatio. Quādoquidē & portari dicitur, quod quis suis humeris fert, ut recte Valla annotauit ex Terētij Horatijq; carminibus quorum alter, Mi, inquit, homo quid isthuc obsecro? quò puerum portas? Alter uero, Ne forte sub ala, Fasciculū portes librorum, ut rusticus agnum. Illud nō diffiteor, qui gustus causa annonam absportarit, non uideri aduersus eā legē fecisse, quod à nobis Dispuncti. lib. quarto annotatum est.

¶ Fabros tignarios dicimus, nō eos duntaxat, qui tigna dolarent, sed omnes qui ædificarent.

IDEM LIB. III. AD LEG. XII. TAB.

Lex CCXXVI.

QVi uenenum dicit, adijcere debet, utrū bonum esset, an malum: nam & medicamenta uenena sunt: qa eo nomine omne continetur, quod adhibitum eius naturā, cui adhibitū esset, mutat: cū id quod nos uenenū appellamus Græci φάρμακον dicunt, apud illos quoq; tā medicamēta, quā quæ nocent, hoc nomine cōtinent: unde adiectione alterius nomīs distinctio fit. Admōet & nos summus apd' eos Poëtarū Homerus, sic dicens, φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δ' λυγρά.

¶ §. FABROS. Fabri dicuntur manu artificium aliquod facietes, estq; generale nomē: unde ex adiectione solet distingui, ut cum dicimus, faber lignarius, faber murarius, faber aurarius, & similia. Cæterū quia in lege XII. tabu.[a] tigni appellatione omnis materia, unde domus confici potest, continetur, ideo in ea faber tignarius intelligitur, omnis qui ædificat. Videtur tamen in specie fabrum accipi pro lignario, seu materiario tantum, qualem Græci τέκτονα uocant: cuius uocis meminit Papinianus[b], dum licitum esse tectoni tradit, trochos, id est rotas, extra ergasterium proponere. A fabro deducitur uerbum Fabrico, unde & Fabrica, quæ quidē & ipsa generalis dictio est[c]: sed in constitutionibus specialiter accipitur pro armorum factione: unde & Fabricenses dicti, in quem sensum & Fabricæ Cremonensis meminit Amianus Marcell. libro XV.[d] Erant & collegia fabrûm ea de causa instituta, ut quoties in urbe aliquod incendium excitaretur, ad illud compescēdum accurrerent, eorum instrumēta hæc cōnumerat Vlpianus[e], licet corrupta sint exemplaria. Centones, funes, perticæ, scalæ, phormiones, spongiæ, hamæ, syphones, & acetū: hæc enim incēdij extinguēdi causa parātur. Syphonis in hunc usum & Hamæ C. Plinius quadā ad Traianum epistola meminit, lib. X. Itemq; Iuuenalis, Satyra. XIIII. Dispositis prædiues hamis: & subdit, Dolia nudi nō ardent Cynici. Vt appareat de instrumēto quod ignium causa habetur loqui, licet interpretes hoc nō perceperint. Est autem Hama falcis uel sarculi species: & ita solet Græcis accipi, sed his in locis aliter uidetur dicēdum, nam & eo nomine uasculum ferreum significatur Hesychio: est & fabrile instrumentum, quod ab igne πυράγρην quoq; uocant, Suidæ.

a tigni.3. eo.

b pen. de uia ub.

c auth. de ar is. in prin.

d pen. §. pe. e iure im.

e quæsitū. de ind. inst.

QVI VENEnum. Venenorum quæ solū nocumento esse possunt[a], prohibitum est commercium, unde de eis nec societas, nec emptio contrahi potest: atqui lex Cornelia etiam pigmentarios punit[b], qui temere huiusmodi uendiderint, qualia sunt Cicuta, Salamandra, Aconitū, Pityocampæ, Buprestis, Mandragora, cantharides: quorū uenenorū remedia diffuse attingit Dioscorides libro sexto. Igitur quoniam in malis uenenis hæc iure constituta sunt, cum quis ueneni mentionē facit, explicare debet, an de istis intelligat, uox enim hæc media est, & in bonam quoq; partem accipi potest: nam & medicamēta uenena dici possunt, quòd eo nomine omne cōtineatur, quod naturam eius, cui adhibitum est, mutet: unde Verg.

Ille malum uirus serpentibus addidit atris.

Vt ostēderet, esse quoq; aliquod uirus, quod malū nō sit. Idē & Græci fecerūt, qui φάρμακον, id est uenenū, adiectiōe qualitatis distinguūt, ut Homerus in Odysseæ quarto:

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγρά.

Mixta uenena quidem bona sunt, sunt plurima amara.

Et alibi, φάρμακον ἀνδροφόνον dixit. Sic & Hieronymus in Ruffinum, φάρμακον θανάσιμον id est læthale. Et his exemplis satis cōstat, eum qui uenenum se dedisse alicui fateatur, nō tamen tanquam ueneficum puniri posse, cum de medicamento salubri intelligi possit. Quod in non dissimili casu Alexander quoque re-

a l. quod sepe. §. j. de contrah. emp.

b l. iij. de sica.

y spondit

c consi. 115. in iij. spondit[c]. Nam & Virgilius Necassyrio, inquit, fucatur lana ueneno, quū de purpureæ conchæ spuma intelligeret, Quæ omni nocumento caret. Hodie tamen uulgaris consuetudo admisit, ut quoties ueneni mentionem facimus, de malo intelligamus: quę uero bona sunt, simpliciter medicamenta appellamus. Quare in hominis illiterati sermone, forēsibusq; hisce scribliginibus, nō putarem hanc Iurisconsulti differentiam obseruandam.

¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Iabolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species appellantur ἀκρόδρυα.

¶ §. GLANDIS. Interdixerat Prætor, ne uis ei fieret, qui ex agro suo in alienū agrum caducam glandem, tertio quoq; die legeret: Quæsitum fuit à Prisco Iaboleno, quid glandis appellatione ueniret? responsumq; est, omnes fructus cōtineri, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborū species uocantur ἀκρόδρυα, nimirum ἀπὸ τῆς δρυός, id est à quercu: unde eodem sensu & δρύπεπτα omes arborei fructus dicuntur. Diligētissimi tamē Grammaticorum aliter Acrodrya interpretantur: intelligi enim eo nomine solum uolunt, quæ lignosi exterius fructus sunt, ut nuces castaneæ, pistacia, malum punicum, & si qua similia: sicuti ὀπώρα è conuerso, quæ extrinsecus mollia sunt, ut mala omnia: sed nobis Iurisconsulti sententia uidetur uerior. Et cum semel atq; iterum Latinas uoces exemplo Græci sermonis hoc in responso declarari uideamus, argumentum sumi potest, nobis quoq; licere uulgare nostrum maternumq; idioma secundum literatum sermonem exponere: unde cū uernacula lingua filiolos suos se instituere testator dixisset, de nepotibus quoque quorum pater iam decesserit actum fuisse respondi. Illud tamen cum Alexandro sentio, tametsi probetur in uulgari locutione communi usu aliter accipi legitimum filium q; legitimatum, non tamen consequens esse, ut idem sit in sermone Latino. Quod ab his præsertim annotandum est, qui uulgari loquela iudiciales interrogationes cōficiunt, ut Franci & Sequani.

l. j. de glā. leg.

Alex. consi. 2. col. 6. in j.

PLEBS. Tribus ordinibus constabat populus Romanus, plebe, equite, & senatu: Quamuis latiore significatione, plebis appellatione, Equites quoq; continerentur. Plebs munera militiæ tributaq; subibat. Equites dicti: quòd ad eos equo militare pertineret. Senatus curā Reipublicæ gerebat. In eum deligebātur à Censoribus, qui ex familijs patricijs erant, uel qui magistratus aliquos gessissent, uel bello donisq; militaribus maxime illustres. Iudicia quoq; aliquo tēpore, ad eos spectarūt, donec ad equites fuere trāslata, ex quibus Centūuiri delecti, ius reddebant. Oppressa uero ab imperatoribus Republica, cū eius curā principes tractarent, cœperunt rursus Senatores in controuersijs grauioribus, & quibus libero arbitrio, nec legibus præscripto opus esset, iudicare. Appellabantur & à cœteris iudicibus, puta Cētūuiris, decurijsq; iudicum, & Prætore, cui ipsæ decuriæ assidebant. Sunt autē Centumuirales causæ, in quibus usucapionū, tutelarū, gētilitatū, agnationū, alluuionum, nexorū, mācipiorum, parietū, fluminū, stillicidiorū, testamētorum iura uersantur: ut lib. de Oratore primo Tullius Scribit. Hinc Centumuirlae iudicium, Quod deinde quadruplex appellari cœpit, cum aucto numero, centum & octuaginta iudices sederent, & in quatuor partes diuisi essent. Iudicū uero decuriæ in foro cōsidebant, & in Prætoris erāt consilio, ex his sortiebatur Prætor, qui in publicis iudicijs cognoscerent, quiq; ipso præsidente, sententias tabellares ferrēt, assedisse se Prætori: datumq; etiā in causa pecuniaria iudicē A. Gellius testatur. Igitur ab his iudicibus prouocatio ad Senatū erat. Cœperunt & senatores à plebe ex censu discerni. Equitis census erant Quadringenta sestertia, quæ pecunia est decem ferè millium aureorū nostratium. Senatores duplicem eam summā possidebant, deinde etiam triplicem tempore Augusti, ut Tranq. est autor. Equitū insigne erat aureus annullus: Senatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: unde & Tribunus Laticlauius in iure, id est senatorius.

IDEM LIB. VI. Lex CCXXXVII.

PLebs est, cæteri ciues sine senatoribus.

¶ Detestatum, est cum testatione denuntiatum.

¶ §. DETESTATVM. Testari est sententiam nostrā exponere, unde testes dicti, quòd ea quæ de rei gestæ ueritate sentiunt, in iudicium proferāt. Hinc & testamētum. Cæterū, qm̄ ut maior fides adhiberet, etiā per numen aliqd' affirmatio inducebatur, tractū est, ut testari ꝑ iurare acciperemus, & precari. Vnde & Detestor, idē est qđ deprecor & abominor, & hæc usitatior est significatio: in iure tamē detestari, est cum testatione denuntiare, hoc est sententiæ suæ aliquem per denuntiationē admonere, quod & Protestari dicimus.

l. si rufinu C. de testa mul.

§. Pignus

¶ §. PIGNVS. Pignus propriè esse id, cuius possessio traditur creditori, & præsertim rei mobilis Iuriscōsultus approbat: argumento etymi, tanq̄ à pugno dictum sit: quod & Vlpianus tradidit, & à Triboniano in Institutionibus relatum est: cui sententiæ etiā Græcum exemplū succurrit, ἐνεχυράζειν enī à securitatis captione ipsi appellant, & ἐνέχυρον pignus p̄torium. Marcellus tamen pignus & hypothecam solo nominis sono differre existimauit, cuius sententiæ Valla accessit, nam constat ueteres scriptores de re quoq; immobili pignus dixisse, ut Teren. Ager oppositus est pignori, ob decem minas. Quomodo etiam Iuriscōsulti frequenter accipiunt, etiam si nulla traditio interuenerit. Ego arbitror hypothecā etiam de re mobili contrahi, est enim Græca uox ἀπὸ τοῦ ὑποτίθεσθαι quod est obligationi supponere, Vnde & receptum est, si quis promiserit decem modios frumenti super tali fundo, uideri huiusmodi uerbis contractam esse hypothecam. Quid enim aliud est fundū supponere obligationi? Quòd si decem modij de tali fundo promissi sint, aliud est: sola enim personalis obligatio inde nascitur.

rem. §. j. ... pig. act. — s hypot. de pig. — ó solū. §. ē. de usuc. — t. l. fun= . de an. le.

¶ §. NOXAE. Noxam dixere antiqui id qđ nocet: quapropter culpa, pœna, detrimentū, noxa est. Vnde & lib. XXXIII. T. Liuius, Noxa exoluere, id est à pœna capitalis fraudis liberare accepit. Seruius quoq;, qui cōtra legem Aquiliam alicui damnum dedit, noxa est. At noxia solūmodo de maleficio ipso dicitur, nec tam generali significatione accipitur, sicut noxa. Cicero lib. III. de legib. Noxiæ pœna par esto ut in suo uitio quisq; plectatur, uis capite, auaritia mulcta, honoris cupiditas, ignominia. M. Manilius: Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Plau. in Bacchi. Sat sic suspectus sum, cum careo noxia. Quo sensu & in Mostellaria & in Pseudolo usus est. Terētius quoq; in Phormione, In re incipiēda, ad defendēdam noxiā. Sed & in Eunucho & Ecyra ad eundē modū. Nec noxā eos ascripsisse quisq; dixerit, cum ratio carminis nō cōsentiret. Quæ adducere uolui, ut palàm fieret, q̄ iniquo iure Iustinianum in elegātijs suis insectetur Valla, & Seruium Beroaldus dum adiectiue tantum dici noxiā opinatur, contra ueterum autoritatem. Sanè de noxa à nobis supra quoq; disputatum est.

tione denuntiatum.

¶ Pignus appellatū est à pugno, quia res quæ pignori dantur, manu traduntur: unde etiam uideri potest uerum esse quod quidam putant, pignus propriè rei mobilis constitui.

¶ Noxæ appellatione omne delictum continetur.

IDEM LIB. V. AD L. XII. TAB.

Lex CCXXXVIII.

DVobus negatiuis uerbis, quasi permittit lex magis, quàm prohibuit, idq́ue etiam Seruius animaduertit.

DVOBVS. Duæ negationes affirmatiuam inducunt, ut etiam Grammatici fatentur: cuius rei illam rationem affert Augustinus, quòd negatiuæ natura sit, ut quicquid inueniat destruat: unde si consentiua præcedat, eam in negationē redigit & contrà. Id tamē perpetuū nō est. Quid enim si ad maiorem emphasim iterū negetur: ut in euangelio: Sit sermo uester, est, est: non, non. Nam & Seruius inficiatorias duas quādoq; mentem scriptoris augere ait. Quid item, si negationi addita sit dictio quidē: ut in hoc exemplo, Rectè dictum est non obligari, nec fideiussorem quidem. Sic & M. Cicero ad Lentulum, neq; errarent, nec aduersarij quidē. Quod & receptum est, quoties ea dictio tacite intelligitur: unde cū idem sit nemo, quod nec homo quidem, si dicamus, nemine nihil faciente, locus publicus damnū infert: recta est loquutio, & duæ negatiuæ pro una accipiuntur. Sic & M. Varro de uita patrum lib. III. Qua abstinentia uiri mulieresq; Romanæ fuerint, quòd à rege munera eorū noluerit nemo accipere. Perinde est atq; dixisset, munera eorum noluerunt accipere, nec homo quidē. Sunt qui per duodecimum modum solœcismi id accipiāt, fit enim ex geminatione abnuendi, ut cum dicimus, nihil nunq̄ peccaui, pro unq̄. Sed & quoties altera negatio pro uniuersali ponitur, & particulares sequuntur, negatiuæ naturam suam seruant: ut nullas à te accepi literas, nec breues, nec prolixas. Verum potius id esse ego arbitror ex ui dictionis nec, quæ uerbi repetitionē inducit. Vnde & certum est cū duobus uerbis aut positis aut intellectis duæ negationes adduntur, consentiuam non intelligi: ut nec me amas, nec Titium: subauditur enim amas. Qua ratione etiam quandoq; fit, ut tres negationes non plus efficiant, quàm duæ: ut cum lex dicit, in fugitiuo locum non habere nec usucapionem nec præscriptionem[b]. De qua re uidendus est Valla elegan. III. lib. Cæterum & quædam uerba sunt natura quidem sui prohibitiua, quibus si negatio

l. j. §. si quis ita. de uerb. obli. — l. fluminum. de dā. infec. — b l. j. C. de ser. fug.

tio addatur,non tamen absolute permittunt, licet hoc magis inferāt, q̃ negent de quibus loqui Iuriscōsultum nostrū ego arbitror:exēpli causa, Si prætor dicat. Quo minus scorta prostēt, nō ueto: non em̄ prætor partes suas interponit,ut qcq̄ iuris concedat, sed nō prohibet. Sunt etiā alia uerba prohibitiōis tacitam quādā uim habentia,quæ idē possunt, addita, uel nō addita negatiōe:ut uereor, timeo,caueo:si em̄ dixero, uereor ne adoptio impediatur[c],idē est, ac si dixissem,ne nō impediatur. Et hæc quidē pro responsi huius interpretatione satis sint, cætera diffusius extricanda Grammaticis relinquamus.

c l.non solum. §.sed uideamus. de ritu nup.

POMP. LIB. SING. ENCHIRIDII.

Lex CCXXXIX.

PVpillus est, qui cū impubes est, desijt in patris potestate esse, aut morte, aut emancipatione.

PVPILLVS. Pupillus diminatiua uox est à pupo,quę dictio puerum significat, quem Catullus poëta etiam pupulū dixit: unde ex etymo qui in patris potestate est pupillus dici poterit[d]. Seruus quoq; impubes, hoc nomine appellabitur[b],& hæc huius uerbi latissima est significatio: Iurisconsultorum enim frequentior usus aliter accipit,eum scilicet impuberem, qui in patris potestate esse desijt,aut morte, aut emancipatione:morte, ut quia pater uere fato excesserit,uel in exiliū missus sit:cuius rei rationē hanc Caius Institutionum libro primo refert, quia non potest ciuem Romanū in potestate habere, homo peregrinæ conditionis effectus:unde exilium hoc casu idē potest,quod naturalis mors posset. Emancipatione,ut quia pater eum sui iuris esse uoluit,misitq; manu. Est em̄ Emancipatio,è manu traditio,introducta à lege ueteri,per quandam uēditionis similitudinem: quia præter naturalem patrem, alius adhibebatur,qui fiduciarius nominabatur. Hic certo patri unum aut duos nummos, quasi in similitudinem pretij numerabat,quo accepto, pater illū mancipabat,manuq; tradebat,idq; ter coram præside uel curia fiebat, adhibitis quinq; ciuibus Romanis, & Libripende qui stateram tenebat, itemq; alio qui Antestatus uocabatur:Eum sic emptum,fiduciarius deinde manumittebat. Quapropter iure antiquo manumisso in emācipatione,ꝓprie inter ueniebat:quæ omnia diffusius à Caio, eo quē citauimus loco referuntur:hodie autem huiusmodi solennitates sublatæ sunt.

d l.fi.de uerb. obl.
b l.quam tub. de pecul.

¶ §. SERVORVM. Iure gentium introductum est, ut capti in bello efficiantur capientium, cæterum quoniam multi hostili odio in captiuos desæuiebant,eosq; trucidabant,Romani Imperatores id prohibuerunt, iusseruntq; uendi,nō autem occidi,unde serui dicti sunt,quasi seruarentur.Hincq; apparet nō licere nobis hostem nostrum, postquàm captus est, interficere. Quod intelligunt doctores esse obseruandum cum intra præsidia nostra iam deductus est, ante uero quā deductus sit,occidi iure poterit,cū multa interim possent accidere[c]: quid enim si fugam capesseret: uel cum hostibus rursus cōgregaretur: Sed nobis uidetur in ipsa acie solum id licere, idq; aduersus eos qui dedere se nolunt. Nam dedititiū hominem occidere,crudelissimum est, nec boni imperatores hoc patiuntur,ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet.His illud quoque consentaneum est, ut si lege municipali exules pro hostibus publicis habeantur, impuneq; occidi possint,eum qui captus iam à familia ad quæstorē rerum capitalium ducatur,occidi,impune non posse:cum enim captiuus iam sit, debet seruari, non occidi,alioqui haud difficulter reperirentur qui eum obtruncarent, ne de conscijs interrogari posset, uel ut maturius ignominiæ pœnæq; eximeretur.

¶ Seruorum appellatio ex eo fluxit,quòd Impatores nostri iubent captiuos uendere,&per hoc seruare, nec occidere solent.

¶ Incola est,qui in aliquam regionē do-

c l.in laqu... de acqui... rum do.

¶ §. INCOLA. Incola proprie est,qui cum aduena esset,in aliquam ciuitatem ea mente habitatū uenit,ut ibi perpetuo sit,summamq; rerum suarum habeat:ea mens ex uarijs coniecturis summitur, qui enim uenditis quas alibi possidebat rebus suis, in aliam urbem cum familia demigrauit[d],uerisimile est, sedē in ea suam constituere uelle. Qui item diutius,puta decennio, in aliena patria habitauit[e],credibile est ibi perseueraturum,nec aliò iturum. Ex protestatione quoq; animus declaratur,unde qui statim ubi habitare urbem cœpit uelle se in ea domicilium cōstituere affirmat,absq; mora incolatum acquirit[f]. Idem & in eo habitatore responsum est,qui priuilegium impetrauit,quo ius ciuitatis petebat[g]. Qua ratione etiam efficitur, ut domiciliū pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus,si modo de animo nostro appareat. Nam &[h] Reges ipsi ut plurimū qualibet in urbe sibi subdita domicilium habent,licet aliquod unū sit principalius,potissimumq; illud attēditur

d l.prædi... j.de fun...
e l.ij.C.d... col.lib.
f Abb.c.... paroch...
g Dec.co... 283.
h l.assum... §.iuris mun.

ditur, cui origo etiam accedit. Quòd si res de qua agitur in domicilio frequentiori sit, illud præualebit[i], duplex enim causa fortius alligat. Nec quicquam refert in oppido aliquo quis domicilium constituat, an in eius finibus uicóue, cum uicus perinde ac pars ciuitatis sit[k]. Incolã Græci πάροικον appellãt: unde qd' in Psalmo CIII. dicitur ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ Hieronymus sic transtulit, cum essent numero breui, paucissimi & incolæ eius. Quẽ locum Accursius quoque adducit & accollam legit, sed male. Est enim Accola, non qui aliquo in loco domicilium constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat: Et ꝓprie iuxta flumina sunt accolæ: unde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicitur. Sed & Virg. in VII. amnisque uadosi accola Vulturni. Non tamẽ negauerim Parœcon Græcis quandoque simpliciter pro aduena dici. Quem illi & προσήλυτον uocant, & ἄνοικον, de quo infra uidebimus.

micilium suum contulit, quẽ Græci πάροικον appellãt: nec tantũ qui in oppido morantur, incolæ sunt, sed etiam qui in alicuius oppidi finibus ita agrum [a] habent, ut in eum se, quasi in aliquam sedem recipiãt. ¶ Munus publicum est officium priuati hominis, ex quo cõmodum ad singulos uniuersosque ciues remque eorum imperio magistratus extra ordinem peruenit. ¶ Aduena est quem Græci ἄνοικον appellãt. ¶ Decuriones quidã dictos aiunt, ex eo

a ¶ AGRVM. Hinc argumentũ sumi potest, eum qui in patria sua agrum domumque habeat, si eis retentis aliò se transferat, incolaque fiat, nihilominus domicilium quoque antiquius retinere, uiderique eum nouũ aliud domicilium acquisiuisse, non autem uetus perdidisse, & ita ex facto responsum scio.

¶ §. MVNVS. Superius uisum fuit, inter cæteras muneris significatiões, munera quoque personalia contineri. Quapropter hic traditur, quemadmodum eo sensu definiendum sit. Et est, inquit Iurisconsultus officium priuati hominis, quoniam solum priuati homines ad huiusmodi officia deliguntur. Principes enim ea subiri mandant, non autem ipsi exequuntur. Subijcit: Ex quo cõmodum ad singulos, uniuersosque ciues, remque eorum, scilicet publicam peruenit. Quæ uerba eam, quæ proprie utilitas publica est, comprændunt. Nam quatuor modis ea consideratur: Prima, cum in uniuersum & particulariter commodum affertur: quod in sacerdotibus, magistratibusque consistit[l]. Secunda, quæ in uniuersum conducit, non autem singulis, ut quoties de locupletãdo fisco agitur[m]. Atqui optimus Imp. Traianus dicere solebat, Fiscũ esse ueluti lienem, quòd sicut eo excrescente, artus reliqui contabescerent, ita ex priuatorum detrimento locupletaretur fiscus. Tertia est utilitas, quæ priuata proprie est, licet ex ea consequatur etiam publica: ut cum dicimus, publice ĩteresse dotes mulieribus conseruari[n], liberisque hominibus ciuitatẽ repleri, id enim quod cõsequitur, in uniuersum prodest. Quarta est, quoties id quod cõsequitur singulis prodest, nec in uniuersum quẽlibet particulariter iuuat, ut cum generaliter dicimus, Reipublicæ interesse, ne q̃s re sua abutatur[o]. Quæ omnia diffusius à recentioribus explicata cernere est[p]. Quod subditur, Imperio magistratus extraordinarium, puto extraordinario, uel extra ordinem legendum, ut compelli municipes ad subeunda munera dicantur, nõ iure actiõis, sed officio iudicis: id enim remedium est extraordinarium[q]. Quam interpretationem, etiam Accursius probat. Sanè quemadmodum distinguantur munera, à nobis supra tractatum est.

¶ §. ADVENA. Inter aduenam & incolam hoc interest, quòd incola fixit sedem domiciliumque constituit, Aduena non constituit, & ideo eum Græci ἄνοικον appellant, quasi sine lare aut domicilio: unde qui cum eo contrahit in loco contractus agere non potest: quia uidetur tanquam cum recessuro contraxisse, domicilium igitur adire debet[r]. Dicitur autem aduena, quasi aliunde adueniens, quapropter à Græcis προσήλυτος quoque dicitur: Tametsi ea uoce in Actis apostolorum Lucas eos intellexerit, qui diuersæ sectæ nati, in ius Mosaicæ legis recepti essent. Appellant & ἀοίκους Græci eleganti epitheto Scythas, quòd domibus sint nullis, uectantur enim super curru, nullis certis sedibus. Sunt & Conuenæ collectitij habitatores, sic dicti, quod plures ex diuersis regionibus in unum locum cõuenerint. Strabo συγκλύδας uocat: unde & Conuenarum urbs in Aquitanis. Sanè receptum est, appellatiõe populi, eius urbis incolas cõtineri, aduenas non contineri[s].

¶ §. DECVRIONES: Vnicuique Ciuitati secundum mores suos, sui magistratus sunt, qui Decuriones dicuntur, consilij publici gratia

i l.d.cõst.
k ex uico. mun.
l §.huius. Iusti.&
m en.C.de mip. xij.
n l.j.sol.mat.
o §.pen. Inst. de his qui sint sui.
p d.l.j.
q l.cum filius. si cer.pet.
r l.hæres.§.ij.de iudi.
s Fely.c.rodulphus.de rescrip.

gratia primum introducti. Emanauit autem nominis origo à Colonijs populi Romani, in quibus qui eas deducebãt Triumuiri decimum quemq; consilij causa ascribebãt, ex his magistratus municipales eligebãtur[t]. Quorum uaria fuere munera[u]: & in primis Aediles, qui rem frumẽtariam ponderaq; & mẽsuras curabant ἀγορανόμους plerique uocant, Iurisconsultus Arcadius etiã Episcopos[x].

t l.fi.de mun.
u l.& ideo. de cõpens.
x d.l.fi.

quòd in initio coloniæ, cũ deducerẽtur, decima pars eorum qui deducerentur cõsilij publici gratia cõscribi solita sit.

¶ Vrbs ab urbo appellata est: urbare est aratro diffinire: & Varus ait, urbũ appellari curuaturã aratri, quod in urbe con

Erant Archeiotæ qui publico archiuio præerant, in scholijs Græcis traditum est, aulam locum esse, in quem fontes ducerentur, eum à iunioribus ἀρχεῖον appellari[y]. Erant & Xenoparochi, quos uox indicat præbendis hospitijs præfuisse. Nicostrategi, qui pro uictoria Ducum excubarent, denuntiarentq; quid in hostico gereretur, sic enim etymus indicat. Mastigophori, id est flagelliferi, qui athletas (seu athlotetas mauis) in certaminibus comitarentur. Telesphori uectigalium exactores, uel mancipũ præfecti, unde Telesphoria munus ipsum. Sitocomæ, Decaproti, Prostatæ, Logographi, de quibus à me alibi disputatũ est. Et hi magistratus Græcorum erãt. In Latinis municipijs Duumuiri, primi in albo describebantur, hi carceribus præerant, publica locabant, fascibus utebantur, quod libro dispunctionum III. à nobis annotatum est. Ad hæc Quartumuiri, qui appellationũ causas audiebant, in antiquis monumẽtis sic annotantur IIII VIR. AP. Sextumuiri & ipsi de his, quæ ad Rempublicam pertinebãt, solebãt cognoscere[z]. Erãt & X VIRI STL. IVD. id est decẽuiri stlitibus iudicandis, quorum & Spartianus in Hadriano meminit. Et hunc magistratum gessisse C. Cæcilium Plinium, ex duobus uetustissimis monumentis, quæ Mediolani cõspiciuntur, constat. Fuere & Augustales, quos eligi à Decurionibus solere alias retuli, diuersus magistratus ab Alexandrino præfecto[a], qui Augustalis & ipse dicebatur. Decurionũ census ita ut lege municipali præcipiebatur uarius erat. Plinius libro Epist. primo, Comi fuisse centũ millium tradit: quæ summa est nostratis pecuniæ aureorum duorum millium & quingentorum. Solebant autem, cum in ordinem reciperentur, binos denarios, uel huiusmodi certã quãtitatem, singulis collegis distribuere: sed & quoties aliqua statua ædicula uc dedicaretur, aliquid eo nomine recipiebant[b]: ea pecunia Sportula quoq; appellatur. Et ideo iure cautũ est, minores XXV. annis Decuriones factos, sportulas accipere posse, licet suffragiũ ferre nequeant. Et hæc quidem de municipalibus satis sint. In castris quoq; erãt Decuriones, sic dicti, quòd denis equitibus præessent, ut Festus scribit, licet Fronto præfuisse eos turmæ dicat. Cõstat turma, ex duobus & XXX. equitibus. Erant & in Palatina militia, unde apud Tranquillũ traditur Saturiũ cubiculariorum Decurionẽ fuisse, sed de his nihil ad præsentẽ materiam. Quomodo autẽ Coloniæ deducerentur supra uidimus.

y d.l.fi.
z l.ij.§. deinde.de orig. iur.
a l.si quos.C. de decur. lib.x.
b l.spurij.de decur.

¶ §. VRBS. Vrbs ab urbando dicta est: urbare autẽ est aratro diffinire. Solebant enim antiqui, iuncti bobus, tauro, & uacca, Hetrusco ritu, in condendis urbibus, aratro sulcum facere, intra quem oppidum muniebant, ædificabãtq;: id religionis causa, & auspicatò fiebat, quo eius loci Penates & Genios magis propitios haberent, unde intra eum circuitũ, non licebat sepulchra cõstituere[c]: Quòd huiusmodi feralibus contaminari sanctum municipiorum ius, polluiq; urbis Genius uidebatur. Nam & cum hostes urbem expugnarent, in primis eos omnes euocabant Deos, ut non offenderentur, & expugnatores sacri legij nomine exoluerent: Quod Iurisconsulti euocare sacra appellant[d]. Id autem conceptis qnibusdã uerbis fiebat, quæ se apud Serenum Sammonicum legisse Macrobius refert. Eadem ratione & muri urbium sancti appellantur[e], unde & iure ciuili sine Principis uel Præsidis autoritate in eis aliquid cõmitti non potest[f], & ideo eo iure, nulli populo licitum est urbem constituere, nisi ex Principis autoritate: quod in his gẽtibus nõ procedit, quæ liberæ sunt, & uacantia occupant: illæ enim iure gẽtium reguntur[g]. Quo iure Romani Imperatores non præcellunt. In pontificijs autem, recentioribusq; Canonibus, nõ uidentur urbes appellari[h], nisi quibus Episcopus datus est: in antiquis enim decretis, maioribus tantummodo urbibus Episcopi cõstituti fuere[i]. Sed tamen hodie & plurimæ in Germanis Sarmatisq; urbes sunt, quibus specialiter nullus sacrificulus antistes præest. Hæ enim nationes, non pauca ex iure gentium adhuc retinent, licet in sacris Christiani sint, nostramq; rem armis à Turcarũ impetu egregie, quantum in eis est, tueantur.

c l.mortu C.de re
d l.sacra. rer.diui
e l.sanctu eo.tit.
f doct.l.j. ue.de op
g l.ex hoc iust.&
h Bald.d. ex hoc.
i c.j.de p

§. Oppidũ

¶ §. OPPIDVM. Oppidum uidetur mihi id esse, quod tanq; propugnaculum aduersus hostes constructum est, & moenibus uallatū, id enim etymologia arguit, cum dicatur ab ope, id est auxilio, quòd eius causa factum sit, unde ut plurimū condebātur oppida, ut etiā natura loci tuta essent. Verg. secūdo Georg. Adde tot egregias urbes, operūq; laborē, Tot cōgesta manu prę ruptis oppida saxis. Sic & T. Liuius lib. XLIII. prohibitum Lacedaemoniorum Tyrāno tradit, ne quod oppidum in suo alieno ue agro conderet: quod uidelicet nollent Romani habere eum, quò posset se recipere, & armis tueri. Sic & C. Cesar comētariorū quinto: Oppidum, inquit, Britanni uocāt, cum syluas impeditas uallo atq; fossa munierunt, quò incursionis hostium uitandae causa conuenire consueuerunt. Sunt tamen qui oppidum dictum existiment, quòd eò priuati opes suas cōferant: sed quod Pomponius hic ait, uerius est. Quapropter siue urbs sit, siue castrum, emporium, conciliabulum, pagus, uicus, praefectura, burgus, metrocomia, dum moenibus cingantur, & ab incursu hostium tuta sint, putauerim dici proprie oppida, idq; cum caeteris nostratibus interpretibus. Laurentius enim Valla, quiq; eum secuti sunt Grammatici, oppidum omnē urbem dici existimauerunt, praeter Romā, quae peculiari nomine urbs uocari coepta, fecit ut caeterae urbes, oppida uocarentur. Est & Oppidò aduerbiū, pro ualde, tractumq; id est à cōsuetudine agricolarum. Qui cum interrogarentur quātum messium collecturi essent, respondebant, oppidò: Quasi & sibi, & oppido suffecturas dicerent.

¶ §. TERRITORIVM. Quatuor sunt nomina eiusdem intellectus, territorium, comitatus, districtus, dioecesis: eorum significatio ex diffinitione hic posita intelligitur, & sicut territorium, à terrendo, ita districtus à distrigendo, & in uincula trahendo nomen à recentioribus sumpsisse uideri potest, tametsi sint qui latius patere districtum putent[k], ut hoc nomine significetur, quicquid ultra territorium suū ex alieno ditioni suae ciues addūt, uel uirtute bellica partum, uel quaqua alia ratione, quod & crebrius receptum uidetur[l]. Qua in re uix est, ut ego disputare uelim, qui sciam, uocem hanc apud antiquorum neminem reperiri. Comitatus proprie de imperatoria aula dicitur, sed quia tempore Caroli Magni, regnantibusq; Berengarijs, & Othonibus, ad singulas ciuitates regendas aliquis Comes mittebatur, coepit Territorium, quoniam illi Comes praeerat, Comitatus dici. Otho tamen Phrisingēsis in Aenobarbi historia, à cōminando comitatum dici existimat, eadē ratiōe qua & à terrendo territoriū. Dioecesis Graeca uox est, qua administratio significatur, in iure nostro pro ,puincia assumitur[m], unde Aegyptiaca dioecesis. Sed in patrum decretis, solet ad Episcoporum munus deflecti, non enim in primitiua ecclesia episcopi iudicia exercebant, sed sacra administrabāt, curabantq;, merito διοίκησις, id est procuratio, distributioq; in eis proprie locum sibi uendicabat. Sicut ergo territorium dicitur, quatenus iudex ius terrendi habet, si Dioecesis dicitur, quatenus episcopus ius administrandi sacra habet. Acciditq; in limitaneis uicis, ut nō eiusdem sit dioeceseos castrum cuius est territorij. Sed finge aliquod castrū à principe fuisse de omnimoda ciuitatis iurisdictione exemptum, an eiusdem territorij uel comitatus dicetur? Et uerius est non esse, cum enim urbis praetor, uel comes, ius terrendi eo in loco nō habeat, non uidetur de territorio uel comitatu amplius esse. Quapropter si constitutum sit, ut eius castri legibus deficientibus, ius commune Romanorum obseruetur, constitutiones ciuitatis, cui ante subijciebatur, non obseruabimus. Quod si exemptum non esset, minime procederet, cum ius commune Romanorum mādet, castra quae in territorio sunt, urbis suae legibus coërceri, idq; & Pontano uisum est[n]. Idemq; arbitror, si nō omnino ab urbe separatū sit, ut quia aliquo casu illi subijciatur, adiuuatur enim origine inspecta, territorijq; nomen seruat, quod ex facto Baldus respondit[o]. Finge rursus principem castrum alicui simpliciter donasse, an territoriū quoq; & iurisdictionem donasse censebitur? Et si iam exemptum à iurisdictione urbis erat, uerius est uideri donatum: plenissimā enim huiusmodi munificentia inrerpretationem recipit[p]. Quòd si separatum non erat, haud quaquam de iure ciuitatis uerisimile est uoluisse principem quicq; diminuere[q]. Quid item si territorium cōcesserit, an & proprietates pa-

dēda adhiberi solet. ¶ Oppidum ab ope dicitur, quòd eius rei causa moenia sunt constituta. ¶ Territorium est uniuersitas agrorum, intra fines cuiusque ciuitatis, quod ab eo dictum quidam aiunt, quod magistratus eius loci, intra eos fines terrēdi, id est submouendi ius habent.

k ...e. pastora... d' re iud.
l ...et. consi.
m l.j.C.de priua.carc.
n Rom.consi. 218. Socy.81.
o Bal.consil. 183.in 2.
p Bar.l.si qñ. C.de bo.ua.
q Bart.l.j.C. de exc.mun. lib.x.

latiaq; conceſſiſſe uidebitur? Et Old. non uideri reſpondit. Territorium enim ad iuriſdictionem refertur, nō ad eas poſſeſſiones quæ dominij principalis ſunt, idq; & cæteri probant[r]. Sed quid ſi exercitus alicuius populi extra fines proceſſit, & aliqs ibi deliquerit, an prætor eius populi eū puniet? Et reſponſum extat ab eo puniri poſſe[s]. Iure enim gentium eius ſoli, quod qs bello captū poſſidet, habetq; dominium, iuriſq; dictio quæritur, ut meritò territoriū ſuum dici poſſit, à terrēdo, id eſt ſubmouendo: ſolebāt enim magiſtratus populi Romani in ſummæ poteſtatis ſignum, lictores habere cum faſcibus, quibus mādabatur ut turbam ſummouerent, unde & ſommouere pro terrēdi iure accipi cœptum eſt.

r Alb. hic.
s Bar. hic.

¶ Verbum ſuū, ambiguum eſt, utrū de toto, aut de parte ſignificet: & ideo qui iurat ſuum non eſſe, adijcere debet, neq; ſibi commune eſſe.

PAVLVS LIB. VI. IMPERIALIVM SENT. IN COGNI. PROLATARVM.

Lex CCXL.

CVm quærebatur, an uerbum ſoluto matrimonio dotē reddi, nō tantum diuortium, ſed mortē contineat, hoc eſt, an de hoc quoque caſu cōtrahentes ſentiāt: & multi putabāt nō de hoc ſenſiſſe, & quibuſdam alijs contra uidebatur: ſecundum hoc Titus Imper. pronuntiauit, id

¶ §. VERBVM ſuum. Qui fundū, Stichū, domū, huiuſmodiq; certam rē nominat, ſuāq; eſſe affirmat, de tota re, ītegraq; ſpecie loquutus intelligitur. Qua ratione quod cōmune eſt[t], proprie meum dici non poteſt, nec quod de re, quę propria alicuius ſit, à lege cōſtitutū eſt, in ea locū ſibi uendicat, quæ partim quoq; aliena ſit: id tamen perpetuum non eſt. Nam in indiuiduis, ſi plures ſint inſolidū domini, res illa cuiuslibet, etiam proprie, eſſe exiſtimabitur[u]. Vnde communis libertus, eorum ratione quæ ad patroni honorē ſalutemq; pertinēt[x], pro proprio habebitur, is enim honos inſolidum debetur[y]. In legatis quoq;, quoniā uoluntas potiſſimum locum obtinet, idē dicemus. Vnde qui legat Stichū, qui ſuus erit cū morietur, etiā legaſſe eum intelligetur[z], ſi non ſuus, ſed communis erit, eaq; pars debebitur, quæ ad eum ſpectat: nec enim dubium eſt, quin illa proprie ſit ſua. Cæterum & cū iudex pronuntiat fundum Titij non eſſe, intelligetur id pronuntiaſſe, ut neq; illi cōmunis ſit. Cum enim in iudicio de ueritate totius ſummæ agatur, cenſetur iudex etiam de qualibet eius parte pronūtiaſſe[a], alioquin facile eſſet rem iudicatam eludere. Idem & in interrogationibus dicendū eſt[b], qui enim interrogat, an fundus ſit ſuus, non ſolum de toto, ſed & de qualibet parte interrogaſſe cēſebitur. Et ideo ſi illi reſpondeatur ſuum non eſſe, perinde erit, atq; ſi neq; ſibi communem dixiſſet. Quid ergo ſi iurauerit ſuum nō eſſe, & deinde probetur communem eſſe, an punietur tanquam periurus? Et uideretur non eſſe exiſtimādum periurum, ut eni crimen illud euitetur, ex humanitate receptū eſt[c], etiā abuſiuam uerborum interpretationem admittēdā. Vnde cū è duobus teſtibus alter affirmaſſet fundū à Titio poſſideri, alter uero negaſſet, concordiæ cauſa reſpōſum fuit[d], de parte alterum, alterum de toto intelligendū. Meritò igitur Iuriſcōſultus ambiguum eſſe hunc caſum aſſerit, & ideo debent iudices eum qui iurauit ſuū non eſſe, cōpellere, ut explicet, ſit ne ſibi cōmunis, ne periurium obtegere uerborum inuolucro poſſit: quamuis uerior ſententia ſit, etiam ſi nihil explicet, cenſeri periurum[e].

t c. fi. eo. tit. in 6.
u l. illud. de ritu. nup.
x l. j. §. dñi. ad Syll.
y l. cōis. de in ius uoc.
z l. ſerui. §. j. de leg. j.
a l. ſi quis cum totū. de exe cu. rei iud.
b l. q ſeruū. in fi. de int. ac.
c c. cum tu. d[e] teſti.
d Dy. Bald[...] ij. de cond[...] inſti.
e Doct. l. j. ſi ſtip. d[...] bo. oblig.

CVM QVAEREBATVR. Cū quis ſtipulatus eſſet ſoluto matrimonio dotem ſibi reddi, fuere qui crederēt, cōditionem ſtipulationis eo ſolum caſu euenire quo per diuortium ſolueretur, nō etiam ſi morte alterius: quorum ſententiam ea ratio adiuuabat quod cū matrimoniū conſenſu contrahatur, proprie contrario conſenſu diſſolui uidetur. Qui autē moritur, nō exiſtimatur diſſentire, unde & uiduæ iuris interpretatiōe in pleriſq; habentur, ac ſi in priore matrimonio adhuc eſſent. Sed Imper. Titus etiam caſum mortis cōtineri exiſtimauit: quamobrem & quoties conſtante matrimonio dos petitur, ut ſi maritus facultatibus labatur, locum eſſe ſtipulationi uideretur, cum nullo caſu dotem remanere apud maritum pronūtiauerit[a]. Sed hoc communiter non admittitur, cum ſolutum nō ſit, & beneficium repetitionis mulieri ipſi lex concedat, non autem extraneo. Interpretantur autem Doctores ea uerba, ſoluto matrimonio, id eſt cum matrimonium ſolutum erit. Indeq; colligunt, ablatiui abſoluti naturam eam eſſe, ut cōditionem inducat. In quo articulo ſciendum eſt, ablatiuos quandoque in uim ſeptimi caſus, ut Diomedes, Seruiuſq; docuerunt, enuntiari: tuncq; dubium nō eſt ad con

a gl. l. ſi cō[...] te. ſol. m[...]

ad conditionem nõ referri. Inducitur autem huius casus uis simpliciter in nominibus, ut cum dicimus, te autore didici, arbitratu Seij ædificaui, saluo consensu domini alienaui, & si qua similia. Quandoq; per participiũ proferuntur, & tunc naturam adiuncti participij debemus ĩspicere, præsentis, præteriti, an futuri sit tẽporis: Quod præsentis tẽporis est, conditionem non inducit, ut si dixerim, rato manente pacto pœna soluatur: item filio præcedẽte, patri permittitur, quemlibet in locum nepotis adoptare, hic enim non uidetur subesse conditio. Quod tamen nõ procedit, cum participium ipsum licet præsentis temporis, futuros tamen casus respicit, ut si cõstitutum sit, stantibus masculis fœminas à successione excludi: illa enim uerba, stãtibus masculis, quoniam ab eo prolata censentur[b], qui ius de ea re statuendi habet, & conditionem inducunt, & dispositionem, quia non solum fœminas sub conditione excludunt, sed ipsos masculos admittũt. Cum participium præteriti est temporis, obscurior est quæstio, quoniam ex adiectione uerbi potest ad omnia tẽpora referri, ut supra à nobis ex P. Nigidij sentẽtia traditum est[c]: unde hæc uerba, soluto matrimonio, generaliter accipi ex materia subiecta poterunt, siue retro solutũ sit, siue in futurum soluetur, respectu futuri cõditio est, non autem respectu præsentis præteritiue. Nam & cũ sermo Latinus præsens à passiuo uerbo participium nullũ habeat, soli ti sunt ueteres in eum sensum præterito uti, ut apud Virg. uimq; addere uictis, id est qui uincebantur. Et in Georgi. Quam quibus in patriam uẽtosa per æquora uectis, id est qui uehuntur. Sic & in edicto prætoris[d], dum in eum qui rate naue expugnata quid rapuisse dicetur actio conceditur, illa uerba, naue expugnata, exponũtur, id est dum expugnatur, & præsens quoq; tempus respiciunt. Sumuntur & quãdoq; huiusmodi participia ferè in uim nominis, ut cum dicimus, uelo leuato iudicauit, reseruato domini consensu alienauit, penum excepto uino legauit: Quo casu dubium non est, dispositionem inferri, non conditionem. Idemq; iuris est, quod de ui septimi casus supra docui. Cum futuri temporis participium est, tempus potius quàm conditio inducitur, ut in illo Lucani, Venturo Cæsare Romam, Ignauæ liquere manus, id est cum esset uenturus. Vnde quamuis Bartolus[e] eas conditiones, quæ ab ablatiuis absolutis inducuntur, expressas appellet, mihi tamẽ uidetur huiusmodi ablatiuos principalius ad tempus, quàm ad conditionẽ referri. Nam & illud in confesso est, magis dispositiõi eos accedere, quàm cõditio expressa faciat[f]. Illud etiam cõstat, quæ in dus participia terminãtur, nullo modo ad cõditionem, neq; expressam, neq; tacitam attinere, sed id significari, quod fieri oportet, ut in exẽplo Iustiniani, posterioribus secundo relinquẽdis: & rursus, liberis instituẽdis uel exhæredandis.

[b] ...rt. l. ij. §. ... ad Tert.
[c] l. uerbũ ... it. §. eo.
[d] ...j. §. dein... de incẽd.
[e] in l. j. 7. q. de cõdi. & dem.
[f] Ias. in rubr. sol. mat.

actũ eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritũ.

Q. MVTIVS LIBRO SINGVLAR I. ὅρων

Lex CCXLI.

IN rutis & cæsis ea sunt, quæ terra nõ tenentur, quæq; opere structili, tectorioúe non continentur.

IN RVTIS. Scripsit Q. Mutius singularem librum quem inscripsit ὅρων, id est horarũ, uel etiam annaliũ: si quidem ὅροι apud Lucianum hoc sensu accipiuntur: potuit & titulus operis fuisse τῶν ὅρων per o breue, sic enim Aristoteles in Topicis diffinitionẽ, siue ut M. Cicero, notationem uocat, nàm & certa de aliqua re sentẽtia ὅρος dici potest: & hæc secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius respõsi lemma per o magnum scriberetur, nimirum hoc modo, Q. Mutius libro singulari ὥρων, unde ab ea scriptura temere recedendum non est. Igitur in eo libro Mutius explicuit, quæ nam ruta essent & cæsa (solebant enim domuum uenditores ea excipere, ne empta censerẽtur) & uidebatur quæcũq; eruta uel cæsa sint significari, id enim uoces illæ denotant. Sed Mutius[a] non contineri ea quæ terræ fixa sunt existimauit: sed & si qua opere structili uel tectorio cõclusa sunt idẽ esse[b]. Dicitur opus structile, quod ex lapide quadrato, aut laterculis calceq; constructum est, eaq; proprie pars ædificij est: unde & auferri non potest. Tectoriũ uero incrustatio est, siue expolitio parietũ, pluribus inductis ex arenato corijs, totidemq; ex marmorato: quam rem M. Vitruuius lib. VII. copiose explicat. Durescebat autem ea species in crustas, adeò ut speculorum modo imagines redderet, posletq; in abacorũ quoq; usum eximi: quæ tametsi uera essent, non tamẽ ea eximere uẽditori licet, cũ hic diffinitũ sit, rutorũ cæsorumq; appellatione nõ cõprændi. Sed an intestina opera cõprændantur, ut scamna, sedes, fulcra, abaci, armaria, scrinia, idq; genus similia? & cõtineri quibusdam uidetur. Cum enim ex materia arboribus cæsa constent, satis uidentur ex ui uerbi

[a] l. fundi. §. si ruta. de act. emp.
[b] l. sicuti. si ser. uend.

uerbi significari. Quid de statutis & imaginibus, quales maiorū suorū antiqui in atrijs & uestibulis conseruabant, sicut Philosophorū, doctrinaq; insignium hominū in bybliothecis, cæterorū in hortis uel horreis? Et M. Cicero, II. de Oratore, rutis cæsisq; attribuere uidet. Quapropter uendita domo empto rē nō sequerētur. Quod tamen aliter ab antiquioribus obseruatum fuisse Plinius est autor. Is li. XXXV. In foribus, inquit, & circa limina animorum ingētium imagines erant, affixis hostium spolijs, quæ nec Emptori refringere liceret. Quæ etiam dominis mutatis, domus ornamenta erāt. Sed hæc olim fuere: Mutij ēm sentētia deinde recepta est, ut ruta cæsaq; ædiū fundiúe esse nō cēseātur[d], nisi id scriptū sit. Sanè harū dictionum M. Cicero in Topicis quoq; meminit: Solēt, inquit, liberales uēditores, ut cum ædes fundumúe uēdiderint, rutis cæsis receptis, cōcedant tamē aliquid emptori, quod ornādi causa apte & suo loco positum uideatur. Explicauit hunc locum BVDAEVS quoq;.

c l. celsus. §. idem Iul. ad exhib.

d l. in uendendo. de contrab. emp.

IABOLENVS LIBRO II. EX POSTERIOR. LAB.

Lex CCXLII.

MAlū nauis esse partem, artemonem aūt nō esse, & uerius est, & Labeo ait, quia plerūq; naues sine malo inutiles essent, ideoq; pars nauis habetur: artemon autē magis additamentum, q̄ pars nauis est. ¶ Inter proiectum & immissum hoc interesse, Labeo ait, quòd proiectum esset id, quod ita prouheretur, ut nusquam conquiesceret, qualia mœniana & subgrundia essent. Immissum autem quod ita fieret, ut in aliquo loco requiesceret: ueluti tigna, trabesq;, quæ

MALVM. Artemon uelum est addititium dirigendæ nauis causa, cuius Iulius Polux meminit, & in actibus Apostolorum Lucas ἐπάραντες τὸν ἀρτέμωνα τῇ πνεούσῃ, id est, extollentes artemonem ad auræ flatum. Deducitur à Græco uerbo ἀρτάω quod suspendere significat, & assuere. Vnde & ἀρτήμα in etymologico magno pro loro paruo accipitur, cui crumena adsuitur. Est & hac similitudine artemon trochlea, quam Græci ἐπάοντα uocant, ea ingentis oneris lapides tolluntur: cum enim cæteræ huiusmodi machinæ duas tātummodo trochleas habeant, ea quæ πολύσπαστος appellatur, etiam tertiam requirit, quæ addititia est, & ideo artemon epagonq; dicitur, ut M. Vitruuius scribit. Est & Artemon machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus, uoluptariam uitā agere cœpit, ut apud Athenæū legi: unde περιφόρητος, id est circumlatitius, prouerbio quoq; dictus, de quo alij aliter prodiderunt. Sed hoc in Iaboleni respōso de uelo illo extraordinario accipiendum est. Quod etiam Isidorus, ut tempora sua ferebant, nō prorsus malus autor, dirigendæ potius nauis causa, quàm celeritatis commendari, lib. XIX. tradidit. Igitur id uelum tanq; addititium, nō esse nauis partem hic traditur: Nam & pleræq; naues illud nō habēt, & tamen nō ideo inutiles sunt. At ex recētioribus pleriq;, quid artemon esset ignorantes, temonē exposuerūt, qđ sic uulgari uoce nauis gubernaculū uocetur: Hincq; uarie se torserūt, dū rationē nullam uident, cur illud pars nauis nō sit, cū alibi expressim traditū legerint gubernacula, malum, antennas, quasi membra nauis esse[a]. Hinc autem apparet uendita uel legata naui, quid præstādum sit. Sed quid si quis uēdat tibi lembulum, an & remos debeat? Et debere uidetur: Nisi ex consuetudine aliaúe ratione aliud actum constet. Quid si nauim instructam quis legauerit, an artemon præstabitur? Et licet pars nauis non sit[b], tamen nō est dubitandum, quin eius instrumentum sit. Quod in scapha cōtra responsum est: scapha enim nauis instrumētum non est. Sanè sciendum est, nauim ex uniuerso quodam constare, & ideo singulis tabulis euictis, non uideri partem euictam[c].

¶ §. INTER PROIECTVM: Interpretatur Priscus Iabolenus quid inter proiectū & immissum differat, aitq; Immissum id esse, qđ ita immitteretur, ut in alieno regesceret, unde & seruitus tigni immittendi nomē sumpsit. Proiectum autem est, quod prouectum extra parietē uel ædificium, nusq; conquiescit: qualia sunt mæniana, & subgrūdia[d]. Mæniana Græci orthas appellāt, nomē sumpsere, ut Accursius ait, à mœnibus, cui tamē doctissimi Grāmaticorū meritò aduersantur, ex historiaq; etymologiam hanc adducunt. Fuisse ēm Mænium quendā Romanum, qui cum patrimoniū abliguriuisset, domum uēdidit, quam ad forum spectantem reliquam habebat, excepitq; sibi unam columnam, ex qua proiecit tigna, quo amplius podium efficeret, unde gladiatorios ludos conspiceret: Hincq;

a l. scaphā. euict.

b l. fi. de f... instr.

c l. naue. euict.

d l. pen. C... ædi. pri...

Hincq; exterius porrecta ædificia appellari cœpere Mæniana. Suggrundia uero sunt, quas suggrūdas quoq; uulgò dicimus, prominentes uidelicet tecti partes: Græci γεῖσα uocant, & ὑπεγγεῖσα. Varro de re rust. Ciues, inqt, subtus suggrundas ab initio uillatico usæ tecto. Sed & edicto prætoris cauebatur, ne qs in subgrūda proiectoue id positum haberet[e], qd alicui nocere posset. Extat etiam rubrica de damno infecto, & subgrūdis, & proiectionibus. Sanè non modica iuris est diuersitas, immissum qd, an proiectum dicatur. Nam Immissum meo parieti de facto mihi deijcere licet, at supra ædes meas proiectum, nō licet, sed lege Aquilia agendū est[f]. Quapropter cum quis ex heliocamino perticas quibus toralia, lintea, uela, idq; genus texta soli exsiccanda sustinerētur, supra uicini domum proiectas haberet, respondi nō licere ꝓpria autoritate deijcere, sed legis actionem superesse. Non solum autē in ædes alienas immissum proiectumue habere nō licet, sed nec in ædes communes, nisi iure seruitutis, uel alia ratione id debeatur[g].

uero. §. tor. de q deie. — ēadmo= .§. j. ad uil. — luo. §.). uti

immitteretur. ¶ Plūbum autē quod pro tegulis poneretur, ædificij esse, ait Labeo: sed id quod hypæthrij tegēdi causa poneretur, contra esse. ¶ Viduam non solum eam, quæ aliquādo nupta fuisset, sed eam quoq; mulierem, quæ uirum non habuisset, appellari, ait Labeo: qa uidua sic dicta est, quasi uæcores, uæsanus, qui sine corde, aut sine sanitate esset, similiter uiduam esse dictam, sine duitate.

¶ §. PLVMBVM. Solebant ueteres, quod in præsentia penitus nō exoleuit, domos plūbo tegere, eoq; tegularum loco uti, id Labeo ædificij esse aiebat: unde domo uendita, & ipsum emptori accedebat. Nec hac in re qcq; ambigitur. Sed quod subsequitur percq; obscurum est. Accursius ingenue fassus est, se hunc locum non percipere. Sunt qui legant, id quod in ripa tegendi causa poneretur, contra esse: ut censuerit Labeo, id plumbū, quod flumine aduectum in ripa adhuc est, tametsi ea mente paterfamilias adportari fecerit, ut domum contegeret, non tamen ædificij esse. Quod quidē iure uerum est, cum cōstet destinationē rei[h], pro ipso facto nō haberi, nisi cū aut opus iam cœptū, factoq; ipsi proximum est[i], aut in id res est destinata, quod prius fuit: ut cum tegulas, plumbumue quis detraxit, ut reponeret, ædificij enim cēsebuntur: cum alioquin tegulæ nondum impositæ, ædificij ipsius non sint. Cæterum hæc interpretatio antiquorum codicum lectioni nō congruit, in quibus apertissime legitur, id quod hypæthrij tegendi causa poneretur, contra esse.

li. §. feq. de np. orum. ripti. .iij.

Moris fuit apud ueteres, media spatia quæ inter porticus sunt adornare, ambulatiōesq; eas pulcherrimis pauimentis sternere, & hypæthria, quòd sub aperto æthere sint, appellare: ut M. Vitruuius libro quinto ostendit. Latinis etiā Subdiuales ambulationes dicūtur, ut Plin. lib. XVII. & Subdialia pauimenta lib. XXXVI. Fieri hypæthria etiam ante templorum uestibula consueuisse, autor est Zenodotus in adagijs: qui Bacchi statuam, quem Morychū Siculi dicunt, ἔξω τοῦ νεὼ collocatā fuisse scribit, παρὰ τὴν εἴσοδον ἐν ὑπαίθρῳ, id est extra templū, iuxta ingressum in hypæthro. Igitur hyemali tempore, ne propter gelu uel niues ea pauimenta corrumperētur, plumbo fortè, uel quapiam alia materia tegebātur. Quæ æstate demū tollebatur, meritò id nō esse ædificij Labeo sensit, cum ad structuram nō pertineat, & perpetui usus causa nō apponeret: Aestate quoq; in hypæthrijs solis ardores, expansis uelis defendebant, ea uela Sabinus & Cassius[k] suppellectili adscribūt (licet uulgati codices pro hypæthrijs, partim in petris, partim apothecis scriptum habeant) unde ædificij non magis esse, q̃ suppellectilem constat. k l. quæsitum. §. de uelis. d' fund. inst.

¶ §. VIDVAM. Viduam esse quasi sine duitate Antistius Labeo dixit: quoniam particula, ue, priuatiua quandoq; est, ut in uæsano, uæcordeq; diximus. Quapropter etiam quæ nunq; nupta fuit, uidua rectè appellabitur, competentq; ei cætera priuilegia, quæ uiduis concessa sunt[l]. Sed hanc ego Labeonis interpretationem uix scio quantum approbem, non quòd A. Gellij exemplo mouear, qui & ipse quasdam eius similes deriuationes quandoque confutauit, sed quòd quacunq; autoritate potiores apud me sunt rationes. Quomodo enim uiduam à ue & duitate dictam credamus, quæ dictio prima in syllaba corripitur, cum si Labeonis uera esset sententia, produci debuisset: sicut & uæcors, uæsanusq; producuntur. Quomodo item ab etymologia uocabuli affirmatiue argumētabimur, ut quia sine duitate puella sit, uidua dicatur, Cum huiusmodi argumentum non consistere frequētius receptum sit: Sed & non parum me legis Iuliæ[m] exemplū mouet,

l Bart. l. j. C. qñ imp. int. pup.

m §. item lex. Inst. de pub. iud.

mouet, Quæ uiduam à uirgine separat, licet in utraque stuprum committatur. Hieronymus quoq; ad Fabiolam[n], Vidua, inquit, est cuius maritus mortuus est. Nam & antiqui autores uiduum simpliciter pro priuato accipiunt, unde uiduus pharetra Apollo apud Horatium. Elegãtior igitur subtiliorq; Labeonis mihi uidetur sententia, q; uerior, ut meritò non nisi ex lata significatione sustineri eam plerique responderint[o]. Quãdoquidem & scientissimi Grammaticorũ ab antiquo uerbo iduare uiduam dictam putant, quod separare significat: unde & Diuidere uerbum, & Idus dicti Macrobio, sit igitur uidua, quæ à uiro separata est, cui sententiæ & cæteri antiqui cõmunisq; omnium usus assentire uidẽtur. Addunt[p] aliqui ita demum proprie dici uiduam, si à uiro, cui superstes existit mulier facta sit: quod ego non probo, cum nuptias non cõcubitus, sed cõsensus faciat. Sed quid si mortui uiri honorẽ non procuret, stuprũq; patiatur? & non esse uiduam quibusdam uidetur, quod per interpretationẽ admitti crediderim[q]: propter enim suũ dedecus, eis priuilegijs indigna est, quibus pudicæ uiduæ honestantur. Cæterum quæ inutilem maritum nacta est, eadem interpretatione uidua censebitur[r]. Sed qua ratione moueri legislatores existimabimus, ut erga uiduas indulgentiores sint? Et credibile est sexus imbecillitati miseritum fuisse, qui per alios regitur, ut plurimum infidos, & dominicarum rerũ negligentes. In lege pontificia illud quoq; cõsiderari uidetur, ut præmijs uiduitatis adductæ, nõ facile ad secundas nuptias relaberentur, quas ea lex nõ satis approbat, sed in cœlibe lecto castæ essent: quod quò difficilius his est, quæ illicitum ueneris expertæ sunt, eò & commendatione dignius. Siquidẽ ut Græco prouerbio admonemur, δύσκολα τὰ καλά, quãuis hæc rara auis, ut uulgò dicitur.

n 34. dist. uidua.
o in. c. ex tenore. de fo. comp.
p Maria. d. c.
q §. quæ uero in auth. de nupt.
r gl. l. fi. C. de plag.

¶ §. STRVCTVRAM. Fiunt plerumq; structuræ ex tabulis exemptiles, unde dubitari potuit, an illæ ædium sint, ita ut domo uendita debeantur, & esse Labeo scripsit: cũ enim perpetuò in hũc usum paratæ fuerint, tametsi quandoq; tollantur, remanent tamen ædiũ[s], sicut & cætera quæ ædificio detrahuntur, ut rursus reponantur, ædium permanẽt.

s l. fundi in fi. de act. emp.

¶ Structurã loci alicuius ex tabulis factam, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse ait Labeo, quoniam perpetuo usui parata essent, neq; ad rem pertinere, quòd interim tollerentur.

SCEVO. LIB. XVIII. DIGESTORVM.
Lex CCXLIII.

Scæuola respon. Semper receptũ est, ut libertorum ap

Quo argumento arbitrarer etiam telaria, uel uitraria, quibus in fenestris utimur licet exẽptilia sint, tamẽ uendita domo deberi, in perpetuum enim usum parata sunt, nec alij præterea fenestræ solent cõuenire, nisi ei cui obturandæ specialiter effecta sunt. Quod non est in cæteris operibus, quæ rutorum cæsorumq; appellatione recipiũtur. In specularibus uero, licet eundem usum præstent[t], aliud Pegaso & Cassio uisum est: cũ enim præciosiora sint in ornamẽto ædium magis q; in instrumento habentur, conficiebantur autẽ ex speculari lapide in tenuissimas crustas secto, & pellucido, cuius mẽtio passim apud bonos autores habetur. Qua ratione & domus usufructu legato, specularia nõ deberentur, quoniam in instrumento non sunt. Sed tamẽ Vlpiani[u] sententia receptior est, qui specularia affixa domus partem esse censuit[x]: sicut & pœgmata. Fuere ex recẽtioribus doctoribus quidam[y], specularia existimantes esse, tabulas clatris cancellisúe spissioribus distinctas, quæ fenestris opponũtur, ne uirgines à prætereuntibus conspici possint, uulgus Zelozias uocat. Sed hæc sententia ex Martialis carmine confutatur:

Hybernis obiecta notis specularia puros
Admittunt soles, & sine fece diem.

Sed nunquid qui in uicini domũ ex fenestra iure seruitutis ꝓspectũ habet, specularia immittere possit, unde ipse uicinum, minime illi contrà perspicuus, uideat? Et nõ posse quidã asserebãt[z], duriorem enim uicini cõditionẽ fieri, cum mutuus prospectus ceu à Plutonis casside, uel Gygis annulo adimeretur. Cõtrà alijs uisum, cuilibet ẽm in suo id facere permittẽdũ[a], quod sibi cõducere existimauerit.

SCAEVOLA. Assignauerat paterfamilias in testamento libertos suos uni ex filijs[a], deinde posteriore scriptura Titium seruum suum liberum esse iusserat: dubitari potuit, an is quoq; assignatus esset: cũ de eò intellexisse non uideatur testator, qui cum assignatio scripta est, adhuc libertus nõ erat: Sed Scæuolę aliud uisum est, nõ enim hoc in casu ordo scripturæ uidetur diuersitatẽ iuris inducere, cum in instrumentis quæ ab ultimo tractatu perfectionem accipiunt[b], eodẽ tempore cẽseantur acta omnia, idcircoq; parum referat

t l. quæsi… §. itaq… fund. in…
u l. sed &… de usufr…
x d. l. quæ… §. spec… ria.
y Cep. i… de ser.
z l. j. §… de aqu… quot.
a l. proc… de dã.
a l. j. de… lib.
b l. j. §… de uulg…

pellatione, etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento, uel posteriore loco manumittentur: nisi manifeste is à quo peterentur, contra defuncti uoluntatem doceret peti.

LABEO LIB. IIII. πιθανῶν EX PAVLI EPIST.

Lex CCXLIIII.

SI qua pœna est, mulcta est: si qua mulcta, pœna est: Paulus utrumq; eorũ falsum esse: nãq; harum rerũ dissimilitudo ex hoc quoq; apparet, q; de pœna prouocatio non est, simul atq; eñ uictus quis est, eius maleficij, cuius pœna est statuta, statim ea debet: at mulctæ ꝓuocatio est, nec ante debetur, q̃ aut non est prouocatũ, aut prouocator uictus est, nec aliter q̃ si is dixerit, cui dicere licet: ex hoc quoq; earum rerum dissimilitudo apparere poterit, q̃a certæ pœnæ singulorum peccatorũ sunt, mulctæ contrà: quia eius iudicis potestas ẽ quãtam dicat, nisi cum lege constitutum est, quantam dicat.

referat posteriore, an priore loco libertas data sit. Sed quid si non testamẽto, sed codicillis post aliquod tempus factis, libertas Titio relicta sit? Et idem esse arbitror: Nec enim Scæuola hic distinguit qualis fuerit posterior scriptura[c], nam & qd codicillis scriptũ est, perinde est, ac si testamẽto adnotatum esset, quoniam codicilli testamenti iam facti pars esse uidetur. Alibiq; traditum est[d], & codicillos ad testamenti sensum interpretatione producendos, & uice uersa testamentũ ad codicillorũ sententiam[e], unde & conditio in testamẽto legato addita, ex mẽte testatoris repetita in codicillis, etiam translato legato cẽsetur[f]. Quod & Decio uisum est[g]. Sic & substitutio fideicõmissaria in prioribus tabulis facta, ex his declarationẽ sumit[h], quę posterioribus codicillorum tabulis scripta sunt, idq; nisi uerba euidentissime repugnent, uel contraria uoluntas defuncti, ut hic dicitur, possit ostendi. Sed quid si uerba quidem omnino nõ repugnent, sed quædam alioquin superfluãt, quædam diuersa suadeant? Et Cornæus respondit[i], tum quoq; codicillos secundum testamenti uerba intelligendos esse. Et ideo ex uniuersali substitutione in codicillis facta, non uideri particulares correctas, quæ testamento scriptæ proponerentur.

SI QVA POENA. Scripserat Antistius Labeo, pœnam & mulctam idem esse: sed Paulus falsum id existimat, & præter cæteras, tres differentias adducit, quibus probet aliud esse mulctam, aliud pœnam. Sententia tamen Labeonis, inspecta uocabuli origine, uera est. Quandoquidem supra ex uetustissimis scriptoribus admonui, mulctam Oscum esse uerbũ quo pœna significetur. Sed Paulus secundum temporum suorum consuetudinem loquendi mulctam accipit, qua inspecta, non est dubium expositionem Labeonis sustineri non posse. Cõnumerauimus autem superius[a] quàm plures differẽtias in horum uocabulorꝫ significatiõe: Nũc de tribus solũ attingendũ est, quæ à Iuriscõsulto referũtur. Prima est, quòd à pœna nõ ꝓuocatur, à mulcta uero prouocatio est. Quæ uerba uario modo à Doctoribus accepta sunt: Sed Bartolus intra tẽpus prouocãdi defuncto reo pœnã deberi, mulctam uero nõ deberi interpretatus est. Hincq; probari existimat pœnę petitionẽ in hæredes quoq; competere, mulctæ uero morte rei extingui. Quæ sententia mihi uidetur non satis recepta esse: crebrius enim traditum est à pœna non esse prouocationem: quoniã si de delicto constet, cum à lege pœna imponatur, si q̃s prouocaret, nõ de facto iudicis, sed de iniquitate legis conquereretur, & ideo admittendus non est: quod in mulcta nõ ꝓcedit, quæ ab ipso iudice dicitur, non aũt à lege certo modo diffinita est. Quapropter si q̃s eo prætextu à pœna appellaret, q; innoxiũ se diceret, uel quòd ex lege huiusmodi pœna affici nõ posset, dubiũ nõ est, quin admittẽdus foret: nõ eñ hoc casu de legis iustitia, sed de ius dicentis facto deceptaretur[b]. Cui sentẽtiæ nõ absimile uidetur, qd traditũ est, tametsi manifestus usurarius appellare ꝓhibeatur[c], si tamẽ asserat se tantũ fœnoris nõ extorsisse, inq; quãtitatis modo prægrauari, prouocationi locũ esse: qd Iac. & Albe. ꝓbãt. Meritò igitur cũ quis facinoris cõuictus est, statim pœna à lege cõstituta debet, at mulcta nõ prius debet, q̃ in rei iudicatę uim sentẽtia eius indictiua transierit. Nã & Corn. Tacitus lib. XIII. Cẽsuit (inquit) L. Piso Consul designatus ne mulctã à Tribunis dictã quęstores ærarij in publicas tabulas ante quatuor menses referrẽt, medio tẽpore cõtradicere liceret,

z deq;

[Margin notes, left:] ...alis. in fi. leg. j. — ...ij. §. codicillorum. de re cod. — ...nesennius. ...c exc. tut. — ...Caio. de li. leg. — ...ec. consi. ...90. — ...fin. ad ...reb. — ...orn. consi. ...4. in iij.

[Margin notes, right:] a l. aliud. s. co. — b Bal. l. j. col. 5. C. ne ex del. def. — c c. quam sit. de usur.

deq; eo cōsules statuerēt. Secunda differētia est, quòd pœnā quilibet iudex qui delicti cognitionē habeat, inferre pōt, at mulctā his solis dicere licet, qbus ex lege uel mādatis principū cōcessum est. Quapropter nec magistratus municipales[d], nec defensores ciuitatū, nec delegati iudicum, iurisdictionē suā p mulctæ cōminationē tueri possunt. Qd' & in arbitro dicēdū est[e], nisi ex cōpromisso hæc ei potestas à partibus data sit. Tertia differētia est, quia certæ pœnæ singulorū peccatorum sunt, at mulcta incerta est, & ex arbitrio ius dicētis pendet: ubicūq; igitur delictum perpetratū speciale est, & certā pecuniæ taxationē in ultionem nō habet, ibi proprie mulcta est: ut si qs cōtumax fuerit, corā tribunali irreuerēter aliquid egerit, prætorē cōtumeliose compellauerit, & si qua similia: Hæc enim delicta cōmune aliquod nomē nō habent, sed specialiter designantur. Ea uero quæ communi generaliúe nomine dicuntur, ut stuprum, furtum, falsum, peculatus, certas & à lege constitutas habent pœnas, & ideo in eis mulcta proprie locum sibi non uendicat. Quò fit, ut tametsi ex lege municipali liberū arbitrium circa pœnas delictorum prætori cōcessum sit, ĉquis furi, uel adultero pecuniariam pœnam indicat, nō tamen proprie mulctasse dici possit, quoniam huiusmodi delicta communia generaliaq; sunt, at mulcta de specialibus infligitur. Quòd si certa pecunia in pœnam à lege cōstituta speciali alicui delicto sit, ea proprie mulcta dicetur: cum enim ante eam legem incerta esset, ĉquis deinde ex constitutione ad præfinitam taxationem redigatur, seruat tamen nomē suum: uerbi gratia, Si clericus frustratorie appellaret[f], uel procurator ab exequutione, arbitrio iudicis olim mulctabatur[g], deinde constitutū est, ut quinquaginta argenti libras solueret, an ideo minus hæc mulcta dicetur? Et proprie mulctā esse dicendum est, idq; etiam ex hoc responso probatur, licet aliter Accursius senserit. Qd' & de ea pecunia arbitror, quam fisco iudices litium protelatores exoluere cogūtur[h]: mulctam enim eam lex appellat, & quidem proprie. Illud constat, cum hodie statutū sit, quatenus mulctam dicere magistratus possunt[i], quoniam minorem infligendi diminuendiq; ius habent, adhuc incertas esse mulctas, & in eis nomē id proculdubio ꝓprie locū habere. Et hæc iure Romano uera sunt: Athenięses enim aliter obseruasse quandoq; legimus, hi mulctas in aram διὸς σωτῆρος, id est, Iouis conseruatoris dedicabāt, quas semel illatas remittere non licebat. Quamuis pœnas iure debitas, pecunia redimere fas haberent, idq; Platonis exemplo, q singulis delictis pecuniarias mulctas cōstituit. Cætera quæ ad mulctarum cognitionem pertinent superius à nobis explicata sunt.

d l.j. si quis ius dic.

e l. non ex oībus. de arbi.

f l.ij. C. de epi sco. aud.

g l. ab exequ. C. quo. app.

h l. pperandū. §. antepen. C. de iud.

i l. eos. C. de mod. mul.

POMPONIVS LIB. X. EPISTOL.

Lex CCXLV.

STatuæ affixæ basibus structilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem affixæ, aut similiter, quæ cohærēt tignis, nō sunt ædiū, ornatus em̄ causa parauit, non quò ædes perficiātur. Idem Labeo ait, prothyron qd' ædibus interdū fieri solet, ædium est.

STATVAE. Explicat hoc responso Pomponius tres satis dubias quæstiones, quarum prior est huiusmodi, an statuæ affixæ basibus structilibus, sint ædium. In quo articulo prius sciendum est, quid significet basis structilis. Et constat basem esse sedem, & pedamentum cuique rei sustinendæ: unde bases uasorum Corinthiorum Iobolcno[a], bases catapultæ & columnarum M. Vitruuio. Hæ ex solido lapide quandoque fiebant, quandoque opere structili, id est ex latercu lis, calceq;. Igitur si quæ statuæ marmoreis basibus insiderent, in confesso fuit ædium non esse, sed rutis cæsisq; annumerari[b], ut supra uidimus: & ideo uendita uel legata domo, auferri possunt. Sed si supra structiles bases collocatæ essent, tractatus magis ambiguus est, Quoniam structile opus pars ædificij est, nec amoueri potest, sicut ergo bases ipsæ pars ædium sunt, ita eis impositæ statuæ ædibus adscribi debent, in qua tamē re aliter Pomponio uisum est, apponuntur enim magis causa ornatus, quàm ut ædes perficiātur. Sequens quæstio est, quid de tabulis quas pictas antiqui catenis religabant, uel parieti, tignisúe affigebant, an illæ ædium essent? Et eadem ratione non esse respōsum est: ornant enim elegātioremq; reddunt domum huiusmodi tabulæ, non autem quicquam ad eius perfectionem faciunt. Quòd si in tectorio opere loco crustarum marmorearū inde exemptarum appositæ sint[c], tūc ædium partes sunt, uidentur enim tectorij ipsius perfectioni accedere, & parum refert ex marmore, uel ex tabulis pictis, quod illi deest suppleatur. Quid autem sit tectorium superius à nobis tractatum est[d]. Hincq; probatur, ornamenta quæ à domo separari cōmode possunt, si eam ob rē nihil perfectioni domus deest, ædium non esse

a l. hæres. §. pen. de le.

b l. in rutis.

c l. fundi. §. de act. em.

d l. in rutis.

non esse,& ideo ædibus uenditis uel legatis non deberi. Sane hoc loco antiquorum codicum uaria est scriptura, quidam enim habent, Aut similiter quæ cohærent lignis: Alij, lychnis: Alij, tignis. In ultima quæstione dubitari potuit, an prothyron ædium sit, & responsum est, esse. Sed ĩ hoc nõ modica est difficultas, explicare, quid sibi prothyron uelit. Et Græcus sermo indicat aliquid significare, quod ante ianuam uel hostiũ sit, à Græca præpositione πρὸ & dictione θύρα. Qua ratione & hyperthyron dicimus, quod superliminare quidam uocant, sicut Pseudothyron posticum, Hypothyron hiantiam cauitatemue ianuæ, Diathyron quod per eam ponitur. Qualis est in ianuis, quam uulgò posterulam uocamus, in hostijs uero, quam uulgò buxulam appellant, & ex tabulis conficitur, ad arcẽda, dum ualuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: fit & quandoq; uice tabularum, appositis tapetibus, uel peripetasmatis, huiusmodiq; uelamine. Est & Dithyron quod Biualuium dicere possumus, unde Aristoteles de Animalibus quarto, genus quoddam ostracon appellat dithyra, quasi bifores testas, quæ uox etiam posterulæ conuenire potest, quasi sit διπλῆ θύρα, unde & dithyron Græci, pro eo quod duplicatum est usurpãt, ut Hesychius & Suidas tradit. Philostratus quoq; in uitis Sophistarum autor est, Secundum Rhetorem ab aliquibus ἐπίθυρον fuisse cognominatũ, quòd fabri esset filius. Igitur Græci prothyron uocant, quod Latini Vestibulum dicunt, unde Pindarus in Olympijs Corinthum Peloponesi prothyron appellat, quasi portam uel fauces dicas. Sed & Posidippus in Epigrammate, ἐν προθύροις, inquit, θῆκε διδασκαλίῳ, uideturq; accepisse pro statuariorum pergula, in qua publice ante ianuam spectanda opera proponebantur. Hieronymus uero in Ezechielem, quod Aquila & Theodotio prothyron dixerat, limẽ portæ transtulit: frequẽtior tamen interpretatio est, ut uestibulum significet. Sed in hunc sensum hic accipi ego nõ arbitror, non q; me moueat Aelij Galli Iurisconsulti autoritas, quem refert A. Gellius scripsisse libro de significatione uerborum quæ ad ius ciuile pertinent secundo, Vestibulum partem ædiũ non esse, sed quia nõ uideo cur hoc sensu Pomponius & Labeo Græca magis dictione q; Latina, & quidem usitatiore, uti debuerit, præsertim cũ indubitatũ sit, ut ego sentio, uestibulum, tametsi extra ianuam domus sit, ædibus tamẽ adscribi, & ceu earum membrum existimari. Arbitror igitur hac uoce posterulam uel buxulam ipsam significari. Interdũ enim ea, ut hic dicitur, in ædibus sit, nam M. Vitruuius autor est, quę Gręci diathyra, uel ut alij magis probant, dithyra dicunt, à Latinis prothyra appellari. Papinianus quoq; [e] prothyron domus, inquit, si uelamẽ est, instrumento domus cõtinetur. Quibus uerbis aperte indicatur, non posse nos de uestibulo intelligere, sed potius de stragulis aliquibus pictis. Quãdoquidem Iul. Pollux libro decimo, inter ianitoris instrumenta prothyra quoq; cõnumerare uidetur, πολυποίκιλα, id est multifariam uariegata: Distinguendum igitur est, ut buxula, si ex tabulis similiue materia confecta sit, pars ædiũ censeatur, sicut & posterula, si ex uelamine huiusmodiq; aulæis non pars, sed instrumentum sit domus.

[e] l. quæsitum. §. papi. de fun. instr.

IEEM LIB. XVI. EPIST.

Lex CCXLVI.

Apud Labeonẽ πιθανῶν ita scriptũ est, exhibet qui præstat eius de quo agitur præsentiã, nã etiam qui sistit in iudicio, prȩstat eius de quo agitur præsentiã, nec tamẽ eũ exhibet, qui mutum aut furiosum aut infantẽ exhibet, nõ enim potest uideri eius præstare prȩsentiam, nemo enim ex eo genere præsens satis apte appellari põt. ¶ Restituit non tantum qui solũ corpus, sed etiã qui omnem rem cõditionemq; reddita causa præstat, & tota restitutio iuris interpretatio est.

FINIS.

APVD LABEONEM. Scripsit Labeo πιθανῶν, id est uerisimilium libros octo, in hoc opere definiuit quid sit exhibere: Et id esse arbitratus est, quod eius de quo agitur præsentiam præstare. Quam definitionem à Pomponio hic reprobari cõmuni calculo receptum est, idq; duobus argumentis. Nã qui in iudicio hominẽ sistit præstat eius de quo agitur præsentiam, & tamen aliud est sistere, aliud exhibere: rursus, furiosus, aut infans, aut mutus iudicio exhibentur, & tamen eorum præsentia non uidetur præstari, loco enim absentium habentur. Posset tamen Labeonis sententia defendi, si eum qui hominẽ sistit, etiã exhibere dicamus, ut exhibẽdi uerbum generalius sit: est enim exhibere[d], extra secretum habere: nec simpliciter uerum est, furiosi

[d] l. j. §. ait prætor. de lib. ho. exh.

furiosi,infantis,muti præsentiã nullam esse, sed pro absentibus haberi. Quoniam præsentia proprie ad corpus refertur,nec dubiũ est corpore eos præsentes, licet lex plerũq; propter sensus imbecillitatẽ abesse eos interpretetur. Quapropter quosdam casus reperire est,quibus furiosus pro absente nõ habetur, ut cum de perseuerantia, nõ autem de nouo consensu agitur[b]. Itemq; cum hoc non tractatur ut consentiat,sed satis est ne contradicat: cuius rei exẽplum est in muliere furiosa[c], de cuius dote pater agit,nec de ratihabitione cauet. Nam & generaliter furiosorum consensus est nullus,& tamen absentes per procuratorem consentire possunt[d]. Quapropter si qs furiosi præsentiam præstare promiserit,non ualere stipulationem minime cum Accursio senserim[e]: sed potius corpore,& de facto exhibendum esse. Illud non diffiteor,si post stipulationem in furorem inciderit, promissori cõpetere exceptionem[f]. Cum enim de sani hominis præsentia agitur, non uidentur partes uoluisse exhiberi casu quo propter dementiã impediretur. Et quod de muto hic dicitur,de eo qui naturaliter mutus sit accipiẽdum est, huiusmodi enim & surdi sunt: unde quid sententiæ intellectusúe habeant exponere nequeunt,idq; in causa est, ut infantibus & furiosis similes existimentur: alioqui qui simpliciter mutus est,omnes cõtractus facere potest,excepta stipulatione, quoniam expressio uerborum in ea necessario requiritur.

b l.patre.qui sint sui uel ali.iur.
c l.ij.§.fi.solu.matr.
d l.ij.de proc.
e l.stipu.ista.§.hi qui.de uerb.obli.
f l.ij.§.si qs.si quis caut.

¶ §. RESTITVIT. Restituere est rem in ea conditione quæ retro fuit præstare. Non ergo sufficit corpus ipsum,puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa præstetur. Res autem dictio est uniuersalis, quæ accessiones fructúsue continet. Sed & in ea cõditione est restituenda,in qua olim erat,ut si causa usucapionis suberat,ea quoq; reddatur. Sed quoniã non semper accessiones & fructus uel causa redditur,sed aliter atq; aliter solet distingui, ideo hæc restitutio omnis in iuris interpretatione uersatur, de qua re superius à nobis tractatum est. Sunt enim hoc sub titulo quatuor eiusdem sensus ad hanc materiam pertinentia responsa,ut nõ possim non mirari,cur idem toties inculcauerint, qui sub Iustiniano centones hos legum conficiendi curã assumpserunt, quasi alia noua magisq; necessaria deessent. Scribat Iustinianus quantum uelit, glorieturq; suos hosce libros causarum negotiorumq; decisionibus satis esse,res ipsa planè reclamat nemoq; ciuilis professionis eruditus est,qui apertissime non uideat innumerabiles dubitationes ex facto oriri, quas nisi omnino Oedipus is sit, ex harum legum sylua decidere nemo unus possit: ut planè sine Bartolo aliisq; quibusdam interpretibus,ius nostrum nõ consistere affirmare ausim. Quid enim,si bonarum literarum cognitionem excipias, illi aut acutissime non excogitarunt, aut clarissime non docuerunt,ut nostris oculis offusas per hosce Græculos tenebras aperirent? Illud non diffiteor, si antiquorum Iurisconsultorum opera extarent, nec Iustiniani iniquissimo illo edicto sublata fuissent, Accursij, & qui post eum scripserunt, minime necessarias futuras fuisse lucubrationes. Sed satis sit, conceptam animi indignationem hactenus prompsisse, ne crabronum aculeos irritasse uidear.

FINIS.

FINIS.

INDEX

ELENCHVS DICTIONVM

quæ in commẽtarijs enodantur, in quo hoc ignorandum non est, primum numerum designare Paginam, secundũ uerò Columnam.

E

FINIS

PROVERBIA IVRECONSVLTIS PECVLIARIA

TROPI

FINIS

QVAE LEGES, IVRECONSVLTOrumq; loca præter cæterorũ traditiones hoc in libro obiter declarata sint.

APVD AVTORES humanitatis.

FINIS

